Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Roodkeelduiker (*Gavia stellata*) A001

1. Status

Vogelrichtlijn Bijlage I (sinds 1985). Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De roodkeelduiker is de kleinste vertegenwoordiger uit de familie van de duikers en heeft een kenmerkende slanke, licht opgewipte snavel. In Nederland is het een doortrekker en wintergast in vrij klein tot vrij groot aantal in de kustwateren van de Noordzee. De roodkeelduikers zijn in de winter kustgebonden zeevogels die het binnenland en het zoete water mijden, terwijl ze in de broedtijd leven in toendra's en (bos)meertjes.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de populatie roodkeelduikers binnen de Europese Unie is volgens 'BirdLife' 'ongunstig' met een Rode Lijst status 'zeldzaam'. Het broedgebied ligt in het noorden van Eurazië en Noord-Amerika. De voor Nederland relevante winterpopulatie is de Noordwest-Europese populatie die leeft in de Oostzee en de kustwateren van Noordzee en Oostelijke Atlantische Oceaan, van zuidwest Noorwegen tot Spanje[1]. Nederland vormt een kerngebied in de winterverspreiding van de roodkeelduiker; in ons land bevinden zich relatief belangrijke aantallen van deze soort. De aantallen overwinteraars worden voor de Europese Unie geschat op ruim 50.000, voor Nederland is de (provisorische) schatting 10.000.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De roodkeelduiker foerageert en rust voornamelijk in losse groepsverbanden in onze kustzone van de Noordzee, doorgaans tot 20 km uit de kust. Daarnaast foerageert hij in zeegaten en geulen tussen de Waddeneilanden en in veel kleinere aantallen in de Waddenzee zelf. De favoriete voedselbiotoop bestaat uit troebel kustwater en een geaccidenteerde zandige bodem. Dit kustwater heeft een minder hoge saliniteit dan het water van de open zee. De roodkeelduiker foerageert terwijl hij duikt. Daarbij stuwt de vogel zich met de poten vooruit en achtervolgt hij zijn prooidieren tot op de bodem. De roodkeelduiker jaagt gewoonlijk tot op 15 m diepte, maar duikbewegingen tot op 25 m diepte komen voor. Hij onderneemt in de eerste uren van de dag correctievluchten vanwege de 's nachts opgetreden passieve verplaatsingen door het getij. Er vinden eveneens massale verplaatsingen van roodkeelduikers plaats bij verstoring door scheepvaart. Verstoringsafstanden lopen hierbij op tot vele honderden meters, mogelijk zelfs tot een kilometer.

Voedsel: De roodkeelduiker eet uitsluitend vis. Hij jaagt op alle vissen van ca. 4 cm (stekelbaars) tot 25 cm lengte (wijting en kabeljauw). Hij eet zowel bodembewonende kabeljauwachtige vissen, zeedonderpadden, harnasmannetjes en jonge platvis als vrij in de waterlaag zwemmende soorten zoals haring en sprot. Daarnaast voedt hij zich ook met soorten die zowel op de bodem als hoger in de waterkolom voorkomen zoals zandspiering. Ook soorten die afkomstig zijn uit zoet water (bij spuisluizen!) worden niet versmaad.

Rust: De roodkeelduiker is zeer gevoelig voor verstoring door bijv. scheepvaart en windsurfers en voor olieverontreiniging. Jaarlijks worden kleine aantallen van deze soort dood op de Nederlandse kust gevonden, waarbij olie en verstrikking in visnetten opvallend vaak de doodsoorzaken zijn.

[1] *Waterbird Population Estimates – Third Edition* stelt dat de 1%-norm van deze populatie 10.000 is. Volgens deskundigen is deze norm veel te hoog. In de tweede editie was deze norm maar 750.

Windturbines op zee kunnen verspreiding van foeragerende vogels en locale vliegbewegingen beïnvloeden.

4. Huidig voorkomen

Het verspreidingsgebied is in feite beperkt tot de kustzone van de Noordzee. Verder naar buiten, op de open Noordzee, is de soort zeer schaars. Verder naar het binnenland toe, in de Waddenzee, IJsselmeer, Delta en in de overige zoete wateren is de soort eveneens zeer schaars. De roodkeelduikers die daar opduiken zijn veelal besmeurd met olie of anderszins verzwakt door ziekte of verstrikking.
Op zee worden regelmatig grote dichtheden van roodkeelduikers gezien voor de Brouwersdam, in de kustzone voor de Hollandse kust en in de buitendelta's tussen de Waddeneilanden. Incidenteel kunnen zeer grote aantallen samenkomen op sterk ontwikkelde 'stroomnaden' die een scheiding tussen verschillende watermassa's op open zee aangeven.

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: In een grijs verleden was de soort wellicht aanzienlijk talrijker dan in 1980-2000. Er zijn weinig gegevens van de stand van de roodkeelduiker vóór 1960.

Recente ontwikkelingen: Recent lijkt de roodkeelduiker weer toe te nemen, een trend die vooral blijkt uit de tellingen van de Nederlandse Zeevogelgroep van de trek op zee. Zeer recent, sinds de winter van 2004/05, zijn ongewoon hoge aantallen van de soort gezien, gedurende lange tijd voor de Nederlandse kust.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Het verspreidingsgebied van de roodkeelduiker is niet ingekrompen.

Beoordelingaspect populatie: gunstig
Over de aantallen is geen exacte informatie voorhanden. De roodkeelduikerpopulatie lijkt de laatste twintig jaar in Nederland eerder in aantal toegenomen dan afgenomen.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
Mogelijk met uitzondering van de factor rust lijkt het leefgebied van de roodkeelduiker in de Nederlandse wateren in orde. Zelfs grote olievlekken, zoals die in januari 2004 van de Tricolor (Atlantic Seabirds 6(3)-Special Issue) tasten slechts relatief kleine aantallen van de soort aan.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig
In Europa als geheel neemt de roodkeelduiker in aantal af, mogelijk door problemen in de broedgebieden (verzuring van wateren). De recente toename in Nederland staat hiermee in schril contrast en suggereert problemen elders in het overwinteringsgebied omdat de situatie in Nederland niet sterk verbeterd lijkt. Het toekomstperspectief is aldus minder gunstig. Aan de andere kant zal de instelling van een zeereservaat in de Voordelta mogelijk gunstig zijn voor de soort.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: In de Nederlandse wateren is behoud van de huidige situatie voldoende.

Oordeel: matig ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	?	matig ongunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**matig ongunstig**

6. Bronnen

- Camphuysen C.J. & Leopold M.F. 1994. Atlas of seabirds in the Southern North Sea. IBN Research report 94/6. NIOZ-Report 1994-8. Institute of Forestry and Nature research, Dutch Seabird Group and Netherlands Institute for Sea Research, Texel.
- Leopold M. F., Skov H. & Durinck J. 1995. The distribution and numbers of Red-throated Divers *Gavia stellata* and Black-throated Divers *Gavia arctica* in the North Sea in relation to habitat characteristics. Limosa 68: 125.
- Ouweneel G.L. 1993a. Roodkeelduikers *Gavia stellata* in het Brouwershavense Gat. Limosa 66: 164-166.
- Zucco C. & Merck T. 2004. Ökologische Effekte von Offshore-Windkraft-Anlagen. Naturschutz und Landschaftsplanung 36: 261-269.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Parelduiker (*Gavia arctica*) A002

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (sinds 1985). Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De parelduiker is een middelgrote zeeduiker. De soort lijkt sterk op de veel talrijkere roodkeelduiker en wordt hier vaak mee verward. Als de vogels in het winterkleed zijn, hebben juist de roodkeelduikers duidelijke witte vlekjes of 'parels' op de rug. De parelduiker heeft die parels in het zomerkleed wanneer hij niet in Nederland is. De parelduiker is wat forser dan de roodkeelduiker en heeft een zwaardere, rechte snavel.
Het is in Nederland een doortrekker en wintergast in zeer klein aantal in de kustwateren van de Noordzee en zoete binnenwateren. De parelduiker nestelt 's zomers op meren in noordelijke bossen en toendra's. De dichtstbijzijnde broedpopulatie bevindt zich in noordoost Schotland en zuid Scandinavië.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de parelduikerpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. Het broedgebied ligt in het noorden van Eurazië en Noord-Amerika. De broedpopulatie in de EU is aanzienlijk met 14.000 – 17.000 paren. Ze vertoont een lichte afname. De winterpopulatie in de EU bedraagt slechts ca. 8.300 vogels. De betekenis van Nederland is voor deze soort waarschijnlijk gering. De voor Nederland relevante winterpopulatie is die van Noordwest-Europa, Middellandse Zee, Zwarte en Kaspische Zee.[2]

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De parelduiker komt vooral voor in de tot 30 m diepe kustzone van de Noordzee en kiest daar waarschijnlijk een leefgebied uit dat vergelijkbaar is met het leefgebied van de roodkeelduiker. Anders dan de roodkeelduiker komt de parelduiker echter ook kleine aantallen voor op grote binnenwateren. De ecologische vereisten van parelduikers buiten het broedseizoen zijn nauwelijks bekend.

Voedsel: De parelduiker is afhankelijk van vis. Welke prooi ze in Nederland kiezen is onbekend. Uit onderzoek in de Oostzee blijkt dat de parelduikers alle vissen eten die door hun keelgat passen.

Rust: Er is geen reden om aan te nemen dat de verstoringsgevoeligheid anders is dan bij de roodkeelduiker. Rust is van belang voor de parelduikers en ze zijn gevoelig voor (olie)vervuiling. Dode parelduikers worden aan de Nederlandse kust zelden gevonden, in strenge winters wat meer dan in zachte winters. De meest gevonden doodsoorzaak is daarbij olievervuiling. Net als bij roodkeelduiker kunnen windturbines verspreiding en vliegbewegingen van de parelduiker beïnvloeden. Scheepvaart is daarnaast vermoedelijk de belangrijkste verstoringsbron.

[2] *Waterbird Population Estimates – Third Edition* stelt dat de 1%-norm van deze populatie 10.000 is. Volgens deskundigen is deze norm veel te hoog. In de tweede editie was deze norm maar 1200.

4. Huidig voorkomen

De parelduiker is in alle grotere wateren van ons land te vinden, maar vooral in de kustzone van de Noordzee. In noemenswaardige aantallen komt de soort alleen in de kustzone in de winter voor, vooral bij de Brouwersdam, en in april tijdens de voorjaarstrek langs de hele kust.

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Trends bij de parelduiker zijn niet goed bekend. Zeetrektellingen suggereren een dalende trend in het percentage parelduikers ten opzichte van roodkeelduikers tussen 1972 tot 1980. Daarna lijkt het aandeel zich te stabiliseren op circa 10%. Tellingen op zee laten nog aanzienlijk lagere percentages zien (Camphuysen & Leopold 1994). De hoge aantallen parelduikers die soms zijn vermeld tussen 1970-1980 zijn vermoedelijk terug te voeren tot onbekendheid met de beide soorten (Stegeman & den Ouden 1995).

Recente ontwikkelingen: onbekend.

Beoordelingsaspect populatie: onbekend
Er overwinteren enkele tientallen tot een paar honderd parelduiker in onze kustwateren. (Roodkeelduikers zijn ver in de meerderheid, maar veel duikers worden niet op soort gebracht).

Beoordelingsaspect leefgebied: onbekend

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: onbekend

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: In de Nederlandse wateren is behoud van de huidige situatie voldoende.

Oordeel: onbekend.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	?	?
Populatie	?	?
Leefgebied	?	
Toekomst	?	matig ongunstig
Eindoordeel	**?**	**?**

6. Bronnen

- Camphuysen C.J. & Leopold M.F. 1994. Atlas of seabirds in the Southern North Sea. IBN Research report 94/6. NIOZ-Report 1994-8. Institute of Forestry and Nature research, Dutch Seabird Group and Netherlands Institute for Sea Research, Texel.

- Zucco C. & Merck T. 2004. Ökologische Effekte von Offshore-Windkraft-Anlagen. Naturschutz und Landschaftsplanung 36: 261-269.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Dodaars (*Tachybaptus ruficollis*) (A004)

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als broedvogel én als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De dodaars is onze kleinste fuutachtige vogel. Het is een broedvogel van ondiepe zoetwaterplassen, die leeft van vis en andere kleine waterdieren. De dodaars broedt in grote delen van Europa, het zuiden van Azië en Afrika. Men onderscheidt bij deze soort tien ondersoorten. Negen van die ondersoorten hebben zuidelijke broedgebieden die verspreid zijn over geheel Afrika ten zuiden van de Sahara, grote delen van zuidelijk Azië tot in Indonesië.
In Nederland behoort de dodaars tot één ('nominate') ondersoort: *T.r. ruficollis*. De broedgebieden van deze ondersoort *ruficollis* zijn verspreid over Noord-Afrika, Midden en Zuid-Europa tot in Turkije en Israël.
De vogels van de ondersoort *ruficollis* overwinteren binnen hetzelfde gebied waarin de broedgebieden liggen. Uit de meest continentale Euraziatische delen trekken echter alle vogels in het najaar weg. In Nederland is de dodaars het gehele jaar aanwezig. Buiten het broedseizoen is deze soort zowel in zoete als brakke wateren aanwezig. Waarschijnlijk blijft de Nederlandse broedpopulatie deels 's winters in Nederland, en trekt het overige deel in de winter naar het zuiden of zuidwesten.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de dodaars in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. Bij de ondersoort *Tachybaptus ruficollis ruficollis* zijn geen afzonderlijke populaties onderscheiden. De totale populatie van deze ondersoort wordt geschat op 340.000 vogels en is stabiel.
1. Broedvogels: Binnen Europa is de dodaars een ruim verspreide broedvogel. De Europese broedpopulatie (53.000-93.000 paren in de landen van de Europese Unie) was stabiel in 1970-2000. In Nederland broedt de vogel met naar schatting 1.800-2.500 paren (1998-2000). Dit omvat dus ca. 3% van de EU-populatie.
2. Niet-broedvogels: De dodaars is hoofdzakelijk een 'standvogel', waarbij het trekken gebeurt in relatie tot temperatuur en ijsbedekking. In de gebieden waar de watervogelstand wordt gevolgd ('watervogelmonitoringsgebieden') nemen de aantallen van deze soort sterk toe rond augustus en ze zijn maximaal in oktober/december. Er zijn dan veel broedvogels uit Zweden en Denemarken in ons land, onze broedvogels trekken bij koud weer deels naar het zuidwesten, naar Frankrijk en Engeland. Rond april nemen de aantallen in de watervogelmonitoringsgebieden weer af. Naar schatting verblijft 24% in deze gebieden. Het seizoensmaximum van de in Nederland aanwezige vogels (in oktober) bedroeg in 1999/2000 t/m 2003/2004 gemiddeld ongeveer 6.500 vogels. Nederland herbergt dan in het totaal naar schatting 2% van de internationale Europese populatie.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied:
1. Broedvogels: De broedbiotoop van de dodaars bestaat uit ondiepe, voedselarme tot matig voedselrijke zoete wateren met een weelderige oevervegetatie. Het zijn vaak vennen, duinplassen, wielen, oude kleiputten of kreken. De eerste verlandingsstadia zijn zeer geschikt om te nestelen. De dodaars bouwt zijn nest veelal te midden van riet- of zeggenvegetaties of op losse pollen van bijv. pitrus, in hooguit 1 m diep water. Vaak ligt het nest op 1-5 m afstand van de oever. Het leefgebied is daarbij doorgaans 2-5 ha groot, soms aanzienlijk kleiner. Voedsel zoekt de dodaars in

1-2 m diep water. Vermesting van zoete wateren resulteert vaak in een versnelling van het verlandingsproces en in een verschuiving van het visaanbod, van kleinere naar grotere vissoorten. De dodaars kan die vissen niet eten en zo kan vermesting van binnenwateren van negatieve invloed zijn op aantallen en verspreiding van deze soort. Verdroging vormt eveneens bedreiging omdat daardoor het leefgebied kleiner wordt. Mogelijk beperkt ook verstoring door scheepvaart en mensen de broedpopulatie.

2. Niet-broedvogels: Buiten de broedtijd verblijft de dodaars in uiteenlopende waterrijke biotopen, zoals brakke binnenwateren, (snelstromende) beken, rivieren, brede sloten, kanalen, plassen, havenbekkens en ook in intergetijdegebieden. Hij overwintert doorgaans in groepen van tot ca. 50 exemplaren. Streng winterweer leidt soms tot concentraties van de soort op ijsvrije wateren in stedelijk gebied, zoals in stadsgrachten en bij uitwateringen. Ook zoekt de dodaars dan vaak zoute wateren op, en wel vooral beschutte locaties zoals havens. De voedselbiotoop bestaat bij voorkeur uit ondiep (<2 m) water met weinig golfslag, een modderbodem en een rijke begroeiing van waterplanten. Dodaarzen verzamelen hun voedsel duikend of pikken het van het wateroppervlak. De rustbiotoop is gelegen in of nabij de voedselbiotoop in beschut gelegen water zonder stroming, zoals te vinden nabij oevervegetaties, maar ook bij steigers en steenglooiingen van oevers en in beschutting van boten (havens).

Voedsel: Het hoofdvoedsel van de dodaars bestaat uit aquatische insecten en hun larven, slakjes, weekdieren, kleine kreeftachtigen en visjes. De prooivisjes zijn meestal 5-7 cm lang en die eet hij vooral in de winter, nauwelijks in de zomer. Verder voedt de dodaars zich ook met plantendelen.

Rust: De verstoringsgevoeligheid van de dodaars is gemiddeld (verstoringsafstand 100-300 m). De soort schuwt de nabijheid van mensen niet en komt ook veel voor in recreatiegebieden en stadsgrachten. Ook de gevoeligheid voor verstoring van zijn leefgebied is gemiddeld (open water met oeverzones). Waarschijnlijk heeft verstoring hooguit een matig effect op de populatie. In de broedtijd verblijft de dodaars hoofdzakelijk in afgesloten reservaten en over een effect van verstoring buiten de broedtijd is niets bekend. Land- en waterrecreatie, dus wandelaars, boten, kano's bedreigen de rust van de soort het meest. Vermoedelijk hangt het effect af van de aanwezigheid van schuilgelegenheid in zijn leefgebied. Mogelijk is de soort gevoelig voor verstoring door opstellingen van windturbines langs oevers.

Minimum omvang duurzame broedpopulatie: Voor een duurzame sleutelpopulatie van de soort zijn ten minste 40 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding van de dodaarspopulatie zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (>800 paren).

4. Huidig voorkomen

4.1 Broedvogels

De dodaars komt verspreid over het land voor, met zwaartepunten op de hoge gronden, vooral in westelijk Drenthe (o.a. Dwingelderveld), zuidelijk Noord-Brabant (o.a. Kampina, Groote Peel) en in Noord-Limburg (Maasduinen). In Laag-Nederland is de soort goed vertegenwoordigd in Zuidelijk Flevoland (Oostvaardersplassen), Lauwersmeer, in sommige infiltratiegebieden in de duinen (Meijendel) en in het Markiezaatsmeer.

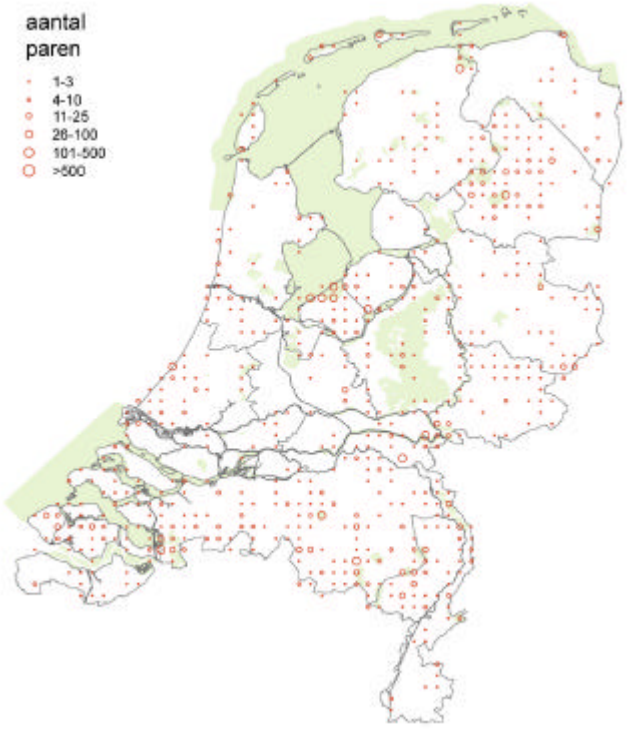

Verspreidingskaart Dodaars (broedvogel)

4.2 Niet-broedvogels

De dodaars komt verspreid over Nederland in vele typen wateren voor, maar is 's winters sterk geconcentreerd in de Deltawateren, met name de zoute, in het bijzonder het Veerse Meer en de Grevelingen.

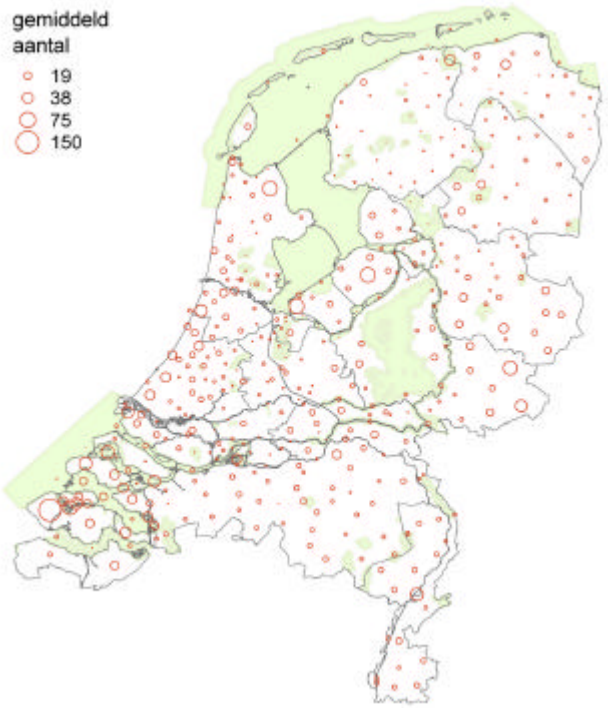

Verspreidingskaart dodaars (niet broedvogel)

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

5.1 Broedvogels

Trends in Nederland: Tellingen in heide- en duingebieden wijzen op een afname van de aantallen van de dodaars in de periode 1970-1985, gevolgd door een herstel vanaf 1990. Dit geldt dan vooral voor de wat grotere natuurgebieden, waar veel broedparen van de dodaars konden profiteren van beheersmaatregelen voor bestrijding van verdroging en venherstel. Ook een serie zachte winters en natte voorjaren in de periode 1995-2000 was gunstig voor de dodaars. De Nederlandse broedpopulatie telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 1.200 paren en in 1999-2003 gemiddeld 2.200 paren. In zeer kleine natuurgebieden die sterk onder invloed van de agrarische omgeving staan en in agrarisch cultuurland waar de dodaars is aangewezen op sloten en poelen is de trend minder positief. Het verspreidingsgebied van de soort is in vergelijking met 1975 met 7% gekrompen.

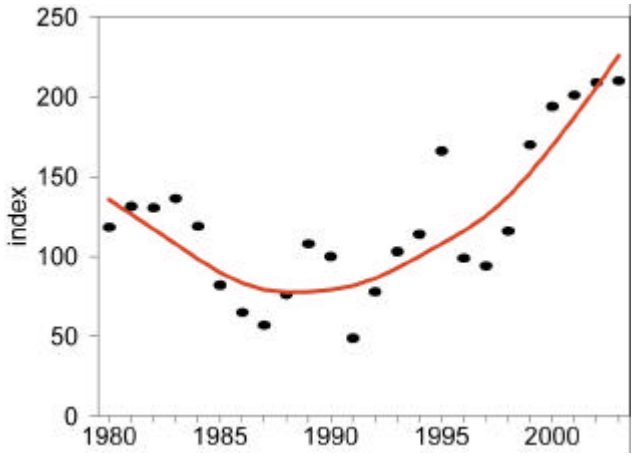

Aantalsontwikkeling broedparen dodaars

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse broedpopulatie van de dodaars laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename zien (significant, < 5% per jaar). Over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend zelfs een sterke toename (significant, > 5% per jaar).

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
De verspreiding van de dodaars is in de laatste decennia niet wezenlijk veranderd. Na 1973-77 is de soort verdwenen uit ongeveer 270 atlasblokken en verschenen in 230: er is dus een geringe afname van 7%. De verspreiding is in landbouwgebieden in het noorden en midden van het land gekrompen en in de zuidelijke provincies en Zuidelijk Flevoland ruimer geworden.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
Populatie-inzinkingen treden bij de dodaars op door strenge winters, in het bijzonder wanneer deze worden gevolgd door een droog voorjaar met een lage waterstand in broedgebieden. Recent is de populatie echter sterk toegenomen.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De dodaarspopulatie is gevoelig voor weersfactoren. Strenge winters veroorzaken sterfte, droge voorjaren beperken de reproductiemogelijkheden. De recente toename heeft behalve met relatief zachte winters waarschijnlijk ook te maken met verbeteringen van de waterkwaliteit in een aantal wateren en met natuurontwikkeling.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
De soort is sterk afhankelijk van de waterhuishouding, waarbij zowel het waterpeil als de waterkwaliteit bepalend zijn. De vooruitzichten zijn het meest gunstig in heidegebieden (waar venherstel en waterpeilverhoging plaatsvinden) en in de duinen. In moerassen verschillen de perspectieven. Negatief zijn voor de dodaars verdroging en verbossing, positief zijn de aanleg van nieuwe natte natuur en lokaal verbeterd waterbeheer met hoge waterpeilen. Of de soort in agrarisch gebied in de toekomst meer kansen krijgt, blijft een open vraag. Verbetering van de

waterkwaliteit en minder intensief slootrandbeheer kunnen hier een gunstige uitwerking hebben. De opwaartse trend in het afgelopen decennium doet vermoeden dat de Nederlandse dodaarspopulatie nog een lichte groei kan doormaken alvorens te stabiliseren. Forse tijdelijke inzinkingen door strenge winters en/of droge voorjaren blijven uiteraard mogelijk.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 560 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Een gunstige staat van instandhouding komt neer op behoud van het huidige populatieniveau van > 2.000 paren. Vanuit populatie-ecologisch oogpunt wordt gesproken over > 20 sleutelpopulaties van ieder ten minste 40 broedparen (> 800 paren). Belangrijk is dat de soort aanwezig blijft in alle regio's van het land. Verder is de handhaving van een leefgebied nodig van voldoende omvang en kwaliteit voor de streefpopulatie. Versterking en uitbreiding daarvan is mogelijk door voortgaande verbetering van oppervlaktewaterkwaliteit en aanleg nieuwe natte natuur.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomstperspectief	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**gunstig**

5.2 Niet-broedvogels

Trends in Nederland: De aantallen dodaarzen in Nederland vertonen schommelingen die 'semi-cyclisch' zijn: de grotere sterfte die in strenge winters optreedt, beïnvloedt ook de aantallen in de winter(s) daarna. Afgezien daarvan vertonen de aantallen na 1980 een afname en vanaf 1997 een toename. Gegevens van landelijke gebieden (Punt-Transect-Tellingen) laten dit verloop zien. Hetzelfde patroon is te herkennen in de zoute delta en in de zoete rijkswateren.

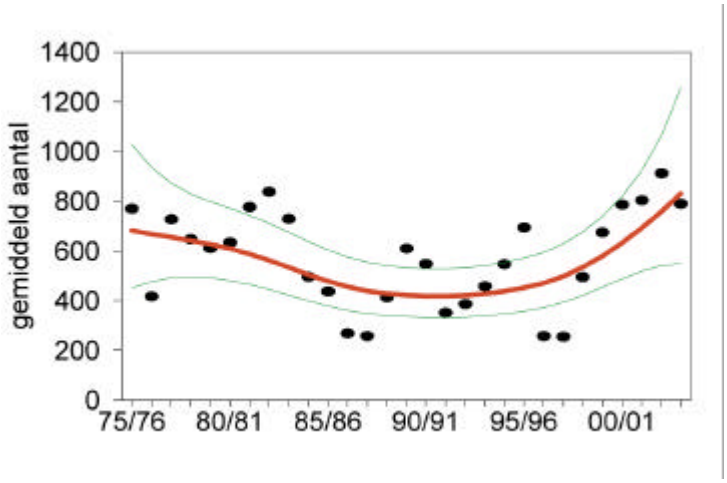

Aantalsontwikkeling dodaars (niet broedvogel)

Recente ontwikkelingen: De aantallen dodaarzen in Nederland waren minimaal na de strenge winter van 1996. Daarop volgde een snel herstel dat leidde tot hoge aantallen: de hoogste aantallen die zijn geteld na de periode 1980-1985. Van de drie gebieden met de hoogste aantallen verliep het herstel van de populatie in het Veerse Meer minder voorspoedig.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
De verspreiding van de dodaars is in de laatste decennia niet wezenlijk veranderd.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De recente aantallen van de dodaarspopulatie zijn te beschouwen als een piek in het van nature schommelende aantallenverloop.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De relatief hoge recente aantallen van de dodaars wijzen op voldoende beschikbaarheid van voedselgebied buiten het broedseizoen. Door natuurontwikkeling ontstaan meer kleinschalig ingerichte 'wetlands' en lokale verbetering van waterkwaliteit zorgt voor een hogere diversiteit van het leefgebied en een beter prooiaanbod. De ruime verspreiding maakt de soort flexibel, waardoor ook verschuivingen in het voedselaanbod in de concentratiegebieden, bijv. als gevolg van veranderingen van waterkwaliteit, minder gevolgen hebben op de aantallen dan strenge winters.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Het perspectief lijkt gunstig voor de dodaars als met de verbetering van de waterkwaliteit het aanbod aan kleine vis en ongewervelden blijft toenemen. Natuurontwikkeling is van positieve invloed als die resulteert in meer diversiteit aan leefgebied en voedsel. Daarbij biedt een kleinschalige toepassing de dodaars nieuwe mogelijkheden om zich te verschuilen in relatief druk door de mens bezochte gebieden.

Landelijke instandhoudingdsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 2 .000 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Gestreefd wordt naar een leefgebied van voldoende omvang en kwaliteit voor een seizoensgemiddeld aantal van 560 dodaarzen in het landelijke netwerk van gebieden voor watervogels. Dit aantal is gebaseerd op de gemiddelde waarde van de seizoensgemiddelden van 1980/81 t/m 2003/04.

Oordeel: De staat van instandhouding van de dodaarspopulatie in 1981 is als gunstig beoordeeld vanwege de relatief hoge aantallen in de voorafgaande periode. Mogelijk is de staat van instandhouding daarna tijdelijk ongunstig geweest, gezien de wat lagere aantallen en een als gevolg van vermesting verminderde kwaliteit van het leefgebied (in diversiteit en voedselaanbod). De waterkwaliteit is in veel locaties verbeterd, de aantallen van de dodaars nemen toe, de soort reageert positief op natuurontwikkeling. Het toekomstperpectief en ook de huidige staat van instandhouding van de populatie is dus gunstig voor de soort.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	Gunstig	gunstig
Populatie	Gunstig	gunstig
Leefgebied	Gunstig	gunstig
Toekomst	Gunstig	gunstig
Eindoordeel	**Gunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Fox A.D. 1994. Estuarine winter feeding patterns of Little Grebes *Tachybaptus ruficollis* in central Wales. Bird Study 41: 15-24.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Fuut (*Podiceps cristatus*) A005

1. Status

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De fuut is in ons land de grootste soort van zijn geslacht. Het is een middelgrote duikende watervogel met in de broedtijd een opvallende kuif. In Nederland is de soort het gehele jaar aanwezig. Futen foerageren in het algemeen duikend, meestal later ze korte duikbewegingen zien van minder dan 30 seconden. De fuut achtervolgt zijn prooi onder water. In plantenrijk, helder water foerageert hij echter soms vanaf het oppervlak. Hij kijkt dan met de kop onder water.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de futenpopulatie binnen de Europese Unie is volgens 'BirdLife' 'gunstig'. In Nederland komt de ondersoort *Podiceps cristatus cristatus* voor, die overwintert in West- en Zuid-Europa en broedt in gematigd Eurazië. Bij de ondersoort *P. c. cristatus* worden vijf populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante NW-Europese populatie wordt geschat op 480.000 vogels en neemt toe. Hiervan herbergt Nederland naar schatting 6%.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: Buiten de broedtijd is het leefgebied van de fuut vooral geconcentreerd op grote, onbeschutte open wateren. Ze zijn daarnaast ook te zien in zoete natte gebieden ('wetlands') en in enigszins beschutte delen van zoute of brakke kustwateren en estuaria. In de nazomer bevindt de soort zich op speciale ruiplaatsen, onder andere op het IJsselmeer. Vanwege verlies van het vliegvermogen in deze periode is de soort dan extra kwetsbaar en gevoeliger voor verstoringen. Overdag en 's nachts rusten futen meestal groepsgewijs bij oevers, terwijl 's ochtends en in de namiddag op open water wordt gefoerageerd. De fuut foerageert overdag, in relatief groot, open water, zowel zoet als zout. Er wordt bij voorkeur gedoken in water met weinig planten. Het hoeft niet zo heel helder te zijn, doorzicht tot op ca. 4 m diepte is voldoende (maar soms komt de fuut in water met een doorzicht tot meer dan 30 m voor). Het water mag niet te troebel zijn omdat de fuut dan minder goed vis kan vangen.

Voedsel: De fuut is een viseter van vooral kleine vis van 2-10 cm (max 25 cm). In het IJsselmeer bestaat een groot deel van zijn voedsel uit spiering, elders is vaak vooral blankvoorn belangrijk, en in sommige situaties stekelbaars. De aantallen reageren snel op afname van de voedselbeschikbaarheid. Zulk een afname kan bijvoorbeeld optreden als gevolg van veranderingen in waterkwaliteit en afname van doorzicht, als gevolg van visserij of klimaatsverandering. Een watertemperatuurverhoging heeft vooral effect op spiering.

Rust: In de ruitijd (nazomer) verliezen futen voor enkele weken hun vliegvermogen zodat voldoende rust belangrijk is. De soort is gevoelig voor verstrikking en sterfte in visnetten. De gevoeligheid voor water- en oeverrecreatie is gemiddeld tot groot. Afhankelijk van omstandigheden en het type verstoring worden voor de fuut verstoringsafstanden opgegeven van 10-300 meter. Er is eveneens risico op verstoring van de fuut bij opstellingen van windturbines langs de oever of in het water.

4. Huidig voorkomen

Verspreid door laag-Nederland. Na de broedtijd trekt de fuut veelal naar de grote meren. Daar kunnen zich dan grote ruiconcentraties verzamelen. De maximale aantallen worden bereikt in december. In de winter trekt de soort naar de kustwateren. Dan verblijven in Nederland o.a. broedvogels uit Zweden en Noorwegen; onze eigen broedvogels overwinteren deels in het buitenland. De aantallen nemen in april weer af.

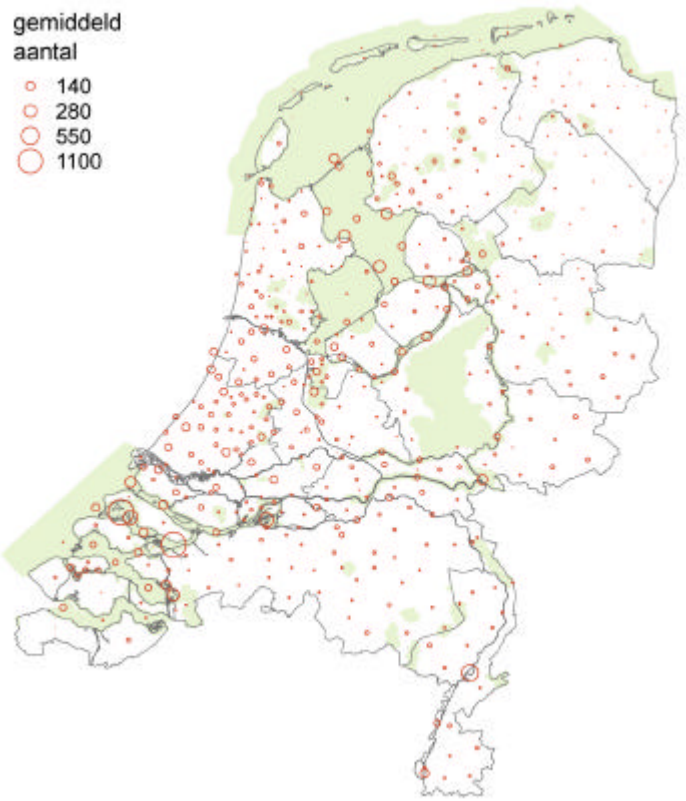

Verspreidingskaart fuut

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De futenpopulatie in Nederland fluctueert in aantallen. Tussen ca. 1975-1980 was er afname van de totale aantallen, vooral als gevolg van afname van het grote aantal ruiende vogels in het IJsselmeer. Na 1980 was er weer toename, maar in de periode 1994-2003 is de trend significant negatief. De landelijke trend wordt in hoge mate gestuurd door de combinatie van ontwikkelingen in het IJsselmeer en die in de Grevelingen. Lange tijd was het IJsselmeer het belangrijkste futengebied in Nederland en ecologisch herstel van de randmeren zorgde tussen 1980-1990 voor toename in deze regio. In het IJsselmeer zelf liepen de aantallen daarna echter sterk terug, vooral in de ruitijd, maar ook daarbuiten. Waarschijnlijk was de oorzaak vooral de afname van de hoeveelheid spiering die zich in dezelfde periode heeft voorgedaan. Toegenomen verstoring kan daarbij ook een rol hebben gespeeld. In vergelijking met de oude situatie is de voedselsituatie voor de fuut in het IJsselmeer sinds 1993 onveranderd slecht, met recent, in 2003, een nog verdere teruggang.
Na uitvoering van de Deltawerken namen de aantallen van de fuut in de Delta sterk toe en de Grevelingen haalde het IJsselmeer in als belangrijkste gebied. Ook deze ontwikkelingen hangen samen met veranderingen in de beschikbaarheid van prooivis. Zo zijn bijv. de vispopulaties in het Volkerak en andere zeearmen na afsluiting van de zee veranderd als gevolg van successie in de levensgemeenschap en verzoeting. Een recente afname in de Grevelingen houdt mogelijk verband met een gewijzigd sluisbeheer.

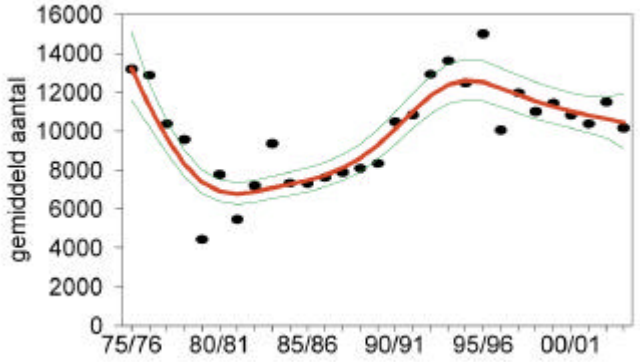

Aantalsontwikkeling van de fuut

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse futenpopulatie laat sinds 1980/81 (1981-2003) een matige toename in aantallen zien. Over de meest recente periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een matige afname.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
De fuut handhaaft zijn wijde verspreiding over Nederland.

Beoordelingsaspect populatie: matig ongunstig
In de laatste tien jaar is een significante afname in de aantallen van de futen opgetreden. Daarbij is het aantal gezakt tot onder de gunstige referentie.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig
In het voor de futenpopulatie belangrijke IJsselmeer en het minder belangrijke gebied Markermeer & IJmeer is het voedselaanbod door achteruitgang van de spieringstand aanzienlijk verminderd. In het IJsselmeer speelt ook verstoring van concentraties ruiende vogels mee.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Het perspectief is gunstig voor de fuut als met de verbetering van de waterkwaliteit het aanbod aan kleine vis blijft toenemen. Alleen in het IJsselmeer is het perspectief ongunstig vanwege de achteruitgang van de hoeveelheid spiering, die deels aan klimaatveranderingen wordt toegeschreven. Toenemende verstoring van concentraties ruiende vogels vormt daar eveneens een probleem. Gezien het beperkte aandeel van het IJsselmeer in de totale aantallen en de verschuiving naar andere wateren hoeft echter geen verdere landelijke afname van de futenpopulatie te worden verwacht.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 1 0.900 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname als gevolg van herstel van zout-zoet overgangen is aanvaardbaar.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: In het Natura 2000 doelendocument is een draagkrachtschatting geformuleerd van 10.900 exemplaren (seizoensgemiddelde). Voor een gunstige staat van instandhouding wordt bij deze soort uitgegaan van een hoger aantal, namelijk 11.600 vogels. Herstel van de kwaliteit van het leefgebied in het IJsselmeer en het Markermeer & IJmeer is op zich gewenst, maar eerst zullen de mogelijkheden daartoe nader onderzocht moeten worden.

Oordeel: Matig ongunstig

Beoordeling staat van instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	zeer ongunstig	matig ongunstig
Leefgebied	matig ongunstig	matig ongunstig
Toekomstperspectief	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**matig ongunstig**

6. Bronnen

- Eerden, M.R. van, Dubbeldam W. & Muller J. 1999. Sterfte van watervogels door visserij met staande netten. RIZA-rapport 99.060. RIZA, Lelystad.
- Platteeuw, M. & Beekman J.H. 1994. Verstoring van watervogels door scheepvaart op Ketelmeer en IJsselmeer. Limosa 67: 27-33.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Kuifduiker (*Podiceps auritus*) A007

1. Status

Vogelrichtlijn Bijlage I (sinds 1985). Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De kuifduiker is een kleine futensoort. Hij heeft in de broedtijd een tamelijk verborgen levenswijze, maar is in de winter te vinden op de grote open wateren. In ons land overwintert hij voornamelijk in mariene kustwateren en grote meren aan de kust. Het voedsel bestaat vermoedelijk voornamelijk uit kleine vis. In de Waddenzee zijn kleine zeenaalden als prooi waargenomen, op het IJsselmeer spiering.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de kuifduiker in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. De kuifduiker broedt in de noordelijke (boreale) delen van Eurazië en Noord-Amerika. Hij komt in grote delen van noord Europa voor maar is schaars in west Europa. De broedpopulatie in de EU is 3.300-5.700 paren, maar ze neemt sterk af. Er overwinteren wellicht een paar honderd kuifduikers in Nederland. Het gaat daarbij om de ondersoort *P. a. auritus*. Bij deze ondersoort zijn vier populaties onderscheiden. De populatie die in NW-Europa overwintert, wordt geschat op 3.500 vogels en is stabiel. Hiervan herbergt Nederland naar schatting 5%.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: Als doortrekker en overwinteraar is de kuifduiker vooral kustgebonden. Incidenteel komt de soort ook voor op in het binnenland gelegen zoete wateren. Doorgaans ziet men in ons land kleine concentraties van kuifduikers of solitaire vogels en dan vooral in zoute en/of brakke kustwateren. De kuifduiker foerageert en rust in ondiepe kustzones en in nabij de kust gelegen grote brak- en zoetwatermeren van matige diepte. Kuifduikers duiken hoofdzakelijk voor hun voedsel, maar ze nemen ook op het water drijvend voedsel tijdens het zwemmen op.

Voedsel: De kuifduiker eet een gemengd dieet dat bestaat uit vis, aquatische insecten, kleine kreeftachtigen, vlokreeften, mollusken en ook waterplanten en zaden. Het hoofdvoedsel bestaat uit kleine vis en dan met name spiering en stekelbaars.

Rust: De kuifduiker is kwetsbaar voor olievervuiling in de kustwateren en voor visserij met warnetten. De vogel verdrinkt in zulke netten. Het is onbekend in hoeverre waterrecreatie een storende invloed heeft op de aanwezigheid van kuifduikers.

4. Huidig voorkomen

Het voorkomen als doortrekker en overwinteraar van de kuifduiker is vooral kustgebonden. Door geringe afmeting en verborgen levenswijze is de verspreiding niet in alle regio's even goed bekend, ook al komen nagenoeg alle kuifduikers binnen de gebieden voor waar de stand van de watervogels wordt gevolgd. De soort is vermoedelijk zeer schaars in het IJsselmeer, schaars maar sterk toenemend in de Zeeuwse/Zuid Hollandse Delta en mogelijk het meest talrijk in de westelijke Waddenzee. Hoe talrijk een soort zoals de kuifduiker is, blijkt vaak pas na een olie-incident of door bijvangsten in visnetten. Langs de Noordzeekust worden vrijwel nooit meer dan enkele tientallen kuifduikers per dag trekkend gezien. Incidenteel is de soort te gast in wateren in het binnenland.

Verspreidingskaart kuifduiker

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Voor een deel van de wateren (Waddenzee, Noordzeekustzone, IJsselmeer) is de trend van de kuifduikerpopulatie slecht bekend omdat het onmogelijk is de soort goed te tellen op het water. Ook is er geen trend in de aantallen die tijdens zeetrektellingen langs onze kusten worden gezien.
In de periode 1970-1980 kwamen aantallen van meer dan 100 kuifduikers voor in het Veerse Meer, maar dat gebied is tegenwoordig niet meer van betekenis voor de soort.

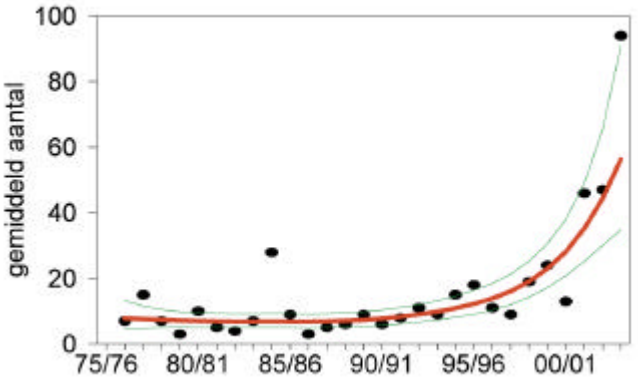

Aantalsontwikkeling van de kuifduiker

Recente ontwikkelingen: In de wateren van de delta zijn de aantallen kuifduikers recent, na 1999, sterk toegenomen (Grevelingen, Oosterschelde, Voordelta en Volkerak). Deze toename in de delta is zo groot dat zich op het landelijk niveau eveneens een positieve trend aftekent, hoewel de aantallen in de andere kustwateren waarschijnlijk zijn 'ondergeteld'.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Hoewel de kuifduiker bijna verdwenen is uit het Veerse Meer, is zijn areaal in Nederland de laatste twintig jaar eerder toegenomen dan afgenomen.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De kuifduikerpopulatie is sterk toegenomen in aantallen, vooral in de laatste tien jaar.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omstandigheden voor de kuifduiker lijken gunstig. Zijn eisen ten aanzien van het leefgebied zijn echter niet goed bekend, zo is bijvoorbeeld zijn gevoeligheid voor rustverstoring onbekend.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
De aantallen van de kuifduikerpopulatie zijn klein maar toenemend. Er is geen reden om een ongunstige ontwikkeling te verwachten.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 45 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie is bij de kuifduiker voldoende.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Eerden M.R. van, Dubbeldam W. & Muller J. 1999. Sterfte van watervogels door visserij met staande netten. RIZA-rapport 99.060. RIZA, Lelystad.
- Ouweneel G.L. 1993b. Een voorjaarsconcentratie van Kuifduikers Podiceps auritus op Grevelingen. Limosa 66: 29.
- Piersma T. 1988. Body size, nutrient reserves and diet of Red-necked and Slavonian Grebes *Podiceps grisegena* and *P. auritus* on Lake IJsselmeer, The Netherlands. Bird Study 35: 13-24.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Geoorde fuut (*Podiceps nigricollis*) (A008)

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als broedvogel én als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De geoorde fuut is een kleine fuutachtig die in de broedtijd een donker verenkleed heeft en een opvallend contrasterende gele oorpluim. Het is een broedvogel van ondiepe wateren, die vaak broedt in heidevennen met een kokmeeuwenkolonie of in duinmeren. De geoorde fuut heeft een zeer ruim broedgebied: het strekt zich uit over het centrale deel van geheel Eurazië en over Noord- en Oost-Afrika (ondersoort *nigricollis*), west- en centraal Noord-Amerika, en Zuid-Afrika. De geoorde futen die in Nederland verblijven, als broedvogel, doortrekker of overwinteraar, behoren tot de ondersoort *nigricollis*. Die ondersoort overwintert in West- en Zuid-Europa, het Midden-Oosten, Japan en Zuid-China. In Nederland is hij het gehele jaar aanwezig.
Buiten het broedseizoen blijft de verspreiding vrijwel geheel beperkt tot brakke en zoute wateren. De broedplaatsen worden in de nazomer verlaten. De Nederlandse geoorde futen verzamelen zich dan op de grotere wateren samen met de vogels die uit o.a. Denemarken, Duitsland en waarschijnlijk in toenemende mate ook uit Oost-Europa komen.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de geoorde fuut in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. Bij *P. n. nigricollis* worden vier populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante Europese populatie wordt geschat op 280.000 vogels en is stabiel of neemt toe.
1. **Broedvogel:** De soort heeft in Europa een verbrokkelde verspreiding met een zwaartepunt in Oost-Europa. De Europese populatie (9.100-13.000 paren in de Europese Unie) vertoonde een lichte afname over de periode 1970-2000. Het Nederlandse aandeel binnen de EU bedraagt 5%.
2. **Niet-broedvogel:** De buiten het broedseizoen in Nederland aangetroffen geoorde futen behoren tot dezelfde populatie als onze broedvogels. Het aantal buiten het broedseizoen in ons land verblijvende geoorde futen gaat tegenwoordig echter de omvang van de Nederlandse broedpopulatie ver te boven en is dus ten minste gedeeltelijk van buitenlandse herkomst: in het najaar van 2003 waren er in Nederland bijv. meer dan 8.000 vogels.
Naar schatting verblijft 99% van de trekkende geoorde futen in de zogenoemde 'monitoringsgebieden'. Het seizoensmaximum van de in Nederland aanwezige geoorde futen (in september) bedroeg in 1999/2000 tot en met 2003/2004 gemiddeld ongeveer 6.100 vogels, waarmee Nederland totaal naar schatting 2% van de internationale Europese populatie herbergt.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied:
1. Broedvogels: De broedbiotoop van de geoorde fuut bestaat uit ondiepe zoetwaterplassen, vooral vennen, duinmeren, laagveenplassen en vloeivelden. De plassen moeten een oppervlakte van minimaal 2-3 ha hebben, een weelderige, maar niet te hoge oevervegetatie van bijv. pitrus of riet en een vlakke, geleidelijk aflopende oever. Het nest drijft, bestaat uit plantaardig materiaal en wordt verankerd aan omringende vegetatie. Vaak broedden geoorde futen in groepsverband 'semi-koloniaal', in of nabij broedkolonies van kokmeeuwen die de vogels een zekere bescherming bieden. Door verdroging kan de locatie – al dan niet tijdelijk – ongeschikt worden voor gebruik als nestplaats. Dit gebeurt eveneens bij vermesting als gevolg van inlaat van gebiedsvreemd water of

bij een verzuring van vennen die resulteert in een afnemend voedselaanbod, en wellicht ook bij verstoring (recreatie).
2. Niet-broedvogels: Buiten het broedseizoen is de geoorde fuut vooral kustgebonden. Kleine aantallen zijn ook te vinden in waterrijke gebieden in het binnenland. De soort foerageert en rust in kustwateren vooral in geulen en prielen die tot 3 m diep zijn. Plaatselijk zijn geoorde futen in kustwateren relatief talrijk, zoals bijvoorbeeld in diverse bekkens in de Delta en lokaal langs de oostkust van Texel. Laatstgenoemde locatie is waarschijnlijk belangrijk voor de soort vanwege de aanwezigheid van ('sublitorale') mosselbanken en de daarbij behorende begeleidende fauna van kleine vissen en kreeftachtigen. Op brak- en zoetwatermeren zoekt de geoorde fuut zijn voedsel met name op ondiepe plaatsen of op de overgang van ondiep naar diep water.

Voedsel: Het voedsel van de geoorde fuut bestaat in zoete wateren voornamelijk uit waterinsecten, weekdieren en kreeftjes. In zoute kustwateren eet deze vogel vooral kleine zeenaalden, andere kleine visjes en ongewervelden.

Rust: De geoorde fuut heeft een gemiddelde tot grote verstoringsgevoeligheid (verstoring bij 100-300 m afstand). Met name tijdens de ruiperiode zijn de vogels gevoelig voor verstoring. In de broedtijd is de gevoeligheid voor verstoring in zijn leefgebied (dan kleine wateren met veel oevervegetatie) matig groot. Buiten het broedseizoen verblijft hij in open wateren en dan is zijn gevoeligheid voor verstoring van middelmatige orde. Omdat de soort in afgesloten reservaten broedt, zijn de effecten van verstoring op de populatie waarschijnlijk matig. Het is mogelijk dat recreatie in de ruigebieden waar de vogels zeer geconcentreerd zijn (zoals in de Grevelingen) zeer verstorend werkt, maar hierover is niets bekend. Vooral waterrecreatie kan voor de geoorde fuut verstorend zijn.

Minimum omvang duurzame broedpopulatie: Voor een duurzame sleutelpopulatie van de geoorde fuut zijn ten minste 20 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding van de populatie zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (>400 paren).

4. Huidig voorkomen

4.1 Broedvogels

Het zwaartepunt van de verspreiding van de broedvogelpopulatie van de geoorde fuut ligt bij de heide- en hoogveengebieden op de hogere zandgronden. Deze gebieden, vooral die in Drenthe en Noord-Brabant, herbergen driekwart van de Nederlandse broedpopulatie. Kerngebieden zijn o.a. Bargerveen, Dwingelderveld en Groote Peel. In Laag-Nederland broedt de geoorde fuut vooral op duinplassen (Meijendel) maar in toenemende mate ook elders.

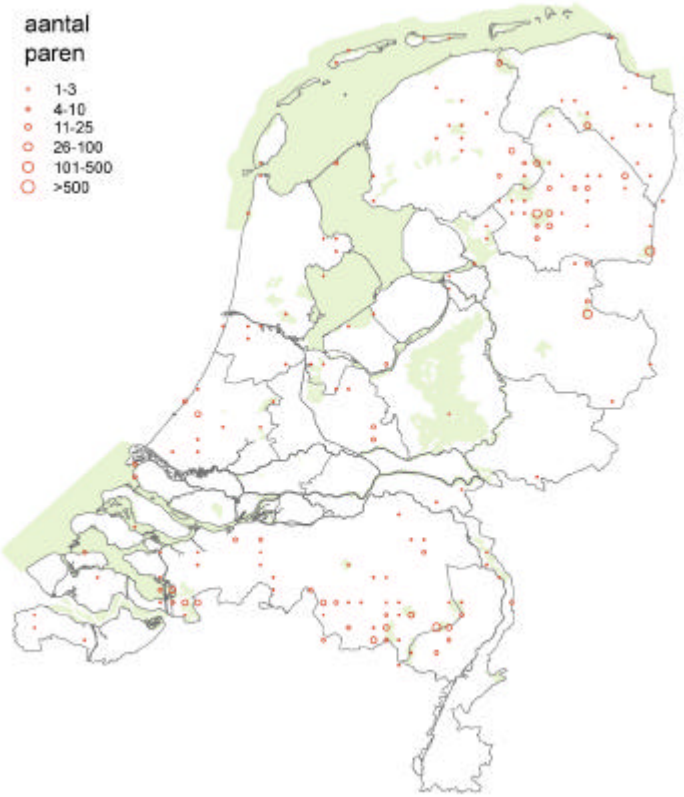

Verspreidingskaart geoorde fuut (broedvogel)

4.2 Niet-broedvogels

Buiten het broedseizoen concentreren de geoorde futen zich in de zoute gebieden, met ook in internationaal opzicht opmerkelijke concentraties in de Waddenzee bij Texel (in de nazomer) en vooral op het Grevelingenmeer (waarschijnlijk als ruigebied) en andere zoute Deltawateren. Gelet op de grote aantallen van duizenden vogels betreft dit merendeels vogels van buitenlandse herkomst.

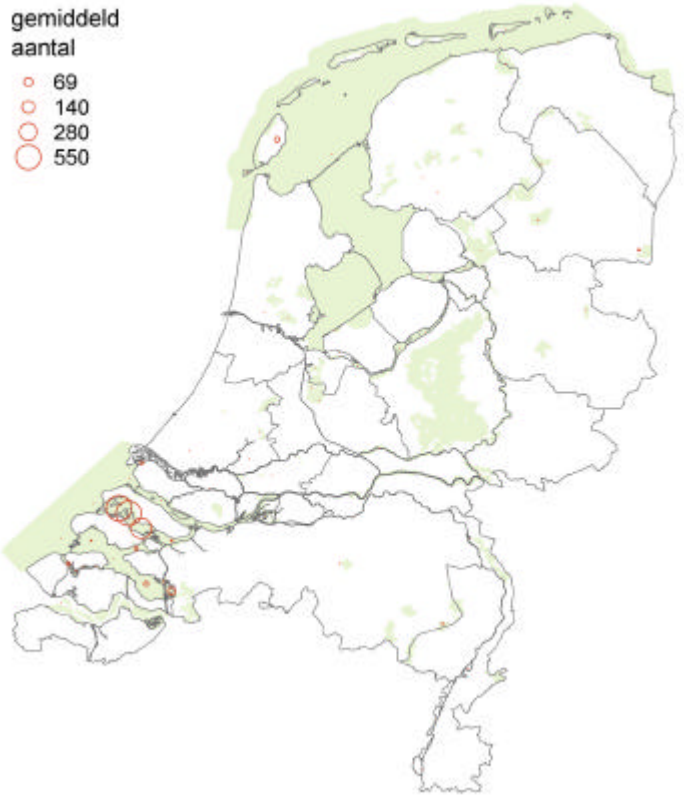

Verspreidingskaart geoorde fuut (niet broedvogel)

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

5.1. Broedvogels

Trends in Nederland: Sinds 1973-77 is het verspreidingsgebied van de broedparen van de geoorde fuut aanzienlijk groter geworden (met een toename van 315%). Vooral vanaf 1980 zijn de broedvogelaantallen toegenomen. In de periode 1970-80 zijn het rond 50 broedparen, in 1995 ruim 250 en in de periode 1999-2003 zijn het vervolgens respectievelijk 430, 490, 520, 470 en 545 broedparen. Deze toename strekte zich uit over het gehele land en bleef doorgaan. De aantallen wisselen in samenhang met de waterstanden in het voorjaar.

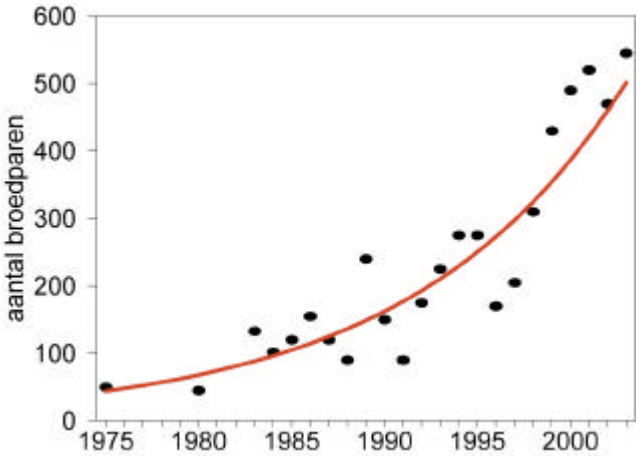

Aantalsontwikkeling broedparen geoorde fuut

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse broedpopulatie van de geoorde fuut laat sinds 1981 (1981-2003) een sterke toename zien (significant, > 5% per jaar). Over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een matige toename (significant, < 5% per jaar).

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig.
Vanaf 1973-1977 is het verspreidingsgebied, net zoals de aantallen, sterk gegroeid (op atlasblok-niveau toegenomen met 314%). De soort is in totaal 169 atlasblokken aanwezig (uit 17 verdwenen en in 124 atlasblokken verschenen).

Beoordelingsaspect populatie: gunstig.
Het aantal broedparen van de geoorde fuut is sterk toegenomen. De recente jaren waren topjaren, waarbij de aantallen jaarlijks kunnen wisselen al naar gelang de waterstand van de plassen. De aantallen van de broedpopulatie zijn veel lager in een droog voorjaar zoals in 1996 en 1997.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig.
Op veel locaties is het waterpeilbeheer in de afgelopen decennia in voor de geoorde fuut gunstige zin veranderd door venherstel en een verhoging van het waterpeil.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig.
De Nederlandse geoorde futenbroedpopulatie begint vermoedelijk minder afhankelijk te worden van instroom van vogels uit andere landen. Dit zou in ieder geval afgeleid kunnen worden uit het feit dat de populatietrend recent minder door pieken en dalen wordt gekenmerkt. Indien deze veronderstelling correct is, mag het toekomstperspectief met enig optimisme worden bezien. De belangrijkste Nederlandse broedplaatsen liggen immers in natuurreservaten waar het waterpeilbeheer in de afgelopen decennia in gunstige zin veranderd is. Indien de instroom vanuit het buitenland bepalend blijft op populatieniveau, is het toekomstperspectief onzeker, aangezien de populatie op Europees niveau afneemt en te verwachten valt dat deze afname zal aanhouden. Denkbaar is verder dat in de toekomst de afname van kokmeeuwen in het Nederlandse binnenland negatief zal uitwerken op het populatieverloop. Geoorde futen broeden immers vaak in associatie met kokmeeuwen en profiteren van het verdedigingssysteem van de meeuwen ten opzichte van roofdieren. Voorlopig blijken geoorde futen zich goed te kunnen handhaven op plekken waar kokmeeuwen verdwenen zijn.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 1640 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Belangrijk gegeven is dat de geoorde fuut broedvogel is in alle zes regio's van het land (in zijn natuurlijk verspreidingsgebied). Gestreefd wordt naar ten minste 20 sleutelpopulaties, met per sleutelpopulatie ten minste 20 paren (> 400 paren). Ook wordt gestreefd naar een leefgebied voor de streefpopulatie van voldoende omvang en kwaliteit, vooral met een voldoende waterkwaliteit en geschikte waterhuishouding, waarbij de verbetering van peilbeheer en waterkwaliteit doorzet. Verstoring door recreatie zou zo veel mogelijk moeten worden vermeden. De Nederlandse broedpopulatie zal in de toekomst een kans hebben indien ze onafhankelijk wordt van instroom van buitenlandse vogels en ze zich kan handhaven ondanks een afname van kokmeeuwen en kokmeeuwkolonies en daardoor mogelijk sterkere bejaging ('predatie').

Oordeel: De staat van instandhouding wordt voor de broedvogels van de geoorde fuut als gunstig beoordeeld gezien het bovenstaande. Daar hoort echter een kanttekening bij: de broedpopulatie is in veel jaren kleiner dan 400 broedparen, en de wisselende aantallen wijzen op intensieve uitwisseling met buitenlandse broedpopulaties. De soort was als "gevoelig" opgenomen in de nationale (rode) lijst van met uitsterven bedreigde of speciaal gevaar lopende soorten (1994, 1996), maar staat vanwege de vooruitgang van de soort niet meer op de meest recente versie (2004) van die rode lijst.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	Gunstig
Populatie	gunstig	Gunstig
Leefgebied	gunstig	Gunstig
Toekomstperspectief	gunstig	Gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**Gunstig**

5.2. Niet-broedvogels

Trends in Nederland:
Het aantal geoorde futen in Nederland is vanaf 1985 sterk toegenomen, de seizoenmaxima (die in het najaar optreden) namen toe van enkele honderden tot respectievelijk 3.590, 5.675, 5.300, 6.264 en ruim 8.400 vogels in 1999-2003. Deze toename is zichtbaar in alle belangrijke gebieden, en is gedeeltelijk verbonden aan de aanwas van de lokale broedpopulatie (bijv. Markiezaat). De grote concentraties van de geoorde fuut zijn echter deels uit het buitenland afkomstig, dus de trends van deze concentraties weerspiegelen voor een deel ook internationale Europese ontwikkelingen. De toename kan samenhangen met toename van de Europese populatie of wijzigingen in verspreidingsgebied en trekpatronen. Waarschijnlijk neemt in ons land de instroom van oostelijke vogels toe.

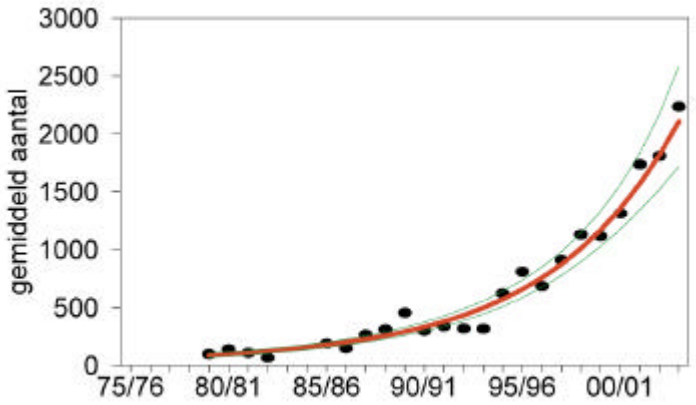

Aantalsontwikkeling geoorde fuut (niet broedvogel)

Recente ontwikkelingen
De Nederlandse populatie van de geoorde fuut laat sinds 1981 (1981-2003) een sterke toename zien. Over de meest recente periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend ook een sterke toename. Het aantal op het Grevelingenmeer pleisterende exemplaren is vanaf 1980 sterk toegenomen van enkele tientallen tot rond de 3.000 vogels in 2000. De seizoensmaxima van pleisterende geoorde futen komen in 1999/2000 – 2002/2003 neer op respectievelijk 3.590, 5.675, 5.300 en 6.300 vogels.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig.
De verspreiding is niet in negatieve zin veranderd. De geoorde fuut is echter buiten de broedtijd sterk geconcentreerd in een klein aantal gebieden.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig.
Het aantal pleisterende geoorde futen is sterk toegenomen, met name in de Grevelingen.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig.
Gezien de doorgaande toename zijn de grenzen van de draagkracht van het leefgebied voor deze soort recent (t/m 2003/04) nog niet bereikt.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig.
Ondanks de recente toename van de geoorde fuut in ons land is het toekomstperspectief hier als matig ongunstig beoordeeld. De populatie van niet-broedvogels lijkt kwetsbaar voor veranderingen in omstandigheden (voedselaanbod) in de Grevelingen, omdat 95% van de getelde vogels zich gemiddeld hier ophoudt. Indien de plannen die een ander waterregime in de Grevelingen beogen worden uitgevoerd, zal dat een negatieve invloed kunnen hebben op de geoorde futenpopulatie.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 400 paren (20 sleutelpopulaties van ten minste 20 paren).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Gestreefd wordt naar een leefgebied van voldoende omvang en kwaliteit voor een seizoensgemiddeld aantal van 1.640 geoorde futen in het landelijke netwerk van 'monitoringsgebieden'. Dit aantal is de gemiddelde waarde van de seizoensgemiddelden van 1999/2000 t/m 2003/04.

Oordeel: matig ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	Gunstig
Populatie	gunstig	Gunstig
Leefgebied	gunstig	Gunstig
Toekomstperspectief	gunstig	Matig ongunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**Matig ongunstig**

6. Bronnen

- Camphuysen C.J. & Leopold M.F. 1994. Atlas of seabirds in the Southern North Sea. IBN Research report 94/6. NIOZ-Report 1994-8. Institute of Forestry and Nature research, Dutch Seabird Group and Netherlands Institute for Sea Research, Texel.

- Iborra O., Dhermain F. & Vidal P. 1991. The wintering of the Black-necked Grebe P*odiceps nigricollis* at the Etang de Berre South France. Alauda 59: 195-205.

- Piersma T. 1988. Body size, nutrient reserves and diet of Red-necked and Slavonian Grebes *Podiceps grisegena* and *P. auritus* on Lake IJsselmeer, The Netherlands. Bird Study 35: 13-24.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Aalscholver (*Phalacrocorax carbo*) A017

1. Status:

Niet in Bijlage I [3] genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als broedvogel én als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De aalscholver is een grote, donker gekleurde visetende watervogel, die in kolonies broedt in (moeras)bos met uitgestrekte visrijke wateren binnen vliegafstand. Het is een uitstekende duiker die echter zijn verenkleed na de duik moet laten drogen. Anders dan veel watervogels kan de aalscholver zijn veren niet waterafstotend maken door ze in te vetten – hij heeft geen vetklier. In Nederland is de vogel het gehele jaar aanwezig, als broedvogel, doortrekker of overwinteraar. Het is in ons land een broedvogel in grote en kleine kolonies, met naar schatting 18.000-20.000 paren in 1998-2000, een forse toename t.o.v. de 3000 broedparen in 1977. De broedgebieden van de aalscholver liggen langs de kusten van Noord-Amerika, Groenland en NW-Europa, in Midden- en Zuid-Europa, Midden-Oosten, Centraal en Zuid-Azië, langs de kust van NW-Afrika, Oost- en Zuid-Afrika en Australië en Nieuw Zeeland. De Nederlandse broedvogels en het overgrote deel van de niet-broedvogels die in ons land komen behoren tot de ondersoort *P. c. sinensis*. De meeste van de in Nederland broedende aalscholvers trekken in het najaar naar Frankrijk en verder naar het zuiden, tot aan Noord-Afrika. In Nederland verschijnen dan de Deense broedvogels en hun jongen. Maximum aantallen bereikt de soort in ons land tijdens de najaarstrek in september. De aantallen in november-februari zijn relatief laag.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van aalscholver in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. Van de ondersoort *P. c. sinensis* worden vijf populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante populatie broedt in Noord- en Centraal-Europa en overwintert in Noord- en Centraal-Europa en het Middellandse Zeegebied. Het is een populatie met naar schatting 310.000 vogels waarvan het aantal toeneemt.
1. Broedvogels: De totale broedpopulatie van *P. c. sinensis* in EU-landen omvat 150.000-160.000 paren. Daarvan nestelt 13% in Nederland, ongeveer 20.000 paren. Dit komt neer op een forse toename t.o.v. de schatting van 3.040 paren in 1978.
2. Niet-broedvogels: Veel van de vogels die in Nederland zijn buiten het broedseizoen zijn Nederlandse broedvogels. In het winterhalfjaar is echter een deel van de aalscholvers van buitenlandse herkomst, het gaat dan om in Denemarken of in andere noordelijkere streken broedende vogels van dezelfde Europese populatie. Naar schatting verblijft 78% van de aalscholvers buiten het broedseizoen in de zogenoemde 'monitoringsgebieden'. Het seizoensmaximum (in september) van de in Nederland aanwezige vogels bedroeg in 1999/2000 t/m 2003/04 gemiddeld ongeveer 53.000 vogels. Daarmee herbergt Nederland in totaal naar schatting 17% van de internationale Europese populatie.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied:
1. Broedvogels: De in Nederland broedende ondersoort van de aalscholver *P. c. sinensis* broedt in bomen zoals wilgen, elzen en populieren en andere verticale landschapselementen zoals

[3] De in Nederland broedende ondersoort *P. c. sinensis* stond bij de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn wel op Bijlage I, maar is in 1997 van Bijlage I geschrapt.

hoogspanningsmasten en boorplatformen in de buurt van visrijke wateren in het binnenland en langs de kust. Soms broeden aalscholvers ook in grondnesten, maar dan wel in predatorvrije omgevingen.
2. Niet-broedvogels: In ons land zijn aalscholvers zowel te zien in zoete als zoute wateren met goede vispopulaties. De grootste aantallen bereikt de soort op grotere meren en plassen en in het Deltagebied, de Waddenzee en in de daaraan grenzende kustzone van de Noordzee. Bij beperkt doorzicht van het water gaan de aalscholvers groepsgewijs vissen. Deze manier van vissen levert per vogel soms meer op dan alleen vissen in helder water. Vermesting die resulteert in algenbloei leidt echter tot voor de aalscholver ongeschikt viswater. Het water heeft dan te weinig doorzicht en een te eenzijdig voedselaanbod. Brasems die te groot zijn om als voedsel voor de aalscholvers te dienen overheersen dan vaak. De aalscholver maakt gebruik van gemeenschappelijke rust- en slaapplaatsen, vaak zijn die goed herkenbaar door de ophoping van vogelmest ('guano'). Meestal bevinden die locaties zich op grote afstand van potentiële verstoringsbronnen, het zijn bijv. eilandjes met bomen, in het water staande hoogspanningsmasten, onbewoonde wad- en zandplaten en rustig gelegen Noordzeestranden. De aalscholvers leggen grote afstanden af bij het op en neer vliegen tussen slaap- en rustplaats en voedselgebieden, soms vliegen ze daarbij tientallen kilometers ver. Een deel van de aalscholvers is plaatsgetrouw en gebruikt steeds dezelfde rust- en slaapplaats.

Voedsel: Het voedsel van de aalscholver bestaat vrijwel uitsluitend uit vis. De soort is opportunistisch wat betreft zijn prooikeuze en de selectie van de visgrootte, hij past zich aan het lokale voedselaanbod aan voor zo ver zijn keel dat toelaat. In zoete wateren wordt voornamelijk in scholen levende vis als spiering, baars, pos, blankvoorn en karperachtigen gegeten. In zoute wateren eet de aalscholver vooral platvis (schol), maar ook zandspiering, kleine zeenaald en driedoornige stekelbaars. De aalscholver jaagt als eenling op individuele vis of groepsgewijs op scholen vormende vis. Vaak vissen aalscholvers samen in matig helder water, waarbij de school van onderaf tegen het licht gejaagd wordt. Ze duiken tot een minuut lang, het meest in 1-3 m diep water en soms dieper, tot op een maximale diepte van ca. 9 m. Het voedselgebied (grote, voedselrijke, visrijke binnen- of kustwateren) ligt maximaal 15-20 km van de nestplaats. De aalscholver is een rover die aan het einde van een voedselketen staat ('toppredator') en daarom kan hij worden vergiftigd door ophoping van gifstoffen in zijn prooi. Waterverontreiniging resulterend in ophoping van PCB's en zware metalen in vis heeft in het verleden geleid tot sterfte en verlaagd broedsucces van de aalscholver.

Rust: De aalscholver is als kolonievogel tijdens de broedtijd zeer gevoelig voor verstoring. De gevoeligheid voor verstoring van zijn leefgebied is matig: de broedkolonies bevinden zich in afgesloten reservaten. Rust- en slaapplaatsen met frequente verstoring worden spoedig gemeden of slechts door kleine aantallen bezocht. De aalscholver gebruikt dus vaak rustplaatsen in ontoegankelijke gebieden (eilanden) of in voor publiek gesloten terreinen. Bij toename van de zeearend in Nederland, is een toename van verstoring van aalscholverrustplaatsen te verwachten. Vervuiling van het oppervlaktewater met hoge gehalten aan bepaalde 'contaminanten' heeft in sommige gevallen tot verminderde reproductie geleid. Het toepassen van de succesvolle sociale vistechniek (zie boven), is in het verleden gestimuleerd door verslechtering van doorzicht als gevolg van vermesting. Veranderingen in waterkwaliteit en helderheid van het water kunnen resulteren in een veranderde voedselkwaliteit (ander visaanbod en slechter vangbare vis) en zodoende de populatieontwikkeling beïnvloeden. Ofschoon plaatselijk kleine aantallen aalscholvers verdrinken in vistuig, zijn deze vogels minder gevoelig voor dit type sterfte dan bijv. futen en duikeenden. Vooral verstoring door waterrecreatie vormt een bedreiging voor de soort.

Minimum omvang duurzame populatie broedvogels: Voor een duurzame sleutelpopulatie van de aalscholver zijn ten minste 100 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 kolonies van >100 paren nodig.

4. Huidig voorkomen

4.1 Broedvogels

De meeste broedkolonies van de aalscholver liggen in waterrijke gebieden in het westen en noorden van Nederland en langs de grote rivieren. Kolonies van meer dan 500 broedparen

bevinden zich vrijwel steeds in de omgeving van het IJsselmeer, de Waddenzee, Noordzee en de Deltawateren.

Verspreidingskaart aalscholver (broedvogel)

4.2 Niet-broedvogels

De verspreiding van de aalscholver beperkt zich tot Laag-Nederland. Gemiddeld op jaarbasis verblijft ongeveer een kwart van de aantallen in het IJsselmeer en nog eens een kwart in de rest van het IJsselmeergebied. In de winter concentreren zich de aalscholvers meer in het rivierengebied en in toenemende mate ook in de zoute wateren.

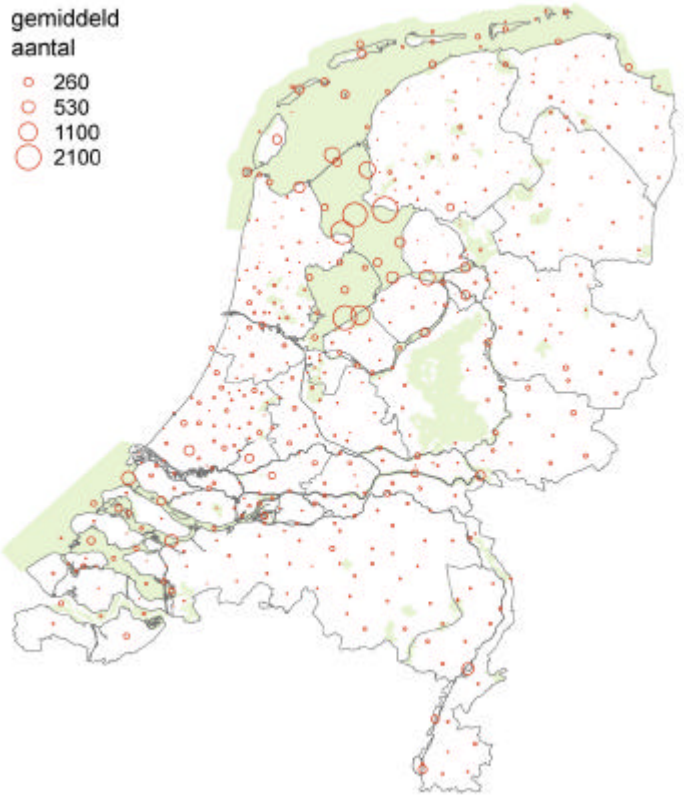

Verspreidingskaart aalscholver (niet broedvogel)

5 Beoordeling landelijke staat van instandhouding

5.1 Broedvogels

Trends in Nederland: Vanaf 1981 (ca. 6.600 paar in 1979-1983) verviervoudigde het aantal broedparen van de aalscholver zich in ons land. In 1990 waren er ruim 20.000 broedparen. Daarna bleven de aantallen op dit of een iets lager niveau schommelen om vervolgens weer licht toe te nemen. De Nederlandse broedpopulatie bedroeg in 1999-2003 gemiddeld 21.000 paren.

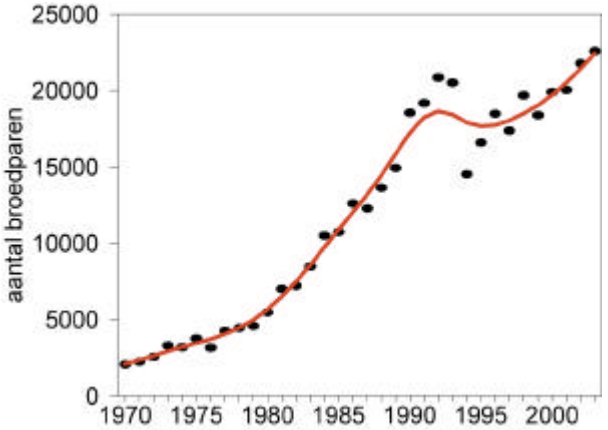

Aantalsontwikkeling broedparen aalscholver

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse broedpopulatie van de aalscholver laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename zien (significant, < 5% per jaar). Ook over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een matige toename (significant, < 5% per jaar). De meeste broedkolonies lijken hun plafond te hebben bereikt. In de grote kolonies van het Naardermeer, de Oostvaardersplassen en de Lepelaarplassen zijn de aantallen van de aalscholver recentelijk zelfs

afgenomen, maar daar staat een sterke toename van de kolonies bij Enkhuizen, op de Kreupel en de Houtribdijk tegenover.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Vanaf 1973-1977 is de bezettingsgraad in ons land sterk toegenomen: van 4 atlasblokken met zekere broedgevallen naar 60. Nieuwe kolonies ontstonden vooral langs de grote rivieren en in de gehele kuststrook.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
Na een periode van toename lijkt de Nederlandse broedpopulatie van de aalscholver zich min of meer te hebben gestabiliseerd.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
Het aantal kolonies van de aalscholver is in de loop der jaren sterk toegenomen. Het prooiaanbod in het leefgebied vormt voor de populatie momenteel geen beperkende factor. De sterke toename van brasem ('verbraseming') die in het verleden optrad als gevolg van vermesting is in diverse wateren teruggedrongen. De invloed (biologische beschikbaarheid) van gifstoffen is verminderd en het broedsucces in de vanouds door vergiftiging het meest aangetaste kolonies (Biesbosch) is toegenomen.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
De populatiegroei van aalscholver in de periode 1970-1990 is in de jaren 1990-2000 gestopt en 'omgebogen'. Momenteel zin de aantallen stabiel. Er is geen reden om aan te nemen dat zich op korte termijn grote populatieveranderingen zullen voordoen. Een herschikking binnen het verspreidingsgebied van de aalscholver in ons land waarbij (delen van) het IJsselmeergebied aan belang inboeten is wel te verwachten, als gevolg van veranderingen in de visstand en in de helderheid van het water. De beschikbaarheid van rustige broedlocaties lijkt in de binnenlandse regio's de enig beperkende factor voor vestiging te zijn (gezien de ontwikkelingen in het Maasdal in Limburg).
Het toekomstperspectief is gunstig voor de soort als met de verbetering van de waterkwaliteit het aanbod aan kleine vis blijft toenemen.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud van het actuele nationale populatieniveau van ten minste 20.000 paren verdeeld over ten minste 20 kolonies van ten minste 1 00 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor een gunstige staat van de instandhouding is het nodig dat de soort zich handhaaft in zijn huidige verspreidingsgebied en als broedvogel in alle zes regio's van ons land. Behoud van de populatie op het huidige niveau is gewenst met ten minste 20.000 paren, bestaande uit minimaal 20 kolonies van ten minste 100 paren. Belangrijk is dat de populatie stabiel blijft en vanuit oogpunt van risicospreiding een behoorlijk aantal van de grote kolonies behouden blijft. Voor behoud van de streefpopulatie is een leefgebied nodig van voldoende omvang en kwaliteit, met voldoende aanbod van voor de soort geschikt voedsel.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	matig ongunstig	gunstig
Populatie	matig ongunstig	gunstig
Leefgebied	matig ongunstig	gunstig
Toekomstperspectief	gunstig	gunstig

Eindoordeel	matig ongunstig	gunstig

5.2 Niet-broedvogels

Trends in Nederland: De aantallen aalscholvers in Nederland nemen toe sinds de soort meer beschermd wordt en de voedselkwaliteit van zijn leefgebied is verbeterd. De toename versnelde zich rond 1990 maar stagneerde toen. In zeer recent tijd zijn echter nieuwe topaantallen in de zogenoemde 'monitoringsgebieden' geteld. De toename is zowel vanaf 1987 als over de laatste tien jaar significant.

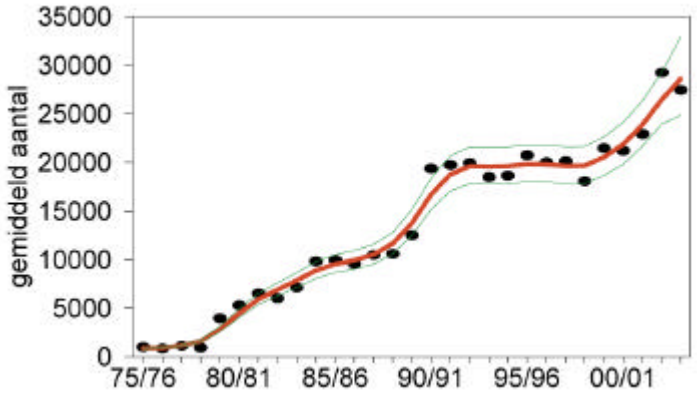

Aantalsontwikkeling aalscholver (niet broedvogel)

Recente ontwikkelingen: De landelijke aantalsontwikkelingen worden sterk gestuurd door de aantallen in het IJsselmeer. Rond 1990 waren daar de aantallen hoog in verband met een bloeiperiode van de kolonies van de Oostvaarders- en Lepelaarplassen. Daarna stortten met het troebeler worden van het Markermeer deze kolonies in en de landelijke aantallen stagneerden totdat de recente vestiging van nieuwe kolonies bij Andijk (De Ven en De Kreupel) voor nieuwe toename zorgden. De aantallen in het Markermeer nemen nu ook toe, mogelijk komt dit door de aanleg van nieuwe vogelrustplaatsen langs de Houtribdijk en door aalscholvers die vanuit Andijk komend in het westelijk Markermeer foerageren. In de Randmeren zijn de aantallen aalscholvers eerst toegenomen en daarna stabiel gebleven en in het rivierengebied is sinds 1990 sprake van afname. In de zoute wateren is echter weer sprake van een toename die nog doorgaat.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig.
Aalscholvers hebben een ruimere verspreiding over Nederland gekregen doordat ze meer zoute wateren en kleinere zoete wateren zijn gaan opzoeken.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig.
De gemiddelde aantallen van de aalscholver zijn sinds de periode van vervolging en verontreiniging sterk toegenomen. Er zijn geen aanwijzingen dat dergelijke factoren nog een rol spelen in de populatie-ontwikkeling.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig.
Door een relatief brede prooikeuze en een grote actieradius is de aalscholver minder gevoelig voor veranderingen in de visstand dan andere viseters. De aantallen van de soort zijn in het IJsselmeer toegenomen ondanks een afname van de spiering. De aalscholver heeft het verslechterde doorzicht van het water in het Markermeer kennelijk gecompenseerd door het gebruik van het gebied te wijzigen.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig.
De populatiegroei van aalscholver in de periode 1970-1990 is in de jaren 1990-2000 gestopt en 'omgebogen'. Momenteel zin de aantallen stabiel. Er is geen reden om aan te nemen dat zich op korte termijn grote populatieveranderingen zullen voordoen.
Wijzigingen in de waterkwaliteit kunnen lokaal een positieve invloed hebben op de aalscholverpopulatie als daardoor de voedselbeschikbaarheid verandert bijv. door afname van de

voedselrijkdom en toename van doorzicht. Ook wijzigingen van visserijdruk en commerciële vismethoden kunnen effect hebben op de populatie. De vogels kunnen hier echter ook op reageren door een verandering van prooi- en locatiekeuze en van vistechniek.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 24.500 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Gestreefd wordt naar een leefgebied van voldoende omvang en kwaliteit voor een seizoensgemiddeld aantal van 24.500 aalscholvers in het landelijke netwerk van 'monitoringgebieden'. Dit aantal is het gemiddelde van de seizoensgemiddelden van 1999/200 t/m 2003/04.

Oordeel: De staat van instandhouding van de populatie wordt in 1981 als zeer ongunstig beoordeeld ondanks enige toename, omdat de aantallen nog sterk verlaagd waren door vervolging en vergiftiging. De aalscholver ontbrak destijds bovendien als niet-broedvogel in grote delen van het land en had o.a. in het rivierengebied te maken met een slechte voedselkwaliteit. In 2004 wordt de staat van instandhouding van de populatie als gunstig beoordeeld omdat de populatie een sterke toename heeft doorgemaakt en nu min of meer is gestabiliseerd. De voedselkwaliteit is (door o.a. vermindering van contaminanten) sterk verbeterd. Het toekomstperspectief lijkt goed omdat de aalscholver in het IJsselmeergebied minder dan andere viseters afhankelijk is van spiering, en de verslechtering van de waterkwaliteit in het Markermeer weet te compenseren door middel van een andere verdeling over het gebied (met gebruik van andere visgronden en nieuwe broedlocaties).

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	zeer ongunstig	gunstig
Populatie	zeer ongunstig	gunstig
Leefgebied	zeer ongunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Boudewijn T. & Dirksen S. 1995. Impact of contaminants on the breeding success of the Cormorant *Phalacrocorax carbo sinensis* in the Netherlands. Ardea 83: 325-338.
- Bregnballe T., Engström H., Knief W., van Eerden M.R., van Rijn S., Kieckbusch J.J. & Eskildsen J. 2003. Development of the breeding population of Great Cormorants *Phalacrocorax carbo sinensis* in The Netherlands, Germany, Denmark and Sweden during the 1990s. Die Vogelwelt 124 (Supplement): 15-26.
- Damme C. van, 1994. Het dieet van Aalscholvers in de Waddenzee: de Boschplaat Terschelling. NIOZ, Texel.
- Dirksen S., Boudewijn T.J., Noordhuis R. & Marteijn E.C.L. 1995. Cormorants *Phalacrocorax carbo sinensis* in shallow eutrophic freshwater lakes: prey choice and fish consumption in the non-breeding period and effects of large-scale fish removal. Ardea 83: 167-184.
- Eerden M.R. van & Gregersen J. 1995. Long-term changes in the northwestern European population of Cormorants *Phalacrocorax carbo sinensis*. Ardea 83: 61-79.

- Eerden van M.R. van & Munsterman M.J. 1995. Sex and age dependent distribution in wintering Cormorants *Phalacrocorax carbo sinensis* in western Europe. Ardea 83: 285-297.

- Eerden M.R. van & Voslamber B. 1995. Mass fishing by Cormorants *Phalacrocorax carbo sinensis* at Lake IJsselmeer, The Netherlands: a recent and successful adaptation to a turbid environment. Ardea 83: 199-212.

- Eerden M.R. van, Dubbeldam W. & Muller J. 1999. Sterfte van watervogels door visserij met staande netten. RIZA-rapport 99.060. RIZA, Lelystad.

- Leopold M.F., van Damme C.J.G. & van der Veer H.W. 1998. Diet of cormorants and the impact of cormorant predation on juvenile flatfish in the Dutch Wadden Sea. Journal of Sea Research 40: 93-107.

- Nehls G. & Gienapp P. 1997. Nahrungswahl und Jagdverhalten des Kormorans *Phalacrocorax carbo* im Wattenmeer. Vogelwelt 118: 33-40.

- Platteeuw M. & van Eerden M.R. 1995. Time and energy constraints of fishing behaviour in breeding Cormorants *Phalacrocorax carbo sinensis*. Ardea 83: 223-234.

- Platteeuw M.R., Beekman J.H., Boudewijn T.J. & Marteijn E.C.L. 1992. Aalscholvers *Phalacrocorax carbo* in het Ketelmeer buiten de broedtijd: aantallen, prooikeuze en voedselaanbod.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Roerdomp (*Botaurus stellaris*) (A021)

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De roerdomp is een vrij forse, solitair voorkomende reiger, met een beige bruin gestreept verenkleed. Dat geeft hem een uitstekende schutkleur in zijn favoriete leefgebied: boomloze rietmoerassen. De mannetjes verraden hun aanwezigheid in het broedseizoen met een baltsroep die doet denken aan het geluid van een misthoorn met een lage toon. De Nederlandse broedvogels van deze soort zijn vermoedelijk de meeste tijd standvogels. Het voedsel van de roerdomp bestaat voornamelijk uit vis en amfibieën. De roerdompen vertonen soms zwerfbewegingen, vooral bij extreme vorst wanneer hele moerassen dichtvriezen en ze elders voedsel moeten zoeken.

Relatief belang binnen Europa: Het verspreidingsgebied van de roerdomp strekt zich uit over het middengebied van de gehele Palaearctis van West-Europa tot Japan en daarnaast Oost-Afrika. In Europa ligt het zwaartepunt van het voorkomen in de continentale regio, het vasteland van de Atlantische regio, de Zwarte Zee regio en het zuidelijk deel van de boreale regio. Aangewezen op een schaarse en kwetsbare biotoop, kent de soort daarbinnen doorgaans een verbrokkelde verspreiding.
De Europese populatie bedraagt 34.000 – 54.000 paren, waarvan 7.900-10.000 paren in landen van de Europese Unie. De EU-populatie is in de periode 1970-90 duidelijk afgenomen en daarna min of meer stabiel gebleven op het lagere niveau. De staat van instandhouding wordt op Europese schaal daarom als ongunstig aangemerkt. In vergelijking met België, Noord-Frankrijk, aangrenzende delen van Duitsland en Engeland is de Nederlandse broedpopulatie relatief groot, maar in geografisch opzicht nogal geïsoleerd. Binnen de EU omvat de Nederlandse populatie 3%.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De broedbiotoop bestaat uit (half)open waterrijke landschappen met brede zones overjarig waterriet en veel overgangen van riet naar water en/of grasland. De soort nestelt plaatselijk ook in homogene vegetaties van lisdodde of mattenbies. De nestplaats is gelegen in periodiek geïnundeerd rietland of tussen permanent in het water staande riet of lisdodden van minimaal enkele jaren oud. Op de nestplek heeft ophoping van oude stengels plaatsgevonden zodat een ‘kniklaag’ is ontstaan, of er is een onderlaag van grote zeggen ofwel ‘zeggenbult’. De broedbiotoop hoeft niet groot te zijn, maar de rietkragen moeten minimaal ca 10 meter breed zijn en minimaal 20% ervan moet bestaat uit overjarig riet.
Goed voor de roerdomp is een natuurlijk peilbeheer(’s winters hoog en ’s zomers laag peil), geregeld terugzetten van de vegetatiesuccessie en eventueel vergroten van de waterpeildynamiek. Vermesting resulteert in versnelde verlanding en afname van de oppervlakte en de kwaliteit van het waterriet. Onnatuurlijk peilbeheer (’s zomers hoog en ’s winters laag) en gebrek aan natuurlijke dynamiek hebben dezelfde gevolgen. Ook hebben deze factoren een negatieve invloed op jonge verlandingsstadia, nodig voor het behoud van het leefgebied. Door verdroging en verminderde kwel vriest het water ’s winters sneller dicht dan voorheen en komt het aquatische voedsel sneller buiten bereik. Intensieve rietexploitatie kan ertoe leiden dat onvoldoende overjarig riet voor de vogels beschikbaar is.

Voedsel: Het voedsel van de roerdomp bestaat voornamelijk uit vis en amfibieën. De vogel zoekt zijn voedsel in het ondiepe water tussen het waterriet en langs de randen ervan, verder ook in vochtige en vaak wat ruige graslanden. Van belang is voor deze soort een voedselgebied met een flinke randlengte van waterrietkragen en ruimtelijke overgangen van riet- naar grasland (minimaal 0.5-1 km geschikte randzones per territorium).

Rust: De roerdomp vertoont een gemiddelde verstoringsgevoeligheid (verstoring bij 100-300 m afstand) over het gehele jaar. In zijn leefgebied is de soort matig tot gemiddeld verstoringsgevoelig. Waarschijnlijk zijn de effecten van verstoring op de populatie beperkt, omdat broedplaatsen voornamelijk in afgesloten reservaten liggen waar vrijwel geen verstoring optreedt. In de opengestelde gebieden is verstoring van broedende en foeragerende roerdompen wel mogelijk. Vooral de land- en waterrecreatie bedreigen de rust van de roerdomp. Ook kan intensieve rietexploitatie de vogels verstoren.

Minimum omvang duurzame populatie: De Nederlandse broedgebieden van de roerdomp kunnen als één samenhangend netwerk van sleutelpopulaties worden beschouwd. Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie ten minste 20 paren vereist. Voor een duurzame populatie op nationale schaal zijn ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (>400 paren).

4. Huidig voorkomen

Het zwaartepunt van de verspreiding ligt in Noordwest-Overijssel, de daaraan grenzende delen van Friesland, de Oostvaarderplassen en in het Noord-Hollandse veenweidegebied (vooral Zaanstreek). Belangrijke aantallen van de roerdomp waren in 1999-2003 aanwezig in Noordwest-Overijssel (vooral De Wieden), de Oostvaardersplassen en Zaanstreek-Waterland. Het voorkomen langs de grote rivieren (laatste restanten o.a. in Gelderse Poort) heeft sterk aan belang ingeboet, net als dat in Hoog-Nederland (Peel, zuidoostelijk Noord-Brabant).

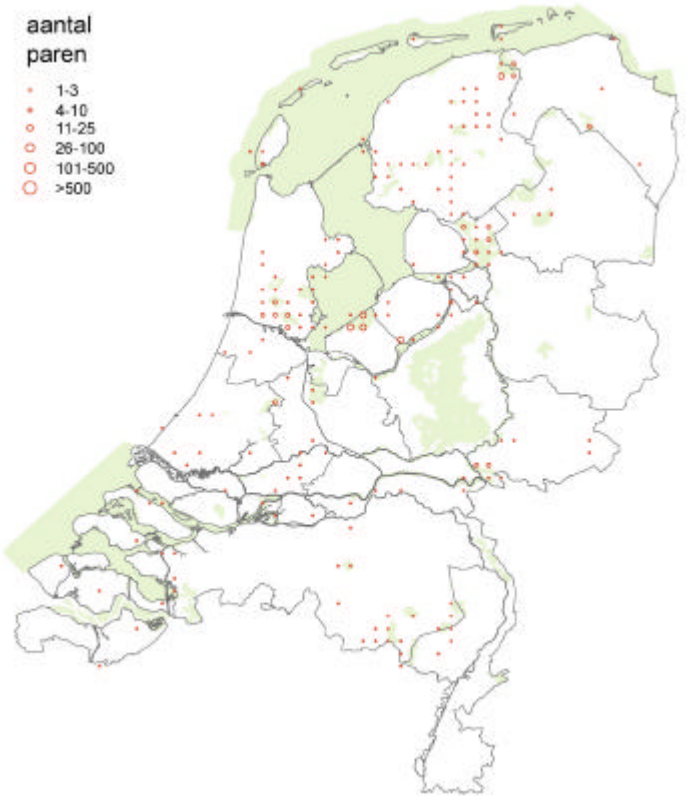

Verspreidingskaart roerdomp

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De landelijke aantallen van de roerdomp zijn gezakt van ten minste 450-550 paren in 1973-77 naar 150-275 rond 1990 en daarna min of meer gestabiliseerd rond 200-250 paren. Vermoedelijk zijn de aantallen van de jaren 1973-77 een onderschatting, gezien andere bronnen die spreken over hogere aantallen in de jaren zeventig, tot wel 700 broedparen. De zeer strenge winter van 1962/63 heeft tot tijdelijke verkleining van de populatie geleid. De stand daarvóór is niet in detail bekend, maar oude tellingen suggereren een niveau dat tenminste vergelijkbaar is met dat van midden jaren zeventig.

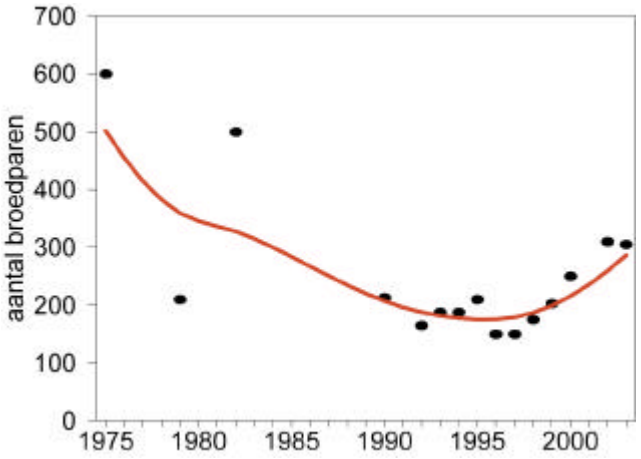

Aantalsontwikkeling broedparen roerdomp

Recente ontwikkelingen: De landelijke trend over de periode 1990-2004 vertoont een matige toename. Vooral na 1997 trad enig herstel van de roerdomppopulatie op. Ze omvatte 310 en 305 territoria in 2002 en 2003.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: zeer ongunstig.
De verspreiding is sinds 1973-77 met de helft ingekrompen van 282 naar 145 atlasblokken. Vooral in het Utrechts-Hollandse plassengebied en in het rivierengebied maar ook in Friesland en in het Brabants-Limburgs vennengebied is de populatie uitgedund (in totaal is de roerdomp verdwenen uit 184 blokken). Daar staat een relatief klein aantal nieuwe vestigingen tegenover: in Lauwersmeer, IJsselmeergebied en Deltagebied (de soort is verschenen in 47 blokken.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig.
Sinds 1979-83 is de landelijke broedpopulatie van de roerdomp met ongeveer 25% afgenomen en het aantal is nu veel lager dan de gunstige referentie. In de jaren voorafgaand aan de strenge winter van 1978/79 bedroeg het aantal territoria ca 600. De populatieomvang vertoonde een dieptepunt met 150 territoria in 1996 en 1997 na verschillende strenge winters. Daarna heeft een licht herstel plaatsgevonden.

Beoordelingsaspect leefgebied: zeer ongunstig.
De habitat van de roerdomp omvat rietland of rietkragen met een aandeel van ten minste 20% oud riet voor nestgelegenheid. Daarnaast dient er een minimale randlengte aan waterrietzones en overgangen van riet naar grasland als voedselgebied aanwezig te zijn (minimaal 0.5-1.0 km geschikte randzones per territorium). Door vermesting, onnatuurlijk peilbeheer en gebrek aan natuurlijke dynamiek, verdroging, intensieve rietexploitatie en verstoring gaat het leefgebied achteruit.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: zeer ongunstig.
Al voor 1980 werd gewezen op de nadelige invloeden van verdroging en veroudering van de rietmoerassen en toegenomen waterrecreatie op de roerdomppopulatie. Daarbij werden destijds de effecten gecompenseerd door nieuw ontstane moerasgebieden als de Oostvaardersplassen. Het Beschermingsplan moerasvogels 2001-2004 geeft voor 2018 een (duurzame) streefpopulatie van 400 paren aan, waarvan 25% in gebieden buiten de Ecologische Hoofdstructuur. Deze streefwaarde is nagenoeg gelijk aan de (gemiddelde) omvang van broedpopulatie ten tijde van de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn (1981). Op de korte termijn zijn de belangrijkste

herstelmaatregelen die uitkomst bieden de verbetering van waterpeilbeheer en rietbeheer. Op de lange termijn zijn meer drastische maatregelen noodzakelijk om de roerdomppopulatie duurzaam in stand te houden. Te denken valt aan: creëren van alternatieve voedselbiotopen, herstel van natuurlijke dynamiek in bestaande moerassen en grootschalige moerasontwikkeling.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding tot een populatieniveau van ten minste 400 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: De roerdomp zou broedvogel moeten zijn in alle regio's van ons land, behalve het Zuidlimburgse Heuvelland. Gestreefd wordt naar presentie in minstens 160 blokken (+10%) met minimaal 400 territoria conform het Beschermingsplan Moerasvogels (met een voorbehoud na strenge winters). Ook wordt gestreefd naar voldoende geschikt leefgebied voor de streefpopulatie, omdat dat nodig is voor een afdoende voedselaanbod.

Oordeel: zeer ongunstig.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	zeer ongunstig
Populatie	gunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	gunstig	zeer ongunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig	zeer ongunstig
Eindoordeel	**matig ongunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Beemster, N. 1997. Dynamisch waterpeil in de Oostvaardersplassen, effecten op broedvogels in relatie tot vegetatie-ontwikkeling. Flevobericht nr. 400, Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Directie IJsselmeergebied.
- Boer, T. den, 2000. Beschermingsplan Moerasvogels 2000-2004. Directie Natuurbeheer, Ministerie van LNV, Wageningen.
- Braaksma, S., 1958. Aanvullende gegevens over de stand van de Roerdomp *Botaurus* stellaris L., als broedvogel in Nederland. Ardea 46: 65-90.
- Braaksma, S. & Mörzer Bruijns, M.F., 1954. De stand van de Roerdomp, *Botaurus* stellaris L., als broedvogel in Nederland. Ardea 42: 151-163.
- Hut R.M.G. van der, 2001. Terreinkeus van de roerdomp in Nederlandse moerasgebieden. Bureau Waardenburg rapport nr. 01-010, Culemborg.
- Turnhout C. van, van Dijk, A.J. & van der Weide, M., 2003. Jaar van de Roerdomp 2003. SOVON-onderzoeksrapport 2003/07. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Woudaap (*Ixobrychus minutus*) (A022)

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (sinds 1985). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De woudaap is een van onze kleinste reigertjes, nauwelijks groter dan een duif. De vogel leeft afgezonderd ('solitair'), in dichte moerasvegetaties en voedt zich met kleine waterdieren. De Nederlandse broedvogels overwinteren in Afrika.

Relatief belang binnen Europa: De woudaap is wijdverspreid binnen het Palearctisch gebied, tropisch Afrika en Australië. Het broedverspreidingsgebied in Europa is verbrokkeld, het heeft zwaartepunten in Midden- en vooral Zuid-Europa. De Europese populatie van de woudaap (9.400-15.000 paren in landen van de Europese Unie) is sterk afgenomen gedurende 1970-1990. Over de periode 1990-2000 is de populatie stabiel gebleven. De staat van instandhouding van de populatie in de Europese Unie is aangemerkt als ongunstig omdat de populatie nog niet hersteld is van de afname in het verleden. De Nederlandse populatie maakt nog geen 1% uit van die van de EU.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De broedbiotoop van de woudaap omvat met riet omzoomde oevers van zoetwatermeren en plassen en stille bochten van langzaam stromende rivieren. De vogel nestelt in moerassen met open water en overgangen tussen dichte riet- of lisdoddenvegetatie en verspreide opslag. Het zijn bijv. oude rivierstrangen, kleiputten, visvijvers, laagveenmoerassen en voedselrijke vennen.
Het leefgebied van de woudaap wordt aangetast door vermesting en gebrek aan natuurlijke peildynamiek. Vermesting versnelt de verlanding en verslechtert vermoedelijk de voedselsituatie. Gebrek aan natuurlijke peildynamiek leidt tot afname van de vitaliteit van het waterriet en achteruitgang van natuurlijke moerasverjonging. Daarnaast heeft de afname van 'wetlands' en de toenemende woestijnvorming in de Afrikaanse overwinteringsgebieden van de vogel ongetwijfeld invloed. Aanwijzingen hiervoor zijn het vroege begin van de achteruitgang van de soort (in Nederland vanaf 1950 of eerder) en de schaal van achteruitgang (in grote delen van Europa).

Voedsel: Het voedsel van de woudaap bestaat uit vis, amfibieën en aquatische insecten, die worden gevangen in ondiep, helder water. Foerageervluchten tot over ettelijke honderden meters zijn niet ongebruikelijk.

Rust: De woudaap lijkt opvallend tolerant voor verstoring door recreatie en is matig verstoringsgevoelig (verstoring bij < 100 m afstand). In zijn leefgebied is de soort matig tot gemiddeld verstoringsgevoelig. Waarschijnlijk zijn de effecten van verstoring op de populatie beperkt. Er zijn geen directe aanwijzingen voor zulke effecten. Vooral wandelaars, fietsers, vissers en kanoërs kunnen de rust van de woudaap bedreigen. Ook kan intensieve rietexploitatie de vogels verstoren.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de woudaap ten minste 20 paren vereist. Voor een duurzame populatie op nationale schaal zijn ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (>400 paren).

4. Huidig voorkomen

Het verspreidingsgebied is zeer verbrokkeld. Alleen in het Vechtplassengebied, in het oostelijke rivierengebied (Gelderse Poort) en in vennen in het zuidoosten van Noord-Brabant komen nog min of meer jaarlijkse vestigingen voor. Het voorkomen buiten deze gebieden is mogelijk licht onderschat, maar hoe dan ook, het wisselt daar sterk.

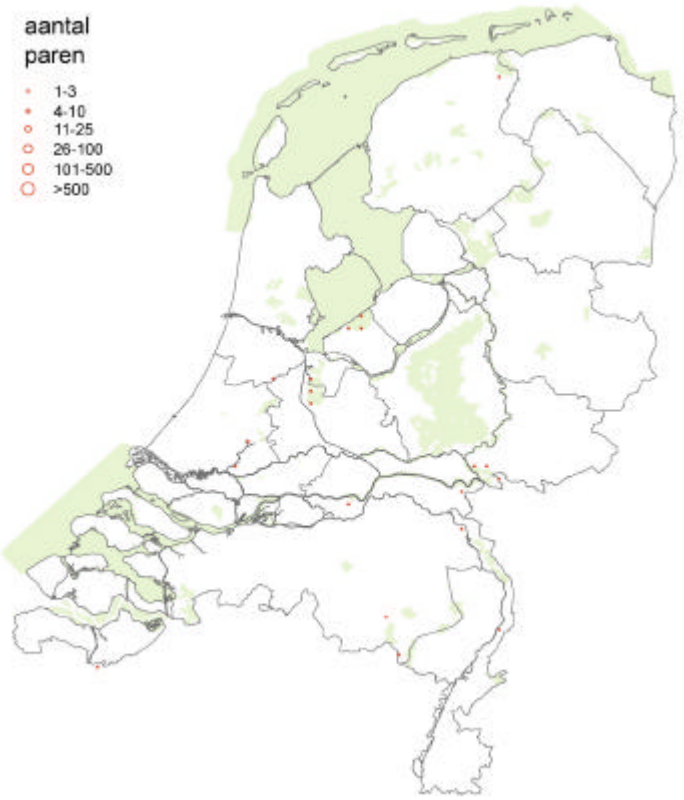

Verspreidingskaart woudaap

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Rond 1960 hebben vermoedelijk 200-260 paren van de woudaap in Nederland gebroed. Dit aantal was rond 1975 al gehalveerd en is vanaf ca. 1990 blijven steken op enkele tientallen. Jaarlijks worden rond 10 territoria van de soort gemeld. De schattingen lopen sterk uiteen, maar meer dan 10-30 territoria zijn vooralsnog niet aannemelijk. De afname ten opzichte van 1960 bedraagt dus meer dan 90%.

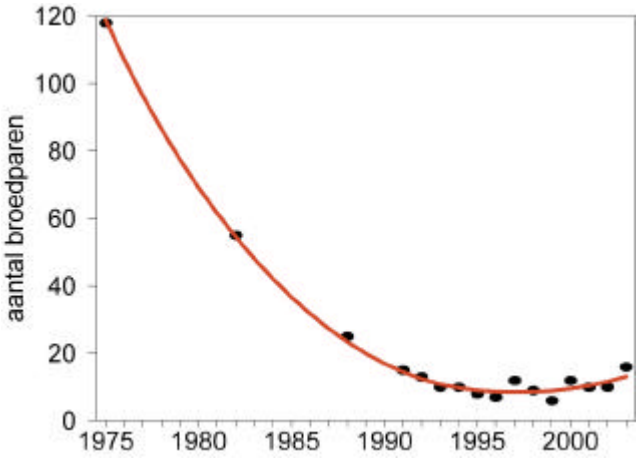

Aantalsontwikkeling broedparen woudaap

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse broedpopulatie van de woudaap laat sinds 1981 (1981-2003) een sterke afname zien. Over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een schommeling, waarbij een trendclassificatie onzeker is.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: zeer ongunstig.
Het verspreidingsgebied (bepaald via het aantal bezette atlasblokken) is sinds midden jaren 1970 gekrompen met 80%. In totaal is de woudaap in 20 atlasblokken aanwezig, verdwenen uit 74 atlasblokken en verschenen in 7.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig.
Het is bekend dat de woudaap vanaf ca. 1950 sterk is achteruitgegaan in ons land. Na een halvering van de stand waren er rond 1975 slechts 100 territoria over. De Nederlandse broedpopulatie, welke gemiddeld in de periode 1979-1983 nog 55 paren telde, bedroeg in 1999-2003 gemiddeld 11 paren. Dat aantal is veel lager dan de gunstige referentie.

Beoordelingsaspect leefgebied: zeer ongunstig.
Het Nederlandse leefgebied van de woudaap wordt aangetast door vermesting en gebrek aan natuurlijke peildynamiek. Daarnaast heeft de aantasting van de Afrikaanse overwinteringsgebieden van de vogel een negatieve invloed.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: zeer ongunstig.
De toekomst oogt somber, gezien de grootschalige en langdurige afname van de woudaap. Dat een deel van de problemen voor de soort buiten eigen land ligt (in de overwinteringsgebieden) maakt een oplossing moeilijk. Lichtpuntje is dat de soort de afgelopen 10-15 jaar op zeer laag niveau gestabiliseerd lijkt te zijn (en niet compleet is verdwenen, zoals rond 1990 verwacht werd). Hoopgevend is ook, dat een (klein?) deel van de aanwezige vogels paren betreft (en dus niet ongepaarde individuen) die in een aantal gevallen tot succesvolle reproductie kwamen. Verbeterd waterpeilbeheer en aanleg van nieuwe natuur kan de kwakkelende Nederlandse populatie helpen te overleven.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied. Gestreefd wordt naar herstel van een populatieniveau van ten minste 2 00 paren verdeeld over ten minste 5 sleutelpopulaties van ten minste 2 0 paren (ten minste 1 00 paren).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Er wordt gestreefd naar de Woudaap als broedvogel in zijn natuurlijke verspreidingsgebied met ten minste 5 sleutelpopulaties van tenminste 20 paren (> 100 paren). In totaal is aanwezigheid van minimaal 200 broedparen nodig voor instandhouding van de populatie. Voor voldoende geschikt leefgebied voor een duurzame streefpopulatie is aanleg van nieuwe natte natuur en verbetering van waterkwaliteit en waterpeilbeheer gewenst.
Voor handhaving van de soort in Nederland is voortzetting van aangepast waterpeilbeheer en aanleg van nieuwe natte natuur resulterend in nieuwe habitats eveneens gewenst. Op termijn is uitbreiding gewenst van het verspreidingsgebied en toename van de aantallen tot op streefniveau.

Oordeel: zeer ongunstig.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Populatie	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Toekomstperspectief	zeer ongunstig	zeer ongunstig

Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Bekhuis, J. 1990. Hoe lang nog broeden de woudaapjes *Ixobrychus minutus* in Nederland? *Limosa* 63: 46-50.

- Boer, T. den, 2000. Beschermingsplan Moerasvogels 2000-2004. Directie Natuurbeheer, Ministerie van LNV, Wageningen.

- Ellenbroek, F.M., Winden, J. van der, Kooij, H. van der, Boudewijn, T.J., 2000. Kansen voor de Purperreiger en het Woudaapje in de provincie Utrecht. Provincie Utrecht, Utrecht.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Kleine zilverreiger (*Egretta garzetta*) A026

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel[4].

2. Kenschets

Beschrijving: De kleine zilverreiger is een slanke, op poten en snavel na, geheel witte reiger. Het is bij uitstek een soort van grotere moerasgebieden met veel ondiep open water.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de kleine zilverreiger in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De EU broedpopulatie bedraagt 39.000 – 54.000 paren en neemt sterk toe. De wereldverspreiding omvat Europa, Afrika, Azië en Australië. In Europa broedt de soort vooral in de landen rond de Middellandse Zee.
In het laatste decennium heeft in Noordwest-Europa een flinke uitbreiding van het broedareaal van de kleine zilverreiger in noordelijke richting plaatsgevonden, waarbij ook Nederland is bereikt. De Waddeneilanden vormen nu de noordelijkste voorpost. In de nazomer zijn relatief grote aantallen in Nederland aanwezig, hoewel in Europees verband onbeduidend (<1%). De hoogste aantallen komen voor in augustus (2001: 414 vogels). Een gering aantal overwintert in ons land (<50 ex), terwijl de 1%-norm van de internationale populatie van West-Europa en West-Afrika 1.300 ex is.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De kleine zilverreiger is gebonden aan waterrijke milieus, zoals zoet-, brak- en zoutwatermeren, moerassen en getijdengebieden. Deze vogelsoort zoekt zijn voedsel in ondiep, helder water, doorgaans met weinig begroeiing. Hij foerageert bijv. in de oeverzones van meren, plassen, poelen, afgesnoerde rivierbochten (strangen), moerassen en zelfs in ondiepe sloten. In getijdengebieden wordt ook voedsel gezocht in geulen op kwelders en schorren, langs de randen van mossel- en oesterbanken en op drooggevallen platen en slikken. De soort benut gemeenschappelijke rustplaatsen die tot op enkele kilometers afstand van de voedselgebieden kunnen liggen. De kleine zilverreiger rusten meestal in bomen in moerasgebieden. Incidenteel overnachten kleine zilverreigers ook als eenlingen langs de waterkant.

Voedsel: De kleine zilverreiger is voornamelijk viseter. Zijn voedsel bestaat uit kleine vissen van meestal 1-4 cm lengte, bijv. driedoornige stekelbaarzen. Daarnaast eet de kleine zilverreiger ook garnalen en andere kleine kreeftachtigen, amfibieën en insecten.

Rust: Water- en landrecreatie kunnen verstoring van de kyy tot gevolg hebben, evenals windturbines langs de waterkant. De kleine zilverreiger is extra gevoelig voor verstoring op de gemeenschappelijke rustplaatsen.

[4] De kleine zilverreiger heeft zich pas in 1994 als broedvogel in Nederland gevestigd. Eind jaren negentig was het aantal broedparen nog erg laag. Wel pleisterden er toen in de nazomer honderden in het Deltagebied. Daarom heeft de kleine zilverreiger bij de aanwijzing van Vogelrichtlijngebieden in 2000 alleen als niet-broedvogel een rol gespeeld.

4. Huidig voorkomen

Watervogeltellingen en losse waarnemingen laten zien dat in geheel laag Nederland, incl. de rivieren, geregeld kleine zilverreigers voorkomen. Het zwaartepunt ligt in de Delta (Grevelingen, Oosterschelde, Westerschelde). Ook in de Waddenzee is de soort relatief veel aanwezig.

Verspreidingskaart kleine zilverreiger

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Afgezien van een enkel broedgeval in 1979 is de kleine zilverreiger pas sinds 1994 een broedvogel in Nederland.

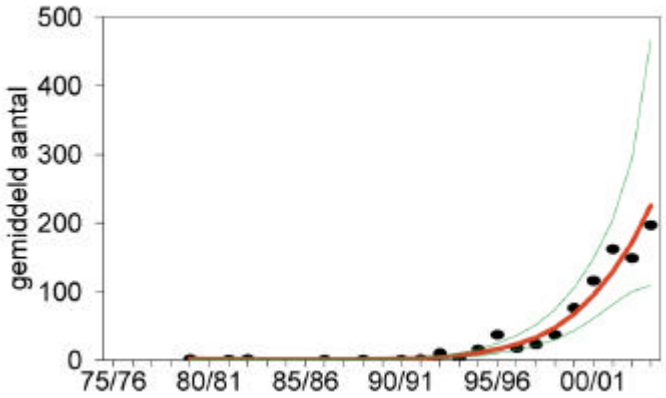

Aantalsontwikkeling kleine zilverreiger

Recente ontwikkelingen: Zowel de aantallen van broedende kleine zilverreigers, als de aantallen van de buiten de broedgebieden aanwezige vogels, nemen sterk toe vanaf 1994. De reeks van zachte winters van het laatste decennium speelt daarin vermoedelijk een cruciale rol.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
De soort breidt zich in Nederland sterk uit.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De aantallen van de kleine zilverreiger nemen sterk toe.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
Aanbod aan geschikt leefgebied voor de kleine zilverreiger is ruimschoots voorhanden.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
De verwachte klimaatsverandering is gunstig voor deze zuidelijke soort.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 140 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie is bij de kleine zilverreiger voldoende.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	n.v.t.	Gunstig
Populatie	n.v.t.	Gunstig
Leefgebied	n.v.t.	Gunstig
Toekomst	n.v.t.	Gunstig
Eindoordeel	**Inciden-tele gast**	**Gunstig**

6. Bronnen

- Wieland A. 2002. Slaapplaatsstelling Kleine Zilverreiger. Zeeuwse nieuwsbrief Sovon, najaar 2002: 3.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Grote zilverreiger (*Egretta alba*)[5] A027

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel én als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De grote zilverreiger is één van de twee recent in Nederland verschenen witte reigers. Behalve door de grootte verschilt hij van de kleine zilverreiger onder meer doordat de snavel geel is, afgezien van een zwarte punt in het broedseizoen, terwijl de tenen juist niet geel, maar zwart zijn. Het is een als eenling of in kolonies broedende watervogel van uitgestrekte rietmoerassen, die grotendeels leeft van vis en andere waterdieren.
De broedgebieden van de grote zilverreiger liggen in gematigde en tropische laaglandgebieden, verspreid over de hele wereld. In Europa en gematigd Azië komt de 'nominaat'vorm *E. a. alba* voor, die overwintert in Zuid-Europa en Noord-Afrika, maar deels ook rond de broedgebieden. In Nederland is deze vogel tegenwoordig het gehele jaar aanwezig. De grote zilverreiger verspreidt zich na het broedseizoen over de regio en trekt deels zuidwaarts. Buiten het broedseizoen komt de soort ook voor buiten het moeras, onder meer in agrarisch cultuurland. Hij gebruikt gezamenlijke slaapplaatsen, bijv. in rietvelden.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de grote zilverreiger in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. Bij de ondersoort *E. a. alba* worden twee populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante Europese populatie (inclusief Zwarte Zee en Oostelijk Middellandse Zeegebied) wordt geschat op 47.000 vogels en neemt toe.
1. Broedvogels: Het Nederlandse broedvogelvoorkomen van de grote zilverreiger betreft een geïsoleerde noordelijke populatie. De dichtstbijzijnde omvangrijke kolonies bevinden zich in de Neusiedlersee, Oostenrijk, voorts zijn er o.a. kleinere vestigingen in Midden- en Zuid-Frankrijk en waarschijnlijk ook al in Noord-Spanje. De Europese populatie (2.500-4.000 paren in landen van de Europese Unie) is in 1970-1990 matig toegenomen, waarna de toename in 1990-2000 versterkt doorzette (aandeel Nederland <1%).
2. Niet-broedvogels: De grote zilverreigers die buiten het broedseizoen in Nederland pleisteren, zijn vrijwel uitsluitend vogels die horen bij onze eigen broedpopulatie. Het seizoensmaximum van de in Nederland getelde vogels neemt jaarlijks toe. Naar schatting verblijft 66% in de gebieden waar de watervogelstand wordt gevolgd ('monitoringsgebieden'). Het seizoensmaximum van de in de Nederlandse aanwezige vogels (november) bedroeg in 1999/2000 t/m 2003/2004 gemiddeld ongeveer 500 vogels, waarmee Nederland totaal naar schatting ruim 1% van de internationale populatie herbergt.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied:
1. Broedvogels: De broedbiotoop van de grote zilverreiger bestaat uit water- en moerasrijke landschappen. De nestplaats ligt in uitgestrekte rietvelden, waar bodemnesten worden gemaakt

[5] In het Nederlands soortenregister www.nederlandsesoorten.nl met de wetenschappelijke naam *Casmerodius albus*

op een 'kniklaag' van oud, niet te dicht, maar sterk riet in ondiep water. Grote zilverreigers maken soms ook nesten in wilgen- of andere struiken, incidenteel in moerasbos (tussen blauwe reigers).
2. Niet-broedvogels: Grote zilverreigers pleisteren in ondiepe wateren, geïnundeerde terreinen, sloten en moerassen, voornamelijk in zoet water. Natte polders en sloten zijn vooral in het winterhalfjaar als voedselgebied van belang. In nazomer, najaar en winter jagen grote zilverreigers ook op muizen in grasland, vooral in muizenrijke jaren. Ze foerageren zowel als eenling als in groepen. Vertroebeling van water door vermesting vermindert de kwaliteit van het voedselgebied. Bij vorst met ijsvorming trekt de soort doorgaans zuidwaarts, de vorstgrens volgend. De gemeenschappelijke rustplaatsen bevinden zich in bomen, struweel, rietland en ondiep water en kunnen in sommige gebieden 5-10 km van de voedselgebieden liggen. In veel gevallen gaat het om gemengde slaapplaatsen met aalscholver en/of blauwe reiger.

Voedsel: Het dieet van de grote zilverreiger kent veel variatie. De vogel eet bij voorkeur vis met een lengte van 5 tot 15 cm, zoals driedoornige stekelbaars, baars, karper, pos, winde, bittervoorn en blankvoorn, maar ook veel aquatische insecten zoals waterroofkevers, watertorren, krekels en libellen. Naar gelang het aanbod eten de grote zilverreigers ook kleine zoogdieren zoals muizen en mollen, vooral in najaar en winter, kleine vogels en amfibieën. Het is een opportunistisch jagende vogelsoort, die zich snel aanpast aan veranderende voedselomstandigheden. De grote zilverreigers zoeken hun voedsel overdag, wadend / lopend of bewegingloos wachtend in ondiep water of bijv. in weilanden. Foerageervluchten reiken tot op 15 km van de broedkolonie.

Rust: De grote zilverreiger vertoont tijdens de broedtijd een grote verstoringsgevoeligheid. De gevoeligheid voor verstoring in de rest van zijn leefgebied is matig tot gemiddeld. Waarschijnlijk heeft verstoring hooguit een matig effect op de populatie aangezien broedkolonies voornamelijk in afgesloten reservaten liggen. Ook in de voedselgebieden en op de rustplaatsen is de grote zilverreiger schuw. De vogel laat zich snel verjagen bij nadering van mensen (vanaf een afstand van 200-300 meter). Zijn rustplaatsen liggen veelal afgelegen, vaak in moeilijk toegankelijke of voor publiek afgesloten terreinen. Soms vliegen de grote zilverreigers daar laat in de schemering naar toe om de kans op verstoring te verkleinen.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de grote zilverreiger ten minste 20 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 5 sleutelpopulaties vereist (>100 paren).

4. Huidig voorkomen

4.1 Broedvogels

Het zwaartepunt van de verspreiding van de grote zilverreiger ligt in de Oostvaardersplassen. Het gaat hier tegenwoordig om zo'n 100 broedparen. Verder zijn incidentele broedgevallen elders gemeld of vermoed (o.a. bij Gouda en in de Veenhuizerstukken bij Stadskanaal).

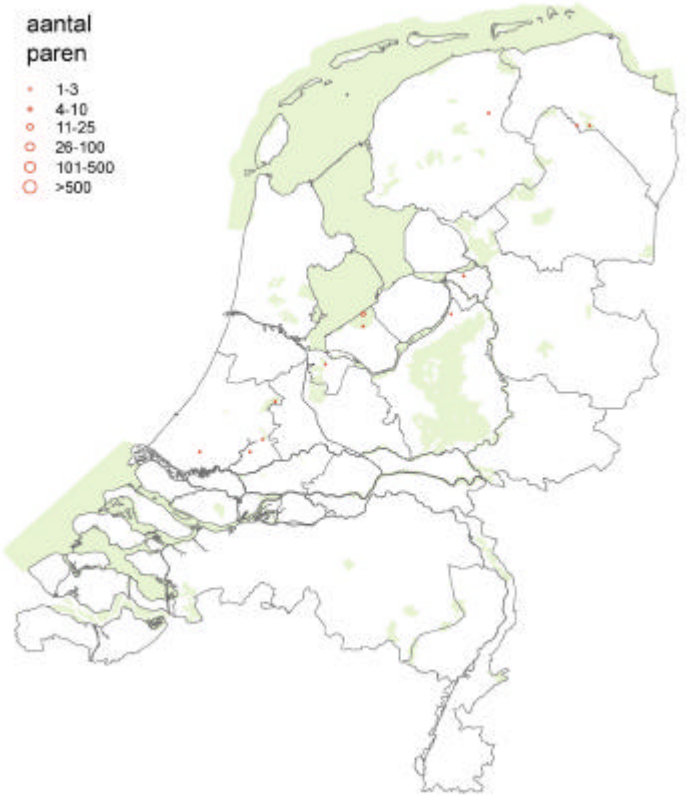

Verspreidingskaart grote zilverreiger (broedvogel)

4.2 Niet-broedvogels

Pleisterende grote zilverreigers komen op een groeiend aantal locaties voor. Na de broedtijd verspreiden ze zich vanuit de Oostvaardersplassen en andere broedplaatsen over de regio, met o.a. toenemende aantallen in de randmeren (augustus-december). Kleinere aantallen ziet men in meer binnenlandse zoetwatergebieden boven de rivieren. In de winter zijn grote zilverreigers ook zuidelijker te zien, bijv. in de Biesbosch, Krimpenerwaard en Budel. In het concentratiegebied van de kleine zilverreiger, de zoute delta, is de grote zilverreiger juist schaars.

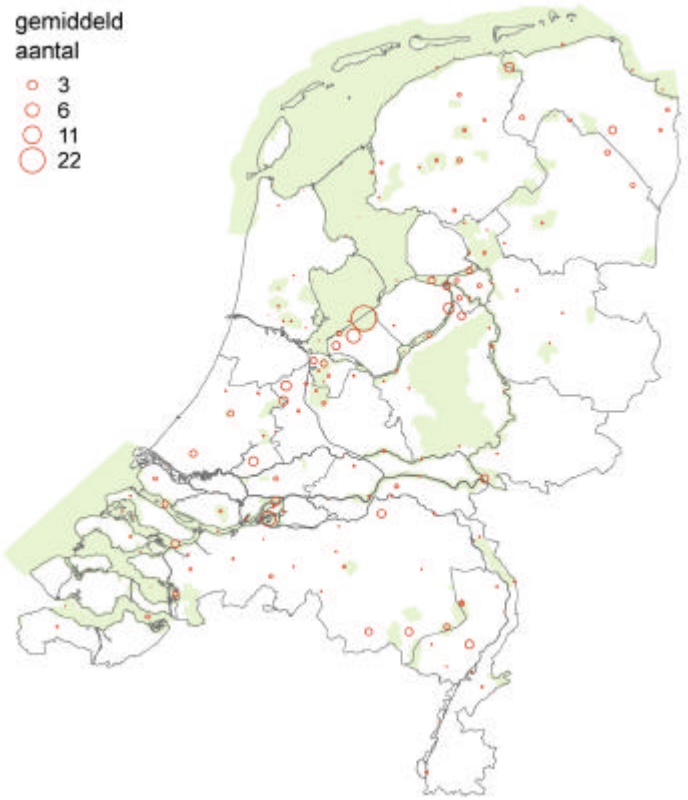

Verspreidingskaart grote zilverreiger (niet broedvogel)

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

5.1 Broedvogels

Trends in Nederland:
De soort broedt vanaf 1991 jaarlijks in ons land, na enkele eerdere gevallen. Het oudste bekende broedgeval dateert uit 1978. In het kerngebied de Oostvaardersplassen neemt het aantal broedgevallen sinds 1991 toe, elders in Nederland bleef het broeden onregelmatig. De landelijke broedpopulatie bedroeg in 1998-2000 resp. 1, 2 en 11 paren. Sindsdien steeg het aantal spectaculair: 18 in 2001, 47 broedparen in 2002 en 58 in 2003. Het gemiddelde aantal bedroeg 27 paren in 1999-2003.

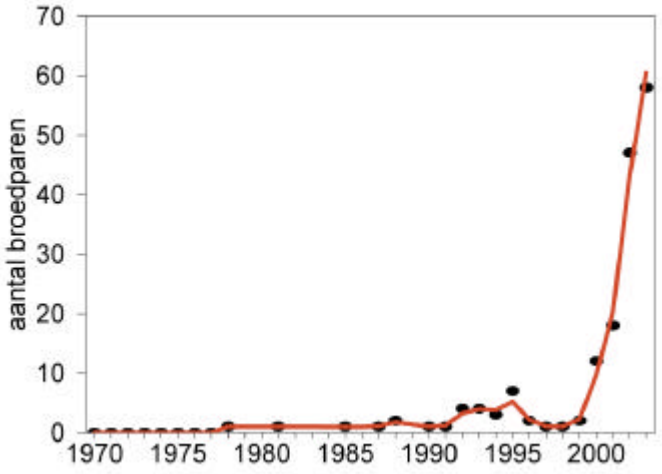

Aantalsontwikkeling broedparen grote zilverreiger

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse broedpopulatie van de grote zilverreiger laat sinds 1981 (1981-2003) een sterke toename zien. Ook over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een sterke toename. Vrijwel alle paren broedden in één grote kolonie in de Oostvaardersplassen. In het voorjaar van 2006 werden hier 143 nesten geteld, waarmee ook de landelijke toename voorlopig lijkt door te zetten.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig.
In de jaren 1975-1977 kwam de soort als broedvogel nog niet in Nederland voor, pas sinds 1978 is het broedvoorkomen van de grote zilverreiger gemeld. De soort is nu in totaal in 12 atlasblokken aangetroffen. Broedgevallen zijn met zekerheid vastgesteld in de Oostvaardersplassen en in Zuid-Holland.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig.
Sinds de permanente vestiging in 1991 vertoont de populatie een sterke, doorgaande toename.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig.
Gezien de sterke populatiegroei is de kwaliteit van het leefgebied op dit moment geen beperkende factor.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
De toekomst oogt gunstig, gelet op de grootschalige uitbreiding van de grote zilverreiger binnen Europa en de voortvarende vestiging in eigen land. Er zijn nog geen tekenen die op afvlakking van de groei wijzen, en het toenemende aantal zomerwaarnemingen op potentieel geschikte locaties doet vermoeden dat een verdere uitbreiding in het verschiet ligt. Verdroging en verlanding van moerassen door onnatuurlijk peilbeheer en een beperkte waterkwaliteit (eutrofiëring) kunnen de groei van de populatie uiteindelijk beperken. Doordacht waterpeil- en rietbeheer in grote moerassen en aanleg van nieuwe natte natuur kunnen echter de groei stimuleren. Wellicht zal een strenge winter voor excessieve sterfte zorgen; gelet op de klimaatverandering, met een tendens naar meer zachte winters, valt echter niet te verwachten dat het winterweer een duidelijke rem op de populatiegroei zal zetten.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 80 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding van het broedareaal en behoud van het huidige bolwerk de Oostvaardersplassen is voor een gunstige staat van instandhouding van de soort nodig. Verder is een toename van aantallen en uitbreiding van het verspreidingsgebied gewenst tot een duurzaam populatieniveau is bereikt met ten minste 5 sleutelpopulaties van elk ten minste 20 paren. Van belang is dat er voldoende aan geschikt leefgebied is voor de streefpopulatie, met voldoende voedselaanbod en nestgelegenheid. Als de huidige trend verder doorzet, moet het mogelijk zijn tenminste het duurzame populatieniveau te bereiken.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	onbekend	gunstig
Populatie	onbekend	gunstig
Leefgebied	onbekend	gunstig
Toekomstperspectief	onbekend	gunstig
Eindoordeel	onbekend	gunstig

5.2 Niet-broedvogels

Trends in Nederland: De ontwikkeling van het aantal niet-broedvogels van de grote zilverreiger is sterk gekoppeld aan die van de Nederlandse broedpopulatie. Seizoensgemiddelden van 1 of 2 vogels begonnen in de jaren negentig sterk toe te nemen.

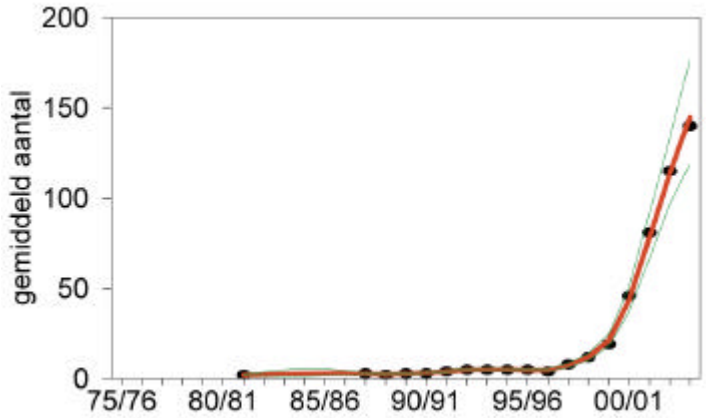

Aantalsontwikkeling grote zilverreiger (niet broedvogel)

Recente ontwikkelingen: In de periode 1994-2003 is sprake geweest van een sterke toename, waarvan het eind nog niet in zicht is. Buiten het broedseizoen gaat het inmiddels om enige honderden vogels (bij maandelijkse watervogeltellingen in 2001/02 en 2002/03 zijn maxima geteld van 156 resp. 181 vogels in oktober). Ook gebieden buiten de directe omgeving van de broedplaatsen worden belangrijker, slaapplaatsen van tientallen vogels zijn onder meer ontstaan in De Deelen en de Nieuwkoopse Plassen.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig.
Vanuit de kerngebieden worden nieuwe pleisterplaatsen bezet, en het aantal gebruikte gebieden neemt toe.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig.
Het aantal grote zilverreigers dat men ziet buiten de broedtijd neemt sterk toe en de vogels verspreiden zich over een groeiend aantal gebieden.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig.
Gezien de sterke, doorgaande groei van de aantallen grote zilverreigers vormt de kwaliteit van het leefgebied op dit moment geen belemmering voor de populatie-ontwikkeling.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
De toekomst oogt gunstig, gelet op de grootschalige uitbreiding van de soort binnen Europa en de voortvarende vestiging in eigen land. Doordacht waterpeil- en rietbeheer in grote moerassen en aanleg van nieuwe natte natuur kunnen de groei stimuleren. Wellicht zal een strenge winter voor excessieve sterfte zorgen; gelet op de klimaatverandering, met een tendens naar meer zachte winters, valt echter niet te verwachten dat het winterweer een duidelijke rem op de populatiegroei zal zetten.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud bestaande kolonies en eventuele nieuwvestigingen.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Gewenst is een leefgebied met voldoende omvang en kwaliteit voor een seizoensgemiddeld aantal van 80 grote zilverreigers in het landelijke monitoringsnetwerk (dat is gemiddelde waarde van de seizoensgemiddelden van 1999/2000 t/m 2003/04).

Oordeel: De ‘Staat van Instandhouding’ is in 1981 niet beoordeeld omdat de soort een in ons land nieuwe broedvogel betreft, waarvan het eerdere ontbreken niet duidelijk op factoren als de

kwaliteit van het leefgebied kan worden teruggevoerd. In 2004 wordt het oordeel ‘gunstig’ gezien de doorgaande, positieve trend, zonder dat er (historische) aanleiding is om het instandhoudingsdoel hoger te leggen dan de meest recente aantallen.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	nvt	gunstig
Populatie	nvt	gunstig
Leefgebied	nvt	gunstig
Toekomst	nvt	gunstig
Eindoordeel	**nvt**	**gunstig**

6. Bronnen

- Festetics, A. & Leisler, B. 1999. Reiher und Löffler am Neusiedler See. Ökologie der Vögel 22: 269-329.

- Kooij, H. van der & Voslamber, B. 1997. Aantalsontwikkeling van de Grote Zilverreiger *Egretta alba* in Nederland sinds 1970 in een Europees perspectief. Limosa 70: 119-125.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Purperreiger (*Ardea purpurea*) (A029)

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De purperreiger is een fraai getekende, slanke reiger. Het is een watervogel die in kolonies broedt in moerassen in de nabijheid van uitgestrekte voedselgebieden. Dat zijn vooral ondiepe open wateren: de purperreiger leeft voornamelijk van vis en andere kleine waterdieren. Onze broedvogels overwinteren in Afrika (de Sahel).

Relatief belang binnen Europa: Het verspreidingsgebied van de purperreiger strekt zich uit over de Palaearctis, het Indomaleisisch gebied en oostelijk Afrika. De Nederlandse broedpopulatie bevindt zich aan de noordrand van de Europese verspreiding en is geïsoleerd. De dichtstbijzijnde kolonies van enige omvang bevinden zich in Midden-Frankrijk. De Europese populatie (7.800-9.200 paren, waarvan 5% in Nederland) liet in 1970-1990 een sterke afname zien. De aantallen zijn in de jaren negentig (1990-2000) stabiel, maar herstel tot het oude niveau heeft niet plaatsgevonden. De staat van de populatie is aangemerkt als ongunstig voor de instandhouding in de Europese Unie omdat de populatie nog niet hersteld is de afname in het verleden.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De broedbiotoop bestaat uit water- en moerasrijke landschappen. De nestplaats ligt in uitgestrekte rietvelden, waar doorgaans bodemnesten worden gemaakt op een kniklaag van oud, niet te dicht, sterk riet in ondiep water. Ook maken de purperreigers nesten in wilgenstruiken en soms in moerasbos, tussen blauwe reigers. De voedselbiotoop bestaat uit waterpartijen met veel ondiep, helder en visrijk water. Vaak is dat veenwater omdat de voorkeur uitgaat naar grote moerasgebieden. Daarnaast foerageert de soort ook veel op natte graslanden en in sloten in het boerenland.
Bedreigingen vormen in het leefgebied van de purperreiger vermesting en verdroging. Deze factoren veroorzaken een afname van oppervlakte en kwaliteit van het waterriet, versnelde verlanding en daarmee vermindering van het voedselaanbod. Intensieve rietexploitatie heeft dezelfde nadelige effecten. Overmatige predatie bij toename van vos in waterrijke gebieden, die door verlanding en verdroging gemakkelijker bereikbaar worden leidt tot afname van de soort. Ook aantastingen van de overwinteringssituatie hebben een nadelige invloed. Er bestaat een directe relatie tussen de omvang van de Nederlandse broedpopulatie van de purperreiger en de neerslag in de westelijke Sahel.

Voedsel: Het voedsel van de purperreiger bestaat uit vis (o.a. driedoornige stekelbaars, grote modderkruiper), waterinsecten, kleine zoogdieren (veldmuizen) en amfibieën. Foerageervluchten reiken tot op 20 km van de broedkolonie.

Rust: Zoals vele kolonievogels heeft de purperreiger tijdens de broedtijd een grote verstoringsgevoeligheid en is die buiten de broedttijd matig tot gemiddeld. In zijn leefgebied is de soort matig tot gemiddeld verstoringsgevoelig, maar dit hangt af van de recreatiedruk en de dichtheid aan paden. Wanneer het gedrag van recreanten voorspelbaar is, treedt soms gewenning op. Afwijkingen van het patroon zoals buiten de paden wandelen en in het terrein loslopende honden zullen echter altijd verstoring geven. Waarschijnlijk zijn de effecten van verstoring op de

populatie beperkt. Omdat broedkolonies voornamelijk in afgesloten reservaten liggen, is de mate van rustverstoring van purperreigerkolonies meestal gering. De invloed en effecten van verstoring in de foerageergebieden zijn echter niet goed bekend. Vooral wandelaars, fietsers, vissers en kanoërs in het laagveenmoeras bedreigen de rust van de purperreigers. Ook kan intensieve rietexploitatie de vogels verstoren.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de purperreiger ten minste 20 paren vereist. Het beschermingsplan moerasvogels noemt als streefdoel ten minste 60 paren per sleutelpopulatie. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 10 sleutelpopulaties met die minimumomvang vereist (> 600 paren).

4. Huidig voorkomen

Het zwaartepunt van de verspreiding van de purperreiger ligt in de Nieuwkoopse Plassen en de Zouweboezem, op afstand gevolgd door Noordwest-Overijssel, het Naardermeer en enkele andere locaties. In 2002 groeide de kolonie van de Zouweboezem met ruim 20% waardoor dit gebied de Nieuwkoopse Plassen – sinds jaar en dag de belangrijkste Nederlandse kolonie - voorbijstreefde.

Verspreidingskaart purperreiger

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Van vóór 1970 zijn de aantallen van de purperreiger niet goed bekend. Het is onduidelijk in hoeverre de bij het begin van de landelijke inventarisatie vastgestelde aantallen van 900 paren (1971, 1977) maatgevend zijn voor de jaren ervoor. Er zijn echter geen redenen om aan te nemen dat de populatie destijds belangrijk kleiner was. Vermoedelijk was ze eerder groter, omdat destijds de winters in de Sahel neerslagrijker waren en daarmee de overwinteringsmogelijkheden gunstiger waren. Pas tussen 1965-1970 trad hierin een kentering op. Dit betekent dat de huidige aantallen nog niet de helft bedragen van de aantallen van enkele decennia geleden. Overigens was de situatie tijdens het dieptepunt tussen 1985-1990 nog slechter

(-75%). Daarna zette een lichte toename in: van 220-235 paren in 1990-91 naar >300 vanaf 1996. Deze toename hing samen met een verbetering van overwinteringsomstandigheden, zonder echter tot volledig herstel te leiden.

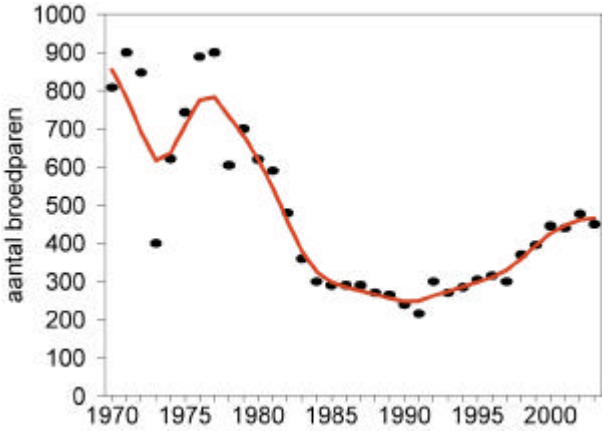

Aantalsontwikkeling broedparen purperreiger

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse broedpopulatie van de purperreiger laat sinds 1981 (1981-2003) een schommeling in aantallen zien, waarbij een trendclassificatie onzeker is (de standaardfout bij de tellingen is te groot). Over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een matige toename (significant, < 5% per jaar).

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig.
De verspreiding van de purperreiger bleef in de laatste drie decennia min of meer ongewijzigd, al verschoof het zwaartepunt in zuidwestelijke richting. In totaal is de soort in 46 atlasblokken aanwezig, uit 17 verdwenen en in 18 atlasblokken verschenen.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig.
Sinds 1973-83 is de landelijke broedpopulatie met 20% afgenomen en het aantal is veel lager dan de gunstige referentie volgens het soortbeschermingsplan moerasvogels. De Nederlandse broedpopulatie van de purperreiger, die gemiddeld in de periode 1979-1983 nog 550 paren telde, bedroeg in 1999-2003 gemiddeld 440 paren. In 2002 ging het om 477 broedparen, een aantal dat voor het laatst gehaald werd rond 1980. Vergeleken met een tiental jaren daarvóór, de 800 paren rond 1970 is het herstel echter nog lang niet compleet.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig.
Bedreigingen vormen in het leefgebied van de purperreiger vermesting en verdroging. De populatie gaat ook achteruit door intensieve rietexploitatie (en verstoring), overmatige predatie en aantasting van het overwinteringsgebied.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig.
Positieve ontwikkelingen voor de purperreiger in Nederland zijn de aanleg van nieuwe natte natuur, en de lokale verbeteringen van het waterpeil en rietbeheer. Negatief zijn lokale verbossing en intensief rietbeheer. Daarbij is van cruciaal belang dat er veilige broedplaatsen zijn, die niet bereikbaar zijn voor vossen. Met meer aandacht en gelden voor moeras- en waterbeheer zou een lichte stijging van de populatie mogelijk moeten zijn, al is het niet waarschijnlijk dat de hoge stand van begin jaren 1970 opnieuw gehaald wordt. De rol van neerslag (en van de oppervlakte van het wetland?) in de Sahel is waarschijnlijk zo groot, dat gunstige habitatmaatregelen in de Nederlandse broedgebieden gefrustreerd kunnen worden door perioden van uitzonderlijke droogte in de overwinteringsgebieden.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van een populatie van ten minste 600 paren verdeel over ten minste 1 0 kolonies van ten minste 60 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Vanuit populatie-ecologisch oogpunt is herstel van de broedvogelpopulatie van de purperreiger gewenst naar een niveau van ten minste 10 sleutelpopulaties, die ieder uit ten minste 20 paren bestaan (> 200 paren). Het

beschermingsplan moerasvogels stelt echter als doel ten minste 10 sleutelpopulaties van 60 paren met een nationaal populatieniveau van > 600 paren. Voldoende geschikt leefgebied met een voldoend voedselaanbod en veilige nestgelegenheid voor streefpopulatie is eveneens gewenst, inclusief behoud van het areaal aan waterriet met een goede kwaliteit. Op termijn zou de populatie op het streefniveau moeten komen door ontwikkeling van nieuwe natte natuur en verbetering van waterpeilbeheer en waterkwaliteit.

Oordeel: zeer ongunstig.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	matig ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	matig ongunstig	matig ongunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	matig ongunstig	zeer ongunstig

6. Bronnen

- Boer, T. den, 2000. Beschermingsplan Moerasvogels 2000-2004. Directie Natuurbeheer, Ministerie van LNV, Wageningen.
- Cavé, A.J. 1983. Purple Heron survival and drought in tropical West-Africa. Ardea 71: 217-224.
- Ellenbroek, F.M., Winden, J. van der, Kooij, H. van der, Boudewijn, T.J., 2000. Kansen voor de Purperreiger en het Woudaapje in de provincie Utrecht. Provincie Utrecht, Utrecht.
- Kooij, H. van der, 1991. Nesthabitat van de Purperreiger *Ardea cinera* in Nederland. Limosa 62: 103-112.
- Kooij, H. van der, 1997. Wordt het broedresultaat van Purperreigers *Ardea cinera* beïnvloed door de nesthoogte? Limosa 68: 137-142.
- Winden, J. van der & van Horssen, P. 2001. Voedselgebieden van de Purperreiger in Nederland. Rapport 01-011. Bureau Waardenburg, Culemborg.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Lepelaar (*Platalea leucorodia*) (A034)

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel én als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De lepelaar is een forse, overwegend witte, waadvogel, die zijn naam dankt aan de kenmerkende afgeplatte snavel. Het is een vogel van ondiepe wateren, zowel zoute als zoete en hij leeft van kleine vissen en garnalen. De broedkolonies liggen in moerassen en op eilanden. De lepelaar heeft een versnipperd broedgebied dat zich uitstrekt over Centraal- en Zuidoost-Europa, Centraal- en Zuidwest-Azië, Mauretanië en Noordoost-Afrika. De ondersoort ('nominate' ondersoort *leucorodia*) die in Europa voorkomt overwintert rond de Middellandse Zee en langs de West-Afrikaanse kust tot in het noorden van tropisch Afrika. Onze Nederlandse broedvogels horen bij deze ondersoort en overwinteren in West-Afrika.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de lepelaar in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. Bij de ondersoort *P. l. leucorodia* worden twee populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante populatie (van de kustgebieden van West-Europa) wordt geschat op bijna 10.000 vogels. De aantallen nemen toe. Lange tijd was het voorkomen van deze populatie in Noordwest-Europa beperkt tot Nederland, maar recent zijn ook kolonies ontstaan in het Duitse Waddengebied, in Denemarken en in Frankrijk.
1. Broedvogels: Het Nederlandse broedvogelvoorkomen maakt deel uit van een geïsoleerde populatie. De dichtstbijzijnde kolonies van enige omvang bevinden zich in Spanje en Oostenrijk/Hongarije.
Ongeveer een kwart van de populatie in de EU-landen (27%) broedt in Nederland. De populatie binnen de EU groeit vanaf 1970, met een matige toename gedurende de periode 1970-1990 en een sterke toename over 1990-2000. De lepelaar wordt in de EU echter nog steeds beschouwd als schaars vanwege de betrekkelijk kleine omvang van de broedpopulatie (3.400-5.700 paren in landen van de Europese Unie), de schaarste aan broedplaatsen en de kwetsbaarheid van de soort tijdens de trek en overwintering.
2. Niet-broedvogels: Het merendeel van de lepelaars die buiten de broedtijd in Nederland worden waargenomen zijn vogels die horen bij onze eigen broedpopulatie. Naar schatting verblijft 98% in de gebieden waar de watervogelstand wordt gevolgd ('monitoringsgebieden'). Het seizoensmaximum van de in de Nederlandse aanwezige vogels (augustus) bedroeg in 1999/00 t/m 2003/04 gemiddeld ongeveer 5.100 vogels, waarmee Nederland totaal naar schatting 51% van de internationale populatie herbergt.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied:
1. Broedvogels: De lepelaar heeft een voorkeur voor dynamische milieus op de overgang tussen zoet en zout en broedt daar op eilanden, in duinvalleien en kwelders. In het binnenland nestelt de lepelaar ook in uitgestrekte moerassen met veel waterriet en een wisselend waterpeil. De nestplaats ligt in uitgestrekte rietvelden, waar bodemnesten worden gemaakt op een kniklaag van oud, niet te dicht, maar sterk riet in ondiep water. Ook maken lepelaars nesten in wilgen- of andere struiken (wilg) gemaakt, incidenteel in moerasbos tussen blauwe reigers. De soort is in het verleden gevoelig gebleken voor bepaalde gifstoffen, en voor vermesting, resulterend in beperkt

doorzicht van water. Verder is de lepelaar gevoelig voor een gebrek aan inundatiezones in rietlanden door kunstmatig waterpeilbeheer met een 'onnatuurlijk' patroon. Het verdwijnen van periodiek overstroomde laagten en rietzomen vergroot ook de toegankelijkheid van broedterreinen voor grondpredatoren zoals de vos. Van invloed op de keuze van de broedlocatie zijn voorts bijv. de al dan niet mogelijke intrek van vissen en verstoring, met name in vestigingsperiode. De soort blijkt zowel in broed- als trek- en overwinteringsgebieden sterk afhankelijk van soort- en habitatbescherming, wat hem kwetsbaar maakt.
2. Niet-broedvogels: De voedselbiotoop bestaat uit zoete en zoute waterpartijen met veel ondiep (10-30 cm), helder en visrijk water, bij voorkeur in moerasgebieden of in geulen en plassen op droogvallende platen in intergetijdengebied. De lepelaars zoeken hun voedsel evenwel ook veel op natte graslanden en in sloten in het boerenland. In de nazomer concentreren de lepelaars zich in gebieden met een gunstig voedselaanbod en veilige rustplaatsen zoals in de grotere 'wetlands', Lauwersmeer, Friese IJsselmeerkust, Oostvaardersplassen en Deltagebied. Ook concentreren ze zich in grote ondiepe plassen en merengebieden, vooral van de natuurterreinen. Op deze pleisterplaatsen brengen Lepelaars een deel van de rui door en bouwen ze reserves op voor de trek naar de Afrikaanse winterkwartieren. Geschikte voedselgebieden zijn gebieden met een vaste bodem, een matig dichte begroeiing en een hoge dichtheid aan prooidieren . Rustplaatsen en voedselgebieden van de niet-broedende lepelaars liggen meestal op korte afstand in hetzelfde gebied. Lepelaars zoek zowel overdag als 's nachts naar voedsel, en volgen in het intergetijdengebied het getijdenritme.

Voedsel: Het voedsel van de lepelaar is zeer gevarieerd. Het hoofdvoedsel bestaat uit vis die tot ca. 15 cm lang en ongeveer 4 cm hoog is, zoals in zoetwatergebied driedoornige- en tiendoornige stekelbaarzen. In zoute wateren jagen de lepelars vooral op garnalen en steurgarnalen. Ze eten ook kleinere prooien, waaronder aquatische insecten en hun larven, zoals watertorren, libellen, kokerjuffers, sprinkhanen, krekels, vliegen, muggen en wantsen. Ook vlokreeften, zoetwatermosseltjes, mollusken, wormen, bloedzuigers, amfibieën en hun larven, alsook plantaardig materiaal maken onderdeel uit van het dieet. Bij de broedvogels strekt het voedselgebied zich uit tot op 40 km van de broedkolonie.

Rust: De lepelaar heeft als kolonievogel een grote verstoringsgevoeligheid, rust is een absolute voorwaarde voor broedende vogels. De gevoeligheid voor verstoring van zijn leefgebied is matig tot gemiddeld, waarbij met name broedkolonies in de vestigingsfase en foeragerende vogels in het Waddengebied gevoelig zijn. Omdat de broedkolonies hoofdzakelijk in afgesloten reservaten liggen zijn de effecten van verstoring op de populatie waarschijnlijk beperkt. Ook buiten de broedtijd zijn lepelaars schuw, ze kiezen bij voorkeur veilige, rustige plekken uit met weinig storende factoren. Dat geldt zowel voor het voedselgebied als de gemeenschappelijke rustplaatsen. In het getijdengebied zijn de rustbiotopen en hoogwatervluchtplaatsen de kwelders en ondiepe wadplaten die aan de wadkant liggen. In binnenwateren rust de lepelaar in de rustig gelegen ondiepe wateren of oevers. In binnendijkse gebieden zoekt hij vaak de beschutte delen in voedselgebieden op. (Water)recreatie in kan het foerageren en rusten van lepelaars nadelig beïnvloeden, omdat de soort bij benadering snel opvliegt (vanaf een afstand van gemiddeld meer dan 100 m). Andere storende factoren zijn voor de lepelaar onder meer het ongeschikt worden van voedselbiotopen, beperking van het voedselaanbod, vergiftiging en sterfte door aanvliegen van obstakels. Voedselbiotopen zijn ongeschikt geworden door te hoog opzetten van het waterpeil, door ontwatering van polders, door dichtslibben van poldersloten en door kaal houden steile slootoevers. Het voedselaanbod is achteruit gegaan door voor vissen niet te passeren waterkeringen en door afname van de visstand ten gevolge van algenbloei. Lepelaars hebben in het verleden te lijden gehad onder directe vergiftiging of vergiftiging via het voedsel, door waterverontreiniging of door uitspoeling van bestrijdingsmiddelen of andere toxische stoffen. Soms sneuvelen de vogels omdat ze tegen hoogspanningsleidingen vliegen en langs de oever opgestelde van windturbines langs de oever.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de lepelaar ten minste 20 paren vereist. Het beschermingsplan moerasvogels stelt als ondergrens 40 paren. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties van een dergelijke minimumomvang vereist (>800 paren).

4. Huidig voorkomen

4.1 Broedvogels

Het huidige zwaartepunt van de broedverspreiding van de lepelaar ligt op de Waddeneilanden, gevolgd door het Zwanenwater, het IJsselmeergebied (vooral Oostvaardersplassen en Lepelaarplassen) en het Deltagebied (vooral Quackjeswater in Voornes Duin).

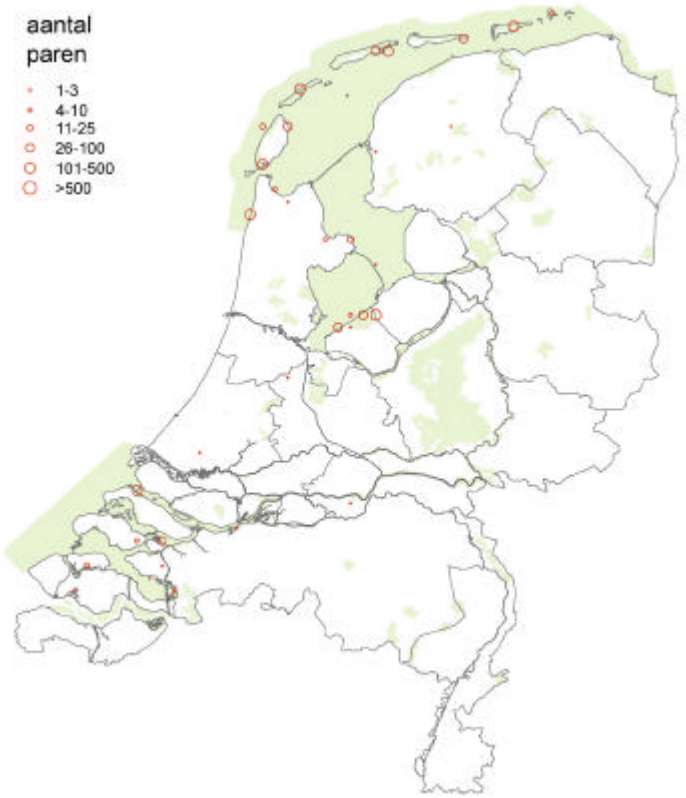

Verspreidingskaart lepelaar (broedvogel)

4.2 Niet-broedvogels

Na het broedseizoen blijven lepelaars nog enige tijd op de nazomerpleisterplaatsen voordat ze gaan wegtrekken naar hun overwinteringsgebieden in Afrika. Meer dan de helft van deze pleisteraars verblijft in het Waddengebied (Balgzand, Lauwersmeer); ook het Deltagebied (Haringvliet) en de Oostvaardersplassen zijn belangrijke pleisterplaatsen.

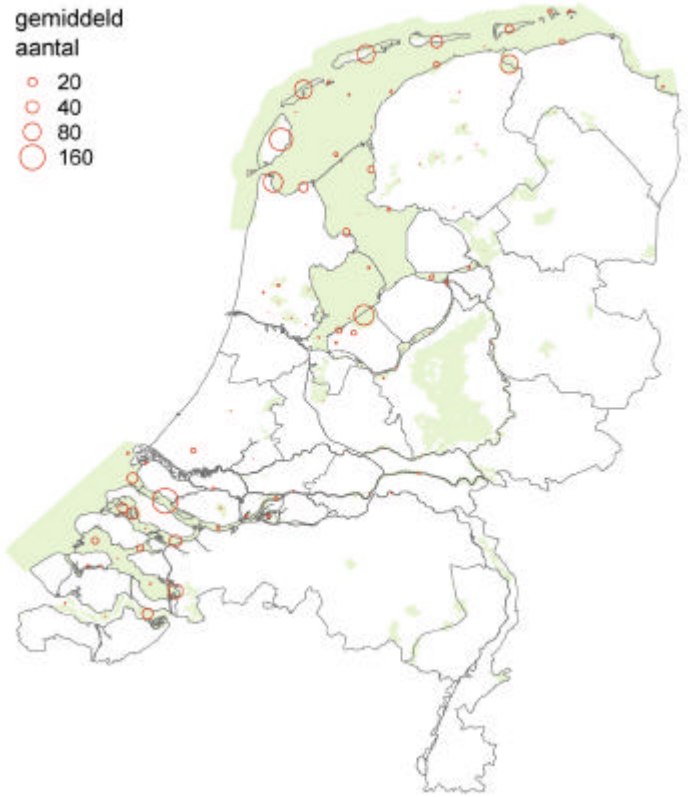

Verspreidingskaart lepelaar (niet broedvogel)

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

5.1 Broedvogels

Trends in Nederland: De populatie-ontwikkeling van de lepelaar is sinds begin jaren positief. De populatie omvatte 230-390 paren in 5-6 kolonies in 1961-1965 en 1.000-1.270 paren in 14 grotere en 13 kleinere of onregelmatige vestigingen in 1998-2000. In de periode 1999-2003 bedroeg de Nederlandse broedpopulatie resp. 1.026, 1.024, 1.144, 1.500 en 1.300 paren.

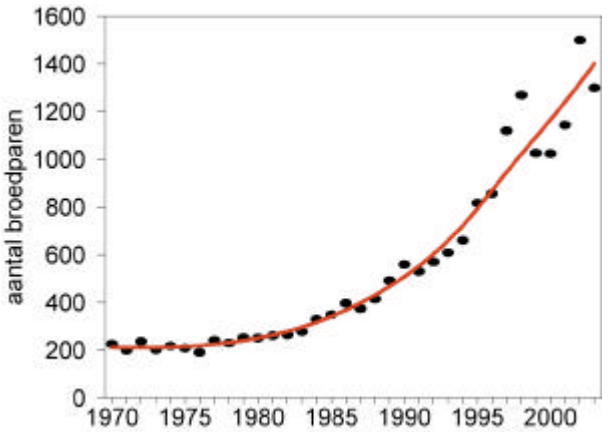

Aantalsontwikkeling broedparen lepelaar

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse broedpopulatie van de lepelaar laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename zien. Ook over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een matige toename. De toename geldt het sterkst voor de Waddeneilanden; de populatie is daar in een kwart eeuw vertienvoudigd. Er ontstonden enkele nieuwe kolonies (waarvan de belangrijkste

in het Deltagebied). Daartegenover staat het verdwijnen van de lange tijd bezette kolonie in het Naardermeer in 1988.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig.
De verspreiding van de lepelaar is op atlasblok-niveau met 145% toegenomen sinds midden jaren zeventig. In totaal is de soort in 34 atlasblokken aanwezig uit 4 verdwenen en in 20 atlasblokken verschenen. De toename geldt het sterkst voor de Waddeneilanden. Met uitzondering van Griend en enkele zandplaten zijn er alle eilanden gekoloniseerd zijn.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig.
Vanaf 1981 is de landelijke broedpopulatie van de lepelaar sterk toegenomen.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig.
De verbeterende waterkwaliteit en de goede soortbescherming hebben een positieve uitwerking gehad op deze soort. Lokale predatie door vossen heeft het ontstaan van nieuwe kolonies van de lepelaar bevorderd en daardoor is de populatie als geheel minder kwetsbaar geworden.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig.
In het Waddengebied en de Delta lijken de perspectieven voor de lepelaar het gunstigst. Daar kan een lichte verdere populatietoename in het verschiet liggen, al lijkt de periode van grootste groei voorbij. In het IJsselmeergebied bieden nieuwe natuurontwikkelingsprojecten de lepelaar mogelijk nieuwe kansen. Het voortbestaan van de kolonie in de Oostvaardersplassen is echter afhankelijk van het gevoerde waterpeilbeheer (dat bleek uit zijn afwezigheid in voorjaar 1996). Het lijkt vooralsnog niet aannemelijk dat zich elders in het binnenland omvangrijke kolonies zullen vormen. Al met al, mede met het oog op de verbeterde bescherming van lepelaars en hun habitat langs de trekweg, is een lichte verdere groei te verwachten van de Nederlandse populatie.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud van een populatie van ten minste 1 .000 paren verdeeld over ten minste 2 0 kolonies van ten minste 40 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Vanuit populatie-ecologisch oogpunt is herstel van de broedvogelpopulatie van de lepelaar gewenst naar een niveau van ten minste 20 sleutelpopulaties, die ieder tenminste uit 20 paren bestaan (> 400 paren). Het beschermingsplan moerasvogels stelt daarentegen als doel tenminste 20 sleutelpopulaties van 40 paren met een nationaal populatieniveau van > 800 paren. Voldoende geschikt leefgebied voor de streefpopulatie is gewenst met voldoende foerageergebied en voldoende veilige nestgelegenheid (met het oog op vossen). Van belang is een voortzetting van de populatiegroei in Delta en Waddengebied die doorwerkt in een landelijke populatietoename. Positief is dat de soort de leefgebieden in de Oostvaardersplassen en de nieuwe gebieden die ontstaan door natuurontwikkeling in het IJsselmeergebied duurzaam weet te benutten.

Oordeel: Zowel voor broedvogels als voor niet-broedvogels van de lepelaar is de situatie gunstig**.**

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	Gunstig	gunstig
Populatie	Matig ongunstig	gunstig
Leefgebied	Matig ongunstig	gunstig
Toekomstperspectief	Matig ongunstig	gunstig
Eindoordeel	**Matig ongunstig**	**gunstig**

5.2 Niet-broedvogels

Trends in Nederland: Met de groei van het aantal broedparen van de lepelaar is ook het aantal vogels dat na de broedtijd in de 'monitoringsgebieden' wordt geteld toegenomen. Het waddengebied is daarbij relatief sterk in betekenis gegroeid. Ook in de randmeren en in diverse deltawateren heeft de soort een sterke toename doorgemaakt. In de Oostvaardersplassen heeft de populatie echter een terugval gekend in het aantal broedparen rond 1995, en qua betekenis als broedgebied is dit gebied voorbijgestreefd door Waddenzee en Haringvliet.

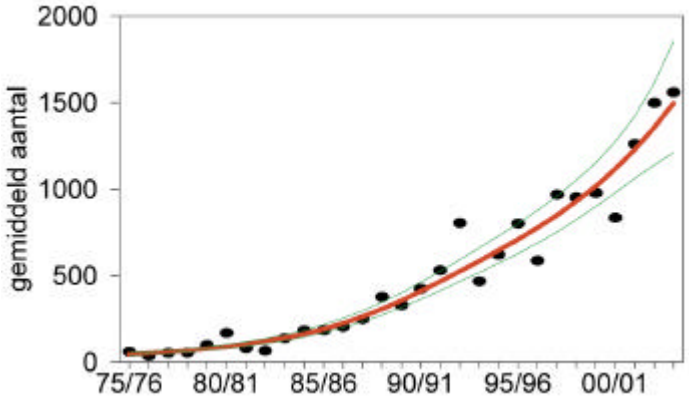

Aantalsontwikkeling lepelaar (niet broedvogel)

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de lepelaar laat vanaf 1981 (1981-2003) een sterke toename zien. Over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend ook een sterke toename.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig.
De soort heeft ook buiten de broedtijd een ruimere verspreiding gekregen.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig.
De lepelaarpopulatie is sterk vooruitgegaan in aantallen en heeft een ruimere verspreiding gekregen, met bijv. kolonisatie van het internationale Waddengebied.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig.
De sterke vooruitgang van de lepelaar geeft aan dat de kwaliteit van het leefgebied op dit moment niet (meer) beperkend is voor de soort.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig.
Bij een verdere verbetering van de waterkwaliteit kan het voedselaanbod voor de lepelaar verder verbeteren. De populatieontwikkelingen worden waarschijnlijk meer en meer gestuurd door de beschikbaarheid van geschikt broedhabitat.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 12 5 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Gewenst is een leefgebied met voldoende omvang en kwaliteit voor een seizoensmaximum aantal van 1.225 vogels in het landelijke monitoringsnetwerk. Dat aantal vogels is de gemiddelde waarde van de seizoensgemiddelden van 1999/2000 t/m 2003/2004.

Oordeel: De staat van instandhouding van de lepelaarpopulatie wordt in 1981 als ongunstig beoordeeld vanwege de beperkte verspreiding - samenhangend met het beperkte aantal kolonies - en vanwege de lage aantallen. De huidige staat van instandhouding wordt gunstig geacht in verband met de sterk toegenomen aantallen en het gunstige toekomstperspectief.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	matig ongunstig	gunstig
Populatie	zeer ongunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomstperspectief	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Bijlsma R.G., Hustings F. & Camphuysen C.J. 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Dijk K. van & O. Overdijk 1996. Lepelaars op nazomerpleisterplaatsen in Nederland in augustus 1995. Limosa 69: 1975-1979
- Hut R.M.G. van der 1992. Biologie en bescherming van de Lepelaar Platalea leucorodia. Technisch Rapport Vogelbescherming 6, Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Jonker J. 1992. Voedselgebieden van de Lepelaar in Noord-Holland: actuele situatie, knelpunten en verbeteringen (Technisch rapport 8). Vogelbescherming, Zeist.
- Schutte, H. & T. den Boer 1999. Lang leve de Lepelaar. Vijf jaar samenwerken aan soortbescherming. Vogelbescherming Nederland, Zeist.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Kleine zwaan (*Cygnus bewickii*)[6] A037

1. Status

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De kleine zwaan is wat kleiner dan de knobbelzwaan en is verder herkenbaar aan een gele snavelbasis en een voor een zwaan relatief korte hals. In Nederland is de kleine zwaan alleen in de winter aanwezig. De soort arriveert in oktober vanuit arctisch Rusland na tussenstops in o.a. Estland in ons land en trekt afhankelijk van weersomstandigheden deels door naar Engeland. In Nederland worden de hoogste aantallen in november-januari aangetroffen. De kleine zwaan trekt weer weg naar het noorden in februari/maart.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de populatie van de kleine zwaan in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. De broedgebieden van de kleine zwaan liggen in de arctische en subarctische gebieden van Rusland. Bij *C. bewickii* worden twee internationale (winter)populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante NW-Europese populatie van *C. bewickii* (broedvogels uit Noord-Rusland) wordt geschat op 29.000 vogels en neemt af. Het aandeel van Nederland in de periode 2000-2004 is 44%. Anders dan bij de wilde zwaan is het aantal kleine zwanen in ons land in strenge winters vaak relatief laag, doordat de vogels dan doortrekken naar vooral de Britse eilanden.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: Het voorkomen van de kleine zwaan is gebonden aan de aanwezigheid van water (slaapplaats en foerageergebied) en uitgestrekte polders of uiterwaarden (foerageergebied). Zijn voedselbiotopen zijn bij voorkeur akkers en natte, vaak ondergelopen graslanden met een korte vegetatie. De kleine zwaan zoekt zijn voedsel liever in cultuurgrasland dan in extensief beheerd grasland, dat hem meestal te ruig of te schraal is. Vooral in het najaar foerageren kleine zwanen ook wel op het water. De slaapplaatsen bestaan uit zoete of zoute wateren, ondergelopen boezemlanden en zomerpolders, zand- en modderbanken. De plaatsen moeten vrij zijn van verstoring en niet toegankelijk voor roofdieren zoals vossen. Ze kunnen tot op enkele tientallen kilometers van de foerageergebieden liggen. In agrarisch gebied treft men soms de kleine zwaan in gemengde groepen met ganzen aan.

Voedsel: De kleine zwaan is een plantenetende voedselspecialist, die tot rond 1960 vooral foerageerde op fonteinkruid en andere ondergedoken waterplanten, en zich vervolgens ontwikkelde tot een cultuurvolger met een brede dieetkeus. De meeste kleine zwanen foerageren in Nederland in het begin van het seizoen (oktober) ook nu nog in grote ondiepe wateren op de wortelknolletjes van schedefonteinkruid (Lauwersmeer en Randmeren) en op kranswier (Randmeren). Als de waterplanten, vooral de fonteinkruidknolletjes, in de loop van de herfst uitgeput raken, schakelt de soort tegenwoordig in veel gevallen over op oogstresten, vooral suikerbieten en aardappelen. In de loop van de winter wordt gras steeds belangrijker, omdat dan de oogstresten in de meeste akkerbouwgebieden worden ondergeploegd.

[6] In *Waterbird Population Estimates – Third Edition* met de wetenschappelijke naam *Cygnus columbianus bewickii*

Rust: De Randmeren worden op dagen met veel wind regelmatig door flinke aantallen plankzeilers benut. Vooral vanwege het feit dat surfplanken vrijwel overal kunnen komen en dat elke individuele windsurfer een grote mate van onrust veroorzaakt, is de kleine zwaan zeer gevoelig voor verstoring op de Randmeren. Gemeten vluchtafstanden voor motorboten variëren van 60-250 meter. Op het land lijken kleine zwanen minder verstoringsgevoelig dan op het water, maar verstoring door landbouwwerkzaamheden, laag vliegende vliegtuigen en helikopters en jacht komen voor. Voor de kleine zwanen die foerageren op het water kan ook voedselconcurrentie een verstorende rol spelen. Zulk een negatief effect op de kleine zwanen kunnen bijvoorbeeld knobbelzwanen hebben die in groeiende concentraties foerageren op dezelfde voedselbronnen in de periode voordat de kleine zwanen aankomen. Daarnaast kan ook extensivering van graslanden tot een afname van draagkracht leiden. Verlies van de onderlinge samenhang ('connectiviteit') van slaapplaatsen en voedselterreinen vormt een bedreiging voor de kleine zwaan bij ingrepen in het landschap. Windmolenparken en hoogspanningsleidingen werken bij deze soort als barrières.

4. Huidig voorkomen

Kleine zwanen arriveren in oktober in Nederland en verschijnen daarbij het eerst in Noord-Nederland (Lauwersmeer) en vervolgens in de randmeren. Daarna verspreiden ze zich over de akkergebieden in het noorden, de Flevopolders en Zeeland. Vervolgens vindt vaak een verschuiving van de verspreiding plaats richting rivierengebied, veelal gecombineerd met wegtrek naar de Britse Eilanden. In maart zijn de meeste kleine zwanen weer vertrokken.

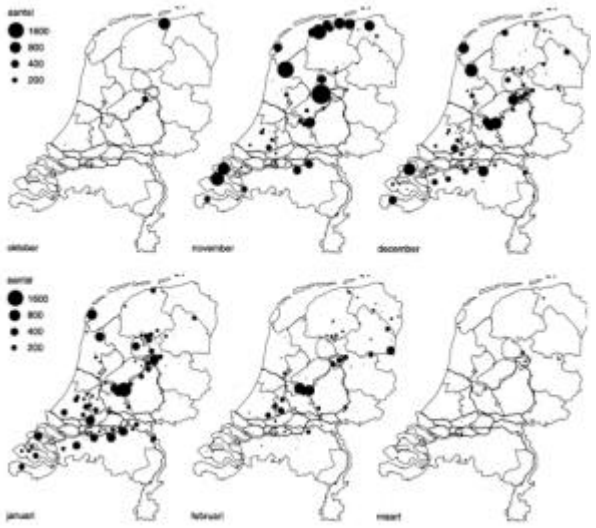

Verspreiding van de kleine zwaan in de loop van seizoen 2001/02

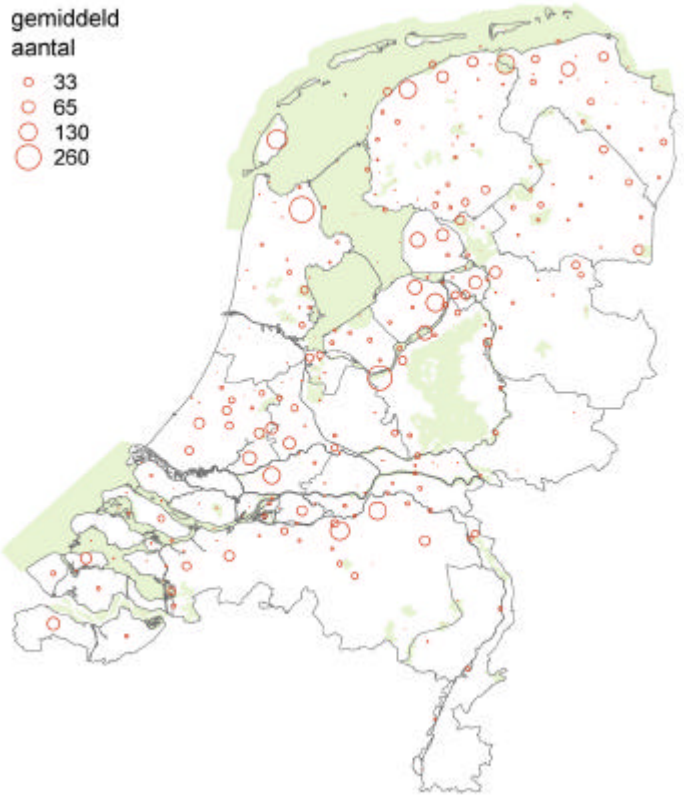

Verspreidingskaart kleine zwaan 1999/00 – 2003/04

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Na 1987 nam het aantal in Nederland overwinterende kleine zwanen aanvankelijk toe, maar omstreeks 1994 zette een afname in die pas omstreeks 2000 tot staan kwam. Als gevolg van dit verloop is de trend over de gehele periode neutraal, maar over de laatste tien jaar negatief. De afname gedurende de laatste tien jaar hing samen met een laag broedsucces: het in Nederland vastgestelde jongenpercentage lag van 1991 tot en met 1999 onder tien procent, en was daarmee waarschijnlijk te laag om de sterfte te compenseren. De trend over de gehele populatie is negatief en de afname in Nederland weerspiegelt dus een afname op populatieniveau. In het najaar van 2000 en 2001 werden jongenpercentages van resp. 11 en 14% vastgesteld, en de afname van de aantallen in Nederland lijkt te stagneren. In de grote zoete wateren is recent sprake van sterke afname, mogelijk in verband met een toegenomen voedselconcurrentie van knobbelzwanen.

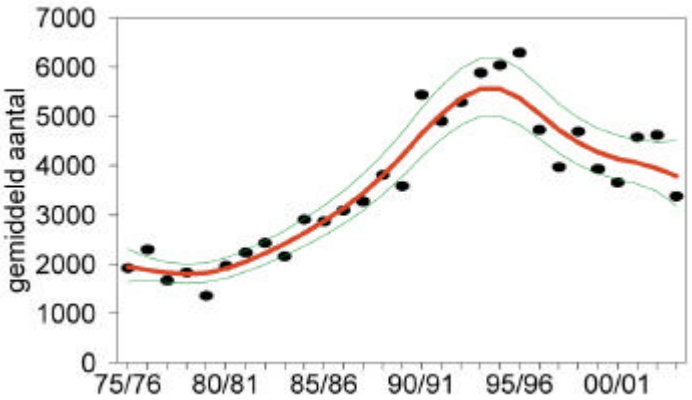

Aantalsontwikkeling kleine zwaan

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de kleine zwaan laat sinds 1981 (1981-2003) een matig toenemende trend zien. Over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend echter een matige afname.
Rond 1990 zijn veranderingen opgetreden in het voedselaanbod in de vorm van waterplanten als gevolg van veranderingen van de waterkwaliteit. Met name in de randmeren resulteerde herstel van de ondergedoken vegetatie in sterke toename van kranswier, waarmee een nieuwe voedselbron voor kleine zwanen beschikbaar kwam. Met het kranswier nam echter ook de lokale populatie knobbelzwanen sterk toe, en daarmee de zomerconsumptie van kranswier en fonteinkruid. De beschikbaarheid van waterplanten voor kleine zwanen is daarmee weer verminderd, vooral in gebieden waar voornamelijk fonteinkruiden werden gegeten.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Het verspreidingsgebied van de kleine zwaan is in de laatste twintig jaar niet in ongunstige zin veranderd.

Beoordelingsaspect populatie: matig ongunstig
In de laatste tien jaar is een significante afname van de aantallen van de kleine zwaan opgetreden, terwijl het aantal echter niet gezakt is tot onder de gestelde drempelwaarde van 3.800 vogels (als seizoensgemiddelde). Op grond van deze feiten is de populatie beoordeeld als ‘matig ongunstig’.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig
Verbetering van de waterkwaliteit heeft geleid tot herstel van de waterplantenvegetaties als belangrijke voedselbron voor de kleine zwaan. Ook op landbouwpercelen is veel geschikt voedsel beschikbaar. Herstel van de waterkwaliteit heeft echter ook geleid tot versterkte concurrentie met andere soorten.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig
De toekomstperspectieven voor de kleine zwaan in Nederland zijn enigszins onzeker. De voedselbeschikbaarheid kan toenemen door herstel van watervegetaties bij verbeterende waterkwaliteit. Een effect van herstel van watervegetaties is echter ook de toename van knobbelzwanen, die voor de kleine zwanen neerkomt op een toename van concurrentiedruk. De knobbelzwanen foerageren al vroeg in het seizoen op de grote velden waterplanten, voordat de kleine zwanen gearriveerd zijn. Daarnaast kan de kleine zwaan als relatief verstoringsgevoelige soort meer en meer hinder gaan ondervinden van bijvoorbeeld toename van de recreatiedruk en spreiding van het recreatieseizoen.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 4820 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie is gewenst voor een gunstige staat van instandhouding van de kleine zwaan. Er mag geen verdere achteruitgang optreden.

Oordeel: matig ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	matig ongunstig
Leefgebied	matig ongunstig	matig ongunstig
Toekomst	gunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	**matig ongunstig**	**matig ongunstig**

6. Bronnen

- Dirksen S., Beekman J.H. & Slagboom T.H. 1991. Bewick's Swans *Cygnus colombianus bewickii* in The Netherlands: numbers distribution and food choice during the winter season. *In:* Sears J. & Bacon P.J. (eds). Proceedings 3rd IWRB International Swan Symposium, Oxford 1989. Wildfowl Supplement 1: 228-237.

- Koffijberg K., Voslamber B. & van Winden E. 1997. Ganzen en zwanen in Nederland: overzicht van pleisterplaatsen in de periode 1985-94. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

- Noordhuis R. 1997. Watervogels en waterplanten in de randmeren. Limosa 69: 26-27.

- Noordhuis R., van Roomen M., Zollinger R., Tempel J. & Bouw W. 1997. Watervogels in de Randmeren: recente ontwikkelingen in een historisch perspectief. De Levende Natuur 98: 25-34.

- Noordhuis R. & Tulp I. 2002. Kleine Zwanen *Cygnus bewickii* in het IJsselmeergebied na Brouwer en Tinbergen. Is de beste tijd voorbij? Limosa 75: 13-24.

- Poorter E.P.R. 1991. Bewick's Swans *Cygnus columbianus bewickii*, an analysis of breeding success and changing resources. Flevobericht No. 324. Ministerie van Verkeer en Waterstaat. Rijkswaterstaat, Directie Flevoland.

- Schreiber M. 2000. Windkraftanlagen als Störquellen für Gastvögel. *In:* Winkelbrandt A., Bless R., Herbert M., Kröger K., Merck T., Netz-Gerten B., Schiller J., Schubert S. & Schweppe-Kraft B. (eds), Empfehlungen des Bundesamtes für Naturschutz zu naturschutzverträglichen Windkraftanlagen. Bundesamt für Naturschutz, Bonn-Bad Godesberg.

- Winkelman J.E. 1989. Vogels en het windpark nabij Urk (NOP): aanvaringsslachtoffers en verstoring van pleisterende eenden, ganzen en zwanen. RIN-rapport 89-15. RIN, Arnhem.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Wilde zwaan (*Cygnus cygnus*) A038

1. Status

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De wilde zwaan is ongeveer even groot als een knobbelzwaan en is herkenbaar aan een gele snavel en een lange, rechte, vaak geel aangelopen hals. In Nederland is de soort alleen in de winter aanwezig. Het is een trekvogel die broedt langs taigameertjes in IJsland, Scandinavië en subarctisch Rusland. De Russische en Scandinavische vogels arriveren rond oktober in de overwinteringsgebieden in Zuid-Scandinavië, Denemarken en Noord-Duitsland. Een relatief klein en in strengere winters iets groter deel bereikt Nederland. Hoogste aantallen zijn in januari aanwezig, duidelijk later dan bij de kleine zwaan. De wilde zwaan vertrekt in maart. De wilde zwaan is een planteneter.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de wilde zwanenpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De broedgebieden van de wilde zwaan liggen in de boreale gebieden van Scandinavië en Rusland en op IJsland. De overwinteringsgebieden liggen in NW-Europa en ZO-Azië.
Bij de wilde zwaan worden vijf populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante NW- en Centraal-Europese populatie (van broedvogels uit Scandinavië en Noord-Rusland) is klein ten opzichte van populaties van andere watervogelsoorten. De omvang wordt geschat op 59.000 vogels en neemt toe. Het seizoensmaximum van de in Nederland getelde vogels bedraagt sinds 1997 gemiddeld ongeveer 1.800, dus ongeveer 3% van de NW- en Centraal-Europese populatie (van Roomen et al. 2004). In sommige koude winters neemt het aantal in ons land toe tot 3.300.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De wilde zwanen leven in gebieden met een combinatie van grote wateren (hun slaapplaats) en uitgestrekte akkers, graslandpolders of uiterwaarden (hun foerageergebied). De voedselbiotoop bestaat bij voorkeur uit akkers en natte, vaak ondergelopen graslanden met een korte vegetatie. Vooral in het najaar en in de winter foerageert een klein deel van de wilde zwanen in het water, vooral op wortelstokken van oevervegetaties. Zijn rustbiotoop bestaat uit zoete of zoute wateren, ondergelopen boezemlanden en zomerpolders, zand- en modderbanken. De plaatsen moeten vrij zijn van verstoring en niet toegankelijk voor roofdieren zoals vossen. Ze kunnen tot op enkele tientallen kilometers van de foerageergebieden liggen.

Voedsel: De wilde zwaan zoekt zijn voedsel graag in cultuurgrasland omdat hij extensief beheerd, meer natuurlijk grasland meestal te ruig en te schraal vindt. Vooral in het najaar (november-december) foerageert de wilde zwaan in akkergebieden op restanten van de bieten- en aardappeloogst. Koolzaadpercelen worden de gehele winter als voedselbron benut. Het voedsel bestaat uit gras of de worteldelen daarvan, koolzaadblad en worteldelen van moerasplanten, met name van grote en kleine lisdodde. In de winter foerageren wilde zwaan ook wel in ondiepe zoute, brakke of zoete wateren met een begroeiing van zeegras, *Ruppia* sp. of fonteinkruid. In de tweede helft van de winter foerageren de zwanen meer op graslanden.

Rust: Op het water foeragerende zwanen zijn gevoelig voor waterrecreatie. Zwanen die in het agrarische gebied verblijven, hebben vooral te maken met verstoring door

landbouwwerkzaamheden en jacht, soms ook door laagvliegende vliegtuigen en helikopters. Daarnaast gaat er een verstorende werking uit van windmolenparken. Vastgestelde verstoringsafstand van windparken bedraagt 500 meter, maar kan afhangen van andere plaatselijke factoren. Verlies van de onderlinge samenhang ('connectiviteit') van slaapplaatsen en voedselterreinen zijn van belang bij ingrepen in landschap. Windmolenparken en hoogspanningsleidingen werken als barrières voor de wilde zwaan.

4. Huidig voorkomen

Wilde zwanen zijn verspreid over laag Nederland te vinden, maar met een sterk accent op het noorden en midden (IJsselmeergebied, IJssel) en met relatief kleine aantallen in het benedenrivierengebied en de Zeeuws-Zuid-Hollandse Delta.

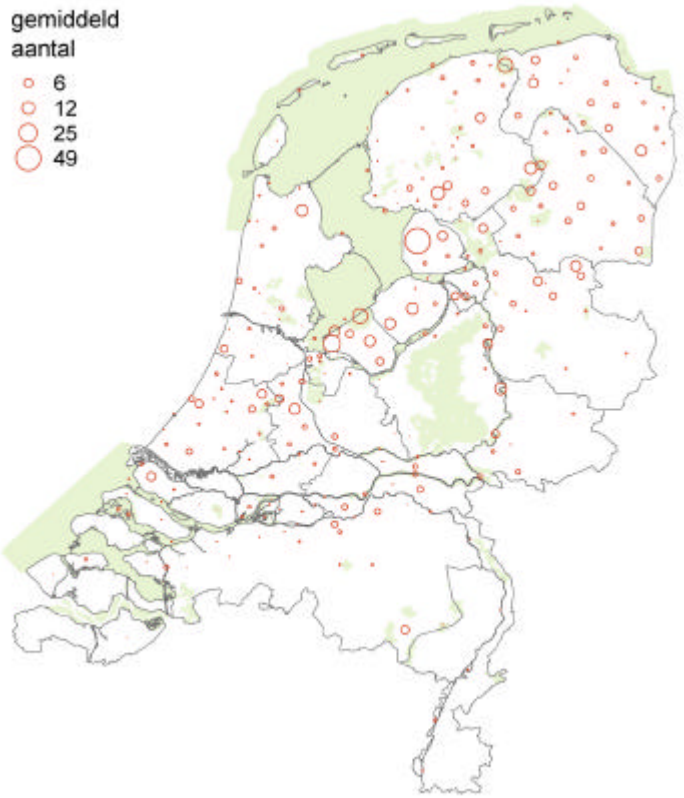

Verspreidingskaart wilde zwaan

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De januaritellingen van trekvogels laten zien dat het aantal wilde zwanen in Nederland is toegenomen tot ca. 1985. Daarna stabiliseert het aantal.

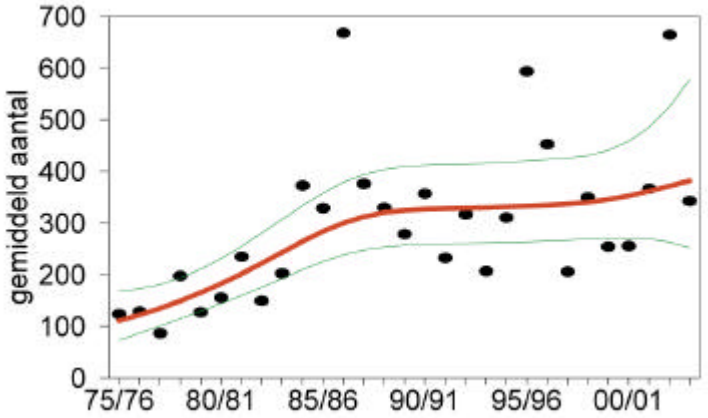

Aantalsontwikkeling wilde zwaan

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de wilde zwaan laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename zien. Over de periode 1994-2003 lijkt het aantal stabiel, maar door de grote schommelingen is de trendclassificatie onzeker.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
De verspreiding van de wilde zwaan is in de laatste twintig jaar niet wezenlijk veranderd.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De aantallen van de wilde zwaan zijn niet afgenomen.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
Op landbouwpercelen is veel voedsel voor de wilde zwaan beschikbaar. Verbetering van de waterkwaliteit heeft geleid tot herstel van waterplantenvegetaties als belangrijke voedselbron voor de wilde zwaan.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig
Waarschijnlijk zal het voorkomen van de wilde zwaan net als dat van de kleine zwaan positief worden beïnvloed door de verbetering van de waterkwaliteit, en negatief door concurrentiedruk uitgaande van een toenemende populatie knobbelzwanen. Bovendien kan een doorgaande klimaatverandering leiden tot verdere noordoostelijke verplaatsing van de overwinteringsgebieden.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 360 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie is voldoende voor een gunstige staat van instandhouding van de wilde zwaan.

Oordeel: matig ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**matig ongunstig**

6. Bronnen

- Koffijberg K., Voslamber B. & van Winden E. 1997. Ganzen en zwanen in Nederland: overzicht van pleisterplaatsen in de periode 1985-94. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

- Laubek B., Nilsson L., Wieloch M., Koffijberg K., Sudfeldt C.& Follestad A. 1999. Distribution, numbers and habitat choice of the NW European Whooper Swan *Cygnus Cygnus* population: results of an international census in January 1995. Vogelwelt 120: 141-154.

- Schreiber M. 2000. Windkraftanlagen als Störquellen für Gastvögel. *In:* Winkelbrandt A., Bless R., Herbert M., Kröger K., Merck T., Netz-Gerten B., Schiller J., Schubert S. & Schweppe-Kraft B. (eds), Empfehlungen des Bundesamtes für Naturschutz zu naturschutzverträglichen Windkraftanlagen. Bundesamt für Naturschutz, Bonn-Bad Godesberg.

- Winkelman J.E. 1989. Vogels en het windpark nabij Urk (NOP): aanvaringsslachtoffers en verstoring van pleisterende eenden, ganzen en zwanen. RIN-rapport 89-15. RIN, Arnhem.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Taigarietgans (*Anser fabalis*) (A039)[7]

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De taigarietgans is groter dan de toendrarietgans. Ganzenvangers noemen de taigarietgans vanwege zijn lange grotendeels gele snavel 'geelbek'. De taigarietgans overwintert hoofdzakelijk langs de Oostzee in Polen, Duitsland en Zweden. Kleine deelpopulaties overwinteren jaarlijks, ook in zachte winters, in Nederland, maar vooral bij strenge kou verschijnen de 'geelbekken' in grotere aantallen in Nederland.

Relatief belang binnen Europa: De broedgebieden van in Nederland overwinterende taigarietganzen strekken zich uit van Noord-Scandinavie tot ver oostelijk achter de Oeral in het stroomgebied van de Ob. Deze populatie overwintert in NW-Europa en wordt geschat op 100.000 vogels. In de periode 2000-2004 overwinterde gemiddeld omstreeks 3% daarvan in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: In tegenstelling tot de andere ganzensoorten in Nederland in de winter komt de taigarietgans vaak voor in de nabijheid van natte heide- en hoogveengebieden en beek- en rivierdalen in Oost- en Zuid-Nederland. Plaatselijk komen taigarietganzen ook voor in grootschalige agrarische gebieden zoals in Zuidelijk Flevoland en in voormalige veenontginningen in de Gronings-Drentse Veenkoloniën. Tijdens strenge winters, tegenwoordig minder voorkomend dan in de afgelopen decennia, zijn er grotere aantallen van deze soort in ons land aanwezig en dan hebben ze een ruimere verspreiding dan gewoonlijk. Dit komt door 'instroming' vanuit andere streken. De taigarietgans komt meer dan andere ganzensoorten ook voor in tamelijk besloten landschappen. De soort kent vaste 'traditionele' slaapplaatsen en voedselterreinen. De voedselplaatsen liggen meestal tot op ongeveer 15 km afstand van de slaapplaats met soms uitschieters tot op 30 km afstand. Op de traditionele pleisterplaatsen vormen de taigarietganzen vaak aparte groepen. Op andere plaatsen komen ze in kleine aantallen voor en vormen ze gemengde groepen met de talrijkere toendrarietgans. Langs de oostgrens van ons land, vooral in het Bargerveen en de Engbertsdijksvenen, is sprake van uitwisseling van taigarietganzen tussen pleisterplaatsen in Duitsland en Nederland. Slaapplaatsen zijn meestal gelegen in veenplassen, heidevennen, vloeivelden, (dode) rivierarmen of ondergelopen uiterwaarden en beekdalen.

Voedsel: De taigarietgrans is een planteneter en foerageert voornamelijk op gras, maar soms ook op stoppelvelden van mais en op oogstresten van suikerbieten en aardappelen.

Rust: Zowel op slaapplaatsen als voedselterreinen is de taigarietgans gevoelig voor menselijke verstoring. Als belangrijkste bronnen van verstoring gelden laagvliegende (sport)vliegtuigen, helikopters en agrarische werkzaamheden. Plaatselijk worden ook (drijf)jachten en recreatie, vooral met paragliders, als verstoringsbron aangemerkt. Windmolens, wegen en bebouwing beïnvloeden verspreiding op pleisterplaatsen. Het effect is afhankelijk van het algemene patroon

[7] Heeft dezelfde Europese code (A039) als de toendrarietgans, omdat beide typen op Europees niveau als één soort beschouwd worden

van schuwheid van de ganzen. Ze zijn minder schuw bij een langdurig stoppen van de jacht. Ook andere plaatselijke omstandigheden hebben invloed op het verstorende effect, bijv. de voedselsituatie en de precieze aard van de verstoringsbron. Specifieke verstoringsafstanden voor de taigarietgans zijn onbekend, maar waarschijnlijk zijn deze vergelijkbaar met die van de toendrarietgans, grauwe gans en kolgans. De grootste gemeten verstoringsafstand is dan 900 m bij windmolens. Doorgaans gelden echter verstoringsafstanden van 300-600 m (bij windmolens), 250-300 m (bij wegen) en 150 m (bij gebouwen). Door de specifieke binding van slaapplaatsen en voedselterreinen bij de taigarietgans werkt verstoring op de slaapplaatsen door in het gebruik van de voedselterreinen. Windmolenparken en hoogspanningsleidingen werken waarschijnlijk als barrières voor de pendelbewegingen tussen voedselterrein en slaapplaats.

4. Huidig voorkomen

De taigarietgans komt vooral voor in Drenthe en Brabant, maar bij strenge koude ook op veel plaatsen in het rivierengebied.

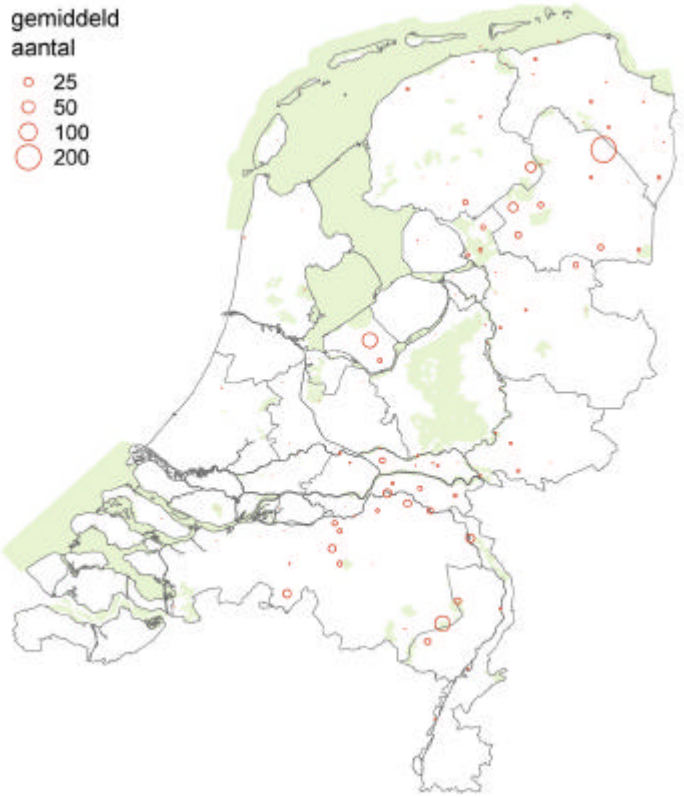

Verspreidingskaart taigarietgans

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De aantallen van de taigarietganspopulatie is stabiel gedurende de laatste dertig jaar. Wel zijn er aanwijzingen dat de taigrietgans vóór de Tweede Wereldoorlog veel talrijker was in Nederland.

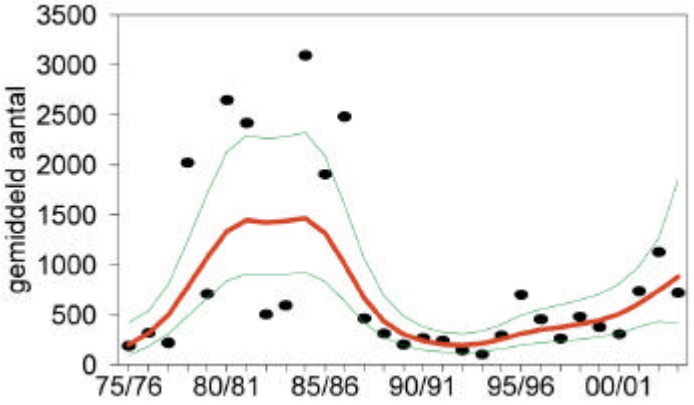

Aantalsontwikkeling taigarietgans

Recente ontwikkelingen: De taigarietgans was relatief talrijk in een aantal strenge winters tussen 1980-1990. Door de grote schommelingen in aantallen kan de trend vanaf 1981 niet bepaald worden. Na 1994 bestaat een significante matig stijgende trend.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
In de laatste twintig jaar is de verspreiding van de taigarietgans niet wezenlijk veranderd.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De taigarietganspopulatie lijkt stabiel, mogelijk neemt het aantal iets toe.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig.
De omvang en de kwaliteit van voor de taigarietgans geschikt leefgebied nemen niet wezenlijk af.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Het is niet te verwachten dat de omstandigheden voor de taigarietgans wezenlijk zullen verslechteren. De verwachte klimaatverandering met toenemende zachte winters kan er echter op termijn toe leiden dat de taigarietgans in steeds mindere mate in Nederland opduikt, en rond de Oostzee zal blijven overwinteren.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 650 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie is voldoende voor deze soort.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Bergh L.M.J. van den, 1979. Over het voorkomen van Taigarietganzen *Anser f. fabalis* in het stroomgebied van de grote rivieren in de winter van 1978/79. Het Vogeljaar 27: 118-123.

- Bergh L.M.J. van den, 1985. Het voorkomen van de Taigarietgans *Anser fabalis fabalis* in Nederland. Limosa 58: 17-22.

- Burgers, J., J.J. Smit & H. van der Voet, 1991. Origins and systematics of two types of Bean Goose *Anser fabalis* (Latham, 1787) wintering in The Netherlands. Ardea 79: 307-315.

- Ebbinge B.S., Müskens G.J.D.M., Oord J.D., Beintema A.J. & van den Brink N.W. 2000. Stuurbaarheid van ganzen door verjaging en flankerende jacht rondom het ganzenopvanggebied Oost-Dongeradeel (Friesland) in 1999-2000. Alterra-rapport 128. Alterra, Wageningen.

- Feenstra H. 1998. Ganzen op en nabij het Fochteloërveen 1993-1998. Rapport Vereniging Natuurmonumenten.

- Koffijberg K., Voslamber B. & van Winden E. 1997. Ganzen en zwanen in Nederland: overzicht van pleisterplaatsen in de periode 1985-94. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

- Kowallik C. 2002. Auswirkungen von Windenergieanlagen, Straßen und Gebäuden auf die Raumnutzung von Nonnengänsen und ein Prognose-Verfahren zur Konfliktbewertung. Doctoraalverslag, Carl von Ossietzky Universiteit Oldenburg, Oldenburg.

- Madsen J. & Fox A.D. 1995. Impacts of hunting disturbance on waterbirds - a review. Wildl. Biol. 1: 193-207.

- Madsen J., Cracknell G. & Fox A.D. (eds) 1999. Goose populations in the western Palearctic: a review of status and distribution. Wetlands International Special Publication 48/NERI, Wageningen/Rønde.

- Schreiber M. 2000. Windkraftanlagen als Störquellen für Gastvögel. *In:* Winkelbrandt A., Bless R., Herbert M., Kröger K., Merck T., Netz-Gerten B., Schiller J., Schubert S. & Schweppe-Kraft B. (eds), Empfehlungen des Bundesamtes für Naturschutz zu naturschutzverträglichen Windkraftanlagen. Bundesamt für Naturschutz, Bonn-Bad Godesberg.

- Wille V. 2000. Grenzen der Anpassungsfähigkeit überwinternder Wildgänse an anthropogene Nutzungen. PhD Thesis, Univ. Osnabrück. Cuvillier, Göttingen.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Toendrarietgans (*Anser serrirostris*)[8] A039 [9]

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De toendrarietgans is kleiner dan de taigarietgans. De soort overwintert hoofdzakelijk aan de Oostzee in Polen, Duitsland en Zweden. Kleine deelpopulaties overwinteren jaarlijks, ook in zachte winters, in Nederland, maar vooral bij strenge kou verschijnen de kleinere 'geelbekken' in grotere aantallen in Nederland.

Relatief belang binnen Europa: De broedgebieden van in Nederland overwinterende taigarietganzen liggen in de arctische gebieden van Europees Rusland. Deze ganzen behoren tot een West- en Midden-Europese winterpopulatie met een geschatte omvang van 600.000 vogels. In de periode 2000-2004 overwinterde gemiddeld omstreeks 27% in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: Een combinatie van een geschikte en verstoringsvrije slaapplaats met gebieden die voldoende voedselaanbod hebben zijn van belang voor de toendrarietganzen. Toendrarietganzen leggen daarbij gemiddeld grotere afstanden af dan andere ganzensoorten; afstanden van 30 km tussen voedselterreinen en slaapplaats zijn niet ongewoon. Slaapplaatsen zijn meestal meren en plassen of ondergelopen uiterwaarden en graslanden, in het IJsselmeer ook de zandplaten voor de kust. Langs de Waddenkust wordt deels op het wad geslapen. Bij verstoring overdag wijken de toendrarietganzen uit naar nabijgelegen wateren. Meestal dienen akkergebieden als voedselterreinen. Vanaf december foerageert de soort ook in toenemende mate in graslandgebieden. Plaatselijk vormt de soort eigen groepen. In veel gebieden komt de toendrarietgans vanwege een overeenkomstig voedselaanbod ook voor in gemengde groepen met kleine zwaan, kolgans, grauwe gans en brandgans.

Voedsel: De toendrarietgans is een planteneter. In het najaar bestaat zijn voedsel hoofdzakelijk uit oogstresten van suikerbieten en aardappelen. Vanaf december foerageert de soort ook op maisstoppels, wintergraan, groenbemesters en gras. Zijn voedselsamenstelling is sterk afhankelijk van het moment van het onderploegen van de oogstresten, op zware kleigrond gebeurt dat eerder in het seizoen dan op lichtere gronden.

Rust: Rust en veiligheid voor roofdieren op slaapplaatsen is een eerste vereiste voor de toendrarietgans. Op de voedselterreinen is vooral kans op verstoring door landbouwwerkzaamheden, laagvliegende (sport)vliegtuigen, helikopters, jacht en recreatie. De soort is tevens gevoelig voor verdichting van het landschap door windmolens, wegen, bebouwing en beplantingen. Het effect is afhankelijk van het algemene patroon van schuwheid van de ganzen. Ze zijn minder schuw bij een langdurig stoppen van de jacht. Ook andere plaatselijke omstandigheden hebben invloed op het verstorende effect, bijv. de voedselsituatie en de precieze

[8] In *Waterbird Population Estimates – Third Edition* met de wetenschappelijke naam *Anser fabalis rossicus*.
[9] Heeft dezelfde Europese code (A039) als de taigarietgans, omdat beide typen op Europees niveau als één soort beschouwd worden

aard van de verstoringsbron. De grootste gemeten verstoringsafstand is dan 900 m bij windmolens. Doorgaans gelden verstoringsafstanden van 300-600 m (bij windmolens), 250-300 m (bij wegen) en 150 m (bij gebouwen). Door de specifieke binding van slaapplaatsen en voedselterreinen werkt verstoring van toendrarietgans op de slaapplaatsen door in het gebruik van de voedselterreinen. Windmolenparken en hoogspanningsleidingen werken waarschijnlijk als barrières voor pendelbewegingen tussen voedselterrein en slaapplaats.

4. Huidig voorkomen

Bekende pleisterplaatsen van de toendrarietgans liggen langs de kust van de Waddenzee, in de Veenkoloniën, Zuidwest-Drenthe, Flevoland, op Overflakkee en in de Peel. Daarnaast komen kleine aantallen voor in graslandgebieden in het rivierengebied.

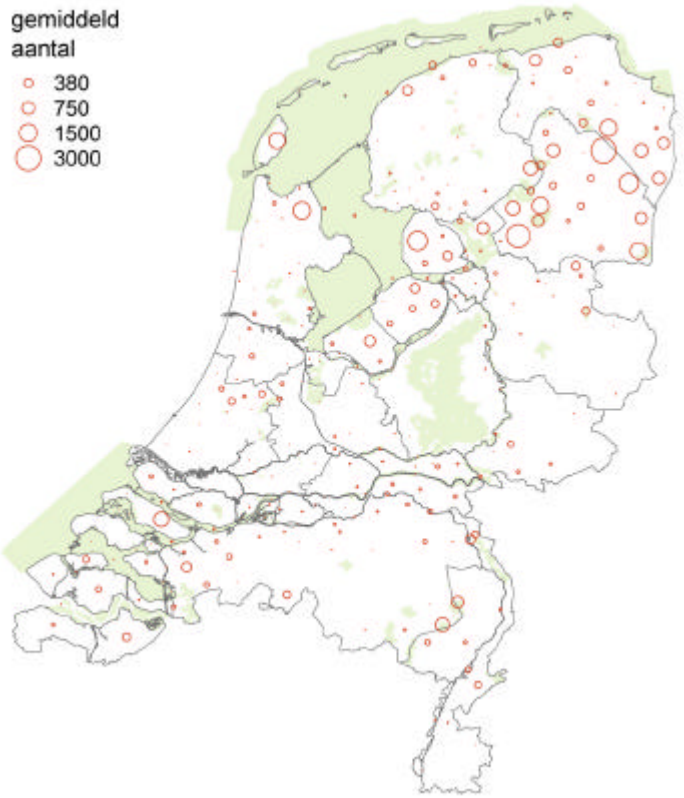

Verspreidingskaart toendrarietgans

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Tussen 1960-1980 lagen de belangrijkste pleisterplaatsen van de toendrarietgans in Noordoost-Groningen, Noordwest-Overijssel en het Deltagebied. Daarna heeft het voorkomen zich uitgebreid naar Oost-Groningen, de Wieringermeer, het rivierengebied en de Peel. Het is onduidelijk of deze areaaluitbreiding meteen ging gepaard met een toename van het aantal.

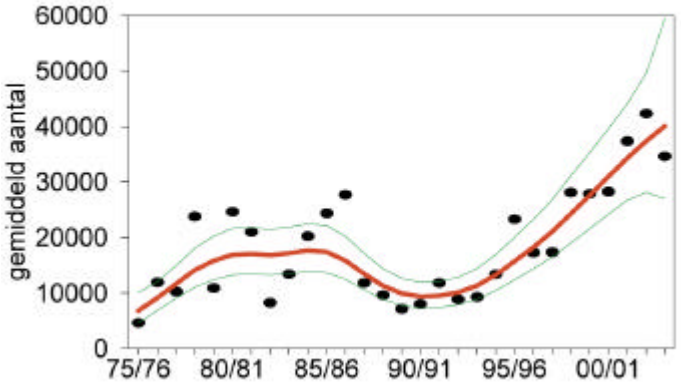

Aantalsontwikkeling toendrarietgans

Recente ontwikkelingen: De toendrarietgans is matig toegenomen na 1981 en sterk toegenomen in de laatste tien jaar.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
De verspreiding van de toendrarietgans is in de laatste twintig jaar min of meer stabiel gebleven.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De aantallen van de toendrarietgans zijn in de laatste twintig jaar toegenomen.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omvang en de kwaliteit van voor de toendrarietgans geschikt leefgebied nemen niet wezenlijk af.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Het is niet te verwachten dat de omstandigheden voor de toendrarietgans wezenlijk zullen verslechteren.

Landelijk instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 34.100 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie is voldoende voor deze soort.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Burgers, J., J.J. Smit & H. van der Voet, 1991. Origins and systematics of two types of Bean Goose *Anser fabalis* (Latham, 1787) wintering in The Netherlands. Ardea 79: 307-315.

- Ebbinge B.S., Müskens G.J.D.M., Oord J.D., Beintema A.J. & van den Brink N.W. 2000. Stuurbaarheid van ganzen door verjaging en flankerende jacht rondom het ganzenopvanggebied Oost-Dongeradeel (Friesland) in 1999-2000. Alterra-rapport 128. Alterra, Wageningen.

- Feenstra H. 1998. Ganzen op en nabij het Fochteloërveen 1993-1998. Rapport Vereniging Natuurmonumenten.

- Koffijberg K., Voslamber B. & van Winden E. 1997. Ganzen en zwanen in Nederland: overzicht van pleisterplaatsen in de periode 1985-94. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

- Kowallik C. 2002. Auswirkungen von Windenergieanlagen, Straßen und Gebäuden auf die Raumnutzung von Nonnengänsen und ein Prognose-Verfahren zur Konfliktbewertung. Doctoraalverslag, Carl von Ossietzky Universiteit Oldenburg, Oldenburg.

- Madsen J. & Fox A.D. 1995. Impacts of hunting disturbance on waterbirds - a review. Wildl. Biol. 1: 193-207.

- Madsen J., Cracknell G. & Fox A.D. (eds) 1999. Goose populations in the western Palearctic: a review of status and distribution. Wetlands International Special Publication 48/NERI, Wageningen/Rønde.

- Schreiber M. 2000. Windkraftanlagen als Störquellen für Gastvögel. *In:* Winkelbrandt A., Bless R., Herbert M., Kröger K., Merck T., Netz-Gerten B., Schiller J., Schubert S. & Schweppe-Kraft B. (eds), Empfehlungen des Bundesamtes für Naturschutz zu naturschutzverträglichen Windkraftanlagen. Bundesamt für Naturschutz, Bonn-Bad Godesberg.

- Voslamber B. 1989. Foerageergebieden van de Dollardganzen. Rapport. Provinciaal Planologische Dienst, Groningen.

- Wille V. 2000. Grenzen der Anpassungsfähigkeit überwinternder Wildgänse an anthropogene Nutzungen. PhD Thesis, Univ. Osnabrück. Cuvillier, Göttingen.

- Winkelman J.E. 1989. Vogels en het windpark nabij Urk (NOP): aanvaringsslachtoffers en verstoring van pleisterende eenden, ganzen en zwanen. RIN-rapport 89-15. RIN, Arnhem.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Kleine rietgans (*Anser brachyrhynchus*) A040

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De kleine rietgans is een bijzondere soort met een uitgesproken beperkt verspreidingsgebied. In Nederland pleistert 's winters de op Spitsbergen broedende populatie, waar Nederland gezamenlijk met België, Denemarken en Noorwegen verantwoordelijk voor is. Noord-Duitsland heeft zijn oude betekenis van belangrijk overwinteringsgebied voor deze soort geheel verloren. De kleine rietgans komt alleen in ZW- en centraal Friesland in belangrijke aantallen voor, en voorts in Vlaanderen (België). De soort slaat om onbekende redenen alle andere geschikte ganzengebieden over.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de populatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De kleine rietgans broedt op Groenland, IJsland en Spitsbergen. De hele wereldpopulatie (circa 280.000 vogels) overwintert in de Europese Unie. De populatie van Spitsbergen (37.000 vogels) pleistert in oktober en november in Friesland en verblijft gedurende het merendeel van de winter in Vlaanderen en Denemarken.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: Het verspreidingsgebied van de kleine rietgans is beperkt tot een klein netwerk van specifieke voedselterreinen en slaapplaatsen. In Nederland is de soort voornamelijk te vinden in Zuidwest-Friesland. De kleine rietgans heeft voorkeur voor open graslandgebieden (zijn voedselgebied) in de nabijheid van grote wateren (zijn slaapplaats). De soort vertoont een sterke neiging tot vorming van grote concentraties, soms is de gehele aanwezige populatie verdeeld over slechts enkele grote groepen in het voedselterreinen of op de slaapplaats. Kleinere aantallen komen ook wel voor in gemengde groepen met de kolgans. De kleine rietgans heeft een sterke 'traditionele' binding met voedselterreinen en slaapplaatsen. Zijn favoriete slaapplaatsen zijn in ons land enkele meren in Zuidwest-Friesland en de ondiepe kustzone van de Friese IJsselmeerkust. Door een nauwe binding met pleisterplaatsen in de buurlanden zoals Denemarken en België, is de aanwezigheid van de soort in ons land sterk afhankelijk van de omstandigheden daar. Zo is in veel jaren het moment van aankomst in Nederland gerelateerd aan de mate van verstoring in Denemarken.

Voedsel: De kleine rietgans is een planteneter. In de traditionele voedselgebieden in Friesland foerageert de soort uitsluitend op cultuurgrasland. Incidenteel worden ook wel groepen van de soort daarbuiten op akkers met oogstafval gezien. In België foerageert de kleine rietgans eveneens voornamelijk op grasland, maar in Denemarken en Schotland foerageer hij op akkers met graanstoppels of ingezaaid graan. De specifieke voorkeur voor gras in ons land bevestigt de hoge mate van traditiegetrouwheid bij deze soort die we ook zien in gebruik van voedselterreinen en slaapplaatsen.

Rust: Door de geringe verspreiding en de neiging tot sterke concentratievorming is de kleine rietgans een kwetsbare soort en algemeen erkend als één van de meest storingsgevoelige ganzensoorten. Een combinatie van rustige en veilige slaapplaatsen (vrij van roofdieren) en

voedselterreinen is een eerste vereiste voor het gebruik van een gebied als pleisterplaats. Mede vanwege het voorkomen in grote concentraties is de soort erg gevoelig voor verstoring door landbouwwerkzaamheden en jacht, evenals laagvliegende (sport)vliegtuigen en helikopters. Tevens is de kleine rietgans gevoelig voor verdichting van het landschap. De gemeten verstoringsafstand tot windmolenparken bedraagt 400 m. Bij wegen zijn verstoringsafstanden van 400-500 m gevonden. Op die afstanden reageren de ganzen dus nog op verkeer. Variatie in deze afstanden is mogelijk op grond van overheersing van andere omstandigheden. Door de traditionele binding van de kleine rietgans aan slaapplaatsen heeft verstoring op de slaapplaats ook gevolgen voor de aanwezigheid in de voedselgebieden. Extensivering van graslanden, of omwerking van grasland in akkers in de kerngebieden waar de kleine rietgans voorkomt, verlaagt de draagkracht van de voedselbron. Minder beschikbaar voedsel leidt tot afname van de benutting van de pleisterplaats. Eventuele barrières van windmolenparken en hoogspanningsleidingen bij pendelbewegingen tussen voedselterrein en slaapplaats werken verstorend.

4. Huidig voorkomen

Alleen in zuidwest en centraal Friesland komt de kleine rietgans in grotere aantallen voor. Kleinere aantallen zijn soms aanwezig in Zuid-Holland en Zeeland.

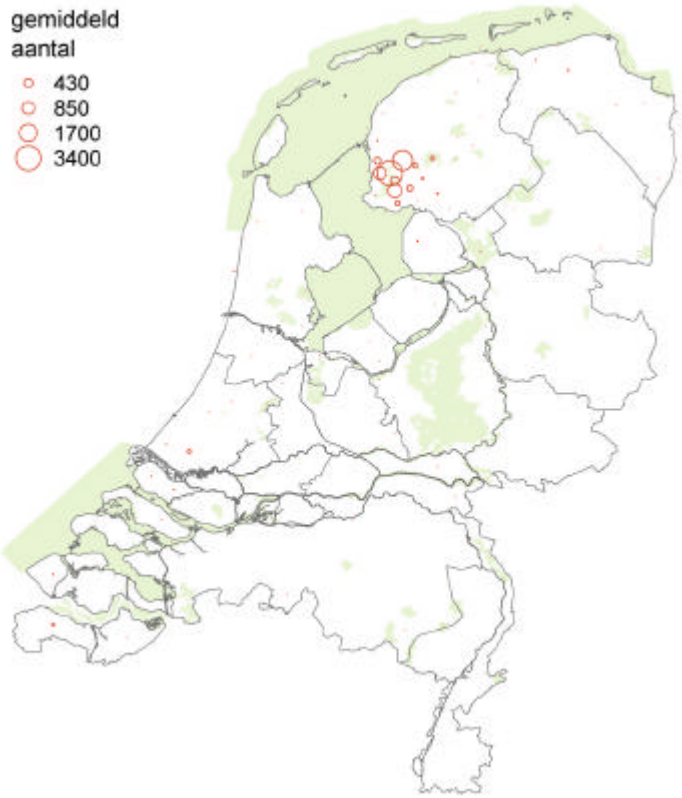

Verspreidingskaart kleine rietgans

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Vóór de strenge winter van 1955/56 overwinterde de kleine rietgans in klein aantal (hooguit 100 vogels) in Nederland. In 1960-1970 verbleven maximaal 10.000 kleine rietganzen in de herfst in Zuidwest-Friesland. In 1980-1985 volgde een toename naar maximaal 18.000 vogels.

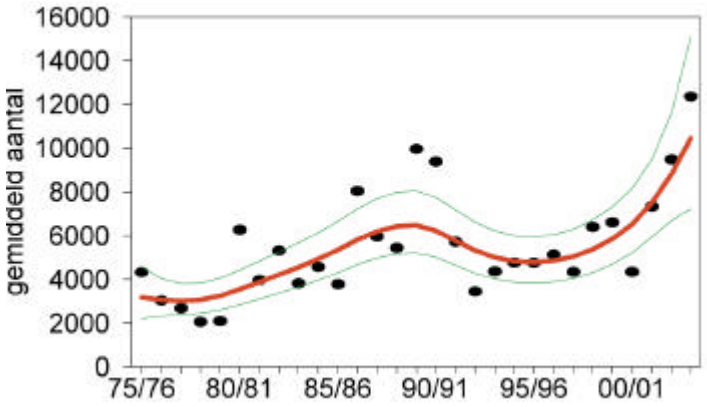

Aantalsontwikkeling kleine rietgans

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de kleine rietgans laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename zien. Ook over de meest recente periode 1995-2003 neemt de populatie matig toe.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Na 1955 is het verspreidingsgebied van de kleine rietgans in grote lijnen gelijk gebleven.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De kleine rietgans neemt al decennia lang in aantal toe.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omvang en de kwaliteit van geschikt leefgebied voor de kleine rietgans nemen niet wezenlijk af.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Het is niet te verwachten dat de omstandigheden voor de kleine rietgans wezenlijk zullen verslechteren.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 8000 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie is voldoende voor deze soort.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Ebbinge B.S., Müskens G.J.D.M., Oord J.D., Beintema A.J. & van den Brink N.W. 2000. Stuurbaarheid van ganzen door verjaging en flankerende jacht rondom het ganzenopvanggebied Oost-Dongeradeel (Friesland) in 1999-2000. Alterra-rapport 128. Alterra, Wageningen.

- Kleefstra R. 1999. Slaapplaatstellingen van ganzen en zwanen in het centrale merengebied van Fryslân in de winter van 1998/99. Rapport in eigen beheer, Akkrum.

- Koffijberg K., Voslamber B. & van Winden E. 1997. Ganzen en zwanen in Nederland: overzicht van pleisterplaatsen in de periode 1985-94. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

- Kowallik C. 2002. Auswirkungen von Windenergieanlagen, Straßen und Gebäuden auf die Raumnutzung von Nonnengänsen und ein Prognose-Verfahren zur Konfliktbewertung. Doctoraalverslag, Carl von Ossietzky Universiteit Oldenburg, Oldenburg.

- Madsen J. & Jepsen P.U. 1992. Passing the buck: the need for a flyway management plan for the Svalbard Pink-footed Goose*. In:* van Roomen M. & Madsen J. (eds), Waterfowl and agriculture: a review and future perspective of the crop damage conflict in Europe. IWRB Special Publication 21. IWRB, Slimbridge.

- Madsen J. & Fox A.D. 1995. Impacts of hunting disturbance on waterbirds -a review. Wildl. Biol. 1: 193-207.

- Madsen J., Cracknell G. & Fox A.D. (eds) 1999. Goose populations in the western Palearctic: a review of status and distribution. Wetlands International Special Publication 48/NERI, Wageningen/Rønde.

- Schreiber M. 2000. Windkraftanlagen als Störquellen für Gastvögel. *In:* Winkelbrandt A., Bless R., Herbert M., Kröger K., Merck T., Netz-Gerten B., Schiller J., Schubert S. & Schweppe-Kraft B. (eds), Empfehlungen des Bundesamtes für Naturschutz zu naturschutzverträglichen Windkraftanlagen. Bundesamt für Naturschutz, Bonn-Bad Godesberg.

- Wille V. 2000. Grenzen der Anpassungsfähigkeit überwinternder Wildgänse an anthropogene Nutzungen. PhD Thesis, Univ. Osnabrück. Cuvillier, Göttingen.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Kolgans (*Anser albifrons*) A041

1. Status

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De kolgans is een middelgrote gans en te herkennen aan een witte bles op de snavelbasis en, bij volwassen vogels, aan zwarte vlekken op de buik. Vanuit het noorden van Europees Rusland en West-Siberië komend arriveren de kolganzen vanaf oktober in Nederland. De hoogste aantallen worden in november-februari aangetroffen, in maart trekken de kolganzen weer terug.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de kolgans in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De broedgebieden liggen in de arctische en subarctische gebieden van Rusland en Noord-Amerika. De in Nederland overwinterende ondersoort *A. albifrons albifrons* broedt in Europees Rusland en West-Siberië. Bij *A. a. albifrons* worden vier populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante NW-Europese winterpopulatie wordt geschat op 1.000.000 vogels en neemt toe. Nederland herbergt naar schatting 69% van deze populatie.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De kolgans heeft voorkeur voor open landschappen in het agrarisch gebied. Van belang zijn rustige en roofdiervrije slaapplaatsen op grotere wateren en terreinen met voldoende voedselaanbod binnen een straal van maximaal 20 km (meestal <10 km) rond de slaapplaatsen. De soort is overwegend te zien in open agrarisch gebied, vooral in cultuurgrasland en concentreert zich daar in groepen, soms gemengd met brandgans en kleine rietgans. Na aankomst in het najaar verblijft de soort ook bij akkers met oogstresten voor zover die niet zijn ondergeploegd. Plaatselijk, of tijdens streng winterweer, foerageert de kolgans ook op andere akkers. De soort gebruikt deels vaste 'traditionele' pleisterplaatsen, maar hij verplaatst zich veelvuldig over verschillende pleisterplaatsen gedurende de winter, zowel binnen de regio als daarbuiten. Bij aanhoudende strenge vorst beperkt zich het verspreidingsgebied van de kolgans min of meer tot graslandgebieden die op korte afstand, doorgaans tot 5 km, van nog ijsvrij open water liggen. Meestal blijft de kolgans dan nabij het IJsselmeer en langs de Rijntakken. De vogels ondernemen dan frequente drink- en poetsvluchten en kunnen langdurig op specifieke percelen verblijven.

Voedsel: De kolgans is een planteneter die foerageert op een verscheidenheid aan planten, zaden en wortels. Gedurende een korte periode in november-december voedt hij zich ook van oogstresten van vooral suikerbiet. In de overwinteringsgebieden eet de kolgans veel grassen en incidenteel ook ingezaaid wintergraan, vaak tijdens vorst. In ondergelopen uiterwaarden of grasland foerageert de soort ook op worteldelen. Vanwege de hogere biomassaproductie zoekt de kolgans zijn voedsel vooral in cultuurgrasland en in veel mindere mate in extensief beheerde graslandreservaten. De in Nederland overwinterende kolganzen foerageren vrijwel volledig op de uitgestrekte agrarische graslanden in de noordelijke provincies en in het rivierengebied. Kolganzen slapen op veilige en rustige open waterpartijen, binnen een dagelijks af te leggen vliegafstand van de belangrijkste voedselgronden, dat zijn tot 30 à 40 km.

Rust: Door hun voorkeur voor overwegend open landschap is de kolgans gevoelig voor verdichting van het landschap door wegen, bebouwing en beplantingen. Verstoringseffecten zijn bij deze soort gemeten bij windmolens op 400-600 m afstand, bij wegen op 80-600 m, bij bebouwing op 100-600 m. De precieze afstand hangt af van de omstandigheden ter plaatse. De soort is ook gevoelig voor verstoring door landbouwwerkzaamheden, vliegverkeer (laag vliegende vliegtuigen en helikopters) en jacht, en plaatselijk ook voor recreatie. Afname van aantallen wordt gemeld bij extensivering van graslandpercelen. Zulke percelen hebben een lagere draagkracht als voedselbron door minder bemesting en ze bevatten veel vezelige grassoorten en kruiden. Daarom zijn ze minder aantrekkelijk voor de oyy dan intensief benut agrarisch grasland. De soort is gevoelig voor barrières zoals windmolenparken en hoogspanningsleidingen bij pendelbewegingen tussen voedselterrein en slaapplaats.

4. Huidig voorkomen

De kolgans is vooral talrijk in Friesland (in het merengebied en Gaasterland) en in het rivierengebied, met een accent op de Gelderse Poort. Na het stopzetten van de jacht in 1999 traden wijzigingen op in de verspreiding en toename in gebieden waar de jachtdruk voorheen groot was, zoals in het rivierengebied, Noordwest Overijssel en in de Noordoostpolder.

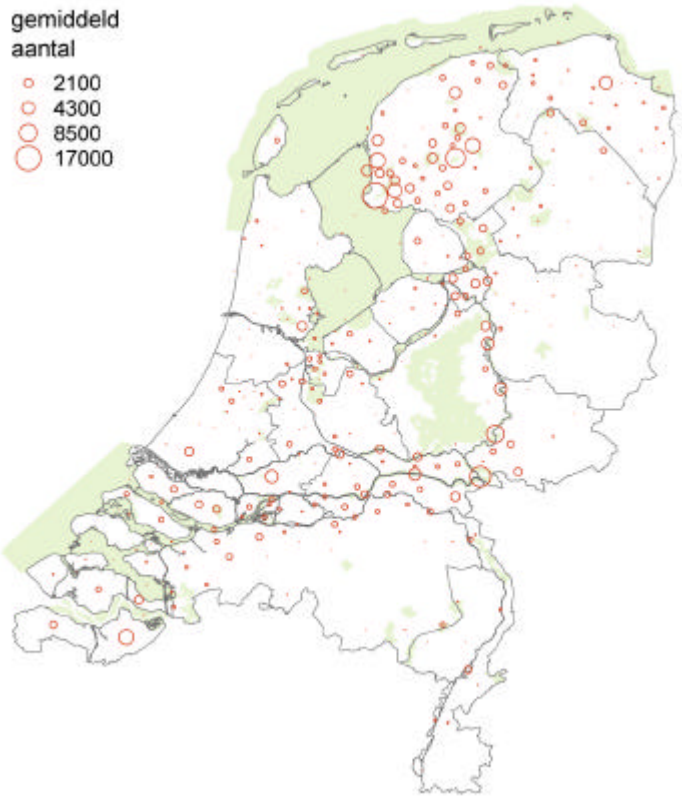

Verspreidingskaart kolgans

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland
In 1970 werden beperkingen gesteld aan de jacht op ganzen: niet meer jagen na 10 uur 's ochtends. Daarna nam de kolgans in Nederland sterk toe. Het algehele jachtverbod in 1999 resulteerde in wijzigingen in de verspreiding.

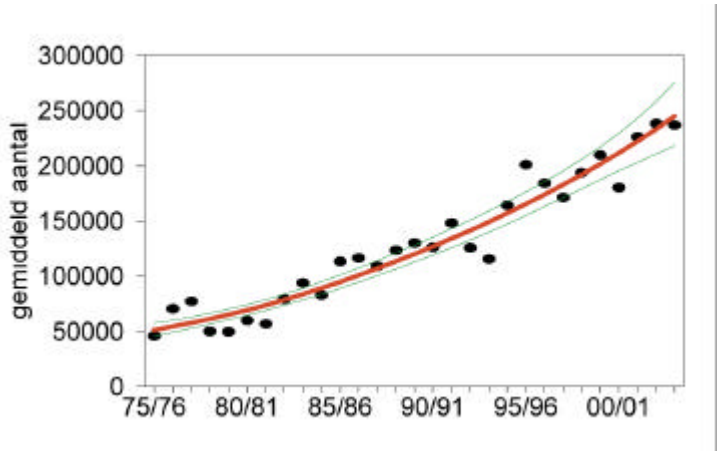

Aantalsontwikkeling kolgans

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse kolganzenpopulatie laat sinds 1981 (1981-2003) een sterke toename zien (die significant is). Over de meest recente periode 1995-2003 neemt de populatie matig toe.
Sommige gebieden waar het beheer van cultuurgrasland wordt geëxtensiveerd (bijv. Leekstermeer) laten een afname zien.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Het verspreidingsgebied is in de laatste twintig jaar groter geworden.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De toename van de kolgans blijft aanhouden. Het jongenpercentage dat in Nederland wordt vastgesteld vertoont echter een negatieve trend. Dit is mogelijk een dichtheidsafhankelijke reactie op de groei van de totale populatie.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omvang en de kwaliteit van geschikt leefgebied voor de kolgans nemen niet wezenlijk af.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Extensivering van het graslandbeheer en beperking van de mestgift kunnen op termijn leiden tot een afname van de aantallen van de kolgans. Gezien de zeer grote oppervlakte van het agrarische grasland is het effect daarvan waarschijnlijk beperkt.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 21 8.300 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname veroorzaakt door extensivering van landgebruik (o.a. door natuurontwikkeling) is aanvaardbaar.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie is voldoende voor deze soort.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	zeer ongunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Ebbinge B.S., Müskens G.J.D.M., Oord J.D., Beintema A.J. & van den Brink N.W. 2000. Stuurbaarheid van ganzen door verjaging en flankerende jacht rondom het ganzenopvanggebied Oost-Dongeradeel (Friesland) in 1999-2000. Alterra-rapport 128. Alterra, Wageningen.
- Kleefstra R. 1999. Slaapplaatstellingen van ganzen en zwanen in het centrale merengebied van Fryslân in de winter van 1998/99. Rapport in eigen beheer, Akkrum.
- Koffijberg K., Voslamber B. & van Winden E. 1997. Ganzen en zwanen in Nederland: overzicht van pleisterplaatsen in de periode 1985-94. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Kowallik C. 2002. Auswirkungen von Windenergieanlagen, Straßen und Gebäuden auf die Raumnutzung von Nonnengänsen und ein Prognose-Verfahren zur Konfliktbewertung. Doctoraalverslag, Carl von Ossietzky Universiteit Oldenburg, Oldenburg.
- Madsen J. & Fox A.D. 1995. Impacts of hunting disturbance on waterbirds -a review. Wildl. Biol. 1: 193-207.
- Madsen J., Cracknell G. & Fox A.D. (eds) 1999. Goose populations in the western Palearctic: a review of status and distribution. Wetlands International Special Publication 48/NERI, Wageningen/Rønde.
- Schreiber M. 2000. Windkraftanlagen als Störquellen für Gastvögel. *In:* Winkelbrandt A., Bless R., Herbert M., Kröger K., Merck T., Netz-Gerten B., Schiller J., Schubert S. & Schweppe-Kraft B. (eds), Empfehlungen des Bundesamtes für Naturschutz zu naturschutzverträglichen Windkraftanlagen. Bundesamt für Naturschutz, Bonn-Bad Godesberg.
- Wille V. 2000. Grenzen der Anpassungsfähigkeit überwinternder Wildgänse an anthropogene Nutzungen. PhD Thesis, Univ. Osnabrück. Cuvillier, Göttingen.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Dwerggans (*Anser erythropus*) A042

1. Status

Vogelrichtlijn Bijlage I (sinds 1985). Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: Dwergganzen hebben wat het uiterlijk betreft veel weg van een kolgans, maar ze zijn duidelijk kleiner. Ze zijn ongeveer even groot als brandganzen. Dwergganzen hebben een opvallend ronde kop, een naar verhouding korte hals en lange vleugels. De witte bles van de snavelbasis loopt puntig uit en verder naar de kruin toe dan bij kolganzen. Verder hebben de volwassen dwergganzen een opvallende gele oogring.
Het huidige voorkomen van de soort in Nederland is grotendeels terug te voeren op een Zweeds herintroductieproject. Van de hieruit ontstane populatie wordt doorgaans 80-100% in de winter in Nederland waargenomen. De in Zweden losgelaten dwergganzen hadden brandganzen als pleegouders. In afwijking van hun wilde soortgenoten zijn deze dwergganzen in Nederland gaan overwinteren evenals hun pleegouders die ze op de trek hebben gevolgd.
Ook in Finland is gepoogd de soort te herintroduceren, maar zonder resultaat. Wel zijn twee waarnemingen bekend van vogels afkomstig van het Finse project. Waarnemingen van vóór de herintroductieprojecten en waarnemingen van ongeringde vogels in Oost-Nederland wijzen erop dat ook incidenteel dwergganzen uit oorspronkelijke broedgebieden ons land aandoen.
De eerste vanuit het noorden komende dwergganzen arriveren eind september in Nederland; de grootste aantallen zijn aanwezig tussen half oktober en half maart. Wegtrek van de laatste dwergganzen vindt plaats in mei.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de dwerggans in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. Het broedgebied van de dwerggans reikte vroeger van de *fjells* in Fennoscandinavië tot de toendragebieden in Oost-Siberië. Dat broedgebied is teruggelopen en verbrokkeld in vier gebieden: in het noorden van Noorwegen, in twee gebieden in NW-Rusland, in West-Siberië en in NO-Siberië. Europese vogels overwinteren voornamelijk in Zuidoost-Europa (Hongarije) en rond de Kaspische Zee. Deze winterpopulatie bestaat naar schatting uit 11.000 vogels. Deze komen waarschijnlijk niet of nauwelijks in Nederland omdat de meest westelijke pleisterplaatsen van deze vogels in het noordoosten van Duitsland liggen.
Een vijfde broedgebied vormt tegenwoordig Zweeds Lapland. Daar was de dwerggans uitgestorven maar is de soort is in de periode 1981-99 teruggekeerd door herintroductie. Vrijwel alle vogels afkomstig uit dit herintroductieproject worden 's winters in ons land aangetroffen.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De dwerggans beperkt zich in ons land in hoofdzaak tot een zestal pleisterplaatsen. Daarbuiten is de soort minder algemeen. De pleisterplaatsen liggen voornamelijk in open agrarisch gebied. Het terreingebruik op de vaste pleisterplaatsen is sterk traditioneel bepaald. De dwergganzen hebben voorkeur voor graslandgebieden die reliëfrijk zijn, percelen met hobbels, depressies en slootkanten. De slaapplaatsen liggen eveneens traditioneel vast en bevinden zich tot ongeveer 15 km van de voedselterreinen vandaan. De dwerggans komt veel voor in gezelschap van de brandgans en kolgans en valt dan vrijwel niet op. Op grote pleisterplaatsen met meer dan enkele tientallen vogels vormen de dwergganzen aparte groepen.

Voedsel: De dwerggans is een planteneter. De soort wordt voornamelijk foeragerend op gras aangetroffen. Dit betreft voornamelijk cultuurgrasland, maar de dwerggans foerageert ook op schorren (Haringvliet) en kwelders (Waddenzee), op de laatste vooral in het voorjaar. Incidenteel worden ook vogels op akkers met oogstresten waargenomen. Meestal vormen ze dan een gezelschap met andere ganzensoorten. Op de vaste pleisterplaatsen hebben de dwergganzen voorkeur voor oneffen percelen grasland. De vaste slaapplaatsen liggen in grotere wateren, zoals Lauwersmeer, IJsselmeer, Zwanenwater en Haringvliet/Hollandsch Diep. De maximale vliegafstand tussen voedselterrein en slaapplaats bedraagt ongeveer 15 km. In alle gevallen gaat het om gemeenschappelijke slaapplaatsen met andere ganzensoorten.

Rust: Vanwege zijn geconcentreerd voorkomen en het gebruik van traditionele voedsel- en slaapplaatsen is de dwerggans gevoelig voor verstoring of veranderingen in het landschap. Als belangrijkste verstoringsbronnen gelden landbouwwerkzaamheden, vliegverkeer (laagvliegende sportvliegtuigen en helikopters) en jacht. Afschot komt als directe doodsoorzaak voor vanwege verwisseling met de kolgans. Door zijn voorkeur voor reliëfrijke percelen werken egalisatie van grasland of het dempen van sloten op de pleisterplaatsen negatief door in de aanwezigheid van de dwerggans op de pleisterplaats. Verstoringsafstanden zijn niet bekend, maar zijn vermoedelijk even groot als bij de ongeveer even grote brandgans: verstoring bij 350-600 m afstand (vanaf windmolens), 80-150 m (vanaf wegen) en 100-200 m (vanaf gebouwen). De opgegeven waarden geven enige indicatie, maar de exacte verstoringsafstand is afhankelijk van de situatie ter plaatse. De soort is gevoelig voor verdichting van het landschap door wegen, bebouwing en beplantingen. Extensivering van percelen of omvormen van grasland in akkers in kerngebieden is nadelig voor de draagkracht als voedselbron en benutting van de pleisterplaats.

4. Huidig voorkomen

Het voorkomen van dwergganzen in Nederland is sterk geconcentreerd in zes gebieden. Het gaat om twee plekken in Friesland, het gebied rond Abtskolk en De Putten in Noord-Holland en het Oudeland van Strijen, Korendijksche Slikken en Polder Biert in Zuid-Holland. Andere gebieden waar geregeld dwergganzen verschijnen, zijn o.a. de kwelders van de Fries-Groningse kust en de gorzen langs het Haringvliet bij Den Bommel. Het laatstgenoemde gebied herbergt geen grote aantallen, maar op grond van aflezingen van individueel geringde vogels bezoekt toch een belangrijk deel van de Zweedse vogels dit gebied.

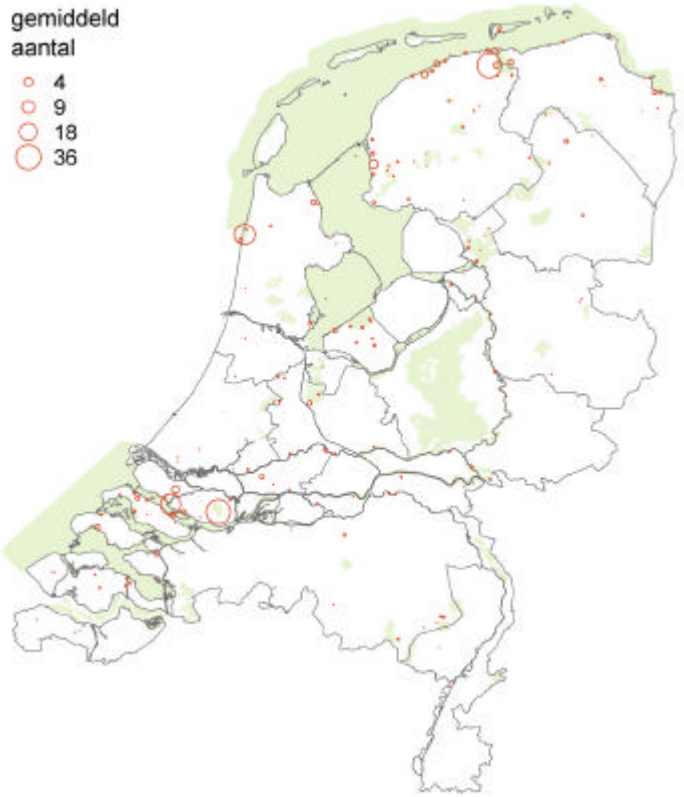

Verspreidingskaart kleine dwerggans

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Pas sinds 1981 komt de dwerggans in noemenswaardige aantallen in Nederland voor.

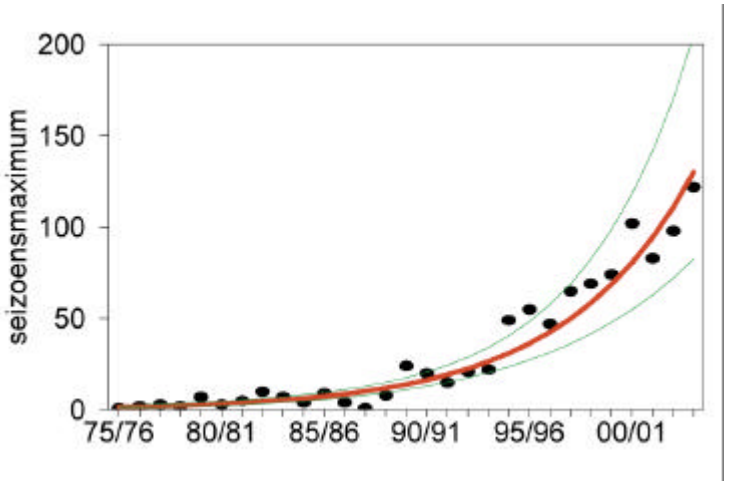

Aantalsontwikkeling dwerggans

Recente ontwikkelingen: Sinds de herintroducties in Zweden in 1981 is het aantal waarnemingen van de dwerggans in Nederland gaandeweg toegenomen. De seizoensmaxima groeiden vanaf ca. 1995 sterk en bedroegen in seizoen 2004/05 rond de 120 vogels. Na 1999 is deze toename geheel toe te schrijven aan jongenaanwas van de geherintroduceerde populatie.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Het verspreidingsgebied van de dwerggans in Nederland is groter geworden.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De in Nederland overwinterende populatie is toegenomen, maar is nog steeds beperkt van omvang.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omvang en de kwaliteit van geschikt leefgebied voor de Dwerggans in zijn Nederlandse overwinteringsgebied nemen niet wezenlijk af.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Het is niet te verwachten dat de omstandigheden voor de dwerggans in het Nederlandse overwinteringsgebied wezenlijk zullen verslechteren.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 100 vogels (seizoensmaximum).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige leefgebied wordt voor een blijvende aanwezigheid van de soort in Nederland voldoende geacht. Omdat de omvang van de populatie niet door de omstandigheden binnen Nederland wordt bepaald en sterk toeneemt, is een ondergeschikt belang toegekend aan de relatief geringe omvang van de populatie. Met de omstandigheden buiten het Nederlandse overwinteringsgebied is hier geen rekening gehouden.

Oordeel: gunstig (in 1981 geen beoordeling: populatie bestond toen nog niet)

Beoordeling staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	n.v.t.	gunstig
Populatie	n.v.t.	gunstig
Leefgebied	n.v.t.	gunstig
Toekomst	n.v.t.	gunstig
Eindoordeel	**incidentele gast**	**gunstig**

6. Bronnen

- Koffijberg, K., F. Cottaar & H. van der Jeugd, 2005. Pleisterplaatsen van Dwergganzen *Anser erythropus* in Nederland. SOVON-informatierapport 2005/06. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Grauwe gans (*Anser anser*) A043

1. Status

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De grauwe gans is een grote ganzensoort. De bij ons voorkomende ondersoort is te herkennen aan een opvallende oranje snavel, roze poten en lichtgrijze voorvleugels. In Nederland is de soort het hele jaar door aanwezig. De broedpopulatie is toegenomen van 100-150 paar in 1977 tot 5.000 paren in 1998-2000. Dat is een forse aanwas, maar de broedpopulatie is nog steeds klein vergeleken met de doortrekkende en overwinterende aantallen. Deze grauwe ganzen zijn, afgezien van de Nederlandse broedvogels die grotendeels in eigen land overwinteren, vooral afkomstig uit de broedgebieden in Scandinavië en Duitsland. De overwinteraars arriveren in ons land vanaf september en een wellicht steeds kleiner wordend aandeel daarvan vliegt door naar Spanje. In februari en maart vertrekken de overwinteraars weer naar het noorden om te gaan broeden.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de grauwe gans in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De broedgebieden van de grauwe gans liggen in Centraal-Azië en Oost- en Zuidoost-Europa (ondersoort *A. a. rubirostris*) en in West- en Noordwest-Europa, inclusief IJsland (*A. a. anser*). In Nederland betreft het *Anser anser anser* die overwintert in West-Europa en Noord-Afrika.
Bij *A. a. anser* worden vier populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante West-Europese populatie wordt geschat op 400.000 vogels en neemt toe. Het seizoensmaximum van de in Nederland getelde vogels bedraagt sinds 1997 gemiddeld ongeveer 190.000 vogels. Dit komt dus neer op bijna de helft van de West-Europese populatie.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De grauwe gans verblijft overwegend in agrarisch gebied. Meer dan andere ganzensoorten is de grauwe gans ook in moerassen en estuaria te zien. De soort is minder gebonden aan open landschappen. In de winter, in december en januari, leeft de soort zelfs overwegend in moerassen of 'wetlands'. Voedselterreinen en slaapplaatsen liggen traditioneel vast, net als bij andere ganzen. De afstanden daartussen zijn bij de grauwe gans vaak relatief kort, in de regel kleiner dan 10 km. In het najaar, augustus-november, verblijven de grauwe ganzen in de akkergebieden en in november verhuizen ze naar de wetlands en graslanden. De vogels die niet broeden trekken zich voor de vleugelrui (eind mei-begin juli) terug op speciale ruiplaatsen in ontoegankelijke moerasgebieden of in waterplassen (o.a. Oostvaardersplassen en Middenlimburgse Maasplassen). Ze blijven daar ongeveer een maand.

Voedsel: Grauwe ganzen zijn planteneters. Ze leven gedurende het grootste deel van het jaar voornamelijk van gras. Ook oogstresten van bieten en aardappelen en kweldervegetatie (bv. in Saeftinghe) staan op het menu. In de ruiperiode eten grauwe ganzen voornamelijk riet, maar kort voor en na de ruiperiode zijn ze soms ook afhankelijk van gras of akkergewassen zoals zomergraan. Het foerageren op graanstoppels in augustus en september gebeurt vaak uitsluitend 's ochtends vroeg en 's avonds, terwijl de grauwe ganzen dan overdag in een nabijgelegen moeras blijven om te rusten en zich te poetsen. Eiwitrijke productiegraslanden hebben de voorkeur, maar

meer dan kleinere ganzensoorten kan de grauwe gans ook met wat ruigere graslanden soorten uit de voeten. Doordat hij een relatief zware snavel heeft is de grauwe gans minder dan andere ganzensoorten gebonden aan cultuurgrasland. De grauwe ganzen zoeken vooral in de winter en in het vroege voorjaar ook voedsel in ruige graslanden met vezelige grassoorten en kruiden in bijvoorbeeld natuurreservaten, of in minder intensief benutte agrarische percelen. Ze rusten op beschut gelegen open water, binnen een dagelijks haalbare vliegafstand (tot 30 à 40 km) vanaf geschikte voedselgronden. In de winter zijn veel grauwe ganzen te zien in zeebiesvelden in estuaria, tegenwoordig voornamelijk in het Verdronken Land van Saeftinghe.

Rust: Door zijn optreden in kleinere groepen is de grauwe gans meestal minder gevoelig voor verstoring dan andere ganzensoorten en bovendien waarschijnlijk minder kwetsbaar bij verdichting van het landschap. Bij windmolens worden voor de grauwe gans verstoringsafstanden gemeld van 50-300 m, bij wegen 100-150 m en bij gebouwen 100 m. Enige variatie is mogelijk door overheersing van andere omstandigheden. Verstoringsbronnen voor de grauwe gans op voedselterreinen zijn vooral landbouwwerkzaamheden, jacht en vliegverkeer (laagvliegende sportvliegtuigen en helikopters). Door zijn minder uitgesproken voorkeur voor eiwitrijk en goed verteerbaar gras is de grauwe gans minder gevoelig voor extensivering van grasland dan andere ganzen. (Water)recreatie en veranderingen in waterpeil kunnen het gebruik van slaap- en rustplaatsen beïnvloeden, en daarmee ook de aantallen van de grauwe gans in nabijgelegen voedselgebieden. In de ruiperiode is de grauwe gans sterk afhankelijk van grote ongestoorde en roofdierveilige moerasgebieden. Windmolenparken en hoogspanningsleidingen werken waarschijnlijk als barrières voor de pendelbewegingen tussen voedselterrein en slaapplaats.

4. Huidig voorkomen

In het najaar concentreren de grauwe ganzen zich veelal in akkerbouwgebieden in o.a. Noord-Groningen, Flevoland en het Deltagebied. In september zijn de aantallen het hoogst in het noorden, veel vogels zijn daar dan van Noorse afkomst. In de loop van de winter verschuift het accent vaak richting Deltagebied en Benedenrivieren. In de zomer bevinden zich tienduizenden niet-broedende vogels in Nederland, deels van buitenlandse (Scandinavische) afkomst, om hier de vleugelrui door te maken. Zo verzamelen zich vanaf mei ongeveer 25.000 niet-broedende grauwe ganzen in de Oostvaardersplassen om daar in juni en juli de vleugelrui door te maken. Die vogels zijn deels afkomstig uit Scandinavië.

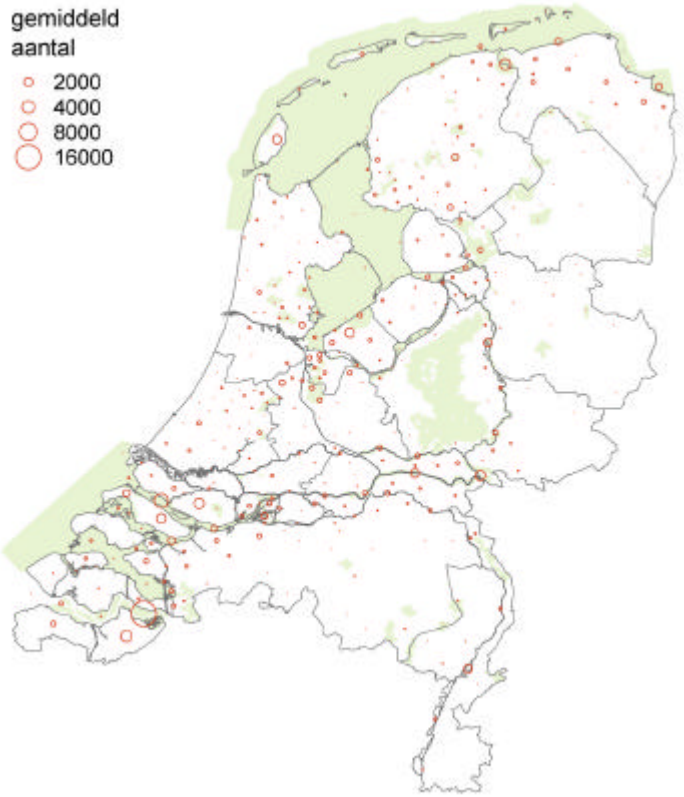

Verspreidingskaart grauwe gans

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: In 1970 werden beperkingen gesteld aan de jacht op ganzen: niet meer jagen na 10 uur 's ochtends. Daarna nam de grauwe gans in Nederland sterk toe. Deze toename is, gerekend over 1987/88-2000/01, statistisch significant en bedroeg 23% per jaar. De groeisnelheid was in de meer recente periode, vanaf ca. 1995 nog hoger. Omdat onze broedvogels bij gunstige weersomstandigheden in de winter deels in ons land blijven, draagt de toename van de broedpopulatie bij aan de stijging van de winteraantallen. In het algemeen is deze trend echter een afspiegeling van de toename van de gehele NW-Europese populatie van 30.000 vogels in 1967/68, naar 200.000 in 1990-1995 en naar de huidige omvang van naar schatting 400.000 vogels. De sterke toename van de grauwe gans manifesteert zich in vrijwel het gehele land. In een aantal gebieden is de toename pas recent goed op gang gekomen (Lauwersmeer, kleinere regionale gebieden). De Lepelaar- en Oostvaardersplassen vertonen min of meer stabiele aantallen en wijken daarmee duidelijk af van de landelijke trend. Dit komt onder meer door een afname van de ruiconcentratie in de Oostvaardersplassen, die mogelijk een gevolg is van wijzigingen in het peilbeheer.

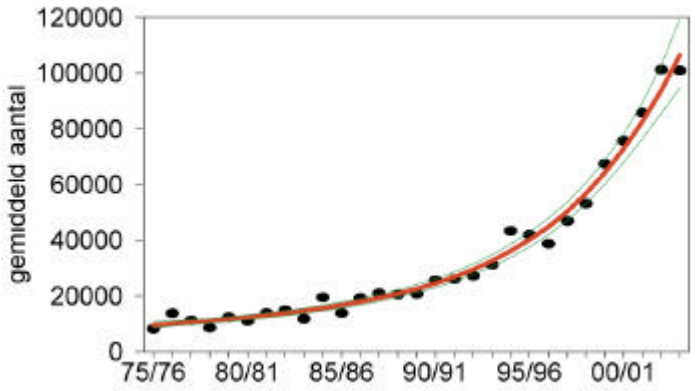

Aantalsontwikkeling grauwe gans

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de grauwe gans laat sinds 1981 (1981-2003) een sterke toename zien. Ook over de meest recente periode 1995-2003 neemt de populatie sterk toe.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig.
Het verspreidingsgebied wordt groter.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig.
De populatie van de grauwe gans neemt in aantallen toe.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omvang en de kwaliteit van geschikt leefgebied nemen eerder toe dan af.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
De toename van de grauwe gans in Nederland is nog steeds gaande. Door natuurherstel en –ontwikkeling ontstaan nieuwe broedbiotopen. Op grond daarvan zal het aantal in Nederland nog verder stijgen.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 86.300 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname veroorzaakt door extensivering van landgebruik (o.a. door natuurontwikkeling) is aanvaardbaar.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie is voldoende voor deze soort.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	zeer ongunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Ebbinge B.S., Müskens G.J.D.M., Oord J.D., Beintema A.J. & van den Brink N.W., 2000. Stuurbaarheid van ganzen door verjaging en flankerende jacht rondom het ganzenopvanggebied Oost-Dongeradeel (Friesland) in 1999-2000. Alterra-rapport 128. Alterra, Wageningen.

- Esselink P., 2000. Nature management of coastal salt marshes. PhD Thesis, University of Groningen, Groningen.

- Koffijberg K., Voslamber B. & van Winden E., 1997. Ganzen en zwanen in Nederland: overzicht van pleisterplaatsen in de periode 1985-94. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

- Kowallik C., 2002. Auswirkungen von Windenergieanlagen, Straßen und Gebäuden auf die Raumnutzung von Nonnengänsen und ein Prognose-Verfahren zur Konfliktbewertung. Doctoraalverslag, Carl von Ossietzky Universiteit Oldenburg, Oldenburg.

- Madsen J. & Fox A.D. 1995. Impacts of hunting disturbance on waterbirds -a review. Wildl. Biol. 1: 193-207.

- Madsen J., Cracknell G. & Fox A.D. (eds), 1999. Goose populations in the western Palearctic: a review of status and distribution. Wetlands International Special Publication 48/NERI, Wageningen/Rønde.

- Schreiber M., 2000. Windkraftanlagen als Störquellen für Gastvögel. *In:* Winkelbrandt A., Bless R., Herbert M., Kröger K., Merck T., Netz-Gerten B., Schiller J., Schubert S. & Schweppe-Kraft B. (eds), Empfehlungen des Bundesamtes für Naturschutz zu naturschutzverträglichen Windkraftanlagen. Bundesamt für Naturschutz, Bonn-Bad Godesberg.

- Voslamber B., 1989. Foerageergebieden van de Dollardganzen. Rapport. Provinciaal Planologische Dienst, Groningen.

- Wille V., 2000. Grenzen der Anpassungsfähigkeit überwinternder Wildgänse an anthropogene Nutzungen. PhD Thesis, Univ. Osnabrück. Cuvillier, Göttingen.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Brandgans (*Branta leucopsis*) A045

1. Status

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 soort relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De brandgans is een opvallende gans met een zwarte hals en borst en daarmee contrasterende witte wangen. Tot voor kort was hij in Nederland alleen in de winter aanwezig, maar sinds 1984 is ook sprake van een broedpopulatie, die is toegenomen tot 2000-2500 vogels in 2002. De broedpopulatie is echter nog altijd klein vergeleken met de in Nederland overwinterende aantallen. Van de Russische en Baltische broedvogels arriveert vanaf oktober een zeer groot deel in Nederland. Ze overwinteren relatief lang in Nederland en vertrekken pas in april en mei weer naar de broedgebieden. In januari zijn de maximale aantallen aanwezig.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de brandganspopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. Alle brandganzen overwinteren binnen de Europese Unie, namelijk op de Britse eilanden, in Denemarken, Duitsland en Nederland. De broedgebieden liggen op Groenland, Spitsbergen, Nova Zembla en recent ook langs de kust van Noord-Rusland, in het Oostzeegebied, in Nederland en in België. Bij de brandgans worden drie populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante populatie, die bestaat uit de Russische en Baltische broedvogels, wordt geschat op 360.000 vogels. Hiervan verblijft naar schatting 95% in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De brandgans komt vanouds vooral voor op kwelders en schorren in wadgebieden en estuaria (Waddenzee, Deltagebied). Tegenwoordig, na toename van de populatie en een aangepaste winterstrategie, verblijven ze ook in grote aantallen in open agrarisch gebied, vooral op cultuurgrasland. De soort heeft een sterke neiging tot het vormen van grote concentraties. Ze heeft een voorkeur voor voedselgebieden die minder dan 10 km verwijderd zijn van grote open wateren. Die kunnen variëren van intergetijdengebieden, estuaria, grote meren en grote rivieren. De soort is tamelijk honkvast (traditioneel) in gebruik van slaapplaats en voedselterrein en kent minder uitwisseling tussen gebieden in de loop van het winterhalfjaar dan de kolgans. Het specifieke gebruik van voedselgebieden en slaapplaatsen door het jaar heen hangt af van de draagkracht van de voedselterreinen. Na aankomst in het najaar verblijven de brandganzen vooral in de oorspronkelijke voedselgebieden, op kwelders en schorren. Vanaf oktober-november komen ze in toenemende mate in agrarisch gebied voor, en vanaf maart weer vooral op kwelders en schorren. Vanaf april verblijven de brandganzen vrijwel uitsluitend in buitendijkse terreinen, maar maken ze incidenteel nog korte foerageervluchten naar agrarisch gebied. Bij het foerageren op zoute vegetatie (zeekraal) is de nabijheid van zoet water van belang voor drinkvluchten. De brandgans is minder goed aangepast aan zoute omstandigheden dan rotgans. Door specifieke voorkeur voor begraasde graslandpercelen is de soort erg gevoelig voor extensivering van graslandbeheer en verlaging van de begrazingsdruk van vee. Omvorming van grasland in akkers zal eveneens tot verminderde draagkracht leiden.

Voedsel: Brandganzen zijn planteneters en foerageren op diverse grassen, ook wel op blad, stengels of wortels van biezen of russen en andere kruidachtige planten. Hun lichaamsbouw en verteringssysteem is sterk aangepast aan eiwitrijke en goed verteerbare vegetatie. Bij grasland,

kwelders en schorren heeft de brandgans voorkeur voor percelen die al afgegraasd zijn door bijvoorbeeld vee. Ze houden vooral van door schapen beweide percelen, omdat dat resulteert in een zeer korte en eiwitrijke grasmat. De brandgans benut vooral in najaar en voorjaar ook andere kwelderbegroeiingen. In agrarisch gebied foerageert de soort overwegend op intensief agrarisch cultuurgrasland, in oktober-november ook in toenemende mate op oogstafval van vooral suikerbieten. In de winter foerageert de brandgans plaatselijk ook op ingezaaid wintergraan; in het late voorjaar eveneens incidenteel op winter- en zomergraanpercelen. Dat gebeurt vooral indien door droogte en/of lage temperaturen, de ontwikkeling van de vegetatie op kwelders en schorren traag op gang komt.

Rust: Door optreden in grote groepen is de brandgans gevoelig voor verstoring. Belangrijkste verstoringsbronnen zijn vooral landbouwwerkzaamheden, jacht, recreatie en laag vliegverkeer van vliegtuigen en helikopters. In vergelijking met andere ganzensoorten houdt de soort gemiddeld grotere afstanden aan tot windmolens (350-600 m), wegen (100-150 m) en gebouwen (100-200 m). Alle afstanden zijn afhankelijk van andere omstandigheden ter plaatse. De brandgans wordt snel opgeschrikt door roofvogels, reigers en hazen. De soort is gevoelig voor eventuele barrières zoals windmolenparken en hoogspanningsleidingen bij pendelbewegingen tussen voedselterrein en slaapplaats.

4. Huidig voorkomen

De brandgans is in Nederland sterk geconcentreerd in Friesland en vanaf november tevens in het noordelijk deltagebied. Koplopers zijn de gebieden Noord-Friesland buitendijks, Wonseradeel/Workum en het Haringvliet.

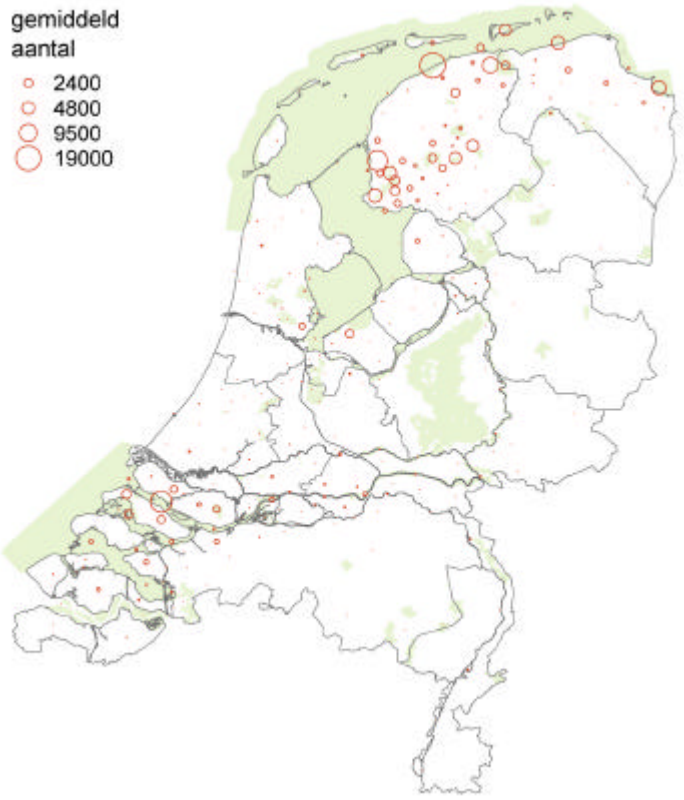

Verspreidingskaart brandgans

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: In 1970 werden beperkingen gesteld aan de jacht op ganzen: niet meer jagen na 10 uur 's ochtends. Daarna nam de brandgans in Nederland sterk toe.

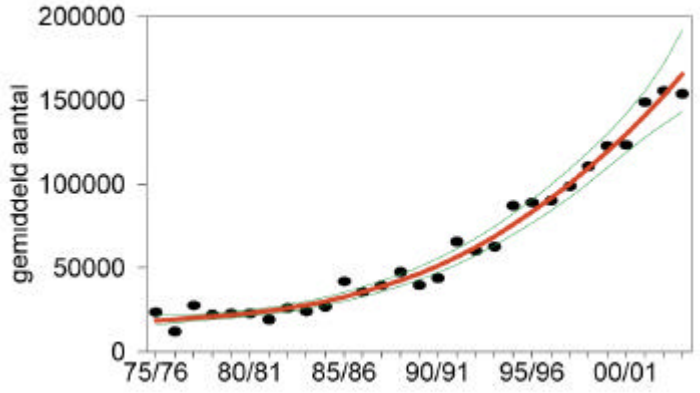

Aantalsontwikkeling brandgans

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de brandgans laat sinds 1981 (1981-2003) een sterke toename zien. Ook over de meest recente periode 1995-2003 neemt de populatie sterk toe.
Het verspreidingsgebied wordt groter in Nederland, met name in het rivierengebied.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Het verspreidingsgebied van de brandgans wordt groter.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De aantallen in Nederland overwinterende brandganzen nemen toe.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omvang en de kwaliteit van geschikt leefgebied voor de brandgans nemen niet wezenlijk af.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
De toename gaat nog door en de brandgans heeft in Nederland zijn grenzen duidelijk nog niet bereikt. Bij het uitblijven van actieve vervolging heeft de soort een gunstig toekomstperspectief. Enig negatief effect van extensivering en natuurontwikkeling in de vorm van verlies van graasmogelijkheden valt waarschijnlijk in het niet bij de toename elders.

Landelijke instandhoudingdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 1 40.900 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname veroorzaakt door extensivering van landgebruik (o.a. door natuurontwikkeling) is aanvaardbaar.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie is voldoende voor deze soort.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	gunstig

Eindoordeel	**gunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Ebbinge B.S., Müskens G.J.D.M., Oord J.D., Beintema A.J. & van den Brink N.W. 2000. Stuurbaarheid van ganzen door verjaging en flankerende jacht rondom het ganzenopvanggebied Oost-Dongeradeel (Friesland) in 1999-2000. Alterra-rapport 128. Alterra, Wageningen.
- Esselink P. 2000. Nature management of coastal salt marshes. PhD Thesis, University of Groningen, Groningen.
- Kleefstra R. 1999. Slaapplaatstellingen van ganzen en zwanen in het centrale merengebied van Fryslân in de winter van 1998/99. Rapport in eigen beheer, Akkrum.
- Koffijberg K. & Günther K. 2005. Recent population dynamics and habitat use of Barnacle Geese and Dark-bellied Brent Geese in the Wadden Sea. In: Blew J. & Südbeck P., Migratory birds in the Wadden Sea 1980-2000. Wadden Sea Ecosystem 20. CWSS/TMAG/JMMB, Wilhelmshaven.
- Koffijberg K., Voslamber B. & van Winden E. 1997. Ganzen en zwanen in Nederland: overzicht van pleisterplaatsen in de periode 1985-94. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Kowallik C. 2002. Auswirkungen von Windenergieanlagen, Straßen und Gebäuden auf die Raumnutzung von Nonnengänsen und ein Prognose-Verfahren zur Konfliktbewertung. Doctoraalverslag, Carl von Ossietzky Universiteit Oldenburg, Oldenburg.
- Madsen J. & Fox A.D. 1995. Impacts of hunting disturbance on waterbirds -a review. Wildl. Biol. 1: 193-207.
- Madsen J., Cracknell G. & Fox A.D. (eds) 1999. Goose populations in the western Palearctic: a review of status and distribution. 'wetlands' International Special Publication 48/NERI, Wageningen/Rønde.
- Mock K. & Rösner H.-U. 1998. Der Einfluß anthropogener Aktivitäten auf die räumliche Verteilung von Nonnengänsen (Branta leucopsis). *In:* Knoke V. & Stock M. (eds), Menschliche Aktivitäten im Schleswig-Holsteinischen Wattenmeer und deren Auswirkungen auf Vögel. Forschungsbericht Umweltbundesamt pp. 466-492.
- Schreiber M. 2000. Windkraftanlagen als Störquellen für Gastvögel. *In:* Winkelbrandt A., Bless R., Herbert M., Kröger K., Merck T., Netz-Gerten B., Schiller J., Schubert S. & Schweppe-Kraft B. (eds), Empfehlungen des Bundesamtes für Naturschutz zu naturschutzverträglichen Windkraftanlagen. Bundesamt für Naturschutz, Bonn-Bad Godesberg.
- Stock M. & Hofeditz F. 2000. Der Einfluss des Salzwiesen-Managements auf die Nutzung des Habitats durch Nonnen- und Ringelgänse. In: Stock M. & Kiehl K., Salzwiesen der Hamburger Hallig. Schriftenreihe Nationalpark Schleswig-Holsteinisches Wattenmeer, Heft 11: 43-55.
- Wille V. 2000. Grenzen der Anpassungsfähigkeit überwinternder Wildgänse an anthropogene Nutzungen. PhD Thesis, Univ. Osnabrück. Cuvillier, Göttingen.

Rotgans (*Branta bernicla*) A046

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De rotgans is de meest noordelijke broedvogel van alle in Nederland pleisterende ganzensoorten. In Nederland komen tijdens de doortrekperiodes in september-november en april-mei hogere aantallen voor dan midden in de winter. Deze ganzensoort komt nog steeds in belangrijke mate en bij voorkeur voor in zijn natuurlijke biotopen: de intergetijdegebieden en kwelders. De rotganzen concentreren zich in het voorjaar tot einde mei in het Waddengebied bij voorkeur op kwelders en schorren. Ze begrazen echter ook graslanden en wintergraan-akkers langs de kust, in de buurt van zout water.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de rotganspopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. Alle rotganzen overwinteren in de Europese Unie. De broedgebieden liggen in het uiterste noorden van West-Siberië. De rotgans heeft maar één internationale winterpopulatie van naar schatting 215.000 vogels.[10] Hiervan herbergt Nederland in het voorjaar naar schatting 39%.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De rotgans is een typische kustvogel, vooral voorkomend in getijdengebieden en estuaria. De soort is goed aangepast aan foerageren in zoute en brakke wateren. In de winter, in november tot maart, incidenteel tot in mei, verblijft de rotgans ook binnendijks in inlagen, karrevelden, brakwaterplassen en in het agrarische gebied. In agrarisch gebied heeft de soort voorkeur voor intensief beheerd grasland en vooral in het Deltagebied ook wel voor akkers. De rotgans is echter altijd kustgebonden en waagt zich nooit veel verder landinwaarts dan enkele kilometers van de zee of zeedijk. Rust- en slaapplaatsen bevinden zich in open getijdengebied, meestal slechts enkele kilometers van het voedselterrein vandaan. De rotgans onderneemt frequent drink- en poetsvluchten naar open water. De soort heeft een sterke traditionele binding met pleisterplaatsen en heeft de neiging tot vorming van grotere concentraties.

Voedsel: De rotgans is een planteneter. In getijdengebieden foerageert de soort zowel op zeegras (voor zover beschikbaar), darm- en groenwieren op het wad, als gras en kruiden op kwelders en schorren. De rotgans heeft een voorkeur voor eiwitrijke en goed verteerbare plantensoorten. Daarom zoeken rotganzen vooral terreindelen op die al zijn afgegraasd door vee, bij voorkeur door schapen. Soms grazen de rotganzen ook op het talud van zeedijken.

Rust: Net als de brandgans is de rotgans een snel verontruste ganzensoort. Op de Waddeneilanden heeft echter deels gewenning plaatsgevonden aan de hogere recreatiedruk. Belangrijke bronnen van verstoring zijn voor de rotgans landbouwwerkzaamheden, vliegverkeer van sportvliegtuigen en helikopters en recreatie. Vooral landbouwwerkzaamheden kunnen de benutting van (binnendijkse) voedselgebieden sterk beïnvloeden. De jacht heeft relatief weinig invloed omdat de rotgans in agrarisch gebied weinig voorkomt. Vanwege zijn voorkomen in getijdengebieden is de soort relatief gevoelig voor verstoring door recreanten. Er zijn geen specifieke verstoringsafstanden voor de rotgans bekend ten aanzien van windmolens, wegen en gebouwen, maar waarschijnlijk is er een hoge mate van overeenkomst met de verstoringsafstanden bij de brandgans. Vanwege zijn voorkeur voor eiwitrijke en goed verteerbare grassoorten is de rotgans gevoelig voor veranderingen in het begrazingsbeheer op kwelders en

[10] In *Waterbird Population Estimates – Third Edition* worden echter *Branta hrota* en *B. nigricans* gerekend tot *B. bernicla*.

schorren die leiden tot een verminderde draagkracht. Veranderingen in waterkwaliteit kunnen de beschikbaarheid van aquatisch voedsel in het intergetijdengebied beinvloeden.

4. Huidig voorkomen

Alleen in het Waddengebied en Deltagebied.

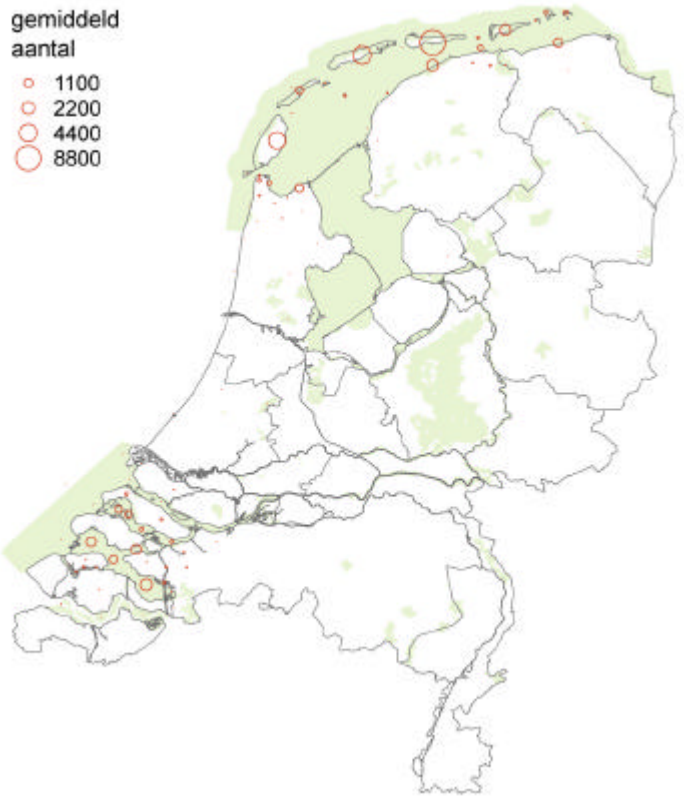

Verspreidingskaart rotgans

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De omvang van de rotganspopulatie is dramatisch achteruitgegaan in 1930-1940. Een spectaculair herstel vond plaats vanaf 1972. In 1960-1970 waren er in Nederland slechts ongeveer 5.000 rotganzen. In 1970-1980 groeide het aantal overwinteraars met jaarlijks 11% en in 1980-1990 met 2%. Rond 1995 begon de populatie weer af te nemen ten gevolge van jaar op jaar slechte reproductie in de arctische broedgebieden.

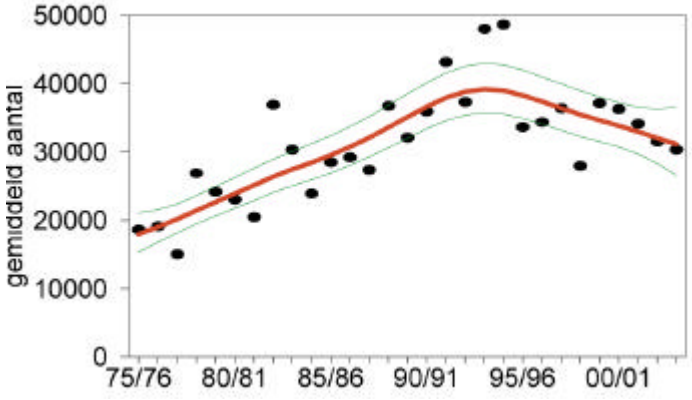

Aantalsontwikkeling rotgans

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de rotgans laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename zien. Over de meest recente periode 1995-2003 neemt de populatie matig af.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Het verspreidingsgebied van de rotgans is in de laatste decennia niet wezenlijk veranderd.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
In de laatste tien jaar is sprake van een significante afname van het aantal rotganzen, waarbij het aantal gezakt is tot 7% onder de draagkrachtschatting van 36.500 vogels. Dit zou in principe tot de categorie 'matig ongunstig' leiden. Aangezien echter duidelijk is dat de oorzaak van de achteruitgang in de arctische broedgebieden ligt, wordt de populatie in Nederland toch als gunstig beoordeeld.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omvang en de kwaliteit van geschikt leefgebied voor de rotgans nemen in ons land niet wezenlijk af.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig
De slechte broedresultaten van de rotgans in de hoogarctische broedgebieden zijn zorgwekkend en kunnen tot nu toe niet verklaard worden.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 36.500 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van een populatieomvang van 36.5000 vogels (de draagkrachtschatting) komt neer op een gunstige staat van instandhouding.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Bos D. 2002. Grazing in coastal grasslands. Brent Geese and facilitation by herbivory. PhD Thesis, University of Groningen, Groningen.
- Bos D. & Stahl J. 2003. Creating new foraging opportunities for Dark-bellied Brent *Branta bernicla* and Barnacle Geese *Branta leucopsis* in spring - insights from a large-scale experiment Ardea 91 (2): 153-166.
- Ebbinge B.S. & Boudewijn T. 1984. Richtlijnen voor het beheer van Rotganzen in het Nederlandse Waddengebied. RIN-rapport 84/4. RIN, Leersum.

- Ebbinge B.S., Müskens G.J.D.M., Oord J.D., Beintema A.J. & van den Brink N.W. 2000. Stuurbaarheid van ganzen door verjaging en flankerende jacht rondom het ganzenopvanggebied Oost-Dongeradeel (Friesland) in 1999-2000. Alterra-rapport 128. Alterra, Wageningen.

- Esselink P. 2000. Nature management of coastal salt marshes. PhD Thesis, University of Groningen, Groningen.

- Koffijberg K. & Günther K. 2005. Recent population dynamics and habitat use of Barnacle Geese and Dark-bellied Brent Geese in the Wadden Sea. In: Blew J. & Südbeck P., Migratory birds in the Wadden Sea 1980-2000. Wadden Sea Ecosystem 20. CWSS/TMAG/JMMB, Wilhelmshaven.

- Koffijberg K., Voslamber B. & van Winden E. 1997. Ganzen en zwanen in Nederland: overzicht van pleisterplaatsen in de periode 1985-94. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

- Koffijberg K., Blew J., Eskildsen K., Günther K., Koks B., Laursen K., Rasmussen L.M., Potel P. & Südbeck P. 2003. High tide roosts in the Wadden Sea. A review of bird distribution, protection regimes and potential sources of anthropogenic disturbance. Wadden Sea Ecosystem 16. CWSS/TMAG/JMMB, Wilhelmshaven.

- Kowallik C. 2002. Auswirkungen von Windenergieanlagen, Straßen und Gebäuden auf die Raumnutzung von Nonnengänsen und ein Prognose-Verfahren zur Konfliktbewertung. Doctoraalverslag, Carl von Ossietzky Universiteit Oldenburg, Oldenburg.

- Madsen J. & Fox A.D. 1995. Impacts of hunting disturbance on waterbirds -a review. Wildl. Biol. 1: 193-207.

- Madsen J., Cracknell G. & Fox A.D. (eds) 1999. Goose populations in the western Palearctic: a review of status and distribution. 'wetlands' International Special Publication 48/NERI, Wageningen/Rønde.

- Schreiber M. 2000. Windkraftanlagen als Störquellen für Gastvögel. *In:* Winkelbrandt A., Bless R., Herbert M., Kröger K., Merck T., Netz-Gerten B., Schiller J., Schubert S. & Schweppe-Kraft B. (eds), Empfehlungen des Bundesamtes für Naturschutz zu naturschutzverträglichen Windkraftanlagen. Bundesamt für Naturschutz, Bonn-Bad Godesberg.

- Spaans B. 1987. Aanbevelingen voor het beheer van het culuturgrasland van Zeeburg (Texel) om de opvangcapaciteit voor rotganzen in het voorjaar te maximaliseren. Intern rapport 87/1. Rijksinstituur voor Natuurbeheer Arnhem.

- Spaans B. & Postma P. 2001. Inland pastures are an appropriate alternative for salt-marshes as a feeding area for spring-fattening Dark-bellied Brent Geese *Branta bernicla*. Ardea 89: 427-440.

- Stahl J., Bos D. & Loonen M.J.J.E. 2002. Foraging along a salinity gradient – the effect of tidal inundation on site choice by Dark-bellied Brent *Branta bernicla* and Barnacle Geese *B. leucopsis*.
- Ardea 90: 210-212.

- Stock M. 1993. Studies on the effects of disturbances on staging Brent Geese: a progress report. Wader Study Group Bull. 68: 29-34.

- Stock M. 1994. Auswirkung von Störreizen auf Ethologie und Ökologie von Vögeln im Wattenmeer. Diss. Univ. Osnabrück. Verlag Shaker, Aachen.

- Stock M. & Hofeditz F. 2000. Der Einfluss des Salzwiesen-Managements auf die Nutzung des Habitats durch Nonnen- und Ringelgänse. In: Stock M. & Kiehl K., Salzwiesen der Hamburger Hallig. Schriftenreihe Nationalpark Schleswig-Holsteinisches Wattenmeer, Heft 11: 43-55.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Bergeend (*Tadorna tadorna*) A048

1. Status

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De bergeend is een vrij grote, gansachtige eend en opvallend bontgekleurd. In Nederland is de soort het gehele jaar door aanwezig. De bergeend broedt in heel laag Nederland (inclusief het rivierengebied) met ca. 11.000 paar (1998-2000). Na de broedtijd vertoont de bergeend sterke trek naar de concentraties van ruiende vogels, waarbij vogels uit geheel NW-Europa zich traditioneel voor de rui verzamelen in de Duitse Waddenzee. De Nederlandse aantallen zijn daardoor in augustus (nog steeds) minimaal. Tegenwoordig verzamelen zich echter steeds meer bergeenden (recent meer dan tienduizend) ook in ruiconcentraties in de Nederlandse Waddenzee en in de Zoute Delta. De landelijke aantallen van de bergeend zijn in de zogenoemde 'monitoringsgebieden' waar de vogelstand gevolgd wordt, het grootst in oktober en november. Dan keren de Nederlandse broedvogels na de rui terug uit de Duitse Waddenzee en arriveren vogels uit o.a. Zweden, Denemarken, Duitsland en Polen om hier te overwinteren.
De bergeend is een kustvogel die niet duikt, maar grondelend, zwemmend of lopend foerageert in ondiep water en op slikvlakten. Karakteristiek is een heen en weer zwaaiende halsbeweging waarbij de toplaag van het slib wordt uitgezeefd.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de bergeendpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende bergeenden liggen in de kustgebieden van West-Europa, zich uitstrekkend van Midden-Noorwegen tot Zuid-Frankrijk, in het noordelijke Middellandse Zeegebied en rond de Zwarte Zee.
Bij de bergeend worden vijf populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante West-Europese populatie wordt geschat op 300.000 vogels. Naar schatting verblijft 25% daarvan in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De bergeend leeft voornamelijk in zoute wateren in estuaria en waddengebieden. De aanwezigheid in zoet water is beperkt tot grotere 'wetlands' (IJsselmeer, Oostvaardersplassen, Randmeren). De soort is slechts incidenteel te zien in andere wateren. De bergeend foerageert bij voorkeur in zacht sediment of slikken met een dun laagje water. De bergeend volgt in het getijdengebied min of meer het getijdenritme, maar concentreert zich nauwelijks op hoogwatervluchtplaatsen en foerageert ook bij vloed. De soort houdt er specifieke gebieden op na om de vleugelrui door te maken, in Nederland is dat vooral in de westelijke Waddenzee en in de Westerschelde.

Voedsel: De bergeend foerageert voornamelijk op bodemdieren (benthos). De soort heeft een voorkeur voor kleine slakjes, slijkgarnalen, wormen, schelpdieren en kreeftachtigen. Daarnaast eet de bergeend ook groenwieren en plantenzaden. Bij het voedselzoekt gebruikt de bergeend vaak een kenmerkende maai-beweging. Ook zeeft hij het voedsel al grondelend uit in de bovenste laag van het sediment.

Rust: Op het wad zijn bergeenden gevoelig voor recreatie. Zowel wandelaars en wadlopers als varende of droogvallende boten werken verontrustend in de nabijheid van foeragerende of rustende vogels. Hierbij zijn verstoringsafstanden van ruim 100 m gemeten. De verstoringsafstanden zijn groter tijdens de vleugelrui als de vogels niet kunnen vliegen. De bergeenden zijn dan extreem schuw en ook gevoelig voor in geulen passerende vaartuigen en laag vliegverkeer.

4. Huidig voorkomen

Tweederde van de Nederlandse bergeenden is te vinden in de Waddenzee, in het bijzonder langs de Fries-Groningse kust. Daarnaast is er sprake van groeiende concentraties van ruiende vogels in de Waddenzee in juli en augustus. Kleinere concentraties zijn te vinden in de Ooster- en Westerschelde, en ook in de Delta wordt in toenemende mate geruid.

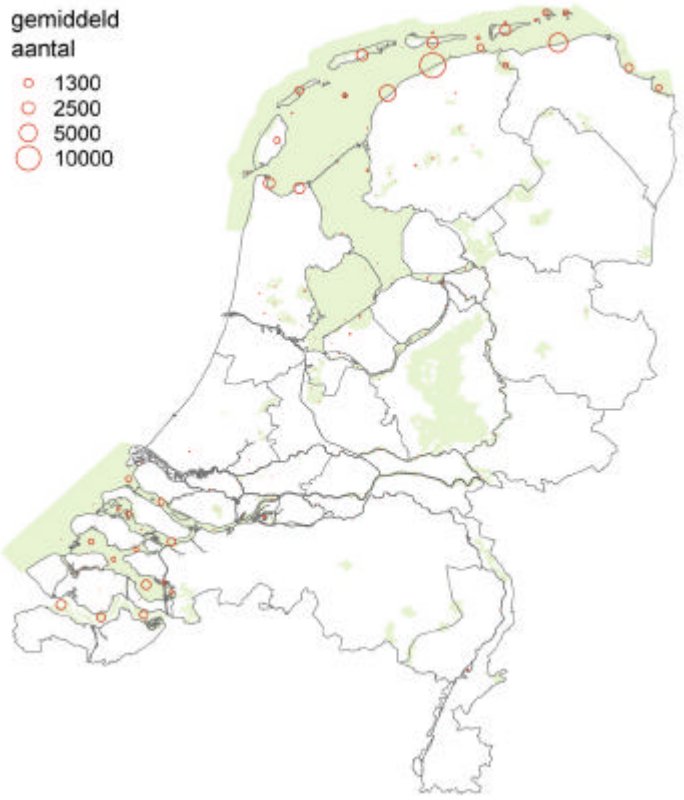

Verspreidingskaart bergeend

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De aantallen van de bergeend vertonen landelijk een geleidelijke toename, al sinds eind jaren zestig. In de Waddenzee wordt de toename vooral veroorzaakt door groei van het aantal ruiende vogels in juli-augustus. In de Zoute Delta is sprake van een forse, significante toename sinds 1990. Ook hier is sprake van groeiende concentraties van ruiende vogels.

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de bergeend laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename in aantallen zien. Ook over de meest recente periode 1995-2003 neemt de populatie matig toe.

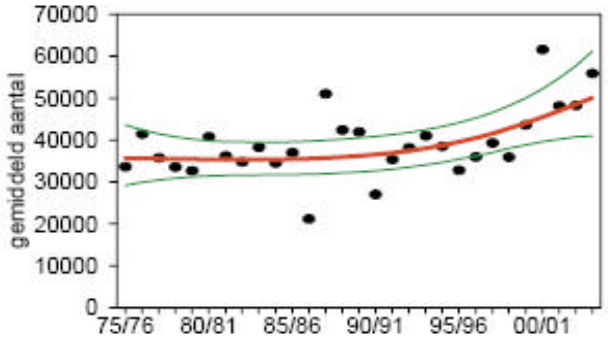

Aantalsontwikkeling bergeend

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Het verspreidingsgebied van de bergeend is stabiel.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De populatie van de bergeend neemt in aantal toe.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omvang en de kwaliteit van geschikt leefgebied voor de bergeend nemen niet wezenlijk af.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Het is niet te verwachten dat de omstandigheden voor de bergeend wezenlijk zullen verslechteren.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 48.900 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie volstaat.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Davidson N.V. & Rothwell P. 1993. Human disturbance to waterfowl on estuaries: conservation and coastal management implications of current knowlegde. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 97-105.

- Kempf N. 2001. Eiderenten und mausernde Brandenten. In: Landesamt für den Nationalpark Schleswig-Holsteinisches Wattenmeer (eds), Wattenmeermonitoring 2000. Schriftenreihe des Nationalpark Schleswig-Holsteinisches Wattenmeer. Sonderheft: 68-69.

- Koepff C. & Dietrich K. 1986. Störungen von Küstenvögeln durch Wasserfahrzeuge. Vogelwarte 33: 232-248.

- Koffijberg K., Blew J., Eskildsen K., Günther K., Koks B., Laursen K., Rasmussen L.M., Potel P. & Südbeck P. 2003. High tide roosts in the Wadden Sea. A review of bird distribution, protection regimes and potential sources of anthropogenic disturbance. Wadden Sea Ecosystem 16. CWSS/TMAG/JMMB, Wilhelmshaven.

- Spaans B., Bruinzeel L. & Smit C.J. 1996. Effecten van verstoring door mensen op wadvogels in de Waddenzee en de Oosterschelde. IBN-rapport 202. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Smient (*Anas penelope*) A050

1. Status

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De smient is een vrij kleine eendensoort die herkenbaar is aan een kastanjebruine kop met een goudgeel voorhoofd. In Nederland is de soort vooral in de winter aanwezig, maar kleine aantallen (hooguit enkele tientallen) broeden ook in Nederland. De wintervogels arriveren grotendeels in september en oktober, en zijn vooral afkomstig uit Scandinavië en Europees Rusland, in mindere mate ook van IJsland en de Britse Eilanden. De aantallen van de smient zijn in ons land het hoogst in de overwinteringsperiode van november t/m maart, in april zijn de meeste vogels weer vertrokken.
De smient is een grondeleend die niet duikt en als zodanig gebonden is aan ondiepten, oeverzones en aangrenzende landerijen. In het eerste deel van het overwinteringsseizoen bevindt zich een relatief groot deel van de populatie in de zoute gebieden: de aantallen 'pieken' daar een maand eerder dan in de zoete gebieden.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de smientenpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende smienten liggen in de boreale gebieden van Europa en West-Siberië. Bij de smient worden vijf populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante NW-Europese winterpopulatie (broedvogels uit West-Siberië en Noord-Europa) wordt geschat op 1.500.000 vogels. Hiervan verblijft 71% in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De smienten verblijven in estuaria, 'wetlands' en graslanden die in de nabijheid van vaarten, plassen en meren liggen. Vooral in het eerste deel van het najaar/winterseizoen is hij veel te zien in estuaria en getijdengebieden. Daarna zoekt de soort steeds meer het open agrarische gebied in het binnenland op. Smienten rusten daar overdag op vaarten, plassen en meren, en vliegen dan 's avonds bij het invallen van de duisternis naar de voedselgebieden in cultuurgrasland. Rustplaatsen en voedselgebieden liggen soms wel op 10 km afstand van elkaar, mogelijk ook verder. Overdag foerageert een deel van de vogels ook in de directe nabijheid van de rustplaats (taluds, oevers, aangrenzende percelen).

Voedsel: Smienten zijn planteneters die op een grote verscheidenheid aan planten, zaden en wortels kunnen foerageren. Aan de kust behoren diverse algensoorten tot het menu, in het binnenland wordt veel gras gegeten. In estuaria en getijdengebieden zoeken ze deels aquatisch voedsel zoals groenwieren of zeegras (indien beschikbaar). Op kwelders en schorren eten ze de zaden van o.a. zeekraal. Later in het seizoen wordt meer en meer op natte graslanden gefoerageerd. Het foerageren doen de smienten vooral 's nachts, overdag rusten de vogels op het water. Als de voedselbronnen aan de kust uitgeput raken, schakelt de soort meer en meer over op graslanden in het binnenland. De smient heeft een vergelijkbare voedselstrategie als een kleine ganzensoort zoals de brandgans. In het binnenland vertoont de smient voorkeur voor eiwitrijke en goed verteerbare grassoorten (of jonge scheuten), die hij bij graag zoekt op vochtige of deels geïnundeerde graslanden (in verband met frequente drinkvluchten).

Rust: Directe verstoring van de overdag meestal rustende smienten treedt op bij afstanden van 90 m (wandelaars) tot meer dan 100 m (watersporters). Surfers werken meer verontrustend dan zeil- of motorboten. De mate van verstoring beïnvloedt de keuze van de dagrustplaatsen, maar omdat de soort in het binnenland voornamelijk 's nachts foerageert, hoeft dit niet automatisch tot verlies van voedselgebied te leiden. In gebieden waar aquatisch wordt gefoerageerd is de soort gevoelig voor veranderingen in waterkwaliteit die de beschikbaarheid van groenwieren of zeegras bepalen. Extensivering van graslandbeheer en/of betere drainering van natte graslanden werken negatief door in de draagkracht van een gebied. Windturbines en hoogspanningsleidingen kunnen het pendelen (connectiviteit) tussen voedselgebied en slaapplaats belemmeren of een deel van het voedselgebied vanwege storende werking (verstoringsafstand 400 m) ongeschikt maken.

4. Huidig voorkomen

De smient komt in de winter in heel laag Nederland talrijk voor, met de nadruk op Friesland, Noord- en Zuid-Holland en Zeeland. Een kwart tot eenderde foerageert in zoute gebieden. De aantallen nemen toe vanaf september, zijn maximaal in december en in april zijn de meeste smienten weer verdwenen.

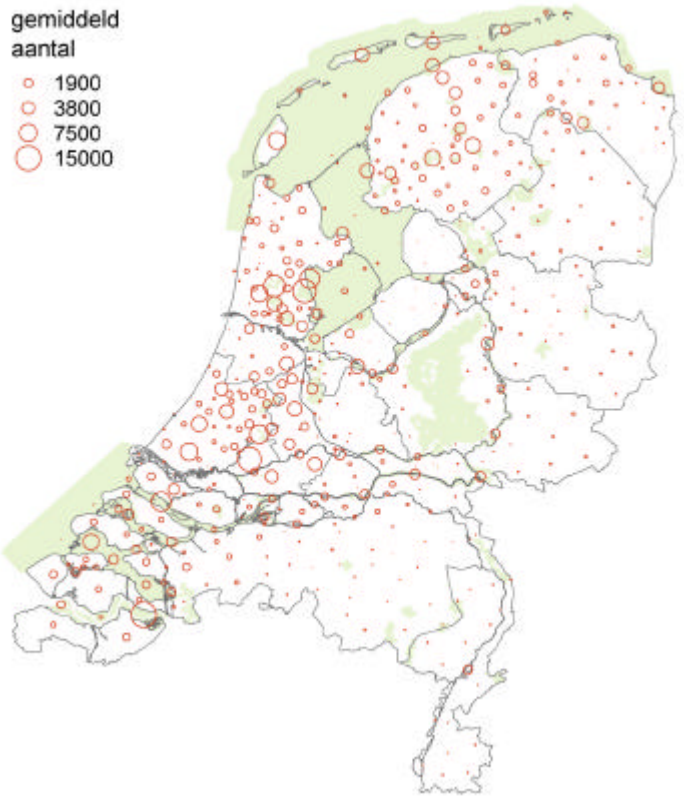

Verspreidingskaart smient

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De maximale aantallen van de smient tijdens de midwintertelling zijn toegenomen van circa 100.000 in 1965-1970 naar 500.000 in 1970-1980 en 800.000 in 1985-1990. In een aantal gebieden, bijv. in de Zoute Delta en in delen van de zoete rijkswateren, is deze toenemende trend ook in de laatste tien jaar doorgezet. Afname is geconstateerd in delen van Friesland (Oude Venen, Sneekermeer). Op landelijk niveau is de populatie nu stabiel.

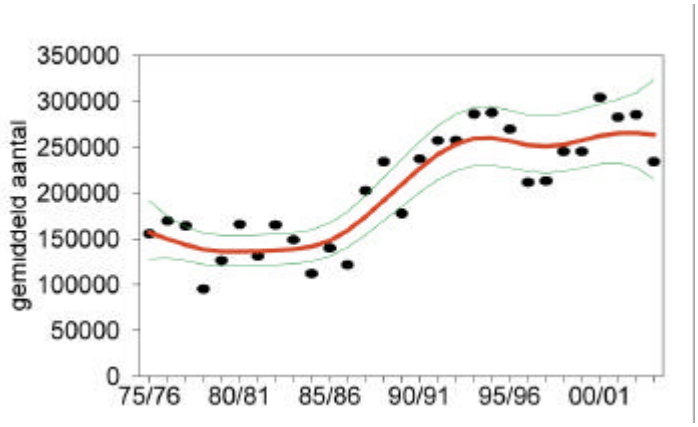

Aantalsontwikkeling smient

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de smient laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename zien. Over de meest recente periode 1995-2003 is de populatie stabiel.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Het verspreidingsgebied van de smient is stabiel.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De populatie van de smient is stabiel.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omvang en de kwaliteit van geschikt leefgebied voor de smient nemen niet wezenlijk af.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Het is niet te verwachten dat de omstandigheden wezenlijk zullen verslechteren.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 258.200 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname veroorzaakt door extensivering van landgebruik (o.a. door natuurontwikkeling) is aanvaardbaar.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie volstaat bij deze soort.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	zeer ongunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Davidson N.V. & Rothwell P. 1993. Human disturbance to waterfowl on estuaries: conservation and coastal management implications of current knowlegde. Wader Study Group Bulletin 68 (Supplement): 97-105.

- Eggenhuizen T. 1996. Grazende vogels in Waterland. Opvang van ganzen, zwanen, Meerkoeten en Smienten. Rapport samenwerkingsverband Waterland, Purmerend.

- Madsen J. 1995. Impacts of disturbance on migratory waterfowl. Ibis 137: s67-s74.

- Madsen J. & Fox A.D. 1995. Impacts of hunting disturbance on waterbirds -a review. Wildl. Biol. 1: 193-207.

- Schreiber M. 2000. Windkraftanlagen als Störquellen für Gastvögel. *In:* Winkelbrandt A., Bless R., Herbert M., Kröger K., Merck T., Netz-Gerten B., Schiller J., Schubert S. & Schweppe-Kraft B. (eds), Empfehlungen des Bundesamtes für Naturschutz zu naturschutzverträglichen Windkraftanlagen. Bundesamt für Naturschutz, Bonn-Bad Godesberg.

- Winkelman J.E. 1989. Vogels en het windpark nabij Urk (NOP): aanvaringsslachtoffers en verstoring van pleisterende eenden, ganzen en zwanen. RIN-rapport 89-15. RIN, Arnhem.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Krakeend (*Anas strepera*) (A051)

1. Status

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De krakeend is een middelgrote eend met een overwegend grijsbruin voorkomen en een opvallende witte vlek op de vleugel. In Nederland is de soort het gehele jaar door aanwezig. Het aantal broedparen is sinds de jaren zeventig ongeveer vertienvoudigd, het werd in 1998-2000 geschat op 6000-7000 paren. In ons land overwinterende krakeenden komen uit Rusland, Zuid-Zweden, Noord-Duitsland en Polen. Waarschijnlijk blijft ook een groot deel van onze eigen broedvogels hier 's winters hangen en die vogels vormen daarbij mogelijk een niet onbelangrijk deel van de totale aantallen overwinteraars. De aantallen krakeenden zijn het hoogst in september t/m december.
De krakeend is een grondeleend die niet of nauwelijks duikt en als zodanig gebonden is aan ondiepten, oevergebieden en aangrenzende landbouwgebieden. Voor broeden is de krakeend afhankelijk van ruigere oevervegetatie voor de bescherming van het op de grond gelegen nest tegen roofdieren (predatoren). In de ruiperiode (augustus), wanneer de soort niet in staat is tot vliegen, is de krakeend afhankelijk van grote waterrijke gebieden met goede schuilmogelijkheden in de oevervegetatie.

Relatief belang in Europa: De staat van instandhouding van de krakeendpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende krakeenden liggen in de gematigde delen van Europa en West-Siberië. De overwinteringsgebieden liggen in gematigde en zuidelijke delen van Eurazië en in Noord-Afrika (Nijl).
Bij de krakeend worden zes populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante West-Europese populatie wordt geschat op 60.000 vogels. Hiervan verblijft naar schatting 58% in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De krakeend heeft een voorkeur voor ondiepe, voedselrijke (eutrofe) zoete wateren. Het kan stilstaand water zijn of zwakstromend water. De soort komt ook voor in brak water, maar mijdt zoute wateren. De grootste aantallen krakeenden worden aangetroffen in grote moerasgebieden (zoals Lauwersmeer en Oostvaardersplassen) en grote 'wetlands' zoals het IJsselmeergebied en de Beneden-Rivieren. Minder algemeen is de krakeend in de uiterwaarden van de grote rivieren en hij is vrijwel afwezig in agrarisch gebied. Na de oogsttijd gaan de krakeenden soms 's nachts op stoppelvelden foerageren. De krakeend foerageert vaak bij of op harde oeversubstraten zoals strekdammen, vooroeververdedigingswerken en betonwanden. Daardoor ziet men hem soms ook in de buurt van menselijke activiteiten, in havens en sluizen. Hoewel de krakeend vooral een waterplanten- en algeneter is, is hij toch minder gevoelig voor vermesting dan andere zwemeenden.

Voedsel: Het dieet van de krakeend is grotendeels plantaardig. Hij eet vooral loof, wortels en zaden van waterplanten zoals krans- en draadwieren en vegetatieve delen van waterplanten, soms ook valgraan op stoppelvelden. Daarnaast eet hij ook dierlijk voedsel zoals zoetwaterslakken, waterinsecten, wormen en kleine visjes. Hij zoekt zijn voedsel in ondiep zoet

water waarin kranswieren en andere waterplanten groeien, bij voorkeur langs natuurlijke oevers. In voedselrijkere wateren foerageert hij ook op draadwieren op stortstenen oevers. Het voedsel vertoont grote verscheidenheid. Krakeenden foerageren grotendeels grondelend.

Rust: Krakeenden zijn vrij gevoelig voor verstoring door watersporters. Ze vluchten weg op afstanden van rond de 300 m. Een bijv. door windsurfers sterk verstoord gebied kan tijdelijk worden verlaten. Windturbines op dijken en oevers kunnen de ligging van rust- en voedselgebied beïnvloeden

4. Huidig voorkomen

De krakeend komt ‘s winters in heel laag Nederland talrijk voor, maar met een sterk accent op West en Zuidwest Nederland. Hij is vooral talrijk in de streek rond Amsterdam (Noordzeekanaal), in Zuid-Holland en in het Benedenrivierengebied (Nieuwe Waterweg, Oude Maas, Biesbosch). Met uitzondering van de Grevelingen is de rest van de delta minder belangrijk voor de soort.

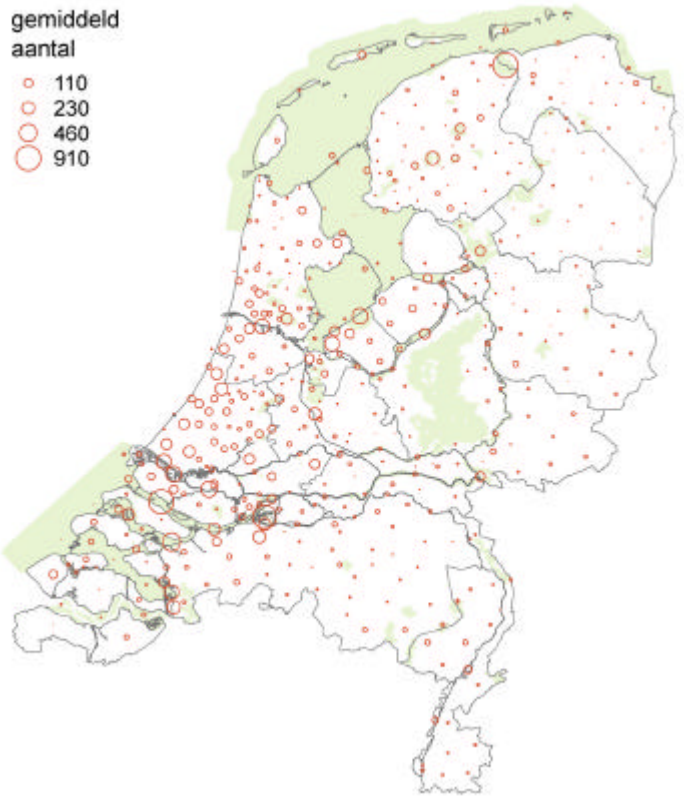

Verspreidingskaart krakeend

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland
De in januari getelde aantallen krakeenden zijn toegenomen van enkele tientallen in 1965-1970 tot maximaal 2.400 in 1970-1980, gestegen tot 3.400 in 1980-1990 en 9.800 in 1990-2000.

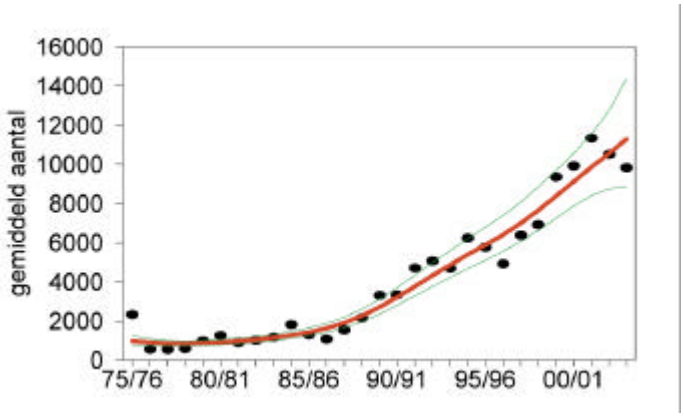

Aantalsontwikkeling krakeend

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse krakeendenpopulatie laat sinds 1981 (1981-2003) een sterke toename zien. Ook over de meest recente periode 1995-2003 neemt de populatie sterk toe.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Het verspreidingsgebied van de krakeend is groter geworden.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De populatie van de krakeend neemt toe.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omvang en de kwaliteit van geschikt leefgebied voor de krakeend zijn toegenomen.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Het is niet te verwachten dat de omstandigheden wezenlijk zullen verslechteren.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 10.200 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname als gevolg van herstel van zout-zoet overgangen is aanvaardbaar

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie volstaat bij deze soort.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	Gunstig
Populatie	gunstig	Gunstig
Leefgebied	gunstig	Gunstig
Toekomst	gunstig	Gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**Gunstig**

6. Bronnen

- Madsen J. & Fox A.D. 1995. Impacts of hunting disturbance on waterbirds -a review. Wildl. Biol. 1: 193-207.

- Noordhuis R. 1997. Watervogels en waterplanten in de randmeren. Limosa 69: 26-27.

- Noordhuis R., van Roomen M., Zollinger R., Tempel J. & Bouw W. 1997. Watervogels in de Randmeren: recente ontwikkelingen in een historisch perspectief. De Levende Natuur 98: 25-34.

- Platteeuw M. & Beekman J.H. 1994. Verstoring van watervogels door scheepvaart op Ketelmeer en IJsselmeer. Limosa 67: 27-33.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Wintertaling (*Anas crecca*) A052

1. Status

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel, zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De wintertaling is een kleine eend. Het mannetje heeft een bruine kop met een opvallende groene streep in de oorstreek. In Nederland is de soort het gehele jaar door aanwezig. Het aantal broedparen werd in 1998-2000 geschat op 2000-2500. Dat is een lager aantal dan de 2300-5000 geschat voor 1970-1980. De in ons land overwinterende vogels komen uit Rusland, de Baltische staten, Scandinavië, Duitsland en Polen. De aantallen wintertalingen zijn in Nederland het hoogst in september t/m november. Waarschijnlijk blijft ook een groot deel van onze eigen broedvogels hier 's winters hangen maar de omvang van de Nederlandse broedpopulatie is erg beperkt vergeleken met de totale aantallen wintervogels.
De wintertaling is een grondeleend die niet of nauwelijks duikt en als zodanig gebonden is aan ondiep water, oevergebieden en aangrenzende landbouwgebieden. Hij verblijft graag in kleinschalige, ondiepe wateren in 'wetlands' met periodiek terugkerende, of permanent aanwezige pioniervegetaties.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de wintertalingpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende wintertalingen liggen in de boreale en gematigde streken van Europa en West-Siberië. De overwinteringsgebieden liggen in gematigde en zuidelijke delen van Eurazië en Noord-Afrika. Bij de wintertaling worden vijf populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante NW-Europese populatie wordt geschat op 400.000 vogels. Hiervan verblijft 31% in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: Het leefgebied van de wintertaling beslaat zowel zoete als zoute wateren. Belangrijke voorwaarde is dynamiek in de water-land overgangen, bijvoorbeeld door getij in slikken, kwelders en schorren. Of dynamiek door inundatie in uiterwaarden, door wisselingen in waterpeilen in rivieren en moerasgebieden of hevige regenval. Deze voorkeur hangt enerzijds samen met het foerageergedrag: het bestaat uit het filteren van slikkig sediment en van ondiep water. Anderzijds is de soort ook afhankelijk van de vegetatie van dynamische pioniermilieus. De wintertaling komt nauwelijks voor in agrarisch gebied, maar is soms in de nazomer op stoppelvelden te zien. De soort kan grote concentraties vormen wanneer gunstige voedselomstandigheden ontstaan, bijv. door het droogvallen van een moerasgebied. Beteugelen van de dynamiek leidt tot verlies van de kwaliteit van zijn leefgebied, zowel in termen van foerageermogelijkheden als vermindering van draagkracht door afname van zaadproducerende pioniervegetatie.

Voedsel: De wintertaling heeft een brede voedselkeuze. In de winter foerageert de soort veel op zaden, vooral op kleine plantenzaden van verschillende soorten zeggen en biezen, grassen, fonteinkruiden en zuring en zoute planten (zeekraal). De wintertalingen eten ook bulbillen (zaadachtige deeltjes) van kranswieren en in de nazomer soms valgraan op stoppelvelden. Verder staat dierlijk voedsel eveneens op hun menu, dat bestaat uit ongewervelden zoals slakjes, kleine waterinsecten en muggenlarven.

Rust: De wintertaling is gevoelig voor verstoring door water- en oeverrecreatie. Bij verstoring door watersporters vlucht hij weg bij een afstand van ongeveer 100 m. Bij windturbines zijn verstoringsafstanden van 100-250 m vastgesteld. Het leefgebied waarvoor de wintertaling voorkeur heeft (met veel dynamiek) is zeer gemakkelijk te verstoren.

4. Huidig voorkomen

De wintertaling komt voor in heel laag Nederland, met concentraties in o.a. Dollard, Lauwersmeer, Friese merengebied, de Waddeneilanden, de Biesbosch en de Zeeuws/Zuid-Hollandse delta. Soms reageert de soort tijdelijk massaal op pionierstadia van landschapsontwikkeling waarin veel zaden worden geproduceerd (zoals in Lauwersmeer, Oostvaardersplassen en in diverse andere natuurontwikkelingsprojecten).

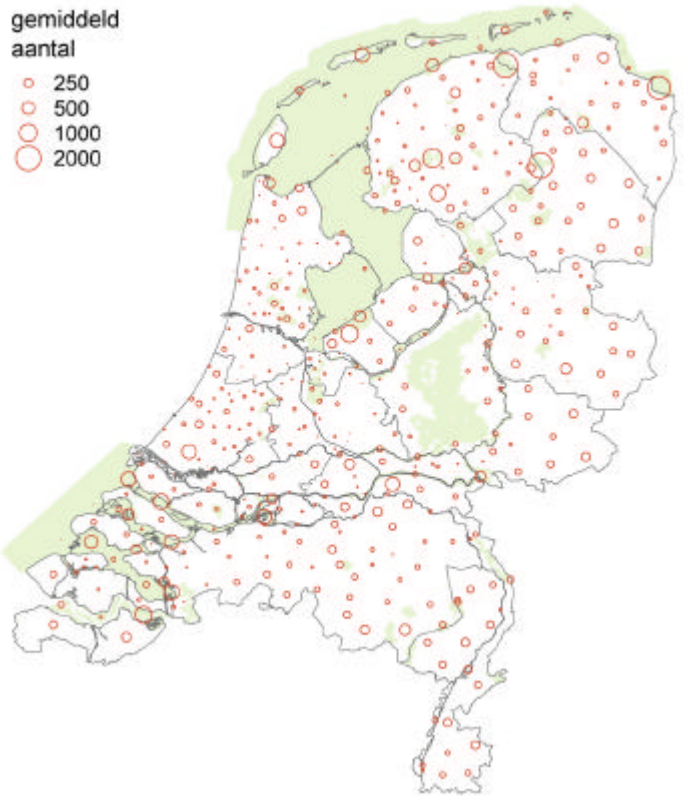

Verspreidingskaart wintertaling

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De aantallen van de wintertaling in Nederland schommelen sterk. Het patroon vertoont daarbij opvallend veel overeenkomst met dat van de slobeend.

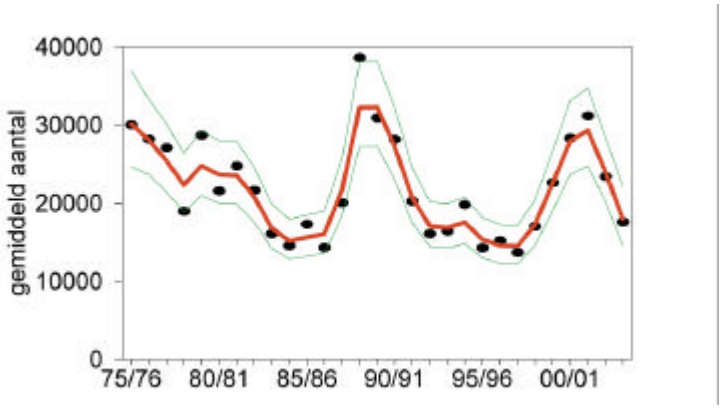

Aantalsontwikkeling wintertaling

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de wintertaling laat sinds 1981 (1981-2003) een matige afname zien. Over de meest recente periode 1995-2003 is de populatie echter stabiel.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Het verspreidingsgebied van de wintertaling is in de laatste decennia niet wezenlijk veranderd.

Beoordelingsaspect populatie: matig ongunstig
De trend over de gehele periode 1980-2003 vertoont een significante, maar matige afname, zodat de beoordeling op dit onderdeel matig ongunstig is. Rond deze trend is echter veel fluctuatie en de recente aantallen zijn hoger dan de gemiddelde waarde over deze periode.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
Het voor wintertalingen geschikte leefgebied is als gevolg van de drastische afname van zoet- en brakwatergetijdegebied door de Deltawerken in de loop van 1970-1990 flink geslonken. Daartegenover staan (tijdelijke) toenames van leefgebied bij het droogvallen en maar geleidelijk in cultuur brengen van de grotere IJsselmeerpolders. Ook een kunstmatig terugzetten van de natuurlijke successie in de Oostvaardersplassen via het verlagen van het waterpeil leidde tot een kortstondige opbloei van natte pionierbegroeiingen en daarmee van de wintertaling. De algemene trend in het wintertalingleefgebied is in Nederland tot rond 1980 negatief, en daarna positief.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Natuurherstel- en natuurontwikkelingsprojecten zorgen voor een gunstig toekomstperspectief voor de wintertaling. Vooral als deze projecten leiden tot een toename van dynamiek (terugkeer van getij en zoet-zout overgangen) en frequenter optreden van pioniersituaties.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 21.000 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij landelijke instandhoudingsdoelstelling: In het Natura 2000 doelendocument is een draagkrachtschatting van 21.000 wintertalingen (seizoensgemiddelde 1980-2003) geformuleerd. Omdat de huidige aantallen ondanks matige afname over de gehele periode hoger zijn dan deze waarde, is volstaan met een behoudsopgave.

Oordeel: matig ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	matig ongunstig
Leefgebied	matig ongunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**matig ongunstig**	**matig ongunstig**

6. Bronnen

- Madsen J. 1995. Impacts of disturbance on migratory waterfowl. Ibis 137: s67-s74.
- Madsen J. & Fox A.D. 1995. Impacts of hunting disturbance on waterbirds -a review. Wildl. Biol. 1: 193-207.
- Noordhuis R. 1997. Watervogels en waterplanten in de randmeren. Limosa 69: 26-27.
- Noordhuis R., van Roomen M., Zollinger R., Tempel J. & Bouw W. 1997. Watervogels in de Randmeren: recente ontwikkelingen in een historisch perspectief. De Levende Natuur 98: 25-34.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Wilde eend (*Anas platyrhynchos*) A053

1. Status

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De wilde eend is een relatief grote grondeleend met een bont kleurpatroon. Het mannetje heeft een geheel groene kop, een donkerbruine borst en grijsachtige flanken en rug. In Nederland is de wilde eend talrijk en het gehele jaar door aanwezig. Het aantal broedparen werd in 1998-2000 geschat op 350.000-500.000. De in ons land overwinterende vogels komen voor een deel uit Scandinavië, Finland, de Baltische Staten, Duitsland, Polen en Rusland. Ook een groot deel van de Nederlandse broedvogels blijft hier overwinteren en dit betreft een aanzienlijk deel van de totale winteraantallen.
De wilde eend is een grondeleend die niet of nauwelijks duikt en als zodanig gebonden is aan ondiep water, oevergebieden en aangrenzende landbouwgebieden. Hij zoekt zijn voedsel op het wateroppervlak, al grondelend of lopend, zijn dieet kent een grote verscheidenheid.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de wilde eendenpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende wilde eenden liggen in de gematigde en boreale delen van Europa en West-Siberië. In Nederland komt de ondersoort *Anas platyrhynchos platyrhynchos* voor. Bij deze ondersoort worden zeven populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante NW-Europese populatie wordt geschat op 4.500.000 vogels. Hiervan verblijft 16% in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De wilde eend komt in heel verschillende wateren voor, variërend van estuaria tot kanalen en grachten in stedelijk gebied. Het kunnen zowel zoete als zoute wateren zijn. De grootste aantallen wilde eend worden aangetroffen in waterrijke gebieden, in estuaria, op grote meren en plassen, langs rivieren en in moerasgebieden. In de nazomer wordt de soort ook in grote aantallen 's nachts op stoppelvelden foeragerend aangetroffen. De wilde eenden rusten dan overdag in grotere wateren, die soms 10 km ver of nog verder van de akkerpercelen vandaan liggen. In stedelijk gebied verblijft de wilde eend vaak op plaatsen waar geregeld vogels worden gevoerd; vooral bij vorst zijn er sterkere concentraties op dergelijke plaatsen.

Voedsel: Het dieet van de wilde eend vertoont een grote verscheidenheid. Buiten de broedtijd is zijn voedsel vooral plantaardig. Zaden, stengels en bladeren van waterplanten, eendenkroos, gras en zaden worden dan gegeten, evenals valgraan op stoppelvelden. Daarnaast eten de wilde eenden insecten, slakjes, kreeftachtigen muggenlarven, en in stedelijk gebied ook brood. Afhankelijk van het leefgebied en het voedselaanbod past de soort zijn verspreiding en foerageerwijze aan en foerageert hij ook 's nachts.

Rust: Rusten doet de wilde eend op allerlei wateren. De wilde eend is matig tot gemiddeld storingsgevoelig. In stedelijk gebied is zijn verstoringsafstand kleiner dan op open wateren. Bij verstoring door waterrecreatie op open wateren is bij de wilde eend een verstoringsafstand vastgesteld van 130 m. De wilde eend kan windturbines op dijken en oevers als verstorend ervaren, met verstoringsafstanden van 100-350 m, afhankelijk van de plaatselijke omstandigheden.

4. Huidig voorkomen

De wilde eend komt ‘s winters in heel Nederland voor, met wat lagere dichtheden in de hogere delen van het land en concentraties in wisselende gebieden, ondermeer de deltawateren.

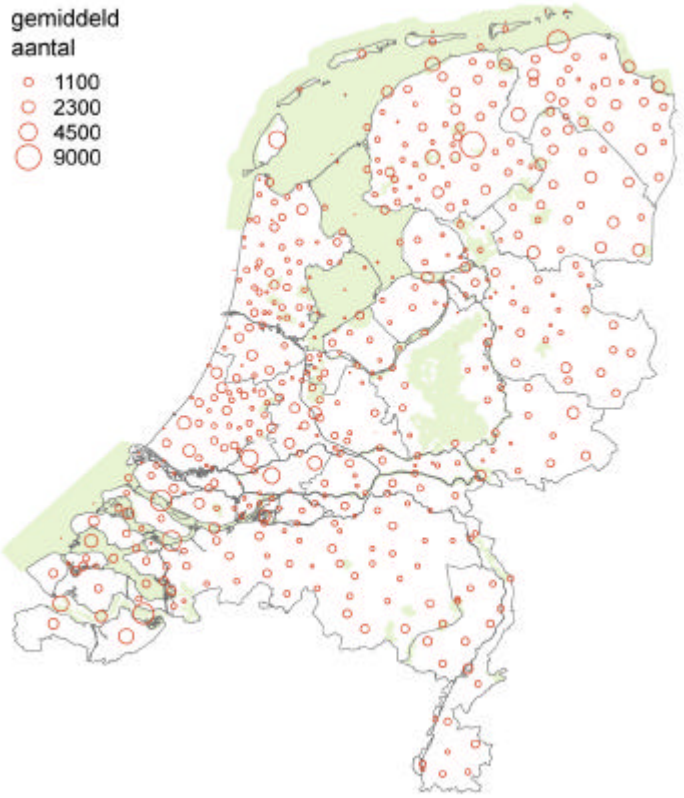

Verspreidingskaart wilde eend

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Het aantal in Nederland overwinterende wilde eenden is ten minste sinds 1970 stabiel.

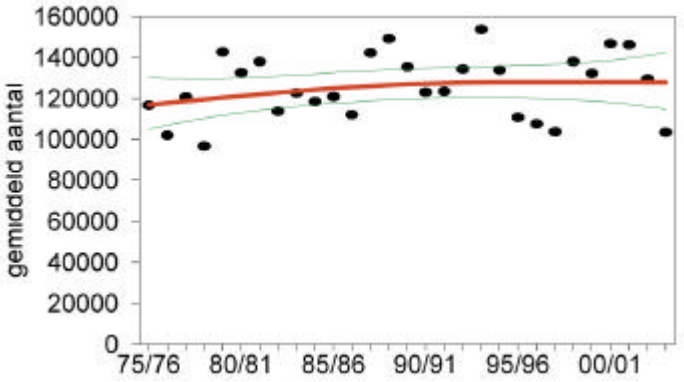

Aantalsontwikkeling wilde eend

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse wilde eendenpopulatie is sinds 1981 (1981-2003) stabiel. Ook over de meest recente periode 1995-2003 is populatie stabiel.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Het verspreidingsgebied van de wilde eend is in de laatste decennia niet wezenlijk veranderd

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De populatie van de wilde eend is in de laatste twintig jaar stabiel.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omvang en de kwaliteit van geschikt leefgebied voor de wilde eend zijn niet afgenomen.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Het is niet te verwachten dat de omstandigheden voor de wilde eend wezenlijk zullen verslechteren.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 128.000 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie volstaat bij deze soort.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Madsen J. 1995. Impacts of disturbance on migratory waterfowl. Ibis 137: s67-s74.
- Madsen J. & Fox A.D. 1995. Impacts of hunting disturbance on waterbirds - a review. Wildlife Biology 1: 193-207.
- Noordhuis R. 1997. Watervogels en waterplanten in de randmeren. Limosa 69: 26-27.
- Noordhuis R., van Roomen M., Zollinger R., Tempel J. & Bouw W. 1997. Watervogels in de Randmeren: recente ontwikkelingen in een historisch perspectief. De Levende Natuur 98: 25-34.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Pijlstaart (*Anas acuta*) A054

1. Status

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De pijlstaart is een relatief grote eend. Hij valt op door de tekening van zijn chocoladebruin met witte kop en keel en door zeer lange staartpennen. In Nederland is de pijlstaart het hele jaar aanwezig. Het is in ons land een schaarse broedvogel. In 1998-2000 werd het aantal paren geschat op 20-30, dat is ongeveer even veel als rond 1970-1980. Deze aantallen van de eigen broedpopulatie vallen in het niet bij de totalen in de winter. Het merendeel van de in ons land overwinterende vogels komen uit Rusland, de Baltische staten en Scandinavië en die arriveren hier omstreeks september. De aantallen van de pijlstaart zijn in ons land hoog van oktober t/m februari en in april vertrekken de laatste vogels.
De pijlstaart is een grondeleend die weinig duikt en als zodanig gebonden is aan ondiep water, oevergebieden en aangrenzende landbouwgebieden. Hij kan echter met zijn lange hals dieper water aan dan andere grondeleenden. De pijlstaart is vooral een soort van grote 'wetlands' met ondiep water en periodiek terugkerende, of permanent aanwezige pioniervegetaties.

Relatief belang in Europa: De staat van instandhouding van de pijlstaartpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende pijlstaarten liggen in de boreale en gematigde streken van Europa en Siberië. De overwinteringsgebieden liggen in de gematigde en zuidelijke delen van Eurazië en in Noord- en Midden-Afrika. Bij de pijlstaart worden zes populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante NW-Europese winterpopulatie (broedvogels uit Noord-Europa en West-Siberië) wordt geschat op 60.000 vogels. Hiervan verblijft 44% in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De pijlstaart leeft in zowel zoete als zoute wateren. De soort bezoekt vooral in het najaar kwelders, zandplaten en slikken in estuaria, evenals akkerland (stoppelvelden) in het agrarische gebied. Het akkerland wordt uitsluitend 's nachts bezocht, waarbij de vogels overdag op open water rusten en grotere afstanden afleggen om geschikte akkers te vinden. In het voorjaar zijn ook ondiepe zoetwaterplassen en geïnundeerde of vochtige graslanden voor de pijlstaart van belang. Omdat ze graag foerageren op pionierplanten en de daarin levende bodemfauna in een vochtige tot natte omgeving, vertonen de pijlstaarten voorkeur voor gebieden met dynamiek (door getij of peilfluctuaties). Daarbij zwemmen of grondelen ze in ondiep water en duiken ze incidenteel dieper, tot op circa 1 m diepte.

Voedsel: De pijlstaart eet een grote variatie aan voedsel. Hij voedt zich voorlal met zaden en worteldelen van (pionier)planten en ondergedoken waterplanten zoals fonteinkruiden en kranswieren, maar ook bijvoorbeeld met zaden van zuring en andere landplanten. Ook dierlijk voedsel versmaadt hij niet, zoals slakken en (larven van) aquatische insecten (waterkevers), vliegen, muggen, kokerjuffers, libellen, sprinkhanen en krekels. Soms weet hij ook mollusken, bloedzuigers, vlokreeften, amfibie-larven en kleine vis te bemachtigen. Daarnaast foerageert de pijlstaart ook op valgraan op stoppelvelden. Op het wad slobberen pijlstaarten vermoedelijk (naast zaden) ook kleine schelpdieren, slakjes en andere kleine bodemdieren.

Rust: De pijlstaart rust overdag aan de randen van grote wateren. Verstoring door wandelende recreanten treedt op bij afstanden van boven 100 m, waarmee de soort een gemiddelde verstoringsgevoeligheid heeft. Foeragerende groepen zijn gevoelig voor verstoring door windsurfers (bijv. op de Randmeren). Eveneens bestaat verstoringsrisico door windturbines langs de oever. De voedselkwaliteit kan nadelig worden beïnvloed door vermesting waardoor verarming van het aanbod van waterplanten optreedt. Gebrek aan dynamiek of onnatuurlijk peilbeheer belemmert foerageermogelijkheden.

4. Huidig voorkomen

Overwinterende pijlstaarten zijn in Nederland sterk geconcentreerd in het Waddengebied (Schiermonnikoog, Boschplaat, Balgzand) en de Zeeuwse Delta (m.n. Verdronken Land van Saeftinghe). In de laatste tien jaar is ook de betekenis van de Veluwerandmeren voor de pijlstaart toegenomen met het herstel van de watervegetatie aldaar.

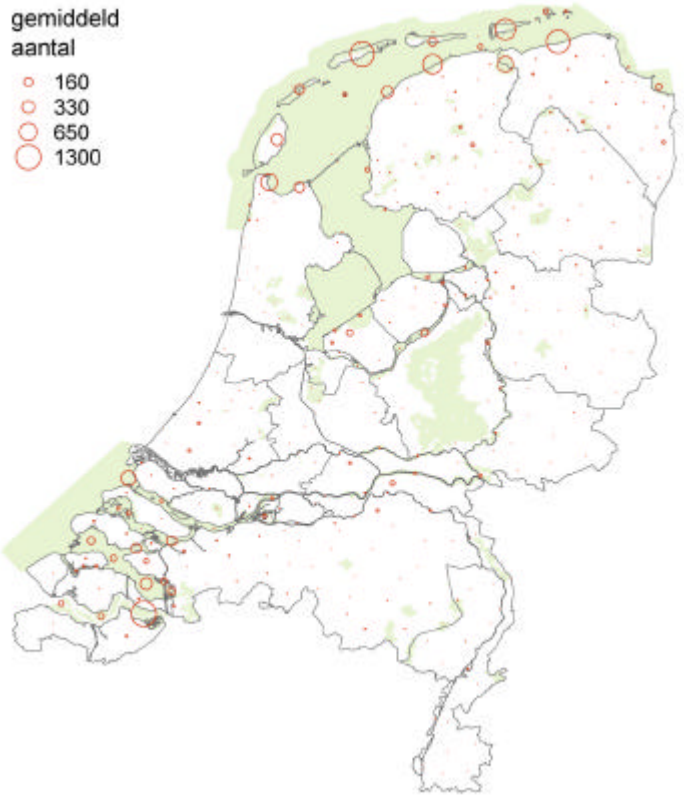

Verspreidingskaart pijlstaart

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De winteraantallen van de pijlstaart vertoonden in de periode 1965-1990 grote schommelingen en een afnemende tendens. Dit beeld is ook van de overwinteringsgebieden in de Sahel bekend, waar het aantal overwinteraars tijdens en na de grote droogte van 1984-1992 dramatisch is gedaald. Dit dieptepunt wordt gevolgd door een zeker herstel.
Al vóór 1980 is het leefgebied van de pijlstaart achteruitgegaan door het verdwijnen van intergetijdengebied in de Delta, het geleidelijk in cultuur brengen van de Flevopolders en de voortschrijdende vegetatiesuccessie in gebieden als de Oostvaardersplassen.

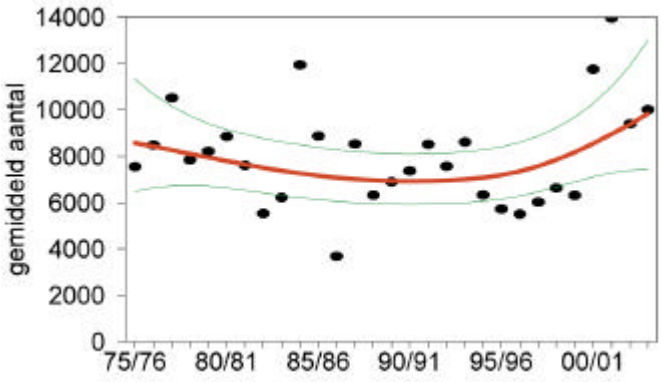

Aantalsontwikkeling pijlstaart

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse pijlstaartpopulatie is sinds 1981 (1981-2003) stabiel. Over de meest recente periode 1995-2003 is de populatie matig toegenomen.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
De verspreiding van de pijlstaart is na 1980 niet afgenomen.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
Over de laatste twintig jaar is de pijlstaartpopulatie in aantal stabiel gebleven.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De kwaliteit van het leefgebied is sinds omstreeks 1990 in ons land toegenomen door de verbetering van de waterkwaliteit.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig
Vanwege de internationale afname van de biogeografische populatie is het toekomstperspectief als matig ongunstig beoordeeld.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 7850 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie volstaat bij deze soort, althans in Nederland.

Oordeel: matig gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	Matig ongunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	**matig ongunstig**	**matig ongunstig**

6. Bronnen

- Madsen J. 1995. Impacts of disturbance on migratory waterfowl. Ibis 137: s67-s74.

- Madsen J. & Fox A.D. 1995. Impacts of hunting disturbance on waterbirds -a review. Wildl. Biol. 1: 193-207.

- Noordhuis R. 1997. Watervogels en waterplanten in de randmeren. Limosa 69: 26-27.

- Noordhuis R., van Roomen M., Zollinger R., Tempel J. & Bouw W. 1997. Watervogels in de Randmeren: recente ontwikkelingen in een historisch perspectief. De Levende Natuur 98: 25-34.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Slobeend (*Anas clypeata*) A056

1. Status

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De slobeend is een middelgrote eend met een bont kleurpatroon, het mannetje heeft een donkergroene kop, witte borst en kastanjebruine flanken. Beide geslachten hebben een opvallend verbrede snavel. In Nederland is de soort het hele jaar door aanwezig. Het aantal broedparen werd in 1998-2000 geschat op 8000-9000, iets lager dan in 1970-1980), dus een aanzienlijk deel van de totale aantallen in Nederland. De in ons land overwinterende vogels komen vooral uit Rusland en Scandinavië. Een deel daarvan, mogelijk met een deel van onze broedvogels, gaat verder richting Frankrijk. Het seizoensverloop vertoont min of meer het patroon van een doortrekker, met hoge aantallen in september t/m november en in maart en april, en veel lagere aantallen in december t/m februari.
De slobeend is een grondeleend die niet of nauwelijks duikt en als zodanig gebonden is aan ondiepten, oevergebieden en aangrenzende landbouwgebieden.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de slobeendpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende slobeenden liggen in de boreale en gematigde delen van West-Siberië en Europa; in West-Europa van Finland en IJsland tot in Frankrijk en zeer lokaal in Spanje. De overwinteringsgebieden liggen in de gematigde en zuidelijke delen van Eurazië en in Noord en Midden-Afrika. Bij de slobeend worden zes populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante NW- en Centraal-Europese winterpopulatie wordt geschat op 40.000 vogels. Hiervan verblijft 63% in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De slobeend komt voornamelijk op zoet water voor. De soort mijdt grote estuaria en het intergetijdengebied. De voedselhabitat bestaat uit zoetwatermoerassen, natte natuurgebieden, rivierarmen, plassen en meren. De slobeend foerageert bij voorkeur in ondiepere bochten en andere beschutte waterpartijen. Concentraties van ruiende vogels worden eveneens in op zulke plekken aangetroffen. De brede spatelvormige snavel van de slobeend is speciaal aangepast op het filteren van het wateroppervlak en/of dunne sliblagen om kleine diertjes en zaden te bemachtigen.

Voedsel: De slobeend eet een grote verscheidenheid aan voedsel, maar is gespecialiseerd in watervlooien en ander zoöplankton. Daarnaast foerageert de soort op kleine (zoetwater)mollusken, insecten en hun larven, maar ook op zaden en plantenresten.

Rust: In de late zomer maken slobeenden de slagpenrui door, waarbij voldoende rust belangrijk is. Voor een deel verzamelen ze zich dan in zoetwatermoerassen die beperkt toegankelijk zijn. De soort is gevoelig voor waterrecreatie en heeft een verstoringsafstand van circa 300 meter ten opzichte van watersporters. Waterrecreatie kan daarmee van invloed zijn op de aantallen en de verspreiding van slobeenden, evenals de opstelling van windturbines op de waterkant. Aangezien slobeenden profiteren van hoge dichtheden aan zoöplankton kan een sterke vermesting van

ondiepe wateren, met als gevolg massale algenbloei, een storende invloed hebben op de voedselbeschikbaarheid.

4. Huidig voorkomen

De slobeend komt als niet-broedvogel in heel laag Nederland voor, met een opvallende concentratie in de Oostvaardersplassen die vaak meer dan een derde van het landelijke aantal omvat.

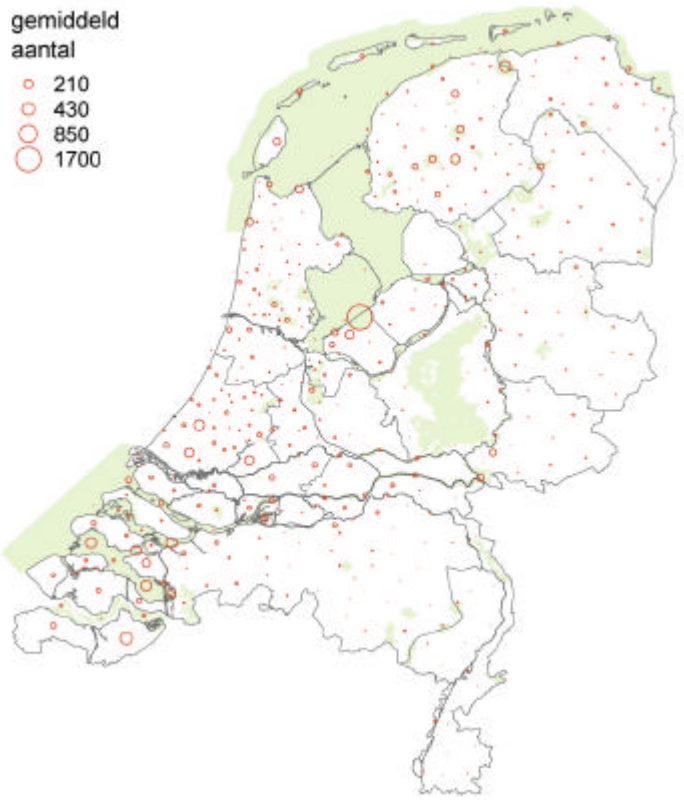

Verspreidingskaart slobeend

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De aantallen van de slobeend in Nederland vertonen veel schommelingen, waarbij het patroon opvallend veel overeenkomst vertoont met dat van de wintertaling. Een maximum aantal rond 1990 werd gevolgd door een dal rond 1995 en een herstel in de laatste paar jaren.

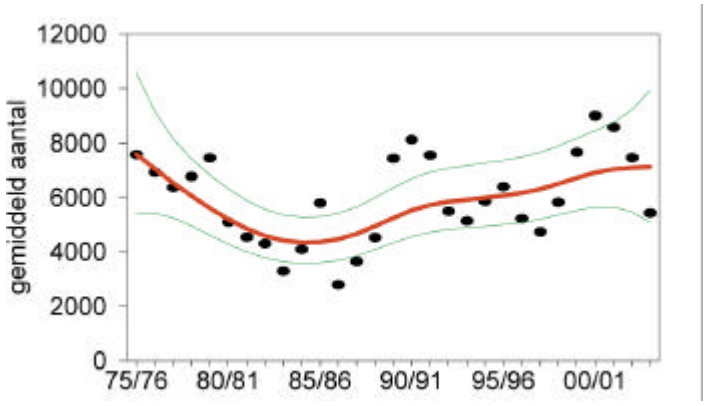

Aantalsontwikkeling slobeend

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de slobeend is sinds 1981 (1981-2003) stabiel. Over de meest recente periode 1995-2003 kon door fluctuaties de trend niet goed bepaald worden.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
Bij de slobeend is sprake van de combinatie van een stabiele Europese populatie en sterke fluctuaties in de in Nederland overwinterende aantallen. Behoud van de huidige situatie volstaat in ons land, te vertalen in een minimum van 20% van de internationale populatie op grond van het vijfjarig gemiddeld seizoensmaximum en/of een vijfjarig gemiddeld seizoensaantal van 6000 vogels (juli t/m juni).

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Bij verdergaande verbetering van de waterkwaliteit en natuurontwikkeling zijn de perspectieven voor de slobeend waarschijnlijk gunstig.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 5750 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname als gevolg van herstel van zout-zoet overgangen is aanvaardbaar.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie volstaat.

Oordeel: gunstig
De staat van instandhouding van de populatie is in 1981 als ongunstig beschouwd als gevolg van een negatieve trend op dat moment. De staat van instandhouding in 2004 was gunstig door een opwaartse tendens aan het eind van de periode, resulterend in iets hogere aantallen dan in 1981.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	matig ongunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**matig ongunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Noordhuis R. 1997. Watervogels en waterplanten in de randmeren. Limosa 69: 26-27.
- Noordhuis R., van Roomen M., Zollinger R., Tempel J. & Bouw W. 1997. Watervogels in de Randmeren: recente ontwikkelingen in een historisch perspectief. De Levende Natuur 98: 25-34.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Krooneend *(Netta rufina)* (A058)

1. Status

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De krooneend is een relatief grote duikeend die herkenbaar is aan een oranjebruine kop en een roze snavel. Hij is in Nederland het hele jaar door aanwezig en is bij ons een schaarse, maar toenemende broedvogel (6-15 paar 1985-1990; 170 in 2003; vooral in Vechtplassengebied en Randmeren). De soort vormt in principe concentraties van ruiende vogels in de nazomer, soms op grote afstand van de broed- en overwinteringsgebieden. De krooneend trekt vanuit de NW-Europese broedgebieden naar Frankrijk en Spanje voor overwintering. Van de Nederlandse populatie blijft echter een deel in ons land achter. Gezien een aantalspiek in november vindt dan mogelijk doortrek plaats van Deense en/of Noord-Duitse vogels.
De krooneend is een soort van helder, plantenrijk water, waar hij duikend zijn voedsel bemachtigt.

Relatief belang in Europa: De staat van instandhouding van de krooneendenpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende krooneenden liggen in Midden- en Zuid-Europa en in Turkije en het Kaspische Zeegebied. De overwinteringsgebieden liggen rond de Middellandse Zee en de Zwarte Zee. Bij de krooneend worden vier populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante West en Centraal-Europese populatie wordt geschat op 50.000 vogels. Hiervan verblijft 1% in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De krooneend komt uitsluitend voor in zoetwatermilieus. Hij leeft vooral in grotere meren en plassen die minder voedselrijk zijn en daardoor helder water bevatten en veel ondergedoken waterplanten. De rustplaatsen en voedselterreinen van de krooneend bevinden zich in het zelfde gebied.

Voedsel: Het voedsel van de krooneend is vooral plantaardig. Het bestaat uit delen van waterplanten zoals fonteinkruiden, vederkruid, hoornblad en algen en zaden. De krooneend eet bijzonder graag kranswier (met name *Nitellopsis obtusa*) en soms ook klein dierlijk voedsel. Het voedsel wordt zowel overdag als 's nachts voornamelijk duikend verzameld.

Rust: Tijdens de ruiperiode in de zomer trekken krooneenden zich terug in beschut gelegen rietgordels. Krooneenden staan vooral tijdens de rui bekend als zeer verstoringsgevoelig. Vooral waterrecreatie bedreigt de rust van de krooneend. De krooneend reageert door zijn sterke associatie met helder water en waterplantvegetaties snel op een toenemende vermesting en een afname van de waterkwaliteit.

4. Huidig voorkomen

Het voorkomen van de krooneend als niet-broedvogel is sterk geconcentreerd in het midden van het land.

Verspreidingskaart krooneend

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De hoogste schattingen van aantallen krooneenden in Nederland stammen uit 1950-1960 (tot 650 vogels in het Zwarte Meer) en 1960-1970 (tot 1.600 in het Veluwemeer). Het verschijnen van een grote concentratie in het Veluwemeer in 1965 volgde op een ineenstorting van de ondergedoken vegetatie in de Bodensee (Duitsland), waar tot dan toe jaarlijks ca. 4.000 krooneenden pleisterden. Kort daarop verdween ook de kranswiervegetatie in de randmeren als gevolg van vermesting, en de krooneend werd in Nederland een zeldzame verschijning. Door diverse maatregelen begon de waterkwaliteit in 1980-1990 weer te verbeteren, en op enkele plekken in het IJsselmeergebied ontwikkelden of herstelden zich kranswiervegetaties. Hierop reageerden de krooneenden met een toename van aantallen. Het eerst gebeurde dit in de Gouwzee, waar zich op een jaarlijks omvangrijker wordend kranswierveld in 1990-1995 tot 140 krooneenden verzamelden. In de loop van de jaren negentig nam ook in de Veluwerandmeren de hoeveelheid kranswier sterk toe, evenals het aantal krooneenden.

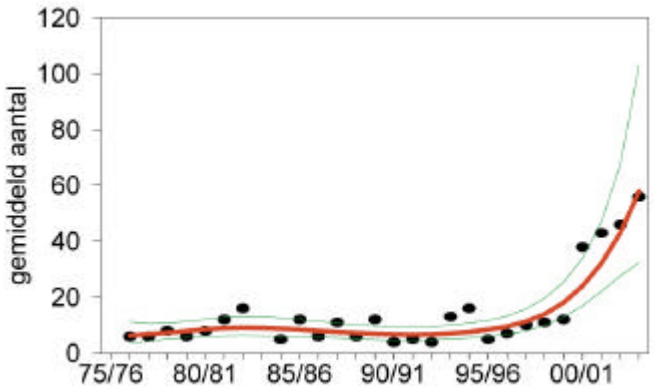

Aantalsontwikkeling krooneend

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de krooneend laat sinds 1981 (1981-2003) een sterke toename zien. Ook over de periode 1995-2003 is de populatie sterk toegenomen.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Het verspreidingsgebied van de krooneend is groter geworden.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De populatie van de krooneend is toegenomen.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
Door verbetering van de waterkwaliteit is het aanbod aan geschikte gebieden snel toegenomen.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig
Via de beschikbaarheid van waterplanten als voedsel hebben veranderingen in waterkwaliteit (eutrofiëring of oligotrofiëring) grote invloed op aantallen en verspreiding van krooneenden. Verdere verbetering van de waterkwaliteit kan een ruimere verspreiding over Nederland betekenen, en een verminderde afhankelijkheid van de huidige concentratiegebieden (Vinkeveen, Veluwerandmeren en Gouwzee). Gezien de grote maatschappelijke druk op de Veluwerandmeren en de minder gunstige ontwikkelingen in de waterkwaliteit van het Markermeer & IJmeer (inclusief Gouwzee) lijkt voor de krooneend een onzekere toekomst in het verschiet te liggen.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 40 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie volstaat, met specifieke aandacht voor de beschikbaarheid van waterplanten als voedsel.

Oordeel: matig ongunstig
De staat van instandhouding van de krooneendenpopulatie in 1981 wordt ongunstig geacht. De redenen hiervoor zijn de sterk verlaagde aantallen, de slechte situatie m.b.t. waterkwaliteit en voedselbeschikbaarheid, en het ontbreken van de soort in grote delen van het potentiële verspreidingsgebied. De staat van instandhouding in 2004 wordt matig ongunstig geacht vanwege onzekerheid over de stabiliteit van de kranswiervegetatie in de Veluwerandmeren en negatieve ontwikkelingen in het doorzicht van het Markermeersysteem, inclusief de Gouwzee. Daardoor zou de voedselbeschikbaarheid voor krooneenden in de toekomst kunnen verslechteren.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	zeer ongunstig	gunstig
Populatie	zeer ongunstig	gunstig
Leefgebied	matig ongunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**matig ongunstig**

6. Bronnen

- Noordhuis R. 1997. Watervogels en waterplanten in de randmeren. Limosa 69: 26-27.
- Noordhuis R., van Roomen M., Zollinger R., Tempel J. & Bouw W. 1997. Watervogels in de Randmeren: recente ontwikkelingen in een historisch perspectief. De Levende Natuur 98: 25-34.

- Ruiters P.S., Noordhuis R. & van den Berg M.S. 1994. Kranswieren verklaren aantalsfluctuaties van Krooneenden *Netta rufina* in Nederland. Limosa 67: 147-158.

- Ruiters P.S. 1994. Een oriënterend onderzoek naar de relatie tussen het voorkomen van Krooneenden en Kranswieren in de Gouwzee, 1993. Rapport 94.04. Bureau Waardenburg, Culemborg.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Tafeleend (*Aythya ferina*) A059

1. Status

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 soort relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De tafeleend is een kleine duikeend. Het mannetje heeft een grijsachtig verenkleed en met zwarte borst en roodbruine kop en hals. In Nederland is de soort het hele jaar door aanwezig. De broedpopulatie in 1998-2000 was naar schatting 1700-2100 paar, een toename t.o.v. 1970-1980 (toen 1000-1300 paar). De in Nederland overwinterende vogels komen vooral uit Scandinavië, de Baltische staten, Polen en Duitsland en ook een deel van onze eigen broedvogels blijven gedeeltelijk 's winters hier. Deze vormen echter maar een klein deel van de totale aantallen tafeleenden in de winter. Bij koud weer gaan veel vogels door naar de Britse Eilanden. De tafeleend is een duikeend die tot een meter of vier diep duikt.

Relatief belang in Europa: De staat van instandhouding van de tafeleendenpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende tafeleenden liggen in de gematigde delen van Europa. De overwinteringsgebieden liggen in West- en Zuid-Europa en Noord-Afrika. Bij de tafeleend worden vijf populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante NW- en NO-Europese populatie wordt geschat op 350.000 vogels. Hiervan verblijft 16% in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De tafeleend is een zoetwatersoort, met voorkeur voor grotere meren en plassen. De soort is vooral bij vorst ook te zien op kanalen en in estuaria en andere zoute of brakke kustwateren. Er zijn grote concentraties van ruiende tafeleenden in het IJsselmeergebied in de zomer. De tafeleend concentreert zich in veel gebieden op dagrustplaatsen, vliegt bij het invallen van de duisternis naar voedselgebieden die meestal tot op 5 km (soms tot op 15 km) van de rustplaats vandaan kunnen liggen en keert voor zonsopkomst terug naar de dagrustplaats. De dagrustplaatsen bevinden zich vaak op rustige zoete wateren, bijv. in de luwte van dijken of eilanden. De tafeleend duikt tot op circa 4 m diepte.

Voedsel: De tafeleend leeft van zowel plantaardig als dierlijk voedsel al naar gelang het aanbod, de tijd van het jaar en de locatie. Ondergedoken waterplanten, kranswieren en fonteinkruiden, evenals vlokreeften, zoetwatermollusken, waterinsecten(larven), amfibieënlarven, kikkervisjes en kleine visjes vormen de belangrijkste voedselbron. In een aantal gebieden (zoals IJsselmeergebied en Randmeren) is de tafeleend daarnaast een belangrijke consument van driehoeksmosselen (vooral 's nachts, in het winterhalfjaar). De tafeleend eet in de ruiperiode ook muggenlarven.

Rust: De tafeleend is gevoelig voor vermesting en verslechtering van waterkwaliteit (en daardoor verminderde draagkracht van het gebied qua voedselbronnen). De soort is gevoeliger voor waterrecreatie dan andere eendensoorten. Men heeft verstoringsafstanden van 300-400 m vastgesteld ten opzichte van watersporters en boten, en een deel van de eendengroep is al op grotere afstanden waakzaam. Waterrecreatie en scheepvaart kunnen daarmee van invloed zijn op de aantallen en de verspreiding van de tafeleend. Door het pendelen tussen dagrustplaatsen en voedselgebieden is de soort bovendien gevoelig voor ingrepen die één van beide gebieden

beïnvloeden of hindernissen vormen op het af te leggen traject zoals windmolens. De verspreiding van de tafeleend in de oeverzone kan worden beïnvloed door het opstellen van windturbines op de oever. Grote aantallen tafeleenden kunnen verdrinken in visnetten (‘warnetten’), maar de effecten zijn minder groot dan bij verwante soorten als kuifeend en topper.

4. Huidig voorkomen

Overwinterende tafeleenden zijn in Nederland sterk geconcentreerd in de merengebieden, de laatste tien jaar vooral in de randmeren. Ook de Midden-Limburgse Maasplassen zijn van belang.

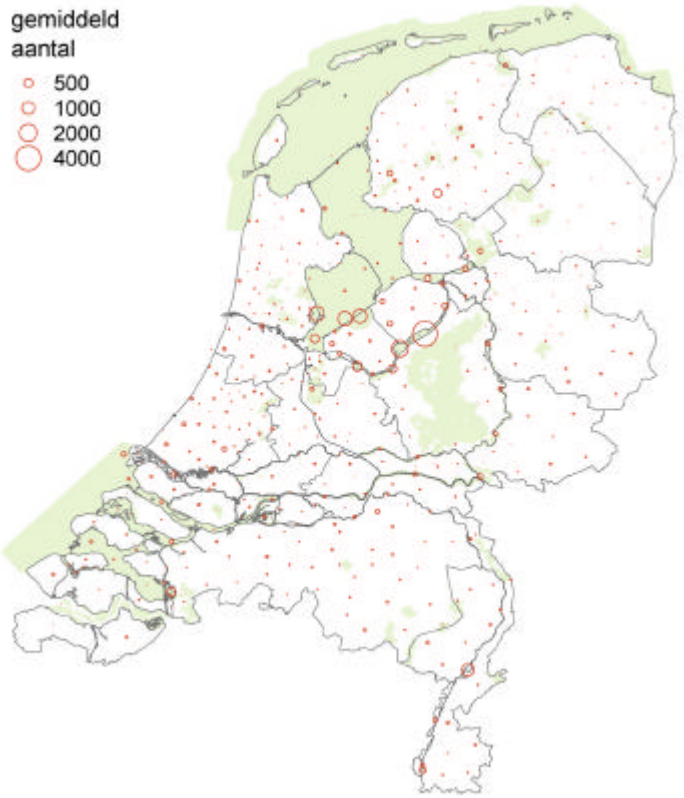

Verspreidingskaart tafeleend

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De aantallen overwinterende tafeleenden namen rond 1970-1975 toe. Daarna zette een afname in die nog altijd doorgaat, en een einde daarvan is nog niet in zicht. Regionaal gezien hebben zich grote verschuivingen in de populatie voorgedaan: vooral vanuit het IJsselmeer en Markermeer & IJmeer waar de driehoeksmossel sterk afnam, naar de Randmeren toe, waar mosselen en waterplanten toenamen. Afname van zeegras in de Grevelingen heeft bijgedragen aan afname van de aantallen tafeleenden in de Benedenrivieren.

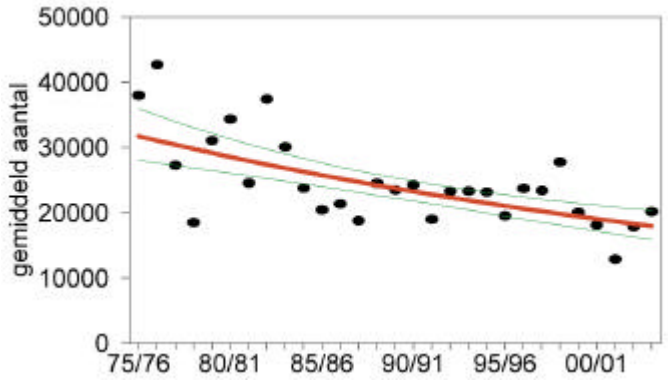

Aantalsontwikkeling tafeleend

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de tafeleend laat sinds 1981 (1981-2003) een matige afname zien. Ook over de meest recente periode 1994-2003 is de populatie matig afgenomen. Dit is vooral veroorzaakt door afname in het IJsselmeer en Markermeer, maar ook het aandeel van de rivieren is recent gedaald. De timing van afname van zowel IJsselmeer als rivieren valt samen met die van de toename in de randmeren, zodat wellicht sprake is van “aanzuiging” vanuit de eerstgenoemde gebieden. De timing van de recente nationale afname is gekoppeld aan deze verschuiving in verspreiding.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Het verspreidingsgebied van de tafeleend is niet wezenlijk veranderd.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig
Het recente aantal van 17.800 tafeleenden (seizoensgemiddelde 1999-2003) is meer dan 25% lager dan de gunstige referentie; het gemiddelde seizoensgemiddelde over de seizoenen 1980-1998 (24.600). Door de sterke verschuiving in de verspreiding zijn mogelijk veranderingen opgetreden in de vertegenwoordiging van de landelijke populatie in de telgebieden.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig
Door voortgaande verslibbing van het Markermeer & IJmeer en het IJsselmeer zal de beschikbaarheid van driehoeksmosselen als voedselbron voor de tafeleend waarschijnlijk verder afnemen. Herstel van zoet-zout overgangen in Haringvliet, Volkerak en IJsselmeer kan neerkomen op nog meer afname van driehoeksmosselen en tafeleenden. Verdere verbetering van de waterkwaliteit kan echter een verdere landelijke afname beperken.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 20.900 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: In het Natura 2000 doelendocument is een behoudsdoel met een draagkrachtschatting van 20.900 tafeleenden (seizoensgemiddelde 1993-2003) geformuleerd. Voor een gunstige staat van instandhouding wordt uitgegaan van een hoger aantal, namelijk 24.600 vogels (seizoensgemiddelde 1980-1998). Op grond van aanwijzingen voor een verminderde vertegenwoordiging van de populatie in de telgebieden na sterke wijzigingen in verspreiding is afgezien van een landelijke herstelopgave ten opzichte van de laatstgenoemde waarde.

Oordeel: zeer ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	matig ongunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	**matig ongunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Eerden M.R. van, Dubbeldam W. & Muller J. 1999. Sterfte van watervogels door visserij met staande netten. RIZA-rapport 99.060. RIZA, Lelystad.
- Leeuw J. de, 1997. Demanding divers. Ecological energetics of food exploitation by diving ducks. Van Zee tot Land 61. Rijkswaterstaat, Lelystad.
- Leeuw J. de & van Eerden M.R. 1995. Duikeenden in het IJsselmeergebied. Flevobericht 373. Rijkswaterstaat Directie Flevoland, Lelystad.
- Noordhuis R. 1997. Watervogels en waterplanten in de randmeren. Limosa 69: 26-27.
- Noordhuis R., van Roomen M., Zollinger R., Tempel J. & Bouw W. 1997. Watervogels in de Randmeren: recente ontwikkelingen in een historisch perspectief. De Levende Natuur 98: 25-34.
- Platteeuw M. & Beekman J.H. 1994. Verstoring van watervogels door scheepvaart op Ketelmeer en IJsselmeer. Limosa 67: 27-33.
- Winkelman J.E. 1989. Vogels en het windpark nabij Urk (NOP): aanvaringsslachtoffers en verstoring van pleisterende eenden, ganzen en zwanen. RIN-rapport 89-15. RIN, Arnhem.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Kuifeend (*Aythya fuligula*) A061

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De kuifeend is een kleine duikeend die herkenbaar is aan een afhangende kuif en, het mannetje, aan een grotendeels zwart verenkleed met witte flanken. De broedgebieden liggen in de noordelijke (boreale) en gematigde streken van Eurazië, in West-Europa zuidelijk tot in Frankrijk. In Nederland broedden in 1998-2000 naar schatting 14.000-18.000 paar. Dat komt neer op een forse toename t.o.v. 1970-1980 (ca. 6.000 paar). De in Nederland overwinterende vogels komen vooral uit Scandinavië. Ook een groot deel van onze eigen broedvogels blijft ‘s winters hier.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de kuifeendenpopulatie in de Europese Unie is volgens ‘BirdLife’ ongunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende kuifeenden liggen in de gematigde en boreale delen van Europa en West-Siberië. De overwinteringsgebieden liggen in West- en Zuid-Europa en Noord-Afrika. Bij de kuifeend worden vijf populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante NW-Europese populatie wordt geschat op 1.200.000 vogels. Hiervan verblijft 18 % in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: Het leefgebied van de kuifeend zijn voornamelijk zoete wateren. De grootste concentraties verblijven op grote meren en plassen. Kuifeenden zijn verder ook te vinden op zand- en grindplassen en drinkwaterbekkens. Afgezien van de brakke (voormalige) estuaria in het Deltagebied verblijft de soort weinig tot nauwelijks op zoute wateren. De kuifeenden houden er vaak dagrustplaatsen op na, en vliegen van daaruit 's nachts naar voedselgebieden die tot op ongeveer 5 km (met uitschieters tot 15 km) van de rustplaats vandaan liggen. Dagrustplaatsen bevinden zich meestal in de beschutting van dijken of eilanden. Voedselgebieden zijn wateren die tot circa 15 m diep zijn, maar kuifeenden duiken bij voorkeur niet dieper dan enkele meter.

Voedsel: De kuifeend foerageert op de onderwaterbodem (benthos) en is een voedselspecialist. Hij eet in onze wateren in de winter overwegend driehoeksmosselen; in de zomer ook andere (kleine) zoetwatermollusken en muggenlarven en incidenteel plantenzaden en kleine visjes.

Rust: De soort is wat zijn rusteisen betreft vooral kwetsbaar voor waterrecreatie en scheepvaart. De kuifeend reageert op naderende boten op meer dan 400 m afstand en doorgaans treedt ernstige verstoring op bij afstanden van 200-400 m. Omdat kuifeenden overdag vaak ook rusten in de luwte van dijken en oevers kan ook landrecreatie langs oevers en opstelling van windturbines op de oever verstorend werken. Veranderingen in de waterkwaliteit in combinatie met andere factoren (bijv. hoge slibgehaltes in het Markermeer) hebben in sommige situaties geleid tot afname van het aanbod van driehoeksmosselen. De kuifeenden moeten dan nieuwe voedselgebieden gaan zoeken. De samenhang van dagrustplaatsen en voedselgebieden kan verstoord raken door veranderingen in één van beide gebieden. Daarnaast is de soort gevoelig voor hindernissen zoals windmolens tussen dagrustplaats en voedselgebied. Overmatig gebruik

van vistuig (‘warnetten’) kan bij de kuifeend tot grote aantallen van verdrinkingsslachtoffers leiden.

4. Huidig voorkomen

Overwinterende kuifeenden zijn in Nederland sterk geconcentreerd in de merengebieden (IJsselmeergebied, Friese meren) en de afgesloten zeearmen in de delta (Haringvliet, Volkerak).

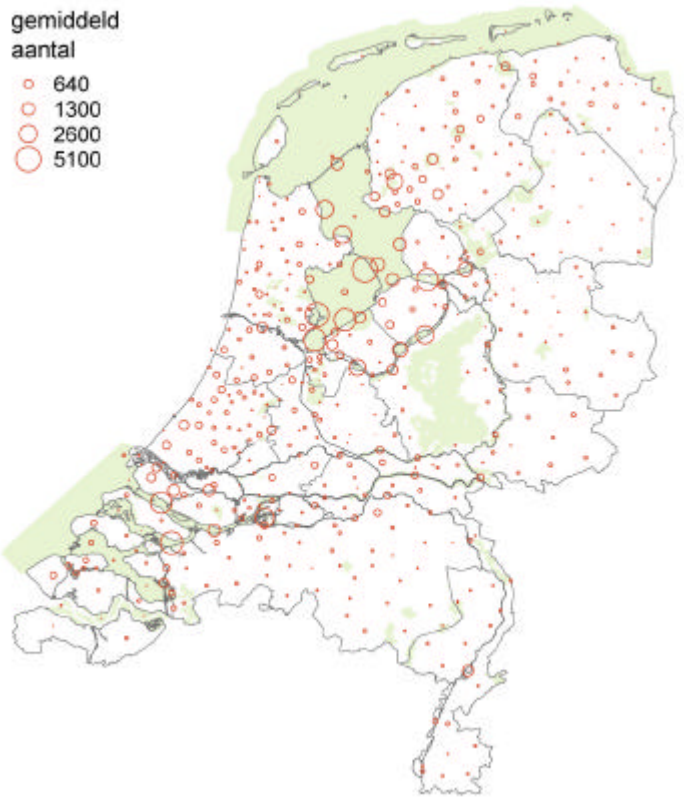

Verspreidingskaart kuifeend

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De aantallen van de kuifeend in Nederland zijn in de periode 1980-1990 matig toegenomen, en - na een maximum in 1990-1995 - vervolgens licht gedaald. Nu lijkt de populatie stabiel te blijven. Aantalsontwikkelingen hebben veel te maken met de beschikbaarheid van driehoeksmosselen en variëren in de verschillende regio’s.
Regionale trends: Regionale aantalsontwikkelingen hebben in veel gevallen te maken met de beschikbaarheid van driehoeksmosselen. Kuifeenden namen met de mosselen toe in het Volkerak na de afsluiting in 1987, in de periode 1980-1990 gebeurde dat met de verbetering van de waterkwaliteit in de rivieren en midden jaren negentig in de Randmeren. Ook de ontwikkelingen in het Hollands Diep en Haringvliet droegen bij aan de toename van de kuifeend in de periode 1980-1990.
Aan de andere kant namen driehoeksmosselen en kuifeenden in de periode 1990-2000 sterk af in het Markermeer. De achteruitgang van de kuifeend in winter/voorjaar werd daarbij deels gecompenseerd door een toename in zomer/herfst, wanneer ze andere prooien vangen. De recente afname van de kuifeenden hangt ook samen met de afname van de mosselen in de Benedenrivieren.

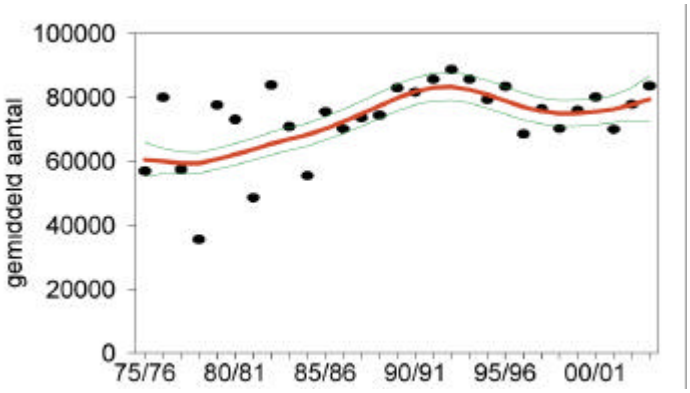

Aantalsontwikkeling kuifeend

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de kuifeend laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename zien. Over de meest recente periode 1995-2003 is de populatie stabiel.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Het verspreidingsgebied van de kuifeend is niet wezenlijk veranderd.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De kuifeendenpopulatie is toegenomen.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De kwaliteit van het leefgebied in het voor de kuifeend zeer belangrijke Markermeer verslechtert door afname van het voedselaanbod, maar in de Randmeren is het voedselaanbod verbeterd. Alles bij elkaar lijkt de kwaliteit van het leefgebied op landelijk niveau nog gunstig.
De omvang van het leefgebied is niet wezenlijk veranderd.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig
Vooral de beschikbaarheid van driehoeksmosselen heeft invloed op de aantallen overwinterende kuifeenden in Nederland. De driehoeksmosselen zijn inmiddels teruggekeerd in de Randmeren, maar ze zijn sterk afgenomen in het Markermeer als gevolg van o.a. hoge slibgehaltes. Als deze achteruitgang van de mosselen zich doorzet in Markermeer/IJmeer en mogelijk ook in het IJsselmeer gaat optreden, zullen ook de kuifeenden verder afnemen. Als een herstel van zoet-zout overgangen in Haringvliet, Volkerak en IJsselmeer plaats gaat vinden, zal dat een negatief effect hebben op het voorkomen van driehoeksmosselen en dus van kuifeenden. Positief echter zijn de te verwachten vermindering van de sterfte in visnetten en de vermindering van de visserijdruk in het algemeen. Er is een convenant gesloten ter vermindering van de eendensterfte in visnetten.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 75.700 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname als gevolg van herstel van zout-zoet overgangen is aanvaardbaar.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie volstaat, met specifieke aandacht voor de beschikbaarheid van driehokesmosselen als voedsel.

Oordeel: matig ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatietrend	gunstig	gunstig
Leefgebied	matig ongunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	**matig ongunstig**	**matig ongunstig**

6. Bronnen

- Eerden M.R. van, Dubbeldam W. & Muller J. 1999. Sterfte van watervogels door visserij met staande netten. RIZA-rapport 99.060. RIZA, Lelystad.
- Leeuw J. de 1997. Demanding divers. Ecological energetics of food exploitation by diving ducks. Van Zee tot Land 61. Rijkswaterstaat, Lelystad.
- Leeuw J. de & van Eerden M.R. 1995. Duikeenden in het IJsselmeergebied. Flevobericht 373. Rijkswaterstaat Directie Flevoland, Lelystad.
- Noordhuis R. 1997. Watervogels en waterplanten in de randmeren. Limosa 69: 26-27.
- Noordhuis R., van Roomen M., Zollinger R., Tempel J. & Bouw W. 1997. Watervogels in de Randmeren: recente ontwikkelingen in een historisch perspectief. De Levende Natuur 98: 25-34.
- Platteeuw M. & Beekman J.H. 1994. Verstoring van watervogels door scheepvaart op Ketelmeer en IJsselmeer. Limosa 67: 27-33.
- Winkelman J.E. 1989. Vogels en het windpark nabij Urk (NOP): aanvaringsslachtoffers en verstoring van pleisterende eenden, ganzen en zwanen. RIN-rapport 89-15. RIN, Arnhem.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Topper (*Aythya marila*) A062

1. Status

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De topper is een kleine duikeend, iets groter dan de kuifeend. Het mannetje is te herkennen aan een grijsachtig verenkleed op de rug, gecombineerd met zwarte borst en donkergroen glanzende kop. De broedgebieden van de topper liggen in de arctische streken van het gehele noordelijk halfrond, in West-Europa zuidelijk tot Zuid-Noorwegen en de kustgebieden van de Oostzee. Hij broedt dus niet in ons land. De in Nederland overwinterende vogels komen vooral uit het Oostzeegebied, maar ook uit IJsland.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de topperpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende toppers liggen in de subarctische gebieden van Europa en West-Siberië. De overwinteringsgebieden liggen in West- en Midden-Europa en het Zwarte en Kaspische Zeegebied. In Nederland behoren de vogels tot de ondersoort *Aythya marila marila*. Bij deze ondersoort worden twee populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante West-Europese populatie wordt geschat op 310.000 vogels. Hiervan verblijft 26% in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: Het leefgebied van de topper bestaat uit grote zoete wateren en zoute kustwateren. Hij zoekt de minder dan 15 m diepe wateren op die rijk zijn aan schelpdieren. In Nederland komt de soort beperkt voor in het IJsselmeergebied en in de westelijke Waddenzee. De toppers duiken doorgaans tot op 5 m diepte. Ze rusten overdag in compacte groepen en vliegen 's nachts naar voedselgebieden tot op 5-10 km afstand van de rustplaats. Rustende groepen van de topper verblijven doorgaans verder van de oever dan de groepen van de kuif- en tafeleend.

Voedsel: De topper zoekt zijn voedsel (benthos) in de onderwaterbodem en is gespecialiseerd op tweekleppigen. Schelpdieren tot 16 mm zijn favoriet maar de topper eet ook grotere exemplaren, tot 30 mm grootte. In het IJsselmeergebied foerageert de topper voornamelijk op driehoeksmosselen, in de Waddenzee op gewone mosselen. Ook kokkels en andere schelpdieren worden gegeten. Meer verspreid voorkomende (driehoeks)mosselen kunnen beter worden opgenomen dan sterk aan elkaar vastgehechte schelpen.

Rust: De topper reageert sterk op naderende waterrecreanten en laagvliegende vliegtuigen of helikopters. Boten kunnen op afstanden van meer dan 400 m al tot opvliegende vogels leiden. Daarnaast is de soort gevoelig voor het verschijnen van barrières zoals windmolens tussen dagrustplaats en voedselgebied. Van op de oever staande windturbines kan eveneens een verstorende werking uitgaan. Plaatsing van vistuig in het voedselgebied leidt bij de topper tot grote aantallen van verdrinkingsslachtoffers. De topper reageert daarnaast sterk op veranderingen in voedselbeschikbaarheid die bijv. kunnen worden veroorzaakt door veranderingen in de waterkwaliteit of schelpdiervisserij.

4. Huidig voorkomen

Overwinterende toppers zijn in Nederland sterk geconcentreerd in het IJsselmeergebied. Daarnaast verblijven er vaak tienduizenden vogels in de Waddenzee en de Noordzeekustwateren.

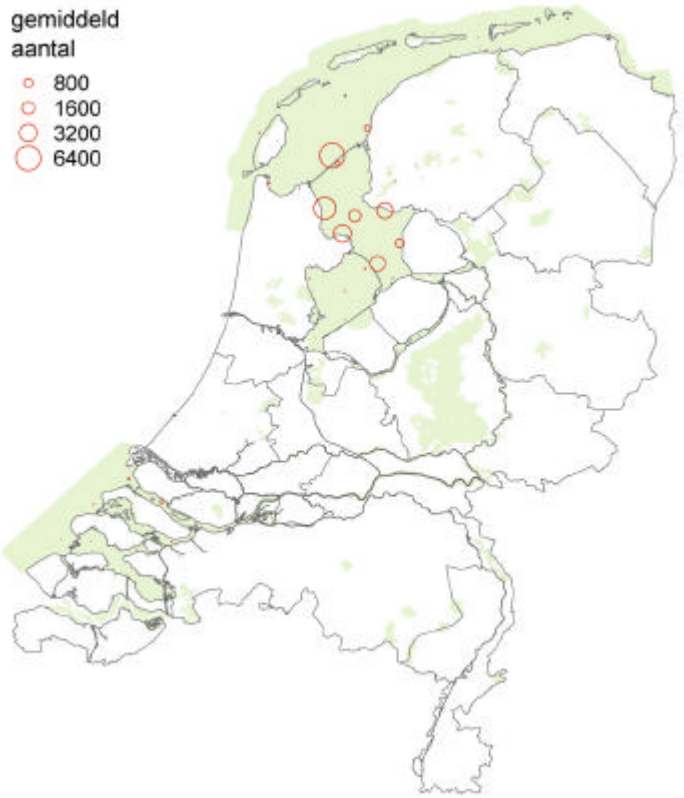

Verspreidingskaart topper

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland:
Zowel over de lange als de korte termijn is de landelijke trend bij het aantallenverloop van de topper vanaf 1981 significant negatief, ondanks een tijdelijke forse toename. Deze tijdelijke toename komt neer op tijdelijk sterk verhoogde aantallen in het IJsselmeer tussen 1988/89 en 1996/97. Vermoedelijk bestaat hier een relatie met een periode van overbevissing van schelpdieren in de Waddenzee, terwijl tegelijkertijd juist maximale dichtheden van driehoeksmosselen in het IJsselmeer aanwezig waren. Daar zijn dan ook de aantallen van kuif- en tafeleenden verhoogd, maar blijkbaar is de sterkere concurrentiedruk niet problematisch. In dezelfde periode was ook sprake van verhoogde aantallen van de topper in de Noordzeekustzone. Een afname van de vogels in de Waddenzee wordt blijkbaar pas later zichtbaar. Dit wekt de suggestie dat niet zonder meer sprake was van een binnenlandse verschuiving in verspreiding, maar dat een deel van de vogels in het IJsselmeer van elders afkomstig was.
In het IJsselmeergebied was na ca. 8 seizoenen vanaf 1996/97 weer sprake van lagere aantallen op het niveau van vóór 1988. Dit ging samen met tekenen van herstel van de mosselen in de Waddenzee en afname van driehoeksmosselen in het IJsselmeer. Doordat deze afname in het zoetwaterconcentratiegebied van de topper niet gepaard ging met evenredig herstel in de Waddenzee (of andere gebieden) zijn de landelijke aantallen tegenwoordig lager dan in 1981. Dit betekent dat los van eventuele veranderingen in telbaarheid een reële afname moet hebben plaatsgevonden.

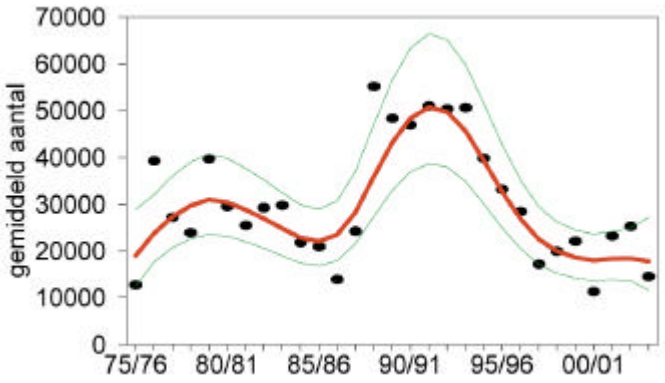

Aantalsontwikkeling topper [11]

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de topper laat sinds 1981 (1981-2003) een matige afname zien. Ook over de meest recente periode 1995-2003 neemt de populatie matig af. De recente afname heeft geleid tot landelijke aantallen die lager zijn dan die van de eerste helft van de jaren tachtig, voordat er een grote toename plaatsvond door grote concentraties op het IJsselmeer.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
De verspreiding van de topper is niet wezenlijk veranderd.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig
De aantallen van de topper zijn afgenomen. Ook los van de tijdelijk verhoogde aantallen in het IJsselmeer bedraagt deze afname meer dan 25%. Op deze manier beoordeeld komt de afname vooral voor rekening van de Waddenzee. Het huidige seizoensgemiddelde van 19.200 is veel lager dan de gunstige referentie van 35.900 (seizoensgemiddelde 1980-84). [12]

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
De toppers in Nederland zijn sterk afhankelijk van de beschikbaarheid van schelpdieren. Enerzijds zijn de ontwikkelingen van de waterkwaliteit en bodemsamenstelling in het IJsselmeergebied bepalend. Anderzijds heeft het schelpdiervisserijbeleid in de Waddenzee en de Noordzeekustwateren invloed op de topperspopulatie. Het totale effect van deze te verwachten ontwikkelingen op de populatie is vermoedelijk 'neutraal'. De sterfte in visnetten zal vermoedelijk afnemen.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 19.200 vogels (seizoensgemiddelde)[13].

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: De gunstige referentie is gedefinieerd als een draagkrachtschatting van 35.900 vogels (seizoensgemiddelde), overeenkomend met de situatie vóór de tijdelijk verhoogde aantallen in het IJsselmeer.

[11] De hier opgenomen grafiek is de juiste. De grafiek in SOVON & CBS (2005) is onjuist. Zie erratum op www.sovon.nl
[12] In SOVON & CBS (2005) is het seizoensgemiddelde onjuist weergegeven.
[13] Dit is gewijzigd ten opzichte van het Natura 2000 doelendocument.

Oordeel: zeer ongunstig

Beoordeling staat van instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	matig ongunstig	matig ongunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**matig ongunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Eerden M.R. van, Dubbeldam W. & Muller J. 1999. Sterfte van watervogels door visserij met staande netten. RIZA-rapport 99.060. RIZA, Lelystad.
- Leeuw J. de, 1997. Demanding divers. Ecological energetics of food exploitation by diving ducks. Van Zee tot Land 61. Rijkswaterstaat, Lelystad.
- Leeuw J. de & van Eerden M.R. 1995. Duikeenden in het IJsselmeergebied. Flevobericht 373. Rijkswaterstaat Directie Flevoland, Lelystad.
- Platteeuw M. & Beekman J.H. 1994. Verstoring van watervogels door scheepvaart op Ketelmeer en IJsselmeer. Limosa 67: 27-33.
- SOVON & CBS, 2005. Trends van vogels in het Nederlandse Natura 2000 netwerk. SOVON-informatierapport 2005/09. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Winkelman J.E. 1989. Vogels en het windpark nabij Urk (NOP): aanvaringsslachtoffers en verstoring van pleisterende eenden, ganzen en zwanen. RIN-rapport 89-15. RIN, Arnhem.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Eider (*Somateria mollissima*) (A063)

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als broedvogel én als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De eider is een forse, aan zout water gebonden eend. Het is een broedvogel van kwelders en duinen in de nabijheid van uitgestrekte intergetijdengebieden (Waddenzee). De broedgebieden van de eider liggen in de kustgebieden van de gematigde en noordelijke klimaatszones van het noordelijke halfrond. De populaties van Groot-Brittannië en Ierland, rond de Waddenzee en de Oostzee, Scandinavië tot Nova Zembla, rond de Witte Zee en rond de Zwarte Zee behoren tot de 'nominate' ondersoort *mollissima*. De eiders die broeden op de Orkneys, Shetlands en Faroëreilanden, van Spitsbergen tot Noordoost Canada, en in andere delen van noordelijk Noord-Amerika tot in Oost-Siberië behoren tot andere ondersoorten. De Europese vogels overwinteren in de kustgebieden tot aan de Golf van Biskaje, met een zwaartepunt langs de Deense Oostzeekust. De Nederlandse broedvogels zijn hoofdzakelijk standvogels of korte-afstandtrekkers; vrouwtjes zijn trouw aan de broedplaats, mannetjes vertonen meer zwerfneigingen.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de eider in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. Bij de ondersoort *S. m. mollissima* worden vijf populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante populatie (Waddenzee en Oostzee) wordt geschat op 1.030.000 vogels en neemt af.
1. Broedvogels: Het Nederlandse broedvogelvoorkomen van de eider ligt aan de zuidgrens van het Europese broedverspreidingsgebied. De dichtstbijzijnde broed- en winterpopulaties van enige omvang bevinden zich in Noord-Engeland en Denemarken. De Europese populatie als geheel (490.000-610.000 paren in landen van de Europese Unie waarvan 2% in Nederland), is toegenomen in de periode 1970-2000. De staat van instandhouding van de Europese populatie is aangemerkt als gunstig. Recentelijk vinden echter op lokale schaal sterke afnames van de aantallen broedvogels plaats.
2. Niet-broedvogels: De eider is jaarrond aanwezig in Nederland, vooral op het zoute water. Een deel van onze broedvogels trekt vooral in koude winters zuidwaarts en wordt dan vervangen door Deense en Zweedse broedvogels. Naar schatting verblijft 100% in de gebieden waar de watervogelstand wordt gevolgd ('monitoringsgebieden'). Het seizoensmaximum van de in Nederland aanwezige vogels (valt in januari en bedroeg in 1999/2000 t/m 2003/2004 gemiddeld ongeveer 110.000 vogels, waarmee Nederland totaal naar schatting 11% van de internationale Europese populatie herbergt.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied:
1. Broedvogels: De eider is zowel tijdens het broedseizoen als in de winter gebonden aan de kustzone en het zoute milieu. Het broedgebied beperkt zich grotendeels tot de Waddeneilanden en de Fries-Groningse kust. De nestplaatsen bevinden zich nabij zout water (tot op 600 m) in open duin, op kwelders en in mindere mate op dijken en pieren en in weilanden. De eiders nestelen vaak in een kleine kuil in de grond of in de beschutting van stenen, graspollen of struiken van 50-150 cm hoogte, voornamelijk duindoorn en kruipwilg. Ze nestelen op het vloedmerk, in riet, tussen varens of kale takken of op de onbegroeide grond. Doorgaans wordt gebroed in

kolonieverband, vaak nabij andere koloniebroeders zoals meeuwen en sterns (wat, ondanks verhoogde predatie, bescherming biedt). Direct na het uitkomen van de eieren gaan de eiders met hun jongen naar de Waddenkust, waarbij ze 'crèches' vormen van grote aantallen kuikens ('pulli') onder begeleiding van enkele vrouwtjes. Intensieve bejaging door met name zilvermeeuw op pulli oogt dramatisch maar is normaliter niet van betekenis voor de populatie. Deze predatie treedt alleen op indien de pulli in zeer slechte conditie zijn en de hierdoor veroorzaakte sterfte wordt gecompenseerd door een relatief lange levensduur van de eider.
2. Niet-broedvogels: Eind mei arriveren de eerste eiders in de Waddenzee om te ruien. Vooral in de winter verblijven grote aantallen eiders in ons land en die concentreren zich ook dan vooral in de Waddenzee. De eiders volgen meestal het getijdenritme. Tijdens hoog water verzamelen ze zich op gemeenschappelijke rustplaatsen, zoals stranden, kwelders, dijken en op open water. De voedselgebieden zijn de schelpenbanken in ondiepe wateren van de kust (litoraal en sublitoraal), vooral de schelpenbanken in permanent onder water staande delen van de Waddenzee en op droogvallende platen. In tijden van voedselschaarste zoeken eiders ook voedsel op schelpenbanken in de kustzone van de Noordzee. Kleinere aantallen eiders foerageren in de Voordelta en Zoute Delta. Overbevissing leidt tot sterke uitdunning van de natuurlijke kokkel-, mossel- en strandschelpbestanden. Dit kan in combinatie met ongunstige natuurlijke factoren zoals zachte winters, leidend tot een geringe broedval van schelpdieren, voor ernstige voedseltekorten bij de eiders zorgen. Ook verstoring o.a. door bewuste verjaging van de eider op mosselpercelen en watervervuiling kunnen een negatieve rol spelen met betrekking tot de kwaliteit van een locatie als leefgebied voor de eider. Verhoogde sterfte is in het verleden opgetreden door o.a. olielozingen.

Voedsel: De eiders zoeken hun voedsel in de onderwaterbodem (benthos) en het zijn voedselspecialisten. Ze voeden zich bij voorkeur met mosselen die ze zonder veel inspanning kunnen bemachtigen in de heel ondiepe kustzone. De prooien worden doorgaans tot op een diepte van 0-5 m opgevist en in zijn geheel doorgeslikt. De eiders duiken ook wel tot op 15 of 20 m diepte, maar in ons land is dat minder gebruikelijk. Alternatieve prooien, zoals strandkrabben, zeesterren, kokkels, halfgeknotte strandschelpen en andere schelpdieren zijn minder favoriet bij de eiders, omdat de voedselkwaliteit betrekkelijk laag is in verhouding tot de energie die het deze eenden kost om de alternatieve prooien te bemachtigen en te verteren. Wanneer ze zich voeden met strandkrabben lopen ze bovendien het risico besmet te raken door parasieten. De voedselbiotoop bestaat uit kustwateren van hooguit 20-30 m diepte. De soort foerageert in het water (grondelend of duikend), maar ook lopend op drooggevallen platen en mosselbanken. Wanneer het voedsel in de Waddenzee niet toereikend is, wijkt de soort uit naar andere gebieden, vooral de Noordzeekust benoorden de Waddeneilanden, de Hollandse kust en het Deltagebied.

Rust: De eider is net zoals andere zee-eenden gevoelig voor verstoring en vliegt bij benadering al op afstanden van meer dan 300 m op. Ook de gevoeligheid voor verstoring van leefgebied is groot (grote open kustwateren). Het effect van verstoring op de populatie is waarschijnlijk matig groot, aangezien de broedgebieden voor het merendeel in afgesloten terreinen liggen en in de foerageergebieden geen intensieve recreatie plaatsvindt ten tijde van hun aanwezigheid. Vanwege de smalle marges tussen de energie-uitgaven (zoeken en verteren van voedsel) en energieopbrengsten (voedselopname) is bij de eider rust van groot belang. In de zomer concentreren de ruiende eiders zich en ze zijn dan extra kwetsbaar omdat ze dan niet kunnen vliegen. Verstoring door waterrecreatie en windmolenparken langs de kust vormen risicofactoren voor de eider. De aanwezigheid van voldoende prooidieren van de juiste kwaliteit is cruciaal voor de overleving. Schelpdiervisserij (op mosselen, kokkels, halfgeknotte strandschelpen) en vissen op mosselzaad kan leiden tot voedselgebrek en uitwijken naar voedselgebieden van mindere kwaliteit, en uiteindelijk wintersterfte en verminderd broedsucces veroorzaken. De aanleg van mosselpercelen leidt tot het aanlokken van vogels, die dan weer worden verjaagd. Vervuiling door gechloreerde koolwaterstoffen leidde in de jaren zestig tot massale sterfte. Eiders zijn zeer gevoelig voor olievervuiling. In de periode 1977-97 was gemiddeld 26% van de dode eiders op het strand besmeurd met olie.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de eider ten minste 20 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (> 400 paren).

4. Huidig voorkomen

4.1 Broedvogels

Vrijwel de gehele Nederlandse broedpopulatie van de eider nestelt op de Waddeneilanden (met name op Vlieland, Terschelling en Schiermonnikoog). Zeer kleine aantallen broeden langs de Fries-Groningse Waddenkust en in het Deltagebied (op Neeltje Jans en in de Oosterschelde). De natuurlijke verspreiding betreft uitsluitend de kust.

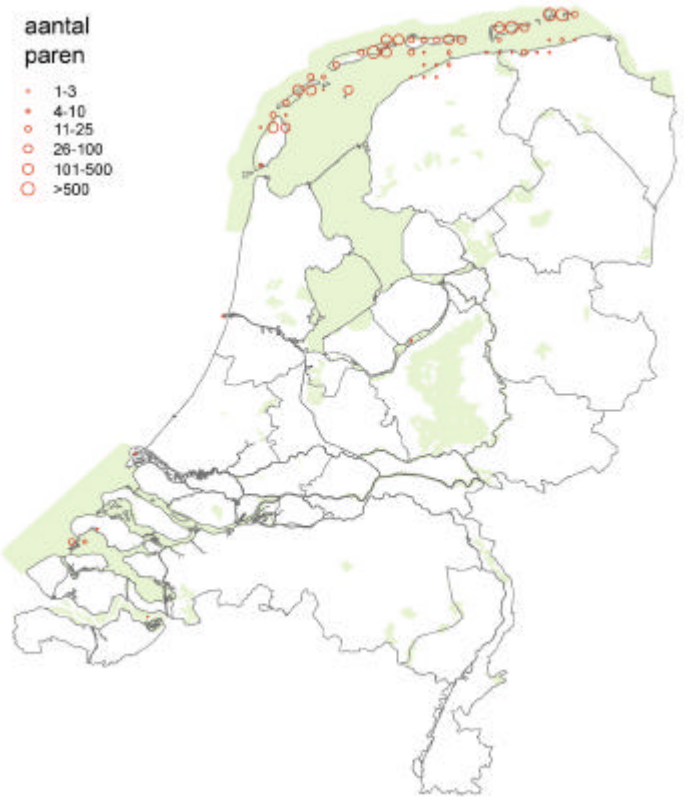

Verspreidingskaart eider (broedvogel)

4.2 Niet-broedvogels

Buiten het broedseizoen vertoeft de soort voornamelijk in de Waddenzee (waar een deel van de Nederlandse broedvogels overwintert, aangevuld door grote aantallen van Scandinavische oorsprong). Sinds begin jaren negentig verschuiven de eiders, o.a. onder invloed van voedseltekorten, meer en meer uit naar de aangrenzende Noordzeekustzone.

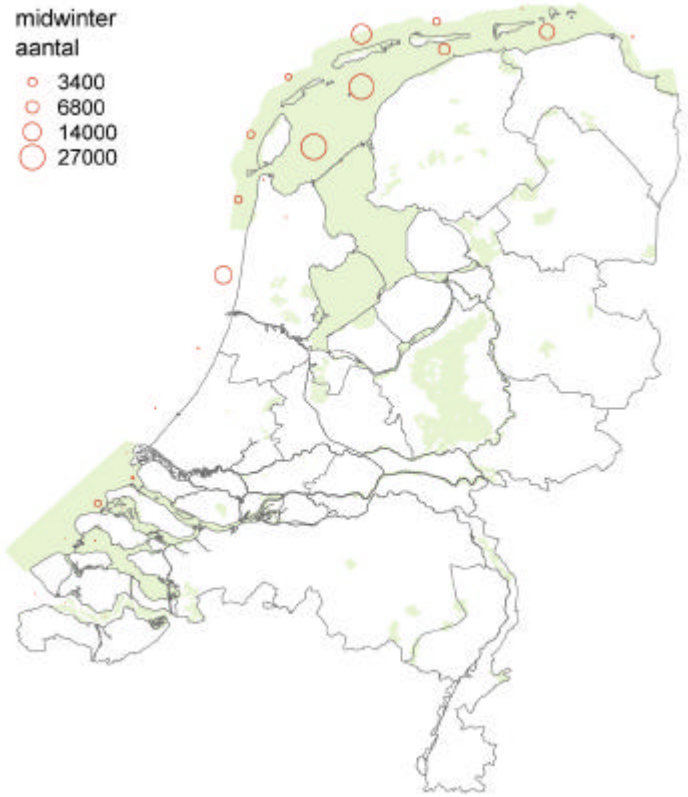

Verspreidingskaart eider (niet broedvogel)

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

5.1 Broedvogels

Trends in Nederland: Na eeuwenlange afwezigheid, waarschijnlijk door exploitatie, vestigde de eider zich rond 1900 weer als broedvogel in Nederland. Na de Tweede Wereldoorlog nam het aantal broedparen sterk toe. In de jaren 1960-1970 stortte de stand echter in door vergiftiging van de vogels. Na een herstelperiode nam het aantal rond 1990 weer sterk af door gebrek aan schelpdieren. De Nederlandse broedpopulatie omvatte in de periode van herstel in 1979-1983 gemiddeld 4.500 paren. In de periode 1999-2003 omvatte de populatie gemiddeld 9.000 paren, waarbij de aantallen lager waren dan in de periode ervoor.

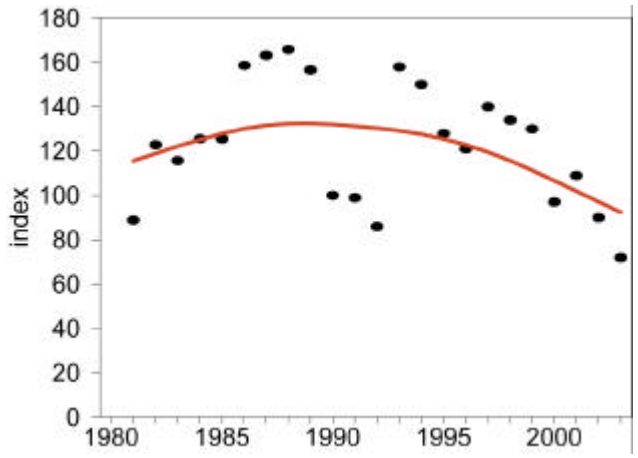

Aantalsontwikkeling broedparen eider

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse broedpopulatie laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename zien. Over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een matige afname.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig.
Vanaf 1973-1977 is het broedverspreidingsgebied groter geworden, met 61%. In het totaal is de soort als broedvogel in 56 atlasblokken aanwezig, uit 3 verdwenen en in 16 atlasblokken verschenen. Deze uitbreiding heeft echter betrekking op qua aantallen marginale broedgebieden (de eider broedt vanaf eind jaren 1980 op Neeltje Jans, sinds de jaren 1990 op de Fries-Groningse kwelders).

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig.
De toestand van de broedpopulatie van de eider wordt als zeer ongunstig beoordeeld vanwege de slechte voortplanting in de recente tijd. Vanaf ca. 1975 (4.000 paren) is de broedpopulatie meer dan verdubbeld, maar na 1997 lijkt er sprake van een sterke afname. Het populatieniveau van 2003 en 2004 is circa 25% lager dan het referentiecijfer dat voor het oordeel 'gunstig' is vereist.

Beoordelingsaspect leefgebied: zeer ongunstig.
De recente afname van de broedpopulatie van de eider hangt samen met een afname van de voedselbeschikbaarheid en daaraan verbonden sterfte.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig.
Het Beleidsbesluit Schelpdiervisserij 2005-2020 lijkt gunstig voor de eider, vooral gezien de regel dat 85% van het in het voorjaar opgeviste mosselzaad op percelen in de Waddenzee uitgezaaid moet worden.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 8.000 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Vanuit populatie-ecologisch oogpunt is een broedvogelpopulatie van ten minste 20 sleutelpopulaties van de eider nodig, die ieder tenminste uit 20 paren bestaan (> 400 paren). Indien men echter het populatieniveau van rond de eeuwwisseling als uitgangspunt neemt, is het behoud van een aantal paren van ten minste 8.000 na te streven. Behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied is nodig, waarbij vooral voldoende voedselaanbod van belang is om de huidige aantallen en het huidige verspreidingsgebied te kunnen waarborgen.

Oordeel: De huidige situatie is voor de broedvogelpopulatie van de eider zeer ongunstig gelet op de recente afname die waarschijnlijk samenhangt met een kwaliteitsverlies van het leefgebied.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	gunstig	zeer ongunstig
Toekomstperspectief	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**zeer ongunstig**

5.2 Niet-broedvogels

Trends in Nederland: De aantalsontwikkelingen van niet-broedende eiders volgen min of meer die van de broedvogelpopulatie. Mede door de beperkte beschikbaarheid van telgegevens

vertoont het verloop sterke schommelingen en is er geen sprake van statistisch significante toe- of afname.

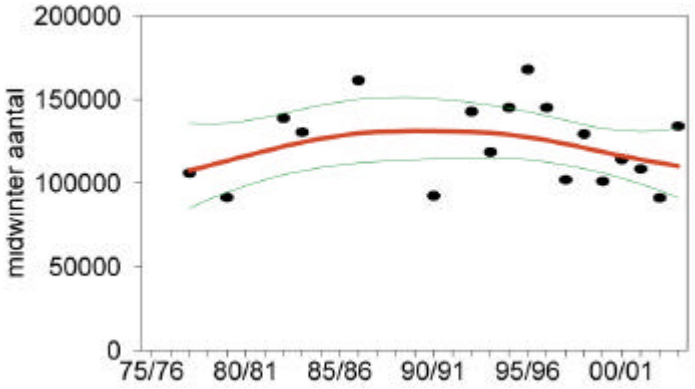

Aantalsontwikkeling eider (niet broedvogel)

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van niet-broedende eiders laat geen significante toe- of afname zien vanaf 1981 (1981-2003) en ook niet over de periode 1994-2003. Binnen de afzonderlijke Vogelrichtlijngebieden is er echter sprake van een sterke, significante toename van de niet-broedende eiders over de periode 1981-2003 in de Noordzeekustzone en de Voordelta. Deze toename komt vooral neer op pieken in de aantallen in 1991 en 1993. In de winters van 1999/2000, 2000/2001 en 2001/2002 werden relatief lage aantallen geteld in combinatie met het optreden van massale sterfte. Na het piekseizoen 1995/1996 met 160.000 vogels volgde een reductie tot minder dan 90.000 vogels in de winter van 2002/2003. In samenhang met enig herstel in het schelpdieraanbod hielden de meeste eiders zich in 2002/2003 weer in de Waddenzee op en in deze winter was geen sprake van verhoogde sterfte. Ook in 2003/2004 waren de aantallen weer wat hoger, en daardoor is de afname niet meer statistisch significant.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig.
De verspreiding van de eider is sinds 1981 verruimd in die zin dat sinds rond 1990 (tijdelijk) een groter aandeel in de Noordzeekustzone en de Voordelta verblijft. Waarschijnlijk is dit echter een gevolg van verslechterd voedselaanbod in de Waddenzee.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig.

Beoordelingsaspect leefgebied: zeer ongunstig *
Massale sterfte en het uitwijken van eiders vanuit de Waddenzee naar de Noordzeekustzone en Voordelta zijn aanwijzingen voor een verslechtering van de kwaliteit van het leefgebied, ondanks enige voorzichtige tekenen van herstel.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Het Beleidsbesluit Schelpdiervisserij 2005-2020 lijkt gunstig voor de eider, vooral gezien het beleidsbesluit dat 85% van het in het voorjaar opgeviste mosselzaad op percelen in de Waddenzee uitgezaaid moet worden.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie variërend van 11 5.000 - 1 40.000 vogels (januari-aantallen).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Nodig is een leefgebied met voldoende omvang en kwaliteit voor een seizoensmaximum aantal van 115.000-140.000 eiders in het landelijke netwerk van vogelmonitoringsgebieden. Daarbij is uitgegaan van de gemiddelde waarde van de seizoensmaxima van 1980/81 t/m 1996/97 en een aanpassing op grond van de maximaal te verwachten draagkracht in de Waddenzee.

Oordeel: zeer ongunstig *

Beoordeling staat van instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	zeer * ongunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	gunstig	zeer * ongunstig

* Noot: in het Natura 2000 doelendocument is de eider (als niet-broedvogel) voor het aspect leefgebied (en daardoor het geheel) als zeer ongunstig beoordeeld; inmiddels wordt nagegaan of bij toekomstige Natura 2000 aanwijzingsbesluiten dit veranderd dient te worden in matig ongunstig.

6. Bronnen

- Berrevoets, C. & F.A. Arts, 2003. Midwintertelling van zee-eenden in de Waddenzee en de Nederlandse kustwateren, januari 2003. Rapport RIKZ/2003.008. Rijksinstituut voor Kust en Zee, Middelburg.
- Camphuysen, C.J., 1996. Ecologisch profiel van de Eidereend *Somateria mollissima*. RIKZ werkdocument 96.146x. Rijksinstituut voor Kust en Zee.
- Camphuysen, C.J., Berrevoets C.M., Cremers H.J.W.M., Dekinga A., Dekker R., Ens B.J., van der Have T.M., Kats R.K.H., Kuiken T., Leopold M.F., van der Meer J. & Piersma T., 2001. Mass-mortality of common eiders (*Somateria mollissima*) in the Dutch Wadden Sea, winter 1999/2000: starvation in a commercially exploited wetland of international importance. Biological Conservation 106: 303-317.
- Desholm, M., Christensen T.K., Scheiffarth G., Hario M., Andersson A., Ens B., Camphuysen C.J.,Nilsson L., Waltho C.M., Lorentsen S-H., Kuresoo A., Kats R.K.H., Fleet D.M. & Fox A.D., 2002. Status of the Baltic/Wadden Sea population of the Common Eider *Somateria m. mollissima*. Wildfowl 53: 167-203.
- Ens, B.J. & Kats R.K.H., 2004. Evaluatie van Voedselreservering Eidereenden in de Waddenzee-rapportage in het kader van EVAII deelproject B2. Alterra rapport 931, 1-155. Alterra, Wageningen.
- Jong, M.L. de, Ens B.J. & Kats R.K.H., 2003. Aantallen Eidereenden in en rond het Waddengebied in de winter van 2002/2003. alterra rapport 794, Alterra, Wageningen.
- Leopold, M.F., 1993. Spisula's zeeëenden en kokkelvissers: een nieuw milieuprobleem op de Noordzee. Sula 7 (1): 24-28.
- Leopold, M.F., 1996. *Spisula subtruncata* als voedselbron voor zee-eenden in Nederland. BEON Report 96-2. Rijksinstituut voor Kust en Zee, Den Haag.
- Oosterhuis, R. & K. van Dijk, 2002. Effect of food shortage on the reproductive output of Common eiders Somateria mollissima breeding at Griend. Atlantic Seabirds 4: 29-38.

- Swennen, C., 1991. Ecology and population dynamics of the Common Eider in the Dutch Wadden Sea. PhD thesis, Rijksuniversiteit Groningen.

- Tulp, I., Schekkerman H., Larsen J.K., van der Winden J., van der Haterd R.J.W., van Horssen P., Dirksen S. & Spaans A.L., 1999. Nocturnal flight activity of sea ducks near the windfarm Tunø Knob in the Kattegat. Report 99.64. Bureau Waardenburg bv, Culemborg.

- Zucco C. & Merck T., 2004. Ökologische Effekte von Offshore-Windkraft-Anlagen. Naturschutz und Landschaftsplanung 36: 261-269.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Zwarte zee-eend (*Melanitta nigra*) A065

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: Buiten de broedtijd is de zwarte zee-eend een kustminnende zeevogel. In Nederland is het een doortrekker: een wintergast in groot aantal en een zomergast in vrij klein aantal. In sommige jaren blijven groepen van enkele honderden tot duizenden zwarte zee-eenden in de zomer ruien.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de populatie zwarte zee-eenden in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende zwarte zee-eenden liggen in Noord-Europa en West-Siberië. De overwinteringsgebieden liggen langs de kusten van de Oostzee, de Noordzee en de westelijke Atlantische Oceaan. In zuidelijke richting komt de zwarte zee-eend tot in Mauretanië voor. De winterpopulatie wordt geschat op 1.600.000 vogels. Hiervan verblijft 3% in Nederlandse wateren.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De zwarte zee-eend zoekt als hij te gast is in Nederland alleen de zoute wateren op. Zijn voedselbiotoop bestaat hier uit ondiepe kustwateren met een rijk voorkomen aan schelpenbanken. Het is vooral een vogel van de Noordzee. In de westelijke Waddenzee verblijven kleinere aantallen zwarte zee-eenden (in het verleden waren de aantallen hoger). De vogels vormen groepen en ze komen zowel tijdens het rusten als tijdens het voedselzoeken niet aan land. 's Nachts drijven de zwarte zee-eenden vaak door de eb- en vloedstroom van de voedselgebieden vandaan. Op de volgende ochtend worden deze 'verdriftingen' dan door vliegbewegingen gecorrigeerd.

Voedsel: De zwarte zee-eend zoekt voedsel in de onderwaterbodem (benthos) en is een voedselspecialist. Zijn belangrijkste voedselbron was tot voor kort de halfgeknotte strandschelp *Spisula subtruncata* die hij gewoonlijk tot op een diepte van 5-15 m opviste. Deze strandschelpen zijn achteruit gegaan. Nu wordt vooral gefoerageerd op Amerikaanse zwaardscheden en andere soorten van mesheften. Men neemt aan dat de voedselkwaliteit van deze alternatieve prooisoort voor de zwarte zee-eend minder goed is dan die van de halfgeknotte strandschelp.

Rust: De zwarte zee-eenden zijn afhankelijk van een aantal belangrijke schelpenbanken waar hun prooidieren in grote concentraties voorkomen. Rust op deze cruciale foerageergebieden is van groot belang. Scheepvaart, visserij en windmolenparken zullen nabij of op deze plaatsen een negatieve uitwerking op de aanwezigheid van de zwarte zee-eend hebben. In sommige jaren concentreren zich in de zomer tot enkele duizenden ruiende zwarte zee-eenden in onze kustwateren. Door de rui verliezen de vogels het vliegvermogen en dan zijn ze extra kwetsbaar voor verstoring. In het verleden heeft de schelpdiervisserij op strandschelpen tot een afname van het voedselaanbod geleid. De zwarte zee-eenden moeten dan nieuwe voedselbronnen gaan zoeken. Ze zijn extreem kwetsbaar voor olievervuiling omdat ze permanent op het water rondzwemmen in grote troepen.

4. Huidig voorkomen

De verspreiding van de zwarte zee-eend is binnen Nederland beperkt tot de kustwateren van Noordzee, Voordelta en in minder mate de Waddenzee. Soms vindt men zwarte zee-eenden op de binnenwateren maar die zijn meestal ziek of met olie besmeurd.

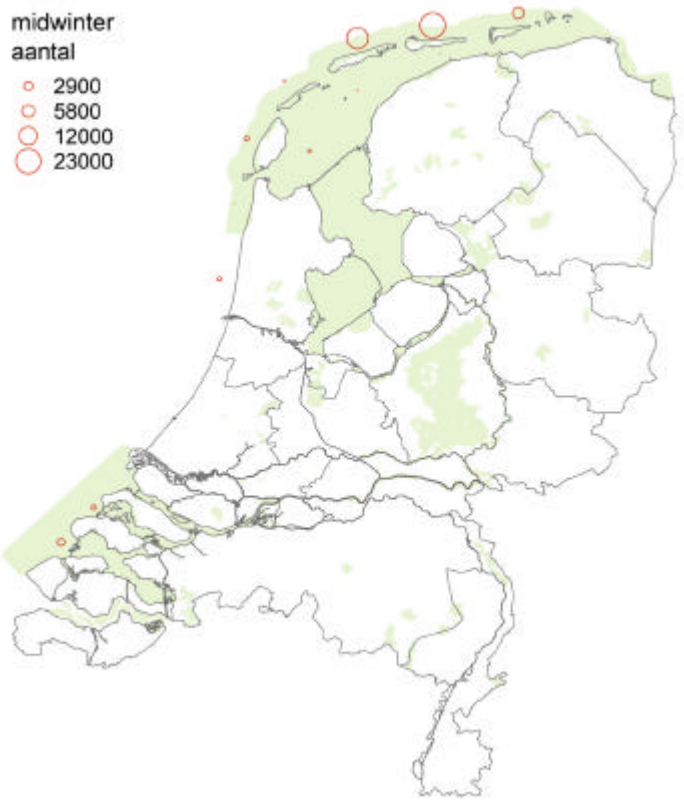

Verspreidingskaart zwarte zee-eend

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De zwarte zee-eend is in wisselende aantallen in onze wateren aanwezig. Zijn aanwezigheid hangt sterk samen met het voedselaanbod. Wellicht varieerden de aantallen in de laatste tijd tussen een ondergrens van enkele tienduizenden of minder tot een bovengrens van 135.000 vogels. Dit hoogste aantal is vastgesteld in de periode 1990-1995. De soort verplaatst zich gemakkelijk in grote aantallen over grote afstanden. Massaverplaatsingen binnen Nederland of van en naar andere landen binnen het overwinteringsgebied dat zich uitstrekt tussen Noorwegen en NW Afrika, zijn bij de zwarte zee-eend gewoon.

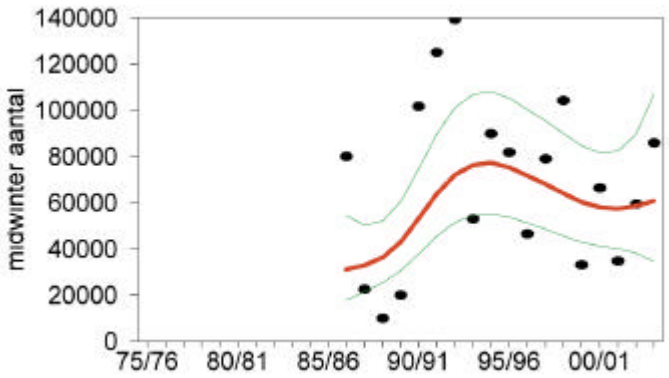

Aantalsontwikkeling zwarte zee-eend

Recente ontwikkelingen: Goede telgegevens van de zwarte zee-eendenpopulatie zijn pas beschikbaar vanaf de winter van 1986/87. Door grote fluctuaties van jaar tot jaar kan de trend niet nader bepaald worden.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Het verspreidingsgebied van de zwarte zee-eend is niet wezenlijk veranderd.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De trend kon bij de zwarte zee-eend niet met een vastgesteld aantallenverloop onderbouwd worden. De populatie lijkt eerder stabiel dan afnemend.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig
De banken met hoge dichtheden van halfgeknotte strandschelpen (*Spisula subtruncata*) zijn enkele jaren geleden verdwenen. De zwarte zee-eenden zijn deels overgeschakeld op mesheften (Amerikaanse zwaardschede *Ensis directus*), maar het is nog de vraag of dit schelpdier op den duur even geschikt is als de strandschelpen.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: Het toekomstperspectief is per definitie onzeker bij deze doortrekkende soort. Zolang echter een min of meer natuurlijke staat van grote delen van de kustzone is gegarandeerd, lijkt de zwarte zee-eend op lange termijn bezien in onze wateren niet in gevaar. Bij deze soort zijn de ontwikkelingen in Nederland mede afhankelijk van de ontwikkelingen elders.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 68.500 vogels (januari-aantallen).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie volstaat bij deze soort.

Oordeel: matig ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	matig ongunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**matig ongunstig**

6. Bronnen

- Berrevoets C. & Arts F.A. 2003. Midwintertelling van zee-eenden in de Waddenzee en de Nederlandse kustwateren, januari 2003. Rapport RIKZ/2003.008. Rijksinstituut voor Kust en Zee, Middelburg.

- Leopold M.F. 1993. Spisula's zeeëenden en kokkelvissers: een nieuw milieuprobleem op de Noordzee. Sula 7 (1): 24-28.

- Leopold M.F. 1996. *Spisula subtruncata* als voedselbron voor zee-eenden in Nederland. BEON Report 96-2. Rijksinstituut voor Kust en Zee, Den Haag.

- Leopold M.F., Baptist H.J.M., Wolf P.A. & Offringa H. 1995. De Zwarte Zee-eend *Melanita nigra* in Nederland. Limosa 68: 49-64.

- Tulp I., Schekkerman H., Larsen J.K., van der Winden J., van der Haterd R.J.W., van Horssen P., Dirksen S. & Spaans A.L. 1999. Nocturnal flight activity of sea ducks near the windfarm Tunø Knob in the Kattegat. Report 99.64. Bureau Waardenburg bv, Culemborg.

- Wolf P. & Meininger P.L. 2004. Zeeën van Zee-eenden bij de Brouwersdam. Nieuwsbrief NZG 5 (2).

- Zucco C. & Merck T. 2004. Ökologische Effekte von Offshore-Windkraft-Anlagen. Naturschutz und Landschaftsplanung 36: 261-269.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Brilduiker (*Bucephala clangula*) A067

1. Status

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De brilduiker is een kleine duikeend die in Nederland vooral voorkomt als doortrekker en wintergast in grotere open wateren. Hij is gemakkelijk te herkennen aan de puntige, min of meer driehoekige vorm van de kop. Het vrouwtje heeft een chocoladebruine kop, het mannetje heeft een donkergroene kop met een opvallende witte vlek tussen snavel en oog. De vogels die naar Nederland komen om er te overwinteren zijn afkomstig uit de noordelijke broedgebieden in Noord-Scandinavië, Noord-Duitsland en Rusland. In Nederland is het een heel schaarse broedvogel met naar schatting 15-20 paren in 1998-2000.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de brilduikerpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De broedgebieden van de in Europese Unie verblijvende brilduikers liggen in de boreale streken van Europa. Overwinteringsgebieden van *B. c. clangula* liggen in West-, Midden- en Zuidoost-Europa. Bij deze ondersoort worden vijf populaties onderscheiden. In Nederland betreft het *Bucephala clangula clangula*. De voor Nederland relevante NW- en Centraal-Europese populatie wordt geschat op 400.000 vogels. Hiervan verblijft ruim 3% in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De brilduiker is in ons land zowel op zoete als zoute wateren te vinden, het meest op grotere meren en plassen en in estuaria. In het rivierengebied komen kleine aantallen brilduikers, vooral op grotere grind- en zandgaten. In tegenstelling tot veel andere duikeenden is de brilduiker dagactief. Vaak concentreren brilduikers zich 's nachts op slaapplaatsen in rustige beschutte wateren. Plaatselijk, o.a. in het IJsselmeergebied, ziet men concentraties van ruiende vogels op wateren die als voedselgebied kunnen dienen. In sommige gebieden trekken brilduikers tussen voedsel- en slaapgebieden heen en weer. In het Deltagebied bijv. doen ze dat, daar foerageren de brilduikers overdag op de zoute wateren en slapen ze 's nachts op zoet water.

Voedsel: Het voedsel van de brilduiker is zeer gevarieerd en verschilt regionaal. De soort eet in veel gebieden voornamelijk driehoeksmosselen, zoetwaterslakjes en andere kleine weekdieren. Daarnaast foerageert de brilduiker plaatselijk op larven van kokerjuffers, muggenlarven, vlokreeftjes en andere kleine kreeftachtigen. Incidenteel schakelt hij ook over op plantaardig voedsel (zaden) en kleine vis (spiering).

Rust: Omdat hij overdag voedsel zoekt is de brilduiker meer dan andere duikeenden gevoelig voor verstoring tijdens het voedselzoeken. Hij reageert bij afstanden van 300 tot 500 m op verstoring door watersporters en scheepvaart. Daarnaast is de brilduiker kwetsbaar voor verdrinking in vistuig ('warnetten'). Veranderingen in waterkwaliteit kunnen de draagkracht van zijn voedselbron beïnvloeden en vermindering van doorzicht van het water beperkt zijn foerageermogelijkheden. Waar hij pendelbewegingen van en naar slaapplaatsen maakt is de soort gevoelig voor het verschijnen van barrières zoals windturbines. De windturbines werken in het voedselgebied verstorend op afstanden tot 150 m. Dit is afhankelijk van andere plaatselijke omstandigheden.

4. Huidig voorkomen

Overwinterende brilduikers zijn in Nederland sterk geconcentreerd in het IJsselmeergebied en (tegenwoordig vooral) in de deltawateren (zowel zoet als zout).

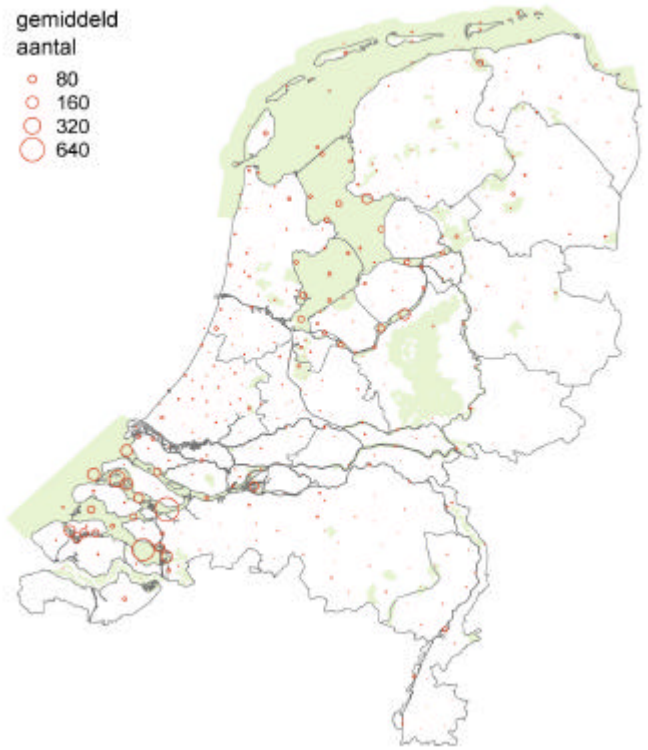

Verspreidingskaart brilduiker

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Het verloop van de landelijke aantallen van de brilduiker en de regionale opbouw daarvan vertonen overeenkomsten met die van de fuut. Het lokale verloop lijkt vaak op dat van het nonnetje, dit suggereert dat de voedselkeuze van de brilduiker en dat van het nonnetje meer overeenkomt dan tot nu toe werd aangenomen. Landelijk is de trend bij deze soort zowel op de lange als de korte termijn bekeken stabiel ('neutraal'). Net als bij de fuut treedt er echter bij de brilduiker een afname op rond 1975-1980 door teruglopende aantallen in het IJsselmeergebied, en een toename na 1980 door groeiende aantallen in de delta na uitvoering van de deltawerken. En ook bij de brilduiker is er recent een negatieve tendens opgemerkt (hoewel niet significant), bij deze soort is die het meest opvallend in het Volkerak. Na de afsluiting -en mede door vermesting – is de samenstelling van de fauna veranderd. De meeste van de bodemfauna- en visetenede dieren verschijnen in dit gebied vanaf het winterseizoen 1998/99 in aanzienlijk lagere aantallen.

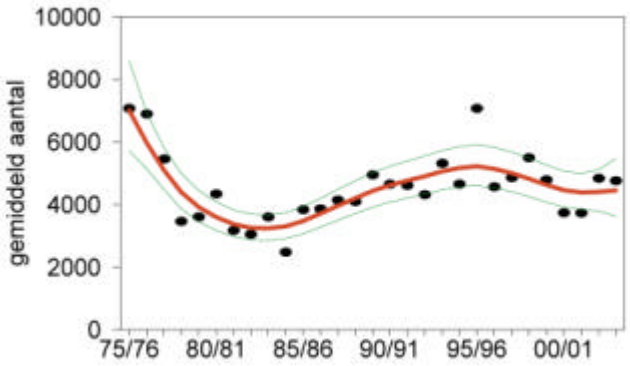

Aantalsontwikkeling brilduiker

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de brilduiker is sinds 1981 (1981-2003) stabiel. Ook over de meest recente periode 1995-2003 is de populatie stabiel.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De aantallen van de brilduiker nemen niet wezenlijk af.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Door de verbetering van de waterkwaliteit verbetert in het algemeen het voedselaanbod voor de brilduiker.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 4380 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname als gevolg van herstel van zout-zoet overgangen is aanvaardbaar.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie volstaat bij deze soort. De staat van instandhouding van de populatie is voor 1981 gesteld op matig ongunstig vanwege het door vermesting beperkte voedselaanbod. Sindsdien is het voedselaanbod verbeterd en mede gezien de stabiele aantallen wordt de staat van instandhouding in 2004 als gunstig beoordeeld.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatietrend	gunstig	gunstig
Leefgebied	matig ongunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**matig ongunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Eerden M.R. van, Dubbeldam W. & Muller J. 1999. Sterfte van watervogels door visserij met staande netten. RIZA-rapport 99.060. RIZA, Lelystad.
- Jepsen P.U. 1976. Feeding Ecology of Goldeneye *(Bucephala clangula)* during the Wing-feather Moult in Denmark. Danish Review of Game Biology. Vol. 10 no. 4.
- Leeuw J. de, 1997. Demanding divers. Ecological energetics of food exploitation by diving ducks. Van Zee tot Land 61. Rijkswaterstaat, Lelystad.
- Leeuw J. de & van Eerden M.R. 1995. Duikeenden in het IJsselmeergebied. Flevobericht 373. Rijkswaterstaat Directie Flevoland, Lelystad.
- Platteeuw M. & Beekman J.H. 1994. Verstoring van watervogels door scheepvaart op Ketelmeer en IJsselmeer. Limosa 67: 27-33.
- Zomerdijk P.J. 1982. Geslachtsverhouding bij Brilduikers *(Bucephala clangula)* in het winterhalfjaar. 1981.Watervogels 6: 53-64.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Nonnetje (*Mergus albellus*)[14] (A068)

1. Status

Vogelrichtlijn Bijlage I (sinds 1995). Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: Het nonnetje is een kleine vooral vis etende duikeend. Het mannetje heeft een een grotendeels wit verenkleed met een tekening van enige zwarte vlekken en lijnen, het vrouwtje overwegend grijsachtig met een bruine kap en witte wangen. Het nonnetje is in Nederland uitsluitend als wintervogel aanwezig, van november tot april. Zijn broedgebieden liggen in de noordelijke zone van Eurazië, van Noord-Scandinavië tot in Oost-Siberië. De in Nederland overwinterende vogels komen vooral uit Noord-Scandinavië en Noordwest Rusland. In koude winters zijn de aantallen in ons land hoger.
Het nonnetje leeft in Nederland vooral van vis, die duikend bemachtigd wordt. Het nonnetje heeft voorkeur voor een open landschap en laat zich relatief gemakkelijk opjagen.

Relatief belang binnen Europa: Vanwege het kleine aantal broedparen geldt de staat van instandhouding van de nonnetjespopulatie in de Europese Unie volgens 'BirdLife' als 'ongunstig'. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende nonnetjes liggen in de boreale streken van Europa en West-Siberië. De overwinteringsgebieden liggen in West-, Midden- en Zuidoost-Europa. Bij het nonnetje worden vier populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante NW- en Centraal-Europese populatie (broedgebied Noord-Scandinavië en Noord-Rusland) wordt geschat op 40.000 vogels. Hiervan verblijft naar schatting 15% in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: Het nonnetje leeft voornamelijk op visrijke grote zoetwatermeren. Kleinere aantallen nonnetjes komen voor op estuariene wateren, rivieren, rivieren, zand- en grindgaten. Estuariene wateren en rivieren fungeren vooral als alternatief leefgebied bij strenge vorst en ijsvorming op de zoete meren. Het nonnetje foerageert vaak in sociaal verband, in grote groepen op visrijke locaties, met name bij geringer doorzicht van het water. Zijn mogelijkheden voor voedseldetectie zijn beter in helder water, maar een lichte troebeling kan de vis beter beschikbaar maken voor samenwerkende groepen vissende vogels. De soort trekt bij het vallen van de avond vanaf de foerageerplaats naar ongestoorde en beschutte wateren om te overnachten en vliegt daarbij over de kust- , polder- en rivierdijken heen. De aantallen vogels die gebruik maken van deze slaapplaatsen variëren sterk van dag tot dag. Op elke slaapplek kunnen 's avonds, waarschijnlijk afhankelijk van de foerageerplaats van de betreffende dag, enkele tot vele duizenden nonnetjes worden aangetroffen.

Voedsel: Het nonnetje is in ons land een viseter, met voorkeur voor vis van 5-8 cm grootte. De prooi wordt onder het wateroppervlak door achtervolging bemachtigd. Het favoriete stapelvoedsel is spiering. Daarnaast foerageert het nonnetje ook op jonge baars en snoekbaars en in mindere mate ook op pos en driedoornige stekelbaars. In de broedtijd bestaat zijn voedsel vooral uit macrofauna naast vis en het is mogelijk dat het aandeel van de macrofauna in zijn winterdieet wordt onderschat en meer afhankelijk is van waar de vogels precies overwinteren.

Rust: Het nonnetje is kwetsbaar vanwege zijn voorkomen in grote concentraties tijdens het voedselzoeken en het gezamenlijke overnachten. De soort reageert op afstanden van meer dan

[14] In Nederlandse Soortenregister met de wetenschappelijke naam *Mergellus albellus*

300 m op verstoring door waterrecreatie en scheepvaart. Waterrecreatie piekt vooral in die perioden dat in Nederland niet of nauwelijks nonnetjes voorkomen. Daarnaast is het nonnetje zeer gevoelig voor verdrinking in vistuig ('warnetten'). Als jager op het zicht is hij gebaat bij goed doorzicht van het water. Een minder goed doorzicht compenseren de nonnetjes door hun sociale manier van vissen. Visserijactiviteiten veroorzaken naast directe sterfte van nonnetjes (zie boven) ook veranderingen in visgemeenschappen en voedselaanbod die negatief doorwerken op de populatie. Waar pendelbewegingen naar slaapplaatsen optreden kunnen windturbines die langs de waterkant verschijnen mogelijk als barrières voor het nonnetje werken. Het nonnetje houdt in zijn voedselgebied afstanden tot 150 m aan bij windmolenparken. Dit is afhankelijk van andere omstandigheden ter plaatse.

4. Huidig voorkomen

Overwinterende nonnetjes zijn in Nederland sterk geconcentreerd in het IJsselmeergebied. Van enige betekenis zijn ook de meren in Friesland en Noordwest-Overijssel.

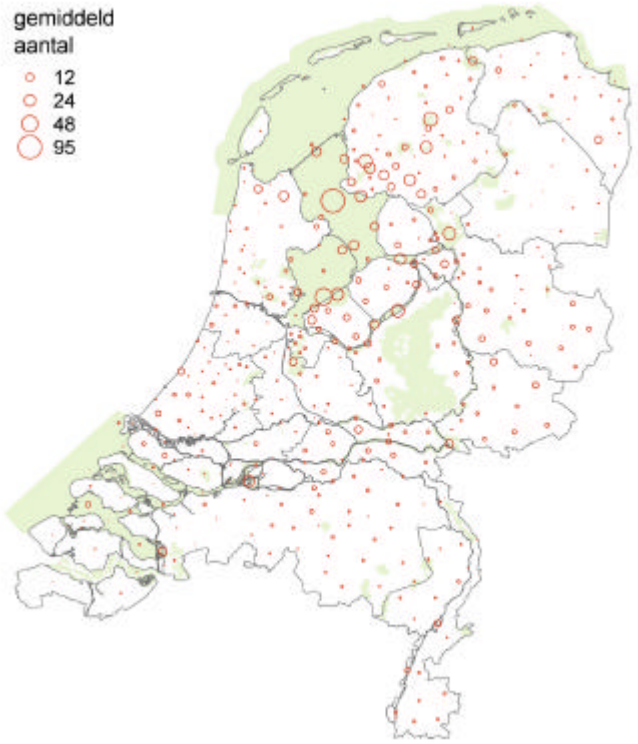

Verspreidingskaart nonnetje

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De aantallen nonnetjes in Nederland vertonen bekeken over de langere termijn een negatieve tendens, maar deze is vanwege de grote schommelingen niet significant. De fluctuaties worden veroorzaakt door verhoogde aantallen in strenge winters. Het gaat daarbij vooral om verhoogde aantallen in drie opeenvolgende strenge winters rond 1982-1988. Daarnaast is er echter net als bij de grote zaagbek een tendens tot toenemende verkorting van het verblijf. Het is aannemelijk dat de voedselsituatie na ca. 1990 is verslechterd door afname van de spiering. Uit het IJmeer lijkt het nonnetje nagenoeg verdwenen, maar in de Randmeren is de soort toegenomen. Enige afname van het aantal nonnetjes is ook in het rivierengebied zichtbaar, maar in de regionale wateren is de tendens eerder positief. Door de relatief hoge aantallen in het IJsselmeergebied bepaalt deze regio in grote lijnen de landelijke trend.

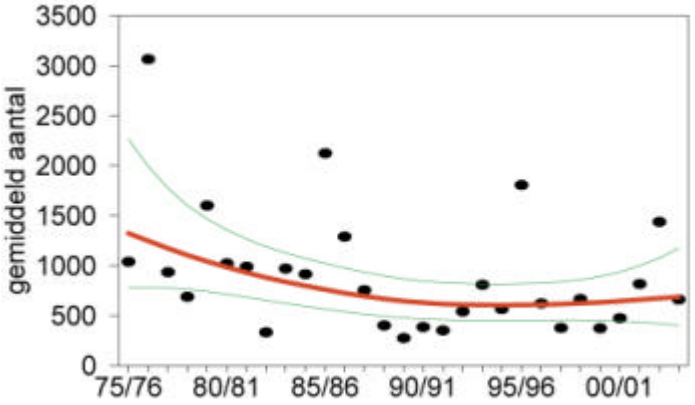

Aantalsontwikkeling nonnetje

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van het nonnetje laat sinds 1981 (1981-2003) een stabiele trend zien. Over de meest recente periode 1995-2003 kan de trend door grote fluctuaties niet nader worden bepaald.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Het verspreidingsgebied van het nonnetje is niet wezenlijk veranderd.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
Het huidige seizoensgemiddelde aantal nonnetjes is 750 en ligt daarmee boven de draagkrachtschatting van 690 vogels. Er is geen significante afname sinds 1981.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig
In het belangrijkste gebied, het IJsselmeergebied, is de kwaliteit van het leefgebied onvoldoende i.v.m. de slechte spieringstand.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig
Nonnetjes zullen mogelijk verder in aantal afnemen onder invloed van de klimaatsveranderingen. Enerzijds zal dat gebeuren als strenge winters waarin nonnetjes vanuit het Oostzeegebied doorvliegen naar Nederland minder voor gaan komen. Anderzijds gebeurt het als de vitaliteit en reproductie van de spiering hier, aan de zuidgrens van zijn verspreidingsgebied, verder afneemt. De verdrinking in visnetten zal naar verwachting als doodsoorzaak voor het nonnetje minder belangrijk worden.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 690 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de instandhoudingstelling: Behoud van de huidige situatie qua verspreiding en populatie is gewenst. Er is sprake van verminderde kwaliteit van het leefgebied, omdat het voedselaanbod in de vorm van spiering in de belangrijkste regio duidelijk is verlaagd. Op grond daarvan is de staat van instandhouding van de populatie beoordeeld als matig ongunstig. Herstel van de verminderde kwaliteit van het IJsselmeer als leefgebied voor nonnetjes door een herstel van de spieringsstand lijkt niet erg waarschijnlijk. Integendeel, als gevolg van de komende klimaatsveranderingen met o.a. vermindering van ijsvorming op de Oostzee en een verdere achteruitgang van spiering valt een verdere afname van de aantallen van de nonnetjes in ons land te verwachten. Hoe ver die afname zal doorzetten is niet in te schatten.

Oordeel: matig ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	zeer ongunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	matig ongunstig
Toekomst	zeer ongunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**matig ongunstig**

6. Bronnen

- Beekman J.H. & Platteeuw M. 1994. Het Nonnetje *Mergus albellus* in het IJsselmeergebied. Intern rapport 1994-37lio. Rijkswaterstaat, Directie Flevoland, Lelystad.
- Beintema A.J. 1980. Het Nonnetje *Mergus albellus*. Limosa 53: 3-10.
- Eerden M.R. van, Dubbeldam W. & Muller J. 1999. Sterfte van watervogels door visserij met staande netten. RIZA-rapport 99.060. RIZA, Lelystad.
- Platteeuw M. & Beekman J.H. 1994. Verstoring van watervogels door scheepvaart op Ketelmeer en IJsselmeer. Limosa 67: 27-33.
- Platteeuw M., van Eerden M.R. & Beekman J.H. 1997. Social fishing in wintering Smew *Mergus albellus* enhances prey attainability in turbid waters. Van Zee tot Land 65:377-399.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Middelste zaagbek (*Mergus serrator*) A069

1. Status

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De middelste zaagbek is een grote duikeend. Het mannetje is te herkennen aan een bont verenkleed, een donkergroene kop met dubbele kuif en een relatief lange, rode, gezaagde snavel. Het vrouwtje is grijsachtig en heeft een bruine kop. De broedgebieden van de middelste zaagbek liggen in het noorden, in West-Europa in zuidelijke richting tot in Denemarken, Noord-Duitsland en de Britse Eilanden. In Nederland werd de middelste zaagbek in de laatste decennia een schaarse, doch regelmatige broedvogel met naar schatting 35-45 paren in 1998-2000. In de winter komen daar de overwinteraars bij, die komen vooral uit Noord-Scandinavië, de Baltische staten, Polen en Noordwest Rusland. In koude winters zijn de aantallen hoger.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de populatie van de middelste zaagbek in de Europese Unie is gunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie broedende middelste zaagbekken liggen in de boreale en sub-arctische delen van Europa en West-Siberië en op Groenland. De overwinteringsgebieden liggen in West-, Midden- en Zuid-Europa. Bij de middelste zaagbek worden zes populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante Noord-, NW- en Centraal-Europese populatie (met broedgebieden in Noord-Europa, IJsland en Oost-Groenland) wordt geschat op 170.000 vogels. Hiervan verblijft naar schatting 4% in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De middelste zaagbek verblijft vooral in estuaria, maar 's nachts ook op de aangrenzende binnenwateren. De soort foerageert voornamelijk in ondiepe wateren en tot op 3.5-7.0 m diepte, en rust/slaapt in beschutte bochten of in de luwte van eilanden en dijken. Hij foerageert ook 's nachts. De middelste zaagbek maakt tevens gebruik van grote gemeenschappelijke slaapplaatsen. Hij is een 'oogjager' en daarom is hij gestelsd op helder water.

Voedsel: De middelste zaagbek is voornamelijk viseter. Hij bejaagt en bemachtigd zijn vis onder water. De soort heeft circa 300 gr vis per dag nodig. Zijn dieet is vaak een afspiegeling van het lokale aanbod aan kleinere vis van 7-8 cm lang. Het bestaat vooral uit soorten zoals spiering, maar incidenteel ook uit paling. Daarnaast eet de middelste zaagbek ook (water)insecten, kreeftachtigen, wormen en zoetwatermollusken.

Rust: Windsurfers en andere waterecreanten vormen de belangrijkste bron van verstoring voor de middelste zaagbek. In het Deltagebied blijven voor de middelste zaagbek geschikte wateren zoals delen van de Grevelingen waarschijnlijk vanwege te hoge recreatiedruk onbenut. Ook de scheepvaart en eventuele windmolenparken op het water of op de waterkant verstoren de middelste zaagbek, vanaf een afstand van 150 m. De precieze afstand is afhankelijk van de situatie ter plaatse. De middelste zaagbek verdrinkt gemakkelijk in visnetten ('warnetten').

4. Huidig voorkomen

Overwinterende middelste zaagbekken zijn in Nederland sterk geconcentreerd in de zoute wateren van het Deltagebied. Van enige betekenis was vroeger ook het IJsselmeer.

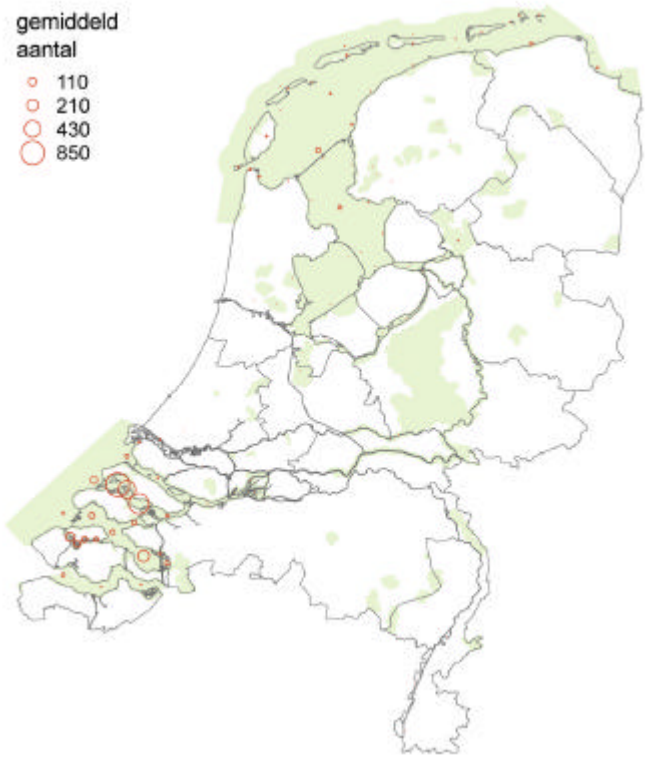

Verspreidingskaart middelste zaagbek

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De aantallen middelste zaagbekken in Nederland zijn na 1987 gedurende enige tijd toegenomen, met name in de zoute Deltawateren. Dat gebeurde deels ten koste van de aantallen in de Waddenzee, het IJsselmeer en het Volkerak.

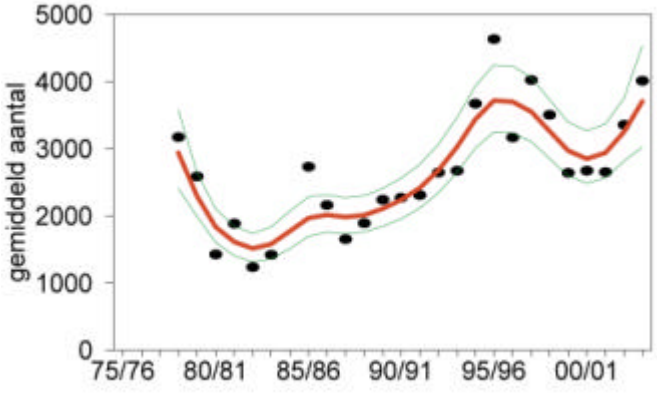

Aantalsontwikkeling middelste zaagbek

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de middelste zaagbek laat na 1981 (1981-2003) een matige toename zien. Over de meest recente periode 1995-2003 is de populatie stabiel.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Er zijn geen aanwijzingen voor veranderingen in het natuurlijke verspreidingsgebied van de middelste zaagbek binnen Nederland.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De aantallen van de middelste zaagbek zijn niet afgenomen.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omvang en de kwaliteit van geschikt leefgebied voor de middelste zaagbek nemen niet wezenlijk af.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Het is niet te verwachten dat de omstandigheden voor de middelste zaagbek wezenlijk zullen verslechteren.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 331 0 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie volstaat voor deze soort.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	Gunstig
Populatietrend	gunstig	Gunstig
Leefgebied	gunstig	Gunstig
Toekomst	gunstig	Gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**Gunstig**

6. Bronnen

- Arts F.A. & Meininger P.L. 1995. Ecologisch profiel van de Middelste Zaagbek *Mergus serrator.* Rapport 95.24. Bureau Waardenburg, Culemborg.
- Eerden M.R. van, Dubbeldam W. & Muller J. 1999. Sterfte van watervogels door visserij met staande netten. RIZA-rapport 99.060. RIZA, Lelystad.
- Platteeuw M. & Beekman J.H. 1994. Verstoring van watervogels door scheepvaart op Ketelmeer en IJsselmeer. Limosa 67: 27-33.
- Wiersma P. 1996. Dieet en conditie van overwinterende Middelste en Grote Zaagbekken in het IJsselmeergebied, 1979-1987. Werkdocument 96.086. Rijkswaterstaat Directie Flevoland & RIZA, Lelystad.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Grote zaagbek (*Mergus merganser*) A070

1. Status

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De grote zaagbek is een grote duikeend, nog wat groter en vooral zwaarder dan de middelste zaagbek. Het mannetje is te herkennen aan zijn wit tot zalmroze borst en flanken, donkergroene kop met onduidelijke kuif en een relatief lange, rode, gezaagde snavel. Het vrouwtje is grijsachtig en heeft een bruine kop. De broedgebieden van de grote zaagbek liggen in het noorden, in West-Europa in zuidelijke richting tot in Denemarken, Noord-Duitsland en marginaal op de Britse Eilanden. In de Alpen komt ook een broedpopulatie voor. De in Nederland overwinterende grote zaagbekken komen vooral uit Noord-Scandinavië en Noordwest-Rusland. In koude winters zijn de aantallen hoger.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de grote zaagbekpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende grote zaagbekken liggen in de boreale streken van Europa en in de Alpen. De overwinteringsgebieden liggen in NW- en Centraal-Europa en in Zuidoost-Europa. In Nederland verblijvende vogels behoren tot de ondersoort *Mergus merganser merganser*. Bij deze ondersoort worden zeven populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante NW- en Centraal-Europese populatie (met broedgebieden in Scandinavië, Finland, Oostzeegebied en West-Rusland) wordt geschat op 250.000 vogels. Hiervan verblijft naar schatting 5% in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De grote zaagbek verblijft voornamelijk op grote zoete watersystemen en estuariene wateren. Bij strenge vorst met ijsvorming op het water zoekt de soort ook ijsvrije rivieren, zand- en grindgaten in binnenland op of ijsvrije havenbekkens, soms ook de kustwateren van de Noordzee. Bij vorst zijn vaak enorme concentraties van grote zaagbekken in wakken te vinden, waar ze langs en vlak onder het ijs jagen. De grote zaagbekken jagen voornamelijk in ondiep water en tot op 10 m diepte, soms jagen ze gezamenlijk in grote sociale groepen. De grote zaagbek is een 'oogjager' afhankelijk is van niet al te troebel water. Bij lichte troebeling weten ze de als reactie daarop wat hoger in de waterkolom voorkomende prooivis nog wel via 'sociale foerageertechnieken' te bemachtigen, zeer zware troebeling kan succesvol foerageren belemmeren.

Voedsel*:* De grote zaagbek is een viseter. Zijn stapelvoedsel is spiering, maar hij eet ook andere vissoorten zoals pos, baars en blankvoorn.

Rust: De grote zaagbek is vooral gevoelig voor verstoring door windsurfers of andere waterrecreanten die in de ondiepere wateren doordringen. Ook recreatie op de waterkant en scheepvaart verstoort de grote zaagbek; hij reageert al bij afstanden van meer dan 300 m. De grootste aantallen grote zaagbekken komen echter in ons land voor in de wintermaanden, wanneer de recreatiedruk op het open water in de regel gering is. Een risico op verdrinking in vistuig ('warnetten') is bij deze soort aanwezig. Windturbines werken verstorend vanaf een afstand van 150 m. De precieze afstand is afhankelijk van de situatie ter plaatse.

4. Huidig voorkomen

Overwinterende grote zaagbekken zijn in Nederland sterk geconcentreerd in het IJsselmeergebied. Van enige betekenis zijn ook de plassen in Friesland en Noordwest-Overijssel.

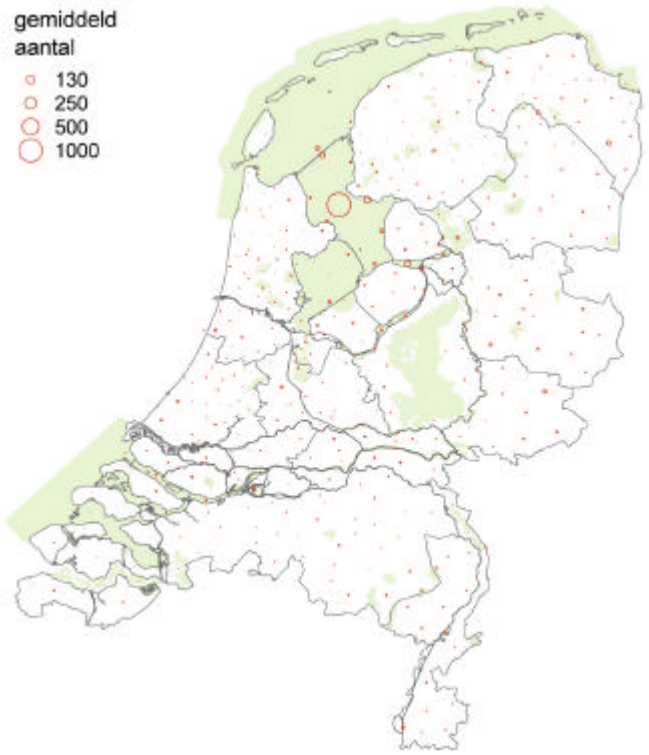

Verspreidingskaart grote zaagbek

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De aantallen grote zaagbekken in Nederland vertonen zowel op lange als op korte termijn een significant negatieve trend. Daarbij treden grote schommelingen op doordat de aantallen in zeer strenge winters hoog oplopen. De landelijke trend wordt vrijwel geheel bepaald door de ontwikkelingen in de IJsselmeerregio. Daar begonnen de aantallen rond 1990 sterk terug te lopen in samenhang met een afname van de spiering. In het IJsselmeer (en Markermeer) nemen de maximale aantallen van de soort af in combinatie met een verkorting van het verblijf. De grote zaagbekken vertrekken in het voorjaarseizoen gemiddeld eerder. De soort is recent nagenoeg verdwenen uit het IJmeer. In de Randmeren zijn de aantallen van de grote zaagbek in de periode 1980-1990 toegenomen door een ecologisch herstel van dit leefgebied, maar deze toename is niet groot genoeg om de afname in de rest van de IJsselmeerregio te compenseren. In de andere deelregio's zijn de aantallen van de grote zaagbek aanzienlijk lager, maar ook daar is sprake van afname.

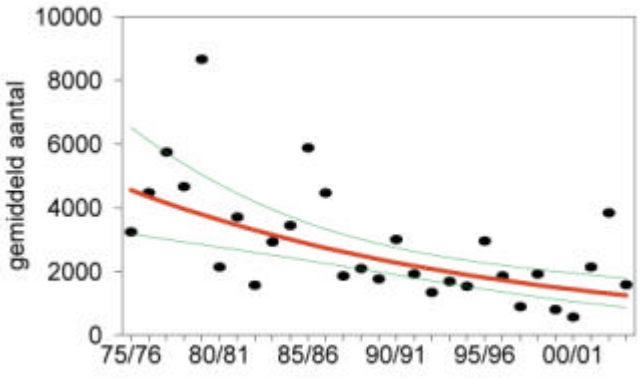

Aantalsontwikkeling grote zaagbek

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de grote zaagbek laat sinds 1981 (1981-2003) een matige afname zien. Ook over de meest recente periode 1995-2003 neemt de populatie matig af.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
De verspreiding van de grote zaagbek is niet wezenlijk veranderd.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig
Het recente aantal van 1800 grote zaagbekken (seizoensgemiddelde) is veel lager dan de gunstige referentie.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig
In het belangrijkste overwinteringsgebied voor de grote zaagbek in ons land (IJsselmeerregio) is de voedingskwaliteit verslechterd door de afname van de spieringstand.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig
Grote zaagbekken zullen mogelijk verder afnemen onder invloed van de klimaatsveranderingen. Enerzijds zal dat gebeuren als strenge winters waarin grote zaagbekken vanuit het Oostzeegebied doorvliegen naar Nederland minder voor gaan komen. Anderzijds gebeurt het als de vitaliteit en reproductie van de spiering hier, aan de zuidgrens van zijn verspreidingsgebied, verder afneemt. De verdrinking in visnetten zal naar verwachting als doodsoorzaak voor de grote zaagbek minder belangrijk worden.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 1800 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: In het Natura 2000 doelendocument is een draagkrachtschatting van 1800 grote zaagbekken (seizoensgemiddelde) geformuleerd. Voor een gunstige staat van instandhouding wordt uitgegaan van een hoger aantal, namelijk 2900 vogels.

Oordeel: zeer ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	gunstig	matig ongunstig
Toekomst	zeer ongunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Blew J. & Sudbeck P. 1996. Wassersport kontra Vogelschutz? Über die Auswirkungen winterlichen Surfens auf Wasservögel am Dümmer und Steinhuder Meer in Niedersachsen. Berichte zum Vogelschutz 34: 81-105.
- Eerden M.R. van, Dubbeldam W. & Muller J. 1999. Sterfte van watervogels door visserij met staande netten. RIZA-rapport 99.060. RIZA, Lelystad.
- Platteeuw M. 1985. Voedselecologie van de Grote *(Mergus merganser)* en de Middelste zaagbek *(M. serrator)* in het IJsselmeergebied 1979/1980 en 1980/1981. Rapport 48. Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders, Lelystad.
- Platteeuw M. & Beekman J.H. 1994. Verstoring van watervogels door scheepvaart op Ketelmeer en IJsselmeer. Limosa 67: 27-33.
- Wiersma P. 1996. Dieet en conditie van overwinterende Middelste en Grote Zaagbekken in het IJsselmeergebied, 1979-1987. Werkdocument 96.086. Rijkswaterstaat Directie Flevoland & RIZA, Lelystad.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Wespendief (*Pernis apivorus*) (A072)

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1991). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De wespendief is een onopvallende, slanke roofvogel die in bossen broedt. Zijn voedsel bestaat voor een groot deel uit insecten: larven en poppen van in groepen levende wespensoorten. De vogel 'steelt' de insectenkroost door de wespennesten uit te graven. De Nederlandse broedpopulatie overwintert in Afrika, ten zuiden van de Sahara.

Relatief belang binnen Europa: De wespendief broedt door heel Europa en in West-Siberië, tot op ca. 90° Oosterlengte. De soort kent een ruime verspreiding binnen Europa, met laagste dichtheden in het uiterste zuiden en noorden. De Europese populatie (36.000-52.000 paren in EU-landen, hiervan 1% in Nederland) was stabiel over de periode 1970-1990 en is aangemerkt als niet-bedreigd.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De wespendief is overwegend een bosbewoner, met een voorkeur voor minstens 250 ha grote en minstens 40 jaar oude bossen op zandgrond. De vogel lijkt enige afwisseling met andere gebieden op prijs te stellen. Dat kunnen vennen zijn, stukken heide, beekdalen, natte bosdelen of extensief onderhouden graslanden. De soort ontbreekt in uitgestrekte agrarische gebieden en vermijdt over het algemeen harde kleibodems. De wespendief broedt zowel in naaldbossen als in opgaande loofbossen met een rijke ondergroei, maar vermijdt jonge bossen en te sterk versnipperde bossen. Zijn nest bouwt de vogel bij voorkeur in een spar. De minimale grootte van zijn gebied van activiteiten rond het nest bedraagt ongeveer 1.400 ha.
De factoren die van invloed zijn op het voorkomen van wespendieven zijn niet goed bekend. De soort lijkt in Drenthe last te ondervinden van haviken die zowel volwassen als jonge wespendieven verschalken. Het broedseizoen duurt van half mei tot eind augustus en bosbouwactiviteiten zoals dunnen en houtoogst kunnen dan verstorend werken. Het nest is zeer lastig te vinden. Ontbossing van Afrikaanse overwinteringsgebieden vormt wellicht mede, en in toenemende mate, een probleem.

Voedsel: Wespen vormen het hoofdvoedsel van deze soort. Omdat de wespennesten worden uitgegraven, is de soort afhankelijk van redelijk zachte bodems. Het menu omvat behalve wespen ook o.a. amfibieën, reptielen, sprinkhanen en (jonge) kleine vogels. De wespendief zoekt zijn voedsel in de regel op afstanden van 1-3 km en maximaal op 7 km van het nest. In jaren met een zeer beperkt voedselaanbod kan een aanzienlijk deel van de populatie (de helft is normaal) niet aan broeden toekomen.

Rust: In vergelijking met andere roofvogels is de wespendief minder gevoelig voor verstoring: de soort vertoont een matige verstoringsgevoeligheid (verstoring bij minder dan 100 m afstand). In zijn leefgebied is de soort ook in matige mate gevoelig voor verstoring (de vogel leeft in min of meer besloten gebieden). Het is onbekend of verstoringen effecten hebben op populaties van de wespendief. Andere in het bos broedende roofvogels zoals sperwer en havik lijken echter weinig effect te ondervinden van verstoring. Vooral de 'landrecreatie' zoals wandelen en fietsen kan de rust van de wespendief verstoren.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de wespendief tenminste 20 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal tenminste 20 sleutelpopulaties vereist (> 400 paren).

4. Huidig voorkomen

Het verspreidingsgebied van de soort valt samen met de verspreiding van bosrijke gebieden op de hoge zandgronden. De Veluwe huisvest een fors deel van de wespendiefpopulatie. In de bossen van Flevoland, Noord-Brabant en de kuststreek komt de wespendief relatief weinig voor. Dat kan, behalve aan de geringe leeftijd van het bos, aan voedselgebrek liggen. De natuurlijke verspreiding betreft voornamelijk de hogere zandgronden en verder, met kleine aantallen, de duinen.

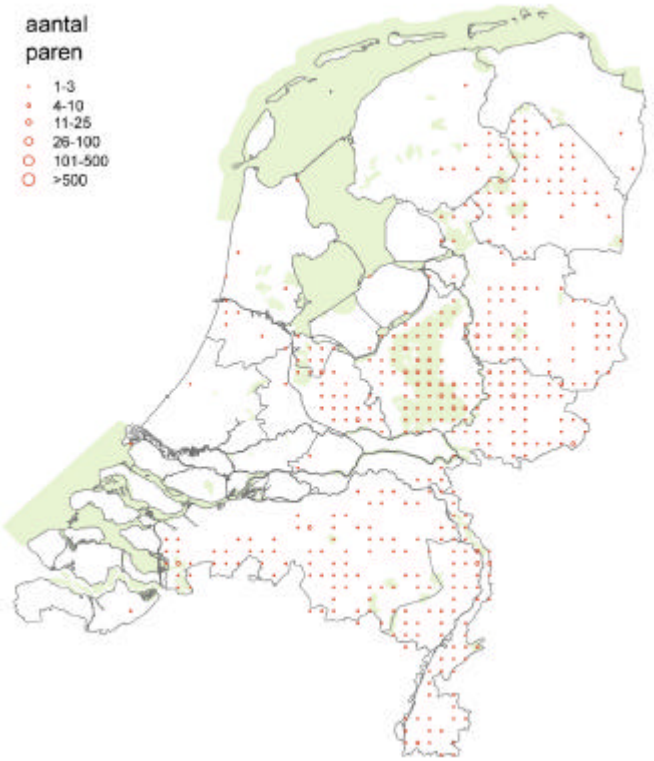

Verspreidingskaart wespendief

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Eind vorige eeuw, na 1990, is een lichte maar gestage afname van de wespendief geconstateerd in delen van Drenthe. Over de trends van de vogel elders in het land, met uitzondering van de Zuidwest-Veluwe, is zijn onvoldoende gegevens beschikbaar. De soort is echter tussen 1970 en 1990 (mogelijk al vanaf 1960?) eerst sterk toegenomen, althans in Drenthe, Noord-Brabant en wellicht ook elders. Op de Veluwe is dit vermoedelijk niet gebeurd, of in veel mindere mate.

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse broedpopulatie van de wespendief laat sinds 1981 een schommelend verloop zien. Daarbij is een trendclassificatie onzeker.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig.
In vergelijking met 1973-77 is het verspreidingsgebied van de wespendief volgens de inventarisatieresultaten toegenomen met 76%. Vermoedelijk is daarbij echter een overschatting aan de orde door toenemende aandacht voor deze moeilijk te inventariseren soort. In totaal is vastgesteld dat de soort aanwezig is in 429 atlasblokken, verdwenen uit ongeveer 44 atlasblokken

en verschenen in 189. Desondanks staat vast dat de wespendief zich heeft uitgebreid na de toename van het bosareaal tussen 1900-1950. Vanaf 1950 tot 1990 heeft de soort zich uitgebreid door de toenemende ouderdom en diversiteit van de bossen.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig.
De populatieomvang is groter dan de gunstige referentie.
De populatie van de wespendief is na een aanvankelijke toename in de vorige eeuw vermoedelijk stabiel of mogelijk licht afnemend. Intensieve studies tonen stabiele tot afnemende (Drenthe) deelpopulaties aan. De Nederlandse broedpopulatie, welke gemiddeld in de periode 1979-1983 450 paren telde, bedroeg in 1999-2003 gemiddeld 580 paren.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig.
De factoren die van invloed zijn op het voorkomen van wespendieven zijn niet goed bekend. Bosbouwactiviteiten in het broedseizoen, regionale (in Drenthe) intensieve predatie door haviken, en ontbossing van Afrikaanse overwinteringsgebieden vormen mogelijke bedreigingen.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig.
De veranderingen die plaatsvinden in het beheer van het Nederlandse bos bieden gunstige perspectieven voor de wespendief. Bedoeld is hier de overgang van productiebos naar gevarieerder bos en de toenemende ouderdom van het bos, al kunnen de zomervellingen nog voor onrust bij de broedplaats zorgen. Met het oog op het veranderde bosbeheer is een populatiegroei te verwachten. Intensieve predatie door haviken (en in de toekomst mogelijk lokaal door oehoes?) op jonge en oude vogels zal bij deze langzaam reproducerende soort daar echter een rem op zetten. De snelle ontbossing van de Afrikaanse overwinteringsgebieden kan daarnaast een grote negatieve invloed gaan uitoefenen, indien wespendieven zich daar niet weten aan te passen aan de nieuwe landschappen (zulke aanpassingen lijken niet waarschijnlijk).

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 400 paren (20 sleutelpopulaties van ten minste 2 0 paren).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor behoud van de broedvogelpopulatie van de wespendief zijn ten minste 20 sleutelpopulaties nodig die ieder uit tenminste 20 paren bestaan (> 400 paren). Voldoende geschikt leefgebied voor deze streefpopulatie zou moeten worden behouden, met rust in de broedgebieden en weinig risico voor predatie. Populatiegroei kan plaatsvinden door veranderd bosbeheer in Nederland en als de soort zich weet aan te passen aan veranderd landschap in de winterkwartieren.

Oordeel: gunstig.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomstperspectief	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Bijlsma, R.G. 1993. Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
- Bijlsma, R.G. 2002. Life-history traits of Honey Buzzards (*Pernis apivorus*) in Africa. Die Vogelwarte 41: 240-248.
- Manen, W. van, 2001. Gebruik van Zuid-Flevolandse bossen door Wespendieven *Pernis apivorus* van de Veluwe. De Takkeling 9: 193-196.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Zeearend (*Haliaeetus albicilla*) A075

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De zeearend is de grootste inheemse roofvogel. Hij jaagt op grote prooien zoals grote vissen, ganzen en andere watervogels en ook op middelgrote zoogdieren. De zeearend eet ook dode dieren. Het broedgebied omvat de noordelijke helft van geheel Eurazië. De populatie neemt, dankzij intensieve bescherming, bijna overal sterk toe; bijv. in Scandinavië, Duitsland, Polen en Tsjechië. Bij ons is de zeearend vooral een wintergast. In 2006 heeft voor het eerst een zeearendenpaar in Nederland gebroed. De dichtstbijzijnde vaste broedgebieden liggen in Niedersachsen (West-Duitsland).

Relatief belang binnen Europa: Vanwege het kleine aantal is de staat van instandhouding van de zeearendenpopulatie in de Europese Unie volgens 'BirdLife' ongunstig. Het merendeel van de populatie broedt in Noord- en Oost-Europa. De Europese populatie omvat 4.000 – 4.700 paren. De winterpopulatie in de Europese Unie is naar schatting 3.500 vogels. Hiervan verblijft slechts een heel klein deel, naar schatting minder dan 1% in Nederland. Het gaat daarbij doorgaans om jonge vogels die een tijdje te gast zijn. Volwassen zeearenden zijn gewoonlijk standvogels.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De zeearend verblijft vooral in open waterrijke gebieden of 'wetlands' met een hoog prooiaanbod in de vorm van watervogelconcentraties Ook kadavers van herten en andere grote zoogdieren trekken zeearenden aan. Op de Veluwe worden jaarlijks zeearenden waargenomen bij dode herten en zwijnen op wildakkers, mogelijk worden ze daarbij aangelokt door raven. De voedselbiotoop van de zeearend bestaat uit grote moerassen, grote meren of estuaria, uitgestrekte kweldergebieden en in mindere mate ook uit uiterwaarden. Kenmerkend is altijd een zekere mate van rust. De zeearend foerageert ook buiten waterrijke gebieden in terreinen waar voldoende voedsel, bijvoorbeeld konijnen of aas aanwezig is. Het foerageergebied kan een oppervlakte van 5.000 tot 10.000 ha beslaan. Sommige overwinterende zeearenden pendelen veelvuldig tussen voedselgebieden die tientallen kilometers uiteen liggen, andere hebben een actieradius van slechts enkele honderden meters.

Voedsel: De zeearend is een opportunist die een veelheid aan voedselbronnen benut. De hoofdmoot bestaat uit watervogels van meestal 0,5 tot 2,5 kg zoals meerkoeten, eenden, ganzen, meeuwen, futen. Daarnaast jaagt de zeearend in ondiepe wateren op grote vissen zoals karpers. Zoogdieren o.a. haas, konijn en muskusrat vormen een aanvullende voedselbron en ook aas staat geregeld op het menu. Het gaat daarbij om dode vissen, dode vogels en karkassen van zoogdieren, bijvoorbeeld van grofwild.

Rust: Zeearenden rusten doorgaans in (wilgen)bosjes in of nabij het foerageergebied, maar ook in bosgebieden op enige afstand daarvan. In het foerageergebied gebruiken ze weidepalen, hekken, kale bomen, hoogspanningsmasten of kleibulten als uitkijkplaatsen. De zeearend is weinig gevoelig voor verstoring. Hij is echter wel gevoelig voor de opstelling van windturbines omdat ze een hindernis vormen bij vliegbewegingen met een 'aanvliegrisico'.

4. Huidig voorkomen

Vooral in de omvangrijke, uitgestrekte waterrijke gebieden worden zeearenden gezien: in de Lauwersmeer, langs de Fries-Groningse kust (incl. Dollard), in de Oostvaardersplassen, in de Biesbosch en Haringsvliet en in het Land van Saeftinghe.

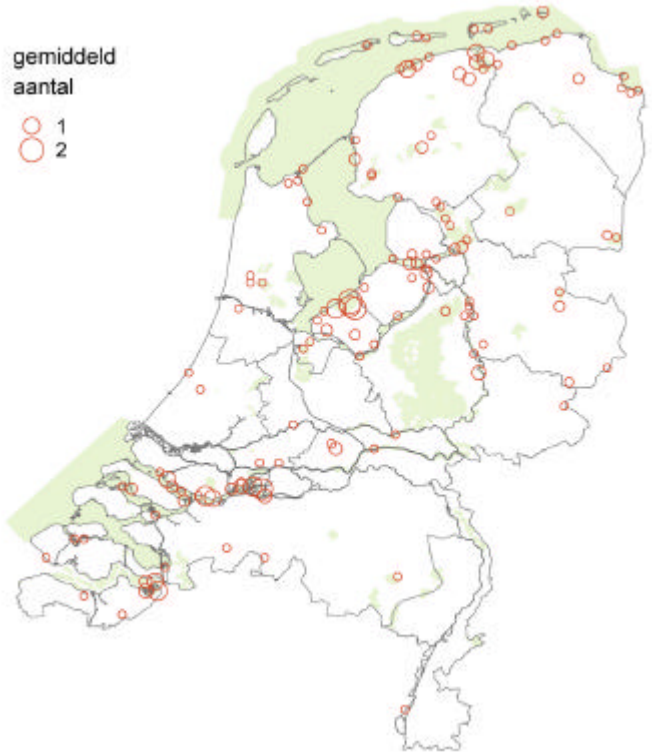

Verspreidingskaart zeearend

5. Beoordeling landelijk gunstige staat van instandhouding

Trends in Nederland: De aantallen overwinterende zeearenden nemen toe. Dit is in lijn met de populatietoename in Noord- en Oost-Europa. In de periode 1945-78 overwinterden jaarlijks een tot vier exemplaren. Sinds de strenge winter van 1978/79 is dit aantal ongeveer verdrievoudigd

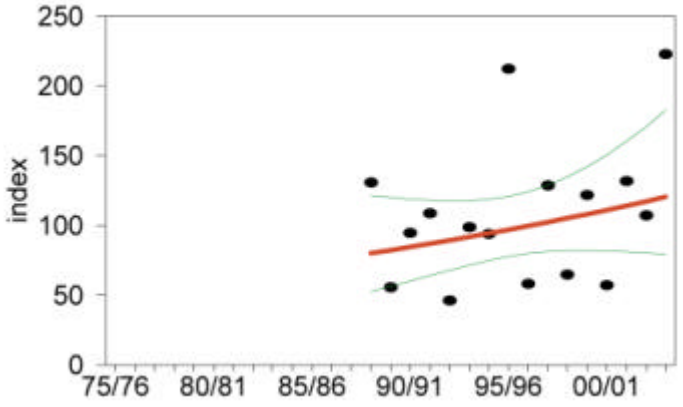

Aantalsontwikkeling zeearend

Recente ontwikkelingen: Sinds 1988 zijn er goede telgegevens. De toename lijkt door te zetten.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
De verspreiding van de zeearend in ons land is toegenomen.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De aantallen van de zeearend die in ons land verblijven zijn toegenomen.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omvang en de kwaliteit van geschikt leefgebied voor de zeearend nemen toe.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Het natte natuurgebieden zullen in omvang verder toenemen en dat is gunstig voor de zeearend. Het perspectief van deze soort in Nederland zal sterk afhangen van de populatieontwikkeling in de broedgebieden in Noord- en Oost-Europa.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 7 vogels (seizoensmaximum).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie volstaat bij deze soort.

Oordeel: gunstig.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	matig ongunstig	gunstig
Populatie	matig ongunstig	gunstig
Leefgebied	matig ongunstig	gunstig
Toekomst	matig ongunstig	gunstig
Eindoordeel	**matig ongunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Bekhuis J., Hustings F. & van Winden E. 1999. Zeearenden in Nederland in 1945-97. Het Vogeljaar 47: 145-153.
- Bijlsma R.G., Hustings F. & Camphuysen C.J. 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Jonge M. de, 2001. De vliegende deur: wetenswaardigheden over de Zeearend in Nederland en Europa. Werkgroep Roofvogels Nederland, Appelscha

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Bruine kiekendief (*Circus aeruginosus*) (A081)

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De bruine kiekendief is een slanke roofvogel, die met de vleugels in een opvallende v-vorm eindeloos over rietvelden glijdt. Meestal bevindt zijn nestplaats zich in rietbegroeiingen en zoekt de vogel zijn zeer uiteenlopende voedsel in de ruime omtrek van de nestplaats. De Nederlandse broedvogels zijn trekvogels die meestal overwinteren in het zuiden, binnen een gebied dat zich uitstrekt van Zuid-Europa tot in West-Afrika.

Relatief belang binnen Europa: De bruine kiekendief is zeer wijd verspreid en broedt in grote delen van Eurazië en verder in Noord-Afrika, Oceanië en Madagaskar. De verspreiding is nogal verbrokkeld, evenals die van de moerassen die het leefgebied van deze vogel zijn,. De Europese populatie (29.000-39.000 paren in landen Europese Unie, waarvan 4% binnen Nederland) is over de gehele periode van 1970-2000 enigszins toegenomen. Dit komt deels door populatieherstel na een eerdere inzinking en vermindering van vervolging. De staat van instandhouding van de Europese populatie is aangemerkt als gunstig.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De nestplaats van de bruine kiekendief is meestal gelegen in het waterriet van rietmoerassen van enige omvang, soms echter in smalle rietkragen langs sloten. De vogels benutten soms ook drogere nesthabitats. Dat kunnen droge duinvalleien zijn of graanvelden en met gras of luzerne ingezaaide percelen in het agrarische cultuurland. Het foerageergebied omvat zowel rietmoerassen als de daaromheen liggende agrarische gebieden. De vogel zoekt zijn prooi daar in akkerland, grasland, ruige randen en in jonge bosaanplant.
Nadelig voor de soort zijn verbossing en verruiging van het rietmoeras dat zijn leefgebied is. Door deze processen nemen de broedhabitats af en ze verhogen het risico op predatie door vossen. Verdroging en vermesting van cultuurland leidt tot een afname van het prooiaanbod. Vervolging van deze roofvogel is in sommige gebieden nog niet uitgebannen en verstoring vormt soms ook een probleem. De bruine kiekendief is vooral in de vroege broedfase kwetsbaar, zowel voor verstoring door recreanten als door terreinbeheerders. In het verleden is gebleken dat de soort gevoelig is voor pesticidengebruik.

Voedsel: Het voedsel van de bruine kiekendief varieert van kleine zoogdieren tot middelgrote watervogels. Het foerageergebied strekt zich uit tot op ongeveer 7 km afstand van het nest.

Rust: Bruine kiekendieven vertonen een gemiddelde verstoringsgevoeligheid (verstoring bij 100-300 m afstand). Ook in zijn leefgebied is de soort in gemiddelde mate gevoelig voor verstoring. Dat komt doordat de vogel in halfopen landschap leeft. Over een effect van verstoring op de populatie is niets met zekerheid bekend. Er zijn echter wel aanwijzingen dat recreatie negatief werkt op het broedsucces door vermindering van de ouderlijke zorg. De meest rustverstorende invloed gaat uit van wandelaars, vissers en waterrecreanten. Vermoedelijk is het effect op de populatie matig groot.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de bruine kiekendief ten minste 20 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (> 400 paren).

4. Huidig voorkomen

Meer dan 95% van de Nederlandse bruine kiekendiefpopulatie broedt in Laag-Nederland. Bolwerken zijn de Waddeneilanden, het Friese merengebied, het Lauwersmeer, de Oostvaardersplassen en het Deltagebied (dat gebied herbergt een kwart van de landelijke populatie). Op de zandgronden in hoog Nederland komt de soort slechts spaarzaam voor door schaarste aan rustige broedgelegenheid en gebrek aan prooien in de omringende cultuurlandschappen.

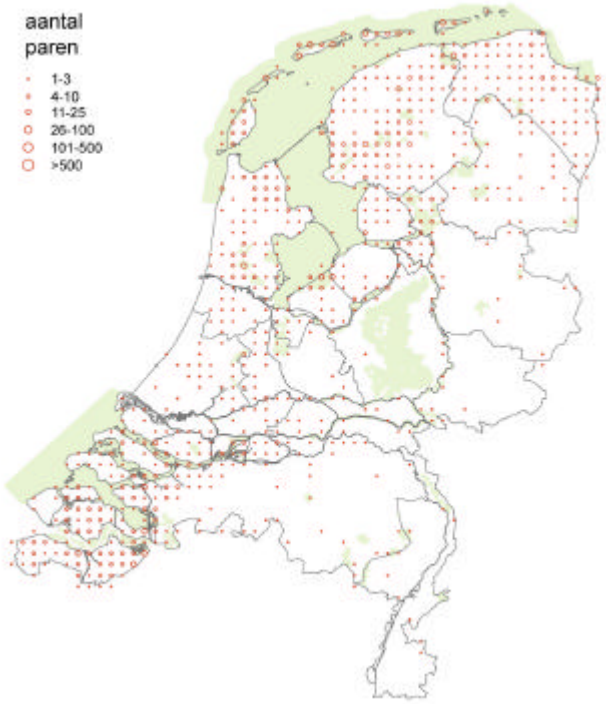

Verspreidingskaart bruine kiekendief

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: In de eerste decennia van de vorige eeuw was de bruine kiekendief een plaatselijk vrij algemene broedvogel. De soort ontbrak echter op de Waddeneilanden. Daar vestigde de soort zich tussen 1930-1950. In de periode van 1950 tot 1970 daalde de populatie sterk door vergiftiging. Een positieve ontwikkeling vertoonde de Nederlandse populatie vanaf 1970. Die toename werd bepaald door de ontsluiting van Zuidelijk Flevoland, waar in 1977 circa 350 paren broedden. De aantallen in Flevoland zijn inmiddels weer sterk gedaald, maar in de rest van Laag-Nederland nam de bruine kiekendief tussen 1985-1990 toe.

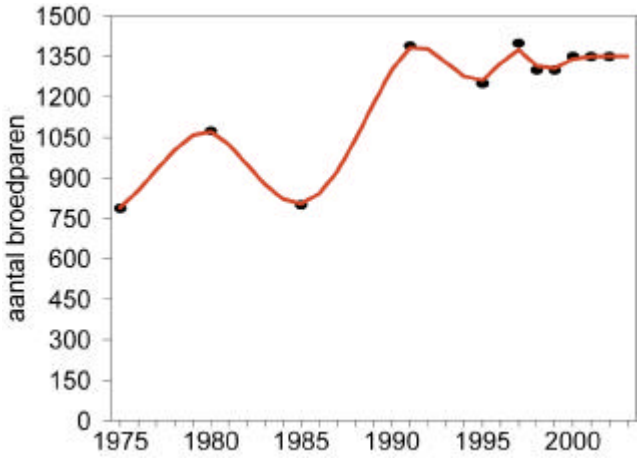

Aantalsontwikkeling broedparen bruine kiekendief

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse broedpopulatie van de bruine kiekendief laat over de periode 1981-2003 een matige toename zien (die bedraagt minder dan 5% per jaar maar is significant). Over de periode 1994-2003 is de landelijke trend echter stabiel (er treedt geen significante aantalsverandering op).

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig.
In vergelijking met 1973-77 is het verspreidingsgebied van de bruine kiekendief volgens de inventarisatieresultaten toegenomen met 84%. In het totaal is de aanwezigheid van de soort vastgesteld in 731 atlasblokken, uit 77 verdwenen en in 351 atlasblokken verschenen. Vooral in Laag-Nederland heeft de soort zich duidelijk weten uit te breiden. De kleine populatie in Hoog-Nederland is evenwel ingekrompen.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig.
De landelijke populatie van de bruine kiekendief is aanmerkelijk toegenomen en is groter dan de gunstige referentie. Er zijn echter duidelijke regionale verschillen: recente toename in Deltagebied, schommelende aantallen op de Waddeneilanden en recente afname in Lauwersmeer, Weerribben en Biesbosch door verruiging, verbossing en verhoogde predatie. De Nederlandse broedpopulatie, welke gemiddeld in de periode 1979-1983 nog 1.100 paren telde, bedroeg in 1999-2003 gemiddeld 1.300 paren.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig.
Lokaal en in beperkte mate spelen uiteenlopende bedreigingen in het leefgebied een rol. Het gaat om verbossing en verruiging (met verhoogde kans op predatie door vossen), verdroging en vermesting van cultuurland (met afname van prooiaanbod), vervolging en verstoring (lokaal, vooral in vroege broedfase). Gevoeligheid voor pesticidengebruik is in het verleden gebleken.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig.
De Nederlandse broedpopulatie van de bruine kiekendief is momenteel stabiel na een eerdere toename. Er zijn vooralsnog geen redenen om aan te nemen dat zich grote veranderingen in de toekomst zullen voordoen. De afname in de verschillende bolwerken is echter een teken aan de wand en het is de vraag of de voedselsituatie voor in agrarisch gebied jagende vogels niet (verder) zal verslechteren. Het is onduidelijk in hoeverre de situatie in de overwinteringsgebieden de Nederlandse broedpopulatie beïnvloedt. Voorlopig zijn er geen aanwijzingen dat zich hier grote veranderingen voordoen.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud van ten minste 1 .300 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Het behoud van de broedvogelpopulatie van de bruine kiekendief in ons land op het huidige niveau komt neer op het behoud van 1.300 paren. Vanuit populatie-ecologisch optiek zijn voor een duurzame populatie ten minste 20 sleutelpopulaties met ieder ten minste 20 paren (totaal > 400 paren) vereist. De soort hoort als broedvogel voor te komen in alle grotere bosgebieden van Nederland. Voldoende geschikt leefgebied voor de streefpopulatie komt neer op voldoende vitaal rietmoeras met rust in

de broedperiode, geen vervolging en weinig predatie. Het streven is dat de aantallen op zijn minst stabiel blijven en de deelpopulaties met hun huidige aantallen zich handhaven in de bolwerken. Daarnaast is nodig dat het voedselaanbod in het agrarische gebied voldoet.

Oordeel: gunstig.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig	gunstig
Eindoordeel	**matig ongunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Bijlsma, R.G. 1993. Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
- Bijlsma, R.G., Hustings, F., Camphuysen, C.J. 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Schipper, W.J.A. 1978. A comparison of breeding ecology in three European Harriers (*Circus*). Ardea 66: 77-102.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Blauwe kiekendief (*Circus cyaneus*) A082

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

De blauwe kiekendief is een ranke roofvogel, waarvan de mannetjes opvallen door hun blauwgrijze kleur. Zijn nestplaatsen bevinden zich in 'halfopen' landschappen in rietmoerassen en duinvalleien. De vogel vangt zijn prooi in de ruime omtrek van de nestplaats. Een gedeelte van de Nederlandse broedvogels is trekvogel. Voor zover ze niet hier te lande blijven, overwinteren ze op beperkte afstand, tot in Frankrijk en Engeland.

Relatief belang binnen Europa: De blauwe kiekendief broedt buiten het West-Palearctisch gebied, in noordelijk Azië, het noorden van Noord Amerika en in het zuiden en westen van Zuid Amerika. De verspreiding beslaat grote delen van Europa (met uitzondering van het uiterste zuiden en noorden), maar de soort is vrijwel nergens talrijk. De Europese populatie (11.000-18.000 paren in landen van de Europese Unie, hiervan 1% in Nederland) was in 1970-90 stabiel, in 1990-2000 matig afnemend. De staat van instandhouding van de Europese populatie is aangemerkt als ongunstig. Het Nederlands voorkomen ligt enigszins geïsoleerd ten opzichte van de dichtstbijzijnde populaties in Frankrijk, Schotland en Noord-Europa. De overwegend afnemende trend in nabijgelegen broedgebieden kan de uitwisseling van individuen van de verschillende populaties frustreren.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De nestplaats van de blauwe kiekendief ligt doorgaans in vochtige duinvalleien of in verruigde rietmoerassen met gevarieerde vegetatiestructuur en enige opslag van struiken. Het foerageergebied, dat zich uitstrekt tot een straal van enkele kilometers rond het nest, bestaat uit duingebieden, kwelders en graslanden van het agrarische cultuurland. Soms jaagt de vogel ook binnen bebouwd gebied.

Voedsel: De blauwe kiekendief voedt zich vooral met jonge konijnen, muizen, zangvogels en jonge weidevogels.

Rust: Blauwe kiekendieven vertonen een gemiddelde gevoeligheid voor verstoring (verstoring bij 100-300 m afstand). De gevoeligheid voor verstoring van het leefgebied is ook gemiddeld. Dat hangt ermee samen dat hij in een halfopen landschap leeft. Over een effect van verstoring op de populatie is niets met zekerheid bekend. Het is echter goed mogelijk dat recreatie negatief werkt op het broedsucces alsook op de overleving van volwassen vogels. In dit opzicht is het opvallend is dat de soort nagenoeg ontbreekt in de Hollandse vastelandsduinen. Vermoedelijk is het effect op de populatie matig groot.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de blauwe kiekendief ten minste 20 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal minimaal 5 en bij voorkeur minimaal 20 sleutelpopulaties nodig (>100 - >400 paren).

4. Huidig voorkomen

In ons land concentreert zich de broedpopulatie van de blauwe kiekendief op de Waddeneilanden. De grootste aantallen van de soort komen daarbij tegenwoordig op Terschelling en Texel voor. Het voorkomen in het binnenland blijft momenteel beperkt tot enkele paren in de Oostvaardersplassen en af en toe wordt een paar elders aangetroffen (bijvoorbeeld in Lauwersmeer). De natuurlijke verspreiding omvat ook Hoog-Nederland. Momenteel vindt men broedparen binnen Hoog-Nederland alleen nu en dan nog in Drenthe. Vroeger, tot rond 1965, kwamen ze ook voor in Noord-Brabant en Limburg. In de winter kent de blauwe kiekendief een ruime verspreiding over alle (half)open landschappen in het gehele land.

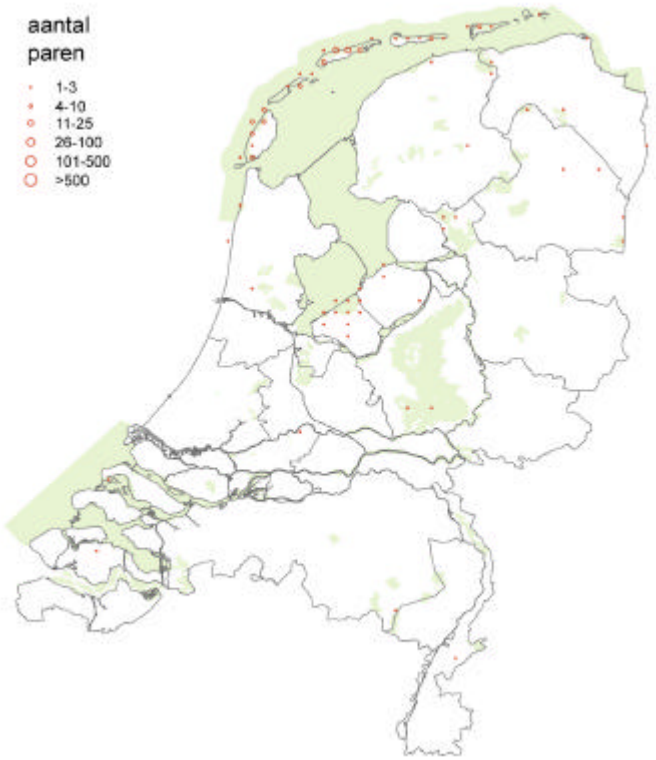

Verspreidingskaart blauwe kiekendief

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: In 1950 zijn 10 paren geteld van de blauwe kiekendief. Het aantal is sindsdien duidelijk in aantal toegenomen tot een niveau van 100-130 paren rond 1977. Dit hangt samen met tijdelijk hoge aantallen in Zuidelijk Flevoland. In 1992 is een tweede 'piekniveau' op de Waddeneilanden geconstateerd. In de loop van de jaren negentig is echter een gestage afname op gang gekomen (met 70-75 paren in 2002). De aantallen vertonen nog geen teken van stabilisatie en, gelet op de slechte broedresultaten, zou de afname zodanig kunnen doorzetten, dat het voortbestaan als Nederlandse broedvogel in het gedrang kan komen.

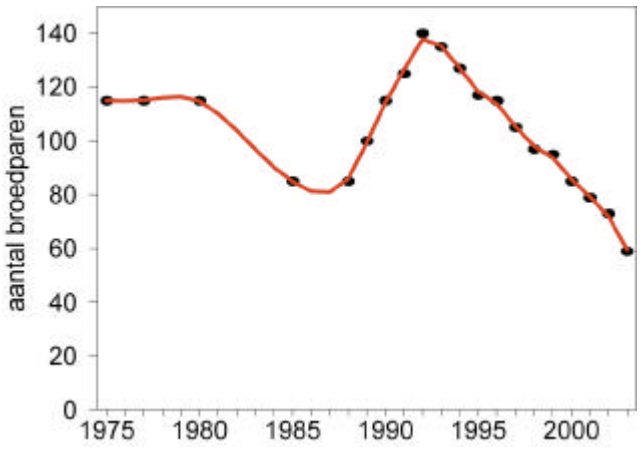

Aantalsontwikkeling broedparen blauwe kiekendief

Recente ontwikkelingen: Beschouwd over de periode 1981-2003 lijkt de populatie van de blauwe kiekendief stabiel. Er treden echter sterke schommelingen in aantallen op en een recente afname. Gezien over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een matige afname (die omvat minder dan 5% per jaar maar is significant).

Beoordelingsaspect verspreiding: zeer ongunstig.
Uitgaande van 1973-77 is de verspreiding met 48% gekrompen omdat de blauwe kiekendief vrijwel geheel is verdwenen uit het binnenland (uit Drenthe, Noordwest-Overijssel en Zuidelijk Flevoland).

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig.
De populatie is tussen 1970-1992 eerst toegenomen door uitbreiding op de Waddeneilanden. Daarna liep de Waddenpopulatie ernstig terug en verdween de soort nagenoeg van het vasteland. De Nederlandse broedpopulatie van de blauwe kiekendief, welke gemiddeld in de periode 1979-1983 nog 120 paren telde, bedroeg in 1999-2003 gemiddeld 78 paren.

Beoordelingsaspect leefgebied: zeer ongunstig.
Verbossing en verdroging van de moerasgebieden heeft een grote rol gespeeld bij het verdwijnen van de blauwe kiekendief uit Noordwest-Overijssel. Bij verdroging en verbossing wordt het broedgebied kleiner en krijgen vossen en haviken nieuwe vestigings- en betere predatiekansen. Verstruiking en vergrassing van duingebieden heeft het prooiaanbod verminderd en maakt dat de blauwe kiekendief zijn prooidieren moeilijker kan vangen. Het voedselaanbod is daar verder verminderd in samenhang met sterke afname in konijnen- en fazantenpopulaties. Bovendien vormt verstoring soms een probleem, zowel opzettelijk als per ongeluk, en wellicht ook nestplaats- en voedselconcurrentie met de bruine kiekendief.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: zeer ongunstig.
Als de huidige neerwaartse trend zich voortzet, is het niet ondenkbaar dat de blauwe kiekendief ook in het laatste bolwerk op de Waddeneilanden een zeldzame broedvogel wordt of langzaam verdwijnt, zoals de velduil en grauwe kiekendief. De vermoedelijk geringe uitwisseling met broedpopulaties elders, de matige broedresultaten en de veelal ongunstige veranderingen in het leefgebied (resulterend in voedselgebrek) bedreigen de Nederlandse populatie sterk.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van een populatie van ten minste 2 50 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: De neerwaartse trend is mogelijk te doorbreken door grootschalig herstel van het open karakter van de duingebieden op de Waddeneilanden. Voorwaarde is dat dit herstel leidt tot een opleving van het voedselaanbod. Op langere termijn moet de kwetsbaarheid van de populatie worden verminderd door nieuwe of hervestigingen in moerasgebieden van het binnenland. Geschikte potentiële leefgebieden zijn duingebieden en niet-verdroogde moerasgebieden met een voldoende open karakter, met voldoende rust, veiligheid (t.o.v. predatoren) en voedsel voor de blauwe kiekendief.
Voor het behoud van de blauwe kiekendief als broedvogel zijn minimaal 5, bij voorkeur 20 sleutelpopulaties nodig. Ieder van die sleutelpopulaties dient ten minste 20 territoria te omvatten.

Voor een duurzame populatie is zowel behoud op de Waddeneilanden als herstel van de populatie in de moerasgebieden van laag-Nederland nodig. De soort is kwetsbaar door geringe uitwisseling met broedpopulaties in buurlanden.

Oordeel: zeer ongunstig.

Beoordeling staat van instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	zeer ongunstig
Populatie	gunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	gunstig	zeer ongunstig
Toekomstperspectief	gunstig	zeer ongunstig
Eindoordeel	gunstig	zeer ongunstig

6. Bronnen

- Vulink J.T., R.H. Drent, M.R. van Eerden, N. Beemster & P. Cornelissen, 2001. Breeding bird communities in two reclaimed estuaries in the Netherlands: the first thirty years in relation to spontaneous succession of vegetation, grazing by livestock and colonisation by ground predators. In: J.T. Vulink. Hungry Herds. Management of temperate lowland wetlands by grazing. Proefschrift. Van Zee tot Land 66. Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Directie IJsselmeergebied, Lelystad.
- Bijlsma, R.G., 1993. Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
- Dijksen, A., 1992. Kiekendieven in de duinen. Duin 15: 29-31.
- Schipper, W.J.A., 1978. A comparison of breeding ecology in three European Harriers (*Circus*). Ardea 66: 77-102.
- Wal, van der, C.A., R. Keizer & S.E. van Wieren, 1999. Een kwart eeuw Blauwe Kiekendief Circus cyaneus op Schiermonnikoog. Limosa 72: 11-22.
- Wal, K. van der & J. van der Wiel, 2001. Neergang van Blauwe Kiekendief en opkomst van Bruine Kiekendief op Schiermonnikoog. Het Vogeljaar 49, 2: 161-167.
- Woets, D. 1988. Blauwe Kiekendieven in de Weerribben (1971-87). Vogeljaar 36: 1-15.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Grauwe kiekendief (*Circus pygargus*) A084

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De grauwe kiekendief houdt net als andere kiekendieven de vleugels in de vlucht in een V-vorm en is te onderscheiden van de blauwe kiekendief door de iets slankere vleugelbouw. De grauwe kiekendief is een broedvogel van open natuurlandschappen en min of meer extensief gebruikte landbouwgebieden. Het voedsel wordt in de ruime omtrek van de nestplaats gevangen. De Nederlandse broedpopulatie overwintert in Afrika.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de grauwe kiekendief in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De grauwe kiekendief broedt buiten het West Palaearctisch gebied, in zuidelijk Siberië en noordelijk Centraal Azië. De verspreiding beslaat een groot deel van Europa, met uitzondering van het noorden. De belangrijkste populaties zijn in het zuidwestelijke deel van dit gebied te vinden. De Europese populatie (9.400-21.000 paren in landen van de Europese Unie) is in 1970-1990 in aantal afgenomen, over de periode 1990-2000 is de soort echter in aantallen weer toegenomen. De Nederlandse populatie omvat minder dan een procent van de Europese populatie. In België ontbreekt de soort als broedvogel en in de andere ons omringende landen zijn broedende paren van de soort schaars. Een uitwisseling van Nederlandse met Duits-Deense grauwe kiekendieven is mogelijk van aanzienlijk belang voor de populaties.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De grauwe kiekendief heeft zijn broedplaatsen in heiden, duinen en venen van de natuurgebieden in Nederland verlaten. In plaats daarvan broedt deze roofvogel in ons land nu in het agrarische cultuurland, althans in Noordoost-Groningen. De grauwe kiekendief wist zich hier te vestigen in akkerland dankzij een gunstig voedselaanbod van muizen. Aanvankelijk zag men de vogel hier vooral in braakgelegde percelen, later in faunarijke randzones. De nesten liggen meestal in percelen met luzerne, koolzaad, graszaad of (winter-)tarwe.

Voedsel: Het voedsel (zeer divers, maar tegenwoordig vooral muizen en zangvogels zoals veldmuis, veldleeuwerik, graspieper en gele kwikstaart) wordt gezocht tot op 15 km van het nest in agrarisch cultuurland.

Rust: Net als de andere kiekendieven is ook de grauwe kiekendief gemiddeld gevoelig (100-300 m) voor verstoring, de gevoeligheid voor verstoring van het habitat is ook gemiddeld (halfopen landschap). Het effect op de populatie is onbekend, alhoewel op locale schaal recreatie mogelijk zowel negatieve gevolgen op broedsucces als op overleving van adulten kan hebben. Aangezien in Nederland de meeste paren grauwe kiekendieven voorkomen in het agrarisch gebied zal recreatie van weinig invloed zijn.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie tenminste 20 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal minimaal 5 sleutelpopulaties vereist (>100 paren). Het beschermingsplan voor de grauwe kiekendief gaat uit van een landelijke populatie van tenminste 60 broedparen die aansluit op de populatie van Noord-Duitsland.

4. Huidig voorkomen

Het zwaartepunt van de verspreiding ligt in de akkerbouwgebieden van Oost-Groningen (kerngebied Groninger Oldambt) en – in mindere mate - in Flevoland en het Lauwersmeer.[15] Buiten deze kerngebieden alleen incidentele broedgevallen in Overijssel (Engbertsdijkvenen), in de Drents-Groningse veenkoloniën en in het Fochteloërveen.

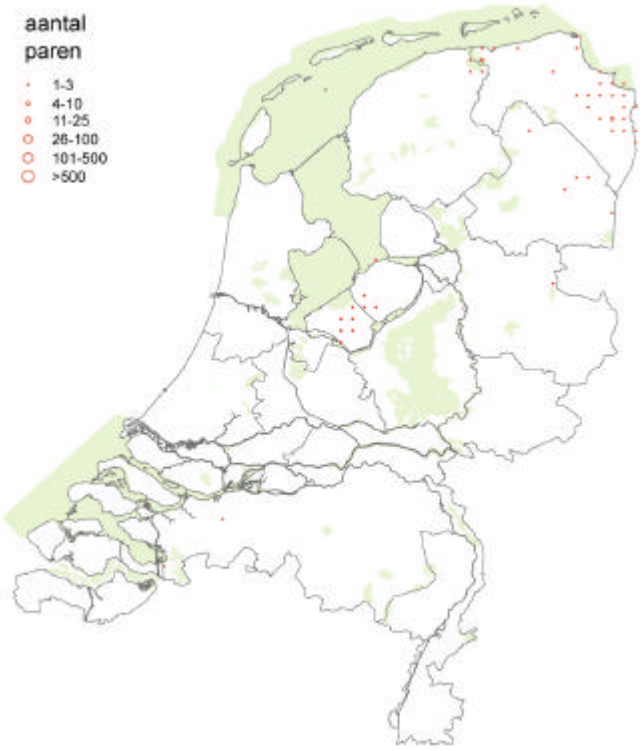

Verspreidingskaart grauwe kiekendief

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: In het begin van de vorige eeuw was de grauwe kiekendief een wijd verspreide broedvogel met naar schatting 500-1000 paren. In de jaren zestig verdween de soort vrijwel geheel uit de hogere zandgronden en de hoogvenen en in de jaren zeventig uit de laagveenmoerassen. De landelijke populatie bedroeg in 1950 nog 250 paren. De stand is daarna afgenomen tot rond 10 paren midden jaren tachtig, maar in de jaren negentig licht hersteld. De afname sinds de jaren vijftig bedraagt ruim 80%.

[15] De landbouwgebieden in Oost-Groningen en Flevoland voldoen niet aan de definitie van het begrip gebied, zoals gehanteerd bij de selectie van Vogelrichtlijngebieden.

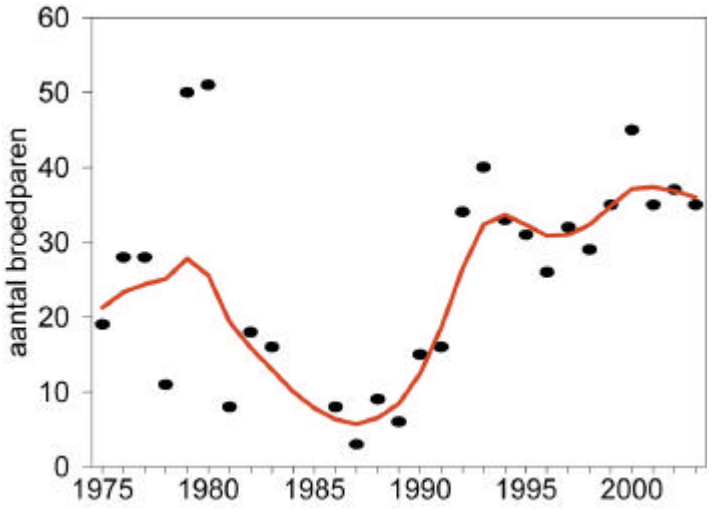

Aantalsontwikkeling broedparen grauwe kiekendief

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename (significant, < 5% per jaar) zien. Over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een fluctuatie, waarbij een trendclassificatie onzeker is (standaardfout te groot).

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: zeer ongunstig.
Sinds 1973-1977 is de verspreiding netto iets gekrompen (-16%) en nogal veranderd. De soort is verdwenen van de Waddeneilanden, Noordwest-Overijssel en de Peel en kon zich slecht handhaven in Flevoland door stedelijke uitbreiding en een intensivering van het landbouwkundig gebruik. Daartegenover staat de vestiging op cultuurgronden in Noordoost-Groningen. Grootschalige meerjarige braaklegging van akkerbouwgronden begin jaren negentig vormde hiertoe de aanzet. Het huidige areaal van de soort is veel kleiner dan de gunstige referentie.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig.
De Nederlandse broedpopulatie, welke gemiddeld in de periode 1979-1983 29 paren telde, bedroeg in 1999-2003 gemiddeld 37 paren. Dit aantal is veel lager dan de gunstige referentie.

Beoordelingsaspect leefgebied: zeer ongunstig.
Omdat de meeste nesten in agrarische percelen liggen, is het broedsucces sterk afhankelijk van nestbescherming. Dat geldt zowel voor Nederland als aangrenzende delen van Duitsland en wellicht ook voor Denemarken. De populaties in de buurlanden zijn belangrijk voor de nodige uitwisseling van individuen. Intensivering van de landbouw veroorzaakt gebrek aan voedsel door achteruitgang van prooisoorten. Veranderingen in de landschappelijke samenstelling, met verlies van de openheid van het landschap door aanplant en inrichting van windmolenparken heeft mogelijk bijgedragen aan de achteruitgang van de soort. In hoeverre de wintersituatie invloed heeft op de populatie is onduidelijk.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: zeer ongunstig.
Het voortbestaan van de grauwe kiekendief als broedvogel in het Nederlandse cultuurlandschap staat of valt met de inzet van veel vrijwilligers en de medewerking van boeren. Een hernieuwde vestiging in heiden, duinen en venen is denkbaar wanneer veranderingen resulteren in het ontstaan van voldoende nieuwe broed- en voedselgebieden. In een aantal grote reservaten is dat op de langere termijn, bij volgehouden gedifferentieerd landschapsbeheer, mogelijk. De populatie-ontwikkeling in de ons omringende landen is van invloed, aangezien de Nederlandse broedvogels vermoedelijk onderdeel uitmaken van een grensoverschrijdende metapopulatie. Wellicht zal de Nederlandse populatie in de toekomst toch weer enkele tientallen broedparen kunnen omvatten. De situatie in de Afrikaanse overwinteringsgebieden is een punt dat onderzoek verdient.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van ten minste 3 sleutelpopulaties (Flevoland, Lauwersmeer (8) en Noordoost-Groningen) met een totale populatieomvang van ten minste 60 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor behoud van de grauwe kiekendief als broedvogel in ons land zijn ten minste 3 sleutelpopulaties nodig met in het totaal meer dan 60 paren (volgens het beschermingsplan). Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame populatie ten minste 5 sleutelpopulaties vereist met ieder tenminste 20 paren (totaal > 100 paren). Daarbij moet de soort broedvogel zijn in veel meer provincies dan thans. Ieder provincie hoort tot het natuurlijke verspreidingsgebied.
Zo lang de populatie deel blijft uitmaken van een metapopulatie in Noord-west Europa met onderlinge uitwisseling is ze minder kwetsbaar. Herstel van de streefpopulatie hangt af van het herstel van omvang en kwaliteit van het leefgebied. Wanneer herstel van het leefgebied in natuurgebieden, in duinen, heiden en veenmoeras plaatsvindt, wordt daar hervestiging of nieuwe vestiging mogelijk.

Oordeel: zeer ongunstig.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Populatie	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Toekomstperspectief	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Aukes, P., Beuving, P., Heemsbergen, H., Draaijer, L.J. & Thissen, J.B.M. 2001. Beschermingsplan Grauwe Kiekendief 2000-2004. Rapport Directie Natuurbeheer nr. 51, Ministerie van LNV, Wageningen.

- Koks, B.J., van Scharenburg, C.W.M., & Visser, E.G. 2001. Grauwe Kiekendieven *Circus pygargus* in Nederland: balanceren tussen hoop en vrees. Limosa 74: 121-136.

- Zijlstra, M. & Hustings, F. 1992. Teloorgang van de Grauwe Kiekendief *Circus pygargus* als broedvogel in Nederland. Limosa 65: 7-18.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Visarend (*Pandion haliaetus*) A094

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De visarend is een grote roofvogel, die voor zijn voedselvoorziening geheel is aangewezen op vis. Hij vangt zijn prooi met een spectaculaire duikbeweging, die wordt voorafgegaan door een fase waarin de vogel op een tiental meter boven het wateroppervlak staat te 'bidden'. De Europese broedpopulatie van de visarend ontwikkelt zich in de laatste decennia voorspoedig. De meeste vogels broeden in Noord- en Oost-Europa, maar ook elders in Europa broeden kleine aantallen. De visarenden overwinteren vooral in tropisch Afrika en verder ook rond de Middellandse Zee. In Nederland is het vooral een doortrekker. De visarend is overigens over de gehele wereld aan te treffen.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de visarendpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De Europese populatie omvang bedraagt 8.000 – 10.000 paren. In de landen van de Europese Unie broeden circa 6.000 paar, grotendeels in Zweden en Finland. Een deel van deze populatie pleistert op doortrek een tijdje in Nederland. Daarmee speelt Nederland een rol voor een deel van de Europese populatie. Grof geschat verblijft ongeveer 1% daarvan in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De favoriete voedselbiotopen van de visarend zijn vooral zoete wateren, die door bomen omzoomd worden of afwisselen met moerasbos. Waarschijnlijk gaat zijn voorkeur uit naar plassen in de uiterwaarden en het Beneden Rivierengebied. Visarenden zijn daarnaast ook te zien op grote meren, op visvijvers en op infiltratieplassen in de duinen. Op visrijke locaties kunnen soms 3-4 visarenden gelijktijdig verblijven. Tijdens de najaarstrek zijn ze daar dan vaak ook gedurende een langere periode aanwezig. Soms foerageren visarenden op zoute wateren. De troebelheid en golfslag van het zoute water zijn ongunstig bij hun manier van vissen. Troebel water in het binnenland hoeft geen belemmering te zijn in geval van tijdelijk lage waterstanden. De prooivissen komen dan geconcentreerd voor en zijn gemakkelijk bereikbaar.

Voedsel: De visarend is een viseter. Zijn voedsel bestaat voornamelijk uit middelgrote vis met een lengte tot 10-60 cm en een gewicht van 10-1.350 gram, zoals brasem, karpers, snoek en ruisvoorn. Visarenden op najaarspleisterplaatsen consumeren ongeveer 1 kg vis per dag. In het algemeen ligt de voedselbehoefte bij 200-400 gr vis per dag.

Rust: Visarenden vertonen voorkeur voor wateren met een doorvaarverbod maar ze zijn niet uitgesproken schuw. Ze rusten graag gedurende een langere periode op uitkijkpunten zoals op een dode wilg langs het water of op andere hoge kale bomen, op een paal, baken of hoogspanningsmast. Hun slaapplaatsen liggen in bossen, boomgroepen en grienden, soms op enkele kilometers afstand van het water. Foeragerende vogels langs de IJssel vliegen soms meer dan 5 km ver naar de Veluwe om daar de gevangen vis te verorberen en er eventueel ook te overnachten.

4. Huidig voorkomen

De visarend is in Nederland bij uitstek een zoetwatervogel die nauwelijks zoute wateren opzoekt. De trek van de visarend verloopt vermoedelijk over een breed front over heel Nederland, met een zwaartepunt op Midden- en Oost-Nederland. Belangrijke pleistergebieden zijn daarbij de Randmeren, de Oostvaardersplassen, Hollandse laagveenplassen, Biesbosch – Haringvliet en de grote rivieren. Hoewel in elke maand wel visarenden worden opgemerkt, zijn verreweg de meeste vogels aanwezig in april-mei en augustus-oktober.

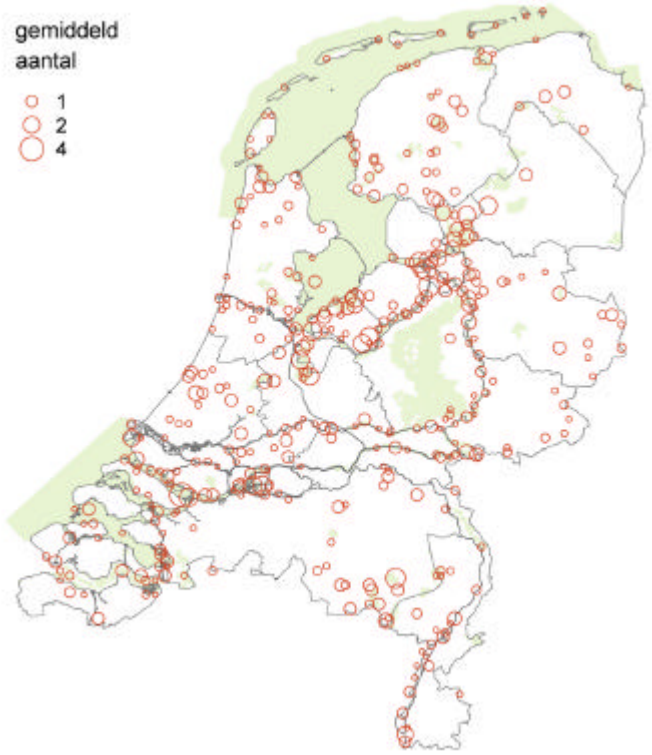

Verspreidingskaart visarend

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De aantallen van de visarend lijken in ons land al decennia geleidelijk toe te nemen. Dit is in lijn met de trend in de broedgebieden in Scandinavië. De huidige verspreiding is wat ruimer dan in de periode 1978-83, met name in Zuidwest-Nederland.

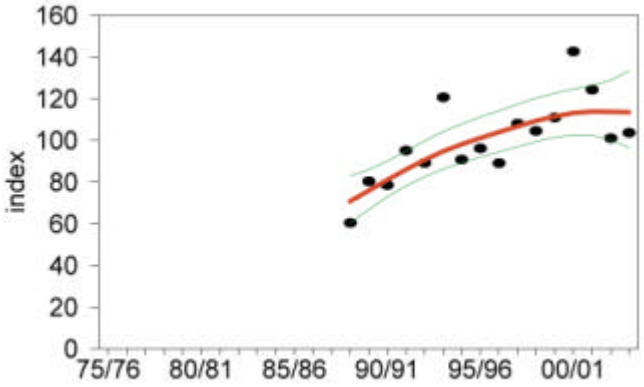

Aantalsontwikkeling visarend

Recente ontwikkelingen: Sinds 1988 zijn er telgegevens. De visarend in Nederland laat sinds dat jaar (1988-2003) een matige toename zien. Over de periode 1995-2003 is de populatie stabiel.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Het verspreidingsgebied van de visarend is groter geworden.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De aantallen van de visarend nemen toe.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
Verbetering van de waterkwaliteit heeft gezorgd voor goede omstandigheden voor de in ons land pleisterende visarenden.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
De verbetering van de kwaliteit van het oppervlaktewater in de laatste decennia in geheel Nederland biedt de visarend goede perspectieven.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 11 0 vogels (seizoensmaximum).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud huidige situatie volstaat bij deze soort.

Oordeel: gunstig.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Boekhout B. 1978. Waarnemingen bij Visarenden in de jaren 1974 en 1976 op Goeree. Vogeljaar 26: 294-296.
- Leopold M.F., Bruijn C.J.W., Camphuysen C.J., Winter C. & Koks B. 2003. Waarom is de Visarend in Nederland geen zeearend? Limosa 76: 129-140.
- Ouweneel G.L. 1999. Waarnemingen van Visarenden Pandion haliaetus op de Ventjagersplaat tijdens de najaarstrek. De Takkeling 7: 70-72.
- Schepers F. 1992. Het Limburgse Maasdal als pleister- en doortrekgebied voor Visarenden. Limburgse Vogels 3: 109-110.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Slechtvalk (*Falco peregrinus*) A103

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De slechtvalk is de grootste valk van Nederland en vermaard om zijn stootduikende jachttechniek, die hem de reputatie van 'snelste vogel ter wereld' heeft opgeleverd. Na de enorme terugval van de populatie door milieuverontreiniging in de periode 1960-1970 in geheel Europa, heeft een verrassend goed herstel plaatsgevonden. Momenteel is de slechtvalk in de meeste landen talrijker dan voor de populatiecrash. Naast de aanzienlijke winterpopulatie herbergt Nederland tegenwoordig zelfs een kleine broedpopulatie. Net als de visarend is de slechtvalk een kosmopoliet.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de slechtvalkpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. In de landen van de Europese Unie broeden circa 8.000 paar. Deze broedvogels overwinteren vrijwel geheel binnen de Europese Unie. Een aantal Noorse en Russische broedvogels overwintert ook in de Europese Unie. De Europese winteraantallen zijn niet goed bekend. De Nederlandse winterpopulatie bestaat uit de kleine eigen broedpopulatie en overwinteraars uit Noord-Europa. Het aandeel van Nederland binnen de Europese Unie wordt geschat op 1%.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De slechtvalk verblijft vooral in waterrijke 'wetlands' met zoute of zoete wateren en in waterrijke polderlandschappen. Hij zoekt vooral gebieden op met grote concentraties eenden en steltlopers. In het agrarische cultuurland is zijn jachtterritorium gemiddeld 360 ha groot. In heide- en hoogveengebieden verblijven syyen in de doortrekperiode doorgaans maar kort. Het verblijf kan langer duren als het prooiaanbod goed is, bijvoorbeeld in stoppelvelden met grote aantallen duiven. Steeds vaker houden slechtvalken zich ook op in stedelijk gebied en industriegebieden. Deze vogels jagen niet alleen in het omliggende agrarische cultuurland maar ook in de stad zelf. Overwinterende syyen zijn plaatsgetrouw en iedere vogel heeft een afgebakend winterterritorium dat hij verdedigt tegen soortgenoten. Hij of zij overwintert doorgaans als eenling. In het najaar zijn soms meerdere (meestal onvolwassen) vogels bij elkaar te zien.

Voedsel: De slechtvalk is gespecialiseerd op vogels, vooral op middelgrote watervogels zoals eenden en steltlopers en duiven in het stedelijk gebied en verder vangt hij ook soorten als gierzwaluw, lijsters en spreeuw. Soms jaagt de syy op vleermuizen die dagactief zijn.

Rust: De verblijfplaats van de syy is vaak een uitzichtpunt in het open landschap. Behalve in bomen met een kale kroon zit de vogel vaak op kunstmatige bouwsels: op hoogspanningsmasten, palen of hekken, en in estuariene gebieden ook op (licht)bakens en rijshoutdammen. Sommige syyen, mogelijk zijn die van arctische oorsprong, hebben een voorkeur voor aardhopen op de grond. Meer en meer syyen bivakkeren op hoge gebouwen in de stad, vaak op kilometers afstand van de jachtgebieden. Er is niets bekend over specifieke verstorende effecten bij de syy.

4. Huidig voorkomen

Het voorkomen van de slechtvalk is geconcentreerd in open gebieden met veel watervogels, met name in het Waddengebied, het Deltagebied en de open, waterrijke delen van Flevoland, en in het Noord- en Zuid-Nederlandse poldergebied.

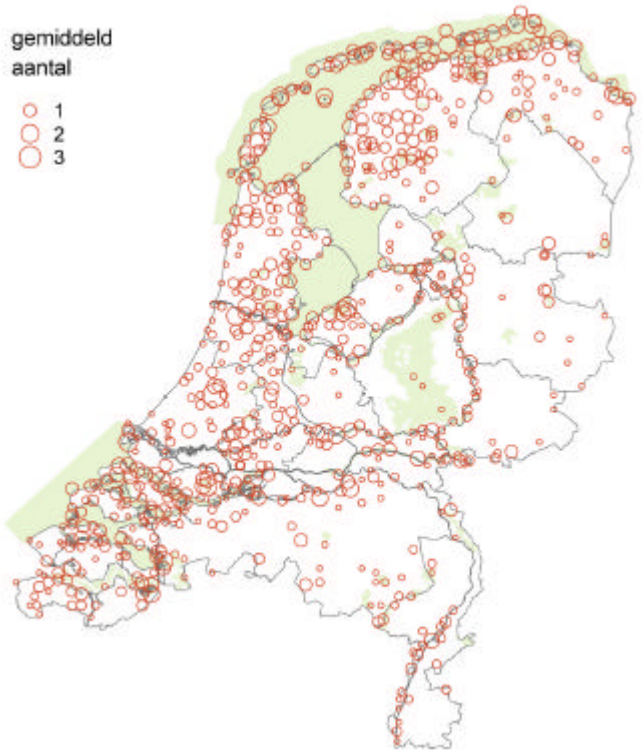

Verspreidingskaart slechtvalk

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Het aantal in ons land overwinterende slechtvalken bereikte een dieptepunt rond 1970. Vanaf ca. 1985 herstelde de winterpopulatie zich, behalve op de zandgronden. Daar overwinterden slechtvalken nog tot ca. 1980 in enkele gebieden met veel graanteelt, zoals op de Veluwe en in West-Drenthe. Het verdwijnen van graan heeft geleid tot afname van zaadetende vogels, met name de houtduif, een favoriete prooi van de slechtvalk.

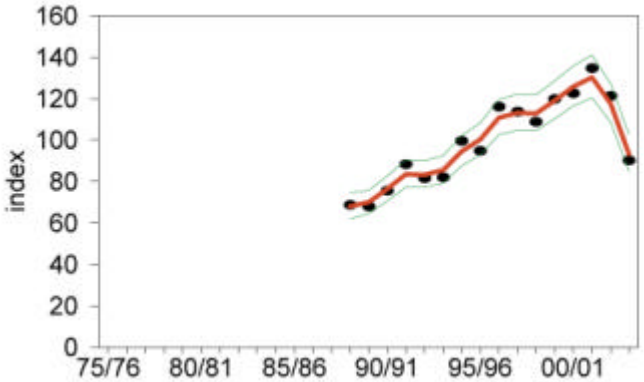

Aantalsontwikkeling slechtvalk

Recente ontwikkelingen: De toename van de aantallen zet zich voort.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
De verspreiding breide zich duidelijk uit, met de kanttekening dat overwinterende slechtvalken nauwelijks teruggekeerd zijn op de zandgronden.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De aantallen van de slechtvalk nemen toe in ons land.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omvang en de kwaliteit van geschikt leefgebied voor de slechtvalk nemen niet wezenlijk af.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Het is niet te verwachten dat de omstandigheden voor de slechtvalk wezenlijk zullen verslechteren.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 180 vogels (seizoensmaximum).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie volstaat bij deze soort.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	matig ongunstig	gunstig
Populatie	matig ongunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**matig ongunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Geneijgen P. van, 2000. Slechtvalken jagen op nachtelijke trekvogels. Slechtvalk Nieuwsbrief 6: 6.
- Geneijgen P. van, 2005. Nachtbrakende Slechtvalken. Limosa 78: 80-81.
- Marcus P. 2005. Overwinterende Slechtvalken Falco peregrinus in Amsterdam en omgeving. Slechtvalk Nieuwsbrief 11: 8-15.
- Ratcliffe D. 1991. The Peregrine Falcon. 2nd edition. Poyser, London.
- Wokke E.E. 2002. Overwinterende Slechtvalken in de Haarlemmermeer seizoen 2001/2002. Slechtvalk Nieuwsbrief 8: 2-6.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Korhoen (*Tetrao tetrix*) A107

1. Status:

Sinds 1979 opgenomen in Bijlage I van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: Het korhoen is een ruigpoothoen, waarvan de mannetjes een prachtig zwart verenkleed hebben met een paarse gloed. De mannetjes zijn beroemd vanwege hun baltsgedrag (het “bolderen”) op gezamenlijke baltsplaatsen (de “lek”). Korhoenders zijn standvogels die leven in rustige, vochtige hoogvenen en heiden met plaatselijke opslag van berken en wilgen. Aanwezigheid van kleinschalig cultuurland met ruige graslanden en braakliggende akkers is nabij de broedplaatsen van belang als voedselgebied. Het volwassen korhoen zoekt zijn voedsel ook in nabije bossen met kruidlagen van bosbes en vossenbes.

Relatief belang binnen Europa: Het korhoen komt in vrijwel de gehele boszone van Europa en Azië voor, voornamelijk in de boreale, subarctische en alpiene delen. De Nederlandse broedvogels maken deel uit van de op uitsterven staande broedpopulatie van de Noordwest-Europese laagvlakte. Het verspreidingsgebied van dit zogenoemde ‘laaglandkorhoen’ omvat België, Nederland, Nedersaksen en Denemarken. Daarbij is de soort in Denemarken eind vorige eeuw als broedvogel verdwenen.
Binnen de Europese Unie bestaat de populatie uit 550.000-825.000 paren. Het zwaartepunt van de populatie ligt in de hoger gelegen berggebieden en de kern in Fenno-Scandinavië. De Europese populatie was in de periode 1970-90 stabiel en in 1990-2000 afnemend. Ten opzichte van deze populatie vormen de Nederlandse aantallen met minder dan 1% een verwaarloosbaar aandeel. De staat van instandhouding van de Europese populatie is aangemerkt als ongunstig en afnemend.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: Het korhoen is in Nederland vooral een bewoner van heideterreinen met enige opslag en complexen van heiden met kleinschalige cultuurlandjes. Het nest wordt verborgen in heide of andere dichte vegetaties van grassen, kruiden en dwergstruiken die 30 tot 60 cm hoog zijn.

Voedsel: Volwassen korhoenvogels leven van plantaardig materiaal incl. bosbessen, knoppen en zaden, terwijl de kuikens zich voeden met dierlijk voedsel zoals rupsen, larven en kleine geleedpotigen.

Rust: Korhoenders hebben een gemiddelde verstoringsgevoeligheid (verstoring bij 100-300 m afstand). In het leefgebied is het effect van de verstoring matig tot gemiddeld. Dit hangt samen met het besloten halfopen karakter van het landschap. Of verstoring door recreanten op baltsplaatsen een effect heeft op de korhoenpopulatie is onduidelijk. De balts vindt plaats op de vroege ochtend en dat tijdstip valt niet samen met de piek van het recreatieve bezoek. Waarschijnlijk heeft eerder verstoring van het foerageer- en broedgebied door vooral wandelaars en honden een nadelig effect op de populatie.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek is een aantal van 5 sleutelpopulaties van ieder ten minste 50 hanen als minimum te beschouwen voor het behoud van de soort voor Nederland. Het is gebruikelijk bij deze soort alleen de baltsende hanen te tellen omdat de vrouwtjes en jongen erg schuw zijn.

4. Huidig voorkomen

Het natuurlijke verspreidingsgebied betreft de hogere zandgronden van de regio's Noord, Midden en Zuid. Van het korhoen is echter momenteel alleen een restpopulatie op de Sallandse Heuvelrug aanwezig. Af en toe vindt men korhoenvogels in Noord-Brabant, de Veluwe en elders, maar die zijn het resultaat van illegale uitzetacties.

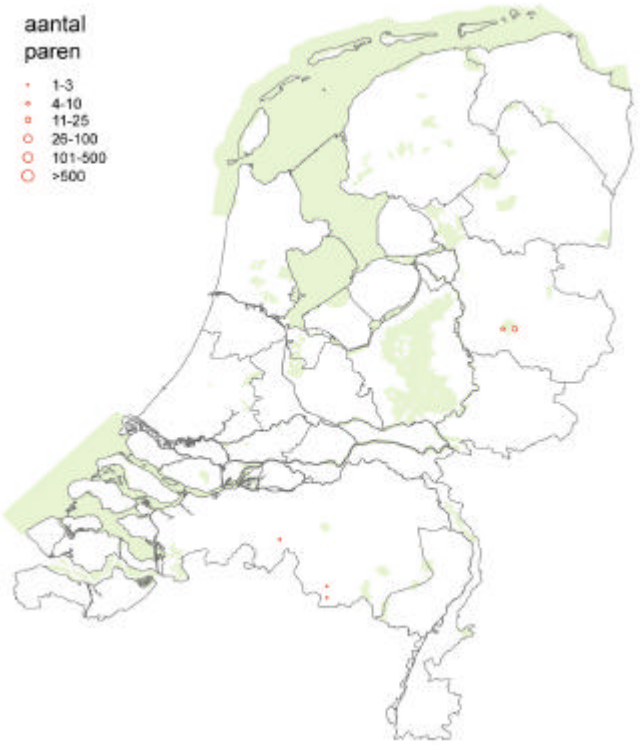

Verspreidingskaart korhoen

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: In 1949 waren er nog ten minste 2875 hanen van het korhoen in Nederland. De aantallen zijn sindsdien met ruim 99% afgenomen.

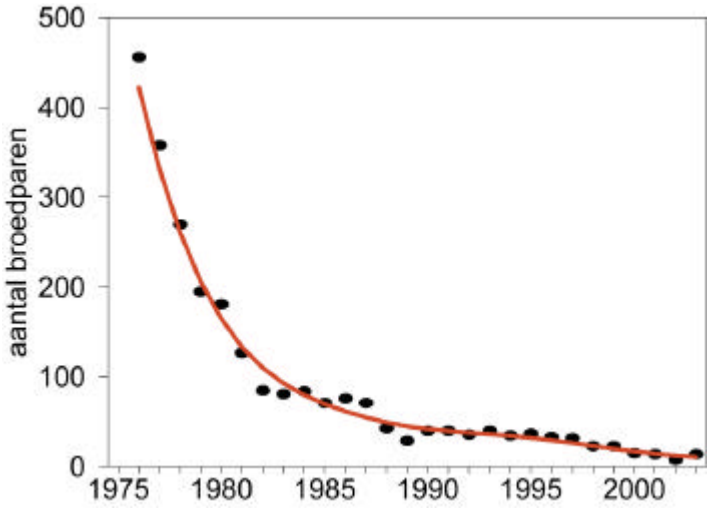

Aantalsontwikkeling broedparen korhoen

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie laat een sterke afname zien over de periode 1981-2003. De afname is meer dan 5% per jaar en significant. Ook over de periode 1994-2003 vertoont de populatie een sterke afname (eveneens significant, > 5% per jaar).

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: zeer ongunstig.
Het verspreidingsgebied van het korhoen is sinds ca. 1975 gekrompen met 97%. De huidige populatie is teruggedrongen tot een enkel gebied, de Sallandse Heuvelrug. Dit gebied bevindt zich op grote afstand van (kwijnende) buitenlandse populaties, zodat een uitwisseling niet mogelijk is.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig.
Het korhoen is zeer sterk afgenomen, het aantal hanen daalde van 456 in 1976 tot gemiddeld 130 paren in 1979-1983 en tot gemiddeld 15 paren in de periode 1999-2003. Dit aantal is veel lager dan de gunstige referentie.

Beoordelingsaspect leefgebied: zeer ongunstig.
Aan de directe verbetering van het leefgebied op de Sallandse Heuvelrug wordt veel gedaan. Het gebied is op grote schaal aangepakt en men is overgegaan tot gefaseerde kap van bos. Het beheer is in het belang van het korhoen gericht op het verkrijgen van een meer fijnmazige structuur in de heidevelden, meer rust en een meer adequaat voedselaanbod. Tot nu toe is het gelukt de het korhoen in dit gebied te behouden en zijn de aantallen recentelijk min of meer stabiel.
Op den duur is uitwisseling met een gezonde 'laaglandkorhoen' metapopulatie nodig met verschillende sleutelpopulaties in ons land en daarbuiten. Het korhoen is achteruitgegaan door vermesting en verdroging van de heidegebieden en intensivering van de landbouw in de aangrenzende cultuurlanden waardoor het voedselaanbod voor de kleine jongen te klein is geworden. Ook is de populatie verkleind door versnippering van het leefgebied (enerzijds door verstedelijking en anderzijds door verbossing), predatie en toegenomen onveiligheid (vooral havik en vos).

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: zeer ongunstig.
De toekomst is onduidelijk. De restpopulatie op de Sallandse Heuvelrug heeft vooralsnog op de grootschalige inzet van beheersmaatregelen gereageerd met een hooguit stabiel populatieverloop. Uitzetpogingen in andere gebieden zinvol zijn zinloos zonder gelijktijdig grootschalig herstelbeheer gericht op de leefwijze van het korhoen. Het ontbreken van uitwisseling met andere populaties maakt de Nederlandse populatie korhoenders extra gevoelig voor uitsterven.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van ten minste 1 sleutelpopulaties van ten minste 40 hanen op de Sallandse Heuvelrug.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor het behoud van het korhoen als broedvogel is een landelijke populatie gewenst van tenminste 250 paren, die zijn verdeeld over

minimaal 5 sleutelpopulaties van ieder tenminste 50 hanen. De Nederlandse populatie heeft een toekomst wanneer grootschalige verbeteringen van het leefgebied van de restpopulatie en van verbetering van potentiële leefgebieden gecombineerd met herintroductie in ten minste vier andere gebieden slagen. Een duurzame populatie kan op termijn ontstaan wanneer de samenhang van de Noordwest Europese metapopulatie verbetert en uitwisseling mogelijk wordt. Een geschikt leefgebied vertoont veel afwisseling in landgebruik (heide; landbouwgrond; bos), biedt het korhoen rust en veiligheid (t.o.v. predatoren en verkeer) en voldoende voedsel, zowel voor de jonge als de volwassen vogels.

Oordeel: zeer ongunstig.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	zeer ongunstig	Zeer ongunstig
Populatie	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Toekomstperspectief	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij 1991. Soortbeschermingsplan Korhoen. Directie Natuurbeheer, Ministerie van LNV, Wageningen

- Bruijn, O. de, Dirks, P.H.A.M, ten Den, P.G.A., Klomphaar, T. & H.G. Veerbeek, H.G., 2005. Twintig jaar strijd om het behoud van het Korhoen op de Sallandse Heuvelrug. De Levende Natuur 106 (2): 50-57.

- Niewold, F.J.J. 1993. Herstelplan Korhoen Noord-Nederland: het Fochteloërveen en het Dwingelerveld als prioritaire accentgebieden. IBN-rapport 114. Instituut voor Bos –en Natuuronderzoek, Wageningen.

- Niewold, F.J.J. 1996. Das Birkhuhn in den Niederlanden und die Problematik des Wiederaufbaus der Population. NNA-berichte 1:11-20.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Porseleinhoen (*Porzana porzana*) A119

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (sinds 1985). Voor Natura 2000 is de porseleinhoen relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: Het porseleinhoen is een kleine, verborgen levende ralachtige vogel. Alleen zijn geluid, dat klinkt als een zweepslag, verraadt op warme zomeravonden zijn aanwezigheid. De soort leeft in terreinen met langdurig, tot ver in de zomer plas-dras staande vegetaties. De Nederlandse broedvogels zijn trekvogels die overwinteren in Afrika.

Relatief belang binnen Europa: Het porseleinhoen broedt in het westelijke en centrale Palaearctische gebied, dat zich uitstrekt van West Europa tot zuidelijk Fenno-Scandinavië en tot midden Siberië. De verspreiding binnen Europa is onregelmatig. De soort vertoont de grootste aantallen in de gematigde zone, komt amper in Noord-Europa voor en is schaars in het uiterste zuiden. Ondanks opvallende jaarlijkse fluctuaties neemt men aan dat de Europese populatie (8.400-16.000 paren in van de landen Europese Unie) stabiel is (op grond van tellingen over de periode 1970-2000). Binnen de Europese Unie is de staat van instandhouding aangemerkt als gunstig. De Nederlandse populatie maakt 2% daarvan uit.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De broedbiotoop van het porseleinhoen bestaat uit open moerassige terreinen van minimaal 1-2 ha met matig voedselrijk water. De vogel zoekt een permanent (of periodiek) natte situatie van ongeveer 10 tot 35 cm diep water op met een weelderige vegetatie van biezen, zeggen, lisdodden en andere moerasplanten (hoogte 0.5-1 m). Naast moerassen zijn ook laat in het voorjaar geïnundeerde uiterwaarden (graslanden) geschikt als broedbiotoop. Het porseleinhoen maakt zijn nest in dichte vegetaties van riet, zeggen of grassen boven of nabij ondiep water.

Voedsel: Het porseleinhoen voedt zich in hoofdzaak met insecten en kleine weekdieren, die hij zoekt in de omgeving van de nestplaats langs slikranden en onder de dekking van een weelderige vegetatie. De moerasvegetatie mag niet te dicht van structuur zodat het dier er goed doorheen kan lopen.

Rust: Het porseleinhoen heeft een matige verstoringsgevoeligheid omdat het dier zich tussen de vegetatie verbergt (verstoring bij < 100 m afstand). Ook de gevoeligheid voor verstoring van zijn leefgebied is matig omdat de vogel in redelijk besloten landschappen leeft. Over een effect van verstoring op de populatie is niets bekend. Aangezien de soort veelal broedt in zeer ontoegankelijk terrein is de invloed van recreatie waarschijnlijk niet van veel betekenis. Verstoring door recreanten zal echter gemakkelijker optreden in kleinere gebieden dan in grotere. Vooral kanoërs en wandelaars die moerassige gebieden opzoeken hebben mogelijk een verstorend effect.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van het porseleinhoen ten minste 40 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (> 800

paren). Het soortbeschermingsplan moerasvogels gaat uit van 5 sleutelgebieden met een populatie van 40-80 paren (> 400 paren).

4. Huidig voorkomen

De verspreiding van het porseleinhoen is geconcentreerd in moerasrijke gebieden langs de Friese IJsselmeerkust, in Midden- en Zuid-Friesland, het Lauwersmeer, de Kop van Overijssel en Flevoland (Oostvaardersplassen). De soort komt voorts met kleine aantallen voor in het laagveengebied (Zaanstreek), het rivierkleigebied (Rivierengebied), het zeekleigebied (Groningen, Zeeuws-Vlaanderen) en hier en daar op de hoge gronden (Drenthe, Peel).

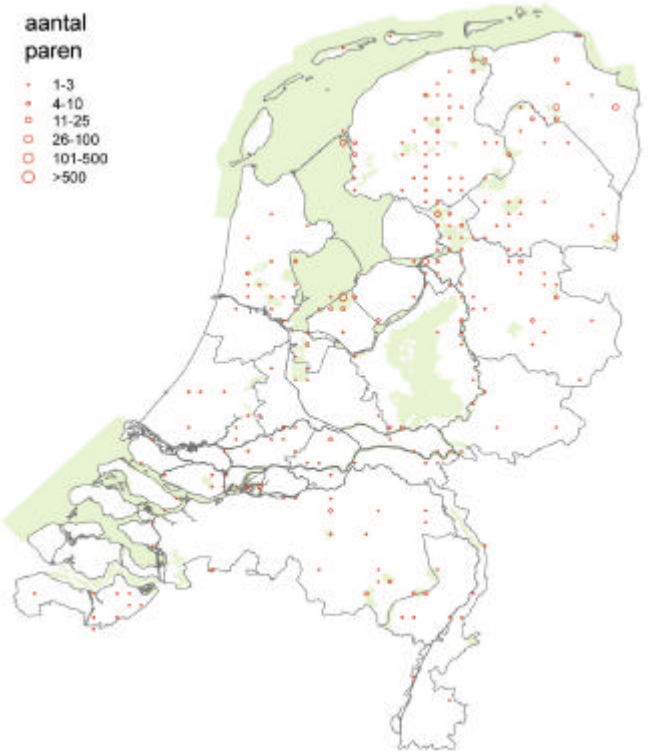

Verspreidingskaart porseleinhoen

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Gebrek aan informatie en grote schommelingen in de aantallen van het porseleinhoen maken het onmogelijk om een uitspraak te doen over de trends vóór 1980.

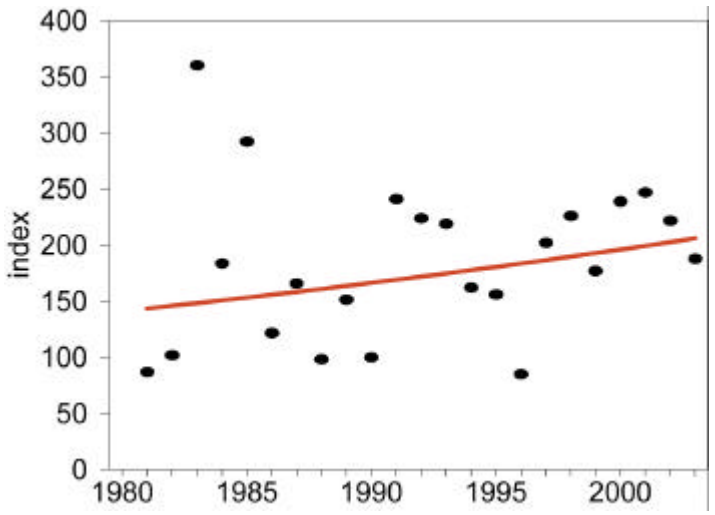

Aantalsontwikkeling broedparen porseleinhoen

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse broedpopulatie van het porseleinhoen laat over 1981-2003 een matige afname zien. Over de meest recente periode 1994-2003 laat de populatie echter een matige toename zien.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig.
Het areaal van het porseleinhoen is sinds 1973-1977 aanzienlijk groter geworden. De bezettingsgraad is daarbij toegenomen met 79%. Het porseleinhoen is in het totaal in 230 atlasblokken aanwezig, uit 44 verdwenen en in 125 atlasblokken verschenen. De soort is recent verschenen in gebieden waar het waterpeil is verhoogd tengevolge van vernattingsmaatregelen en ontwikkeling van nieuwe natuur. Het is nog onduidelijk in hoeverre het structurele vestigingen betreft.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig.
De aantallen van het porseleinhoen vertonen jaarlijks grote schommelingen, mede door wijzigingen van het waterpeil in de (potentiële) broedgebieden. In de periode 1998-2000 was het maximale aantal broedparen 60% minder dan in de periode 1979-1983. Daarbij moet worden opgemerkt dat piekjaren sinds 1987 niet meer zijn voorgekomen. Zulke piekjaren waren vooral jaren met een overstroming door rivierhoogwater in het late voorjaar. In de Oostvaardersplassen varieerden de aantallen fors over de periode 1987-2000 in samenhang met de kunstmatige, wisselende instellingen van de waterpeilen. De Nederlandse broedpopulatie, die in de periode 1979-1983 nog gemiddeld 590 paren telde, bedroeg in 1999-2003 gemiddeld 220 paren. Dat laatste aantal is 45% lager dan volgens het Beschermingsplan moerasvogels voor een gunstige beoordeling nodig is.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig.
Het porseleinhoen is zeer gevoelig voor verdroging van moerasgebieden, maar ook voor waterpeilbeheer. Hierbij zijn niet alleen de waterstand, maar ook het tijdstip en de duur van verhoogde waterpeilen van belang. De ontwikkeling van nieuwe moerasgebieden in de laatste decennia heeft lokaal voor nieuwe broedgevallen gezorgd. Daarnaast heeft het veranderde beleid ten aanzien van de waterhuishouding in natuurgebieden een positieve invloed op de populatie gehad. De jaarlijkse aantallen kunnen sterk wisselen onder andere in samenhang met het vaak grillige verloop van de waterpeilen in nieuwe broedgebieden.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig.
In het verleden zijn grootschalige vestigingen van het porseleinhoen in het rivierengebied na late voorjaarsinundaties opgetreden. Dat gebeurt nu niet meer omdat de uiterwaarden ofwel te intensief gebruikt worden als landbouwgebied voor kuilgras- en maïsproductie. Of het is te extensief beheerd natuurontwikkelingsgebied, resulterend in snel opkomende dichte ruigtes. In moerasgebieden is de situatie gunstiger voor het porseleinhoen. Verbossing en verdroging vormt daar echter een permanente bedreiging. Nieuwe natte natuur is waarschijnlijk vooral tijdelijk van betekenis voor deze soort. Vooralsnog zijn geen grote veranderingen te verwachten binnen het

populatieverloop, los van de opvallende jaarlijkse schommelingen die te maken hebben met variabele waterpeilen en instroom van porseleinhoentjes vanuit andere gebieden.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van een populatie van ten minste 400 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor het behoud van het porseleinhoen als broedvogel zijn volgens het beschermingsplan moerasvogels ten minste 5 sleutelpopulaties in ons land nodig met ieder 40-80 paren (totaal > 400 paren). Vanuit populatie-ecologisch oogpunt gezien zijn voor een duurzame populatie ten minste 20 sleutelpopulaties nodig met ieder tenminste 40 paren (totaal > 800 paren). De streefpopulatie is te realiseren door herstel van omvang en kwaliteit van de bestaande leefgebieden en uitbreiding door aanleg van nieuwe natte natuur. De kwaliteit van de leefgebieden gaat vooruit met een verbeterde waterhuishouding en de toepassing van beheersmaatregelen om moerasgebieden open houden.

Oordeel: zeer ongunstig.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	matig ongunstig	gunstig
Populatie	matig ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	matig ongunstig	matig ongunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	**matig ongunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Beemster, N., Altenburg, W., Plateeuw, M. & de Roder, F. 2002. Het regenmodel in de Oostvaardersplassen: voldoende dynamiek in waterpeil voor een diverse en stabiele broedvogelbevolking? A & W-rapport 341/RIZA werdocument 2002.077x. Altenburg & Wymenga, Veenwouden.

- Bergh, L. van den & Helmer, J. 1984. Over het voorkomen van Porseleinhoentjes (*Porzana porzana*) langs de grote rivieren in 1983. Vogeljaar 32: 279-289.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Kwartelkoning (*Crex crex*) A122

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (sinds 1985). In 1996 is in opdracht van de Europese Commissie een European Union Species Action Plan uitgebracht.

2. Kenschets

Beschrijving: De kwartelkoning is half zo groot als een patrijs maar veel slanker, met opvallend roodbruine vleugels in de vlucht. De vogel is zeer moeilijk waarneembaar. Gaan luisteren naar de raspende roep in zijn potentële leefgebied op warme meiavonden is vrijwel de enige manier om erachter te komen of zich ergens een exemplaar bevindt. De kwartelkoning is een broedvogel van open, kruidenrijke vegetaties en is in ons land vooral te vinden op landbouwgronden. De Nederlandse broedvogels overwinteren in Afrika ten zuiden van de Sahara.

Relatief belang binnen Europa: De kwartelkoning broedt voornamelijk in West, Centraal en Oost Europa tot in West Siberië en het noorden van Centraal Azië. Binnen Europa mijdt de soort de zuidelijke helft en het uiterste noorden; de kernverspreiding ligt in Oost-Europa. De Europese populatie (110.000-160.000 paren in landen van de Europese Unie) heeft in 1970-1990 een sterke afname doorgemaakt. In veel Europese populaties is echter een grote toename over de periode 1990-2000 opgetreden. De recente gegevens laten zien dat vooral de Oost-Europese populatie er momenteel veel minder ongunstig voorstaat dan 10 jaar geleden. De staat van instandhouding van de Europese populatie is toch aangemerkt als ongunstig omdat de populatie zich niet heeft hersteld na een eerdere afname. De Nederlandse populatie maakt minder dan een procent uit van de Europese populatie.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De broedhabitat van de kwartelkoning kenmerkt zich door een meer dan 20 cm hoge gesloten kruidenrijke vegetatie. De moerasvegetatie mag niet zo dicht van structuur zijn dat het dier er niet goed meer doorheen kan lopen. In Nederland wordt de kwartelkoning vooral gevonden in extensief onderhouden kruiden- en bloemrijke hooilanden in rivier- en beekdalen. In de provincie Groningen (Oldambt) komt een belangrijke populatie voor in een aantal velden met vroeg opkomende ingezaaide gewassen zoals luzerne, karwij, graszaad en wintertarwe. Vestigingen in natuurontwikkelingsgebieden komen voor, lijken echter gebonden aan de pionierfase in de eerste jaren na de inrichting. Volgens sommigen heeft de kwartelkoning een voorkeur voor in de winter overstroomde hooilanden. Dat het dier daar vaak voorkomt is echter een gevolg van de gemiddeld latere maaidatum van zulke hooilanden, het komt niet voort uit een directe voorkeur voor deze natte biotopen. De broedbiologie is in Nederland niet in detail onderzocht. Buitenlands onderzoek wijst op sterk verschillende territoriumgroottes: zijn meestal kleiner dan 30 ha maar variëren van 3 tot 51 ha. Twee broedsels per jaar zijn nodig om de geringe overlevingskans te compenseren. Daarom moet de broedhabitat over een lange periode beschikbaar zijn, van half mei tot begin september.

Voedsel: Tijdens het broedseizoen worden vooral insecten, slakken en ander klein gedierte gegeten, in de rest van het jaar vormen zaden de hoofdmoot van het menu van de kwartelkoning.

Rust: De kwartelkoning is matig verstoringsgevoelig (verstoring bij < 100 m afstand). Ook de gevoeligheid voor verstoring van het leefgebied is matig omdat de vogel verborgen in dichte

vegetatie in halfopen landschap leeft. Of verstoring door recreanten een effect op de populatie heeft is onduidelijk. In het verleden waren veel broedlocaties ontoegankelijk voor het publiek. Tegenwoordig broedt de soort echter veel in natuurontwikkelingsgebieden in de uiterwaarden die opengesteld zijn. Vooral wandelaars hebben mogelijk een verstorend effect.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de kwartelkoning ten minste 20 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal minimaal 20 van deze sleutelpopulaties vereist (>400 paren).

4. Huidig voorkomen

Het verspreidingsgebied van de kwartelkoning is vrijwel beperkt tot Groningen, enkele beekdalen in West-Drenthe en het rivierengebied van Overijssel en Gelderland (uiterwaarden van IJssel, Rijn, Waal). De grootste aantallen worden tegenwoordig gevonden in het Oldambt (Noordoost-Groningen).

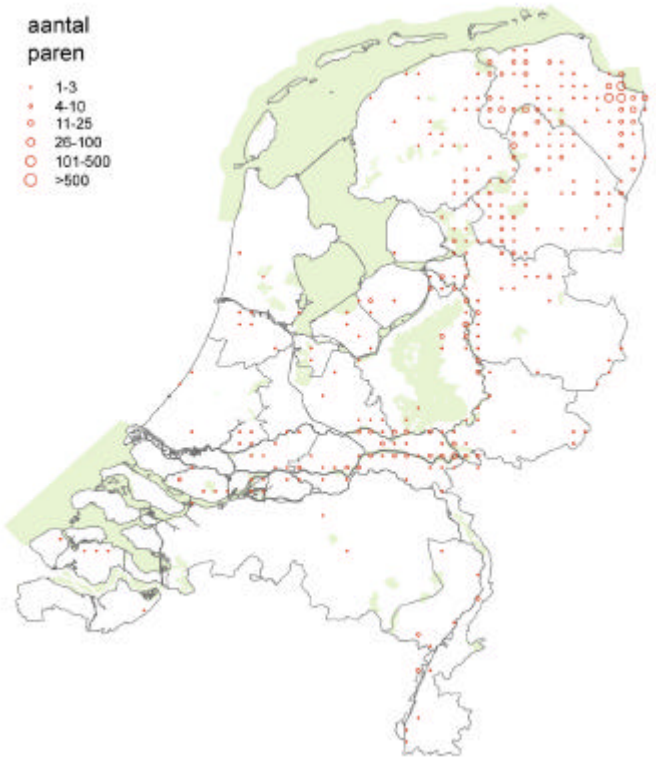

Verspreidingskaart kwartelkoning

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Tussen 1965-1970 broedden in goede jaren 500 tot 1000 kwartelkoningen in Nederland. Dit aantal daalde tot een dieptepunt van 40 tot 100 territoria rond 1995. De soort leek te gaan verdwijnen uit ons land. De kwartelkoning herstelde zich echter weer, zij het niet tot op het niveau van de jaren zestig.

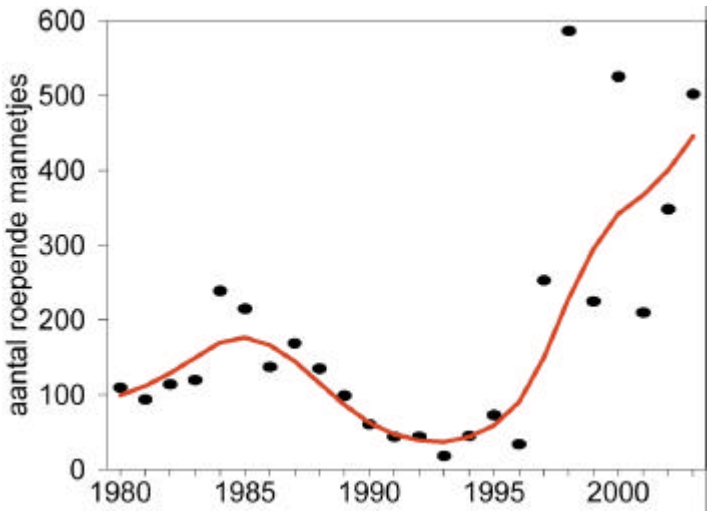

Aantalsontwikkeling broedparen kwartelkoning

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie laat over de periode 1981-2003 een matige toename zien (die is significant en bedraagt < 5% per jaar). Over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een sterke toename (eveneens significant, > 5% per jaar).

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig.
Het verspreidingsgebied was in 1998-2000 duidelijk groter dan in 1973-77 en de toename omvat 109%. Dit is vooral te danken aan opvallend grote aantallen in 1998 en 2000: beide jaren zijn topjaren voor de kwartelkoning geweest in de afgelopen decennia. Momenteel profiteert de soort van beschermingsmaatregelen in de uiterwaarden en van het ontstaan van nieuw leefgebied door de herinrichting van beekdalen.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De kwartelkoning heeft na een sterke afname een forse groei in aantallen doorgemaakt. Na de inzinking in de jaren 1986-1996 overschreed het aantal territoria in de recente topjaren het niveau van begin jaren tachtig voor de inzinking (400-600). De akkerbouwgebieden van het Oldambt vormen nu het belangrijkste broedgebied van de kwartelkoning en herbergen ongeveer een kwart van de landelijke broedpopulatie. Gelet op het agrarische karakter van dit gebied zijn de mogelijkheden voor duurzame bescherming van de kwartelkoning hier beperkt. Het voorkomen wordt er vooral bepaald door de gewaskeuze. De uiterwaarden van Rijn, IJssel en Waal vormen een ander belangrijk broedgebied. De Nederlandse broedpopulatie telde gemiddeld 190 paren in de periode 1979-1983 en in 1999-2003 gemiddeld 400 paren.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig
Door verlies van oorspronkelijk leefgebied is de kwartelkoning tegenwoordig sterk afhankelijk van het boerenland, een begroeiing dus die jaarlijks wordt gemaaid of geoogst. Deze vogelsoort komt betrekkelijk laat in het seizoen, vanaf eind mei, vanuit de winterkwartieren in ons land aan en is daarom vooral gebonden aan hooilanden met late maaidata en akkerbouwgewassen. Late maaidata zijn veelal gebonden aan beheerspakketten of aan beheer van natuurbeschermingsorganisaties. Toch worden ook zulke percelen in de regel toch nog te vroeg, vanaf half juni, gemaaid of afgeoogst. Men schat dat ongeveer tweederde van alle Nederlandse broedvogels zonder speciale maatregelen zou worden verstoord. Naast vroege maaidata is de hoge synchroniciteit van maaien/oogsten problematisch voor de op de grond broedende vogels. Het hele leefgebied gaat in korte tijd grotendeels verloren. Het gangbare maaipatroon ‘van buiten naar binnen’ verhoogt de sterfte van de kuikens. Vestigingsmogelijkheden voor tweede broedsels zijn er in ons land weinig, omdat er in de tweede helft van de zomer nauwelijks ongemaaide hooilanden en akkerland met als broedplaats geschikte begroeiingen meer zijn.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig.
De Nederlandse broedpopulatie van de kwartelkoning is na een lange tijd van sterke achteruitgang over het afgelopen decennium flink toegenomen. De gemiddelde omvang van toename is echter in sterke mate bepaald door twee uitzonderlijk goede broedseizoenen, dus het

is mogelijk dat de structurele trend iets te rooskleurig lijkt. Vooral langs de grote rivieren is uitbreiding van het leefgebied mogelijk. Waarschijnlijk profiteert de soort momenteel van beschermingsmaatregelen in de uiterwaarden en van het ontstaan van nieuwe leefgebieden bij de herinrichting van beekdalen. Het is echter de vraag of deze nieuwe natuur duurzaam door de kwartelkoning benut kan worden, omdat de vegetatie nog in ontwikkeling is en bij verruiging en verbossing zulke gebieden minder geschikte broedgebieden worden.
Belangrijk zijn de ontwikkelingen binnen het agrarische cultuurlandschap. Speciale maatregelen (t.a.v data, manier en patroon van maaien en gewasoogst) zijn beter uit te werken om het broedsucces te handhaven of te verhogen. De akkerbouwgebieden van het Oldambt kunnen een duurzaam leefgebied worden indien men in het belang van de kwartelkoning besluit de gewaskeuze niet wezenlijk te veranderen. Andere belangen gaan vooralsnog voor.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud van 2 0 sleutelpopulaties met een totaal aantal paren van ten minste 400.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor het behoud van de kwartelkoning als broedvogel is een landelijke populatie nodig van ten minste 400 paren, verdeeld over 20 sleutelpopulaties van ieder tenminste 20 paren. De soort is kwetsbaar in verband met het geconcentreerde voorkomen in het Oldambt.
Nodig voor het behoud is een broedgebied dat voldoende groot is en succesvol broeden mogelijk maakt. De populatie is gebaat bij (nog) latere maaidata en andere landbouwkundige aanpassingen (in het agrarische gebied), bijzondere beschermingsmaatregelen (in de uiterwaarden) of beekherstel (in de beekdalen). Duurzame ontwikkeling van geschikt leefgebied is te realiseren langs de grote rivieren en verbeterde bescherming van soort zal resultaat hebben binnen het agrarisch gebied.

Oordeel: matig ongunstig.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	zeer ongunstig	gunstig
Populatie	zeer ongunstig	gunstig
Leefgebied	zeer ongunstig	matig ongunstig
Toekomstperspectief	zeer ongunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**matig ongunstig**

6. Bronnen

- Green, R.E. 1999. Survival and dispersal of male *Corncrakes Crex crex* in a threatened population. Bird Study 46 (Supplement): S218-229.

- Green, R.E., Rocamora, G. & Schäffer, N. 1997. Populations, ecology and threats to the *Corncrake Crex crex* in Europe. Die Vogelwelt 118: 117-134.

- Koffijberg, K. & Schaffer, N. (Compilers). 2006. International Single Species Action Plan for the Conservation of the *Corncrake Crex crex*. CMS Technical Series No. 14 & AEWA Technical Series. No. 9. Bonn, Germany.

- Tyler, G.A. 1996. The ecology of the *Corncrake*, with special reference to mowing on breeding production. PhD thesis, University of Cork.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Meerkoet (*Fulica atra*) A125

1. Status

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De meerkoet is een zwarte ralachtige met een witte snavel en voorhoofd. De broedgebieden liggen in gematigde klimaatszone van Europa en Azië, maar ook in Noord-Afrika, India en Australië. In West-Europa rijkt het broedgebied van Zuid-Scandinavië tot aan de Middellandse Zee, waarbij de verspreiding in het zuiden schaarser is. De noordelijke en oostelijke populaties trekken in het najaar naar warmere streken in het westen en zuiden. De meerkoeten die in ons land komen overwinteren, komen daarvandaan en kunnen uit Moskou vandaan komen. De in Nederland broedende meerkoeten trekken deels in zuidelijke richting, waarbij sommige vogels Spanje bereiken.

Relatief belang in Europa: De staat van instandhouding van de meerkoetpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende meerkoeten liggen in de gematigde streken van Europa en West-Azië. Overwinteringsgebieden liggen in West-, Midden- en Zuid-Europa. In Nederland betreft het *Fulica atra atra*. Bij deze ondersoort worden vijf populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante Noordwest-Europese winterpopulatie (met broedgebieden in Oost-, Noord- en West-Europa) wordt geschat op 1.750.000 meerkoeten. Hiervan blijft naar schatting 24 % in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: Het leefgebied van de meerkoet kent een grote verscheidenheid aan waterrijke gebieden. Hij komt zowel in grote 'wetlands' en moerassen voor als in kanalen, grachten en vaarten in voornamelijk stedelijk gebied. De meerkoet heeft voorkeur voor wateren die rijk zijn aan ondergedoken waterplanten of een goede bodemfauna hebben. Hij neemt ook genoegen met wateren die omzoomd zijn met een talud van gras of met cultuurgrasland. Aquatisch foeragerende meerkoeten duiken niet dieper dan 3 m en ze zijn dus gebonden aan ondiepe wateren. In juli-augustus verzamelt een deel van de vogels zich om te ruien. Dan moeten het open water en/of aangrenzende moerassen de ruiconcentraties voldoende bescherming en rust kunnen bieden. Meerkoet slapen en zoeken voedsel in hetzelfde gebied. In stedelijk gebied in vorstperiodes bevindt de soort zich vaak op plaatsen waar warm water wordt geloosd en/of eenden worden gevoerd.

Voedsel: De meerkoet is een alleseter. Hij eet zowel ondergedoken waterplanten als oevervegetatie en gras en specialiseert zich in sommige gebieden zoals in het IJsselmeergebied op driehoeksmosselen. Daarnaast eet de meerkoet verschillende zoetwatermollusken en (water)insecten.

Rust: De meerkoet is meestal niet schuw, tenzij hij in grote concentraties voorkomt. Het gaat dan om groepen die op ondergedoken waterplanten foerageren of die ruien. De vluchtafstanden bij

water- en oeverrecreatie bedragen bij de meerkoet ongeveer 50 m. De precieze afstand is afhankelijk van plaatselijke omstandigheden. Bepaalde veranderingen in het leefgebied beïnvloeden de verspreiding van de meerkoet. Minder intensief beheren van oevers en taluds bijv. leidt tot verruiging en verminderde draagkracht van de grasmat als voedselbron. Vermesting van het water resulteert in vermindering van foerageermogelijkheden op ondergedoken waterplanten. Verder kan verspreiding van de meerkoet worden beïnvloed door de plaatsing van windturbines aan de waterkant.

4. Huidig voorkomen

De meerkoet is in de winter in heel laag Nederland talrijk. Hartje winter ligt het accent van de meerkoetenverspreiding in het rivierengebied, Noord- en Zuid-Holland, Utrecht en het zuidelijk IJsselmeergebied. Onder meer de Randmeren zijn vooral in de eerste helft van het winterhalfjaar belangrijk, als de meerkoeten foerageren op waterplanten. Naarmate deze voedselbron uitgeput raakt, stappen de vogels over op o.a. driehoeksmosselen en gras, waarbij de verspreiding verschuift naar het rivierengebied en de veenweidegebieden in Noord- en Zuid-Holland.

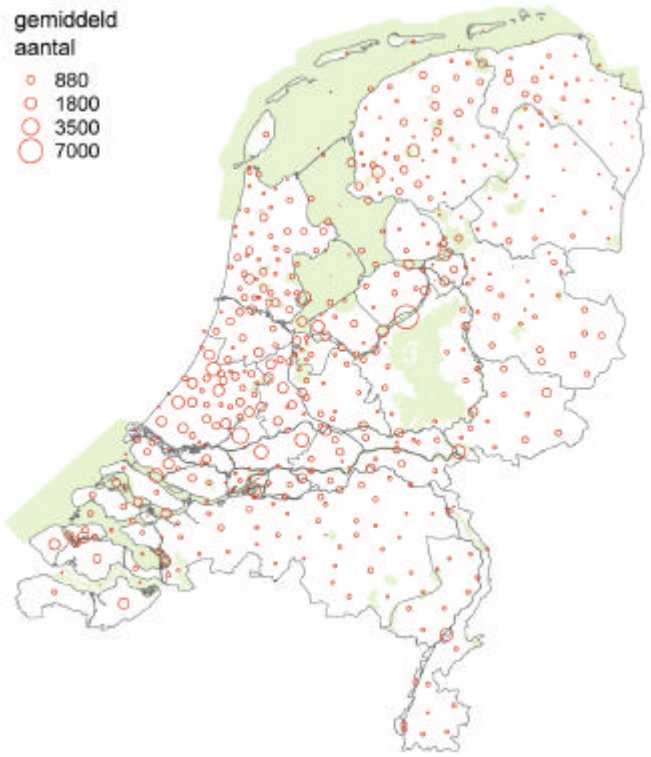

Verspreidingskaart meerkoet

5. Beooordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Sinds 1975 is het aantal meerkoeten in Nederland min of meer stabiel geweest. Op de lange termijn zijn schommelingen in de aantallen te zien, met een minimum rond 1985 en een maximum in 1990-1995. Binnen Nederland zijn sterke veranderingen opgetreden in de verspreiding van meerkoeten als gevolg van veranderingen in voedselbeschikbaarheid. Zo zijn de aantallen in de Veluwerandmeren sterk toegenomen, nadat door ecologisch herstel massaal kranswieren als voedsel beschikbaar kwamen en bovendien de driehoeksmosselen toenamen. De aantallen in het rivierengebied namen ondertussen af, evenals die in het Volkerak, waar de waterkwaliteit en daarmee de beschikbaarheid van waterplanten verslechterde. In de Veluwerandmeren zijn de aantallen van de meerkoet recent weer afgenomen, mogelijk als gevolg van een toegenomen concurrentiedruk van knobbelzwanen.

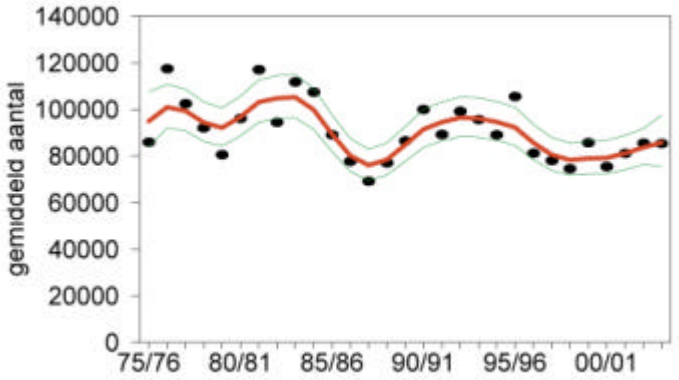

Aantalsontwikkeling meerkoet

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de meerkoet is sinds 1981 (1981-2003) stabiel. Ook over de meest recente periode 1994-2003 is de populatie stabiel.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
De verspreiding van de meerkoet is niet wezenlijk veranderd.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De populatie van de meerkoet is stabiel.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omvang en de kwaliteit van geschikt leefgebied voor de meerkoet nemen niet wezenlijk af.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Verdere verbetering van de waterkwaliteit kan een gunstig effect hebben op de voedselbeschikbaarheid voor de meerkoet. Toenemende voedselconcurrentie met andere soorten (knobbelzwaan) zou dit echter kunnen gaan compenseren zodat de verwachting neerkomt op een handhaving van de status quo.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 89.700 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname als gevolg van herstel van zout-zoet overgangen is aanvaardbaar.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie volstaat bij deze soort. Er zijn grote veranderingen opgetreden in de beschikbaarheid van aquatisch voedsel als waterplanten en driehoeksmosselen als gevolg van veranderingen in de waterkwaliteit. Deze ontwikkelingen zijn in de Randmeren overwegend voor de meerkoet positief geweest (toename van waterplanten en mosselen) en negatief in het Markermeer (afname mosselen) en het Krammer-Volkerak (afname waterplanten). De gunstige ontwikkelingen in de Randmeren kunnen in principe verder doorgaan, maar ondertussen neemt daar ook de concurrentiedruk van knobbelzwanen toe. De staat van instandhouding van de meerkoetenpopulatie is gunstig en was dat ook in 1981.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatietrend	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Eerden M.R. van, Dubbeldam W. & Muller J. 1999. Sterfte van watervogels door visserij met staande netten. RIZA-rapport 99.060. RIZA, Lelystad.

- Eggenhuizen T. 1996. Grazende vogels in Waterland. Opvang van ganzen, zwanen, Meerkoeten en Smienten. Rapport samenwerkingsverband Waterland, Purmerend.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Kraanvogel (*Grus grus*) A127

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De kraanvogel is geen vaste broedvogel in Nederland maar heeft in de jaren 2001-2006 met enkele paren in het Fochteloërveen genesteld. De dichtstbijzijnde vaste broedplaatsen liggen in Niedersachsen (Duitsland). De Europese populatie neemt in het westelijk deel van het verspreidingsgebied toe en bedraagt 52.000 – 81.000 paar.
Buiten moerasgebieden wordt gefoerageerd op akkers en grasland. De pleisterplaatsen in de trektijd bestaan uit drasse graslanden en akkers met oogstresten in de nabijheid van ondiepe, rustig gelegen plassen en meren die dienen als rust- en slaapplaats.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de kraanvogel in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig, omdat de populatie nog niet helemaal hersteld is van een eerdere afname. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende kraanvogels liggen in Scandinavië, Finland en Noordoost-Europa. De Noordwest-Europese populatie overwintert op het Iberisch Schiereiland en in Frankrijk en Marokko. De hoofdtrekroute van de naar het zuiden trekkende vogels (ca. 75.000) loopt in een min of meer rechte lijn van Zuid-Zweden via Oost-Duitsland naar Zuid-Spanje. De aantallen kraanvogels die over Nederland vliegen zijn sterk wisselend. Meestal betreft het relatief kleine aantallen maar het aantal kan fors oplopen bij aanhoudende oostenwind. Hooguit 10% van de boven ons land doortrekkende kraanvogels komt daadwerkelijk in Nederland aan de grond, in de meeste jaren zijn dat veel minder. De betekenis van de Nederlandse pleisterplaatsen voor de kraanvogel is daarom beperkt. Naar schatting pleistert 1% van de Noordwest-Europese populatie in ons land.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De kraanvogel verblijft in grootschalig open agrarisch gebied in de nabijheid van heide en hoogveengebieden. Kraanvogels zijn traditioneel in het gebruik van slaapplaatsen en voedselgebieden en gebruiken vaak jaren achtereen dezelfde locaties. De soort stelt rust op prijs en accepteert alleen een geringe mate van verstoring. Het voedselterrein bestaat vooral uit akkers met oogstresten van bijv. aardappelen of maïs, en minder vaak uit grasland. De slaapplaatsen zijn ondiepe wateren in een deels open landschap met beschutting en rust, zoals bijv. vennen in heiden en ondiepe plassen in hoogveengebieden. Meestal leggen de kraanvogels in ons land enkele kilometer af tussen slaapplaats en voedselterrein. Vluchten over zeer lange afstanden tussen voedselgebieden en slaapplaatsen, zoals waar te nemen bij de najaarspleisterplaatsen in het oosten van Duitsland, zijn in ons land niet bekend.

Voedsel: Het voedsel van de kraanvogel is grotendeels plantaardig. Hij eet allerlei plantendelen, zoals oogstresten, worteldelen en zaden en daarnaast ook insecten.

Rust: De kraanvogel is extreem gevoelig voor elke vorm van menselijke verstoring, hetzij agrarische activiteiten en recreatie, hetzij laag vliegende vliegtuigen (ook 'ULVs') en helikopters. Grote delen van ons land zijn daardoor ongeschikt voor pleisterende kraanvogels. Door traditioneel gebruik en het pendelen tussen rust- en pleisterplaatsen is de soort kwetsbaar voor

veranderingen in landschap, inclusief plaatsing of verplaatsing van windturbines en hoogspanningsleidingen.

4. Huidig voorkomen

Het merendeel van de kraanvogels passeert ons land ten oosten van de lijn Almelo-Breda. De meeste kraanvogels vliegen alleen maar over en komen niet aan de grond. De soort gebruikt in ons land nog enkele traditionele pleisterplaatsen: Engbertsdijksvenen, Groote Peel en Strabrechtse Heide (vroeger waren het er meer).

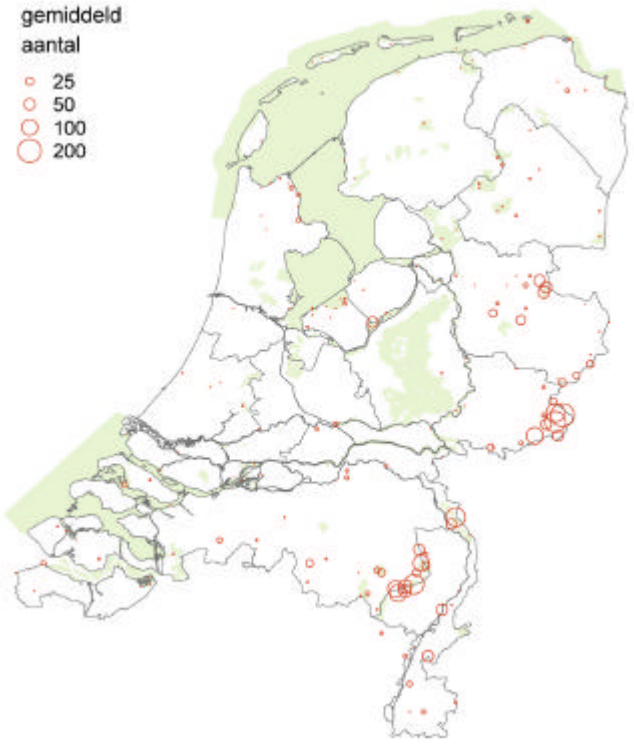

Verspreidingskaart kraanvogel

5. Beoordeling landelijk gunstige staat van instandhouding

Trends in Nederland: Parallel aan de algemene toename van de Europese kraanvogelpopulatie is het aantal doortrekkers in ons land in de laatste vijftig jaar toegenomen. Het aantal doortrekkers in voor- en najaar vertoont daarbij wel grote schommelingen van jaar tot jaar. Het aantal vaste pleisterplaatsen van de kraanvogel in ons land is afgenomen en overnachting vindt meer versnipperd en kortstondiger plaats.

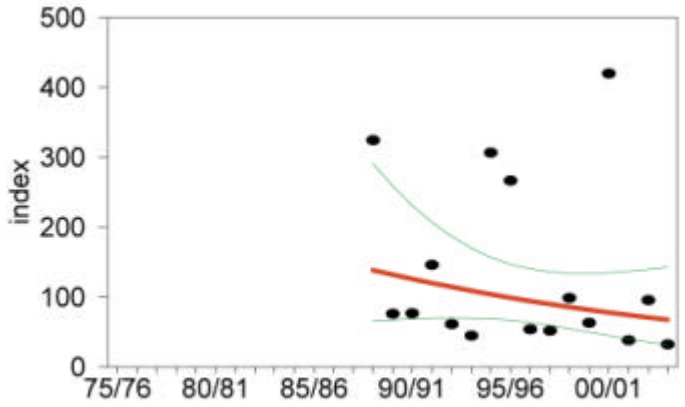

Aantalsontwikkeling kraanvogel

Recente ontwikkelingen: Sinds het ontstaan van een grote kraanvogelpleisterplaats in Noordoost-Frankrijk (Champagne, Lac du Der) komen er minder kraanvogels in Nederland aan de grond. Vanuit Rügen, een andere favoriete pleisterplaats op hun migratie naar het zuiden, kunnen de kraanvogels binnen één dag naar het Lac du Der vliegen.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: zeer ongunstig
Een aantal traditionele kraanvogelpleisterplaatsen in ons land is niet meer in gebruik. Dit betreft Maasduinen, Kampina, Mariapeel en Meinweg.

Beoordelingsaspect populatie: matig ongunstig
De aantallen van de kraanvogel in ons land lijken recentelijk af te nemen (in de getallen sinds 1988/89, dit is niet significant).

Beoordelingsaspect leefgebied: zeer ongunstig

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Belangrijkste beperkende factor wordt in de toekomst waarschijnlijk de achteruitgang van rust op de pleisterplaatsen, de hoogveen- of heidegebieden met omliggende foerageerterreinen.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld
3 50 vogels (seizoensmaximum).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor een gunstige staat van instandhouding van de populatie in ons land zijn tien jaarlijks gebruikte pleisterplaatsen vereist.

Oordeel: zeer ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig
Populatie	Matig ongunstig	Matig ongunstig
Leefgebied	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig
Toekomst	Gunstig	Gunstig
Eindoordeel	**Zeer ongunstig**	**Zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Feenstra H. 2002. Kraanvogels *Grus grus* in het Fochteloërveen. Drentse Vogels 16: 10-21.

- Schreiber M. 2000. Windkraftanlagen als Störquellen für Gastvögel. *In:* Winkelbrandt A., Bless R., Herbert M., Kröger K., Merck T., Netz-Gerten B., Schiller J., Schubert S. & Schweppe-Kraft B. (eds), Empfehlungen des Bundesamtes für Naturschutz zu naturschutzverträglichen Windkraftanlagen. Bundesamt für Naturschutz, Bonn-Bad Godesberg.

- Vergoossen W.G. 1982. Pleisterplaats-reservaten voor Kraanvogels een urgente zaak. Vogeljaar 30:327-328.

- Wessels H. 1983. De trek van de kraanvogel (*Grus grus*) in de jaren 1978-1982 over Nederland ten noorden van de Waal. Vogeljaar 31: 177-184.

- Wessels H. 1991. Kraanvogelpleisterplaatsen in Limburg in de jaren 1950-1990. Limburgse Vogels

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Scholekster (*Haematopus ostralegus*) A130

1. Status

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De scholekster broedt voornamelijk langs de kusten van de gematigde en subarctische klimaatszones in Europa en Azië. Lokaal broedt de scholekster soms ook op grotere afstand van de kust. In de winter treft men scholeksters alleen langs kusten aan, vooral in wadgebieden en in estuaria maar ook langs rotskusten. De belangrijkste overwinteringsgebieden van de scholekster liggen in Noordwest-Europa, maar kleine populaties overwinteren in West-Afrika, langs de Rode Zee en de Arabische Golf, in India en China en in het Verre Oosten.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de scholeksterpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. Het merendeel van de Europese kusten dient als broedgebied en, behalve in het noorden, ook als overwinteringsgebied voor de ondersoort *Haematopus ostralegus ostralegus*.[16] Deze ondersoort overwintert in West-Europa en West-Afrika met een geschatte populatie van 1.020.000 vogels. Hiervan verblijft 25 % in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: Buiten de broedtijd is de scholekster gebonden aan wadgebieden en estuaria. In ons land is de soort dan vrijwel uitsluitend in de Waddenzee, de Noordzeekustzone en het Deltagebied aanwezig. De meeste scholeksters foerageren gewoonlijk bij eb op droogvallende platen in het intergetijdengebied. Bij vloed concentreren ze zich dan in grote groepen op speciale hoogwatervluchtplaatsen. Doorgaans zijn dit hooggelegen zandplaten, stranden, strandvlaktes, schorren en kwelders, soms ook havenhoofden of dijktaluds. De scholekster wacht het zakken van het water bij voorkeur af op schaars begroeide of onbegroeide terreinen en mijdt locaties met frequente verstoring. Bij stormvloeden verblijven scholeksters ook binnendijks op kort grasland of vrijwel kale akkers. Scholeksters zoeken hun voedsel vooral op minder slikkige wadplaten. De hoogste dichtheden van scholeksters worden aangetroffen op mossel- en kokkelbanken. Individuele verschillen in keuzes van voedselgebieden ontstaan op grond van dominantie van de individuele vogels. Scholeksters zijn bovendien plaatsgetrouw ten aanzien van voedsel- en rustgebieden en individuele scholeksters leven in een relatief klein gebied. Scholeksters die hun voedselgebieden verlaten als gevolg van verstoring, een koude-inval of om andere redenen kunnen dus niet op voorhand terecht in gebieden waar al andere scholeksters aanwezig zijn. Hoogwatervluchtplaatsen en voedselgebieden van de scholeksters liggen doorgaans hooguit enkele kilometers van elkaar verwijderd.

Voedsel: De scholekster voedt zich vooral met schelpdieren. Favoriete prooien zijn mosselen en kokkels. Alternatieve prooidiersoorten zijn wadpieren, zeeduizendpoten, krabben en verschillende soorten andere tweekleppige schelpdieren, zoals nonnetjes, strandgapers en mesheften. Binnendijks maken ook regenwormen, emelten en andere ongewervelde bodemdieren onderdeel uit van hun dieet.

[16] In Griekenland overwintert ook *H. o. longipes*, die broedt in centraal Rusland.

Rust: Zowel op hoogwatervluchtplaatsen als in voedselgebieden zijn de scholeksters gevoelig voor verstoring door recreanten zoals wadlopers, wandelaars en kite-surfers. Op het wad bedreigen speciaal ook droogvallende recreatievaartuigen (de platbodems of de 'bruine vloot') de rust van deze vogels. Windparken kunnen de vliegroutes van de scholekster naar/van hoogwatervluchtplaatsen beïnvloeden.

4. Huidig voorkomen

Buiten de broedtijd concentreren de scholeksters zich nadrukkelijk in intergetijdengebieden. Tijdens ongunstige weersomstandigheden zoals langdurige hoogwaterperiodes foerageren scholeksters ook in nabij de kust gelegen binnendijkse graslanden.

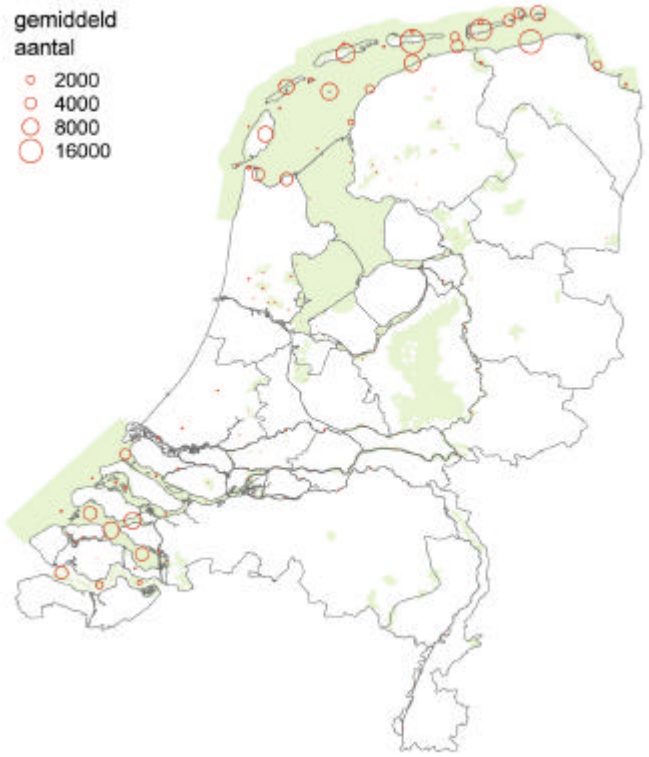

Verspreidingskaart scholekster

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De aantallen overwinterende scholeksters in de Nederlandse Waddenzee en in de Zeeuwse Delta vertonen na 1990 een sterke daling (zie Fig. XXX). In de Waddenzee was sprake van een afname van 287.000 vogels in de jaren 1993-97 naar 190.000 vogels in de jaren 1998-2002. In de Oosterschelde zijn de aantallen afgenomen van 100.000 in de jaren 1970-1980 tot 66.000 in de jaren 1993-97 en 51.000 in 1998-2002. In de Westerschelde waren in de jaren 1978-1982 gemiddeld 5.200 scholeksters aanwezig. In de jaren 1993-1998 waren de aantallen daar gestegen tot gemiddeld 12.300 om daarna weer te dalen naar 8.400 in de jaren 2000-2003.
De totale in Nederland overwinterende populatie is achteruitgegaan van 350.000 scholeksters rond 1985 naar 190.000 in 2002. Ook de Nederlandse broedvogelpopulatie is afgenomen, vooral in de gebieden met een geringere leefkwaliteit voor de scholekster zoals de duinen.

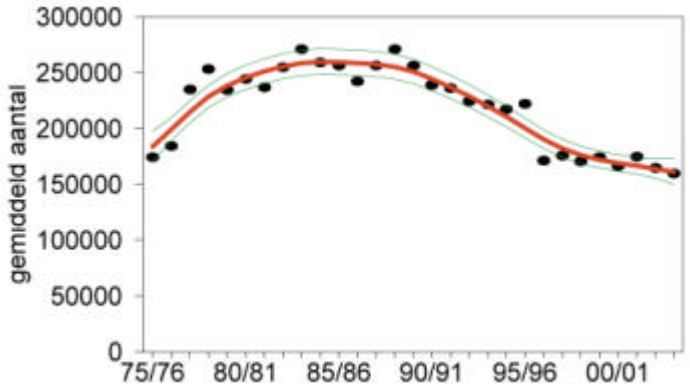

Aantalsontwikkeling scholekster

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse scholeksterpopulatie laat sinds 1981 (1981-2003) een matige afname zien. Ook over de meest recente periode 1995-2003 neemt de populatie matig af.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Het verspreidingsgebied van de scholekster is niet wezenlijk veranderd.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig
Vereist is een scholeksterpopulatie met een omvang van 185.000 tot 220.00 vogels (seizoensgemiddelde, naar de 'draagkrachtschatting'). De huidige scholeksterpopulatie is meer dan 25% kleiner.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig
De kwaliteit van het leefgebied van de scholekster is afgenomen door verslechtering van het voedselaanbod.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig
Herstel van de gunstige staat van instandhouding van de scholeksterpopulatie is mogelijk wanneer de voedselgebieden die zijn voorkeur hebben (de droogvallende mosselbanken en kokkelbanken) zich opnieuw kunnen ontwikkelen. Bovendien moeten de overlevingskansen voor zowel de eieren als de kuikens in de broedgebieden verbeteren.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie variërend van 185.000 tot 2 0.000 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Vereist is een scholeksterpopulatie met een omvang van 185.000 tot 220.00 vogels (seizoensgemiddelde, naar de 'draagkrachtschatting') met een voorkomen in zijn natuurlijke verspreidingsgebied en in voedselgebieden die zijn voorkeur hebben. De aantallen horen in de Waddenzee en Westerschelde stabiel te zijn of toe te nemen. Er dient voldoende geschikt leefgebied voor de streefpopulatie aanwezig te zijn. In gebieden waarin droogvallende mosselbanken een centrale rol spelen, kan de populatie zich herstellen tot natuurlijke aantallen zijn bereikt en zich dan handhaven. Van belang voor de scholekster zijn vooral rust op de pleisterplaatsen in het Waddengebied en in de Zoute Delta en een gunstige voedselsituatie. Er zijn verder geen wezenlijke deze soort bedreigende factoren.

Oordeel: zeer ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	gunstig	matig ongunstig
Toekomst	gunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Austin G.E. & Rehfish M.M. 2003. The likely impact of sea level rise on waders (*Charadrii*) wintering on estuaries. Journal for Nature Conservation 11: 43-58.
- Austin G.E., Peachel I. & Rehfisch M.M. 2000. Regional trends in coastal wintering waders in Britain. Bird Study 47: 352-371.
- Camphuysen C.J. , Ens B.J., Heg D., Hulscher J.B., van der Meer J. & Smit C.J. 1996. Oystercatcher *Haematopus ostralegus* mortality in the Netherlands: the effect of severe weather and food supply. Ardea 84: 469-492.
- Cayford J. 1993. Wader disturbance: a theoretical overview. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 3-5.
- Clemens T. & Lammen C. 1995. Windkraftanlagen und Rastplätze von Küstenvögeln -ein Nutzugskonflikt. Seevögel 16: 34-38.
- Davidson N.V. & Rothwell P. 1993. Human disturbance to waterfowl on estuaries: conservation and coastal management implications of current knowlegde. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 97-105.
- Ens B.J., Wintermans G.J.M. & Smit C.J. 1993. Verspreiding van overwinterende wadvogels in de Nederlandse Waddenzee. Limosa 66: 137-144.
- Hulscher J.B. & Verhulst S. 2003. Opkomst en neergang van de Scholekster *Haematopus ostralegus* in Friesland in 1966-2000. Limosa 76: 11-22.
- Hulscher J.B., Exo K.-M. & Clark N.A. 1996. Why do Oystercatchers migrate? *In:* Goss-Custard J.D. (red), The Oystercatcher: from individuals to populations, Pp. 155-195 Oxford University Press, Oxford.
- Koepff C. & Dietrich K. 1986. Störungen von Küstenvögeln durch Wasserfahrzeuge. Vogelwarte 33: 232-248.
- Koffijberg K., Blew J., Eskildsen K., Günther K., Koks B., Laursen K., Rasmussen L.M., Potel P. & Südbeck P. 2003. High tide roosts in the Wadden Sea. A review of bird distribution, protection regimes and potential sources of anthropogenic disturbance. Wadden Sea Ecosystem 16. CWSS/TMAG/JMMB, Wilhelmshaven.

- Leopold M.F., Smit C.J., Goedhart P.W., Van Roomen M., Van Winden E. & Van Turnhout C. 2004. Langjarige trends in aantallen wadvogels in relatie tot de kokkelvisserij en het gevoerde beleid in deze; eindverslag EVA II (Evaluatie schelpdiervisserij tweede fase) Deelproject C2. Alterra-rapport 954. Alterra, Wageningen.

- Piersma T., Koolhaas A., Dekinga A., Beukema J.J., Dekker R. & Essink K. 2001. Long-term indirect effects of mechanical cockle-dredging on intertidal bivalve stocks in the Wadden Sea. Journal of Applied Ecology 38: 976-990.

- Rappoldt C., Ens B.J., Dijkman E. & Bult T. 2003a. Voedselreservering voor Scholeksters in de Nederlandse Waddenzee. EVAII deelrapport B1. Alterra rapport 882, 1-152. Alterra, Wageningen.

- Rappoldt C., Ens B.J., Dijkman E. & Bult T, Berrevoets C.M. & Geurts van Kessel J. 2003b. Scholeksters en hun voedsel in de Oosterschelde. EVAII deelrapport D2. Alterra rapport. Alterra, Wageningen.

- Schekkerman H., Meininger P.L. & Meire P.M. 1994. Changes in the waterbird populations of the Oosterschelde (SW Netherlands) as a result of large-scale coastal engineering works. Hydrobiologia 282/283: 509-524.

- Schothorst E. & Veenendaal D. 1999. Verstoring van vogels langs de Groninger Noordkust. De Grauwe Gors 27 (1): 7-13.

- Spaans B., Bruinzeel L. & Smit C.J. 1996. Effecten van verstoring door mensen op wadvogels in de Waddenzee en de Oosterschelde. IBN-rapport 202. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen.

- Verhulst S., Oosterbeek K., Rutten A.L. & Ens B.J. 2004. Shellfish fishery severely reduces condition and survival of oystercatchers despite creation of large marine protected areas. Ecology and Society 9 (1): 17 [online] www.ecologyandsociety.org/vol9/iss1/art17.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Kluut (*Recurvirostra avosetta*) A132

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel én als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De kluut is een ranke gracieuze zwart-wit getekende waadvogel met een opvallend opgewipte snavel. Kenmerkend is de maaiende beweging van de snavel bij het voedsel verzamelen terwijl de vogel door ondiep water waadt. De soort is een steltloper van schaars begroeide terreinen nabij ondiepe (vooral zoute) wateren met een zachte slibrijke bodem. Bij de kluut worden geen ondersoorten onderscheiden. De broedgebieden liggen in de gematigde en warme klimaatszones van de oude wereld, in West-Europa, het Middellandse Zeegebied en Zuidoost Europa, het Midden-Oosten en Oost-Afrika, Centraal (Oost-) Azië en Zuid-Afrika. De West-Europese vogels overwinteren in de Oost-Atlantische kustgebieden, zuidelijk tot in Mauretanië, Senegal en Gambia. De Nederlandse populatie overwintert in Zuidwest-Europa en Noord-Afrika. Buiten de broedtijd treden concentraties van kluten op in de slibrijke delen van intergetijdengebieden.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de kluut in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. Bij de kluut worden zeven populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante populatie heeft haar broedgebied in Noordwest-Europa, het westelijke Middellandse Zeegebied en Noordwest-Afrika, wordt geschat op 73.000 vogels en is stabiel.
1. Broedvogels: De westelijke verspreiding is in hoofdzaak beperkt tot de kustgebieden van West- en Zuid-Europa. Van de Europese populatie (30.000-36.000 paren in landen van de Europese Unie) broedt een kwart in Nederland. De EU-broedpopulatie van de kluut is gedurende 1970-1990 sterk toegenomen. Vanaf 1990 (1990-2000) heeft de stand zich gestabiliseerd.
2. Niet-broedvogels: De kluut is jaarrond aanwezig in Nederland, maar de meeste vogels trekken 's winters weg naar het zuiden. In december-februari worden in ons land weinig kluten gezien. De Europese winterpopulatie is kwetsbaar door zijn concentratie in een klein aantal gebieden. Nederland (o.a. de Dollard) vervult tijdens de trektijd een belangrijke functie als pleisterplaats voor kluten die in Duitsland, Denemarken en Zweden broeden. Deze trek vindt vooral plaats in augustus-november en maart-april. Naar schatting verblijft 100% van de niet-broedende kluten in de gebieden waar de watervogelstand wordt gevolgd ('monitoringsgebieden'). Het seizoensmaximum van de in Nederland aanwezige vogels valt in juli en bedroeg in 1999/2000 t/m 2003/04 gemiddeld ongeveer 16.000 vogels. Nederland herbergt daarmee in het totaal naar schatting 22% van de internationale Europese populatie.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied:
1. Broedvogels: De kluut nestelt op kale of schaars begroeide, vaak buitendijkse terreinen, zoals kwelders, strandvlakten, zandplaten, afgesloten zeearmen, inlagen en kreken, opspuitterreinen en ingepolderde gebieden. In de kuststreek broeden kluten ook binnendijks op akkers en graslanden. De foerageergebieden en slaapplaatsen van de kluten bevinden zich in de buurt van het nest en bestaan uit ondiepe wateren met een zachte slibrijke bodem. De kluut verblijft daarbij zowel in zout als zoet water, in de Nederlandse situatie gaat het meestal om zout, tot 15 cm diep water. Op plaatsen waar veel kluten dicht bij elkaar broeden, kan de aanwezigheid van vossen een sterk

nadelig effect hebben op het broedsucces. Ook begrazing met paarden kan een verstorend effect hebben omdat groepen paarden soms dwars door de aanwezige kolonies galopperen. Beide problemen doen zich vooral voor op de kwelders van de Fries-Groningse vastelandskust.
2. Niet-broedvogels: Het voorkomen van doortrekkers, nazomerpleisteraars (inclusief ruiende vogels) en overwinteraars van de kluut is gebonden aan getijdengebieden en in mindere mate aan grote moerasgebieden (Oostvaardersplassen). De voedselbiotoop zijn slibrijke intergetijdenplaten, de oevers van kreken of prielen en gebieden met 0-15 cm diep water in getijdengebieden en in zoetwatermoerassen, bijvoorbeeld inlagen en grote moerasgebieden. Kluten zoeken bij voorkeur voedsel op kleiige slikken (met een lutumgehalte van meer dan 17%). Gebieden met zandige bodems worden niet gemeden maar zijn minder goede voedselgebieden voor de kluten omdat de soort hier met de kenmerkende voedingstechniek niet uit de voeten kan (maaiende bewegingen in de bovenste water- en bodemlaag). In de ruitijd verzamelen de kluten zich op slibrijke intergetijdenplaten zoals die voorkomen in de kwelderwerken en in de Dollard, of in grote ondiepe, vaak beschutte wateren. De rustbiotoop bestaat uit ondiep water. In getijdegebieden bepalen eb en vloedritme de dagindeling, de vogels 'overtijen' dan op speciale hoogwatervluchtplaatsen. Buitendijks rusten kluten tijdens de hoogwaterperioden vooral in grote groepen langs randen van kwelders. De hoogwatervluchtplaatsen zijn meestal in ondiep water vóór de rand van bijv. kwelders gelegen, na stormvloeden of regenval gebruiken de kluten daarvoor ook ondiepe poelen en plassen op de kwelder zelf. Binnendijks rusten de kluten in inlagen en open moerassen. Specifieke slaapplaatsen worden in het binnenland niet gebruikt. In het binnenland rusten kluten soms in voor- en najaar ook op vloeivelden en grotere wateren, indien het water 0-15 cm diep is of er slikkige strandjes aanwezig zijn (vaak in beschutte bochten). De kluut brengt de ruitijd in de nazomer deels in grote concentraties in optimaal voedselrijk habitat door (in Nederland vooral in de Dollard).
In zoetwatermoerassen kunnen voedselgebieden voor de kluut verdwijnen door een verhoging of verlaging van het waterpeil waarbij slikken onbereikbaar worden of uitdrogen. De soort verblijft slechts in enkele gebieden in Nederland tijdens de rui en die plaatsen kunnen ongeschikt worden door kunstmatige ingrepen zoals de Deltawerken. Waterpeilveranderingen kunnen grote gevolgen hebben voor de soort. Het aantal kluten is in zoetwatermoerassen sterk afhankelijk van het waterpeil; grote aantallen treden alleen op bij waterstanden die het voedselzoeken mogelijk maken. Verder zijn kluten gevoelig voor botulisme (een ziekte), en voor verstoring van vliegroutes door hoge bouwwerken, zoals hoogspanningsleidingen en windmolens.
Het is mogelijk dat de soort ook gevoelig is voor landschappelijke veranderingen in getijdengebieden door werkzaamheden en ingrepen. Zo heeft bijvoorbeeld het verlies van slikken en schorren door de erosie die optrad na de aanleg van de stormvloedkering in de Oosterschelde waarschijnlijk invloed op de populatie gehad. Gevoeligheid van de kluut voor klimaatsveranderingen is ook mogelijk, in verband met een zeespiegelrijzing en verlies van kleiige slikken. Effecten van gaswinning en bodemdaling door gaswinning in het kustgebied zijn bij de kluut niet te verwachten maar de ontwikkelingen dienen goed te worden gevolgd. Ook veranderende omstandigheden in de buitenlandse overwinterings- en doortrekgebieden (door landaanwinningswerken, vervuiling of jacht) beïnvloeden de klutenpopulatie.

Voedsel: Kluten zoeken in ondiep water en losse, slikkige bodems naar kleine kreeftachtigen, insekten en wormen. In zoetwatergebieden bestaat hun voedsel voornamelijk uit muggenlarven en aasgarnalen. In intergetijdengebieden staan hoofdzakelijk zeeduizendpoten op het menu, en wordt het aangevuld met kleine kreeftachtigen. De prooigrootte is bij de kluut 4-15 mm, maar de gegeten wormen zijn vaak langer. Wanneer het voedselaanbod bestaat uit kleine kreeftachtigen vormen de kluten vaak grote sociale groepen die gezamenlijk op de prooien jagen.

Rust: De kluut is een nerveuze soort die snel is verstoord door recreanten zoals wandelaars, kite-surfers en wadlopers, door laag vliegende vliegtuigen en helikopters of in zoetwatergebieden, door kanoërs en ander bootverkeer. De kluut wordt verstoord vanaf een afstand van 100-300 m. In hun leefgebied (open kustgebieden en wateren) is de verstoringsgevoeligheid groot. Doordat de soort afhankelijk is van open kustgebieden, in het broedseizoen alsook daarbuiten, kan een hoge recreatiedruk verstorend zijn. Aangetoond is dat verstoring van de kluten kan optreden wanneer hoogwatervluchtplaatsen binnen een straal van 500 meter benaderd worden. Vooral landrecreatie in de kustgebieden bedreigt de rust van de kluut. Verstoring van de kluut door recreatie, ook tijdens de broedtijd, speelt vooral een rol op kwelders langs de Friese en Groningse kust, waar boeren een beheersvergoeding krijgen wanneer hun gebied voor recreatieve doeleinden wordt opengesteld.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de kluut ten minste 20 paren nodig. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties van een dergelijke minimumomvang vereist (> 400 paren).

4. Huidig voorkomen

4.1 Broedvogels

De kerngebieden van de verspreiding van de kluut zijn gelegen in de Waddenzee (vooral Noord-Friesland-buitendijks, Groningse Noordkust, Dollard), de Kop van Noord-Holland (Balgzand) en het Deltagebied (grootste kolonies in Volkerakmeer en Haringvliet). Daarbuiten komt de soort verspreid voor. Ze heeft kleinere vestigingen in het IJsselmeergebied, het binnenland van Noord- en Zuid-Holland en langs de Grote Rivieren. De natuurlijke verspreiding betreft feitelijk alleen de kustregio's (Waddengebied, West en Delta); daarbuiten is de verspreiding vrijwel geheel gebonden aan door de mens geschapen pioniersituaties.

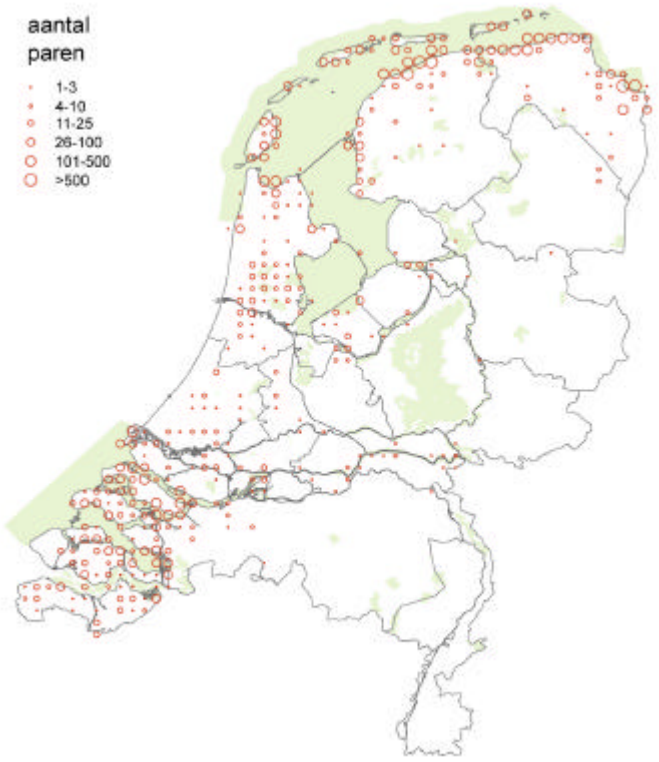

Verspreidingskaart kluut (broedvogel)

4.2 Niet-broedvogels

Buiten de broedtijd is de verspreiding van de kluut grotendeels beperkt tot de zoute wateren van het Waddengebied (daar komt gemiddeld ruim twee derde ervan voor) en het Deltagebied. In het binnenland worden alleen in de Oostvaardersplassen geregeld grote aantallen kluten aangetroffen.

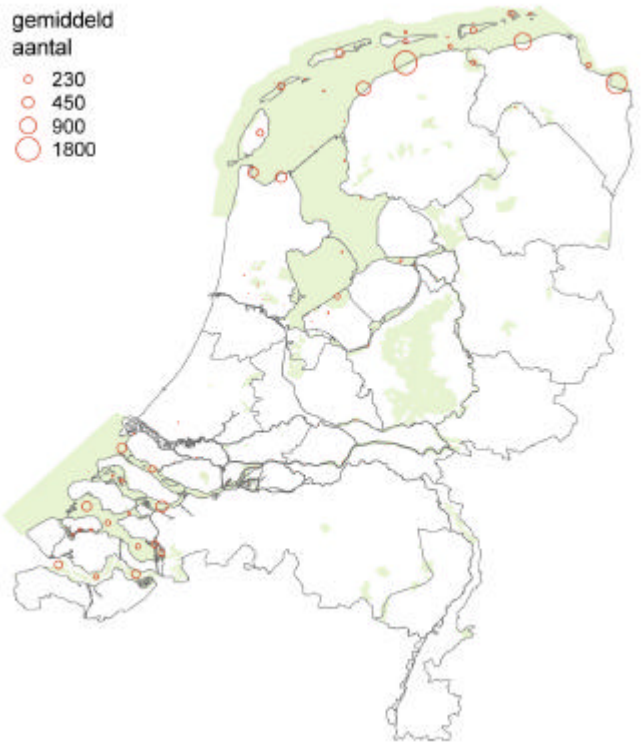

Verspreidingskaart kluut (niet broedvogel)

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

5.1 Broedvogels

Trends in Nederland: De broedpopulatie van de kluut is in de loop van de 20e eeuw sterk toegenomen: in 1940-1965 zijn 3.500 broedparen geteld, 4.600 broedparen in 1975-1977, 8.000 in 1982-1983 en 9.000-9.200 broedparen in 1992. Daarna is de stand tijdelijk afgenomen tot 7.100-7.600 broedparen in het midden van de jaren negentig. De afname had vooral betrekking op de Fries-Groningse kust, in het Deltagebied bleven de aantallen stabieler.

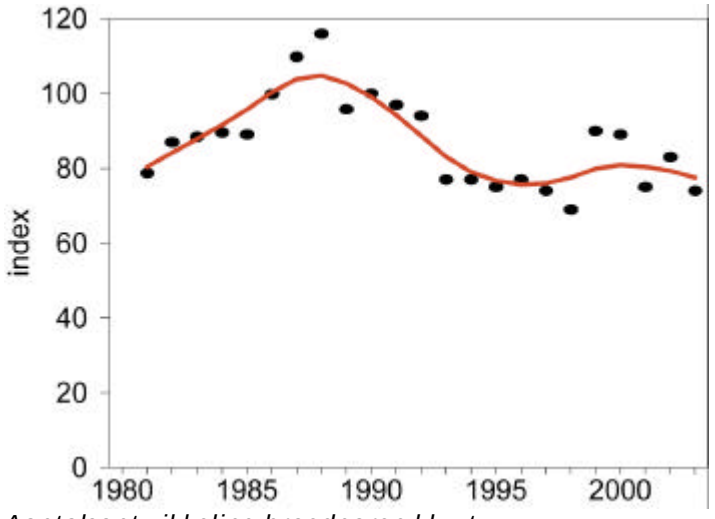

Aantalsontwikkeling broedparen kluut

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de kluut is sinds 1981 (1981-2003) stabiel (geen significante aantalsverandering). Ook over de periode 1994-2003 blijft de landelijke trend

stabiel. De Nederlandse broedpopulatie telde gemiddeld 8.000 paren in de periode 1979-1983 en in de periode 1999-2003 gemiddeld 8.300 paren.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Vanaf 1973-1977 is de broedverspreiding van de kluut niet veranderd (0%). In het totaal kwam de soort voor in 344 atlasblokken, is ze verdwenen uit ongeveer 99 atlasblokken en verschenen in 100. Er hebben zich een behoorlijk aantal verschuivingen in de verspreiding voorgedaan. Het IJsselmeergebied verloor veel aan betekenis voor de kluut en de Deltawerken hebben een behoorlijke invloed op de verandering van de verspreiding gehad. Door ontwikkeling van nieuwe natte natuur komen lokaal nieuw broedgebieden beschikbaar, vaak zijn die broedgebieden tijdelijk doordat vegetatiesuccessie die locaties weer ongeschikt maakt.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De broedpopulatie van de kluut lijkt stabiel na een periode met verhoogde aantallen paren in relatie tot de uitvoering van grote waterstaatkundige werken.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig
De klutenpopulatie op de Fries-Groningse kwelders lijdt onder verruiging door een gebrek aan natuurlijke dynamiek in combinatie met het stopzetten van intensieve begrazing. Toegenomen verontrusting door vossen en andere grondpredatoren oefenen daar ook een negatieve invloed uit. De oeverwanden van de sloten zijn er vaak zo steil dat die voor kleine kuikens onpasseerbaar zijn.
In het Deltagebied is de klutenpopulatie deels afhankelijk van natuurontwikkeling. Alleen in zoute wateren heeft natuurontwikkeling een structurele betekenis voor de kluut, in zoete wateren treedt daarbij te snelle verruiging op. Binnenlandse broedparen van de kluut zijn meestal gebonden aan kunstmatige en vaak alleen tijdelijk geschikte leefgebieden.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig
De afname van de klutenpopulatie langs de Fries-Groningse kust zet nog steeds door, zodat dit gebied op korte termijn zijn betekenis voor kluten grotendeels zal verliezen, tenzij een verandering van beheer en gebruik leidt tot voor de kluut gunstigere omstandigheden. In het overige Waddengebied en binnen de Delta lijken de aantallen stabieler te zijn, al is enige afname in de Delta te verwachten binnen de verzoetende delen (waar de vegetatieontwikkeling het snelst verloopt). Natuurontwikkeling (met aanleg van eilanden) biedt alleen in zoute gebieden langdurig soelaas voor de kluut. Al met al valt te rekenen met een krimpen van de Nederlandse populatie, vermoedelijk gevolgd door een stabilisatie op een lager niveau.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 9510 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname als gevolg van herstel van zout-zoet overgangen is aanvaardbaar.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van het huidige verspreidingsgebied en de huidige populatieomvang van ten minste 8.000 broedparen is gewenst voor een gunstige staat van instandhouding van de klutenpopulatie. Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame populatie minstens 20 sleutelpopulaties vereist met ieder ten minste 20 paren. Nodig dan is een voldoende groot en geschikt leefgebied voor de streefpopulatie, met voldoende natuurlijke dynamiek of een geregeld terugzetten van successie om verruiging te verhinderen. Ook is van belang dat er voldoende veilige nestgelegenheid aanwezig is. Het leefgebied zou zowel in omvang als in kwaliteit duurzaam voor de streefpopulatie van > 8.000 paren behouden moeten blijven. Dit is eventueel te bewerkstelligen door meer aanleg van natuur in zoute gebieden zodat de soort minder afhankelijk wordt van kunstmatige tijdelijk ‘huisvesting’ in het binnenland.

Oordeel: De staat van instandhouding wordt voor de broedvogels van de kluut als matig ongunstig beoordeeld omdat het broedsucces in de Delta (met 37% van de landelijke populatie) beneden de maat is en de omvang van geschikt leefgebied (of nestbiotoop) verder zal gaan afnemen. Ook telt hier mee dat de soort uit sommige gebieden als broedvogel is verdwenen. De staat van instandhouding van de niet-broedvogels van de kluut wordt eveneens als matig ongunstig beoordeeld vanwege enige te verwachten afname als afgesloten zeearmen weer zout worden. De soort is als ‘gevoelig’ opgenomen in de nationale (rode) lijsten van met uitsterven

bedreigde of speciaal gevaar lopende soorten van 1994 en 1996. Ze staat echter niet meer op de rode lijst van 2004.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	matig ongunstig	gunstig
Leefgebied	matig ongunstig	matig ongunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	**matig ongunstig**	**matig ongunstig**

5.2 Niet-broedvogels

Trends in Nederland: Het aantal niet-broedende kluten nam na 1980 enigszins toe, maar het verloop vertoonde relatief grote schommelingen. De hoogste aantallen werden geteld rond 1990, iets later dan de piek in de omvang van de Nederlandse broedpopulatie. Daarna is sprake van lichte afname en vervolgens stabilisatie, er is geen sprake van significante toe- of afname tussen 1980/1981 en 2003/2004 dan wel tussen 1994/1995 en 2003/2004.

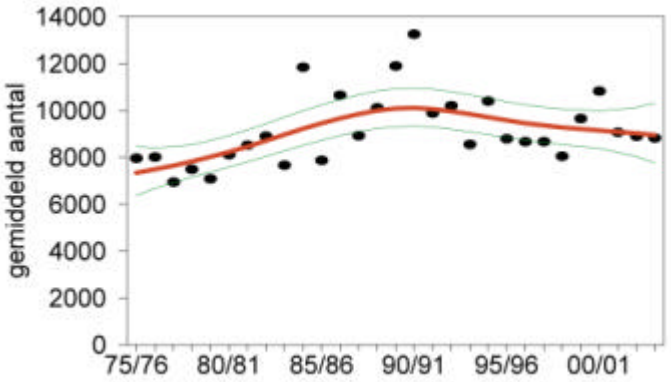

Aantalsontwikkeling kluut (niet broedvogel)

Recente ontwikkelingen: Vanaf 1990 lijkt een licht afnemende tendens bij de niet-broedende kluten op te treden, die is echter niet significant in verband met grote schommelingen. De trend in het belangrijkste gebied, de Waddenzee, is min of meer identiek met het landelijke aantallenverloop. De meest opvallende afwijking van het landelijke beeld vormt de teloorgang van de Oostvaardersplassen als foerageergebied in de tweede helft van de jaren negentig. Dit wordt deels gecompenseerd door toename in de Delta (vooral in de Oosterschelde). Op lokaal niveau is ook de sterke toename van de kluut na de afsluiting van het Krammer-Volkerak opvallend.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig.
Er zijn geen veranderingen in de verspreiding van de kluut opgetreden.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig.
De niet-broedvogelpopulatie van de kluut is min of meer stabiel, afgezien van lichte verschuivingen in de mate van belangrijkheid van de gebieden.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig.
Bedreigingen van het leefgebied van de kluut betreffen vooral de broedvogelbiotopen. Er zijn geen aanwijzingen voor verminderde kwaliteit van voedselgebieden.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig.
Enige afname van de populatie valt in de toekomst te verwachten als gevolg van herstel van zoet-zout overgangen, vooral gezien de eerdere sterke toename in het Krammer-Volkerak na verzoeting als gevolg van de afsluiting.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 8.000 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie is voor deze soort voldoende.

Oordeel: De staat van instandhouding van de klutenpopulatie is in 1981 gesteld op 'matig ongunstig' omdat bij verbetering van de waterkwaliteit enige verarming van de kwaliteit van belangrijke foerageergebieden in de Dollard werd verwacht. De staat van instandhouding in 2003/2004 is beoordeeld als 'matig ongunstig' vanwege enige te verwachten afname als afgesloten zeearmen weer zout worden.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	matig ongunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	**matig ongunstig**	**matig ongunstig**

6. Bronnen

- Arts F.A. & Meininger P.L., 1997a. Ecologisch profiel van de Kluut Recurvirostra avosetta. Bureau Waardenburg rapport 97.24.
- Austin G.E., Peachel I. & Rehfisch M.M., 2000. Regional trends in coastal wintering waders in Britain. Bird Study 47:352-371
- Berrevoets C. & Arts F.A., 2003. Midwintertelling van zee-eenden in de Waddenzee en de Nederlandse kustwateren, januari 2003. Rapport RIKZ/2003.008. Rijksinstituut voor Kust en Zee, Middelburg.
- Bie S. de & Zijlstra M., 1985. Kluten Recurvirostra avosetta en waterpeil in de Oostvaardersplassen: broeden in een veilige omgeving? Limosa 58: 41-48.
- Cayford J., 1993. Wader disturbance: a theoretical overview. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 3-5.
- Clemens T. & Lammen C., 1995. Windkraftanlagen und Rastplätze von Küstenvögeln -ein Nutzugskonflikt. Seevögel 16: 34-38.
- Davidson N.V. & Rothwell P., 1993. Human disturbance to waterfowl on estuaries: conservation and coastal management implications of current knowlegde. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 97-105.
- Engelmoer M. & Blomert A. M., 1985. Broedbiologie van de Kluut langs de Friese waddenkust, seizoen 1983. Rijksdienst IJsselmeerpolders, Rapport 1985-39abw, Lelystad.

- Ens B.J., Wintermans G.J.M. & Smit C.J., 1993. Verspreiding van overwinterende wadvogels in de Nederlandse Waddenzee. Limosa 66: 137-144.

- Esselink P., 2000. Nature management of coastal salt marshes. PhD Thesis, University of Groningen, Groningen.

- Kam J. van de, Ens B., Piersma T. & Zwarts L., 1999 Ecologische atlas van de Nederlandse wadvogels. Schuyt & Co BV, Haarlem.

- Koepff C. & Dietrich K., 1986. Störungen von Küstenvögeln durch Wasserfahrzeuge. Vogelwarte 33: 232-248.

- Koffijberg K., Blew J., Eskilden K., Gunther K., Koks B., Laursen K., Rasmussen L.M., Potel P. & Sudbeck P., 2003. High tide roosts in the Wadden Sea. A review of bird distribution, protection regimes and potential sources of anthropogenic disturbance. A report of the Wadden Sea Project 34. Wadden Sea Ecosystem 16. CWSS, Wilhelmshaven.

- Krijgsveld K.L., Van Lieshout S.M.J., Van Der Winden J. & Dirksen S., 2004. Verstoringsgevoeligheid van vogels. Literatuurstudie naar de reacties van vogels op recreatie. Rapport 03-197. Bureau Waardenburg bv, Culemborg.

- Leopold M.F., Smit C.J., Goedhart P.W., Van Roomen M., Van Winden E. & Van Turnhout C., 2004. Langjarige trends in aantallen wadvogels in relatie tot de kokkelvisserij en het gevoerde beleid in deze; eindverslag EVA II (Evaluatie schelpdiervisserij tweede fase) Deelproject C2. Alterra-rapport 954. Alterra, Wageningen.

- Ruitenbeek W., 1985. De Kluut (Recurvirostris avosetta). Wetenschappelijke Mededelingen KNNV nr. 169, KNNV en Ned. Vereniging tot bescherming van Vogels, Hoogwoud.

- Schothorst, E. & D. Veenendaal, 1999. Verstoring van vogels langs de Groninger Noordkust. In: T. Bakker, K. van Dijk, J.A. de Roos & A. van der Spoel (red.), Vogels van de Groninger Waddenkust. Grauwe Gors 27: 7-13.

- Smit, C.J. & T. Piersma, 1989. Numbers, midwinter distribution, and migration of wader populations using the East Atlantic flyway. In: H. Boyd & J.-Y. Pirot (eds.), Flyways and reserve networks for water birds: 24-63. IWRB Special Publ. 9, Slimbridge.

- Spaans A.L., Van Den Bergh L.M.J., Dirksen S. & Van Der Winden J., 1998. Windturbines en vogels: hoe hiermee om te gaan? De Levende Natuur 99: 115-121.

- Spaans B., Bruinzeel L. & Smit C.J., 1996. Effecten van verstoring door mensen op wadvogels in de Waddenzee en de Oosterschelde. IBN-rapport 202. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Bontbekplevier (*Charadrius hiaticula*) A137

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel [cq. watervogel] zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als broedvogel én niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De bontbekplevier is één klein steltlopertje dat nestelt op schaars begroeide plekken, meestal in kustgebieden. De broedgebieden liggen langs de kusten van de gematigde noordelijke klimaatszones van Noordwest-Europa (ondersoort *hiaticula*), in de arctische zone van Noordoost-Europa en Aziatisch Rusland (*tundrae*) en in Noordoost-Canada, Groenland, IJsland en op de Faroer eilanden (*psammodroma*). De Nederlandse broedvogels behoren tot de ondersoort *hiaticula*, die overwintert in West-Europa, het Middellandse Zeegebied en in Noord-Afrika. De in Nederland broedende bontbekplevieren overwinteren merendeels in Afrika. Niet-broedvogels van zowel deze ondersoort als van de ondersoort *tundrae* en mogelijk ook *psammodroma* trekken door Nederland in augustus en september. In het voorjaar zijn doorgaans twee doortrekpieken in ons land te onderscheiden. In maart passeren bontbekplevieren van de ondersoort *hiaticula*. In mei trekken de noordelijke bontbekplevieren door ons land die in West-Afrika hebben overwinterd, het kunnen dan vogels van de twee ondersoorten *tundrae* en *psammodroma* zijn. In de winter zijn de aantallen bontbekplevieren in Nederland laag.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de bontbekplevier in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. Bij geen van de drie ondersoorten worden aparte populaties onderscheiden. In Nederland kunnen bontbekplevieren van alle drie ondersoorten voorkomen. De populatie van de ondersoort *hiaticula* is de kleinste van de drie en wordt geschat op 73.000 vogels waarbij de aantallen toenemen. De populatie van de ondersoort *psammodroma* wordt geschat op 190.000 vogels waarbij de aantallen mogelijk afnemen. De populatie van *tundrae* wordt geschat op 210.000 vogels waarbij de trend onbekend is. Voor het bepalen van het relatieve belang worden de Nederlandse aantallen afgezet tegen de grootste van deze drie populaties.
1. Broedvogels: De bontbekplevier broedt voornamelijk in het noorden van het Palearctisch gebied en Groenland. De Europese broedpopulatie (33.000-51.000 paren in landen Europese Unie) bereikt in Nederland (afgezien van een kleine Franse broedpopulatie) de zuidgrens van zijn broedverspreiding. Deze Europese populatie wordt als stabiel beschouwd over de gehele periode 1970-2000 en is aangemerkt als niet bedreigd. Nederland huisvest slechts 1% van de broedpopulatie van de EU en is vooral buiten de broedtijd van betekenis. Ons land ligt immers op de doortrekroute van bontbekplevieren die op weg zijn naar de noordelijke broedgebieden of daarvandaan naar het zuiden trekken (zowel van de ondersoort *hiaticula* - die ook in Nederland broedt - als *tundrae*, uit de hoognoordelijke gebieden).
2. Niet-broedvogels: De meeste van de Nederlandse broedvogels trekken in de winter naar het zuiden en ze maken daarbij plaats voor bontbekplevieren uit noordelijkere broedgebieden. De soort is dan vooral een doortrekker, waarbij de aantallen tijdens de najaarstrek (augustus en september) verreweg het hoogst zijn. Nagenoeg alle vogels verblijven doorgaans in de gebieden waar de watervogelstand wordt gevolgd ('monitoringsgebieden'). Het seizoensmaximum van de in Nederland aanwezige vogels (in september) bedroeg in 1999/1900 t/m 2003/2004 gemiddeld ongeveer 11.000 vogels. Nederland herbergt daarmee in het totaal naar schatting 5,5% van de internationale Europese populatie.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied:
1. Broedvogels: De bontbekplevier broedt bij voorkeur op schaars begroeide plekken, zoals stranden, duinranden, laagtes bij zeedijken, strandweiden en oevers van meren, plassen en rivieren, maar ook op akker- en weiland, kunstmatige zandafzettingen en opspuitterreinen. Geheel kale vlaktes worden gemeden. De voedselgebieden liggen vlak bij het nest en bestaan uit zand- en modderbanken en oeverzones van rivieren en plassen. De broedende bontbekplevieren zijn gevoelig voor verstoring door recreatie en om deze reden is de soort verdwenen uit een groot deel van het kustgebied. Windmolenparken langs de kust tussen foerageer- en rustgebieden vormen mogelijk verstorende factoren voor de populatie van de bontbekplevier vanwege het risico op sterfte (door ertegen aan vliegen) en het onbereikbaar maken van foerageergebied.

2. Niet-broedvogels: De bontbekplevier is sterk gebonden aan intergetijdengebieden. De meeste vogels volgen het getijdenritme, al foerageert een deel van de vogels ook op de rustplaatsen tijdens hoogwater. Een beperkt aantal doortrekkers van de bontbekplevier maakt gebruik van in het binnenland gelegen 'wetlands'. De voedselbiotopen van de bontbekplevier zijn de drooggevallen vaak zandige getijdenplaten waarbij de voorkeur uitgaat naar harde bodems in het wad met veel darmwier (*Enteromorpha)*. Bontbekplevieren zoeken hun voedsel veelal hoog op de getijdenplaten, vaak dicht tegen de kwelders en schorren aan. Favoriete voedselgebieden zijn hoger gelegen delen van zandplaten op korte afstand van de hoogwatervluchtplaatsen. Tijdens hoog water ziet men bontbekplevieren vaak ook foeragerend op de kwelders en schorren. Binnendijks zoeken bontbekplevieren voedsel op zandige oevers en drooggevallen slikken in bijvoorbeeld moerassen, op ondergelopen bollenvelden en in inlagen. De rustbiotopen of gezamenlijke hoogwatervluchtplaatsen zijn gelegen op zandplaten, stranden, maar ook op kwelders en schorren en binnendijks in inlagen of op kale akkers. Op akkers ziet men bontbekplevieren vooral tijdens stormvloed. Hoogwatervluchtplaatsen kenmerken zich door geringe vegetatiebedekking. Voedselgebieden kunnen verloren gaan door landschappelijke veranderingen in getijdengebieden ten gevolge van werkzaamheden en ingrepen waarbij verlies van slikken en schorren optreedt zoals na de aanleg van de stormvloedkering in de Oosterschelde. Ook baggeractiviteiten en klimaatsveranderingen (met zeespiegelrijzing) kunnen het leefgebied van de bontbekplevier aantasten. Hindernissen zoals bijv. windmolenparken kunnen het op en neer vliegen tussen voedselgebied en hoogwatervluchtplaats belemmeren.

Voedsel: Het voedsel van de bontbekplevier bestaat uit zeeduizendpoten, kleine krabben en andere kreeftachtigen, insecten en wadslakjes.

Rust: De bontbekplevier heeft een gemiddelde gevoeligheid voor verstoring (vanaf 100-300 m afstand), terwijl hij zeer gevoelig is voor verstoring van zijn leefgebied (de open kustgebieden). Het effect van verstoring op de populatie is vermoedelijk groot. Het lijkt erop dat bontbekplevieren potentieel geschikte broedgebieden niet benutten vanwege sterke recreatiedruk. Ook is het aannemelijk dat foerageermogelijkheden door recreatieactiviteiten beperkt worden en dat daardoor het broedsucces van de bontbekplevieren lager uitvalt. Recreanten die de broedplaatsen en bij vloed hoogwaterrustplaatsen verstoren, zoals wandelaars, wadlopers en kite-surfers vormen daarbij de grootste bedreiging.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de bontbekplevier ten minste 20 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (> 400 paren).

4. Huidig voorkomen

4.1 Broedvogels

Het zwaartepunt van de verspreiding van de bontbekplevier als broedvogel ligt in het Waddengebied en het Deltagebied. In het Waddengebied zijn de grootste aantallen te vinden langs de Friese Noordkust, rond de Eems-Dollard en op Texel. In het Deltagebied vormen Oosterschelde, Grevelingenmeer en Westerschelde de belangrijkste broedgebieden. Verder komt

de soort spaarzaam voor in het IJsselmeergebied (Ketelmeer, Vooroever bij Onderdijk). De natuurlijke verspreiding betreft feitelijk alleen de kustregio's. Buiten de kustregio is deze steltloper gebonden aan door de mens geschapen pioniersituaties.

Verspreidingskaart bontbekplevier (broedvogel)

4.2 Niet-broedvogels

Buiten de broedtijd is de bontbekplevier sterk gebonden aan de zoute wateren van het Wadden- en Deltagebied. In het binnenland komen doortrekkers slechts in kleine aantallen voor (onder gunstige omstandigheden, zoals op onder water gezette bollenvelden, zijn ze soms echter met honderden aanwezig).

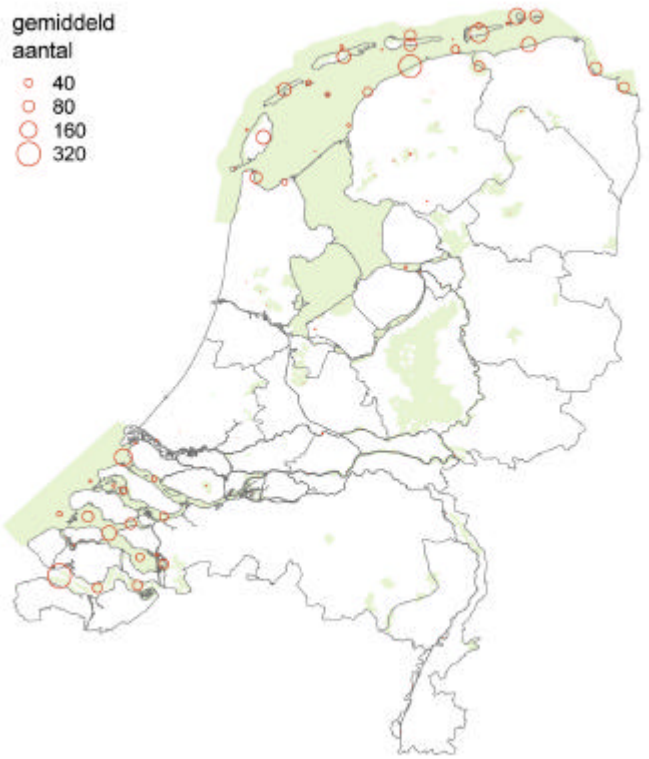

Verspreidingskaart bontbekplevier (niet broedvogel)

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

5.1 Broedvogels

Trends in Nederland: Vanaf de jaren 1970 is de landelijke broedpopulatie van de bontbekplevier afgenomen. In de periode 1973-1977 zijn 450-600 broedparen geteld, 400-650 paren in 1979-1985, 350-500 paren in 1989-1991 en 330-390 paren in 1993-1997. Over de laatste tien jaar bekeken is de landelijke trend stabiel, en zowel in het Deltagebied als in het Waddengebied lijken de aantallen momenteel te zijn gestabiliseerd.

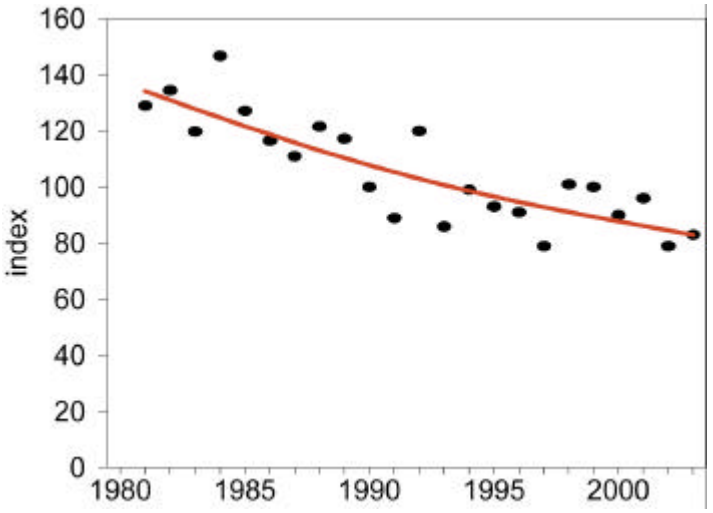

Aantalsontwikkeling broedparen bontbekplevier

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie laat sinds 1981 (1981-2003) een matige afname zien. Over de periode 1994-2003 is de landelijke trend stabiel. De Nederlandse broedpopulatie telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 520 paren en in 1999-2003 gemiddeld

410 paren. Over de langere termijn lijken de aantallen een doorgaande afname te vertonen. Deze afname volgt op een bloeiperiode door het beschikbaar komen van nieuwe broedgebieden na de uitvoering van grote waterstaatkundige werken zoals in de Delta en het Lauwersmeer. De recente (bescheiden) toename in het Ketelmeer & Vossemeer is verbonden aan het ontstaan van nieuwe broedgebieden door natuurontwikkeling. In gebieden als de Oosterschelde is de stand van de bontbekplevier min of meer stabiel.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Het broedverspreidingsgebied van de bontbekplevier is vanaf 1973-1977 licht gekrompen, met 8%. In het totaal kwam de soort voor in 224 atlasblokken, is ze verdwenen uit ongeveer 90 atlasblokken en verschenen in 74. In de jaren 1970 was Zuidelijk Flevoland in aanleg en de kale dijken en drooggevallen gronden vormden een ideaal broedgebied voor de bontbekplevier. Daarnaast kwam er door de Deltawerken veel broedgebied beschikbaar in de Delta, voor een deel alleen tijdelijk. In het binnenland lijkt de soort schaarser te worden.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig
Het totale aantal broedparen van de bontbekplevier ligt wel hoger dan de gunstige referentie, maar het aantal duurzame populaties van minstens 20 paar is veel lager dan de gunstige referentie.
De Nederlandse broedpopulatie van de bontbekplevier is achteruit gegaan. De populatie telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 520 paren en gemiddeld 410 paren in 1999-2003.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig
De broedgebieden van de bontbekplevier in Nederland lijden onder verstoring door recreatie, zowel in de broedgebieden als in voedselgebieden. Broedpogingen zijn bij intensieve recreatie gedoemd te mislukken. Verder vormt gebrek aan natuurlijk dynamiek een bedreiging. Leefgebieden worden op den duur ongeschikt door vegetatiesuccessie. Dit probleem is vooral van betekenis in het Deltagebied waar de soort deels van natuurontwikkeling afhankelijk is. Verder kan voor de soort ongunstig beheer de populatie verstoren. Het is bijv. mogelijk dat massale inzet van grazers tot vertrapping van nesten van de bontbekplevier leidt.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig
Voor kustbroedvogels als de bontbekplevier is de toepassing van beheersmaatregelen noodzakelijk om de broedgebieden geschikt te houden indien er gebrek is aan voldoende natuurlijke dynamiek. Natuurontwikkeling lijkt alleen in zoute gebieden voor langdurig geschikte broedgelegenheid te kunnen zorgen (in niet-zoute gebieden treedt te snelle vegetatiesuccessie op). De oppervlakte van het intergetijdengebied dat dient als voedselgebied voor de trekkers en pleisteraars van de bontbekplevier, neemt in de Oosterschelde af en zal ook in de Westerschelde mogelijk gaan afnemen.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 22 60 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van het huidige broedvogelpopulatieniveau wordt bij de bontbekplevier als doel nagestreefd. Vanuit populatie-ecologische optiek is een duurzame populatie van ten minste 20 sleutelpopulaties met ieder minstens 20 paren vereist. Voldoende geschikt leefgebied voor de streefpopulatie is nodig in de kustregio's, met voldoende rust en voldoende antropogene pioniersituaties. Handhaving en herstel van de populatie is te bereiken door effectieve maatregelen voor instandhouding van het leefgebied toe te passen, voldoende nieuwe antropogene pioniersituaties te ontwikkelen en/of zorgen voor meer natuurlijke dynamiek in de kustregio's.

Oordeel: De staat van instandhouding wordt voor de broedvogels van de bontbekplevier als 'zeer ongunstig' beoordeeld. De landelijke trend laat een afname zien van 21% sinds 1979-1983. Bovendien staan veel broedplaatsen onder druk door verstoring (aan de ecologische vereisten wordt plaatselijk matig tot slecht voldaan) en is onzeker of voldoende leefgebied beschikbaar is. (Het zeldzaamheidscriterium van de habitatrichtlijn telt hier niet, gelet op de doortrek van noordelijke broedvogels behorend tot de ondersoort *hiaticula*.) De soort is als kwetsbaar of gevoelig opgenomen in de nationale (rode) lijsten van met uitsterven bedreigde of speciaal gevaar lopende soorten (van 1986, 1994, 1996 en 2004).

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	gunstig	matig ongunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	matig ongunstig	zeer ongunstig

5.2 Niet-broedvogels

Trends in Nederland: Zowel in de periode 1980/1981 t/m 2003/2004 als vanaf 1994/95 is er sprake van een significante toename van de Nederlandse niet-broedvogel populatie van de bontbekplevier.

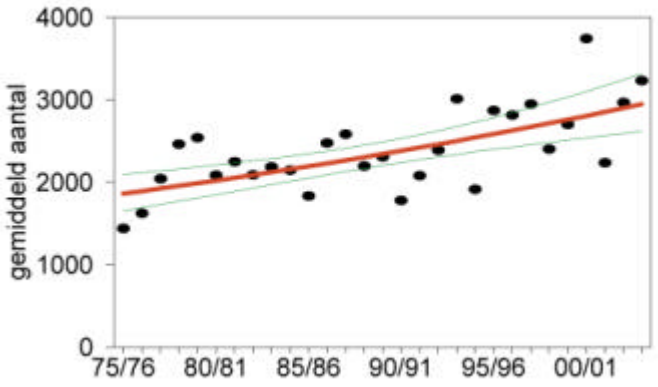

Aantalsontwikkeling bontbekplevier (niet broedvogel)

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie is recent toegenomen als gevolg van een significante toename in de Waddenzee, die vooral na 1990 is opgetreden. Dit is mogelijk het gevolg van een toename van het aanbod aan wormen in de Waddenzee. In de Waddenzee verblijft momenteel gemiddeld meer dan de helft van de in Nederland aanwezige bontbekplevieren. In de delta vertoont het aantallenverloop golfbewegingen met mogelijk zeer recent een negatieve tendens.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Er zijn geen aanwijzingen voor een inkrimping van het verspreidingsgebied van de niet-broedende bontbekplevieren.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De Nederlandse populatie van niet-broedende bontbekplevieren is significant toegenomen.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De hoeveelheid geschikt leefgebied en pleisterplaatsen lijkt momenteel voldoende voor de bontbekplevier.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
De oppervlakte van het intergetijdengebied dat dient als voedselgebied voor de trekkers en pleisteraars van de bontbekplevier, neemt in de Oosterschelde af en zal ook in de Westerschelde mogelijk gaan afnemen.
Gezien de toename van de vogels in de Waddenzee en het beperkte aandeel van vogels in de Oosterschelde (ca. 10%) lijkt dit echter voorlopig niet voldoende voor een ongunstige beoordeling van het toekomstperspectief.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 400 paren verdeeld over ten minste 10 sleutelpopulaties van ten minste 20 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Vereist is voor de bontbekplevier een leefgebied van voldoende omvang en met voldoende kwaliteit voor huisvesting van een seizoensgemiddeld aantal van 2.260 vogels in het landelijke netwerk van vogel monitoringsgebieden. Dat aantal komt overeen met de gemiddelde waarde van de seizoensgemiddelden van 1980/1981 t/m 1995/1996. De seizoenen daarna zijn hier buiten beschouwing gelaten, omdat de toename in die periode mogelijk te niet wordt gedaan bij herstel van leefgebied voor de eters van schelpdieren.

Oordeel
De staat van instandhouding wordt voor de niet-broedvogels van de bontbekplevier als gunstig beoordeeld, zowel in 1981 als in 2004.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Berrevoets C., Strucker R.C.W., Arts F.A. & Meininger P.L. 2003 Watervogels in de Zoute Delta 2001/2002. Rapport RIKZ/2003.001, Middelburg.
- Cayford J. 1993. Wader disturbance: a theoretical overview. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 3-5.
- Clemens T. & Lammen C. 1995. Windkraftanlagen und Rastplätze von Küstenvögeln -ein Nutzungskonflikt. Seevögel 16: 34-38.

- Davidson N.V. & Rothwell P. 1993. Human disturbance to waterfowl on estuaries: conservation and coastal management implications of current knowledge. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 97-105.

- Ens B.J., Wintermans G.J.M. & Smit C.J. 1993. Verspreiding van overwinterende wadvogels in de Nederlandse Waddenzee. Limosa 66: 137-144.

- Kam J. van de, Ens B., Piersma T. & Zwarts L. 1999 Ecologische atlas van de Nederlandse wadvogels. Schuyt & Co BV, Haarlem.

- Koepff C. & Dietrich K. 1986. Störungen von Küstenvögeln durch Wasserfahrzeuge. Vogelwarte 33: 232-248.

- Koffijberg K., Blew J., Eskilden K., Gunther K., Koks B., Laursen K., Rasmussen L.M., Potel P. & Sudbeck P. 2003. High tide roosts in the Wadden Sea. A review of bird distribution, protection regimes and potential sources of anthropogenic disturbance. A report of the Wadden Sea Project 34. Wadden Sea Ecosystem 16. CWSS, Wilhelmshaven.

- Leopold M.F., Smit C.J., Goedhart P.W., Van Roomen M., Van Winden E. & Van Turnhout C. 2004. Langjarige trends in aantallen wadvogels in relatie tot de kokkelvisserij en het gevoerde beleid in deze; eindverslag EVA II (Evaluatie schelpdiervisserij tweede fase) Deelproject C2. Alterra-rapport 954. Alterra, Wageningen.

- Schekkerman H., Meininger P.L. & Meire P.M. 1994. Changes in the waterbird populations of the Oosterschelde (SW Netherlands) as a result of large-scale coastal engineering works. Hydrobiologia 282/283: 509-524.

- Schothorst E. & Veenendaal D. 1999. Verstoring van vogels langs de Groninger Noordkust. De Grauwe Gors 27 (1): 7-13.

- Spaans B., Bruinzeel L. & Smit C.J. 1996. Effecten van verstoring door mensen op wadvogels in de Waddenzee en de Oosterschelde. IBN-rapport 202. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen.

- Spaans A.L., Van Den Bergh L.M.J., Dirksen S. & Van Der Winden J. 1998. Windturbines en vogels: hoe hiermee om te gaan? De Levende Natuur 99: 115-121.

- Smit, C.J. & T. Piersma, 1989. Numbers, midwinter distribution, and migration of wader populations using the East Atlantic flyway. In: H. Boyd & J.-Y. Pirot (eds.), Flyways and reserve networks for water birds: 24-63. IWRB Special Publ. 9, Slimbridge.

- Tulp, I., 1998. Reproductie van Strandplevieren *Charadrius alexandrinus* en Bontbekplevieren *Charadrius hiaticula* op Terschelling, Griend en Vlieland in 1997. Limosa 71: 109-120.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Strandplevier (*Charadrius alexandrinus*) A138

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (sinds 2004). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel én als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: Van de twee kleine, vooral aan zout water gebonden pleviertjes, is de strandplevier het sterkst kustgebonden. Het is een klein steltlopertje dat nestelt op zand- en schelpenstranden en andere kale, beschutte plekken, meestal in de nabijheid van zoute en brakke wateren. Buiten de broedtijd is hij vooral aan te treffen op zandige platen. De broedgebieden van de strandplevier zijn verspreid over de gematigde streken van Eurazië, het Midden-Oosten en Noord-Afrika (ondersoort *alexandrinus*) en over Zuid- en Zuidoost-Azië, gematigd Noord-Amerika, Centraal-Amerika en de westkust van Zuid-Amerika. De in Nederland broedende strandplevieren overwinteren in Afrika. De strandplevier is in Nederland een zomergast die in ons land verblijft van april tot in oktober.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de strandplevier in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. Bij de ondersoort *alexandrinus* worden vier populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante populatie verblijft in het westelijke Middellandse Zeegebied en in West-Europa, in het noorden tot in Zuid-Zweden, en overwintert langs de kusten van Zuidwest-Europa tot West-Afrika. De omvang van deze populatie wordt geschat op 66.000 vogels waarbij de aantallen afnemen.
1. Broedvogels: De Europese verspreiding van de strandplevier kent een zwaartepunt in de zuidelijke landen. De noordgrens van het verspreidingsgebied van deze kustgebonden soort loopt door Denemarken en Nederland. De Europese broedpopulatie was gedurende de periode 1970-1990 stabiel en is in 1990-2000 matig afgenomen. De populatie omvatte daarbij 11.000-18.000 paren in landen van de Europese Unie, waarvan 2% in Nederland verbleef. De Nederlandse broedpopulatie is klein. Ze omvatte 270-320 vogels in 1998-2000, waarbij het aantal meer dan gehalveerd is vanaf ca. 1975.
2. Niet-broedvogels:
De strandplevier is alleen van april tot in oktober in Nederland aanwezig, de aantallen zijn meestal het hoogst na het broedseizoen. Dan maken de vogels ook in Nederland de rui door. Het voorkomen buiten de broedtijd betreft grotendeels 'eigen' broedvogels. Er komen een aantal doortrekkers uit Duitsland en Denemarken bij, maar omdat de broedpopulaties in die buurlanden ongeveer even beperkt zijn als de Nederlandse, is het aantal doortrekkers laag. Het seizoensmaximum van de in Nederland aanwezige strandplevieren (in augustus) bedroeg in 1999/2000 t/m 2003/2004 gemiddeld ongeveer 370 vogels, waarmee Nederland totaal naar schatting 0,6% van de internationale Europese populatie herbergt.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied:
1. Broedvogels: De strandplevier nestelt in kale of schaars begroeide open terreinen in de omgeving van grote open wateren, meestal zijn dat zoute of brakke wateren. Vaak broedt de vogel op rustige zandstranden, in zandduinen en op schelpenstranden. Oneffen terreinen en geheel onbeschutte stranden worden door deze soort gemeden. Tegenwoordig broedt de strandplevier in ons land vooral in het Deltagebied. Daarnaast komen kleinere aantallen tot broeden in het Waddengebied en langs de randen van het IJsselmeer. De huidige broedgebieden van de

strandplevier zijn vooral drooggevallen platen en slikken en opgespoten terreinen, en verder, in mindere mate, binnendijkse natuurterreinen en getijdengebieden. De soort foerageert voornamelijk in de buurt van het nest, op vloedmerken en in de intergetijdengebieden. Vanwege de sterke voorkeur voor kale broedplaatsen is de soort zeer gevoelig voor successie waarbij de begroeiing dichter wordt en voor veranderingen in de balans tussen erosie en sedimentatie als gevolg van bijv. waterstaatkundige werken of klimaatsverandering.
2. Niet-broedvogels: De strandplevier verblijft vrijwel uitsluitend in kustgebieden (estuaria). De vogels volgen meestal het getijdenritme en verblijven tijdens hoogwater op gemeenschappelijke rustplaatsen. Voedselzoekende strandplevieren ziet men vooral op zandplaten en stranden. De strandplevieren bezoekt in tegenstelling tot bontbekplevieren ook nattere en verder van de rustplaatsen gelegen platen en slikken. De hoogwatervluchtplaatsen kenmerken zich door een lage vegetatiebedekking en de strandplevieren gebruiken daarvoor zowel stranden en strandvlaktes als kwelders en schorren. Binnendijks rusten ze in het Deltagebied ook in inlagen en bij stormvloed rusten ze ook binnendijks op kale akkers of kort grazig grasland. In het najaar gebruiken de strandplevieren kale of schaars begroeide terreinen langs de kust om te ruien. De ruiplaatsen grenzen aan voedselrijke gebieden en zijn veelal gevrijwaard van verstoring

Voedsel: Het voedsel van de strandplevieren bestaat uit bodemfauna, voornamelijk uit wormachtigen zoals zeeduizendpoten en kleine wadpieren, wapenwormen en draadwormen. Daarnaast eten strandplevieren ook kleine molluscen, tweekleppigen, kleine krabben en andere kreeftachtigen. Op de rustplaatsen wordt ook op insecten en spinnen gefoerageerd.

Rust: Evenals de bontbekplevier heeft de strandplevier een gemiddelde gevoeligheid voor verstoring (vanaf 100-300 m afstand), en is hij zeer gevoelig voor verstoring van zijn leefgebied (de open kustgebieden). De hoge recreatiedruk maakt waarschijnlijk op zich geschikte broedlocaties ongeschikt en werkt dus broedbeperkend. De soort broedt tegenwoordig voornamelijk in reservaten en is vrijwel geheel verdwenen van de stranden. Daarnaast kunnen de foerageermogelijkheden voor de strandplevieren beperkt worden door recreatieactiviteiten en kan het broedsucces daardoor lager uitvallen. De effecten van verstoring op de populatie zijn dus groot. Landrecreatie vormt daarbij voor broedende vogels de grootste bedreiging, voor foeragerende vogels zijn dat wandelaars en waterrecreatie. Er wordt aanbevolen een bufferzone van 150-200 meter rond broedende strandplevieren aan te houden. Niet-broedende bontbekplevieren zijn gevoelig voor verstoring op de hoogwatervluchtplaatsen, waarbij voornamelijk recreatieactiviteiten een bedreiging vormen. Vanwege de voorkeur voor zandig sediment is de soort kwetsbaar voor ingrepen op landschapsschaal die het voedselgebied doen veranderen of areaal aan zandplaten doen afnemen. Schaars begroeide hoogwaterrustplaatsen kunnen minder aantrekkelijk worden of verloren gaan door vegetatiesuccessie bijv. als gevolg van veranderingen in begrazingsregime.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de strandplevier ten minste 20 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (> 400 paren).

4. Huidig voorkomen

4.1 Broedvogels

De broedverspreiding van de strandplevier is nagenoeg beperkt tot het Delta- en Waddengebied en het zwaartepunt ligt in het Deltagebied (in de onderzoeksperiode vooral in Grevelingenmeer, Westerschelde en Krammer-Volkerak). Bovendien broedt de soort incidenteel in het IJsselmeergebied. De natuurlijke verspreiding betreft alleen de kustregio's (Waddengebied, West en Delta). Buiten de kustregio is de strandplevier gebonden aan door de mens geschapen pioniersituaties.

Verspreidingskaart strandplevier (broedvogel)

4.2 Niet-broedvogels

De verspreiding van de strandloper buiten de broedtijd is nagenoeg gelijk aan die in de broedtijd, de vogels zijn grotendeels beperkt tot de Waddeneilanden en de Delta. Slechts kleine aantallen van de soort zijn te zien in het binnenland en die zijn gekoppeld aan broedgevallen in het binnenland. Vaak gaat het hierbij om gebieden met recente natuurontwikkeling (zoals het Ketelmeer).

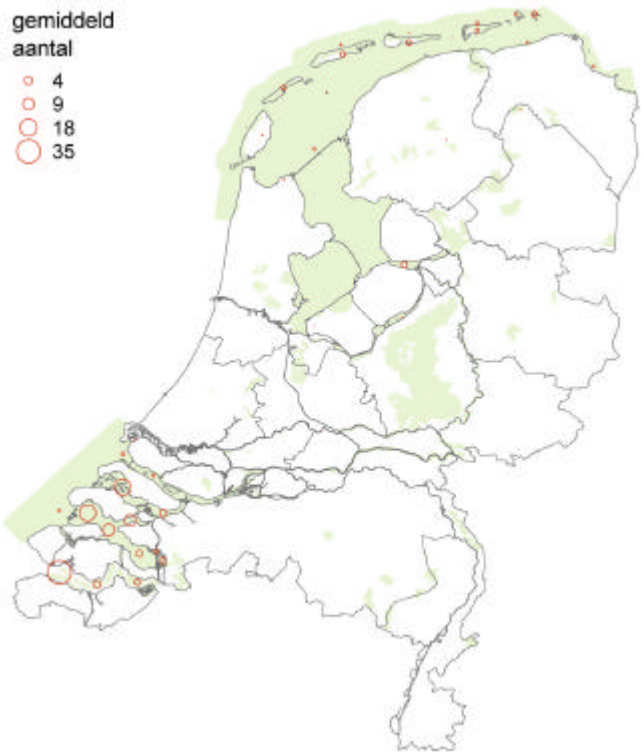

Verspreidingskaart strandplevier (niet broedvogel)

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

5.1 Broedvogels

Trends in Nederland: Vanaf het begin van de 20e eeuw gaat de populatie van de strandplevier achteruit. In de jaren 1970 is er een opleving met een piek van 900 paren, die vooral een gevolg is van het beschikbaar komen van nieuwe broedgebieden in Flevoland en het Deltagebied. Daarna zakten de aantallen opnieuw en naar het zich laat aanzien blijft deze daling doorgaan. In de afgelopen 25 jaar is de landelijke broedpopulatie van de strandplevier meer dan 50% in aantal afgenomen: van 700-900 paren in de periode 1973-1977, naar 500-700 paren in 1979-1985, naar 330-370 paren in 1993-1997 en vervolgens naar 270-320 paren in 1998-2000. De huidige aantallen komen neer op een vermindering van bijna 75% ten opzichte van de aantallen rond 1950.

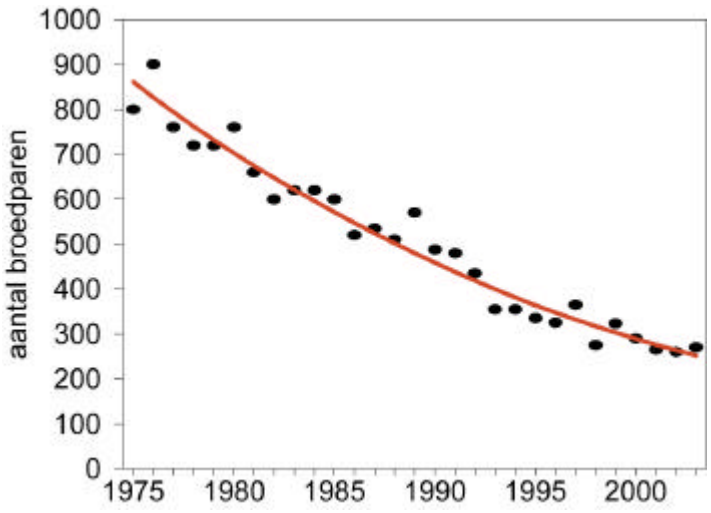

Aantalsontwikkeling broedparen strandplevier

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de strandplevier laat sinds 1981 (1981-2003) een matige afname zien. Over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een fluctuatie, waarbij zich geen eenduidige trend aftekent.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: zeer ongunstig
Het verspreidingsgebied van de strandplevier is vanaf 1973-1977 sterk gekrompen, met 54%. In het totaal kwam de soort voor in 92 atlasblokken, is ze verdwenen uit ongeveer 96 atlasblokken en verschenen in 16. In het Waddengebied zijn veel broedplaatsen verdwenen, in het IJsselmeergebied is de soort zo goed als verloren gegaan, maar ook in het Deltagebied, hét oude Nederlandse bolwerk, is de verspreiding gekrompen.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig
De Nederlandse broedpopulatie van de strandplevier is sterk achteruit gegaan. De populatie telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 670 paren en in 1999-2003 gemiddeld 280 paren. Dat is veel lager dan de gunstige referentie.

Beoordelingsaspect leefgebied: zeer ongunstig
Door recreatie op broedplaatsen en in voedselgebieden is de soort verdwenen van vrijwel alle openbare stranden. Door gebrek aan natuurlijke dynamiek als gevolg van vegetatiesuccessie of herinrichting van tijdelijk broedbiotopen worden leefgebieden ongeschikt voor de strandplevier. Tevens is de soort gevoelig voor weersinvloeden zoals overspoeling of overstuiving van legsels bij storm. Door versnippering dreigen de resterende Noordwest-Europese populaties geïsoleerd te raken.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: zeer ongunstig
De lange-termijnafname van de strandplevier lijkt nog niet te zijn gestopt. De populaties gaan ook in onze buurlanden achteruit en dat kan de afname in ons land nog verder stimuleren (door een verminderde uitwisseling van broedvogels). De beste kansen op behoud van een (kleine) Nederlandse broedpopulatie biedt herstel van natuurlijke dynamiek in kustgebieden en natuurontwikkeling (met aanleg van eilanden) in zoute gebieden. Belangrijk is dat betreding van deze gebieden door recreanten wordt geweerd of streng aan banden gelegd wordt.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van herstel populatie van ten minste 400 paren verdeeld over ten minste 1 0 sleutelpopulaties van ten minste 2 0 paren (Delta en Waddengebied).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Gewenst is dat de strandplevier broedvogel met ten minste 20 sleutelpopulaties met ieder tenminste 20 paren (> 400 paren). Herstel van de populatie is nodig of tenminste behoud van huidige aantallen. Voldoende geschikt leefgebied voor de streefpopulatie is nodig in kustregio's waarin weinig verstoring plaatsvindt. Herstel van de populatie is te bereiken door effectieve maatregelen voor instandhouding van het leefgebied toe te passen, voldoende nieuwe antropogene pioniersituaties te ontwikkelen en/of te zorgen voor meer natuurlijke dynamiek in de kustregio's.

Oordeel: De staat van instandhouding van de broedvogelpopulatie van de strandplevier wordt als zeer ongunstig beoordeeld, omdat zowel de bezettingsgraad als de omvang van de populatie sinds het begin van de jaren 1980 sterk zijn afgenomen. De aantalsafname (over de periode 1990-2002) is statistisch significant. Bovendien telt de Nederlandse broedpopulatie minder dan 500 broedparen en is de kans op immigratie vanuit populaties in buurlanden gering, omdat ze zich bevindt aan de noordrand van het Europese verspreidingsgebied van de soort. Gelet op de sterke afname van de aantallen pleisteraars is de staat van instandhouding van niet-broedvogels ook zeer ongunstig, wat ook logisch is aangezien het merendeels eigen broedvogels betreft.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	matig ongunstig	zeer ongunstig
Populatie	matig ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	matig ongunstig	zeer ongunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig	zeer ongunstig
Eindoordeel	matig ongunstig	zeer ongunstig

5.2 Niet-broedvogels

Trends in Nederland: De strandplevier is in Nederland vanaf 1981 sterk in aantal afgenomen, de huidige aantallen bedragen nog slechts ongeveer 20% van die van rond 1981. Ook tussen 1995/1996 en 2003/2004 was sprake van sterke afname, en er is nog geen sprake van stabilisatie. Omdat het aantal niet-broedvogels in Nederland grotendeels onze eigen broedvogels betreft, zijn de trends van beide groepen in hoge mate aan elkaar gekoppeld.

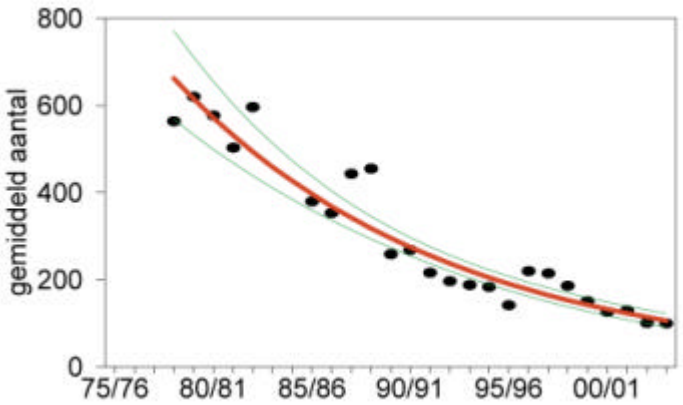

Aantalsontwikkeling strandplevier (niet broedvogel)

Recente ontwikkelingen: Door verschillen in de snelheid van de achteruitgang van de strandplevier treden in recente tijd verschuivingen op in de onderlinge betekenis van afzonderlijke gebieden. In de Grevelingen zijn de aantallen recent min of meer stabiel na een eerdere afname. In de Oosterschelde en Westerschelde & Saeftinghe, waar de soort altijd talrijker was, is recent sprake van een versnelde afname, waardoor de aantallen nu op hetzelfde lage niveau liggen als in Grevelingen.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: zeer ongunstig

Het verspreidingsgebied van de niet-broedvogels van de strandplevier is sterk ingekrompen terwijl het relatieve belang van de voor de soort belangrijke gebieden is verschoven. De soort is vrijwel verdwenen uit het binnenland.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig
Vanaf 1981 is de populatie in aantal met 80% afgenomen en er is geen sprake van stabilisatie. Het recente aantal is veel lager dan de gunstige referentie.

Beoordelingsaspect leefgebied: zeer ongunstig *
Het leefgebied voor de niet-broedende strandplevieren is kleiner geworden omdat er minder pionierbiotoop beschikbaar is dan vroeger. Factoren die hier meespelen zijn de erosie van zandplaten ('zandhonger') in de Oosterschelde en de toegenomen verstoring in foerageergebieden.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: zeer ongunstig
Vooralsnog hebben de strandplevieren geen duidelijke positieve reactie vertoond op recent lokaal genomen beheersmaatregelen zoals het afsluiten van stranden voor recreatie. De kans op herstel van de aantallen buiten de broedtijd lijkt ook beperkt omdat de perspectieven voor de broedvogels slecht zijn.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en behoud kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 1 80 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Gewenst is voor de strandplevier een leefgebied met voldoende omvang en kwaliteit voor een seizoensgemiddeld aantal van 180 vogels in het landelijke netwerk van monitoringsgebieden. Dat aantal is de gemiddelde waarde van de seizoensgemiddelden van 1989/1990 t/m 2003/2004. De aantallen waren al voor 1989 fors afgenomen, maar een herstel tot de waarden van 1981 wordt onder de huidige omstandigheden niet realistisch geacht.

Oordeel: zeer ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	matig ongunstig	zeer ongunstig
Populatie	matig ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	matig ongunstig	zeer * ongunstig
Toekomst	matig ongunstig	zeer ongunstig
Eindoordeel	matig ongunstig	**zeer ongunstig**

* Noot: in het Natura 2000 doelendocument is de strandplevier (als niet-broedvogel) voor het aspect leefgebied als zeer ongunstig beoordeeld; inmiddels wordt nagegaan of bij toekomstige Natura 2000 aanwijzingsbesluiten dit veranderd dient te worden in matig ongunstig.

6. Bronnen

- Arts F.A. & Meininger P.L. 1997b. Ecologisch profiel van de Strandplevier *Charadrius alexandrius*. Bureau Waardenburg rapport 97.01, Culemborg, Rapport RIKZ 97.002, Middelburg.

- Berrevoets C., Strucker R.C.W., Arts F.A. & Meininger P.L. 2003 Watervogels in de Zoute Delta 2001/2002. Rapport RIKZ/2003.001, Middelburg.
- Cayford J. 1993. Wader disturbance: a theoretical overview. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 3-5.
- Clemens T. & Lammen C. 1995. Windkraftanlagen und Rastplätze von Küstenvögeln -ein Nutzungskonflikt. Seevögel 16: 34-38.
- Davidson N.V. & Rothwell P. 1993. Human disturbance to waterfowl on estuaries: conservation and coastal management implications of current knowlegde. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 97-105.
- Ens B.J., Wintermans G.J.M. & Smit C.J. 1993. Verspreiding van overwinterende wadvogels in de Nederlandse Waddenzee. Limosa 66: 137-144.
- Koepff C. & Dietrich K. 1986. Störungen von Küstenvögeln durch Wasserfahrzeuge. Vogelwarte 33: 232-248.
- Koffijberg K., Blew J., Eskild en K., Gunther K., Koks B., Laursen K., Rasmussen L.M., Potel P. & Sudbeck P. 2003. High tide roosts in the Wadden Sea. A review of bird distribution, protection regimes and potential sources of anthropogenic disturbance. A report of the Wadden Sea Project 34. Wadden Sea Ecosystem 16. CWSS, Wilhelmshaven.
- Koffijberg K., Blew J., Eskildsen K., Günther K., Koks B., Laursen K., Rasmussen L.M., Potel P. & Südbeck P. 2003. High tide roosts in the Wadden Sea. A review of bird distribution, protection regimes and potential sources of anthropogenic disturbance. Wadden Sea Ecosystem 16. CWSS/TMAG/JMMB, Wilhelmshaven.
- Krijgsveld K.L., van Lieshout S.M.J., van der Winden J. & Dirksen S. 2004. Verstoringsgevoeligheid van vogels. Literatuurstudie naar de reacties van vogels op recreatie. Rapport 03-197. Bureau Waardenburg BV, Culemborg.
- Leopold M.F., Smit C.J., Goedhart P.W., Van Roomen M., Van Winden E. & Van Turnhout C. 2004. Langjarige trends in aantallen wadvogels in relatie tot de kokkelvisserij en het gevoerde beleid in deze; eindverslag EVA II (Evaluatie schelpdiervisserij tweede fase) Deelproject C2. Alterra-rapport 954. Alterra, Wageningen.
- Meininger, P.L. & Arts, F.A. 1997. De Strandplevier *Charadrius alexandrinus* als broedvogel in Nederland in de 20e eeuw. Limosa 70: 41-60.
- Meininger, P.L. & Graveland, J. 2002. Leidraad ecologische herstelmaatregelen voor kustbroedvogels. Rapport RIKZ 2001-046, Middelburg.
- Schekkerman H., Meininger P.L. & Meire P.M. 1994. Changes in the waterbird populations of the Oosterschelde (SW Netherlands) as a result of large-scale coastal engineering works. Hydrobiologia 282/283: 509-524.
- Spaans B., Bruinzeel L. & Smit C.J. 1996. Effecten van verstoring door mensen op wadvogels in de Waddenzee en de Oosterschelde. IBN-rapport 202. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen.
- Tulp, I. 1998. Reproductie van Strandplevieren *Charadrius alexandrinus* en Bontbekplevieren *C. hiaticula* op terschelling, Griend en Vlieland in 1997. Limosa 71: 109-120.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Goudplevier (*Pluvialis apricaria*) A140

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De goudplevier is een steltloper die broedt in veen- en moerasgebieden in het noorden van Europa en West-Siberië. Het is een trekvogel die overwintert in West-Europa, vooral in Frankrijk, rond de Middellandse Zee en bij de Kaspische Zee.
De goudplevier houdt zich in ons land voornamelijk op in open agrarisch landschap en in intergetijdengebied.
In het najaar (oktober-november) zijn meer dan 200.000 exemplaren gedurende enige tijd aanwezig in ons land. In Nederland overwinteren gemiddeld 50.000-60.000 goudplevieren. De aantallen wisselen en zijn sterk afhankelijk van de heersende weersomstandigheden. Zodra de vorst in Nederland invalt trekken veel goudplevieren verder naar het zuiden. Ze keren doorgaans niet meteen weer terug naar ons land wanneer de vorstgrens weer naar het noorden opschuift.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de goudplevierpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende goudplevieren liggen op de Britse eilanden, in Denemarken, Noord-Duitsland[17] en de Baltische Staten (ondersoort *P. a. apricaria*) en in het noorden van Europa en Siberië tot 70º OL (*P. a. altifrons*). De populatie van *P. a. apricaria* wordt geschat op 69.000 vogels. Vermoedelijk verblijft slechts een klein deel daarvan in Nederland en bestaat de Nederlandse populatie vrijwel geheel uit *Pluvialis apricaria altifrons*. Bij deze ondersoort worden drie populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante populatie van West-Europa en Noordwest-Afrika wordt geschat op 800.000 vogels. Hiervan verblijft naar schatting 30% in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De goudplevier houdt zich in ons land voornamelijk op in open agrarisch landschap en in het intergetijdengebied. In het agrarische landschap bestaat zijn voedselbiotoop vooral uit graslanden met korte grazige vegetatie. Goudplevieren vertonen daarbij voorkeur voor oude graslanden op kleigronden en op klei-op-veen. Plaatselijk zoeken goudplevieren ook voedsel op stoppelvelden en akkers met oogstresten of op braakliggende akkers, vooral na regenval en meestal indien grasland in de buurt ligt.
Het intergetijdengebied wordt vooral vroeg in het overwinteringsseizoen, in de nazomer/herfst bezocht. De goudplevieren foerageren dan op droogvallende platen of op kwelders en schorren, altijd dicht in de buurt van de kust. Ze maken dan gebruik van hoogwatervluchtplaatsen: buitendijkse hoger gelegen kwelders en schorren, of binnendijkse graslanden of akkers. Wanneer goudplevieren rusten op akkers geven ze de voorkeur aan schaars begroeide of geploegde percelen.

Voedsel: De goudplevier voedt zich met bodemfauna, in het binnenland hoofdzakelijk met regenwormen, daarnaast eet hij ook larven van langpootmuggen (emelten) en kevertjes. Op het wad eten de goudplevieren vooral wadpieren, zeeduizendpoten, kokerwormen, kleine krabben en schelpdiertjes.

[17] In Duitsland en Denemarken is de goudplevier als broedvogel bijna uitgestorven.

Rust: Landbouwwerkzaamheden, recreatie, jacht en vliegverkeer kunnen goudplevieren rechtsreeks verstoren evenals roofvogels. Ook windmolenparken tussen voedsel- en rustgebieden zullen een verstorend effect hebben op de populatie. De plaatsing van windturbines kan voor de goudplevier neerkomen op verlies van foerageerterrein (verstoring treedt op bij 200-500 m afstand). Datzelfde geldt voor de verdichting van het landschap door bebouwing en aanplant van bomen. Goudplevieren zijn vrij gevoelig voor verstoring en verstoorde groepen blijven na verstoring langdurig rondvliegen. Tegelijk optreden van verschillende vormen van verstoring zoals jagende roofvogels en recreanten, kan leiden tot het verdwijnen van de goudplevieren uit de voorkeursgebieden.
Verstoring van de populatie kan ook via het leefgebied gebeuren. In open agrarisch landschap kunnen de verspreiding en de aantallen van de goudplevier achteruit gaan door een verslechtering van het voedselaanbod door bijv. verdroging. De voedselbiotoop kan ook ongeschikt worden bij versnelde grasgroei door bemesting en na frequent scheuren van het grasland zodat oude graslanden verdwijnen. Bij versnippering van foerageergebieden kunnen grote gebieden met oud grasland onbereikbaar voor de goudplevier worden.

4. Huidig voorkomen

De goudplevieren concentreren zich in de herfst en in het voorjaar in Noord- en West-Nederland en in de IJsseldelta, vooral in gebieden met open grasland en akkerland op zeeklei. Ook zijn er concentraties aanwezig rond de Waddenzee, in de omgeving van de Zeeuwse wateren en in sommige jaren langs de grote rivieren.
Vanwege zijn voorkeur voor agrarische en intergetijdengebieden komt de goudplevier maar zeer ten dele voor in Natura 2000 gebieden.

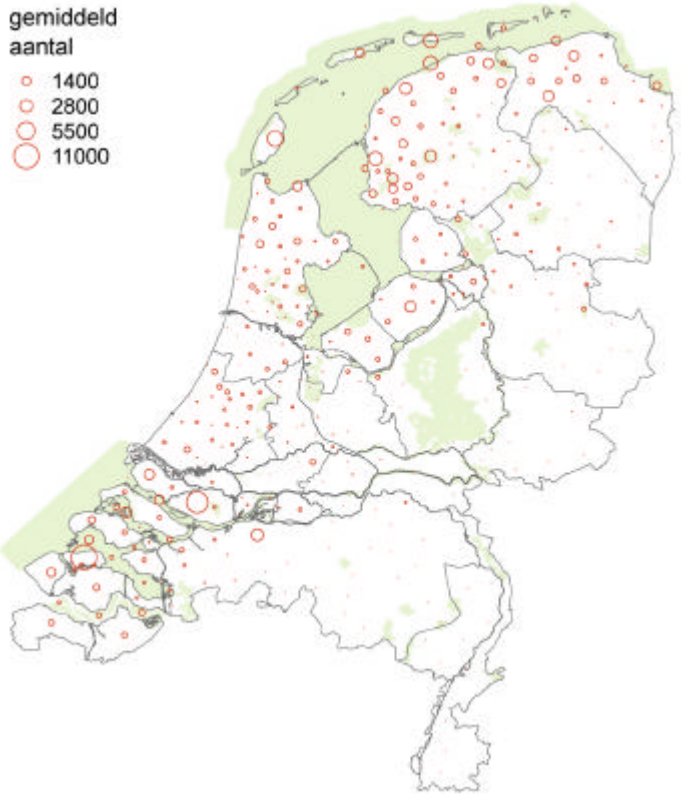

Verspreidingskaart goudplevier

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Uit vangstgegevens van de vogeljagers, zogenoemde 'wilsterflappers' blijkt dat de goudplevier in de periode van 1900 tot 1980 geleidelijk in aantal is toegenomen. Mogelijk komt dit door een in ons land en de omringende landen geleidelijk verminderde jacht op de soort. De hoogste aantallen ooit van de goudplevier -ruim 400.000 vogels - zijn geteld in november 1976 en november 1978. Daarna zijn de aantallen in veel gebieden tot in de jaren negentig afgenomen, bijv. in Groningen, (meer dan 50% afname), de IJsseldelta (-83%) en Noord-Holland (-70%). In de getijdengebieden is goudplevier echter in aantal toegenomen.

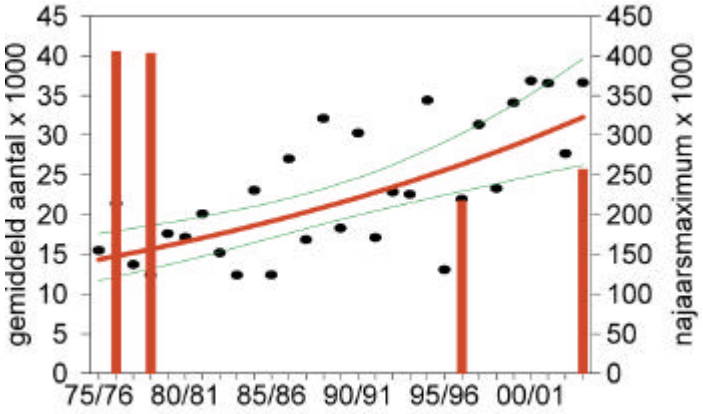

Aantalsontwikkeling goudplevier

Recente ontwikkelingen: Tellingen in de gebieden van het zogenoemde 'Watervogelmeetnet' vertonen een matige toename van de goudplevier na 1981 (1981-2003) en ook een matige toename over de meest recente periode 1995-2003. Omdat de goudplevier veel in agrarische gebieden voorkomt, zijn deze tellingen niet representatief. Waarschijnlijk is de populatie van de goudplevier landelijk gezien eerder stabiel dan toenemend.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: zeer ongunstig
In het binnenland is het verspreidingsgebied van de goudplevier ingekrompen door het verlaten van traditionele pleisterplaatsen.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
Het seizoensmaximum (in oktober – november) van de in Nederland pleisterende goudplevieren lijkt in de laatste jaren stabiel gebleven. In oktober 1996 werden 195.000 goudplevieren geteld en in november 2003 222.000.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig
Ouderwets grasland verdwijnt en monotone grasmatten, die vaak opnieuw ingezaaid worden, komen daarvoor in de plaats. Dat is nadelig voor de goudplevier. Anderzijds lijken wadplaten de goudplevier enig geschikt alternatief te bieden, mogelijk door het toenemen van wormen in de wadbodem.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: zeer ongunstig
Aangezien de goudplevier voornamelijk voorkomt in gebieden buiten Natura 2000 biedt de Vogelrichtlijn nauwelijks mogelijkheden om de plaatselijk geconstateerde achteruitgang van de goudplevier tegen te gaan. Het gebruik van agrarisch grasland zal verder intensiveren waardoor het ongeschikt wordt voor de goudplevier. Het is niet te verwachten dat intergetijdengebieden op termijn de goudplevier voldoende uitwijkmogelijkheden zullen bieden.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld
32 .300 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Herstel van de traditionele pleisterplaatsen op oud grasland in het binnenland is vereist voor een gunstige staat van instandhouding van de goudplevierenpopulatie.

Oordeel: zeer ongunstig

Beoordeling staat van instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	zeer ongunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	matig ongunstig
Toekomst	matig ongunstig	zeer ongunstig
Eindoordeel	**matig ongunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Cayford J. 1993. Wader disturbance: a theoretical overview. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 3-5.
- Clemens T. & Lammen C. 1995. Windkraftanlagen und Rastplätze von Küstenvögeln -ein Nutzugskonflikt. Seevögel 16: 34-38.
- Davidson N.V. & Rothwell P. 1993. Human disturbance to waterfowl on estuaries: conservation and coastal management implications of current knowlegde. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 97-105.
- Ens B.J., Wintermans G.J.M. & Smit C.J. 1993. Verspreiding van overwinterende wadvogels in de Nederlandse Waddenzee. Limosa 66: 137-144.
- Jukema J., Piersma T., Hulscher J.B., Bunskoeke E.J., Koolhaas A. & Veenstra A. 2001. Goudplevieren en wilsterflappers. Fryske Akademie/KNNV, Leeuwarden/Utrecht.
- Ketzenberg C. & Exo K.-M. 1996. Habitat choice of migrating Golden Plover (*Pluvialis apricaria*). Verh. Dtsch. Zool. Ges. 89: 309.
- Kleefstra, R. & D. Tanger, 2004. Hoeveel ‘steltjes’ in het binnenland in het najaar 2003? SOVON Nieuws 17 (2): 9-10.
- Koffijberg K., Blew J., Eskildsen K., Günther K., Koks B., Laursen K., Rasmussen L.M., Potel P. & Südbeck P. 2003. High tide roosts in the Wadden Sea. A review of bird distribution, protection regimes and potential sources of anthropogenic disturbance. Wadden Sea Ecosystem 16. CWSS/TMAG/JMMB, Wilhelmshaven.
- Leopold M.F., Smit C.J., Goedhart P.W., Van Roomen M., Van Winden E. & Van Turnhout C. 2004. Langjarige trends in aantallen wadvogels in relatie tot de kokkelvisserij en het gevoerde beleid in deze; eindverslag EVA II (Evaluatie schelpdiervisserij tweede fase) Deelproject C2. Alterra-rapport 954. Alterra, Wageningen.
- Schothorst E. & Veenendaal D. 1999. Verstoring van vogels langs de Groninger Noordkust. De Grauwe Gors 27 (1): 7-13.

- Schreiber M. 2000. Windkraftanlagen als Störquellen für Gastvögel. *In:* Winkelbrandt A., Bless R., Herbert M., Kröger K., Merck T., Netz-Gerten B., Schiller J., Schubert S. & Schweppe-Kraft B. (eds), Empfehlungen des Bundesamtes für Naturschutz zu naturschutzverträglichen Windkraftanlagen. Bundesamt für Naturschutz, Bonn-Bad Godesberg.

- Spaans B., Bruinzeel L. & Smit C.J. 1996. Effecten van verstoring door mensen op wadvogels in de Waddenzee en de Oosterschelde. IBN-rapport 202. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen.

- Winden J. van der, Teunissen W.A. & Engelmoer M. 1996. Niet-broedende watervogels in Nederlandse grasland-ecosystemen. Werkdocument IKC Natuurbeheer nr. W-112. W

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Zilverplevier (*Pluvialis squatarola*) A141

1. Status

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De zilverplevier is een steltloper die broedt in de hoogarctische toendra's van Rusland, Alaska en Canada. De soort wordt in Nederland alleen aangetroffen als doortrekker en als overwinteraar in kleine tot middelgrote aantallen, het meest in intergetijdengebieden. Hij overwintert langs de zeekusten, in gematigde en tropische klimaatszones over de hele wereld

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de zilverplevierpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De voor Nederland relevante Oost-Atlantische populatie (met broedgebieden in Noordoost-Canada en arctisch Rusland tot het Taimyr schiereiland) wordt geschat op 247.000 vogels. Hiervan verblijft 29% een tijdje in Nederland. Nederlandse 'wetlands' worden gebruikt als ruigebied.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De rui-, doortrek- en overwinteringsgebieden van de zilverplevier zijn vrijwel uitsluitend zoutwatermilieus. Tijdens de trek komt de soort soms voor in grotere zoetwatersystemen in het binnenland. De zilverplevier zoekt zijn voedsel op drooggevallen getijdenplaten, die kunnen zowel slibrijk als zandig zijn. De soort gebruikt gemeenschappelijke hoogwatervluchtplaatsen in open, vlakke en schaars begroeide terreinen nabij de voedselbiotoop. Hij neemt dan zijn toevlucht tot bijvoorbeeld kwelders en schorren, zandplaten, stranden en inlagen, soms strijkt hij ook massaal neer op dammen van landaanwinningswerken. Bij stormvloeden wacht hij ook op binnendijkse schaars begroeide akkers het zakken van water af. De zilverplevier foerageert voornamelijk als eenling of in kleine groepjes van hooguit 30 individuen. Sommige zilverplevieren verdedigen langdurig een winter-territorium op het wad.

Voedsel: De zilverplevier foerageert op bodemfauna. Hij eet vooral zeeduizendpoten en in mindere mate andere soorten wormen en wadslakjes.

Rust: De zilverplevier heeft last van verstoring door recreatie, vliegverkeer of werkzaamheden in de foerageergebieden en vooral op hoogwatervluchtplaatsen. Vooral op de hoogwatervluchtplaatsen is de zilverplevier vanwege vorming van concentraties erg verstoringsgevoelig. Foeragerende vogels op wadplaten zijn gevoelig voor droogvallende boten en wadlopers. Mogelijk ervaren ze windmolenparken tussen voedsel- en rustgebieden als barrières. Verder kunnen getijdengebieden verloren gaan als leefgebied voor de zilverplevier doordat ze verdwijnen ten gevolge van werkzaamheden, herinrichtingen, of klimaatsveranderingen.

4. Huidig voorkomen

De zilverplevier concentreert zich nadrukkelijk in de intergetijdengebieden van de Waddenzee en de Zeeuwse wateren. In het binnenland worden soms doortrekkende vogels of zeer kleine

aantallen pleisteraars waargenomen, langs de Noordzeekust worden soms grote groepen trekkende exemplaren gezien. Het aantal pleisteraars en overwinteraars langs de Noordzeekust is relatief klein.

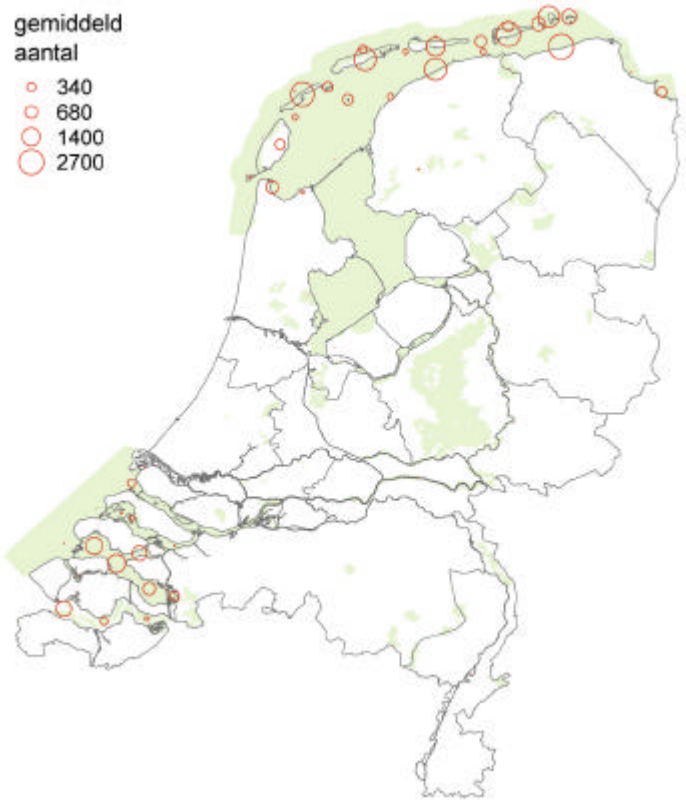

Verspreidingskaart zilverplevier

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Het aantallenverloop van de zilverplevier is in de Waddenzee duidelijk positief in de jaren 1975-93 en lijkt zich in de daarna te stabiliseren. In de Delta schommelen de aantallen maar is de populatie min of meer stabiel. Mogelijk profiteert de soort van het feit dat de Waddenzee voor wormeneters aantrekkelijker lijkt te zijn geworden. Het is ook denkbaar dat de populatiegroei een effect is van de toename van de internationale 'flyway' populatie.

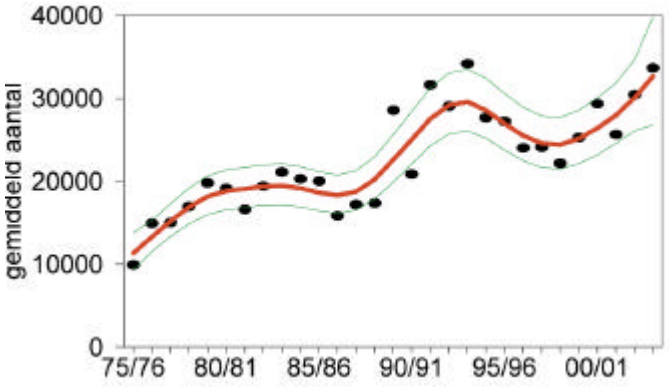

Aantalsontwikkeling zilverplevier

Recente ontwikkelingen: In ons land laten de aantallen van de zilverplevier na 1981 (1981-2003) een matige toename zien. Over de meest recente periode 1995-2003 is de populatie stabiel.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
De verspreiding van de zilverplevier is niet wezenlijk veranderd.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De aantallen van de zilverplevier nemen toe.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omvang en de kwaliteit van het leefgebied van de zilverplevier zijn niet wezenlijk veranderd.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Gelet op de toename van de internationale populatie en de toename in de Waddenzee is het perspectief voor de zilverplevier voorlopig positief.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 27.600 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname ten behoeve van herstel van het leefgebied voor schelpdiereters is aanvaardbaar.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie volstaat bij deze soort.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Austin G.E. & Rehfish M.M. 2003. The likely impact of sea level rise on waders (*Charadrii*) wintering on estuaries. Journal for Nature Conservation 11: 43-58.
- Austin G.E., Peachel I. & Rehfisch M.M. 2000. Regional trends in coastal wintering waders in Britain. Bird Study 47: 352-371.
- Cayford J. 1993. Wader disturbance: a theoretical overview. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 3-5.
- Clemens T. & Lammen C. 1995. Windkraftanlagen und Rastplätze von Küstenvögeln -ein Nutzungskonflikt. Seevögel 16: 34-38.
- Davidson N.V. & Rothwell P. 1993. Human disturbance to waterfowl on estuaries: conservation and coastal management implications of current knowlegde. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 97-105.

- Ens B.J., Wintermans G.J.M. & Smit C.J. 1993. Verspreiding van overwinterende wadvogels in de Nederlandse Waddenzee. Limosa 66: 137-144.

- Kersten M. & Piersma T. 1984. Voedselkeuze en voedselopname van Zilverplevieren *Pluvialis squaterola* in de Waddenzee tijdens de voor- en najaarstrek. Limosa 57: 105-111.

- Koepff C. & Dietrich K. 1986. Störungen von Küstenvögeln durch Wasserfahrzeuge. Vogelwarte 33: 232-248.

- Koffijberg K., Blew J., Eskildsen K., Günther K., Koks B., Laursen K., Rasmussen L.M., Potel P. & Südbeck P. 2003. High tide roosts in the Wadden Sea. A review of bird distribution, protection regimes and potential sources of anthropogenic disturbance. Wadden Sea Ecosystem 16. CWSS/TMAG/JMMB, Wilhelmshaven.

- Leopold M.F., Smit C.J., Goedhart P.W., Van Roomen M., Van Winden E. & Van Turnhout C. 2004. Langjarige trends in aantallen wadvogels in relatie tot de kokkelvisserij en het gevoerde beleid in deze; eindverslag EVA II (Evaluatie schelpdiervisserij tweede fase) Deelproject C2. Alterra-rapport 954. Alterra, Wageningen.

- Piersma T. & Koolhaas A. 1997. Shorebirds, shellfish(eries) and sediments around Griend, western Wadden Sea, 1988-1996. Rapport 1997-7. NIOZ, Texel.

- Piersma T., Koolhaas A., Dekinga A., Beukema J.J., Dekker R. & Essink K. 2001. Long-term indirect effects of mechanical cockle-dredging on intertidal bivalve stocks in the Wadden Sea. Journal of Applied Ecology 38: 976-990.

- Schekkerman H., Meininger P.L. & Meire P.M. 1994. Changes in the waterbird populations of the Oosterschelde (SW Netherlands) as a result of large-scale coastal engineering works. Hydrobiologia 282/283: 509-524.

- Schothorst E. & Veenendaal D. 1999. Verstoring van vogels langs de Groninger Noordkust. De Grauwe Gors 27 (1): 7-13.

- Spaans B., Bruinzeel L. & Smit C.J. 1996. Effecten van verstoring door mensen op wadvogels in de Waddenzee en de Oosterschelde. IBN-rapport 202. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen.

- Wood A.G. 1986. Diurnal and nocturnal territoriality in the Grey Plover at Teesmouth as revealed by radio telemetry. Journal Field Ornithology 57: 213-221.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Kievit (*Vanellus vanellus*) A142

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De kievit is van oorsprong een broedvogel van de steppen, de graslanden van de gematigde klimaatszone die in een brede band dwars over het Euraziatische continent loopt. De soort heeft zich goed aangepast aan het broeden in landbouwgebieden en kon daardoor zijn broedgebied aanzienlijk uitbreiden. In Nederland broedden in 1998-2000 naar schatting 200.000-300.000 paren, ongeveer even veel als in 1979-1985, toen waren het 200.000-275.000 paren. De overwinteringsgebieden van de Europese vogels liggen voornamelijk in Zuidwest- en West-Europa. Nederland ligt aan de noordgrens van het overwinteringsgebied en het aantal wintervogels in Nederland is sterk afhankelijk van het weer. Bij vorstinval kunnen vrijwel alle vogels uit ons land verdwijnen maar daarna, zodra de dooi weer invalt, keert vooral laat in de winter een deel terug. In de zomer, vanaf juni, verzamelen zich vele kieviten in ons land om te ruien. Ze kunnen van veraf gelegen broedgebieden vandaan komen, zelfs vanuit centraal Rusland.

Relatieve bijdrage binnen Europa: De staat van instandhouding van de kievit in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. Hij kreeg de Rode Lijst status 'kwetsbaar'. De voor Nederland relevante Europese populatie wordt geschat op 2,8 tot 4 miljoen vogels. Hiervan verblijft naar schatting 23% een tijdlang in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De kievit verblijft vooral in agrarisch gebied. In de nazomer zoekt de kievit ook wel de kwelders en schorren in het intergetijdengebied op, incidenteel ook het wad direct onder de kust. De soort foerageert in agrarisch gebied zowel op graslanden als op akkers. Bij graslanden bestaat een voorkeur voor kort gras, dus voor beweid of regelmatig gemaaid grasland. Meer dan 25 jaar oude weilanden zijn favoriet bij de kievit omdat deze een hogere wormendichtheid herbergen. Op akkers worden vooral in najaar en winter grote aantallen kieviten aangetroffen. Het gaat dan om pas geploegde of bewerkte percelen en wintergraanvelden met korte vegetatie (8-10 cm hoog). In het voorjaar en in de zomer zijn de meeste akkergewassen te hoog voor de kievit. De grootste aantallen kieviten zijn op kleigrond of op veen te vinden, op de zandgronden zijn ze minder talrijk. Rusten doen groepen kieviten vaak op structuurrijke terreinen, zoals omgeploegde akkers of oude weilanden, of op open, nat vlak terrein zoals drooggevallen slikvlakten en ondiep water. Buiten de broedtijd is het activiteitsritme van de kievit afhankelijk van de maancyclus. Bij volle maan foerageert de kievit vooral 's nachts, bij nieuwe maan foerageert hij ook veel overdag.

Voedsel: De kievit eet bodemfauna, vooral ongewervelden die van het bodemoppervlak of uit de bovenste bodemlagen wordt gepikt, zoals wormen, slakjes, anthropoden en hun larven. Om zijn voedsel met succes te kunnen bemachtigen heeft de kievit een voldoende vochtige bodem nodig.

Rust: Verkeer en landrecreatie en plaatsing van windmolenparken verstoren de kievit. Windturbines werken bij de soort verstorend vanaf een afstand van 300 m. Kieviten zijn ook gevoelig voor verdichting van het landschap door oprukkende bebouwing en wegbeplantingen. Verdroging door ontwatering tast de voedselkwaliteit van zijn leefgebied aan.

4. Huidig voorkomen

De kievit komt vrijwel overal in ons land voor maar getalsmatig met een zwaar accent op de door open graslanden gedomineerde delen van West- en Noord-Nederland en het Rivierengebied. In dit verspreidingsbeeld hebben zich in de afgelopen decennia geen belangrijke veranderingen voorgedaan.
Er zijn maar weinig landsdekkende tellingen van kieviten buiten de broedtijd verricht, maar in oktober-november werden in recente jaren (1996, 2003) 428.000-954.000 vogels geteld.
In de winter ligt dit aantal aanzienlijk lager.

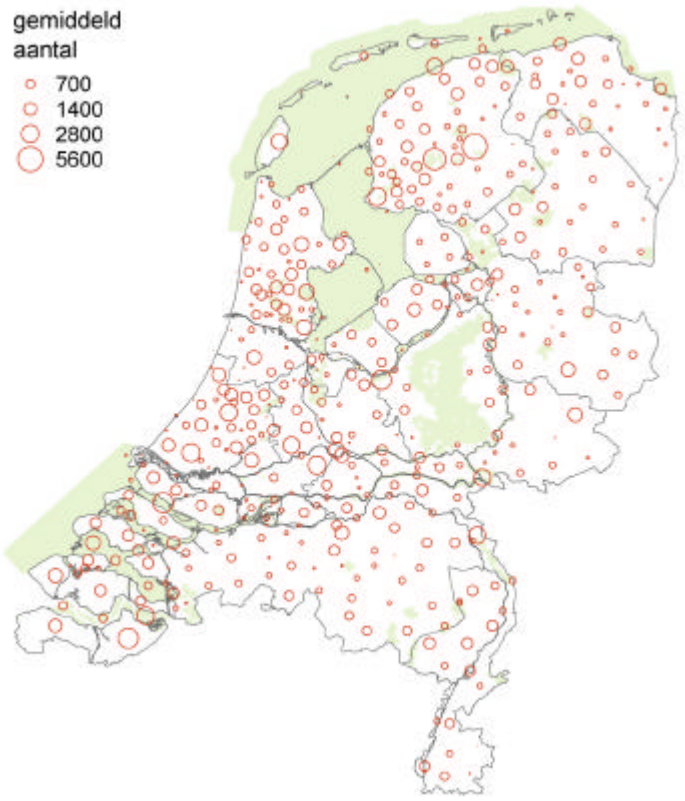

Verspreidingskaart kievit

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Een volledig beeld van het aantallenverloop bij de kievit is niet beschikbaar. Landdekkende tellingen van de kievit zijn voor het eerst gebeurd in 1996. Gebiedstellingen in monitoringprojecten laten zowel voor de landelijk verspreide gebieden als voor de meer frequent getelde zoete rijkswateren geen significante veranderingen in aantallen kieviten zien (Sovon).

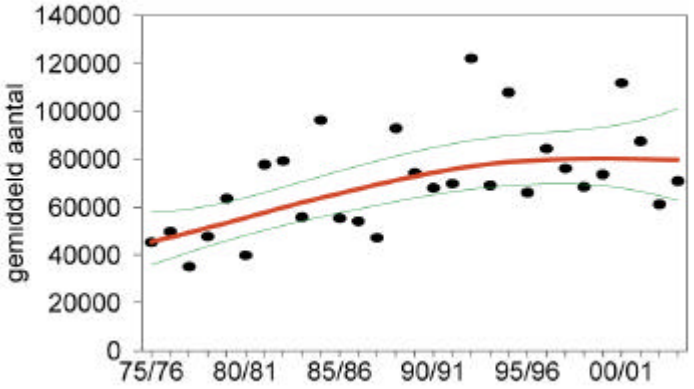

Aantalsontwikkeling kievit

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de kievit laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename zien. Over de periode 1995-2003 is de populatie stabiel.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Er zijn geen aanwijzingen voor veranderingen in het natuurlijke verspreidingsgebied van de kievit binnen Nederland.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De aantallen pleisterende kieviten lijken niet af te nemen.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omvang en de kwaliteit van geschikt leefgebied voor de kievit als niet-broedvogel zijn nog niet wezenlijk afgenomen.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig
De kievit houdt zich tot dusver goed staande in een intensiverende agrarische omgeving, maar het is de vraag hoe lang dit nog zal duren. Voor de Europese populatie als geheel wordt de recente trend als afnemend beschouwd. In Nederland komt het broedsucces van de broedende kieviten waarschijnlijk meer en meer onder druk te staan. Landbouwintensivering inclusief ontwatering, en specialisatie in gemengde landbouwgebieden vormt een bedreiging evenals het dichtslibben van open landschappen met bebouwing en beplanting. Voor de doortrekkende niet-broedvogels spelen de genoemde factoren een minder grote rol, maar ook op deze groep kieviten kan verlies aan open landschap op den duur negatief uitwerken.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 75.500 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie volstaat, waarbij specieke aandacht nodig is voor het behoud van voldoende open vochtig grasland.

Oordeel: matig ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	?	matig ongunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**matig ongunstig**

6. Bronnen

- Cayford J. 1993. Wader disturbance: a theoretical overview. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 3-5.
- Clemens T. & Lammen C. 1995. Windkraftanlagen und Rastplätze von Küstenvögeln -ein Nutzungskonflikt. Seevögel 16: 34-38.
- Kleefstra, R. & D. Tanger, 2004. Hoeveel 'steltjes' in het binnenland in het najaar 2003? SOVON Nieuws 17 (2): 9-10.
- Schreiber M. 2000. Windkraftanlagen als Störquellen für Gastvögel. *In:* Winkelbrandt A., Bless R., Herbert M., Kröger K., Merck T., Netz-Gerten B., Schiller J., Schubert S. & Schweppe-Kraft B. (eds), Empfehlungen des Bundesamtes für Naturschutz zu naturschutzverträglichen Windkraftanlagen. Bundesamt für Naturschutz, Bonn-Bad Godesberg.
- Winden J. van der, Teunissen W.A. & Engelmoer M. 1996. Niet-broedende watervogels in Nederlandse grasland-ecosystemen. Werkdocument IKC Natuurbeheer nr. W-112. Wageningen.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Kanoet (*Calidris canutus*) A143

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De kanoet is een steltloper die broedt in de hoogarctische toendra's van Siberië, Alaska, Canada en Groenland. In Nederland zijn twee populaties van kanoeten tijdelijk aanwezig. De ene populatie (ondersoort *Calidris canutus canutus*) trekt in de nazomer door ons land als ze van het broedgebied in centraal Siberië naar de overwinteringsgebieden in West-Afrika vliegt. Bij de terugkeer in omgekeerde richting in het voorjaar pleistert deze populatie maar nauwelijks binnen onze landsgrenzen en wordt alleen een (zeer snelle) doortrek van langsvliegende vogels vastgesteld. De andere populatie (ondersoort *Calidris canutus islandica*) broedt in Noord-Canada en Groenland en is van de nazomer tot in mei in ons land om (langdurig) te 'overwinteren'. Kanoeten zijn in ons land alleen te vinden in kustgebieden. Ze vertonen voorkeur voor grote open wadlandschappen en vormen vaak grote concentraties. Op sommige plaatsen, bijv. op Griend, de Richel en Vliehors en het Balgzand, vormen kanoeten groepen van tienduizenden vogels.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de kanoet in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. De broedgebieden van de in Europa verblijvende kanoeten liggen in het uiterste noorden van Canada en in Groenland (*C. c. islandica*) en op het Taimyr schiereiland in Siberië (*C. c. canutus*; 340.000 vogels).
De populatie van *C.c. islandica* overwintert in West-Europa en omvat 450.000 exemplaren. Hiervan verblijft 19% in Nederland. In Nederland zijn in augustus gemiddeld 75.000 kanoeten aanwezig. Het gaat dan om een gemengde populatie (van beide ondersoorten) waarbij het niet mogelijk is aan te geven welke percentages daarvan dan in Nederland aanwezig zijn. Kanoeten gebruiken Nederlandse 'wetlands' als ruigebied.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De kanoet is in ons land vrijwel geheel gebonden aan de zoutwatermilieus en het getijdenritme van de Waddenzee en de Zoute Delta, en incidenteel (bijv. bij dichtvriezen van de Waddenzee) ook in de Noordzeekustzone. Zijn voedselbiotoop bestaat uit zandige of slikkige getijdenplaten. De kanoeten vormen bij het foerageren grote compacte groepen die in een enkele getijdencyclus een grote oppervlakte aan wadplaten afzoeken. Omdat hij is gespecialiseerd op kleine tweekleppigen is de kanoet min of meer gebonden aan getijdenplaten met grote dichtheden aan schelpdieren in de bovenste bodemlaag. Kanoeten gebruiken gemeenschappelijke hoogwatervluchtplaatsen. Ze concentreren zich daarbij meestal maar in enkele grote groepen op specifieke locaties: onbewoonde kale hooggelegen zandplaten die bij hoog water droog blijven. Rust in deze gebieden is van groot belang.

Voedsel: De kanoet is een voedselspecialist en hij is vooral afhankelijk van een soort schelpdier: het nonnetje. Als hij geen nonnetjes kan vinden eet de kanoet ook andere kleine schelpdieren zoals o.a. kokkels en mosselen. Omdat kanoeten de schelpdieren in hun geheel doorslikken, mogen de te eten prooien niet groter zijn dan zijn bek hem toestaat. De maximale grootte die de kanoet aankan, is bij de (plattere) nonnetjes 18 mm, bij kokkels 17 mm en bij mosselen 20 mm. Ook eten kanoeten wadslakjes, waarvan hij ook de grootste maat kan verorberen.

Rust: In samenhang met hun voorkomen in grote concentraties zijn kanoeten snel verontrust. Vogels op hoogwatervluchtplaatsen worden al op een afstand van 500 m verstoord. Foeragerende vogels tolereren verstoring op kortere afstand, tot op 50-100 m. Vliegverkeer en recreatiedruk bijv. door wandelaars, droogvallende schepen, gemotoriseerd verkeer en bezoeken aan wadplaten kunnen kanoeten verstoren. Verstoring van de populatie kan ook via het leefgebied gebeuren. Het omwoelen van de bodem dat optreedt als gevolg van de mechanische kokkelvisserij leidt direct en indirect tot een andere samenstelling van het prooiaanbod en tot afname van de favoriete prooidierbestanden waarvan de soort afhankelijk is. Baggeractiviteiten, bodemdaling en zeespiegelrijzing kunnen leiden tot veranderingen in de bodem en in het waddenlandschap en daarmee eveneens resulteren in een kwaliteitsafname van de voedselgebieden van de kanoet.

4. Huidig voorkomen

Kanoeten komen in ons land vrijwel uitsluitend voor in grote getijdengebieden. De verspreiding beperkt zich daarom tot de Waddenzee, de Oosterschelde en de Westerschelde.

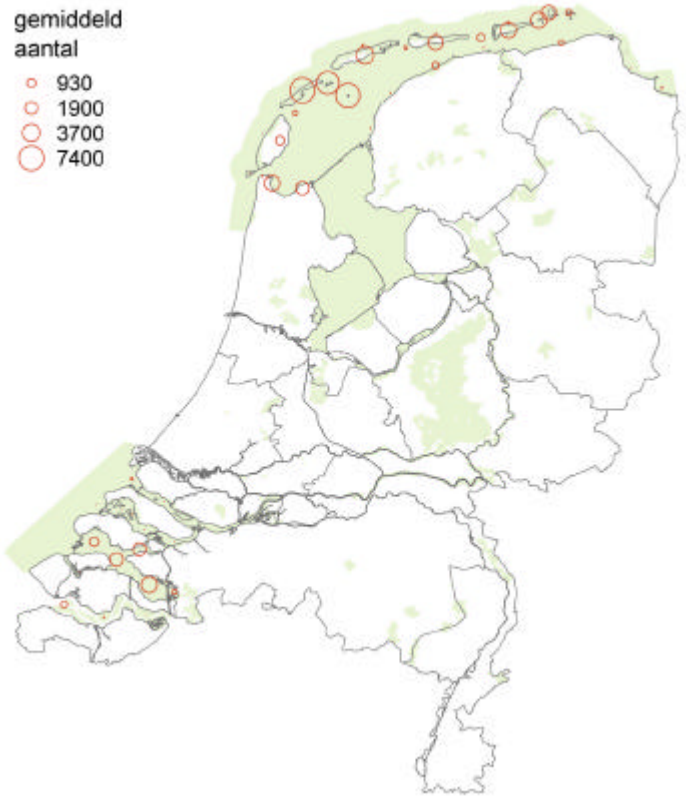

Verspreidingskaart kanoet

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: In de Waddenzee vertonen de kanoetaantallen een sterk wisselend verloop. Van 1975 t/m 1993 was er sprake van een geleidelijke toename, daarna vertonen de aantallen in dat gebied een sterk dalende lijn. In de Delta nemen na 1988 de kanoetaantallen toe. Vanwege de menging van de twee populaties in de nazomer/herfst kunnen geen uitspraken worden gedaan over de aantalsontwikkelingen van de populatie die in Nederland maar kort als doortrekker aanwezig is (de ondersoort *canutus).* Duidelijk is dat deze laatste populatie in het voorjaar in vrij groot aantal doortrekt in Nederland, maar nauwelijks in ons land pleistert.

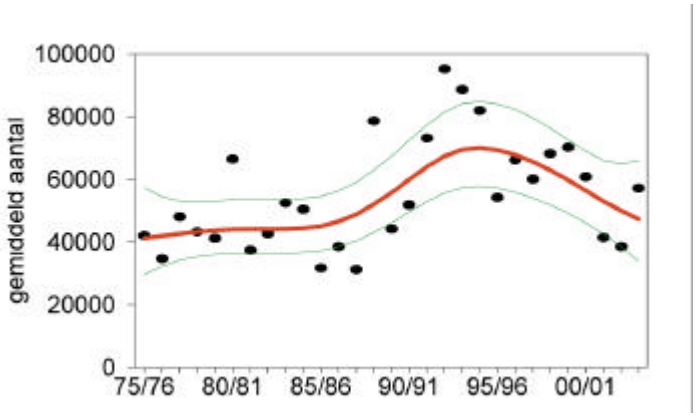

Aantalsontwikkeling kanoet

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse kanoetenpopulatie is vanaf 1981 (1981-2003) stabiel. Over de meest recente periode 1995-2003 kon de trend door relatief grote schommelingen in dit korte tijdvak niet goed bepaald worden.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Alle Natura 2000 gebieden samengenomen is de verspreiding van de kanoet niet wezenlijk veranderd. Daarbij is aan te tekenen dat de aantallen in het westelijke deel van de Waddenzee vanaf 1993 sterk zijn afgenomen.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
Het recente aantal is hoger dan de gunstige referentie. De aantalsafname van de kanoet in de Waddenzee in de meest recente periode wordt voor een deel gecompenseerd door een beperkte toename in het Deltagebied.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig
De schelpdiersoort nonnetje, het belangrijkste voedsel van de kanoet, is in de Waddenzee sterk afgenomen.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig
De kanoet is kwetsbaar vanwege de beperkte diversiteit van zijn dieet. Naast effecten van schelpdiervisserij en andere vormen van menselijk ingrijpen heeft de soort ook te maken met enkele autonome ontwikkelingen die het voedselpakket van de soort kunnen beïnvloeden. Als gevolg van de stijging van de temperatuur van het zeewater in het vroege voorjaar is de timing van de broedval van het nonnetje, de schelpdiersoort die het voorkeursvoedsel van de kanoeten is, naar voren verschoven. De productiepiek (‘ bloei’) van de algen die als voedsel voor de larven van de nonnetjes dienen, wordt niet gereguleerd door de watertemperatuur maar door het aanbod van voedingsstoffen in het water en dit aanbod is niet veranderd. Dus zijn de foerageeromstandigheden van de larven van nonnetjes verslechterd, waardoor op termijn de nonnetjespopulaties in de Waddenzee achteruit zullen gaan.
De tweede favoriete prooi van de kanoet, de kokkel (ook een schelpdiersoort), kent een onregelmatige broedval. De overlevingskansen van de kokkellarven worden voor een belangrijk deel bepaald door de aanwezigheid van garnalen, die de larven van schelpdieren eten (dus als predator fungeren). De garnalenstand is in het vroege voorjaar tegenwoordig hoger dan vroeger. Dat komt door de ‘opwarming’ van het water van de Waddenzee en mogelijk ook door betere overlevingskansen van garnalen als gevolg van de lage stand van enkele vissoorten die veel garnaal eten (bijvoorbeeld kabeljauw). Vooral in de lager gelegen delen van de Waddenzee zijn er meer garnalen die de kokkellarven opeten. Dit verschijnsel zou kunnen verklaren waarom de kokkelpopulatie zich in de afgelopen 20 jaren heeft verplaatst van het centrale deel van de Waddenzee naar de randen van het gebied, terwijl de groei van de jonge kokkels in de randgebieden slechter is dan in de dieper gelegen delen.
De derde mogelijke prooidiersoort voor de kanoet, de jonge mosseltjes, kent eveneens een onregelmatige broedval. Bovendien zijn de mosseltjes niet altijd en niet overal als prooidiersoort beschikbaar.

Het is mogelijk dat kanoeten als gevolg van deze ontwikkelingen bij zijn prooi in de toekomst met voedseltekorten te maken krijgen waardoor de aantallen dalen. Aangezien het min of meer autonome processen betreft zijn geen compenserende beheersmaatregelen mogelijk.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie variërend van 50.000 - 70.000 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Een natuurlijke verspreiding van de kanoet is wenselijk, in samenhang met een natuurlijke verspreiding van favoriete foerageergebieden. Daarbij omvat de streefpopulatie een seizoensgemiddelde van 50.000 exemplaren, conform de draagkrachtschatting.
Belangrijk is voldoende geschikt leefgebied van goede, natuurlijk stabiele kwaliteit (niet afnemend). Daarbij hoort rust op de pleisterplaatsen in het Waddengebied en in de Zoute Delta. Er zijn verder geen wezenlijke deze soort bedreigende factoren.

Oordeel: matig ongunstig

Beoordeling staat van instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	ongunstig	matig ongunstig
Toekomst	gunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	matig ongunstig	matig ongunstig

6. Bronnen

- Austin G.E. & Rehfish M.M. 2003. The likely impact of sea level rise on waders (*Charadrii*) wintering on estuaries. Journal for Nature Conservation 11: 43-58.
- Austin G.E., Peachel I. & Rehfisch M.M. 2000. Regional trends in coastal wintering waders in Britain. Bird Study 47: 352-371.
- Beukema, J.J. & Dekker, R. 2006. Annual cockle *Cerastoderma edule* production in the Wadden Sea usually fails to sustain both wintering birds and a commercial fishery. Marine Ecology Progress Series 309: 189-204.
- Cayford J. 1993. Wader disturbance: a theoretical overview. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 3-5.
- Clemens T. & Lammen C. 1995. Windkraftanlagen und Rastplätze von Küstenvögeln -ein Nutzugskonflikt. Seevögel 16: 34-38.
- Davidson N.V. & Rothwell P. 1993. Human disturbance to waterfowl on estuaries: conservation and coastal management implications of current knowlegde. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 97-105.
- Ens B.J., Wintermans G.J.M. & Smit C.J. 1993. Verspreiding van overwinterende wadvogels in de Nederlandse Waddenzee. Limosa 66: 137-144.

- Koepff C. & Dietrich K. 1986. Störungen von Küstenvögeln durch Wasserfahrzeuge. Vogelwarte 33: 232-248.

- Koffijberg K., Blew J., Eskildsen K., Günther K., Koks B., Laursen K., Rasmussen L.M., Potel P. & Südbeck P. 2003. High tide roosts in the Wadden Sea. A review of bird distribution, protection regimes and potential sources of anthropogenic disturbance. Wadden Sea Ecosystem 16. CWSS/TMAG/JMMB, Wilhelmshaven.

- Koolhaas A., Dekinga A. & Piersma T. 1993. Disturbance of foraging Knots by aircraft in the Dutch Wadden Sea in August-October 1992. Wader Study Group Bull. 68: 20-22.

- Leopold M.F., Smit C.J., Goedhart P.W., Van Roomen M., Van Winden E. & Van Turnhout C. 2004. Langjarige trends in aantallen wadvogels in relatie tot de kokkelvisserij en het gevoerde beleid in deze; eindverslag EVA II (Evaluatie schelpdiervisserij tweede fase) Deelproject C2. Alterra-rapport 954. Alterra, Wageningen.

- Philippart, C.J.M., H.M. van Aken, J.J. Beukema, O.G. Bos, G.C. Cadée & R. Dekker, 2003. Climate-related changes in recruitment of the bivalve *Macoma balthica* Limnol. Oceanogr. 48: 2171-2185.

- Piersma T. & Davidson N. 1992. The migration and annual cycles of five subspecies of Knots in perspective. Wader Study Group Bulletin 64, supplement: 187-197.

- Piersma T. & Koolhaas A. 1997. Shorebirds, shellfish(eries) and sediments around Griend, western Wadden Sea, 1988-1996. Rapport 1997-7. NIOZ, Texel.

- Piersma T., Koolhaas A. & Dekinga A. 1993a. Interactions between stomach structure and diet choice in shorebirds. Auk 110: 552-564.

- Piersma T., Hoekstra R., Dekinga A., Koolhaas A., Wolf P., Battley P. & Wiersma P. 1993b. Scale and intensity of intertidal habitat use by Knots *Calidris canutus* in the western Wadden Sea in relation to food, friends and foos. Neth. J. Sea res. 31: 331-357.

- Piersma T., Koolhaas A., Dekinga A., Beukema J.J., Dekker R. & Essink K. 2001. Long-term indirect effects of mechanical cockle-dredging on intertidal bivalve stocks in the Wadden Sea. Journal of Applied Ecology 38: 976-990.

- Schekkerman H., Meininger P.L. & Meire P.M. 1994. Changes in the waterbird populations of the Oosterschelde (SW Netherlands) as a result of large-scale coastal engineering works. Hydrobiologia 282/283: 509-524.

- Schothorst E. & Veenendaal D. 1999. Verstoring van vogels langs de Groninger Noordkust. De Grauwe Gors 27 (1): 7-13.

- Spaans B., Bruinzeel L. & Smit C.J. 1996. Effecten van verstoring door mensen op wadvogels in de Waddenzee en de Oosterschelde. IBN-rapport 202. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen.

- Zwarts L. & Blomert A.M. 1992. Why Knot *Calidris canutus* take medium-sized Macoma balthica when six prey species are available. Marine Ecology-Progress Series 83: 113-128.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Drieteenstrandloper (*Calidris alba*) A144

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel [cq. watervogel] zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De drieteenstrandloper is een steltloper die broedt in de hoogarctische toendra's. Deze vogels zijn uitgesproken lange-afstandstrekkers. In Nederland is de soort doortrekker en (langdurige) wintergast. Drieteenstrandlopers zijn hier min of meer uitsluitend aanwezig langs de stranden van de Noordzeekust waar ze als kenmerkende witte balletjes de oplopende en wegtrekkende golven volgen.
Van de in Nederland aanwezige drieteenstrandlopers verblijft 80-95% langs de Noordzeekust, van de Waddeneilanden in het noorden tot in Zeeland in het zuiden. In recente jaren is echter een trend waarneembaar dat steeds meer vogels toch naar de wadplaten trekken en het Noordzeestrand minder belangrijk wordt. Met uitzondering van de broedperiode in juni t/m augustus kunnen ze steeds in dit gebied worden aangetroffen. Een deel van de drieteenstrandloperpopulatie blijft niet in Nederland maar trekt verder naar het zuiden om te overwinteren in West-Afrika.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de drieteenstrandloperpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De in de Europese Unie verblijvende drieteenstrandlopers broeden op Spitsbergen, in Siberië, Noordoost-Canada en Groenland. De voor Nederland relevante Oost-Atlantische populatie wordt geschat op 123.000 vogels. Hiervan verblijft 13% in Nederland. Nederlandse 'wetlands' worden ook gebruikt als ruigebied.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De drieteenstrandloper is in ons land voornamelijk aan de Noordzeestranden te zien. Recent wordt de soort echter ook in toenemende mate waargenomen op wadplaten in de Waddenzee. Slechts incidenteel rust de drieteenstrandloper op doortrek in de waterrijke gebieden in het binnenland. De voedselbiotopen langs de Noordzeekust zijn de open strandlandschappen en de randen van zandplaten. De soort mijdt slibrijke bodems. Drieteenstrandlopers foerageren in kleine groepjes van hooguit enkele tientallen exemplaren langs de vloedlijn. Ze jagen op ingegraven wormen, diertjes die door de golven uit hun schuilplaatsen worden gerukt of op het strand achterblijven als de zeegolven wegtrekken. De rustplaatsen liggen vaak nabij het foerageergebied in dezelfde biotoop. Het zijn soms ook kustlocaties met een slikkige of stenige ondergrond in de schaduw van primaire duintjes. Tijdens zware stormen worden grotere groepen drieteenstrandlopers ook in duinvalleien achter de eerste duinenrij aangetroffen. In vergelijking met andere steltlopers concentreert de drieteenstrandloper zich minder nadrukkelijk op gezamenlijke hoogwatervluchtplaatsen.

Voedsel: De drieteenstrandloper foerageert op een grote verscheidenheid aan voedsel. Drieteenstrandloperen eten allerlei wormen, strandvlooien, kleine kreeftachtigen, kleine garnalen, insecten en zelfs aas. Op het strand is de gemshorenworm (*Scolelepsis squamata*) een belangrijke bron. Waarschijnlijk heeft vooral de toegenomen dichtheid aan kleine wormpjes en

bulldozerkreeftjes in de laatste jaren geleid tot een toename van de aantallen van de drieteenstrandloper in de Waddenzee.

Rust: De drieteenstrandloper is niet bijzonder mensenschuw en is daarom minder gevoelig voor verstoring dan andere steltlopers. Uit analyses van tellingen blijkt echter dat de verspreiding van de drieteenstrandloperen over de stranden wel door de aanwezigheid van recreanten wordt beïnvloed. Hoge recreatiedruk langs Noordzeestranden en betreding van wadplaten kan tot verstoring van drieteenstrandlopers leiden. De verspreiding van doortrekkende drieteenstrandlopers in mei beperkt zich voornamelijk tot onbewoonde zandplaten en weinig toegankelijke plaatsen op de bewoonde Waddeneilanden. Landschappelijke veranderingen van de stranden en wadplaten, bijv. door werkzaamheden of klimaatsveranderingen, kunnen resulteren in een kwaliteitsafname van de voedselgebieden van de drieteenstrandloper.

4. Huidig voorkomen

De hoogste aantallen drieteenstrandloper worden in ons land geteld in de herfst. In de periode 1970-1990 werd de herfstpopulatie van deze soort geschat op 6.000-7.000 vogels (SOVON 1987). In Nederland overwinteren gemiddeld 5.900 drieteenstrandlopers, de meeste op de Noordzeestranden van de Waddeneilanden en in de Delta. In mei vindt een zeer snelle doortrek plaats waarbij volgens recente schattingen het aantal kan oplopen tot 10.000 exemplaren (zoals in de herfst). Tijdens tellingen in mei zijn grote concentraties vastgesteld op Vlieland en de Richel.

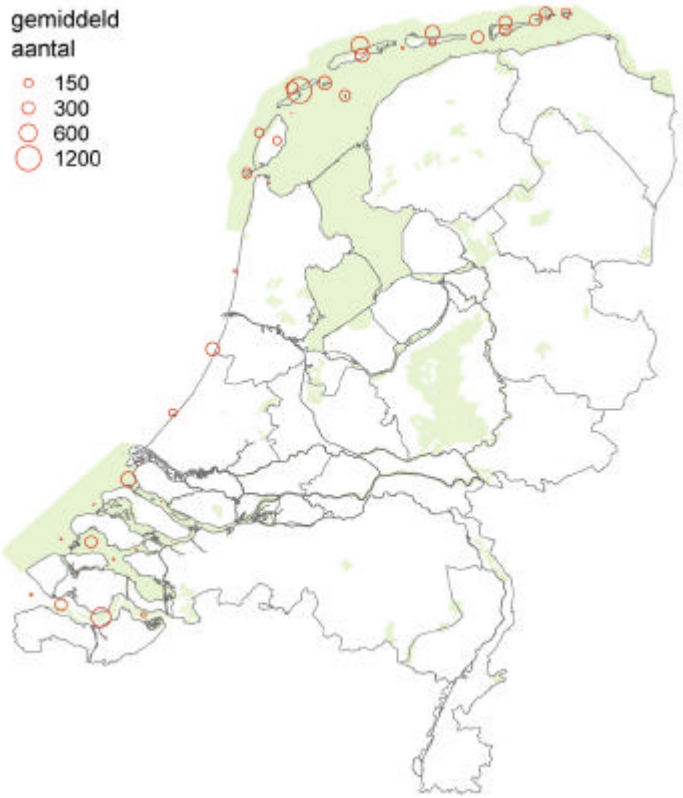

Verspreidingskaart drieteenstrandloper

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: In het Waddengebied zijn de aantallen van de drieteenstrandloper vrij stabiel in de jaren 1975-1987 en ze vertonen daar na 1988 een toename. In de Delta is sinds 1992 sprake van een sterke toename.

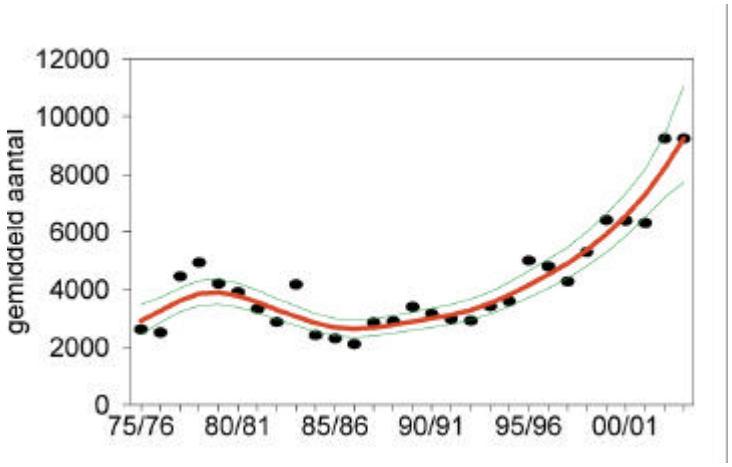

Aantalsontwikkeling drieteenstrandloper

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de drieteenstrandloper laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename zien. Over de meest recente periode 1995-2003 is de toename zelfs sterk.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: matig ongunstig
Delen van het Noordzeestrand, met name langs de Hollandse kust, worden tegenwoordig niet of nauwelijk meer gebruikt door drieteenstrandlopers.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De landelijke aantallen van de drieteenstrandloper nemen toe.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig
Hoewel de drieteenstrandloper niet erg gevoelig is voor recreatie, wordt de verspreiding van de drieteenstrandlopers over de stranden door de aanwezigheid van recreanten negatief beïnvloed. De recreatiedruk is daar groot.
Verder heeft zandsuppletie lokaal geleid tot afname van de gemshoornworm, een belangrijke prooi van de drieteenstrandloper.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig
Naar verwachting zal de recreatiedruk op de stranden verder toenemen. Bovendien zal zandsuppletie doorgaan en wellicht toenemen.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 431 0 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Een natuurlijke verspreiding van de drieteenstrandloper op basis van een natuurlijke verspreiding van favoriete foerageergebieden is nodig. Daarbij omvat de streefpopulatie een jaargemiddelde van 4.500 exemplaren. Nodig is een voor de streefpopulatie toereikende omvang van het leefgebied van goede, natuurlijk stabiele kwaliteit (niet afnemend). Daar horen rustige stranden bij. Er zijn verder geen wezenlijke deze soort bedreigende factoren.

Oordeel: matig ongunstig

Beoordeling staat van instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	?	matig ongunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	?	matig ongunstig
Toekomst	gunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**matig ongunstig**

6. Bronnen

- Austin G.E. & Rehfish M.M. 2003. The likely impact of sea level rise on waders (*Charadrii*) wintering on estuaries. Journal for Nature Conservation 11: 43-58.
- Austin G.E., Peachel I. & Rehfisch M.M. 2000. Regional trends in coastal wintering waders in Britain. Bird Study 47: 352-371.
- Cayford J. 1993. Wader disturbance: a theoretical overview. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 3-5.
- Clemens T. & Lammen C. 1995. Windkraftanlagen und Rastplätze von Küstenvögeln -ein Nutzugskonflikt. Seevögel 16: 34-38.
- Davidson N.V. & Rothwell P. 1993. Human disturbance to waterfowl on estuaries: conservation and coastal management implications of current knowlegde. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 97-105.
- Ens B.J., Wintermans G.J.M. & Smit C.J. 1993. Verspreiding van overwinterende wadvogels in de Nederlandse Waddenzee. Limosa 66: 137-144.
- Koffijberg K., Blew J., Eskildsen K., Günther K., Koks B., Laursen K., Rasmussen L.M., Potel P. & Südbeck P. 2003. High tide roosts in the Wadden Sea. A review of bird distribution, protection regimes and potential sources of anthropogenic disturbance. Wadden Sea Ecosystem 16. CWSS/TMAG/JMMB, Wilhelmshaven.
- Leopold M.F., Smit C.J., Goedhart P.W., Van Roomen M., Van Winden E. & Van Turnhout C. 2004. Langjarige trends in aantallen wadvogels in relatie tot de kokkelvisserij en het gevoerde beleid in deze; eindverslag EVA II (Evaluatie schelpdiervisserij tweede fase) Deelproject C2. Alterra-rapport 954. Alterra, Wageningen.
- Meininger, P.L. & M. Becuwe, 1979. Resultaten van drie vogeltellingen langs de Nederlandse en Belgische Noordzeekust in het seizoen 1977/78. Watervogels 4: 162-169.
- Piersma T. & Koolhaas A. 1997. Shorebirds, shellfish(eries) and sediments around Griend, western Wadden Sea, 1988-1996. Rapport 1997-7. NIOZ, Texel.
- Piersma T., Koolhaas A., Dekinga A., Beukema J.J., Dekker R. & Essink K. 2001. Long-term indirect effects of mechanical cockle-dredging on intertidal bivalve stocks in the Wadden Sea. Journal of Applied Ecology 38: 976-990.

- Schekkerman H., Meininger P.L. & Meire P.M. 1994. Changes in the waterbird populations of the Oosterschelde (SW Netherlands) as a result of large-scale coastal engineering works. Hydrobiologia 282/283: 509-524.

- Schothorst E. & Veenendaal D. 1999. Verstoring van vogels langs de Groninger Noordkust. De Grauwe Gors 27 (1): 7-13.

- Spaans B., Bruinzeel L. & Smit C.J. 1996. Effecten van verstoring door mensen op wadvogels in de Waddenzee en de Oosterschelde. IBN-rapport 202. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen.

- van Turnhout, C. & M. van Roomen, 2005. Effecten van strandsuppleties langs de Nederlandse kust op Drieteenstrandlopers en kustbroedvogels. SOVON-onderzoeksrapport 2005/05. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

- van Turnhout, C. & M. van Roomen, 2008. Drieteenstrandlopers in Nederland: steeds meer wad-, steeds minder strandvogel? Limosa 81: 1-10.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Krombekstrandloper (*Calidris ferruginea*) A147

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De krombekstrandloper is een steltloper die broedt in de toendra's van het hoogarctische noorden. De soort overwintert voornamelijk langs zuidelijke kusten in een gebied dat zich uitstrekt van West-Afrika tot Zuid-Australië en tot Nieuw Zeeland. Krombekstrandloperen komen in Nederland alleen voor als doortrekkers en worden hier vooral in het najaar waargenomen. Ze blijven niet hier maar trekken verder om vooral in West- Afrika te overwinteren. De aantallen in ons land kunnen van jaar tot jaar sterk verschillen, de grootste aantallen worden gezien in het Waddengebied. Men ziet de krombekstrandloper echter soms ook in het binnenland, bijv. langs rivieren, plassen e.d., vooral in het noordelijk en westelijk deel van Nederland. Bij de trek in omgekeerde richting die tijdens het voorjaar plaatsvindt, volgt de soort een meer oostelijk gelegen trekroute. Daarom worden in ons land in het voorjaar veel minder krombekstrandlopers gezien dan in de herfst

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding is voor de populatie van de krombekstrandloper in de Europese Unie door 'BirdLife' vanwege gebrek aan informatie niet vastgesteld. De broedgebieden van de in Europa doortrekkende krombekstrandlopers liggen in het uiterste noorden van Siberië. De voor Nederland relevante West-Afrikaanse winterpopulatie wordt geschat op 740.000 exemplaren. Hiervan verblijft naar schatting minder dan 1% in Nederland. Nederlandse 'wetlands' worden gebruikt als ruigebied.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De krombekstrandloper is in ons land vooral te zien in kustmilieus. Kleine aantallen worden vastgesteld in binnenlandse 'wetlands'. De krombekstrandloperen zoeken hun voedsel in getijdengebieden, op slibrijke, maar wel stevige getijdenplaten, waarop een dun laagje water staat. In het binnenland foerageren ze op slibrijke natte bodems of in zeer ondiep water. Het zijn bijv. delen van vloeivelden, onder water gezette bollenvelden, plas-dras moerassen, vennen en rivieren. In het kustgebied gebruiken de krombekstrandlopers kwelders, stranden en binnendijks gelegen inlagen als gemeenschappelijke rustplaatsen en hoogwatervluchtplaatsen. Vaak bevinden ze zich dan in het gezelschap van bonte strandlopers.

Voedsel: De krombekstrandlopers foerageren op bodemfauna. In getijdengebieden eten ze vooral wormen, kleine kreeftachtigen en schelpdieren. In het binnenland bestaat hun dieet uit insecten en insectenlarven. De krombekstrandlopers nemen hun prooidieren op van het bodemoppervlak of pikken ze uit het zachte slik.

Rust: Zowel op de hoogwatervluchtplaatsen als in de voedselgebieden zijn krombekstrandlopers erg verstoringsgevoelig. Drukke land- en waterrecreatie kunnen de voedselopname van de vogels beperken, en de drukte kan ze dan uit voedselgebieden doen verdwijnen. Pendelroutes tussen voedsel- en rustgebieden kunnen mogelijk worden verstoord door oprichting van windmolenparken (barrièrewerking). Landschappelijke en bodemveranderingen in getijdengebieden door werkzaamheden, herinrichting en baggerwerkzaamheden of door

klimaatsveranderingen kunnen negatieve effecten op de rust- en voedselomstandigheden van de krombekstrandloper hebben.

4. Huidig voorkomen

De krombekstrandloper overwintert niet in Nederland en de aantallen die tijdens de najaarstrek in Nederland aan de grond komen zijn erg variabel. Waarschijnlijk wordt tijdens reguliere tellingen een deel van de aanwezige krombekken gemist omdat ze gemengd met bonte strandlopers voorkomen en temidden van deze grote groepen lastig zijn te herkennen. Soms zijn grotere concentraties aanwezig. Zo zijn bijv. alleen in Noordwest-Friesland 1.560 krombekstrandlopers geteld en in de Oosterschelde soms meer dan 1.000. Waarschijnlijk waren het ook bij deze tellingen in werkelijkheid veel meer, omdat men veel krombekken over het hoofd heeft gezien. In de Waddenzee schat men het aantal krombekken in 'topjaren' op 6.000. Al met al blijkt ook uit deze getallen dat maar een zeer klein deel van de internationale 'flyway'populatie van de krombek in Nederland komt.
Grote aantallen zijn in ons land alleen aanwezig in de getijdenwateren.

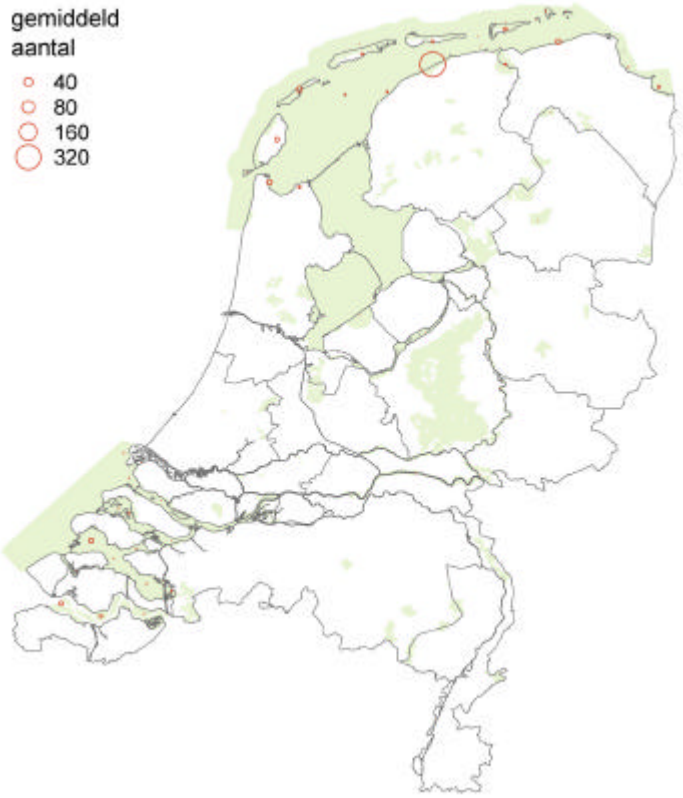

Verspreidingskaart krombekstrandloper

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De jaarlijks aanwezige aantallen krombekstrandlopers vertonen sterke schommelingen, die in sterke mate afhankelijk zijn van het broedsucces in het betreffende jaar. Het broedsucces wordt in sterke mate bepaald door de lemmingencyclus in de arctische broedgebieden. Als er veel lemmingen zijn, dan worden de jonge steltlopers minder bejaagd door roofdieren en is er sprake van een goed broedsucces. Zijn er weinig lemmingen, dan eten de plaatselijk aanwezige roofdieren veel vogelkuikens en is het broedsucces klein.
Uit de in ons land vastgestelde aantallen krombekstrandlopers kan geen trend worden afgeleid. De trend in de internationale 'flyway'populatie is niet geanalyseerd. De aantallen op de Banc d'Arguin, één van de belangrijkste overwinteringsgebieden van de soort in West-Afrika, zijn in 1997/2000 toegenomen in vergelijking tot de jaren 1980-1990. In 2001 zijn daar echter relatief lage

waarden geteld. Ook daar is mogelijk sprake van een vertroebeling van het beeld door het sterk variërende broedsucces.

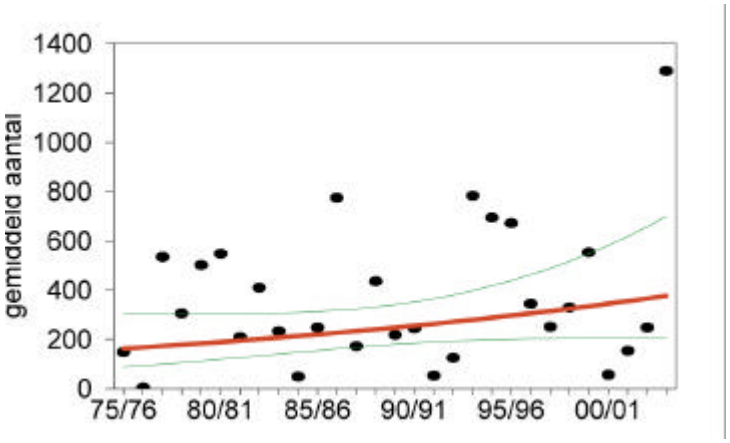

Aantalsontwikkeling krombekstrandloper

Recente ontwikkelingen: De trend kan door relatief grote schommelingen niet goed bepaald worden.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Het verspreidingsgebied van de krombekstrandloper is waarschijnlijk niet veranderd.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De krombekstrandloperaantallen lijken stabiel.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omvang en de kwaliteit van geschikt leefgebied voor de krombekstrandloper nemen niet wezenlijk af.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
De omvang van het leefgebied vermindert mogelijk enigszins door inkrimping van de droogvallende intergetijdenplaten in de Oosterschelde.Er zijn verder geen wezenlijke deze soort bedreigende factoren bekend.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 340 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie volstaat bij deze soort.

Oordeel: gunstig

Beoordeling staat van instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	Gunstig
Populatie	gunstig	Gunstig
Leefgebied	gunstig	Gunstig
Toekomst	gunstig	Gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**Gunstig**

6. Bronnen

- Austin G.E. & Rehfish M.M. 2003. The likely impact of sea level rise on waders (*Charadrii*) wintering on estuaries. Journal for Nature Conservation 11: 43-58.
- Austin G.E., Peachel I. & Rehfisch M.M. 2000. Regional trends in coastal wintering waders in Britain. Bird Study 47: 352-371.
- Cayford J. 1993. Wader disturbance: a theoretical overview. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 3-5.
- Clemens T. & Lammen C. 1995. Windkraftanlagen und Rastplätze von Küstenvögeln -ein Nutzugskonflikt. Seevögel 16: 34-38.
- Davidson N.V. & Rothwell P. 1993. Human disturbance to waterfowl on estuaries: conservation and coastal management implications of current knowlegde. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 97-105.
- Ens B.J., Wintermans G.J.M. & Smit C.J. 1993. Verspreiding van overwinterende wadvogels in de Nederlandse Waddenzee. Limosa 66: 137-144.
- Jukema, J. 1979. Krombekstrandlopers langs de Friese kust. Vanellus 40: 28-35.
- Koffijberg K., Blew J., Eskildsen K., Günther K., Koks B., Laursen K., Rasmussen L.M., Potel P. & Südbeck P. 2003. High tide roosts in the Wadden Sea. A review of bird distribution, protection regimes and potential sources of anthropogenic disturbance. Wadden Sea Ecosystem 16. CWSS/TMAG/JMMB, Wilhelmshaven.
- Leopold M.F., Smit C.J., Goedhart P.W., Van Roomen M., Van Winden E. & Van Turnhout C. 2004. Langjarige trends in aantallen wadvogels in relatie tot de kokkelvisserij en het gevoerde beleid in deze; eindverslag EVA II (Evaluatie schelpdiervisserij tweede fase) Deelproject C2. Alterra-rapport 954. Alterra, Wageningen.
- Piersma T. & Koolhaas A. 1997. Shorebirds, shellfish(eries) and sediments around Griend, western Wadden Sea, 1988-1996. Rapport 1997-7. NIOZ, Texel.
- Piersma T., Koolhaas A., Dekinga A., Beukema J.J., Dekker R. & Essink K. 2001. Long-term indirect effects of mechanical cockle-dredging on intertidal bivalve stocks in the Wadden Sea. Journal of Applied Ecology 38: 976-990.
- Roselaar C.S. 1979. Fluctuaties in aantallen Krombekstrandlopers *Calidris ferruginea*. Watervogels 4: 202-210.
- Schekkerman H., Meininger P.L. & Meire P.M. 1994. Changes in the waterbird populations of the Oosterschelde (SW Netherlands) as a result of large-scale coastal engineering works. Hydrobiologia 282/283: 509-524.
- Schothorst E. & Veenendaal D. 1999. Verstoring van vogels langs de Groninger Noordkust. De Grauwe Gors 27 (1): 7-13.
- Spaans B., Bruinzeel L. & Smit C.J. 1996. Effecten van verstoring door mensen op wadvogels in de Waddenzee en de Oosterschelde. IBN-rapport 202. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Bonte strandloper (*Calidris alpina*) (A149)

1. Status

Vogelrichtlijn Bijlage I (alleen de ondersoort *C. a. schinzii*, sinds 2004). De ondersoort *C. a. alpina* is een geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De bonte strandloper is een steltloper die broedt in de toendra's van gematigde en arctische klimaatszones in Scandinavië, de Baltische Staten en West-Rusland maar ook hoogarctische broedgebieden kent in Centraal- en Oost- Azië.
De bonte strandloper komt in Nederland voor als doortrekker en als overwinteraar en het is een van de meest talrijke vogelsoorten in de Waddenzee en in de Delta. Op sommige plaatsen concentreren zich groepen van enkele tienduizenden bonte strandlopers. De soort kan in veel kleinere aantallen ook worden aangetroffen in het binnenland, langs rivieren, meren, plassen en dergelijke.
De vogels die door Nederland trekken overwinteren in wadgebieden en estuaria langs de kusten van Noordwest- en Zuidwest-Europa en in West-Afrika.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding is bij de populatie van de bonte strandloper in de Europese Unie volgens 'BirdLife' ongunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende bonte strandlopers liggen deels in Noord-Europa en Noordwest-Siberië (dit is de ondersoort *Calidris alpina alpina*) Een ander deel broedt op IJsland, de Britse eilanden en rond de Oostzee (ondersoort *C. a. schinzii*) en op Groenland
Bij *C. a. alpina* worden twee deelpopulaties onderscheiden. De voor Nederland relevante West-Europese populatie wordt geschat op 1.330.000 vogels. Hiervan verblijft omstreeks 28% een tijdje in Nederland. Bij *C. a. schinzii* worden drie deelpopulaties onderscheiden. In Nederland komen vogels van de kleine 4.000 vogels tellende populatie voor die broedt in Zuid-Scandinavië en de Baltische staten. Welk percentage daarvan in Nederland verblijft is niet bekend.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De bonte strandloper komt vooral voor in getijdengebieden en estuaria. Kleine aantallen bonte strandlopers zijn te zien in zoetwater-'wetlands' in het binnenland. De voedselbiotopen zijn zandige maar ook zeer slikkige platen in getijdengebieden en alle gradaties daar tussenin. De bonte strandlopers zoeken ook voedsel in drooggevallen slikken in moerassen of op slikkige oevers van rivieren, in plassen en andere wateren. Vooral na hevige regenval komen bonte strandlopers ook foeragerend voor op akkers en in weilanden. De soort zoekt zowel overdag als 's nachts naar voedsel. Tijdens hoogwater gaat de soort soms door met voedselzoeken op hooggelegen delen van de getijdenplaten, aan de kwelder- of dijkrand of op drassige plaatsen binnendijks. De bonte strandloperen gebruiken doorgaans kwelders, zand- en modderbanken, stranden en inlagen als gezamenlijke hoogwatervluchtplaatsen en deelt die plaatsen vaak met andere vogelsoorten. Het rusten en afwachten van het eb ('overtijen') gebeurt bij voorkeur op locaties met weinig vegetatie.

Voedsel: De bonte strandloper foerageert op bodemfauna. Hij eet voornamelijk wormen, kleine schelpdieren en kreeftachtigen.

Rust: Voedselzoekende bonte strandlopers in het kustgebied reageren op verstoring vanaf een afstand van ruim 90 m. Op hoogwatervluchtplaatsen is de soort in het algemeen veel verstoringsgevoeliger. Daar treedt verontrusting van de bonte strandloper op vanaf een afstand van 500 m. Vooral wandelaars, kite-surfers, droogvallende schepen, gemotoriseerd recreatieverkeer, ook vliegverkeer en werkzaamheden in de voedsel- en rustgebieden kunnen bonte strandlopers verstoren. Pendelroutes tussen voedsel- en rustgebieden kunnen mogelijk worden verstoord door oprichting van windmolenparken (barrièrewerking). Landschappelijke en bodemveranderingen in getijdengebieden door werkzaamheden, herinrichting en baggerwerkzaamheden of door klimaatsveranderingen kunnen negatieve doorwerken op de aantallen en verspreiding van de bonte strandloper. Zo heeft bijvoorbeeld de aanleg van de stormvloedkering Oosterschelde waarschijnlijk invloed op de populatie gehad.

4. Huidig voorkomen

Het overgrote deel van de in Nederland aanwezige bonte strandlopers concentreert zich in de intergetijdengebieden in de Waddenzee en de Delta. Tijdens de najaar- en de voorjaarstrek en soms ook in de winter zijn kleine aantallen aanwezig in Noord-Holland, langs de grote rivieren, rond het IJsselmeer en langs de Noord- en Zuid-Hollandse kust. De soort komt voornamelijk voor in Natura 2000 gebieden (Waddenzee, Oosterschelde, Westerschelde, Voordelta).

Verspreidingskaart bonte strandloper

5. Beoordeling landelijk gunstige staat van instandhouding

Trends in Nederland: De gemiddelde aantallen bonte strandlopers in Nederland zijn in de jaren 1999-2001 opgelopen naar 170.000 exemplaren. In de Waddenzee is vanaf 1985 sprake van een duidelijke toename, in de Delta zijn de aantallen stabiel.

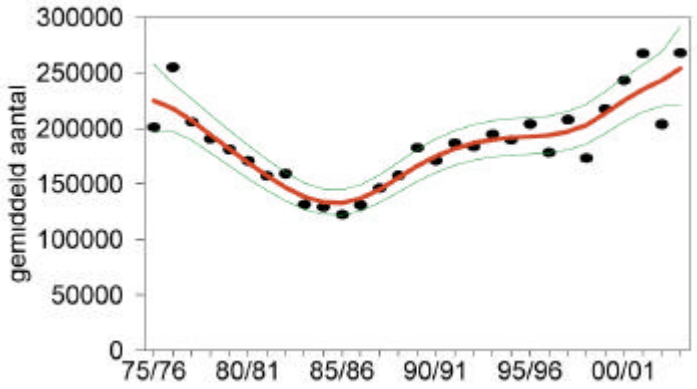

Aantalsontwikkeling bonte strandloper

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de bonte strandloper laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename zien. Ook over de meest recente periode 1995-2003 neemt de populatie matig toe.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig

Beoordelingsaspect populatie: gunstig

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: Het toekomstperspectief van de bonte strandloper wordt, gelet op de aanwezigheid van de soort in Natura 2000-gebieden, als positief beoordeeld. De soort lijkt onder meer te profiteren van de opgetreden toename van wormenfauna ('verworming') in de Waddenzee.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 187.300 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie volstaat bij deze soort.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Austin G.E. & Rehfish M.M. 2003. The likely impact of sea level rise on waders (*Charadrii*) wintering on estuaries. Journal for Nature Conservation 11: 43-58.

- Austin G.E., Peachel I. & Rehfisch M.M. 2000. Regional trends in coastal wintering waders in Britain. Bird Study 47: 352-371.
- Cayford J. 1993. Wader disturbance: a theoretical overview. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 3-5.
- Clemens T. & Lammen C. 1995. Windkraftanlagen und Rastplätze von Küstenvögeln -ein Nutzugskonflikt. Seevögel 16: 34-38.
- Davidson N.V. & Rothwell P. 1993. Human disturbance to waterfowl on estuaries: conservation and coastal management implications of current knowlegde. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 97-105.
- Ens B.J., Wintermans G.J.M. & Smit C.J. 1993. Verspreiding van overwinterende wadvogels in de Nederlandse Waddenzee. Limosa 66: 137-144.
- Koepff C. & Dietrich K. 1986. Störungen von Küstenvögeln durch Wasserfahrzeuge. Vogelwarte 33: 232-248.
- Koffijberg K., Blew J., Eskildsen K., Günther K., Koks B., Laursen K., Rasmussen L.M., Potel P. & Südbeck P. 2003. High tide roosts in the Wadden Sea. A review of bird distribution, protection regimes and potential sources of anthropogenic disturbance. Wadden Sea Ecosystem 16. CWSS/TMAG/JMMB, Wilhelmshaven.
- Leopold M.F., Smit C.J., Goedhart P.W., Van Roomen M., Van Winden E. & Van Turnhout C. 2004. Langjarige trends in aantallen wadvogels in relatie tot de kokkelvisserij en het gevoerde beleid in deze; eindverslag EVA II (Evaluatie schelpdiervisserij tweede fase) Deelproject C2. Alterra-rapport 954. Alterra, Wageningen.
- Piersma T. & Koolhaas A. 1997. Shorebirds, shellfish(eries) and sediments around Griend, western Wadden Sea, 1988-1996. Rapport 1997-7. NIOZ, Texel.
- Piersma T., Koolhaas A., Dekinga A., Beukema J.J., Dekker R. & Essink K. 2001. Long-term indirect effects of mechanical cockle-dredging on intertidal bivalve stocks in the Wadden Sea. Journal of Applied Ecology 38: 976-990.
- Schekkerman H., Meininger P.L. & Meire P.M. 1994. Changes in the waterbird populations of the Oosterschelde (SW Netherlands) as a result of large-scale coastal engineering works. Hydrobiologia 282/283: 509-524.
- Schothorst E. & Veenendaal D. 1999. Verstoring van vogels langs de Groninger Noordkust. De Grauwe Gors 27 (1): 7-13.
- Spaans B., Bruinzeel L. & Smit C.J. 1996. Effecten van verstoring door mensen op wadvogels in de Waddenzee en de Oosterschelde. IBN-rapport 202. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Kemphaan (*Philomachus pugnax*) A151

1. Status

Vogelrichtlijn Bijlage I (sinds 1985). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel én als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De kemphaan is een steltloper met een opvallend verschil tussen de twee geslachten. De mannetjes zijn groter en vallen op door een bonte, van vogel tot vogel verschillende, kraag van veren rond de hals. Ze gebruiken die kraag bij de verdediging van een klein eigen plekje op een gemeenschappelijke 'kampplaats'. De vrouwtjes komen er naar toe om te worden bevrucht en verzorgen vervolgens in hun ééntje de broedzorg en de jongen. Zij nestelen en foerageren bij voorkeur in extensief beheerde, vochtige graslanden met ondiepe sloten en poelen. Buiten de broedtijd foerageert deze steltloper ook op drogere graslanden en in slikkige oeverzones. Het broedgebied van de kemphaanpopulatie strekt zich uit van Groot Brittannië en Scandinavië tot aan de Beringstraat, voor het merendeel broedt de soort boven de 60° noorderbreedte. Er worden geen ondersoorten onderscheiden. De kemphaan is een trekvogel en het merendeel van de populatie overwintert in Afrika. In Nederland zijn kemphanen in alle maanden van het jaar te zien, maar de aantallen zijn het grootst in maart-mei en juli-september.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de kemphaan in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. Bij de kemphaan worden drie populaties onderscheiden. De omvang van de voor Nederland relevante populatie is niet goed bekend in verband met een onscherp begrensde verspreiding. Het broedgebied van deze populatie strekt zich uit over Centraal en Noord-Europa tot in Siberië en de populatie overwintert in West-Afrika. Het aantal broedende vrouwtjes van alle populaties samen wordt geschat op 2.280.000 vogels. Voor de berekening van het relatieve belang van Nederland binnen Europa is een populatie-omvang van een miljoen vogels aangenomen. De omvang van de internationale Europese populatie neemt af.
1. Broedvogels: Het Nederlandse broedvoorkomen van de kemphaan bevindt zich aan de zuidgrens van de het Europese verspreidingsgebied van de soort. Alle zuidelijke broedpopulaties staan er zeer slecht voor, terwijl de Europese populatie als geheel over de gehele periode 1970-2000 sterk is afgenomen en als kwetsbaar geldt. De populatie omvat 51.000-71.000 paren in landen Europese Unie, hiervan verblijft minder dan 1% in Nederland.
2. Niet-broedvogels: Hoewel de kemphaan in Nederland alle maanden gezien wordt is het in ons land vooral een doortrekker. De hoogste aantallen kemphanen worden in ons land geteld in april tijdens de voorjaarstrek. Daarbij gebruiken de vrouwtjes deels andere vliegroutes dan de mannetjes, in Friesland zijn de hanen in het voorjaar ver in de meerderheid. Naar schatting verblijft gemiddeld slechts 25% van de kemphanen in Nederland in de gebieden waar de vogelstand wordt gevolgd ('monitoringsgebieden'). Hiermee rekening houdend bedroeg het seizoensmaximum van de in Nederland aanwezige vogels (in april) in 1999/2000 t/m 2003/2004 gemiddeld ongeveer 35.000 vogels. Daarvan uitgaande bedraagt het maximumaantal kemphanen in Nederland tijdens de voorjaarstrek totaal naar schatting 3,5% van de internationale Europese populatie bedraagt.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied:
1. Broedvogels: De broedbiotoop van de kemphaan bestaat uit vochtige en schrale graslanden in open landschappen, voornamelijk in veenweide- en klei-op-veen-gebieden die minstens 5 ha groot zijn. De nestplaats is gelegen in schrale, eventueel licht beweide graslanden met een gevarieerde en 'pollige' vegetatiestructuur. Favoriet zijn daarbij graslanden die bovendien 's winters onder water staan. Soms broeden de hennetjes in de buurt van elkaar, in 'semi-koloniaal' verband. De voedselbiotopen van de kemphanen zijn graslanden met een hoog grondwaterpeil in het voorjaar en ondiepe sloten en poelen. De vrouwtjes trekken met de jongen naar graslanden met korte begroeiingen om te foerageren. Als baltsplaats gebruiken de kemphanen ook korte grazige vegetaties, meestal liggen de baltsplaatsen langs de waterkant en vaak op een iets verhoogde plek. De soort is gevoelig voor intensivering van het landbouwgebruik. Intensivering van het agrarische gebruik van de graslanden neerkomend op ontwatering, overbemesting, vroeg en frequent maaien en hoge beweidingsdruk, maakt broedbiotopen ongeschikt.
2. Niet-broedvogels: Kemphanen zijn buiten het broedseizoen zowel aan te treffen in ondiepe zoetwatermoerassen en andere ondiepe waterplassen als in agrarisch gebied. Kemphanen brengen vooral tijdens de najaarstrek een bezoek aan zoetwatermoerassen of 'wetlands', bij voorkeur verblijven ze dan in delen met ondiep water of slikkige drooggevallen oeverzones. Tijdens de voorjaarstrek en 's winters, met kleine aantallen, zijn de kemphanen vooral in agrarisch gebied te zien. Ze vertonen voorkeur voor veen- en klei-op-veen polders en vochtige, liefst licht bemeste graslandpercelen met korte en een wat kruidachtige vegetatie. Er zijn aanwijzingen dat kemphennen kieskeuriger zijn bij de graslandkeuze dan kemphanen. Zij hebben voorkeur voor nattere graslanden dichter bij de slaapplaats. Dit zou wellicht kunnen verklaren waarom in het voorjaar meer vrouwtjes door Oost-Europa trekken terwijl mannetjes in Nederland dan 60-80% van het totaal uitmaken. In najaar en winter is de soort plaatselijk soms ook op stoppelvelden of andere pas bewerkte percelen met korte vegetatie te zien. De trekkers gebruiken gemeenschappelijke slaapplaatsen van waaruit ze voedselgebieden tot 5 km (plaatselijk tot 15 km) in de omtrek bezoeken. De slaapplaatsen zijn maximaal 10 cm diepe wateren en plas-dras terreinen, zoals onder water staande boezemlanden, zomerpolders, natte natuurontwikkelingsgebieden, uiterwaarden of drasse plekken in graslanden. Naast de aanwezigheid van ondiep water zijn rust en ligging in een open landschap essentieel voor een slaapplaats.
De kemphaan is gevoelig voor veranderingen in de vegetatiestructuur en vermindering van het voedsel- ofwel insectenaanbod in graslanden. Dergelijke veranderingen kunnen het gevolg zijn van een complex van activiteiten die de intensieve landbouw kenmerken zoals ontwatering, egalisering, herinzaai met hoogproductieve kruidenarme grasmengsels en hoge mestgiften. Verder is het inkrimpen van open graslandlandschappen nadelig voor de kemphaanpopulatie en kunnen voedselgebieden in 'wetlands' ongeschikt worden voor de kemphaan door instelling van een hoger of lager waterpeil. Ook kunnen voedselgebieden ongeschikt worden omdat er windmolenparken in of omheen worden gebouwd.

Voedsel: De kemphaan kent een grote variatie aan voedsel. In graslanden en op bewerkt land eten kemphanen overwegend regenwormen en larven van langpootmuggen (emelten). Ook eten ze op de grond levende insecten, larven, slakjes en in vegetatie aanwezige vliegjes. In moerassen vormen muggenlarven en aquatische insecten een belangrijke voedselbron. Daarnaast maakt ook plantaardig materiaal (zaden) deel uit van het dieet van de kemphaan.

Rust: Kemphanen bezoeken tijdens het voedselzoeken vooral terreinen die op enige afstand van bossen en bebouwing liggen. Ze foerageren zo dicht mogelijk bij de slaapplaats en gebruiken pendelroutes tussen slaapplaatsen en voedselgebieden. Veranderingen in de vegetatiestructuur waardoor bijv. hoge begroeiingen en monocultures ontstaan, en vermindering van het voedsel- ofwel insectenaanbod in graslanden kunnen nadelige gevolgen hebben voor de kemphaanaantallen en het verspreidingsgebied van de soort. Dat geldt ook voor het inkrimpen van open graslandlandschappen en het ongeschikt worden van voedselgebieden in 'wetlands' door instelling van een hoger of lager waterpeil. Ook kunnen voedselgebieden ongeschikt worden omdat er windmolenparken in of omheen worden gebouwd.
of windturbines barrières gaan vormen bij het pendelen van en naar de slaapplaats. De gevoeligheid van de kemphaan voor verstoring is gemiddeld (vanaf 100-300 m afstand). Ook de gevoeligheid voor verstoring van zijn leefgebied (open landschappen) is gemiddeld. Een effect van

verstoring op de populatie is onbekend. Een hoge recreatiedruk kan echter voedselgebieden ongeschikt maken en de voedselopname van vogels beperken. Landrecreatie vormt hierbij de grootste bedreiging.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie ten minste 50 kemphaan'hennen' vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (> 1.000 hennen). In samenhang met de wijze van bevruchting en voortplanting bij deze soort zijn relatief grote sleutelpopulaties nodig om genetische erosie te voorkomen.

4. Huidig voorkomen

4.1 Broedvogels

Het zwaartepunt van de broedverspreiding van de kemphaan ligt in Friesland (in natuurreservaten en natte veenweidegebieden in het 'Lage Midden' van de provincie) en in Noord-Holland (Waterland, Wormer- en Jisperveld, Alkmaardermeer). Elders komt de soort spaarzaam voor (o.a in Eempolders en Ackerdijkse Plassen ZH). De kemphaan is uitgestorven in Oost- en Zuid-Nederland. Het voorkomen in Friesland vertoont steeds meer schommelingen en is mogelijk afhankelijk van achterblijvende trekkers.

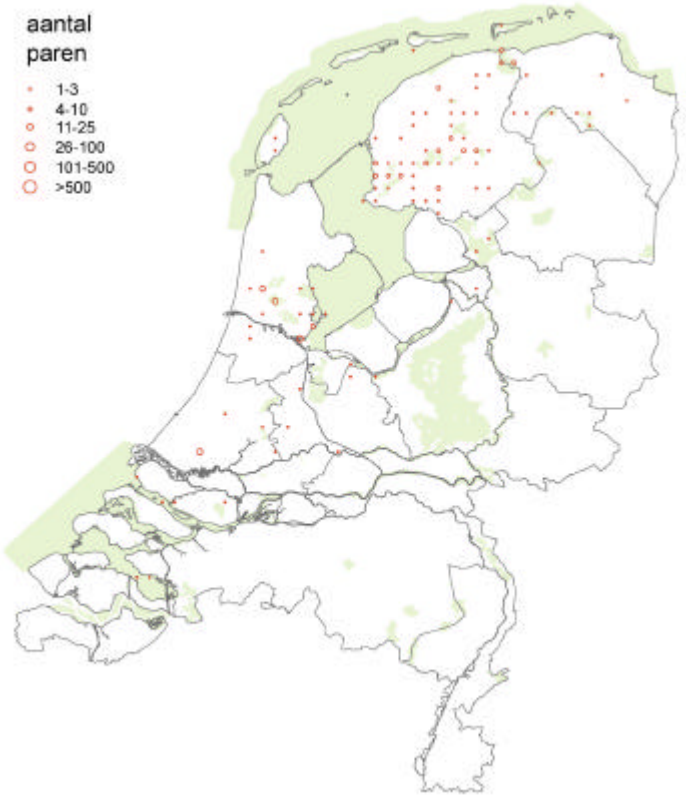

Verspreidingskaart kemphaan (broedvogel)

4.2 Niet-broedvogels

Er zijn niet voldoende gegevens om een gedegen verspreidingsbeeld van de niet-broedende kemphanen te presenteren. Belangrijke pleisterplaatsen liggen echter allemaal in Friesland en omgeving, met name zijn dat het IJsselmeer (Friese kust), Witte en Zwarte Brekken, Sneekermeergebied, Oudegaasterbrekken e.o. en Oostvaardersplassen (alleen bij lage waterstand). In mindere mate pleisteren de kemphanen ook in Noord-Holland. De weinige in ons land overwinterende kemphanen houden zich vooral op in Zeeuws-Vlaanderen.

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

5.1 Broedvogels

Trends in Nederland: De aantallen broedende hennen zijn in de tweede helft van de 20e eeuw sterk afgenomen. In de jaren 1950 waren er minstens 5.000, in 1978 hoogstens 1.500, in 1994 zijn 300-400 broedende hennen geteld. De achteruitgang werd in de jaren 1970-1990 enigszins afgeremd door een explosieve toename van de soort in het Lauwersmeer waar tijdelijk veel broedgebied beschikbaar was, maar zette daarna door. In 1998-2000 werd de landelijke broedpopulatie van de kemphaan geschat op 100-140 hennen, in 2002 op 90-120 en in 2003 op maximaal 85. De Nederlandse aantallen zijn geslonken tot 2% van de aantallen in de jaren 1950-1965.

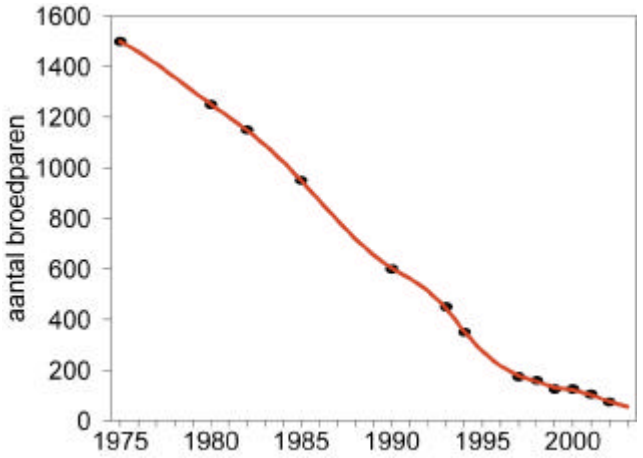

Aantalsontwikkeling broedparen kemphaan

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse broedpopulatie van de kemphaan laat sinds 1981 (1981-2003) een sterke afname zien. Ook over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een sterke afname.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: zeer ongunstig
Vanaf 1973-1977, toen de soort al decennia lang achteruit was gegaan, is de verspreiding met ruim 80% afgenomen. In totaal kwam de soort voor in 96 atlasblokken, is ze verdwenen uit ongeveer 257 atlasblokken en verschenen in 8. Rond 1975 waren de schaarse broedlocaties op de hoge gronden al grotendeels verlaten en was de verspreiding ook in het rivierengebied en in het laagveengebied van Zuid-Holland al sterk gekrompen. Toch kende de soort toen nog een vrij ruime verspreiding in Nederland. Nu is de soort als broedvogel verdwenen van de hoger gelegen gronden van Oost- en Zuid-Nederland en in veel lage delen van het land, zoals in het Deltagebied.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig
De Nederlandse broedpopulatie van de kemphaan telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 1.200 paren en in 1999-2003 gemiddeld 110 paren. Dat recente aantal is veel lager dan de gunstige referentie.

Beoordelingsaspect leefgebied: zeer ongunstig
Door versnippering van het leefgebied zijn de resterende Noordwest-Europese populaties van de kemphaan geïsoleerd geraakt. Een tijdelijk belangrijke broedpopulatie in drooggevallen gebied in het Lauwersmeer kon zich niet handhaven als gevolg van herinrichting van het terrein, verbossing en verruiging.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: zeer ongunstig
De toekomst voor de kemphaan als broedvogel in ons land oogt somber, want er zijn geen redenen om aan te nemen dat de achteruitgang die al decennia lang plaatsvindt binnenkort zal stoppen. De soort weet in feite alleen (en met moeite) te overleven in speciale reservaten waar het terreinbeheer afwijkt van het voor weidevogels gangbare beheer. De Nederlandse populatie lijkt steeds afhankelijker te worden van vogels die vanuit de buurlanden komen (gelet op de jaarlijkse

fluctuaties in vooral Friesland). Omdat ook daar de populaties meestal achteruitgaan, biedt dit weinig vertrouwen in de toekomst. Het is onduidelijk of ook klimaatfactoren een rol spelen bij de achteruitgang van deze soort. De voorspelde opwarming is niet gunstig voor deze vooral in noordelijke streken broedende soort.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 39.500 vogels (seizoensmaximum).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Vereist is een herstel van de populatiegrootte en het verspreidingsgebied waarbij de broedvogelpopulatie van de kemphaan ten minste 20 sleutelpopulaties omvat met ieder tenminste 50 hennen (> 1.000 paren). Gezien de manier van voortplanting zijn relatief grote sleutelpopulaties gewenst. Er dient voor de streefpopulatie voldoende aan geschikt, extensief beheerd, agrarisch leefgebied aanwezig te zijn. Bijzonder belangrijk is een langer uitstel van de eerste maaidatum, omdat het maaien ook in weidevogelreservaten veelal voor de kemphaan te vroeg in het voorjaar gebeurt. Een herstel van de kemphaanbroedpopulatie is moeilijk realiseerbaar omdat de achteruitgang onverminderd door lijkt te gaan. De Nederlandse populatie is steeds meer afhankelijk van instroom van buitenlandse populaties.

Oordeel: Voor de broedvogelpopulatie van de kemphaan wordt de staat van instandhouding als zeer ongunstig beoordeeld, omdat zowel de bezettingsgraad als de omvang van de populatie vanaf 1981 sterk achteruit is gegaan. De aantalsafname (1981-2003) is statistisch significant. Bovendien is de soort uit de regio's Midden en Zuid als broedvogel verdwenen en is de populatie kleiner dan 125 'broedparen' (omgerekend vanuit de hennen). De staat van instandhouding van niet-broedvogels is onbekend. De soort is als 'bedreigd' opgenomen in de nationale (rode) lijsten van met uitsterven bedreigde of speciaal gevaar lopende soorten (van 1994 en 1996), in de lijst van 2004 is hij vermeld als 'ernstig bedreigd'.

Beoordeling staat van instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Populatie	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Toekomstperspectief	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**zeer ongunstig**

5.2 Niet-broedvogels

Trends in Nederland: Door de onscherp begrensde verspreiding van de kemphaan over Nederland en het daaraan verbonden lage percentage dat in de monitoringsgebieden geteld wordt, zijn de gegevens niet geschikt voor trendanalyse. Tellingen van de vogels op slaapplaatsen geven een completer beeld, maar zijn nog slechts beperkt beschikbaar en daardoor minder geschikt voor een trendanalyse.

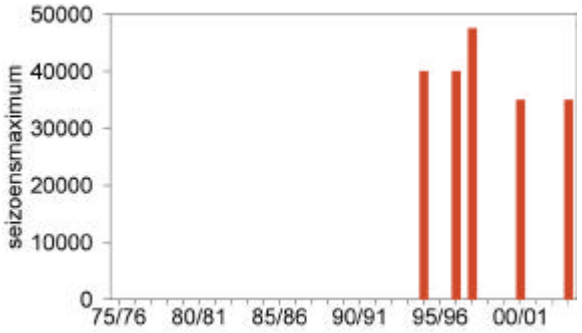

Aantalsontwikkeling kemphaan (niet broedvogel)

Recente ontwikkelingen: Op de belangrijkste pleisterplaatsen van de kemphaan treden vaak sterke jaar-op-jaar schommelingen in aantallen op. Er zijn te weinig gegevens beschikbaar voor trendanalyses.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
De beschikbare dataset is niet geschikt voor het maken van een verspreidingsbeeld van de niet-broedende kemphanen. Er zijn geen duidelijke aanwijzingen voor eventuele veranderingen in verspreiding.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
In samenhang met de onscherpe begrenzing van het verspreidingsgebied verblijven gemiddeld genomen de meeste kemphanen buiten het netwerk van monitoringsgebieden. De gegevens verzameld in het meetnet zijn daardoor niet geschikt voor een trendanalyse. Gegevens verzameld op slaapplaatsen zijn vooralsnog alleen over een korte periode beschikbaar. Er is mogelijk sprake van afname maar deze is binnen de beperkte dataset niet significant.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
Er zijn geen duidelijke aanwijzingen voor een verandering in de kwaliteit van het leefgebied voor niet-broedvogels van de kemphaan.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig
In de toekomst is enige afname van de aantallen te verwachten vanwege de afname van omvang van de internationale Europese populatie van de kemphaan.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en kwaliteit leefgebied voor herstel populatie van ten minste 1 .000 hennen verdeeld over ten minste 10 sleutelpopulaties.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Gewenst is een leefgebied met voldoende omvang en van voldoende kwaliteit voor een seizoensmaximumaantal van 39.500 vogels van de soort in het landelijke netwerk van monitoringsgebieden. Dat aantal is de gemiddelde waarde van de seizoensgemiddelden van 1994/1995 t/m 2003/2004. Vóór 1994 zijn geen gegevens voor trendanalyse beschikbaar.

Oordeel: Het oordeel is 'matig ongunstig' op grond van de toekomstverwachting.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	gunstig	**matig ongunstig**

6. Bronnen

- Beintema, A.J., Moedt, O. & Ellinger, D. 1995. Ecologische atlas van de Nederlandse weidevogels. Schuyt & Co, Haarlem.
- Castelijns H. 1994. Grutto en Kemphaan overwinteren in toenemende mate in Zeeuws-Vlaanderen. Limosa 67: 113-115.
- Castelijns H., Marteijn E.C.L., Krebs. B. & Burggraeve G. 1988. Overwinterende Kemphanen Philomachus pugnax in ZW-Nederland en NW-België. Limosa 61: 119-124.
- Cayford J. 1993. Wader disturbance: a theoretical overview. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 3-5.
- Clemens T. & Lammen C. 1995. Windkraftanlagen und Rastplätze von Küstenvögeln -ein Nutzugskonflikt. Seevögel 16: 34-38.
- Jukema J., Piersma T., Hulscher J.B., Bunskoeke E.J., Koolhaas A. & Veenstra A. 2001. Goudplevieren en wilsterflappers. Fryske Akademie/KNNV, Leeuwarden/Utrecht.
- Geld, J. van der & Leguijt, R. 1996. De kemphaan terug in de Nederlandse graslanden. Levende Natuur 97: 134-138.
- Schreiber M. 2000. Windkraftanlagen als Störquellen für Gastvögel. In: Winkelbrandt A., Bless R., Herbert M., Kröger K., Merck T., Netz-Gerten B., Schiller J., Schubert S. & Schweppe-Kraft B. (eds), Empfehlungen des Bundesamtes für Naturschutz zu naturschutzverträglichen Windkraftanlagen. Bundesamt für Naturschutz, Bonn-Bad Godesberg.
- Sierdsema, H. 1996. Weidevogels & (a)biotische randvoorwaarden. Nota SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Verkuil Y. & de Goeij P. 2003. Kemphennen willen wat anders: weilandenkeuze van doortrekkende Kemphanen in het voorjaar in Zuidwest-Friesland. Limosa 76: 157-168.
- Winden J. van der, Teunissen W.A. & Engelmoer M. 1996. Niet-broedende watervogels in Nederlandse grasland-ecosystemen. Werkdocument IKC Natuurbeheer nr. W-112. Wageningen.
- Wymenga E. 2000. Steltlopers op Friese slaapplaatsen in het mkz-voorjaar van 2001. Twirre 11 (4): 1-6.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Watersnip (*Gallinago gallinago*) A153

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De mannetjes van de watersnip vallen in de broedtijd op door hun opvallende baltsgedrag: ze laten zich in een steile lijn uit de lucht naar beneden vallen, waarbij de staartpennen een opvallend 'mekkerend' geluid teweeg brengen. Dit heeft hun de volksnaam 'hemelgeit' opgeleverd. De watersnip nestelt in allerlei vochtige terreinen, zoals moerassen, veengebieden en drassige graslanden waarbij de aanwezigheid van zachte bodem van belang is voor het voedsel zoeken. De Nederlandse broedvogels zijn trekvogels en overwinteren tot in Noord-Afrika.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de watersnip in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. Watersnippen broeden bijna in heel Europa, in Siberië en in Noord-Amerika. In Europa is het vooral een broedvogel van het noorden en het westen. Het merendeel van de Europese vogels broedt in Fenno-Scandinavië en op IJsland. De Europese broedpopulatie (300.000-450.000 paren in landen van de Europese Unie, <1% daarvan in Nederland) is in de periode 1970-2000 matig afgenomen. In de ons omringende landen was de afname even ernstig als in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De broedbiotoop van de watersnip bestaat uit moerassig laagveen, hoogveen en natte heiden en zeer vochtige schrale graslanden op veengrond of in uiterwaarden en open beekdalen. De nestplaats is gelegen in de verlandingszone van moerasgebieden of in gemaaide rietvelden. In grasland nestelt de soort alleen in vochtige hooilanden en extensief beweide natte graslanden met een waterpeil van 0-20 cm beneden het maaiveld. De oppervlakte van de nestbiotoop hoeft niet groot te zijn. Het nest wordt gebouwd tussen graspollen van 15-20 cm hoogte, in lage ruigte of tussen veenmoswallen. De voedselbiotoop kan identiek zijn aan de nestbiotoop, maar kan ook apart liggen. De watersnip foerageert in ondiepe greppels, sloten, poeltjes, slikranden en in tot 10 cm diep water.

Voedsel: Het hoofdvoedsel bestaat uit onder het bodemoppervlak levende wormen, insectenlarven en andere ongewervelden.

Rust: De watersnip vertoont een gemiddelde verstoringsgevoeligheid (100-300 m). De gevoeligheid voor verstoring van het leefgebied is ook gemiddeld: het bestaat uit halfopen en open landschap. Omdat de watersnip leeft in natte en slecht toegankelijke gebieden zal de mate van verstoring door recreatie beperkt zijn. In de nabijheid van paden en wegen kan echter een verlaagd broedsucces door verstoring optreden. Waarschijnlijk is het effect van verstoring op de populatie matig groot. Vooral landrecreatie bedreigt de rust van de watersnip.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de watersnip ten minste 40 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (>800 paren).

4. Huidig voorkomen

De huidige verspreiding van de watersnip is voor het grootste deel beperkt tot de veenweidegebieden van Friesland, Noordwest-Overijssel (met als belangrijk bolwerk de omgeving van Giethoorn en Wanneperveen) en Noord-Holland (Zaanstreek), naast sommige beekdalen in Drenthe. Kleinere aantallen worden elders aangetroffen, zoals langs de grote rivieren, langs de randmeren, in enkele hoogveenreservaten en in andere natte graslanden. De meeste watersnippen broeden tegenwoordig in graslandreservaten en andere terreinen met een aangepast beheer.

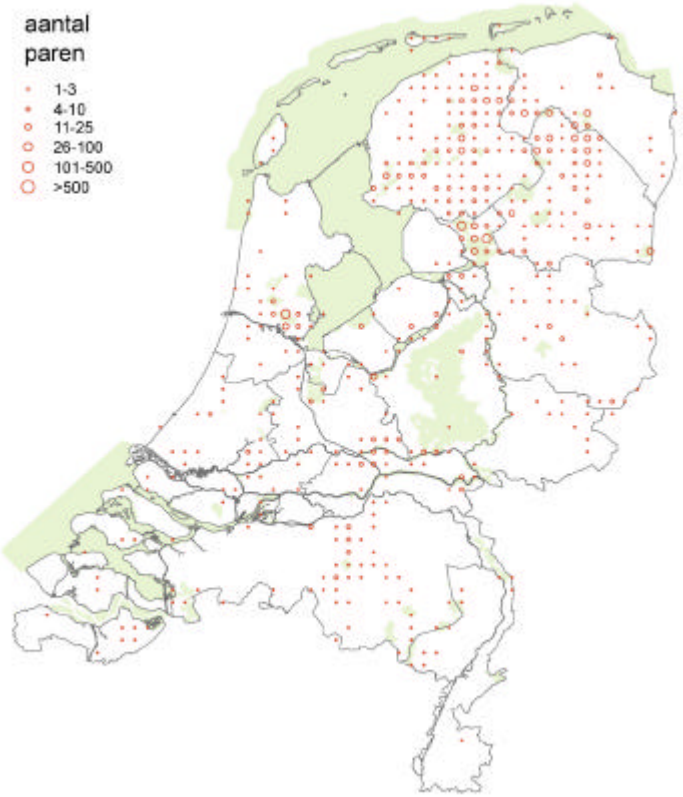

Verspreidingskaart watersnip

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De omvang van de Nederlandse broedpopulatie van de watersnip rond 1960 is niet bekend. In 1970-1980 heeft men die vroegere omvang gesteld op 5500 tot 10.000 paren, waarbij de lage inschatting vrijwel zeker té laag is. Uitgaande van de bovengrens van die schattingen zou de populatie zijn afgenomen met 85%. Deze scherpe afname wordt bevestigd door trendgegevens uit langjarig onderzochte proefvlakken. Die proefvlakken lieten in de periode 1965-1990 een afname van 70% zien, gevolgd door stabilisatie op een laag niveau. Omdat de betere weidevogelgebieden onevenredig zwaar zijn vertegenwoordigd in deze steekproef, moet de landelijke werkelijke afname in deze periode nog aanzienlijk sterker zijn geweest.

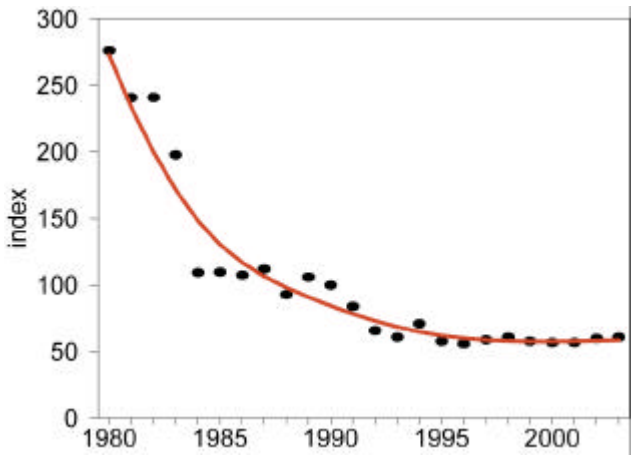

Aantalsontwikkeling broedparen watersnip

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de watersnip laat sinds 1981 (1981-2003) een matige afname zien (significant, < 5% per jaar). Over de periode 1994-2003 is de landelijke trend stabiel.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: zeer ongunstig
Sinds 1973-1977 is het verspreidingsgebied van de watersnip sterk gekrompen, met 64%. In het totaal kwam de soort voor in 441 atlasblokken, is ze verdwenen uit ongeveer 576 atlasblokken en verschenen in 29. De soort was rond 1975 al (nagenoeg) verdwenen uit tal van kleinere broedgebieden, vooral op de hoge gronden, zodat de afname ten opzichte van 1960 op ten minste 70% wordt gesteld. De soort is zo goed als verdwenen uit Limburg, en sterk afgenomen in Noord- en Zuid-Holland, het rivierengebied, Midden-Nederland en Noord-Brabant. Ook in Friesland en Drenthe waar van oudsher de vroegere bolwerken te vinden zijn is de soort deels verdwenen.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig
Sinds 1975 zijn de landelijke aantallen van de watersnip met bijna driekwart teruggelopen. In 1990 was de Nederlandse populatie al flink uitgedund. De telgegevens vanaf 1990 duiden op een verdere achteruitgang met 40%, die vooral in tussen 1990-1995 heeft plaatsgevonden. De Nederlandse broedpopulatie telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 4.500 paren en in 1999-2003 gemiddeld 1.400 paren. Dat laatste aantal is veel lager dan de gunstige referentie.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig
De broedbiotoop van de watersnip bestaat uit moerassige gebieden en zeer vochtige schrale graslanden op veengrond of in uiterwaarden en open beekdalen. Zulke terreinen zijn in de laatste decennia steeds meer onder druk komen te staan. Broeden in regulier cultuurland is vrijwel onmogelijk door intensivering van agrarisch graslandgebruik met ontwatering, overbemesting, vroeg en frequent maaien, hoge beweidingsdruk en egaliseren van grasland. Door verdroging worden moeras- en graslandgebieden tevens ongeschikt om te foerageren. De watersnippen kunnen met hun snavels niet meer in de bodem dringen. Verruiging van moerassig biotoop is slecht voor het bodemleven en dus voor het voedselaanbod. Door versnippering van leefgebied raken resterende populaties geïsoleerd. Nestpredatie is lokaal erg hoog.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: zeer ongunstig
In het reguliere agrarische gebied zullen de laatste watersnippen vermoedelijk binnen afzienbare tijd verdwijnen. In gebieden met een beheersovereenkomst en in sommige hoogveen-, natte heide- en moerasgebieden liggen meer kansen voor deze soort, die op gunstig terreinbeheer positief reageert. Een herstel van de eertijds grote Nederlandse populatie is onwaarschijnlijk aangezien het overgrote deel van de voormalige broedgebieden ongeschikt is geworden. In het gunstigste geval kan zich een Nederlandse broedpopulatie op laag niveau handhaven.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel populatie van 4.000 paren verdeeld over ten minste 20 sleutelpopulaties.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor een gunstige staat van instandhouding is herstel van omvang en kwaliteit van het leefgebied gewenst met herstel van de

oorspronkelijke broedgebieden van de watersnip tot een populatie van 4.000 paren verdeeld over ten minste 20 sleutelpopulaties. Vanuit populatie-ecologisch oogpunt wordt gesproken over minimaal 20 sleutelpopulaties met ieder ten minste 40 paren (>800 paren). Er dient voldoende geschikt leefgebied voor de streefpopulatie aanwezig te zijn, dat wil zeggen niet-verruigde moerassige gebieden en nat, schraal en extensief beheerd grasland.

Oordeel: zeer ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	matig ongunstig	zeer ongunstig
Populatie	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	zeer ongunstig	matig ongunstig
Toekomstperspectief	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Beintema, A.J., Moedt, O. & Ellinger D. 1995. Ecologische atlas van de Nederlandse weidevogels. Schuyt & Co, Haarlem.
- Brandsma, O.H. 1997. Het reservaatgebied Giethoorn-Wanneperveen, een van de laatste bolwerken van de Watersnip. Steltlopers 1: 21-29.
- Brandsma, O.H. 2000. Onderzoek weidevogelbeheer in het reservaatsgebied Giethoorn-Wanneperveen. Natuurmonumenten, 's Graveland.
- Nijland, F., Timmerman Azn., A. & Hosper, U. 1996. Weidevogelpopulaties op de Friese cultuurgronden in 1991 en de betekenis van graslandreservaten. Limosa 69: 57-66.
- Tanger, D. & Zomerdijk, P. 1989. De Watersnip als broedvogel in Noord-Holland. De Graspieper 9: 102-107.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Grutto (*Limosa limosa*) A156

1. Status

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 alleen relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De grutto is een grote steltloper die broedt in vochtig grasland. In Nederland broedden in 2004 naar schatting 62.000 paar, nog maar de helft van het aantal in de jaren zeventig. De aantallen van de grutto's zijn in ons land verreweg het grootst in maart, en ook in april aanzienlijk groot. Dan trekken grutto's die broeden in meer noordelijke streken, o.a. in Denemarken, Duitsland en IJsland, door Nederland. Kleine aantallen IJslandse grutto's overwinteren in Nederland, terwijl in recente jaren steeds grotere aantallen doortrekkers van de IJslandse populatie in het voorjaar in ons land pleisteren. Onze Nederlandse broedvogels overwinteren in Afrika (Senegal, Mali).

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de grutto in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende grutto's liggen op IJsland (ondersoort *L. l. islandica*) en in de gematigde klimaatszone van Europa (*L. l. limosa*). Bij *Limosa limosa* worden twee populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante West-Europese populatie wordt geschat op 170.000 vogels. Hiervan verblijft 80% korte of langere tijd in Nederland. De in Nederland overwinterende aantallen IJslandse grutto's *L.l.islandica* (max. 240) vormen maar een klein deel van de totale populatie van deze in aantal toenemende ondersoort (35.000 vogels). De recent sterk toegenomen aantallen IJslandse pleisteraars in maart-april (3.000-3.500 vogels in 2001 en 6.800-9.800 in 2002) zijn in internationaal opzicht wel van belang: het betreft 19-28% van de totale IJslandse populatie.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De grutto foerageert buiten de broedtijd vooral in open natte en vochtige gebieden. Grutto's zoeken hun voedsel zowel in moerassen en ondiepe meren als in overstroomde graslanden, bijvoorbeeld in boezemlanden en uiterwaarden. Ze gebruiken zowel voor als na het broedseizoen ondiepe wateren in dergelijke gebieden als gemeenschappelijke slaapplaatsen. Soms zijn rust/slaapplaats en voedselgebied echter tientallen kilometers van elkaar gescheiden. Grutto's in estuariene gebieden zijn meestal IJslandse vogels. De IJslandse ondersoort wordt tijdens de voorjaarstrek ook wel in het binnenland waargenomen, in 'wetlands' en langs rivieren.

Voedsel: De grutto eet voornamelijk op kleine ongewervelden. In graslanden voedt hij zich vooral met regenwormen, larven van langpootmuggen (emelten) en muggenlarven; in moerassen overwegend met muggenlarven en aasgarnalen. De overwinterende IJslandse grutto's foerageren op het wad vermoedelijk op wadpieren, zeeduizendpoten en kleine schelpdieren.

Rust: De grutto's zijn gevoelig voor verstoring, vooral als ze zich concentreren op gemeenschappelijke slaapplaatsen. Vooral verstoring door recreatie, door lichtbronnen en werkzaamheden vormt een bedreiging. Voedselgebieden worden ook aangetast door verminderde openheid als gevolg van oprukkende infrastructuur, bebouwing en windmolenparken.

4. Huidig voorkomen

De grutto's als niet-broedvogel komen verspreid over heel laag-Nederland voor. Er zijn daarbij belangrijke concentratiegebieden, onder meer langs de IJssel, de IJsselmeerkust en in de Zwarte en Witte Brekken bij Sneek. In de wintermaanden (september-januari) concentreren enkele honderden IJslandse grutto's zich in het zuidwesten, met name langs de Westerschelde. De doortrek van IJslandse grutto's in maart-april heeft een ruimere verspreiding. Dan komen aanzienlijke aantallen van die populatie in het rivierengebied voor, vooral langs de IJssel, en ook langs de Waddenkust (Wieringen).

5. Beoordeling landelijk gunstige staat van instandhouding

Trends in Nederland: De langjarige landelijke ontwikkeling is toename tussen midden jaren zeventig en eind jaren tachtig, gevolgd door stabilisatie. Dat laatste geeft een te positief beeld. Zie onder 'Recente ontwikkelingen'.
Het is onduidelijk of de aantallen in de rui- en opvetperiode van de populatie in de (na)zomer zijn veranderd. In de jaren 1970 en 1980 werden tienduizenden pleisterende grutto's in de Oostvaardersplassen aangetroffen. Dat zijn er nu slechts enkele duizenden. Uit terugmeldingen van geringde vogels blijkt dat een deel van de grutto's al vroeg in het seizoen (juni-juli) wegtrekt naar Zuid-Europa maar of dat thans vaker gebeurt dan voorheen is onduidelijk.

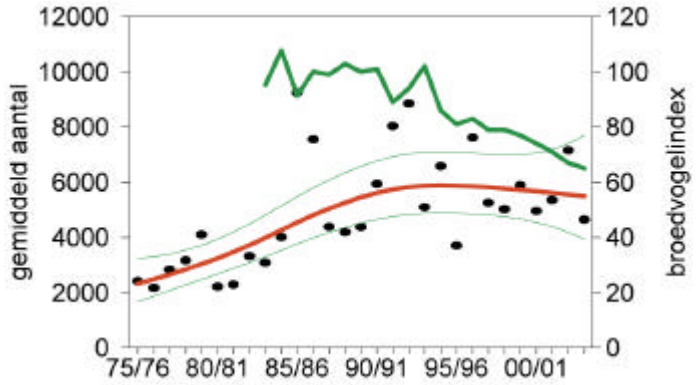

Aantalsontwikkeling grutto als niet-broedvogel (• en rode lijn) en als broedvogel (groene lijn)

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de grutto als niet-broedvogel laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename zien. Over de periode 1995-2003 is de populatie stabiel. Deze gegevens uit het Watervogelmeetnet zijn echter niet representatief voor Nederland. De broedpopulatie in Nederland neemt af. De aantallen van de als niet-broedvogel in Nederland verblijvende grutto's (*L. l. limosa*) zullen waarschijnlijk in belangrijke mate samenhangen met de aantallen van de eigen broedpopulatie, die sinds 1990 met 30 % is afgenomen. De discrepantie kan verklaard worden uit concentratie van de overgebleven grutto's in geschikte natte gebieden binnen het Watervogelmeetnet. Verder wordt een deel van een afname van de in ons land broedende grutto's gemaskeerd in een aantallen niet-broedvogels door een toename van hier pleisterende IJslandse grutto's (*L. l. islandica*). De aantallen IJslandse doortrekkers in maart-april zijn sinds het midden van de jaren 1990 sterk toegenomen. De aantallen in Nederland overwinterende IJslandse grutto's vertonen na 1981 geen positieve of negatieve trend.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: matig ongunstig
Een aantal pleisterplaatsen heeft zijn betekenis verloren.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig
De populatie grutto's buiten de broedtijd (niet-broedvogel) bestaat voor een groot deel uit onze eigen broedvogels. Het broedsucces is veel lager dan de gunstige referentie.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig
Er zijn problemen met de kwaliteit van het leefgebied van de grutto als niet-broedvogel. Ze zijn niet zo ernstig en het op lange termijn voortbestaan van de grutto in Nederland is niet in gevaar. Daarom is het leefgebied beoordeeld als matig ongunstig, niet als zeer ongunstig.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig.
Nederland vormde altijd het bolwerk van de Europese populatie van *L.l.limosa*. De snelle achteruitgang in de afgelopen decennia dreigt daar echter een einde aan te maken. Ontwikkelingen die deze achteruitgang veroorzaken lijken de komende tijd onverminderd door te gaan. Het gaat vooral om verlies en dichtslibben van het open graslandlandschap, ontwatering en intensivering van graslandgebruik.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 6000 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Een gunstige staat van instandhouding van de grutto heeft een seizoensgemiddelde van 6.000 grutto's nodig binnen de gebieden van het Watervogelmeetnet (dit is de draagkrachtschatting ervan). Op landelijk niveau komt het gewenste seizoensgemiddelde neer op 25.000 grutto's.

Oordeel: zeer ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	Matig ongunstig
Populatie	gunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	gunstig	Matig ongunstig
Toekomst	?	Matig ongunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Castelijns H. 1994. Grutto en Kemphaan overwinteren in toenemende mate in Zeeuws-Vlaanderen. Limosa 67: 113-115.
- Cayford J. 1993. Wader disturbance: a theoretical overview. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 3-5.
- Clemens T. & Lammen C. 1995. Windkraftanlagen und Rastplätze von Küstenvögeln -ein Nutzugskonflikt. Seevögel 16: 34-38.
- Gerritsen G.J. & Tijsen W. 2003. De betekenis van Nederland als pleisterplaats voor IJslandse Grutto's *Limosa limosa islandica* tijdens de voorjaarstrek in 2001 en 2002. Limosa 76: 103-108.
- Schreiber M. 2000. Windkraftanlagen als Störquellen für Gastvögel. *In:* Winkelbrandt A., Bless R., Herbert M., Kröger K., Merck T., Netz-Gerten B., Schiller J., Schubert S. & Schweppe-Kraft B. (eds), Empfehlungen des Bundesamtes für Naturschutz zu naturschutzverträglichen Windkraftanlagen. Bundesamt für Naturschutz, Bonn-Bad Godesberg.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Rosse grutto (*Limosa lapponica*) A157

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (sinds 1995). Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De rosse grutto's die in Nederland worden aangetroffen zijn doortrekkers die broeden in arctische gebieden in Noord-Scandinavië en West- en Centraal-Siberië. De rosse grutto's uit het westelijk deel van het broedgebied (de ondersoort *lapponica*) overwinteren in Noordwest-Europa en langs de Atlantische kust van het Iberisch schiereiland. De vogels uit centraal Azië (de ondersoort *taymirensis*) overwinteren in West-Afrika. Beide populaties pleisteren in de Nederlandse 'wetlands', waarbij een duidelijke voorkeur bestaat voor de intergetijdengebieden in de Waddenzee en de Delta.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de rosse gruttopopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. De soort kreeg de Rode Lijst status 'bedreigd'. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende rosse grutto's liggen in het uiterste noorden van Europa (*Limosa lapponica lapponica*) en in Siberië tot 115° OL (*L. l. taymyrensis*). De totale grootte van de *lapponica* populatie omvat 120.000 exemplaren en is stabiel, die van de *taymyrensis* populatie is 520.000 exemplaren groot. Van de in mei doortrekkende *taymyrensis* populatie maakt ten minste 28% gebruik van de Nederlandse kustwateren. Voor de in november aanwezige *L. l. lapponica* populatie is dat circa 50%. De rosse grutto gebruikt Nederlandse kustgebieden ook als ruigebieden.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De rosse grutto's verblijven in ons land vrijwel uitsluitend in intergetijdengebieden in estuaria, waarbij ze zowel zandige als slikkige wadplaten als voedselgebied gebruiken. Tijdens de voorjaarstrek zijn echter plaatselijk massaal foeragerende ryy's binnendijks op graslandpercelen te zien, vooral op pas gemaaide percelen. De rosse grutto volgt het getijdenritme en gebruikt bij vloed gemeenschappelijke hoogwatervluchtplaatsen. De soort vertoont daarbij voorkeur voor bij hoogwater droog blijvende kwelders, schorren en zandplaten die zich kenmerken door een lage vegetatiebedekking. Incidenteel verblijven rosse grutto's bij stormvloed op kale akkers binnendijks. Ze leggen doorgaans geen grote afstanden af tussen voedselgebied en hoogwatervluchtplaats.

Voedsel: De rosse grutto foerageert op bodemfauna. Zijn voornaamste voedselbronnen zijn diverse wormensoorten zoals wadpier, zeeduizendpoot en schelpkokerworm. In mindere mate eet hij ook nonnetjes en kleine krabben. In binnendijks grasland voedt hij zich vooral met larven van langpootmuggen (emelten).

Rust: Zowel tijdens voedselzoeken op het wad als bij rustende groepen op hoogwaterrustplaatsen is de rosse grutto gevoelig voor recreatie en laag vliegverkeer. De soort houdt grote afstanden aan tot windturbines (250-500 m).

4. Huidig voorkomen

De verspreiding van de rosse grutto concentreert zich in hoge mate in de Waddenzee en in de Oosterschelde, in mindere mate in de Westerschelde en in de Voordelta.

Verspreidingskaart rosse grutto

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De internationale *lapponica* populatie is stabiel, die van de *taymyrensis* populatie is afnemend. In de Waddenzee overwinterende aantallen (*lapponica*) nemen sinds 1988 toe, in de Delta zijn de aantallen stabiel. Vanwege de menging van de beide populaties in de herfst kunnen geen uitspraken worden gedaan over de aantalsontwikkelingen van de dan door Nederland trekkende populaties. In het voorjaar kan dat wel. De in mei doortrekkende *taymyrensis* populatie lijkt in het Waddengebied toe te nemen.

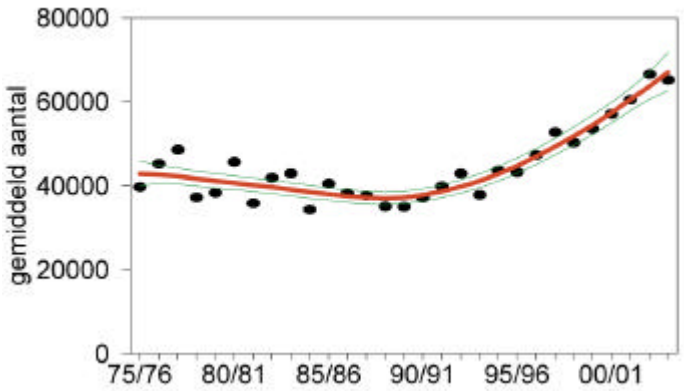

Aantalsontwikkeling rosse grutto

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de rosse grutto laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename zien. Ook over de meest recente periode 1995-2003 is de populatie matig toegenomen.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig

Beoordelingsaspect populatie: gunstig

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Het toekomstperspectief van de rosse grutto wordt, gelet op de aanwezigheid van de soort in Natura 2000 gebieden, als positief beoordeeld. De soort lijkt onder meer te profiteren van de opgetreden toename van wormen ('verworming') in de Waddenzee.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 39.500 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Gewenst is een natuurlijke verspreiding van de rosse grutto in samenhang met een natuurlijke verspreiding van favoriete foerageergebieden. Daarbij omvat de streefpopulatie een jaargemiddelde van 35.000 exemplaren. De zogenoemde 'drempelwaarde' voor de *lapponica* populatie in de winter is 30.000 vogels. De drempelwaarde voor de *taymyrensis* populatie in mei is 100.000 vogels. Met drempelwaarde is het minimumaantal bedoeld.
Belangrijk is voldoende geschikt leefgebied van goede, natuurlijk stabiele kwaliteit (niet afnemend). Daarbij hoort rust op de pleisterplaatsen in het Waddengebied en in de Zoute Delta. Er zijn verder geen wezenlijke deze soort bedreigende factoren.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	Gunstig
Populatie	gunstig	Gunstig
Leefgebied	gunstig	Gunstig
Toekomst	gunstig	Gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**Gunstig**

6. Bronnen

- Austin G.E. & Rehfish M.M. 2003. The likely impact of sea level rise on waders (*Charadrii*) wintering on estuaries. Journal for Nature Conservation 11: 43-58.
- Austin G.E., Peachel I. & Rehfisch M.M. 2000. Regional trends in coastal wintering waders in Britain. Bird Study 47: 352-371.
- Cayford J. 1993. Wader disturbance: a theoretical overview. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 3-5.
- Clemens T. & Lammen C. 1995. Windkraftanlagen und Rastplätze von Küstenvögeln -ein Nutzungskonflikt. Seevögel 16: 34-38.

- Davidson N.V. & Rothwell P. 1993. Human disturbance to waterfowl on estuaries: conservation and coastal management implications of current knowlegde. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 97-105.

- Ens B.J., Wintermans G.J.M. & Smit C.J. 1993. Verspreiding van overwinterende wadvogels in de Nederlandse Waddenzee. Limosa 66: 137-144.

- Koepff C. & Dietrich K. 1986. Störungen von Küstenvögeln durch Wasserfahrzeuge. Vogelwarte 33: 232-248.

- Koffijberg K., Blew J., Eskildsen K., Günther K., Koks B., Laursen K., Rasmussen L.M., Potel P. & Südbeck P. 2003. High tide roosts in the Wadden Sea. A review of bird distribution, protection regimes and potential sources of anthropogenic disturbance. Wadden Sea Ecosystem 16. CWSS/TMAG/JMMB, Wilhelmshaven.

- Leopold M.F., Smit C.J., Goedhart P.W., Van Roomen M., Van Winden E. & Van Turnhout C. 2004. Langjarige trends in aantallen wadvogels in relatie tot de kokkelvisserij en het gevoerde beleid in deze; eindverslag EVA II (Evaluatie schelpdiervisserij tweede fase) Deelproject C2. Alterra-rapport 954. Alterra, Wageningen.

- Piersma T. & Koolhaas A. 1997. Shorebirds, shellfish(eries) and sediments around Griend, western Wadden Sea, 1988-1996. Rapport 1997-7. NIOZ, Texel.

- Piersma T., Koolhaas A., Dekinga A., Beukema J.J., Dekker R. & Essink K. 2001. Long-term indirect effects of mechanical cockle-dredging on intertidal bivalve stocks in the Wadden Sea. Journal of Applied Ecology 38: 976-990.

- Schekkerman H., Meininger P.L. & Meire P.M. 1994. Changes in the waterbird populations of the Oosterschelde (SW Netherlands) as a result of large-scale coastal engineering works. Hydrobiologia 282/283: 509-524.

- Schothorst E. & Veenendaal D. 1999. Verstoring van vogels langs de Groninger Noordkust. De Grauwe Gors 27 (1): 7-13.

- Spaans B., Bruinzeel L. & Smit C.J. 1996. Effecten van verstoring door mensen op wadvogels in de Waddenzee en de Oosterschelde. IBN-rapport 202. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Wulp (*Numenius arquata*) A160

1. Status

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De wulp is de grootste Nederlandse steltloper. In Nederland is het een broedvogel van kustduinen, laagveenmoerassen, vochtige heidevelden en agrarisch grasland. Sinds de jaren zeventig broedt de wulp ook in intensief gebruikte agrarische graslanden. De Nederlandse broedvogelpopulatie overwintert voornamelijk langs de kusten van Engeland en Frankrijk. Ondertussen overwinteren vele wulpen uit Noord-Scandinavië en Noordwest-Rusland in de Nederlandse intergetijdengebieden. Kleinere aantallen overwinteren in West-Nederland.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de wulp in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende wulpen liggen in West-, Midden- en Noord-Europa (ondersoort *Numenius arquata arquata*). Deze populatie wordt geschat op 420.000 vogels. Hiervan verblijft 47% in Nederland. Nederland is een belangrijk ruigebied.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De wulp leeft in ons land zowel in zoetwatermeren, plassen en rivieren, als in intergetijdengebied en in agrarisch gebied. Geschikte voedselterreinen voor de wulp zijn ondiepe oevers van plassen en rivieren, droogvallende platen in intergetijdengebied en graslandpercelen. De grootste aantallen wulpen komen voor in intergetijdengebieden, zowel op zandige platen als op slikkige bodems, op en langs de randen van mossel- en oesterbanken of op platen met veel geulen. De soort volgt in het kustgebied het getijdenritme, maar foerageert bij vloed ook in tot 20 km ver van de kust gelegen graslanden. Zijn hoogwatervluchtplaatsen liggen vaak op kwelders en schorren, zowel in hogere vegetatie als op schaars begroeide plaatsen of langs de kwelderrand. Soms neemt de soort ook toevlucht tot schaars begroeide akkers binnendijks. Een deel van de wulpen die in het binnenland voedsel zoeken, vliegt naar de kust om te rusten en te slapen. Een ander deel gebruikt gemeenschappelijke rust- en slaapplaatsen in het binnenland, langs rivieren bijv. in grazige uiterwaarden en in zoetwatersystemen.

Voedsel: De wulp foerageert op bodemfauna en schelpdieren. In het binnenland bestaat zijn dieet uit regenwormen, larven van langpootmuggen (emelten) en andere ongewervelden zoals kevers en pissebedden. In getijdengebieden bestaat het uit wormen, jonge strandkrabben (vooral 's zomers) en andere kreeftachtigen, en plaatselijk ook uit schelpdieren.

Rust: Wulpen zijn relatief gevoelig voor verstoring door recreatie, werkzaamheden en laagvliegende vliegtuigen en helikopters, zowel in zijn voedselgebieden als op de hoogwatervluchtplaatsen. De wulp wordt verstoord vanaf een afstand van 370 m en is daarmee van de vogels van getijdengebieden de voor verstoring gevoeligste soort. Mogelijk vormen ook windmolenparken tussen voedsel- en rustgebieden of de grote afstand daartussen als gevolg van versnippering van het leefgebied een bedreiging voor de wulpenpopulatie.

4. Huidig voorkomen

De meeste wulpen overwinteren in Nederland in de intergetijdengebieden van Waddengebied (ca. 100.000) en de Zoute Delta (ca. 10.000).

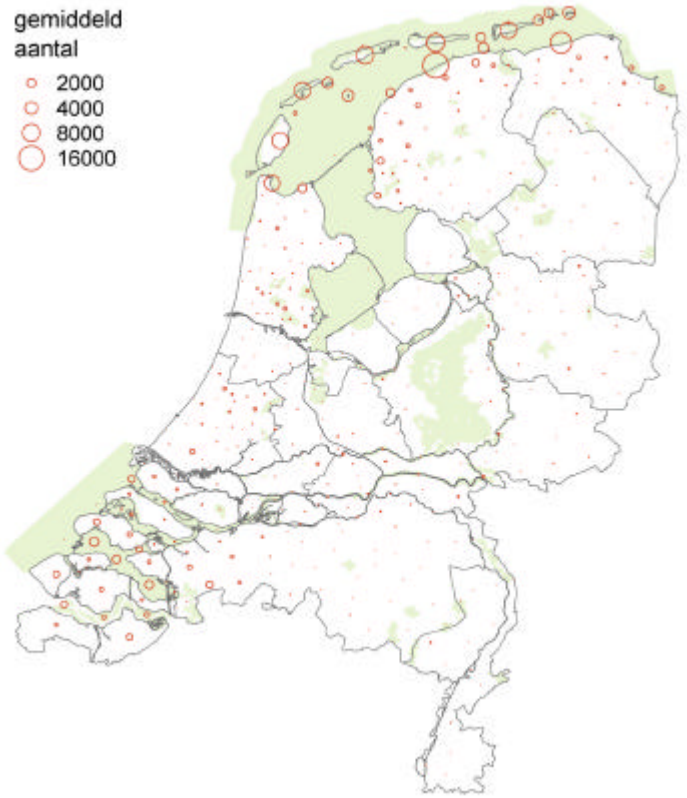

Verspreidingskaart wulp

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland:
De aantallen van overwinterende wulpen in de Zoute Delta waren sinds eind jaren 1980 stabiel maar vertonen in recente jaren een toename. De ontwikkeling in het binnenland is minder goed bekend. Gezien de recente zachte winters nemen de aantallen vermoedelijk ook hier toe en tellingen in de zoete rijkswateren wijzen hier ook op: ca. 20% meer wulpen na 1981.
Ook de aantallen overwinterende vogels buiten Natura 2000 gebieden vertonen een positieve trend: in graslandgebieden in Noord-Holland is sprake van een toename van de aantallen

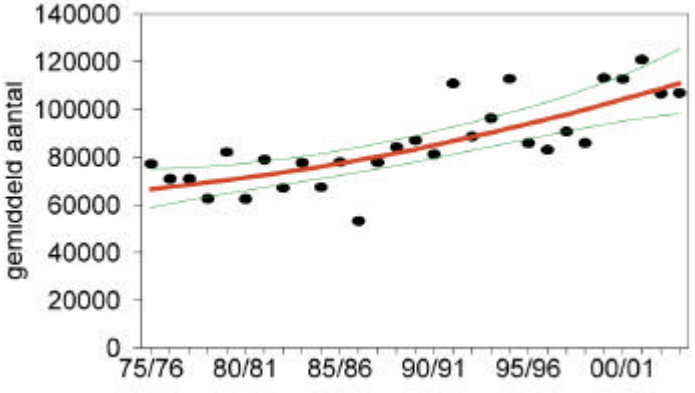

Aantalsontwikkeling wulp

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de wulp laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename zien. Over de meest recente periode 1995-2003 neemt de populatie ook matig toe.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
De verspreiding van de wulp als niet-broedvogel is niet wezenlijk veranderd.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De aantallen van de wulp nemen toe.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omvang en de kwaliteit van geschikt leefgebied voor de wulp nemen niet wezenlijk af.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
De soort lijkt in de Waddenzee te profiteren van de opgetreden toename van wormen ('verworming').
Met uitzondering van de Baltische staten en mogelijk Rusland lijkt in veel Europese landen sprake van een aantalsdaling, maar die komt niet tot uitdrukking in de in Nederland overwinterende aantallen. Mogelijk heeft dit te maken met de klimaatsverandering, waardoor een verschuiving van het wintergebied in oostelijke richting plaatsvindt (afname in Ierland, toename aan de Engelse Noordzeekust). Als dit het geval is, zou in de toekomst een verdere toename in Nederland kunnen plaatsvinden. Op termijn kan klimaatverandering echter een bedreiging vormen voor het intergetijdengebied waar de vogels pleisteren, via zeespiegelrijzing en veranderingen in sedimentsamenstelling.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 101.100 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie volstaat bij deze soort.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Austin G.E. & Rehfish M.M. 2003. The likely impact of sea level rise on waders (*Charadrii*) wintering on estuaries. Journal for Nature Conservation 11: 43-58.

- Austin G.E., Peachel I. & Rehfisch M.M. 2000. Regional trends in coastal wintering waders in Britain. Bird Study 47: 352-371.

- Cayford J. 1993. Wader disturbance: a theoretical overview. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 3-5.
- Clemens T. & Lammen C. 1995. Windkraftanlagen und Rastplätze von Küstenvögeln -ein Nutzugskonflikt. Seevögel 16: 34-38.
- Davidson N.V. & Rothwell P. 1993. Human disturbance to waterfowl on estuaries: conservation and coastal management implications of current knowledge. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 97-105.
- Ens B. & Zwarts L. 1980. Wulpen op het wad van Moddergat. Watervogels 5: 108-120.
- Ens B.J., Wintermans G.J.M. & Smit C.J. 1993. Verspreiding van overwinterende wadvogels in de Nederlandse Waddenzee. Limosa 66: 137-144.
- Gerritsen G. & van Brederode N. 1981. De wulpenslaapplaats aan de IJsselmonding. Watervogels 6: 43-49.
- Kersten M. 1976. Over het voorkomen van de Wulp (*Numenius arquata*) op West-Ameland. Watervogels 1: 83-90.
- Klaassen O. 1998. Slapende Wulpen (Numenius arquata) onder de rook van Arnhem. Vlerk 15: 124-127.
- Koepff C. & Dietrich K. 1986. Störungen von Küstenvögeln durch Wasserfahrzeuge. Vogelwarte 33: 232-248.
- Koffijberg K., Blew J., Eskildsen K., Günther K., Koks B., Laursen K., Rasmussen L.M., Potel P. & Südbeck P. 2003. High tide roosts in the Wadden Sea. A review of bird distribution, protection regimes and potential sources of anthropogenic disturbance. Wadden Sea Ecosystem 16. CWSS/TMAG/JMMB, Wilhelmshaven.
- Leopold M.F., Smit C.J., Goedhart P.W., Van Roomen M., Van Winden E. & Van Turnhout C. 2004. Langjarige trends in aantallen wadvogels in relatie tot de kokkelvisserij en het gevoerde beleid in deze; eindverslag EVA II (Evaluatie schelpdiervisserij tweede fase) Deelproject C2. Alterra-rapport 954. Alterra, Wageningen.
- Oberbrodhage F. & Stock M. 1996. Raumnutzung und Rastplatzverhalten Grosser Brachvögel (*Numenius arquata* Linné, 1758) in der Husumer Bucht unter Berücksichtigung anthropogener Beeinflussung. Seevögel 17: 57-66.
- Piersma T. & Koolhaas A. 1997. Shorebirds, shellfish(eries) and sediments around Griend, western Wadden Sea, 1988-1996. Rapport 1997-7. NIOZ, Texel.
- Piersma T., Koolhaas A., Dekinga A., Beukema J.J., Dekker R. & Essink K. 2001. Long-term indirect effects of mechanical cockle-dredging on intertidal bivalve stocks in the Wadden Sea. Journal of Applied Ecology 38: 976-990.
- Schekkerman H., Meininger P.L. & Meire P.M. 1994. Changes in the waterbird populations of the Oosterschelde (SW Netherlands) as a result of large-scale coastal engineering works. Hydrobiologia 282/283: 509-524.
- Schothorst E. & Veenendaal D. 1999. Verstoring van vogels langs de Groninger Noordkust. De Grauwe Gors 27 (1): 7-13.
- Schreiber M. 2000. Windkraftanlagen als Störquellen für Gastvögel. *In:* Winkelbrandt A., Bless R., Herbert M., Kröger K., Merck T., Netz-Gerten B., Schiller J., Schubert S. & Schweppe-Kraft B. (eds), Empfehlungen des Bundesamtes für Naturschutz zu naturschutzverträglichen Windkraftanlagen. Bundesamt für Naturschutz, Bonn-Bad Godesberg.

- Spaans B., Bruinzeel L. & Smit C.J. 1996. Effecten van verstoring door mensen op wadvogels in de Waddenzee en de Oosterschelde. IBN-rapport 202. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Zwarte ruiter (*Tringa erythropus*) A161

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel [cq. watervogel] zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: Zwarte ruiters broeden in subarctische en arctische gebieden in Finland, Scandinavië en Rusland en overwinteren in Afrika, zowel langs de kusten als in zoetwatergebieden ten zuiden van de Sahel. De zware ruiter is in Nederland alleen aanwezig als doortrekker en wintergast in zeer klein aantal. In de wintermaanden worden in Nederland gemiddeld slechts 95 zwarte ruiters waargenomen, meestal in het Deltagebied. De soort komt zowel in zoute intergetijdengebieden als in het binnenland voor. De grootste concentraties zwarte ruiters zijn te vinden tijdens de doortrek in het najaar en in het voorjaar in het intergetijdengebied, vooral langs de vastelandskust van de Waddenzee. In de Delta zijn de aantallen lager dan in de Waddenzee.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de zwarte ruiterpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. De broedgebieden van de in Europese Unie verblijvende zwarte ruiters liggen in het noorden van Scandinavië, Finland en Noordwest-Rusland[18[1]]. Deze populatie wordt geschat op ca. 100.000 vogels (77.000-131.000 exemplaren). Hiervan verblijft omstreeks 8% in Nederland. Nederlandse 'wetlands' worden gebruikt als ruigebied.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: Het leefgebied van de zwarte ruiter is in ons land voornamelijk het intergetijdengebied. Soms komt de zwarte ruiter ook voor in waterrijke biotopen met slikkige oevers of ondiep water in het binnenland van Nederland, zoals in ondiepe sloten, vloeivelden, plas-draslanden en oevers van meren en plassen. Zijn voedselbiotopen zijn in getijdengebieden de droogvallende slikken, bij voorkeur de zeer slikkige delen met ondiepe plasjes of de plasjes op mosselbanken. Soms zoeken de zwarte ruiters ook voedsel terwijl ze in dieper water zwemmen, veelal doen ze dat in een sociaal verband met soortgenoten. Binnendijks voedsel zoeken ze voedsel in inlagen, karrenvelden en ondiepe brakke sloten. De zwarte ruiter gebruikt gemeenschappelijke rust- en hoogwatervluchtplaatsen, vaak zijn dat vaste, traditionele locaties. Die rustplaatsen kunnen op enige afstand van voedselgebieden liggen. Het zijn altijd terreinen met lage vegetaties, zoals die zijn te vinden op randen van kwelders en schorren en aan de oevers van binnendijkse brakwatermeren.

Voedsel: De zwarte ruiter eet een grote verscheidenheid aan voedsel. In zoutwatergebieden foerageert de zware ruiter voornamelijk op zeeduizendpoten, garnalen, kleine krabben en kleine vissen (vooral grondeltjes van maximaal 6 cm lengte). In het binnenland bestaat zijn voedsel uit waterinsecten en hun larven, visjes, kikkers en kikkervisjes.

Rust: De zwarte ruiter is gevoelig voor verstoring door recreatie, vliegtuigen en helikopters op hoogwatervluchtplaatsen of in voedselgebieden. Windmolenparken zorgen mogelijk voor verstoring van de vliegbewegingen tussen voedsel- en rustgebieden (barrièrewerking).

[18[1]] In Griekenland ook West-Siberische broedvogels

Verder heeft het ontbreken van plaatselijk droogvallende mosselbanken in intergetijdewateren waarschijnlijk een beperkend effect op de populatie. Dit is een belangrijke voedselbiotoop voor de zwarte ruiter omdat hij graag in groepsverband voedsel zoekt in plasjes tussen de mosselbulten.

4. Huidig voorkomen

De verspreiding van de zwarte ruiter lijkt zich nadrukkelijk tot een aantal specifieke gebieden in de Waddenzee en in de Ooster- en Westerschelde te beperken. Toch zijn zwarte ruiters ook in het binnenland aanwezig, vooral in Noord-Holland, Flevoland en in het gebied van de grote rivieren, maar van grote concentraties is over het algemeen geen sprake. In Nederland overwinteren gemiddeld slechts 95 exemplaren, voornamelijk in de Delta. In de nazomer en herfst zijn in de Waddenzee gemiddeld 3.700 zwarte ruiters aanwezig, voornamelijk in de Dollard (maximaal 6.680 exemplaren), op het Balgzand en langs de Fries-Groningse kust. In de Oosterschelde en Westerschelde zijn in dezelfde tijd gemiddeld 1.100-1.200 exemplaren aanwezig

Verspreidingskaart zwarte ruiter

5. Beoordeling landelijk gunstige staat van instandhouding

Trends in Nederland: De omvang van de internationale 'flyway'-populatie van de zwarte ruiter is stabiel. Ook de aantallen in de nazomer en herfst in de Waddenzee en in de Ooster- en Westerschelde zijn stabiel. In de Waddenzee lijken de aantallen van de zwarte ruiter vanaf 1987/88 stabiel tot licht afnemend, terwijl in de Delta de aantallen duidelijk toenemen vanaf 1987/88.

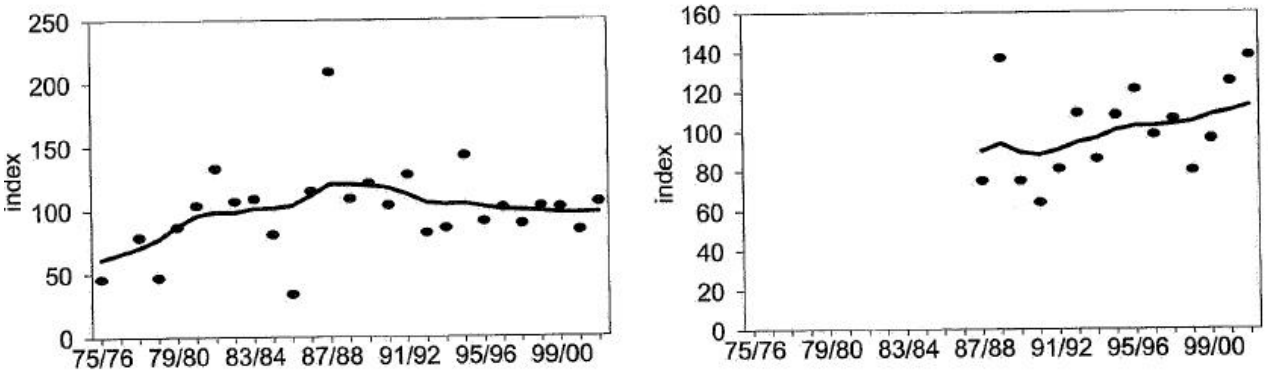

Trend van de zwarte ruiter in de Waddenzee (links) en in de Zoute Delta (rechts) in resp. de periodes 1975-2001 en 1987-2001.

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de zwarte ruiter is sinds 1981 (1981-2003) stabiel. Ook over de meest recente periode 1995-2003 is de populatie stabiel.

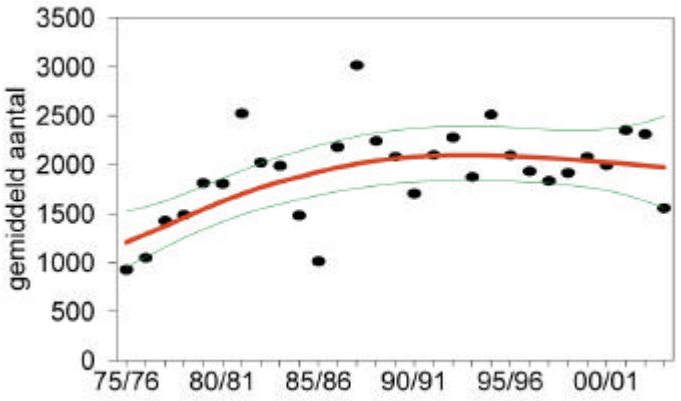

Aantalsontwikkeling zwarte ruiter

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
De verspreiding van de zwarte ruiter is niet wezenlijk veranderd.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De populatie van de zwarte ruiter neemt niet af.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omvang en de kwaliteit van geschikt leefgebied voor de zwarte ruiter nemen niet wezenlijk af.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Het is niet te verwachten dat de omstandigheden voor de zwarte ruiter wezenlijk zullen verslechteren.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 2040 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie is voldoende.

Oordeel:

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	Gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	Gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Austin G.E. & Rehfish M.M. 2003. The likely impact of sea level rise on waders (*Charadrii*) wintering on estuaries. Journal for Nature Conservation 11: 43-58
- Austin G.E., Peachel I. & Rehfisch M.M. 2000. Regional trends in coastal wintering waders in Britain. Bird Study 47: 352-371.
- Cayford J. 1993. Wader disturbance: a theoretical overview. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 3-5.
- Clemens T. & Lammen C. 1995. Windkraftanlagen und Rastplätze von Küstenvögeln -ein Nutzugskonflikt. Seevögel 16: 34-38.
- Davidson N.V. & Rothwell P. 1993. Human disturbance to waterfowl on estuaries: conservation and coastal management implications of current knowledge. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 97-105.
- Ens B.J., Wintermans G.J.M. & Smit C.J. 1993. Verspreiding van overwinterende wadvogels in de Nederlandse Waddenzee. Limosa 66: 137-144.
- Holthuijzen Y.A. 1979. Het voedsel van de Zwarte Ruiter *Tringa erythropus* in de Dollard. Limosa 52: 22-33.
- Koepff C. & Dietrich K. 1986. Störungen von Küstenvögeln durch Wasserfahrzeuge. Vogelwarte 33: 232-248.
- Koffijberg K., Blew J., Eskildsen K., Günther K., Koks B., Laursen K., Rasmussen L.M., Potel P. & Südbeck P. 2003. High tide roosts in the Wadden Sea. A review of bird distribution, protection regimes and potential sources of anthropogenic disturbance. Wadden Sea Ecosystem 16. CWSS/TMAG/JMMB, Wilhelmshaven.
- Leopold M.F., Smit C.J., Goedhart P.W., Van Roomen M., Van Winden E. & Van Turnhout C. 2004. Langjarige trends in aantallen wadvogels in relatie tot de kokkelvisserij en het gevoerde beleid in deze; eindverslag EVA II (Evaluatie schelpdiervisserij tweede fase) Deelproject C2. Alterra-rapport 954. Alterra, Wageningen.
- Piersma T. & Koolhaas A. 1997. Shorebirds, shellfish(eries) and sediments around Griend, western Wadden Sea, 1988-1996. Rapport 1997-7. NIOZ, Texel.

- Piersma T., Koolhaas A., Dekinga A., Beukema J.J., Dekker R. & Essink K. 2001. Long-term indirect effects of mechanical cockle-dredging on intertidal bivalve stocks in the Wadden Sea. Journal of Applied Ecology 38: 976-990.

- Schekkerman H., Meininger P.L. & Meire P.M. 1994. Changes in the waterbird populations of the Oosterschelde (SW Netherlands) as a result of large-scale coastal engineering works. Hydrobiologia 282/283: 509-524.

- Schothorst E. & Veenendaal D. 1999. Verstoring van vogels langs de Groninger Noordkust. De Grauwe Gors 27 (1): 7-13.

- Spaans B., Bruinzeel L. & Smit C.J. 1996. Effecten van verstoring door mensen op wadvogels in de Waddenzee en de Oosterschelde. IBN-rapport 202. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Tureluur (*Tringa totanus)* A162

1. Status

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De tureluur broedt in graslanden, hoogveengebieden, steppen en open moerasgebieden in de gematigde en noordelijke (boreale) klimaatszones. Tijdens de doortrekperiode kunnen tureluurs overal in Nederland worden aangetroffen. Ze zijn dan echter talrijker in het noordelijk en westelijk deel van het land, terwijl de grootste aantallen zich concentreren in de intergetijdengebieden in de Waddenzee en in de Delta.
De Nederlandse intergetijdengebieden worden in de winter voornamelijk bevolkt door tureluurs uit IJsland. De meeste van de in Nederland broedende tureluurs en de vanuit het noorden komende doortrekkers trekken 's winters naar de meer zuidelijke kusten van West-Europa tot aan West-Afrika.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de tureluur in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende tureluurs liggen verspreid over het Europese continent (*T. t. totanus*), de Britse eilanden[19] (*T. t. brittanica*) en IJsland (*T. t. robusta*). De IJslandse populatie wordt geschat op 65.000 vogels; hiervan overwintert ongeveer een kwart in Nederland. Bij *Tringa totanus totanus* worden twee populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante Oost-Atlantische populatie wordt geschat op 250.000 vogels. Hiervan verblijft tijdens de doortrek in juli ook ongeveer een kwart in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: In de getijdengebieden zoeken tureluurs voedsel op drooggevallen getijdenplaten, met name langs de randen van geulen en prielen, op slikkige platen, in achtergebleven ondiepe plassen en langs de randen van mossel- en oesterbanken. In het binnenland zoeken ze voedsel in waterrijke gebieden, in slikkige gedeelten of in zeer ondiep water, na periodes met regen ook in vochtige graslanden. Rusten doen de tureluurs in rustige open landschappen nabij het voedselgebied. Dat zijn bijv. kwelders, binnendijks gelegen graslanden en gebieden met ondiep water en slikranden, zoals inlagen en kreken. Tureluurs gebruiken gezamenlijke hoogwatervluchtplaatsen waarbij ze zich vaak in grote groepen concentreren.
Tureluurs broeden bij voorkeur in zoute graslanden. De hoogste dichtheden bereikt deze soort in ons land ook in het broedseizoen op de kwelders en schorren in het Waddengebied en in de Delta. De tureluur broedt ook in graslandgebieden, maar in de afgelopen 25 jaar heeft de soort een groot deel van zijn broedgebieden in Oost- en Zuid-Nederland verlaten. Tureluurs weten zich in Noord- en West-Nederland vrij goed te handhaven, ook in intensief bewerkte graslanden. Dit is mogelijk een gevolg van het feit dat de ouders hun kuikens, zodra ze uit het ei zijn gekomen, meenemen naar de sloten waar ze voedsel kunnen vinden langs slikkige slootkanten.

[19] Hier wordt de opvatting van *Waterbird Populations Estimates – Third Editon* gevolgd, dat *T. t. brittanica* alleen op de Britse eilanden broedt en in Nederland ook geen geregeld voorkomende trekvogel is.

Voedsel: Het voedsel van de tureluur bestaat uit wormen, kleine kreeftachtigen en schelpdieren en wadslakjes. Soms wordt in een groep met zwarte ruiter of andere ruiters gefoerageerd. In ieder geval in getijdengebieden wordt ook 's nachts gefoerageerd. Sommige tureluurs verdedigen winter-territoria op het wad.

Rust: Recreatie, vliegverkeer en werkzaamheden kunnen de tureluurs verstoren in hun voedsel- en rustgebieden.
Windmolenparken zorgen mogelijk voor verstoring van de vliegbewegingen tussen voedsel- en rustgebieden (barrièrewerking). Landschappelijke en bodemveranderingen in getijdengebieden door werkzaamheden, zoals bijvoorbeeld de aanleg van de stormvloedkering Oosterschelde of door klimaatsveranderingen kunnen negatieve doorwerken op de aantallen en verspreiding van de tureluur. De schelpdiervisserij heeft op de tureluur een beperkte invloed omdat de soort veel wormen eet. Ook de gaswinning en bodemdaling door gaswinning hebben waarschijnlijk nauwelijks invloed op de tureluurpopulatie maar de ontwikkelingen dienen goed te worden gevolgd.

4. Huidig voorkomen

Tijdens de doortrekperiode kunnen tureluurs overal in Nederland worden aangetroffen. Ze zijn dan echter talrijker in het noordelijk en westelijk deel van het land, terwijl de grootste aantallen zich concentreren in de intergetijdengebieden in de Waddenzee en in de Delta. Ook onze eigen broedvogels verblijven buiten de broedtijd vooral in intergetijdengebieden.
In de winter is het verspreidingsgebied sterk geconcentreerd op de zoute wateren; zeer kleine aantallen zijn dan nog aanwezig langs de grote rivieren en binnendijks in Noord- en Zuid-Holland. In de Waddenzee zijn in juli-augustus gemiddeld 30.000 exemplaren aanwezig, in de Oosterschelde 3.400, in de Westerschelde 3.100 en in de Voordelta (in mei) 2.500. Dit betreft vooral eigen broedvogels en doortrekkers uit Scandinavië. In de winter zijn in de Waddenzee aantallen geteld van 10.000-15.000 vogels (voornamelijk van de ondersoort *robusta*) maar bij strenge vorst vindt er een sterke afname plaats door verschuiving naar het zuiden. In de Delta liggen de overwinterende aantallen op 2.000 tot 3.000 tureluurs.

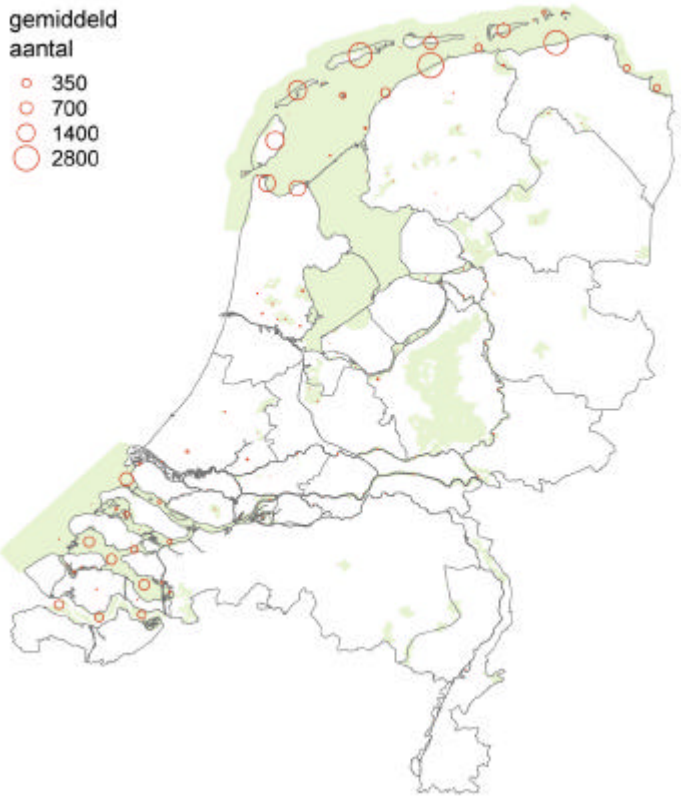

Verspreidingskaart tureluur

5. Beoordeling landelijk gunstige staat van instandhouding

Trends in Nederland:
De algemene trend voor zowel de Waddenzee als de Delta vertoont bij deze soort een stabiel beeld. Bij deze beoordeling dient te worden opgemerkt dat in het veld in de voor- en najaarssituatie geen opsplitsing in deelpopulaties mogelijk is. In de winter worden de aantallen van de tureluur in ons land voornamelijk bepaald door de aanwezigheid van de ondersoort *robusta*.

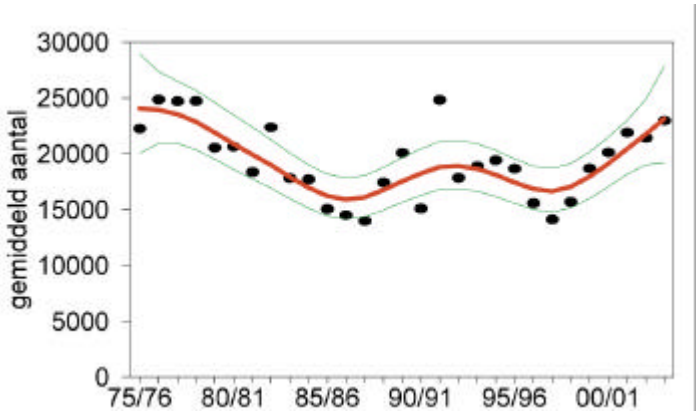

Aantalsontwikkeling tureluur

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de tureluur is sinds 1981 (1981-2003) stabiel. Over de meest recente periode 1994-2003 neemt de populatie matig toe.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
De verspreiding van de tureluur is niet wezenlijk veranderd.

Beoordelingsaspect populatie: onbekend
De populatie van de tureluur neemt niet af.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omvang en de kwaliteit van geschikt leefgebied voor de tureluur zijn niet wezenlijk afgenomen.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig
De trend van de tureluur als niet-broedvogel wordt deels bepaald door de aantalsontwikkeling als broedvogel in ons land. Het aantal in Nederland broedende tureluurs lijkt stabiel, maar gezien de ontwikkelingen in de landbouw is een afname te verwachten. Daar komt bij dat de internationale Oost-Atlantische populatie als geheel afneemt.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 18.480 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor de tureluur als niet-broedvogel is behoud van de huidige situatie voldoende.

Oordeel: matig ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	?	matig ongunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**matig ongunstig**

6. Bronnen

- Austin G.E. & Rehfish M.M. 2003. The likely impact of sea level rise on waders (Charadrii) wintering on estuaries. Journal for Nature Conservation 11: 43-58.
- Austin G.E., Peachel I. & Rehfisch M.M. 2000. Regional trends in coastal wintering waders in Britain. Bird Study 47: 352-371.
- Beintema A.J. & Timmerman Azn A. 1976. De Tureluur als "zoutliefhebber". Het Vogeljaar 24: 17-21.
- Cayford J. 1993. Wader disturbance: a theoretical overview. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 3-5.
- Clemens T. & Lammen C. 1995. Windkraftanlagen und Rastplätze von Küstenvögeln -ein Nutzugskonflikt. Seevögel 16: 34-38.
- Davidson N.V. & Rothwell P. 1993. Human disturbance to waterfowl on estuaries: conservation and coastal management implications of current knowledge. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 97-105.
- Ens B.J., Wintermans G.J.M. & Smit C.J. 1993. Verspreiding van overwinterende wadvogels in de Nederlandse Waddenzee. Limosa 66: 137-144.
- Esselink P. 2000. Nature management of coastal salt marshes. PhD Thesis, University of Groningen, Groningen.
- Koepff C. & Dietrich K. 1986. Störungen von Küstenvögeln durch Wasserfahrzeuge. Vogelwarte 33: 232-248.
- Koffijberg K., Blew J., Eskildsen K., Günther K., Koks B., Laursen K., Rasmussen L.M., Potel P. & Südbeck P. 2003. High tide roosts in the Wadden Sea. A review of bird distribution, protection regimes and potential sources of anthropogenic disturbance. Wadden Sea Ecosystem 16. CWSS/TMAG/JMMB, Wilhelmshaven.
- Leopold M.F., Smit C.J., Goedhart P.W., Van Roomen M., Van Winden E. & Van Turnhout C. 2004. Langjarige trends in aantallen wadvogels in relatie tot de kokkelvisserij en het gevoerde beleid in deze; eindverslag EVA II (Evaluatie schelpdiervisserij tweede fase) Deelproject C2. Alterra-rapport 954. Alterra, Wageningen.

- Piersma T. & Koolhaas A. 1997. Shorebirds, shellfish(eries) and sediments around Griend, western Wadden Sea, 1988-1996. Rapport 1997-7. NIOZ, Texel.

- Piersma T., Koolhaas A., Dekinga A., Beukema J.J., Dekker R. & Essink K. 2001. Long-term indirect effects of mechanical cockle-dredging on intertidal bivalve stocks in the Wadden Sea. Journal of Applied Ecology 38: 976-990.

- Schekkerman H., Meininger P.L. & Meire P.M. 1994. Changes in the waterbird populations of the Oosterschelde (SW Netherlands) as a result of large-scale coastal engineering works. Hydrobiologia 282/283: 509-524.

- Schothorst E. & Veenendaal D. 1999. Verstoring van vogels langs de Groninger Noordkust. De Grauwe Gors 27 (1): 7-13.

- Spaans B., Bruinzeel L. & Smit C.J. 1996. Effecten van verstoring door mensen op wadvogels in de Waddenzee en de Oosterschelde. IBN-rapport 202. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Groenpootruiter (*Tringa nebularia*) A164

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: Groenpootruiters broeden in de gematigde en noordelijke (boreale en subarctische) klimaatszones van Schotland, Noord-Scandinavië en Rusland. Ze overwinteren hoofdzakelijk in Zuidwest-Europa, langs de Middellandse Zee en in Afrika, zowel langs de kusten als in zoetwatergebieden ten zuiden van de Sahel. Schotse broedvogels overwinteren langs de kusten van het Verenigd Koninkrijk en Ierland. In Nederland is de groenpootruiter vooral een doortrekker. De grootste aantallen zijn aanwezig tijdens de najaarstrek. Daarbij concentreren de groenpootruiters zich zowel tijdens de najaars- en voorjaarstrek voornamelijk in de intergetijdengebieden van de Waddenzee en de Delta.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de populatie groenpootruiters in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende groenpootruiters liggen in Noord-Europa.[20] De Europese populatie wordt geschat op 310.000 exemplaren. Hiervan verblijft naar schatting 3% een tijdje in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De groenpootruiters zoeken in ons land vooral de getijdengebieden en estuaria op, maar zijn tijdens de doortrek ook wel in waterrijke gebieden in het binnenland te zien. In de getijdengebieden zoeken ze hun voedsel op drooggevallen platen, vaak in de omgeving van ondiepe geulen, plasjes en prielen. In het binnenland foerageren ze meestal op slikkige oevers of in ondiep water, langs en in rivieren en plassen, sloten, vennen en opgespoten terreinen. Groenpootruiters zoeken hun voedsel vaak in groepsverband samen met soortgenoten, andere ruiters of andere oevervogels. De rustplaatsen variëren in getijdengebieden. Hier en daar brengen ze de hoogwaterperiode door aan de waterkant samen met tureluurs. Verder dienen ook schaars begroeide kwelders, randen van plassen en inlagen en binnendijkse graslanden als toevlucht en rustplaats. De groenpootruiters leggen soms lange afstanden af tussen voedselgebied en hoogwaterrustplaats.

Voedsel: Het voedsel van de groenpootruiter vertoont grote verscheidenheid. In getijdengebieden eet hij visjes, veelal grondels, en garnalen, kleine krabben of wormen. In het binnenland voedt hij zich met visjes, wormen, kikkers en salamanders en hun larven.

Rust: Voor de groenpootruiter is rust op de voedselgebieden en met name op de hoogwatervluchtplaatsen van belang. Recreatie, werkzaamheden, vliegverkeer en windmolenparken kunnen de aantallen en de verspreiding van de groenpootruiters beperken. Cruciaal voor de aanwezigheid van de groenpootruiter zijn wadplaten die voldoende voedsel bieden.

[20] In Griekenland vogels uit West-Siberië.

4. Huidig voorkomen

Groenpootruiters concentreren zich tijdens de najaars- en voorjaarstrek voornamelijk in intergetijdengebieden. Daarnaast zijn tijdens de trek kleine aantallen aanwezig in een zeer groot aantal 'wetlands' in het binnenland, voornamelijk in het gebied van de grote rivieren en in Noord- en West- Nederland.
In Nederland overwinteren gemiddeld slechts 10 exemplaren, voornamelijk in de Delta. In de Waddenzee zijn in de nazomer en herfst gemiddeld 9.800 groenpootruiters aanwezig, in sommige jaren vooral in de oostelijke helft van het gebied. In de Delta zijn gemiddeld 1.300 exemplaren present.

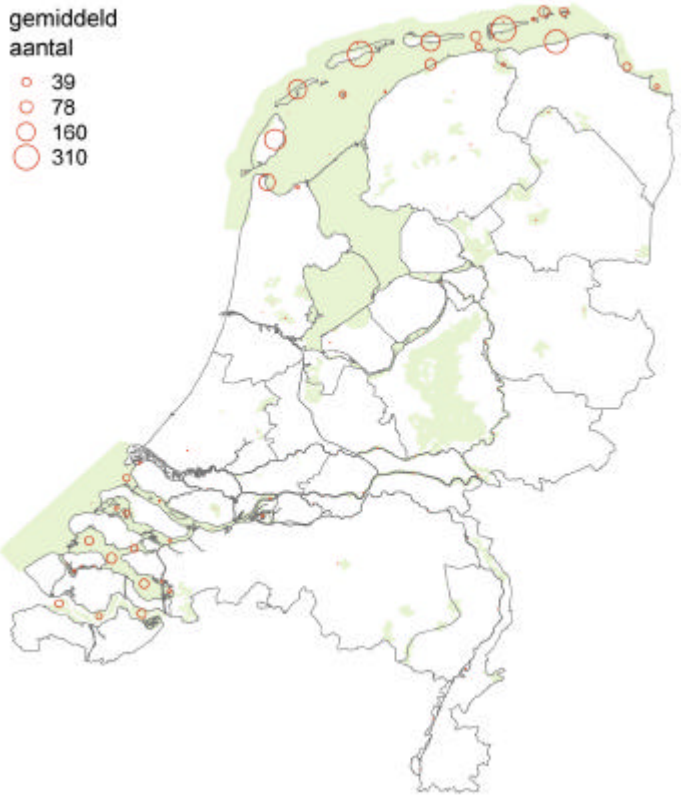

Verspreidingskaart groenpootruiter

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: In de Waddenzee is sinds 1986 sprake van een toename van de groenpootruiter. Ook in het Deltagebied nemen de aantallen duidelijk toe. De internationale populatie is stabiel.

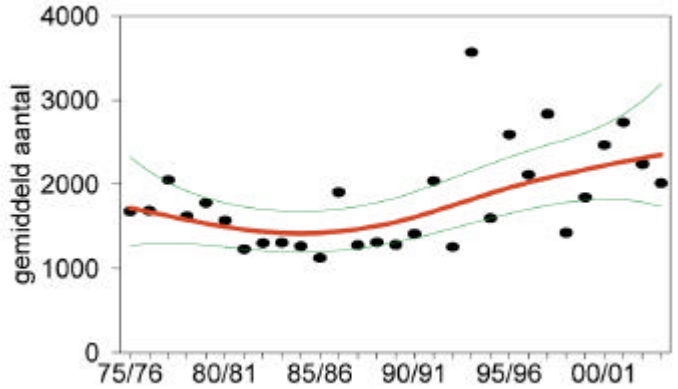

Aantalsontwikkeling groenpootruiter

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de groenpootruiter laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename zien. Door grote fluctuaties is over de meest recente periode 1995-2003 de aantalsontwikkeling onbekend.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreiding: gunstig
Het natuurlijke verspreidingsgebied van de groenpootruiter in Nederland is stabiel.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De aantallen van de groenpootruiter nemen in ons land toe.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omvang en de kwaliteit van geschikt leefgebied voor de groenpootruiter nemen niet wezenlijk af.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Gelet op het leefgebied van de soort, zowel in intergetijdengebieden en in het binnenland, zijn gevarieerde dieet en het feit dat de soort zowel in de Waddenzee als in de Delta vooruit gaat, lijkt het toekomstperspectief goed. Er zijn verder geen wezenlijke deze soort bedreigende factoren

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 2210 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie volstaat bij deze soort.

Oordeel: gunstig

Beoordeling staat van instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	?	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Austin G.E. & Rehfish M.M. 2003. The likely impact of sea level rise on waders (*Charadrii*) wintering on estuaries. Journal for Nature Conservation 11: 43-58.
- Austin G.E., Peachel I. & Rehfisch M.M. 2000. Regional trends in coastal wintering waders in Britain. Bird Study 47: 352-371.
- Cayford J. 1993. Wader disturbance: a theoretical overview. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 3-5.
- Clemens T. & Lammen C. 1995. Windkraftanlagen und Rastplätze von Küstenvögeln -ein Nutzugskonflikt. Seevögel 16: 34-38.
- Davidson N.V. & Rothwell P. 1993. Human disturbance to waterfowl on estuaries: conservation and coastal management implications of current knowledge. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 97-105.
- Ens B.J., Wintermans G.J.M. & Smit C.J. 1993. Verspreiding van overwinterende wadvogels in de Nederlandse Waddenzee. Limosa 66: 137-144.
- Koepff C. & Dietrich K. 1986. Störungen von Küstenvögeln durch Wasserfahrzeuge. Vogelwarte 33: 232-248.
- Koffijberg K., Blew J., Eskildsen K., Günther K., Koks B., Laursen K., Rasmussen L.M., Potel P. & Südbeck P. 2003. High tide roosts in the Wadden Sea. A review of bird distribution, protection regimes and potential sources of anthropogenic disturbance. Wadden Sea Ecosystem 16. CWSS/TMAG/JMMB, Wilhelmshaven.
- Leopold M.F., Smit C.J., Goedhart P.W., Van Roomen M., Van Winden E. & Van Turnhout C. 2004. Langjarige trends in aantallen wadvogels in relatie tot de kokkelvisserij en het gevoerde beleid in deze; eindverslag EVA II (Evaluatie schelpdiervisserij tweede fase) Deelproject C2. Alterra-rapport 954. Alterra, Wageningen.
- Piersma T. & Koolhaas A. 1997. Shorebirds, shellfish(eries) and sediments around Griend, western Wadden Sea, 1988-1996. Rapport 1997-7. NIOZ, Texel.
- Piersma T., Koolhaas A., Dekinga A., Beukema J.J., Dekker R. & Essink K. 2001. Long-term indirect effects of mechanical cockle-dredging on intertidal bivalve stocks in the Wadden Sea. Journal of Applied Ecology 38: 976-990.
- Schekkerman H., Meininger P.L. & Meire P.M. 1994. Changes in the waterbird populations of the Oosterschelde (SW Netherlands) as a result of large-scale coastal engineering works. Hydrobiologia 282/283: 509-524.
- Schothorst E. & Veenendaal D. 1999. Verstoring van vogels langs de Groninger Noordkust. De Grauwe Gors 27 (1): 7-13.
- Spaans B., Bruinzeel L. & Smit C.J. 1996. Effecten van verstoring door mensen op wadvogels in de Waddenzee en de Oosterschelde. IBN-rapport 202. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen.
- Swennen C. 1971. Het voedsel van de Groenpootruiter *Tringa nebularia* tijdens het verblijf in het Nederlandse Waddengebied. Limosa 44: 71-83.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Steenloper (*Arenaria interpres*) A169

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De steenloper broedt langs de kusten van Finland en Scandinavië en in hoogarctische gebieden in Siberië, Noord- Amerika, Groenland en Spitsbergen. Het is een wereldburger (kosmopoliet) wat het overwinteren betreft, hij verblijft daarbij echter alleen langs kusten, variërend van onder andere de rotskusten van Schotland, de zandstranden en slikkige gebieden in gematigde klimaatszones tot de kokosnooteilanden in de tropen. In Nederland is de steenloper een doortrekker en wintergast. Veel van de vogels die men hier tijdens het trekseizoen ziet, pleisteren hier kortstondig. Ze broeden in Groenland en Noordoost-Canada, of in Finland, Scandinavië en Noord-Rusland en overwinteren in hoofdzaak in Afrika. De in Nederland overwinterende vogels – in kleine groepen - zijn waarschijnlijk grotendeels afkomstig uit Groenland en Noordoost-Canada.

Relatief belang in Europa: De staat van instandhouding van de steenloperpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende steenlopers liggen in Noordoost-Canada, Groenland en het noorden van Europa.[21] De populatie die afkomstig is uit broedgebieden in Canada en Groenland overwintert in West-Europa en Noordwest--Afrika en wordt geschat op 94.000 vogels. De broedpopulatie uit Noord-Europa overwintert in Afrika en wordt geschat op 83.000 vogels. De in augustus in Nederland aanwezige steenlopers horen bij de Noord-Europese broedvogels. Dan verblijft naar schatting ruim 5% van deze populatie in Nederland. Van de broedvogels uit Canada en Groenland blijven circa 5% van de populatie in Nederland overwinteren.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De steenloper is in ons nagenoeg gebonden aan de getijdengebieden van de kust. Tijdens de trek ziet men kleine aantallen steenlopers ook op binnenlandse locaties, vooral op de oevers van grote rivieren. Zijn voedselbiotoop zijn de stranden en drooggevallen slikken en platen en in het bijzonder de vloedmerken, wiervelden, mosselbanken, stenige taluds van dijken en havens en pieren, vooral als deze begroeid zijn met wieren.

Voedsel: De steenlopers eten wormen, krabbetjes, schelpdieren, strandvlooien, aas en ook voedselresten van bijvoorbeeld patat- en viskramen. In de zomermaanden heeft de soort een sterke voorkeur voor darmwier (*Enteromorpha)* op het wad. In de winter, als de darmwiervelden verdwijnen, verschuift de soort naar de dijken en golfbrekers en daar blijft hij tot in de lente.

Rust: De rustbiotopen en hoogwatervluchtplaatsen van de steenloper zijn de taluds van dijken, havens en pieren, stranden en kwelders. Binnendijks rusten ze in 'wetlands' of op graslanden of bouwland. De rustplaatsen van de steenlopers zijn veelal klein van oppervlak en grenzen aan water. Ze kunnen het stellen zonder weids uitzicht, en nemen ook genoegen met gebieden met

[21] In Griekenland doortrekkers uit Siberië.

relatief veel recreatie. Steenlopers gaan tijdens hoogwaterperiodes vaak door met voedselzoeken op taluds van dijken.

4. Huidig voorkomen

In de nazomer en herfst zijn in de Waddenzee gemiddeld 2.900 steenlopers aanwezig. Vooral de aantallen van eind juli-begin augustus zijn echter sterk gedaald. Dit zijn waarschijnlijk hoofdzakelijk vogels uit Scandinavië, het Witte Zeegebied en de Baltische staten. In de Delta zijn eind juli-begin augustus gemiddeld ongeveer 1.500 steenlopers aanwezig. In Nederland overwinteren gemiddeld 4.400 exemplaren, voornamelijk in de Waddenzee (1.000-3.000 vogels) en in het Deltagebied (1.500-2.400 vogels). In beide gebieden gaat het niet om grote concentraties maar om kleinere over het gehele gebied verspreide aantallen.

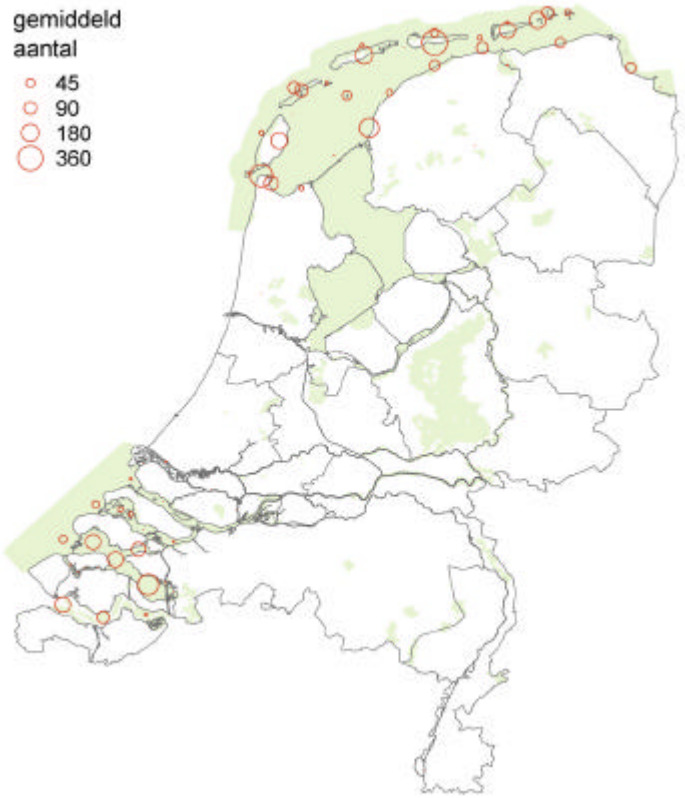

Verspreidingskaart steenloper

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De algemene trend voor de steenloperaantallen in de Waddenzee is licht dalend, voor de Delta stabiel. Mogelijk is de daling een gevolg van ontwikkelingen in de internationale ‘flyway’-populatie, mogelijk speelt ook het verdwijnen van mosselbanken een rol.

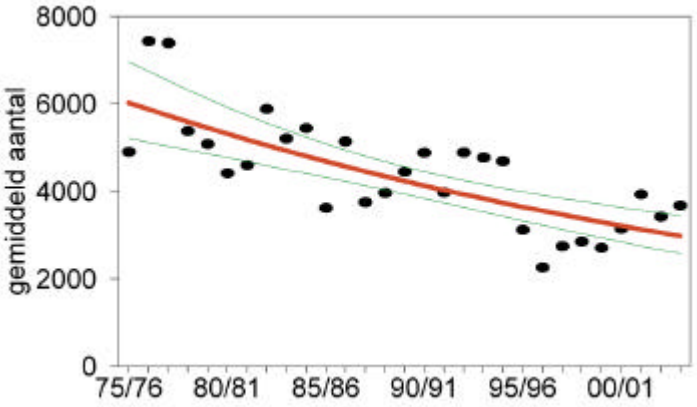

Aantalsontwikkeling steenloper. Deze trendlijn maakt geen onderscheid tussen de in Nederland aanwezige populaties.

Recente ontwikkelingen: In de laatste jaren treedt enig herstel van de populatieaantallen op, met name in de oostelijke Waddenzee.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreiding: gunstig
De verspreiding van de steenloper is niet wezenlijk veranderd.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig
Het recente aantal van 3400 (seizoensgemiddelde) is veel lager dan de gunstige referentie.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig
Met het verdwijnen van droogvallende mosselbanken in de Waddenzee en van mosselpercelen op de platen van de Oosterschelde is het leefgebied van de steenloper verslechterd. De mosselbanken zijn in de Waddenzee in de laatste jaren wel teruggekeerd in het oostelijke deel, maar nog niet in het westen.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig.
Het is maar de vraag of de mosselbanken op de platen zich weer zullen herstellen tot het niveau van vroeger.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie variërend van 3.500 - 4.500 vogels (seizoensgemiddelde).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: In het Natura 2000 doelendocument is een draagkrachtschatting van 3.500 tot 4.500 steenlopers (seizoensgemiddelde) geformuleerd. Voor een gunstige staat van instandhouding wordt uitgegaan van een nog iets hoger getal, namelijk 46.000 vogels.

Oordeel: zeer ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	**?**	zeer ongunstig
Leefgebied	gunstig	matig ongunstig
Toekomst	gunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Becuwe M. 1973. Een ecologische interpretatie van het seizoenale talrijkheidspatroon van de Steenloper, *Arenaria interpres*, in België. De Giervalk 63: 281-290.
- Cayford J. 1993. Wader disturbance: a theoretical overview. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 3-5.
- Clemens T. & Lammen C. 1995. Windkraftanlagen und Rastplätze von Küstenvögeln -ein Nutzugskonflikt. Seevögel 16: 34-38.
- Davidson N.V. & Rothwell P. 1993. Human disturbance to waterfowl on estuaries: conservation and coastal management implications of current knowledge. Wader Study Group Bull. 68 (Supplement): 97-105.
- Ens B.J., Wintermans G.J.M. & Smit C.J. 1993. Verspreiding van overwinterende wadvogels in de Nederlandse Waddenzee. Limosa 66: 137-144.
- van de Kam, J., B. Ens, T. Piersma & L. Zwarts, 1999. Ecologische atlas van de Nederlandse Wadvogels. Schuyt, Haarlem.
- Kersten, M., 1996. De najaarstrek van Steenlopers door de Waddenzee. Limosa 69: 141-142.
- Koffijberg K., Blew J., Eskildsen K., Günther K., Koks B., Laursen K., Rasmussen L.M., Potel P. & Südbeck P. 2003. High tide roosts in the Wadden Sea. A review of bird distribution, protection regimes and potential sources of anthropogenic disturbance. Wadden Sea Ecosystem 16. CWSS/TMAG/JMMB, Wilhelmshaven.
- Leopold M.F., Smit C.J., Goedhart P.W., Van Roomen M., Van Winden E. & Van Turnhout C. 2004. Langjarige trends in aantallen wadvogels in relatie tot de kokkelvisserij en het gevoerde beleid in deze; eindverslag EVA II (Evaluatie schelpdiervisserij tweede fase) Deelproject C2. Alterra-rapport 954. Alterra, Wageningen.
- Spaans B., Bruinzeel L. & Smit C.J. 1996. Effecten van verstoring door mensen op wadvogels in de Waddenzee en de Oosterschelde. IBN-rapport 202. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Zwartkopmeeuw (*Larus melanocephalus*) A176

1. Status

Vogelrichtlijn Bijlage I (sinds 1985). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De opvallend zwarte kop, de forse felrode snavel en het geheel witte verenkleed geven de zwartkopmeeuw een contrastrijker uiterlijk dan de, er overigens sterk op lijkende kokmeeuw. De zwartkopmeeuw is een soort die ons land sinds 1970 in toenemend aantal bevolkt en in kolonies nestelt op eilandjes, schorren en slibdepots, meestal nabij kokmeeuwen. Het voedsel bestaat vooral uit bodemdiertjes die gevangen worden in agrarisch gebied. De Nederlandse broedvogels trekken weg en overwinteren in zuidelijke streken tot in Noord-Afrika.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de zwartkopmeeuw in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De zwartkopmeeuw is als broedvogel beperkt tot Europa en Klein-Azië en broedt daar langs de kusten van de Zwarte Zee, de Middellandse zee, de Atlantische Oceaan en de zuidelijke Noordzee. Het zwaartepunt van de verspreiding ligt rond de Zwarte Zee en Middellandse Zee. Binnen de landen van de Europese Unie is Nederland in toenemende mate van belang voor zwartkopmeeuwen (totaal 7.500-8.600 paren in EU, waarvan 9% in Nederland). De EU populatie was gedurende 1970-90 stabiel, gevolgd door een grote toename over 1990-2000. In West-Europa ligt het zwaartepunt van het voorkomen in het Nederlandse Deltagebied en aangrenzend Vlaanderen.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De broedbiotoop van zwartkopmeeuw bestaat uit zout- en zoetwatergebieden. Hij nestelt op recent aangelegde eilandjes en op kunstmatige zandvlaktes van industrieterreinen en vloeivelden. In mindere mate wordt gebroed in natuurlijke milieus: schorren en eilanden. De nestplaats wordt gekenmerkt door een korte vegetatie bij aanvang van het broedseizoen. Er wordt in kolonieverband gebroed, vaak in kolonies van andere meeuwen zoals in kokmeeuwkolonies, waar de zwartkopmeeuw de drogere plekken bezet. De voedselbiotoop ligt voornamelijk in agrarisch gebied waar de soort op graslanden en pas geploegd bouwland zijn prooi zoekt.

Voedsel: Het hoofdvoedsel bestaat uit regenwormen en emelten (larven van langpootmuggen). De voedselgebieden kunnen tot 40 kilometer en bij uitzondering 80 kilometer van de nestplaats liggen.

Rust: De zwartkopmeeuw legt als kolonievogel een grote verstoringsgevoeligheid aan de dag (verstoring bij > 300 m afstand). De gevoeligheid voor verstoring van het leefgebied is gemiddeld tot groot (halfopen tot open landschap). Over effecten van verstoring op de populatie is niets bekend. Broedlocaties concentreren zich op eilanden, daarom zijn ze behoorlijk kwetsbaar voor verstoring. Het meest rustbedreigend is voor de soort de waterrecreatie, zoals aanleggen van boten op eilanden.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de zwartkopmeeuw ten minste 20 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (> 400 paren).

4. Huidig voorkomen

De belangrijkste kolonies van de zwartkopmeeuw liggen in het Deltagebied, waar verschillende kolonies soms meer dan 100 paren tellen (Haringvliet, Krammer-Volkerak). Het Deltagebied herbergt het grootste deel van de Nederlandse populatie (in 2000 96%). Elders in Nederland zijn er kleine aantallen vastgesteld in het Waddengebied, het IJsselmeergebied, in Noord- en Zuid-Holland, Utrecht en dieper in het binnenland. De populatie in de Delta vormt een geheel met die in Noordwest-Vlaanderen.

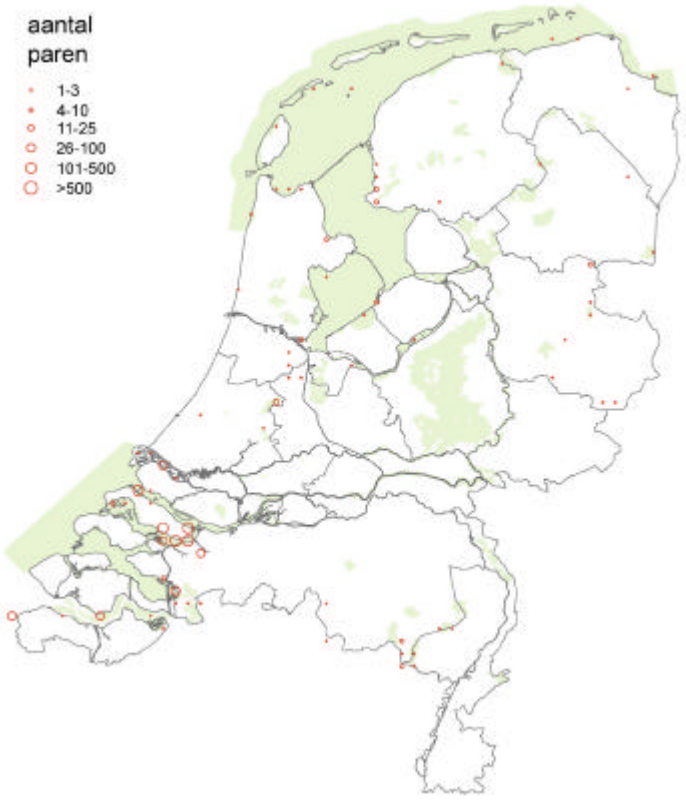

Verspreidingskaart zwartkopmeeuw

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De vestiging van de zwartkopmeeuw als regelmatige broedvogel in ons land tussen 1970-1980 kreeg een stormachtig vervolg in de jaren tachtig en negentig. De huidige populatie beloopt enkele honderden en soms meer dan 1.000 paren.

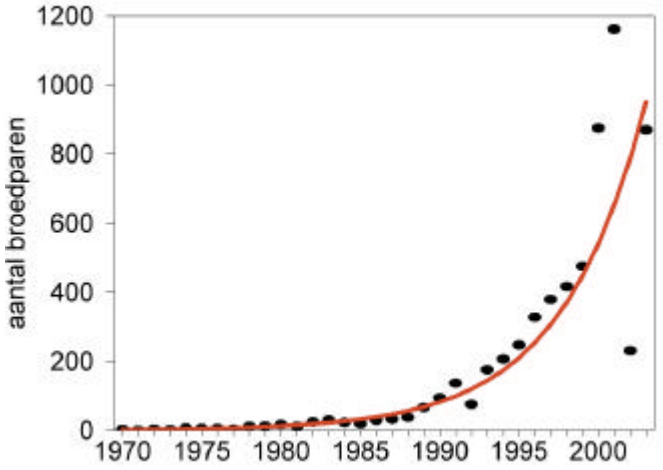

Aantalsontwikkeling broedparen zwartkopmeeuw

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse broedpopulatie van de zwartkopmeeuw laat sinds 1981 (1981-2003) een sterke toename zien (significant, > 5% per jaar). Over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een matige toename (significant, < 5% per jaar).

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Sinds 1973-1977 is het verspreidingsgebied van de zwartkopmeeuw fors toegenomen, met 522%. In het totaal kwam de soort voor in 76 atlasblokken, is ze verdwenen uit ongeveer 7 atlasblokken en verschenen in 54. Het merendeel van de populatie, ongeveer 90-95%, bevindt zich in het Deltagebied. Het gebied lijkt de zwartkopmeeuw aantrekkelijke broedplaatsen te bieden vanwege de combinatie van nieuw aangelegde eilandjes en rijke voedselgebieden.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De aantallen broedparen van de zwartkopmeeuw namen tot in 1980 langzaam toe, daarna stegen ze sprongsgewijs tussen 1980-1990 en vertoonden een gestage verdere groei van af 1990 (in 1980, 1990 en 2000 zijn resp. 10, 92 en 850 broedparen vastgesteld). De Nederlandse broedpopulatie telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 19 paren en in 1999-2003 gemiddeld 720 paren.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
Vooralsnog lijkt de broedbiotoop van de soort niet onder druk te staan. Het is echter mogelijk dat door vegetatiesuccessie of door herinrichting nestlocaties van de zwartkopmeeuw verdwijnen in het Deltagebied. Nieuw en alternatief broedbiotoop is tot op heden snel voorhanden door kunstmatige aanleg van eilanden. Verstoring van broedkolonies kan plaatsvinden door waterrecreatie, in het bijzonder door het aanleggen van jachten bij broedeilanden.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
De groei van de Nederlandse broedpopulatie van de zwartkopmeeuw lijkt nog niet ten einde te zijn. Wanneer de soort ook buiten het Deltagebied grote en succesvolle kolonies weet te vormen, ligt een forse toename in het verschiet. Hier zijn echter nog geen aanwijzingen voor. Binnen het Deltagebied wisselen de kolonies al naargelang de leefgebieden beschikbaar zijn, en bestaat ook een duidelijke relatie met Vlaanderen. Naar verwachting zal een deel van de nu bestaande kolonies ongeschikt worden door vegetatiesuccessie, maar bieden locaties elders, zoals nieuw aangelegde eilanden, voorlopig voldoende alternatieve broedgelegenheid. Dat de soort ook in andere Europese landen opbloeit kan de Nederlandse populatiegroei stimuleren (door uitwisseling van zwartkopmeeuwen van verschillende broedkolonies).

Landelijke instandhoudingdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied en behoud van ten minste 10 kolonies van ten minste 20 paren met een totaal van ten minste 500 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor een gunstige staat van instandhouding van de zwartkopmeeuw is behoud van ten minste 10 kolonies van ten minste 20 paren vereist met een totaal van ten minste 500 paren. Vanuit populatie-ecologisch oogpunt wordt

gesproken over minimaal 20 sleutelpopulaties van de zwartkopmeeuw met ieder ten minste 20 paren (> 400 paren). Verder is voor de streefpopulatie voldoende geschikt leefgebied nodig dat bestaat uit eilanden met een relatief korte vegetatie en voldoende rust tijdens het broedseizoen. Een deel van de broedkolonies kan ongeschikt worden door vegetatiesuccessie, maar andere nieuw aangelegde eilandjes bieden alternatieve broedbiotopen. De verwachting is dat, wanneer de soort zich buiten het Deltagebied weet te vestigen, de groei van de Nederlandse broedpopulatie nog niet ten einde zal zijn.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	?	gunstig
Populatie	?	gunstig
Leefgebied	?	gunstig
Toekomstperspectief	?	gunstig
Eindoordeel	**?**	**gunstig**

6. Bronnen

- Meininger, P.L., C.M. Berrevoets, H. Schekkerman, R.C.W. Strucker & P.A. Wolf 1991. Voedsel en fourageergebieden van broedende Zwartkopmeeuwen *Larus melanocephalus* in Zuidwest-Nederland. Sula 5: 138-145.

- Meininger, P.L. & Flamant, R. 1998. Breeding populations of Mediterranean Gull *Larus melanocephalus* in the Netherlands and Belgium. Sula 12: 129-138.

- Woutersen, K. 1990. De Zwartkopmeeuw *Larus melanocephalus* in de duinen van Schoorl (NH). Sula 4: 1-11.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Dwergmeeuw (*Larus minutus*) (A177)

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (sinds 2004). Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De dwergmeeuw is een klein, elegant meeuwtje. Het broedgebied strekt zich uit van Finland tot ver in Siberië, met voorposten naar het westen tot in Nederland. De Europese populatie omvat 22.000 – 34.000 paar waarbij het accent op Finland en Rusland ligt. Overwinteren doen dwergmeeuwen op grote zoetwatermeren zoals op het IJsselmeer en de Kaspische Zee, maar vooral op zee; van de Oostzee in het noorden en de Middellandse Zee in het zuiden tot in de omgeving van Newfoundland. Vooral in de maanden april-mei en oktober-november trekken dwergmeeuwen door over ons land.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de dwergmeeuwpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De betekenis van Nederland als doortrekgebied is aanzienlijk, al blijven de vogels doorgaans kort aanwezig. Een groot deel van de Europese populatie trekt door Nederland: naar schatting zijn dit 84.000 vogels, meer dan 50% van de populatie. Als overwinteringsgebied heeft Nederland minder grote betekenis. Naar schatting overwintert maximaal 5% in ons land.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De dwergmeeuw verblijft in ons land op open wateren, grote zoetwatermeren, zoetwatermoerassen en rivieren. In het kustgebied ligt het zwaartepunt van de verspreiding in een 30 km brede strook langs de Zeeuws-Hollandse kust op de Noordzee, binnen een 10 km brede strook langs de Waddeneilanden en op het open water van het IJsselmeergebied. De dwergmeeuw foerageert graag langs waterscheidingen zoals zogenoemde stroomnaden.

Voedsel: De dwergmeeuw eet vis. Dwergmeeuwen zoeken voedsel terwijl ze boven het wateroppervlak vliegen en ze pakken hun prooien al vliegend van het wateroppervlak op. In het IJsselmeergebied eet de dwergmeeuw in de winter vooral kleine, hooguit 80 mm grote spiering en pos. Elders eet hij waarschijnlijk vis van vergelijkbare grootte. Men weet weinig van zijn dieet.

Rust: De dwergmeeuw zoekt zijn voedsel in het voorjaar ook in gebieden met zeer intensieve recreatie. Hij lijkt weinig gevoelig voor verstoring, vooral omdat ook de voornaamste rustgebieden op het open water te vinden zijn.

4. Huidig voorkomen

Doortrek van de dwergmeeuw vindt in ons land vooral plaats langs de kust. In het voorjaar ziet men de dwergmeeuw ook relatief veel doortrekkend over het binnenland. Overwintering van dwergmeeuwen vindt plaats op het IJsselmeer.

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland; recente ontwikkelingen: Zeetrektellingen wijzen op een mogelijke toename van langstrekkende dwergmeeuwen. Ook lijkt tegenwoordig de piek van de doortrek in het voorjaar zo'n twee weken vroeger te vallen dan in de jaren zeventig en tachtig. De indruk bestaat dat de betekenis van het IJsselmeer als overwinteringsgebied is afgenomen.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreiding: gunstig
De verspreiding van de dwergmeeuw is niet wezenlijk veranderd.

Beoordelingsaspect populatie: matig ongunstig
Waarschijnlijk neemt de in het IJsselmeer overwinterende dwergmeeuwenpopulatie af.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig
De afname van de overwinterende dwergmeeuwen in het IJsselmeer kan een gevolg zijn van de aldaar afnemende stand van de spiering.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig
Als de overwinterende aantallen dwergmeeuwen dalen met de afname van de spieringstand, en dit een gevolg is van klimaatsverandering, dan is het toekomstperspectief in ieder geval voor het IJsselmeer niet gunstig.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Een herstel van het voedselaanbod in het IJsselmeer is nodig voor een gunstige staat van instandhouding van de overwinterende populatie van de dwergmeeuw.

Oordeel: matig ongunstig

Beoordeling staat van instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	matig ongunstig
Leefgebied	?	matig ongunstig
Toekomst	gunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**matig ongunstig**

6. Bronnen

- Keijl G.O. & Leopold M.F. 1997. Massaal foeragerende Dwergmeeuwen *Larus minutus* voor de Hollandse kust in april 1996. Sula 11: 17-20.
- Voslamber B. 1991. Meeuwen in het IJsselmeergebied: voedseloecologie van zeven op het meer voorkomende soorten. Intern rapport 1991-9 liw. Rijkswaterstaat, Directie Flevoland. Lelystad.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Kleine mantelmeeuw (*Larus graellsii*)[22] A183

1. Status

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: Deze forse zeemeeuw met zijn donkere bovenzijde is nu onze talrijkste kustbroedvogel en is daarbij de zilvermeeuw voorbijgestreefd. De kleine mantelmeeuw broedt in kolonies in kustduinen, buitendijkse gronden en kunstmatige biotopen. Het voedsel wordt zowel op zee als in agrarisch cultuurlandschap verzameld. De Nederlandse populatie trekt weg en overwintert in zuidelijke streken tot in Marokko.

Relatief belang binnen Europa: Kleine mantelmeeuwen broeden voornamelijk in West Europa en recentelijk ook op Groenland. De soort bewoont de kuststrook van Zuid-Europa tot het zuiden van Scandinavië. De Europese populatie (240.000-260.000 paren in landen van de Europese Unie) is in de periode 1970-2000 sterk toegenomen. Het Nederlandse aandeel binnen de EU-landen is relatief hoog (33%).

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De broedbiotoop van de kleine mantelmeeuw beperkt zich vrijwel geheel tot kustlocaties. De nestplaats is gelegen in het open duin en op schorren/kwelders, industriegebieden, opspuitterreinen en eilandjes in afgesloten zeearmen, tegenwoordig ook op daken van gebouwen en sluizencomplexen. De soort broedt vaak samen met zilvermeeuwen, maar bezet dan binnen de kolonie de meest grazige en moerassige delen. De kustbroeders foerageren op zee op vis, vooral op visafval achter boten. Verder zoekt de kleine mantelmeeuw zijn prooi ook op gras- en bouwland en vuilnisbelten.

Voedsel: Het voedsel van de kleine mantelmeeuw bestaat zowel uit mariene prooidieren (vooral vis) als ook uit kleine landdieren die in landbouwgebieden voorkomen, zowel in akkerland als grasland en op vuilnisbelten. De soort foerageert tot op zeer grote afstand van de kolonie, doorgaans binnen een straal van 135 km van de kolonie, maar afstanden tot 200 km zijn ook bekend.

Rust: Als kolonievogel heeft de kleine mantelmeeuw een grote gevoeligheid voor verstoring (verstoring bij > 300 m afstand). Benadering van de kolonie leidt tot sterke verontrusting. De gevoeligheid voor verstoring van het leefgebied is gemiddeld tot groot: het is een halfopen tot open landschap. De effecten van verstoring op de populatie zijn waarschijnlijk matig, aangezien meeste broedkolonies zich tegenwoordig op ontoegankelijk terrein bevinden. Het meest rustbedreigend is voor deze soort de landrecreatie.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de kleine mantelmeeuw ten minste 20 paren vereist. Voor een

[22] In *Waterbird Population Estimates – Third Edition* met de wetenschappelijke naam *Larus fuscus graellsii*.

gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (>400 paren).

4. Huidig voorkomen

Het zwaartepunt van de verspreiding van de kleine mantelmeeuw ligt in het Wadden- en Deltagebied. De grootste kolonies bevinden zich op de Boschplaat op Terschelling, in De Geul op Texel en op Europoort-Maasvlakte. Verder zijn er grote kolonies op Schiermonnikoog en Schouwen. In het binnenland nestelt de soort vooral op daken in steden van Noord- en Zuid-Holland. De natuurlijke verspreiding betreft uitsluitend de kust; daarbuiten marginaal voorkomend in het binnenland.

Verspreidingskaart kleine mantelmeeuw

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De kleine mantelmeeuw heeft zich pas in 1926 in Nederland gevestigd, allereerst op Terschelling en later verder langs de kust. Rond 1940 telde de landelijk populatie ruim 15 paren. Sinds 1970, na beëindiging van 40 jaar zilvermeeuwbestrijding (daarbij sneuvelden ook kleine mantelmeeuwen), is de soort sterk gaan toenemen. De jaarlijkse toename bedroeg daarbij ongeveer 30%.

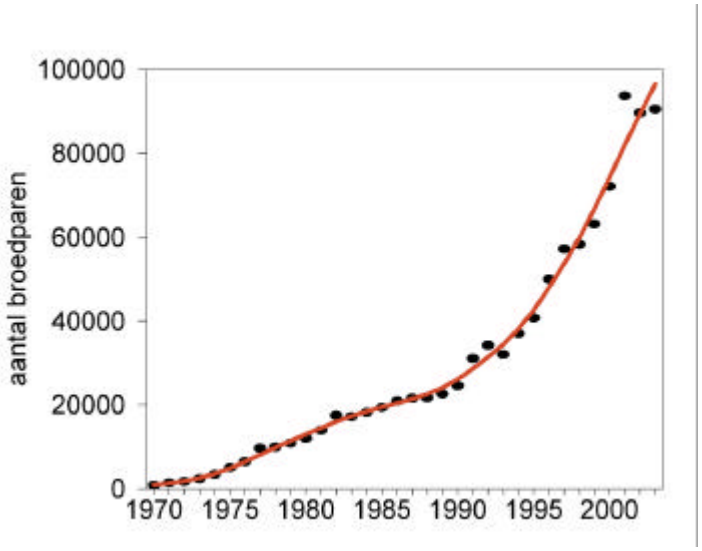

Aantalsontwikkeling broedparen kleine mantelmeeuw

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de kleine mantelmeeuw laat sinds 1981 (1981-2003) een sterke toename zien (significant, > 5% per jaar). Ook over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een sterke toename (significant, > 5% per jaar).

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Het verspreidingsgebied van de kleine mantelmeeuw is sinds 1973-1977 fors toegenomen, met 328%. Het areaal is ruim viermaal zo groot geworden. In totaal kwam de soort voor in 114 atlasblokken, is ze verdwenen uit ongeveer 8 atlasblokken en verschenen in 77. In het westen van het land werden kolonies in de duinen grotendeels verlaten na uitbreiding van de vossenpopulatie. Er ontstonden hier nieuwe (kleinere) vestigingen op daken in stedelijke gebieden, o.a. IJmond, Leiden en Rotterdam, daarnaast zijn er ook kleine mantelmeeuwen uitgeweken naar het Wadden- en Deltagebied.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
Naast de forse uitbreiding in verspreidingsgebied zijn ook de aantallen van de kleine mantelmeeuw sterk toegenomen. Deze toename startte rond 1970 en heeft een explosief verloop gehad tot ongeveer 1995. Daarna lijkt enige afvlakking van de populatiegroei op te treden. Ook in de ons omringende landen zijn de populaties spectaculair in aantal toegenomen. In 1998-2000 werd de landelijke broedpopulatie van de kleine mantelmeeuw geschat op 58.500-72.000 paren. In 2001 zijn de aantallen nog fors toegenomen en in 2002 zijn ze gestabiliseerd rond 90.000 paren. De Nederlandse broedpopulatie van de kleine mantelmeeuw telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 14.000 paren en in 1999-2003 gemiddeld 82.000 paren.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
Intensieve nestpredatie door vossen heeft geleid tot het verdwijnen van de kolonies van de kleine mantelmeeuw in de duinen van de Hollandse kust en tot verplaatsing naar stedelijk gebied. Daar wordt het broeden soms als overlast wordt ervaren. Regionaal zijn er signalen die wijzen op voedselgebrek in de broedtijd: zo is de reproductie in het Waddengebied gering.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Het toekomstperspectief voor de kleine mantelmeeuw is gunstig.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van 43.000 paren[23]. Dit is gebaseerd op het gemiddelde van de periode 1993-1997. Dat tijdvak is aangehouden in de systematiek voor de selectie van Vogelrichtlijngebieden.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van een populatieniveau van tenminste 43.000 paren van de kleine mantelmeeuw is gewenst. Vanuit populatie-ecologisch

[23] Dit is gewijzigd ten opzichte van het Natura 2000 doelendocument.

oogpunt wordt gesproken over minimaal 20 sleutelpopulaties met ieder ten minste 20 paren (> 400 paren).

Oordeel: gunstig

Beoordeling staat van instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomstperspectief	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Camphuysen, C.J. 1995. Herring Gull *Larus argentatus* and Lesser Black-Backed Gull *L. fuscus* feeding at fishing vessels in the breeding season: competitive scavenging versus efficient flying. Ardea 83: 365-380.
- Meininger, P.L. & Strucker, R.C.W. 2001. Kustbroedvogels in het Deltagebied in 2000. Rapport 2001.015. RIKZ, Middelburg.
- Noordhuis, R. & A.L. Spaans 1992. Interspecific competition for food between Herring *Larus argentatus* and Lesser Black-backed Gulls *L. fuscus* in the Dutch Wadden Sea area. Ardea 80: 115-132.
- Spaans, A.L. 1998. Breeding Lesser Black-backed Gulls *Larus graellsii* in the Netherlands during the 20th century. Sula 12: 175-184.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Reuzenstern (*Sterna caspia*) A190

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (sinds 1985). Voor Natura 2000 relevant als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De reuzenstern is de grootste sternensoort van Nederland. In Nederland is het een doortrekker, die vooral tijdens de nazomer wordt gezien met een duidelijk zwaartepunt langs de Friese IJsselmeerkust. De reuzenstern is te beschouwen als een wereldburger met een sterk verbrokkeld verspreidingsgebied. De door Nederland trekkende vogels zijn afkomstig uit het Oostzeegebied (ca. 1.600 broedparen). Deze vogels overwinteren in Afrika bezuiden de Sahara (vooral Mali en Ghana).

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de reuzensternpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. De voor Nederland relevante Europese populatie bestaat uit 6.500 vogels. Hiervan verblijft naar schatting 1 à 2 % in Nederland.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De reuzenstern verblijft vooral op grote zoetwatermeren met een groot aandeel aan open landschappen met droogvallende platen en stranden. De soort mijdt echter geen zoute wateren. In Nederland zijn grote aantallen vrijwel uitsluitend te zien in het IJsselmeer, vooral aan de Friese IJsselmeerkust. De reuzensterns gebruiken enkele locaties als vaste slaap- en pleisterplaatsen, onder andere de Steile Bank. Het zijn gemeenschappelijke rustplaatsen, waar een deel van de vogels ook overdag rust. Reuzensterns worden verder ook langs de Noordzeekust en in de Waddenzee waargenomen, evenals in het rivierengebied en op plassen in het binnenland.

Voedsel: De reuzenstern is een viseter. Favoriete prooien zijn vermoedelijk blankvoorn, baars en spiering van 10-25 cm lengte. Prooien worden met een stootduik bemachtigd.

Rust: De reuzensterns zijn gevoelig voor verstoring. Waterrecreatie, met name windsurfers vormen daarbij een bedreiging op de rust- en slaapplaatsen. Mogelijk hebben visserijactiviteiten via effecten op vispopulaties invloed op de reuzensternpopulatie, evenals veranderingen in waterkwaliteit via effecten op vispopulaties en de vangbaarheid van de vis. Er is weinig over bekend.

4. Huidig voorkomen

De belangrijkste pleisterplaatsen van de reuzenstern bevinden zich langs de Friesse IJsselmeerkust (Workumer waard en Steile Bank). Daarnaast worden relatief veel vogels gezien in de IJsseldelta, de Randmeren, de Oostvaardersplassen en Lepelaarsplassen en het Krammer Volkerak in Zeeland.

Verspreidingskaart reuzenstern

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De aantallen van de reuzenstern in Nederland lijken de trend van de Oostzeepopulatie nauwkeurig te volgen. De aantallen nemen duidelijk toe tot ca. 1990 en lijken zich daarna te stabiliseren bij maximale aantallen van rond de 50 vogels.

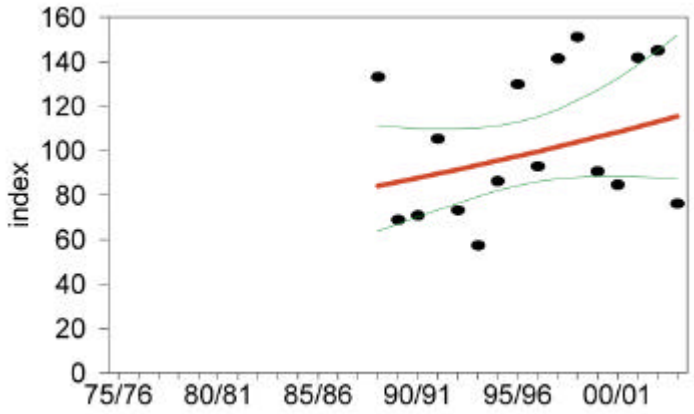

Aantalsontwikkeling reuzenstern

Recente ontwikkelingen: Momenteel lijkt geen verdere toename plaats te vinden.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Er zijn geen aanwijzingen voor veranderingen in het natuurlijke verspreidingsgebied van de reuzenstern binnen Nederland.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De aantallen van de reuzenstern nemen toe.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De omvang en de kwaliteit van geschikt leefgebied voor de reuzenstern nemen niet wezenlijk af. Essentieel is het behoud van onbegroeide platen en eilandjes in het IJsselmeergebied.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Het is niet te verwachten dat de omstandigheden voor de reuzenstern wezenlijk zullen verslechteren.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 100 vogels (seizoensmaximum).

Streefbeeld van de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van de huidige situatie volstaat bij deze soort.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	Matig ongunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomst	?	gunstig
Eindoordeel	**matig ongunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Haitjema, T. 1982. Voorkomen van de Reuzenstern *Sterna caspia* op de Steile Bank. Limosa 55: 37-42.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Grote stern (*Sterna sandvicensis*) A191

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De grote stern is een zomergast in ons land en is onmiskenbaar vanwege de grootte, de kuif, maar vooral vanwege de unieke gele snavelpunt. De grote stern is een koloniebroedvogel van rustige, schaars begroeide zandplaten en soms ook van kwelders in het kustgebied. Het uit vis bestaande voedsel wordt op ruime afstand van de broedkolonie gevangen. De grote stern broedt in het West Palearctisch gebied, rond de Kaspische Zee en aan de oostkust van de Atlantische Oceaan in Noord- en Zuid-Amerika. De Nederlandse broedvogels zijn trekvogels en overwinteren meest in Afrika.

Relatief belang binnen Europa: Het Nederlandse broedvoorkomen ligt centraal in het Noord- en West-Europese verspreidingsgebied dat zich uitstrekt van Estland tot Zuid-Frankrijk en Noord-Spanje. Van de populatie in de EU-landen broedt 28% in Nederland, dus een belangrijk deel. De Europese populatie (55.000-57.000 paren in landen van de Europese Unie) is in 1970-1990 matig in aantal toegenomen en daarna, in de periode 1990-2000 matig afgenomen. De staat van instandhouding van de Europese populatie is beschouwd als ongunstig en afnemend.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De grote stern broedt in dynamische kustmilieus op locaties die vrij van grondpredatoren zijn. De broedkolonies bevinden zich meestal op kale of schaars begroeide eilanden. De bedekking van de vegetatie is 10-30%, de hoogte 10-25 cm. De kolonies zijn compact, hebben 10 nesten/m^2 in het centrum en 2/m^2 aan de rand van de kolonie. De grote stern broedt bij voorkeur in associatie met andere sterns of met kokmeeuwen. Vaak is er een randbegroeiing nabij het nest, waarin kuikens zich kunnen verschuilen. De soort foerageert in zoute, visrijke wateren, bij voorkeur binnen 15 km en tot op 40 km van de nestplaats.

Voedsel: De grote stern foerageert tot in 1,5 m waterdiepte en leeft van mariene vissoorten met een grote verscheidenheid, met een lengte van 5-15 cm en een gewicht van 7-11 g. Dat zijn bijvoorbeeld haring, sprot, zandspiering en smelt.

Rust: De mate van verstoringsgevoeligheid van de grote stern is gemiddeld tot groot, in foerageergebieden matig (verstoring bij < 100 m afstand). Op de broed-, slaap- en rustplaatsen zijn de grote sterns zeer gevoelig voor verstoring (verstoring bij > 300 m afstand). Ook de gevoeligheid voor verstoring van zijn leefgebied, de eilanden, zandplaten en open kustgebieden is groot. Waarschijnlijk is het effect van verstoring door recreanten op de populatie van gemiddelde grootte. De Nederlandse populatie broedt uitsluitend op eilanden of delen daarvan die streng bewaakt zijn (bv. Griend). Het is goed mogelijk dat vestiging op zandplaten wordt verhinderd door de recreatiedruk. Vooral land- en waterrecreatie bedreigen de rust van de grote stern.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de grote stern ten minste 20 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal minimaal 20 sleutelpopulaties vereist (> 400 paren). In dit geval betekent dit dat er minimaal 20 kolonies aanwezig moeten zijn.

4. Huidig voorkomen

Het verspreidingsgebied van de grote stern is beperkt tot een klein aantal kolonies in het Wadden- en Deltagebied. Grote kolonies zijn er op Griend (Waddenzee), op de Hooge Platen (Westerschelde) en tot voor kort in de Grevelingen. Nu en dan treden vestigingen daarbuiten op, maar die zijn vaak weinig succesvol.

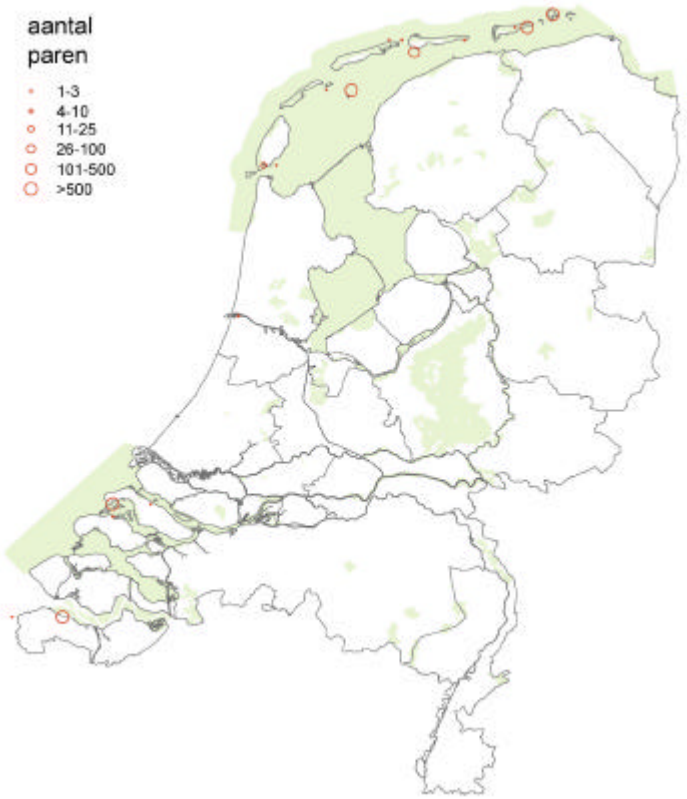

Verspreidingskaart grote stern

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Rond 1955 broedden er 35.000-40.000 paren van de grote stern in Nederland. De Nederlandse broedpopulatie kwam daarna in een snelle neerwaartse spiraal terecht, veroorzaakt door vergiftiging. Een dal trad op rond 1965. De populatie heeft zich daarna ten dele hersteld. De huidige aantallen blijven ook in goede jaren steken op een niveau dat ruim 50% lager ligt dan het niveau van 1955.

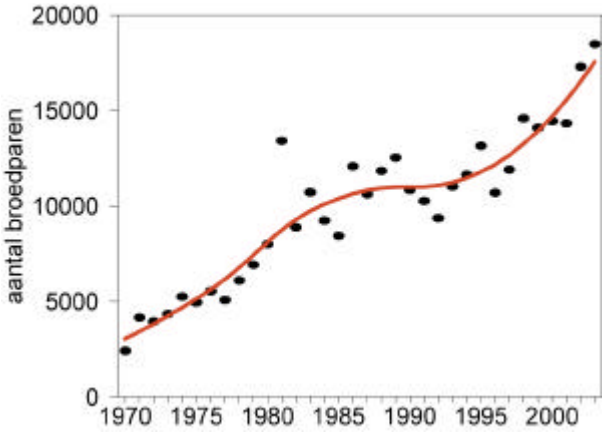

Aantalsontwikkeling broedparen grote stern

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de grote stern laat in de periode 1981-2003 een matige toename zien. Ook over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een matige toename.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: matig ongunstig
De bezettingsgraad van de broedgebieden van de grote stern is sinds 1970-1980 afgenomen met 37%, maar dat komt vooral door een afname op marginale broedplaatsen.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig
Na 1973-1977 is de omvang van de landelijke broedpopulatie van de grote stern bijna verdrievoudigd. De aantallen van vóór de gifcatastrofe (27.000-35.000 paren) zijn echter niet opnieuw bereikt. De landelijke aantalsontwikkeling wordt aangestuurd door de aantallen in de grote kolonies van het Waddengebied (Griend, 1999-2003 7.800-11.260 paren) en het Deltagebied (Hompelvoet e.o. 1.600-4.200, Hooge Platen 2.200-4.600). De Nederlandse broedpopulatie omvatte gemiddeld 9.600 paren in de periode 1979-1983 en in 1999-2003 gemiddeld 16.000 paren. Dit is veel lager dan de gunstige referentie.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De Nederlandse broedpopulatie van de grote stern is na een periode van achteruitgang flink toegenomen. De soort bleek uitermate gevoelig voor indirecte en zelfs directe vergiftiging. De aantallen wisselen door soms zeer lage reproductie als gevolg van natuurlijke oorzaken zoals overspoeling en overstuiving van broedsels en predatie door gespecialiseerde meeuwen. Door verstarring van de kustdynamiek ontstaan bovendien nauwelijks nieuwe nestlocaties. Eventueel geschikte biotopen zijn soms vanwege recreatiedruk ongeschikt. Soms zijn nestlocaties niet meer geschikt als gevolg van vegetatiesuccessie. De soort is vooral aan het begin van het broedseizoen gevoelig door verstoring (waterrecreatie, wadlopers etc.). Door intensieve visserij kan er in zowel broed- als overwinteringsgebieden voedselgebrek optreden. In hoeverre vogelvangst in de overwinteringsgebieden tot inkrimpen van de populatie kan leiden, is niet helemaal duidelijk.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Een lichte verdere toename van de grote stern lijkt gezien het populatieverloop in de afgelopen jaren mogelijk. Het hoge niveau van voor de populatiecrash is echter niet goed meer haalbaar vanwege de beperkt aanwezige nieuwe broedgelegenheid. Locaties voor nieuwe grote kolonies zijn amper aanwezig of kennen te veel verstoring. Intensivering van de visserij in de West-Afrikaanse kustwateren zou op termijn een bedreiging kunnen vormen.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor herstel populatie tot 2 5.000 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor het behoud van de grote stern is voortgezet herstel nodig van de broedvogelpopulatie tot het potentieel van 25.000 paren met ten minste 5 kolonies in Waddengebied en Delta en hervestiging in oorspronkelijke broedlocaties. Verder is uitbreiding van broedlocaties van belang via vorming van nieuwe eilandjes en voldoende rust. Intensivering van visserij aan de West Afrikaanse kustwateren kan overwinteringsgebieden nadelig beïnvloeden.

Oordeel: zeer ongunstig

Beoordeling staat van instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	matig ongunstig	matig ongunstig
Populatie	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig	gunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Brenninkmeijer, A. & Stienen, E.W.M. 1992. Ecologisch profiel van de Grote Stern (*Sterna sandvicensis*). RIN-rapport 92/17. DLO-Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Arnhem.
- Brenninkmeijer, A. & Stienen, E.W.M. 1997. Migratie van de grote stern *Sterna sandvicensis* in Denemarken en Nederland. Rapport 302. INB, Wageningen.
- Meininger, P.L. & Graveland, J. 2002. Leidraad ecologische herstelmaatregelen voor kustbroedvogels. Rapport RIKZ 2001-046, Middelburg.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Visdief (*Sterna hirundo*) A193

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: Zoals alle sterns is ook de visdief een slanke vogel met een sierlijke vlucht. De visdief heeft opvallend lange, zeer smalle vleugels en een gevorkte staart. Deze koloniebroedvogel nestelt in rustige, schaars begroeide plekken nabij visrijke wateren langs de kust maar ook in het binnenland. De Nederlandse broedvogels zijn trekvogel en overwinteren in Afrika.

Relatief belang binnen Europa: De visdief broedt, buiten het West Palaearctisch gebied, in Centraal Azië en in de kustgebieden van West Afrika en Noord en Midden Amerika. De visdief is in Europa een wijd verspreide broedvogel van (vooral) kustgebieden in Noord- en Midden-Europa en meer regionaal ook het binnenland. Hoewel de soort in Europa een ruime verspreiding kent, zijn de aantallen en dichtheden in Nederland uitzonderlijk en typerend voor de delta van de grote rivieren. Van de populatie in de EU-landen broedt 12% in Nederland. De Europese populatie (140.000-190.000 paren in landen van de Europese Unie,) was in 1970-2000 stabiel en is in 1990-2000 stabiel gebleven, op EU-niveau wordt de soort als niet-bedreigd beschouwd.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De visdief broedt vooral in kustgebieden op kale of schaars begroeide terreinen, bij voorkeur op eilanden of kwelders, vaak in associatie met andere sterns of met kokmeeuwen. In het binnenland nestelt de soort op enigszins vergelijkbare min of meer kale terreinen bij binnenwateren. De visdief nestelt ook in bebouwde gebieden op haven-, industrie- of opspuitterreinen. De foerageervluchten, waarbij gezocht wordt naar kleine vissen, strekken zich voor het merendeel uit tot op 5-10 km van de kolonie, maar soms zoekt de visdief zijn prooi ook op meer dan 30 km van zijn broedplaats.

Voedsel: De visdief voedt zich bij voorkeur met kleine zogenoemde ‘rondvis’, die hij meestal duikend bemachtigd. Bij gebrek aan rondvis wordt overgeschakeld op kleine platvis, kreeftachtigen, wormen en insekten.

Rust: De mate van verstoringsgevoeligheid van de visdief is gemiddeld, in foerageergebieden matig groot (verstoring bij < 100 m afstand). Op de broed-, slaap- en rustplaatsen zijn de visdiefjes zeer gevoelig voor verstoring (verstoring bij > 300 m afstand). Ook de gevoeligheid voor verstoring van zijn leefgebied, de eilanden, zandplaten en open landschappen is groot. Waarschijnlijk is het effect van verstoring op de populatie van gemiddelde grootte. Het is niet ondenkbaar dat vestiging van de visdief op zandplaten op de eilanden en in de Delta niet plaatsvindt vanwege sterke verstoring door land- en waterrecreatie. Zulke verstoring is te voorkomen door rond vogelkolonies een recreatievrije bufferzone van 200-350 meter aan te houden. Aangetoond is dat kolonievogels een ogenschijnlijk geschikte nestplaats vaak verlaten wanneer er verstoring tijdens de vestigingsfase optreedt.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de visdief ten minste 20 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal minimaal 20 sleutelpopulaties vereist (>400 paren). In dit

geval betekent dit dat er minimaal 20 kolonies aanwezig moeten zijn. De duurzaamheid van de populatie in ons land zal door het zeer geringe aantal grotere kolonies altijd twijfelachtig blijven.

4. Huidig voorkomen

De kern van het verspreidingsgebied van de visdief ligt overduidelijk in de lage delen van Nederland, met accenten op het Delta-, Wadden- en IJsselmeergebied. Het voorkomen langs de grote rivieren en in natte gebieden in het noorden en westen van het land is aanzienlijk bescheidener. Grote kolonies zijn alleen aanwezig in het Delta- en Waddengebied en op de Friese IJsselmeerkust. Broeden diep in het binnenland komt tegenwoordig nauwelijks voor.

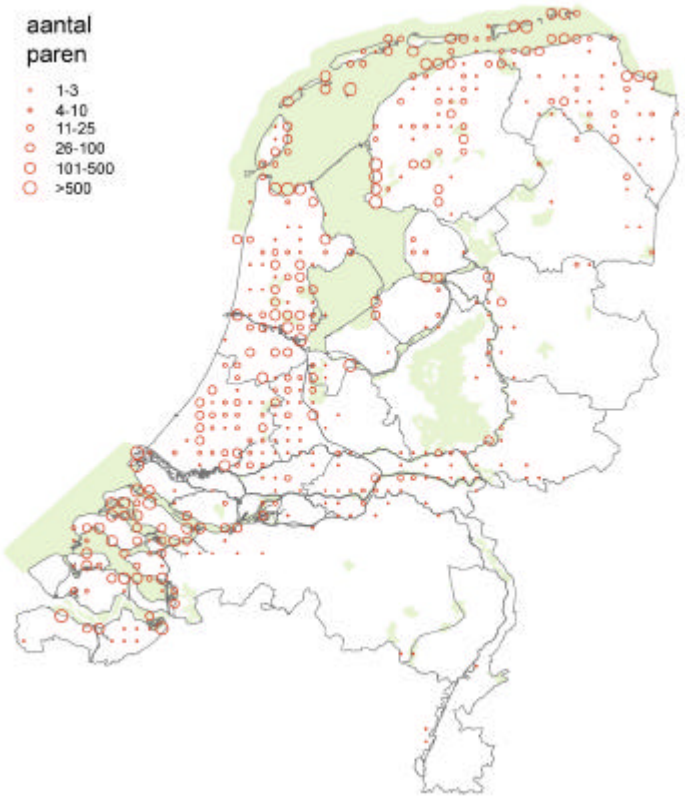

Verspreidingskaart visdief

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: [kaart invoegen met vergelijking 2 broedvogelatlassen - +/- kaart] [2 trendgrafieken – nationaal en opgesplitst naar regio's].
Vergeleken met het niveau van 1950-1960 (tot 40.000 paren) zijn de huidige aantallen van de visdief half zo groot. Ondanks een geleidelijk herstel vanaf ca. 1980 is er geen aanwijzing dat het niveau van voor 1965 zich zal herstellen.

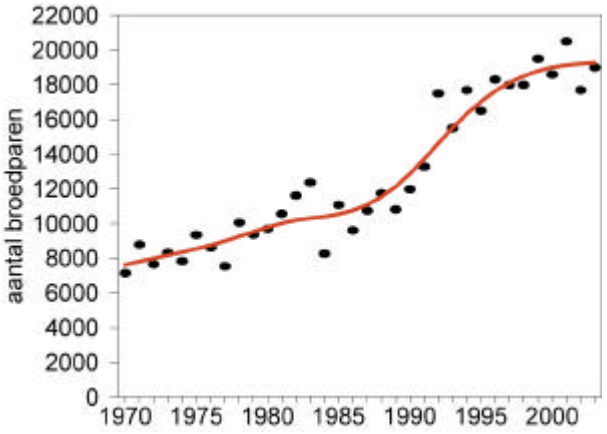

Aantalsontwikkeling broedparen visdief

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de visdief laat over de periode 1981-2003 een matige toename zien (die is significant en omvatte < 5% per jaar). Over de periode 1994-2003 is de landelijke trend stabiel (er is geen significante aantalsverandering opgetreden).

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: matig ongunstig
Het verspreidingsgebied van de visdief is iets gekrompen, de bezetting is met 7% verminderd. Dit komt vooral door het verdwijnen van broedplaatsen in Hoog-Nederland. Tot op zekere hoogte is dit verlies gecompenseerd door nieuwe vestigingen in het westen en noorden van het land en in het westelijke rivierengebied.

Beoordelingsaspect populatie: matig ongunstig
De Nederlandse populatie van de visdief heeft in de laatste decennia een voortgezet herstel vertoond. De landelijke broedpopulatie is sinds 1973-1977 bijna verdubbeld. De aantallen van (30.000-40.000 paren) vóór de gifcatastrofe van ca. 1965 zullen waarschijnlijk nooit meer gehaald worden. De grootste kolonies zijn te vinden in het Waddengebied (Griend en Balgzand) en in het Deltagebied (Scheelhoek-eilanden en Slijkplaat in het Haringvliet, Hooge Platen in de Westerschelde). Elders komen alleen in het IJsselmeergebied kolonies van tenminste 100 paren regelmatig voor, daarbuiten is dit een zeldzaam verschijnsel. De Nederlandse broedpopulatie telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 11.000 paren en in 1999-2003 gemiddeld 19.000 paren.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig
De Nederlandse populatie van de visdief herstelt zich langzaam. De grote kolonies van de visdief in kustgebied zijn gevoelig voor verstoring, predatie (door ratten, soms ook door gespecialiseerde meeuwen) en vegetatiesuccessie. Nieuwe belangrijke kolonies kunnen eventueel ontstaan op plekken waar hoge natuurlijke dynamiek (eilandvorming), trage vegetatiesuccessie (vooral zoute wateren) en veiligheid samengaan. Voedselproblemen treden soms op zowel in broed- als overwinteringsgebied door intensieve visserij. Het is gebleken dat de soort uitermate gevoelig is voor indirecte vergiftiging.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Het is te verwachten dat het populatieherstel van de visdief nog enige tijd aanhoudt, zeker indien gunstige maatregelen getroffen worden zoals de aanleg van eilanden in zoute of brakke gebieden.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor herstel populatie tot 2 0.000 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor het behoud van de visdief is voortgezet herstel nodig van de broedvogelpopulatie tot het potentieel van 20.000 paren met ten minste 5 kolonies in het Waddengebied en de Delta en hervestiging in oorspronkelijke broedlocaties. Verder is uitbreiding van broedlocaties van belang. Geschikt zijn gebieden met een hoge dynamiek zoals nieuw gevormde eilandjes en met een trage vegetatiesuccessie, voldoende rust en isolatie ten opzichte van predatoren.

Oordeel: matig ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	matig ongunstig
Populatie	zeer ongunstig	matig ongunstig
Leefgebied	matig ongunstig	matig ongunstig
Toekomstperspectief	gunstig	gunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**matig ongunstig**

6. Bronnen

- Arts, F. & Meininger, P.L. 1995. Foeragerende sterns in het Westerschelde estuarium: een verkenning in verband met verdieping. RIKZ Werkdocument OS-95.835X. Rijksinstituut voor Kust- en Zee, Middelburg.
- Boecker, M. 1967. Vergleichende Untersuchungen zur Nahrungs- und Nistökologie der Flußseeschwalbe (*Sterna hirundo L.*) und der Küstenseeschwalbe (*Sterna paradisaea Pont*.). Bonn. zool. Beitr. 18: 15-126
- Meininger, P.L., Arts, F.A. & Swelm, N.D. 2000. Kustvogels in het Noordelijke Deltagebied: ontwikkelingen, knelpunten en potenties. Rapport 2000.052. RIKZ, Middelburg.
- Stienen, E.W.M. & Brenninkmeijer, A. 1992. Ecologisch profiel van de Visdief (*Sterna hirundo*). RIN-rapport 92/18. DLO-Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Arnhem.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Noordse stern (*Sterna paradisaea*) A194

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De noordse stern lijkt sterk op de ongeveer even grote visdief. In tegenstelling tot de visdief heeft de noordse stern geen zwarte snavelpunt, en de opgevouwen vleugels zijn iets korter dan de staartveren. De noordse stern is een koloniebroedvogel van rustige, zandige en schaars begroeide plekken. Hij leeft van kleine vis, krabben en garnalen die hij vooral in het intergetijdengebied vangt. De noordse stern broedt hoofdzakelijk in arctische streken. In ons land is de broedpopulatie klein. De hier broedende vogels overwinteren in het zuidpoolgebied.

Relatief belang binnen Europa: De noordse stern broedt hoofdzakelijk in het arctische gebied rond de poolcirkel. Nederland ligt aan de zuidgrens van het Noord-Europese hoofdverspreidingsgebied. De Europese populatie (160.000-200.000 paren in landen van de Europese Unie) vertoonde over 1970-90 een sterke toename, en in 1990-2000 een matige afname. De soort wordt als niet-bedreigd beschouwd op EU-niveau. De Nederlandse aantallen vormen een bescheiden aandeel binnen het totaal van de EU (1%).

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De broedbiotoop van de noordse stern omvat zoute kustgebieden. De vogel nestelt op zandplaten, op eilandjes met schaarse begroeiing of lage zoutminnende vegetatie of op hoge delen van schorren/kwelders en op opgespoten terreinen. De noordse stern broedt in kolonieverband, vaak samen met visdieven. Noordse sternen foerageren in de zoute wateren hoofdzakelijk binnen een straal van 10 km van de kolonie.

Voedsel: Het voedsel bestaat vooral uit mariene prooidieren zoals vis, krabben, garnalen en wormen, die vooral in het intergetijdengebied worden gevangen.

Rust: De noordse stern legt een gemiddelde gevoeligheid voor verstoring aan de dag. Zoals voor veel sternen geldt, is de verstoringsgevoeligheid van de noordse stern in foerageergebieden matig groot (verstoring bij < 100 m afstand) en op de broed-, slaap- en rustplaatsen zeer groot (verstoring bij > 300 m afstand). Ook de gevoeligheid voor verstoring van zijn leefgebied, de eilanden, zandplaten en open kustgebieden is groot. Waarschijnlijk is het effect van verstoring op de populatie van gemiddelde grootte. Het is niet ondenkbaar dat vestiging van de noordse stern op zandplaten op de eilanden en in de Delta niet plaatsvindt vanwege sterke verstoring door land- en waterrecreatie. Vanwege de kwetsbaarheid worden de grootste kolonies van de noordse stern bewaakt.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de noordse stern ten minste 20 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal minimaal 20 sleutelpopulaties vereist (>400 paren). Dat betekent in dit geval dat er minimaal 20 kolonies aanwezig moeten zijn. De duurzaamheid van de populatie in ons land zal door het zeer geringe aantal grotere kolonies altijd twijfelachtig blijven.

4. Huidig voorkomen

Het verspreidingsgebied van de noordse stern beperkt zich in ons land tot het Waddengebied en het Deltagebied. De soort komt voor op de meeste Waddeneilanden en langs de Fries-Groningse kust. De belangrijkste kolonie bevindt zich op Griend. In het Deltagebied betreft het slechts enkele kleine vestigingen. De natuurlijke verspreiding blijft beperkt tot uitsluitend de kustregio's Waddengebied en (marginaal) de Delta.

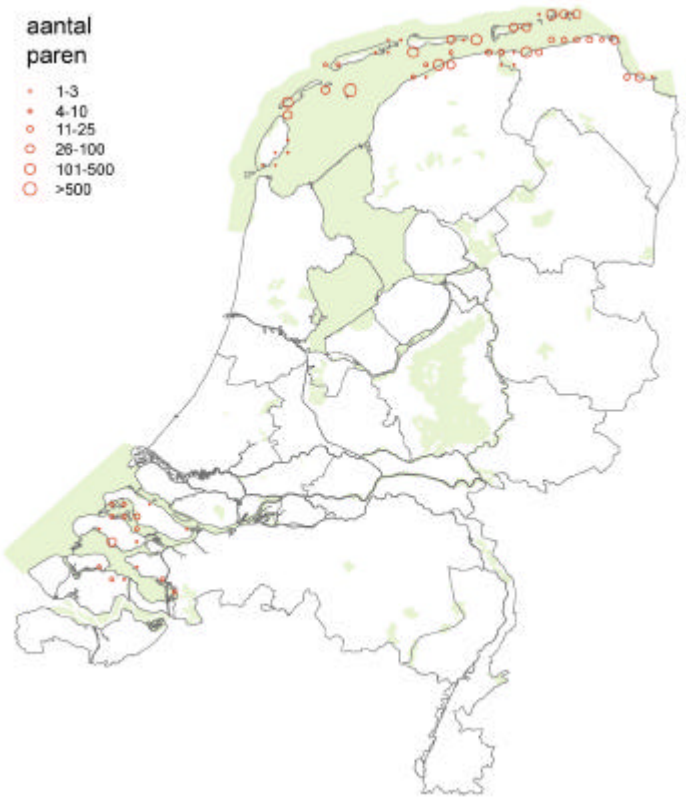

Verspreidingskaartje noordse stern

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Hoe verder we teruggaan in de tijd, des te meer onduidelijkheid er bestaat over de werkelijke aantallen van de broedende noordse sterns in ons land. Nog tot ca. 2000 werd de soort bij tellingen vaak niet goed onderscheiden van de visdief.
Op Griend, de best onderzochte en belangrijkste Nederlandse broedplaats, stortte de populatie van de noordse stern tussen 1960-1965 door vergiftiging in, zoals die van de grote stern en visdief. De aantallen liepen terug van 1000-2000 paren 1955-1960 naar 300 rond 1965. Anders dan bij grote stern en visdief, heeft de noordse stern kans gezien zich zo te herstellen dat de aantallen in de buurt van het oude niveau komen. De aantallen van de noordse stern op Griend vertonen echter grote jaarlijkse schommelingen (300-800 in 1968-91, 800-1250 in 1992-2001, slechts 460 in 2002). Dit valt (deels?) te verklaren met 'overloopeffecten' die optreden omdat de Nederlandse populatie zich aan de uiterste zuidwestrand van het broedgebied bevindt.
De overige, kleinere vestigingen van de noordse stern vertonen uiteenlopende trends. Over de aantallen van voor 1970 is niets bekend. In het Deltagebied is sindsdien structurele afname opgetreden, langs de Fries-Groningse kust toename. Waarschijnlijk is toch enige afname van de landelijke populatie van noordse stern na 1960 opgetreden.

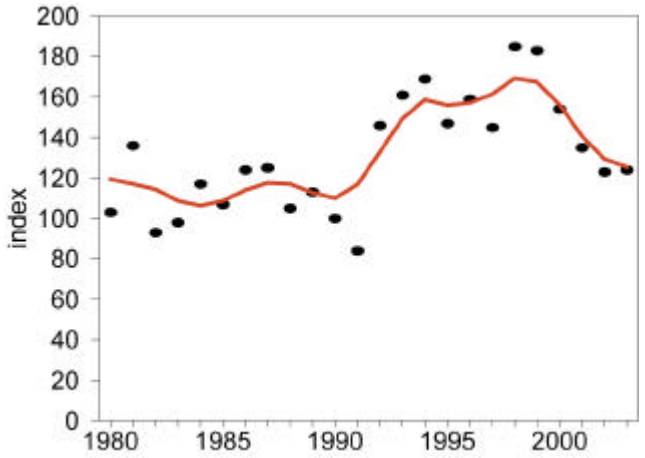

Aantalsontwikkelingen broedparen noordse stern

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de noordse stern laat over de periode 1981-2003 een matige toename zien. Over de periode 1994-2003 vertonen de landelijke aantallen schommelingen waarbij een trendclassificatie onzeker is.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
In het verspreidingsgebied van de noordse stern in ons land traden verschuivingen op. In het totaal is de soort uit 26 atlasblokken verdwenen. Daar staan 20 nieuwe vestigingen tegenover op vooral Fries-Groningse kwelders. De totale presentie is gedaald met 11%, maar dit komt vooral door achteruitgang op marginale broedplekken.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De landelijke broedpopulatie van de noordse stern neemt langzaam verder toe. De populatie vertoont vanaf 1973-77 opvallende schommelingen, met daljaren rond 1990-1991 (850-1200 broedparen) en piekjaren omstreeks de eeuwwisseling (rond 2000 paren). Een extreme terugval in aantallen tengevolge van de gifcatastrofe van 1960-1965 heeft bij de noordse stern in mindere mate plaatsgevonden dan bij de andere sterns. De Waddenpopulatie is toegenomen terwijl die van het Deltagebied is afgenomen (van 100-150 paren in de jaren zeventig naar enkele tientallen nu). De Nederlandse broedpopulatie telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 1.100 paren en in 1999-2003 gemiddeld 1.800 paren.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
Verstoring van de nestplaats van de noordse stern kan plaatsvinden door recreatieactiviteiten. Nestplaatsen worden lokaal ongeschikt door vegetatiesuccessie. Legsels gaan soms verloren door overspoeling bij hoogwater of storm. Het is mogelijk dat het voedselaanbod lokaal tekort schiet. Plaatselijk kan overmatige nestpredatie, o.a. ratten, op vastelandkwelders soms ook de vos de reproductie bedreigen.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
De omvang van de Nederlandse broedpopulatie lijkt vooral te worden gestuurd door de aantallen in de grote kolonie op Griend (waar habitat duurzaam aanwezig blijft) en instroom van elders. Naar verwachting zullen de aantallen ook in de nabije toekomst sterk fluctueren zonder overheersende trend. De voorspelde klimaatverandering (temperatuuropwarming) kan echter ongunstige gevolgen hebben voor deze broedvogel die zijn zwaartepunt heeft in noordelijke streken.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 2 .000 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor het behoud van de noordse stern als broedvogel is behoud in de Delta en Waddenzee nodig met een landelijke populatie van ten minste 2.000 paren, verdeeld over 5 kolonies van ieder tenminste 20 paren. De populatie is kwetsbaar door zeer geconcentreerd voorkomen in één belangrijke kolonie: Griend. Van belang is behoud van voldoende broedgebied met isolatie ten opzichte van grondpredatoren en met voldoende rust. Klimaatopwarming kan de verspreidingsgrens in de toekomst in noordelijke

richting opschuiven. Het is denkbaar dat de noordse stern dan als broedvogel voor Nederland verloren gaat.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	matig ongunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomstperspectief	gunstig	gunstig
Eindoordeel	matig ongunstig	gunstig

6. Bronnen

- Boecker, M. 1967. Vergleichende Untersuchungen zur Nahrungs- und Nistökologie der Flußseeschwalbe (*Sterna hirundo L.*) und der Küstenseeschwalbe (*Sterna paradisaea Pont*.). Bonn. zool. Beitr. 18: 15-126

- Koffijberg, K. 1995. Broedvogelinventarisaties van kluut, plevieren, meeuwen en sterns in Groningen in 1994. De *Grauwe Gors* 23: 80-83.

- Rasmussen, L.M., Fleet, D.M., Hälterlein, B., Koks, B.J., Potel, P. & Südbeck, P. 2000. Breeding birds in the Wadden Sea in 1996. Wadden Sea Ecosystem 10. Common Wadden Sea Secretariat, Wilhemshaven.

- Stienen, E.W.M. & van Tienen, P.G.M. 1991. Prooi- en energieconsumptie door kuikens van Noordse Stern (*Sterna paradisaea*) en Visdief (*S. hirundo*) in relatie tot enkele abiotische factoren. Intern rapport 91/32. Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Arnhem.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Dwergstern (*Sterna albifrons*) A195

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De dwergstern is de kleinste in Nederland voorkomende stern die in de vlucht opvalt door de zeer snelle vleugelslagen. De dwergstern is een koloniebroedvogel van rustige, schaars begroeide en dynamische milieus zoals zand-, kiezel- of schelpenbanken, eilandjes en opgespoten terreinen. Het voedsel bestaat vooral uit kleine vis en kreeftachtigen die in het intergetijdengebied worden gevangen. De Nederlandse broedvogels overwinteren in Afrika.

Relatief belang binnen Europa: De dwergstern komt buiten het West Palearctisch gebied voor in West Centraal Azië, Midden Oosten, West Afrika, China, Tasmanië, Noord en Midden Amerika en het Caribische gebied. De dwergstern is wijd verbreid in Europa, heeft een enigszins verbrokkeld verspreidingsgebied langs de kusten van Midden- en Zuid-Europa en is plaatselijk ook in het binnenland aanwezig zoals langs de Loire. De Europese populatie (17.000-23.000 paren in landen van de Europese Unie, waarvan 2% in Nederland) was in 1970-1990 stabiel maar nam gedurende 1990-2000 af. De Europese populatie geldt als ongunstig en afnemend.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De broedkolonies bevinden zich in pionierbiotopen in voornamelijk zoute kustmilieus. De nestplaats is gelegen op zand-, kiezel of schelpenbanken en opgespoten terreinen, meestal niet verder dan 150 m en zelden verder dan 450 m van open water vandaan. Kale zandvlaktes zonder schelpen zijn minder in trek. Voor de kuikens moet enige dekking zoals korte vegetatie bereikbaar zijn binnen 50 m van de nestplaats. De soort nestelt bij voorkeur in kleine kolonies van enige tientallen paren en is weinig plaatsgetrouw. Zo kunnen kolonielocaties van jaar tot jaar sterk verschillen, afhankelijk van waar binnen een groter gebied met geschikte foerageergronden de veiligste en meest geschikte broedplaatsen zich voordoen. De dwergstern zoekt zijn voedsel in helder zout of zoet water van 25-100 cm diepte dat niet te snel stroomt, meestal binnen een straal van 3 km van de kolonie.

Voedsel: Dwergsterns foerageren op vis die hooguit 9 cm lang is zoals zandspiering, sprot, kleine platvis en stekelbaarzen en kreeftachtigen.

Rust: De mate van verstoringsgevoeligheid van de dwergstern is gemiddeld tot groot, in foerageergebieden matig (verstoring bij < 100 m afstand) en op broed-, slaap- en rustplaatsen zeer groot (verstoring bij > 300 m afstand). Ook de gevoeligheid voor verstoring van zijn leefgebied, de eilanden, zandplaten en open kustgebieden is groot en het effect van verstoring op de populatie is eveneens groot. Het is goed mogelijk dat de Nederlandse populatie alleen nog in reservaten broedt omdat vestiging op zandplaten zoals bij andere sterns niet plaatsvindt vanwege verstoring door recreatieactiviteiten. Land- en waterrecreatie bedreigen de rust van de dwergstern het meest. Rond broedende dwergsterns wordt een recreatievrije bufferzone van 100-150 meter aanbevolen.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de dwergstern ten minste 20 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal minimaal 20 sleutelpopulaties vereist (>400 paren). In

dit geval betekent dit dat er minimaal 20 kolonies aanwezig moeten zijn. De duurzaamheid van de populatie zal door het zeer geringe aantal grotere kolonies altijd twijfelachtig blijven.

4. Huidig voorkomen

Het verspreidingsgebied is in ons land beperkt tot een 30-tal broedplaatsen in het Wadden- en Deltagebied (vooral Texel, Haringvliet en Westerschelde). Bijna de helft van die broedplaatsen omvat minder dan 11 nesten. Het natuurlijke verspreidingsgebied betreft tegenwoordig alleen het Waddengebied en de Delta. Oorspronkelijk broedde de soort ook in het IJsselmeergebied en dit gebeurt, vooral vlak na aanleg van nieuwe kale zandeilanden, nog steeds af en toe.

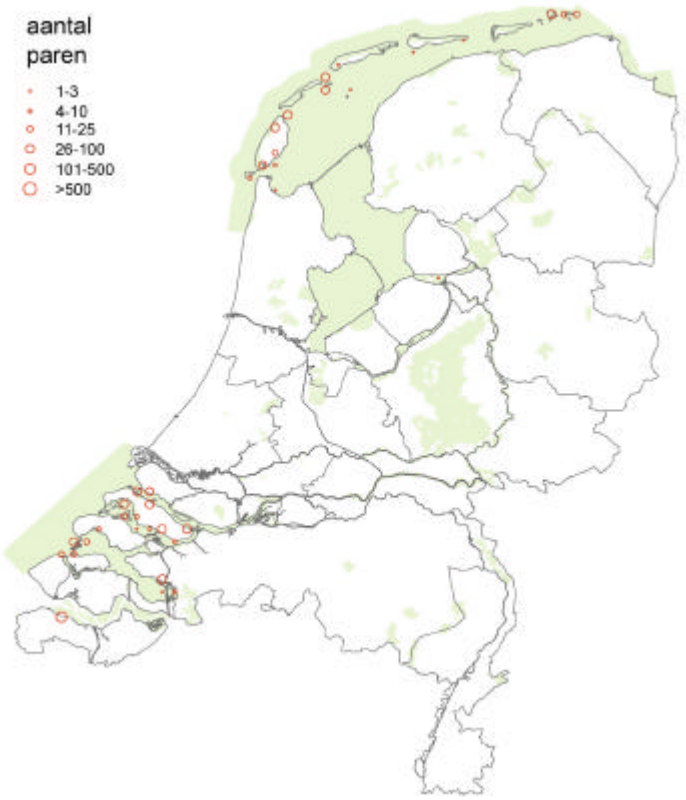

Verspreidingskaart dwergstern

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De Nederlandse populatie van de dwergstern omvatte 800-900 paren tot rond 1960, maar stortte rond 1960-1965 in net als die van grote stern en visdief door vergiftiging. Vanuit dit dal (met 100 paren in 1967) lukte het de dwergstern slechts langzaam en gedeeltelijk op te klimmen. Het aantal steeg na 1990 zelden tot 500 paren en bleef meestal steken op 400-450. Daarmee zijn huidige aantallen half zo groot als die van voor 1960.
Het verspreidingsgebied is sinds 1975 duidelijk afgenomen, met 40%, ondanks het ontstaan van enige nieuwe broedgelegenheid in vooral het Deltagebied.

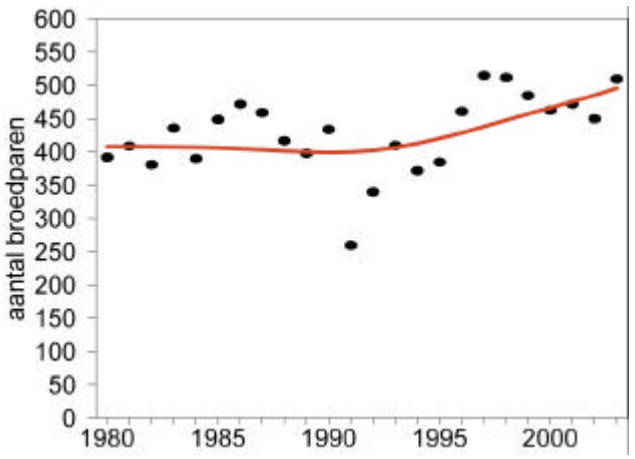

Aantalsontwikkeling broedparen dwergstern

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de dwergstern laat over de periode 1981-2003 een matige toename zien (significant, < 5% per jaar). Over de periode 1994-2003 vertonen de landelijke aantallen een schommelend verloop waarbij een trendclassificatie onzeker is (standaardfout te groot).

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: zeer ongunstig
Het verspreidingsgebied van de dwergstern is echter sinds 1975 gekrompen en daarbij is de bezetting met 40% verminderd. Broedplaatsen van de dwergstern zijn verdwenen langs de Groninger kust, het Lauwersmeer, de Friese IJsselmeerkust, plaatselijk op de Waddeneilanden en in het Deltagebied. In het totaal is de soort verdwenen uit 31 atlasblokken. Daar staan 15 nieuwe vestigingen tegenover: verschillende in het Deltagebied en op Noorderhaaks, een zandplaat voor het Marsdiep.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig
De landelijke broedpopulatie van de dwergstern vertoont sterke schommelingen, afhankelijk van de beschikbaarheid van geschikte nestplaatsen. Over het geheel genomen lijkt het aantal vanaf 1973 te zijn toegenomen: 1973-1977 250-300 paren, 1985-90 380-450, 1991-95 250-410 en 1996-2000 460-510. Vergeleken met de aantallen voor 1960 (800-900 paren) blijven de huidige aantallen echter achter. Het verspreidingszwaartepunt van de huidige populatie bevindt zich in het Deltagebied, waar ongeveer 65% voorkomt, met belangrijke kolonies in het Haringvliet (Ventjagersplaten) en de Westerschelde. De Nederlandse broedpopulatie telt gemiddeld 400 paren in de periode 1979-1983 en in 1999-2003 gemiddeld 480 paren. Dat is veel lager dan de gunstige referentie.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig
Door gebrek aan natuurlijke dynamiek in kustgebieden ontstaan nauwelijks nieuwe nestbiotopen voor de dwergstern. Bestaande nestplaatsen kunnen verdwijnen door vegetatiesuccessie. De traditionele nestbiotoop op stranden is vrijwel overal ongeschikt geworden door recreatieactiviteiten. Lokaal is sprake van sterke predatie van eieren en kuikens door zoogdieren en vogels (o.a. kraaien).

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig
De aantallen nemen iets toe maar het verspreidingsgebied krimpt. Het is niet aannemelijk dat de populatie van de dwergstern bij gelijkblijvende omstandigheden sterk zal groeien, aangezien het aantal beschikbare broedlocaties uiterst beperkt is. Aanleg van geschikte broedgebieden in zoute wateren, omdat de vegetatiesuccessie daar traag verloopt, kan het ongeschikter worden van bestaande broedlocaties goedmaken. Een veel strengere bewaking van recreatiegevoelige kolonies kan het broedsucces aldaar verbeteren.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor herstel populatie tot 800 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voortgaand herstel van de broedvogelpopulatie van de dwergstern tot het potentieel van 800 paren is nodig voor behoud.

Daarbij zijn in Delta en Waddengebied ten minste 5 kolonies nodig met ten minste 20 paren per kolonie. Van belang zijn stabiliteit van de aantallen in de belangrijkste kolonies en kolonisatie van nieuwe broedgebieden. Uitbreiding van broedlocaties is belangrijk voor populatieherstel. Goede broedlocaties voor de dwergstern worden gekenmerkt door hoge dynamiek, vorming van nieuwe eilanden, een trage vegetatiesuccessie, voldoende rust en isolatie ten opzichte van predatoren.

Oordeel: zeer ongunstig

Beoordeling staat van instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	matig ongunstig	zeer ongunstig
Populatie	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	gunstig	matig ongunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Arts, F. & Meininger, P.L. 1995. Foeragerende sterns in het Westerschelde estuarium: een verkenning in verband met verdieping. RIKZ Werkdocument OS-95.835X. Rijksinstituut voor Kust- en Zee, Middelburg.
- Boer, T.E. den, Arts, F., Beijersbergen, R.B. & Meininger, P.L. 1993. Actieplan Dwergstern. Actierapport 8. Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Hoekstein, M. 1996. Broedbiologie en voedsel van de Dwergstern. De Graspieper 96(4): 106-111.
- Koks, B.J. 1996. Broedende Dwergsterns in het Nederlandse Waddengebied. De Graspieper 96(4): 124-130.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Zwarte stern (*Chlidonias niger*) A197

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel én als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De zwarte stern is een gracieuze kleine moerasstern met een opvallend subtiel variërend zwart-grijs broedkleed. Het winterkleed is overwegend wit en in de ruiperiode komen allerhande bonte tussenstadia tussen zomer- en winterkleed voor. De zwarte stern is een koloniebroedvogel van zoetwatermoerassen, die leeft van insecten en vis. De soort concentreert zich in de nazomer in het IJsselmeergebied, waar het hoofdvoedsel uit spiering bestaat. De broedgebieden van de zwarte stern liggen in West-, Centraal- en Zuid-Europa en verder oostelijk tot in Centraal-Azië (ondersoort *niger*) en in Zuid-Canada en Noord-USA (ondersoort *surinamensis*). De in Nederland broedende zwarte sterns overwinteren langs de kust van Afrika, vaak op zee. Broedvogels uit oostelijker gelegen gebieden zijn tijdens de trekperiode in grote aantallen in Nederland aanwezig, vooral in de nazomer.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de zwarte stern in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. Er worden bij de ondersoort *niger* van de zwarte stern geen afzonderlijke populaties onderscheiden. De gehele Euraziatische populatie overwintert langs de westkust van Afrika en zuidelijker, tot in Namibië. De omvang van deze populatie wordt geschat op 400.000 vogels waarbij de aantallen afnemen.
1. Broedvogels: De zwarte stern broedt in Noord-Amerika en van West-Europa tot in Aziatisch Rusland. Het merendeel van de Europese broedpopulatie nestelt in Oost-Europa. De populatie omvat 13.000-19.000 paren in landen van de Europese Unie. Het Nederlandse aandeel binnen deze populatie bedraagt 8% en is daarmee toch aanzienlijk. De Europese populatie vertoonde over de hele periode 1970-2000 een afname (die was het sterkst in West-Europa). De EU broedpopulatie is aangemerkt als 'ongunstig – afnemend'.
2. Niet-broedvogels: De zwarte stern is in Nederland vooral een doortrekker. Vanaf eind juli tot begin september trekken grote aantallen zwarte sterns door ons land op weg naar het zuiden. Het merendeel daarvan trekt daarbij door of over het IJsselmeergebied. In die periode maken daar ook veel vogels de vleugelrui door. Naar schatting verblijft gemiddeld slechts 6% van de zwarte sterns in Nederland in de 'monitoringsgebieden'. Het seizoensmaximum van de in Nederland aanwezige zwarte sterns (in augustus) bedroeg in 1999/2000 t/m 2003/2004 gemiddeld ongeveer 37.500 vogels, waarmee Nederland in het totaal naar schatting 9,5% van de internationale Europese populatie herbergt. Dat is veel. In het verleden, en minder vaak ook recent, werden echter op de slaapplaatsen van het IJsselmeergebied (inclusief het Balgzand en recent ook op het eiland De Kreupel) aantallen geteld die twee tot drie keer zo hoog zijn dan dit gemiddelde.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied:
1. Broedvogels: De zwarte stern is tijdens het broedseizoen gebonden aan zoet water. De broedbiotoop bestaat vooral uit zoetwatermoerassen, vennen, uiterwaarden, plassen en sloten, en oevers van meren en langzaam stromende rivieren. De zwarte sterns bouwen hun nesten van nature op drijvende waterplanten vroeger was dat vaak krabbenscheer. Bij afwezigheid van geschikte waterplanten gebruiken zwarte sterns in veel moerasgebieden tegenwoordig kunstvlotjes of andere drijvende materialen (o.a. vegetaties van waterlelie en gele plomp) als

nestgelegenheid, die speciaal voor dit doel worden neergelegd. Plaatselijk nestelt de soort langs slootkanten in graslanden en op drooggevallen modderplaten.
2. Niet-broedvogels: Zwarte sterns verblijven buiten het broedseizoen bij voorkeur in grote zoetwatermeren en binnen ons land voornamelijk in het IJsselmeergebied, ze leven echter zowel in zoete als zoute wateren. Zwarte sterns maken vaak traditioneel,gebruik van gemeenschappelijke slaapplaatsen op schaars begroeide kwelders en schorren en op drooggevallen zandbanken en slikken maar slapen ook wel op binnendijkse akkers en in rietmoerassen. De vogels verzamelen zich soms eerst op dit soort plaatsen om uiteindelijk gezamenlijk naar de beste slaapplaats te vliegen. Sommige vogels leggen grote afstanden af (60-80 km) om de slaapplaats te bereiken. De vogels zijn op de slaapplaatsen gevoelig voor verstoring. Vooral tijdens de rui in de nazomer is verstoring in samenhang met de extra energiebehoefte die de vogels dan hebben, erg nadelig. De zwarte sterns zijn ook gevoelig voor veranderingen in het voedselaanbod (de spieringstand bijv.) en het doorzicht van het water (niet te gering, maar ook zeker niet te groot) omdat dat invloed heeft op de vangbaarheid van de vis. Ze reageren soms positief op de aanleg van nieuwe slaapmogelijkheden voor watervogels zoals eilanden en dammen die niet door mensen bezocht worden, van waaruit de zwarte sterns tevens nieuwe visgronden kunnen bereiken.

Voedsel: Zwarte sterns eten in de broedtijd veel insecten en andere kleine ongewervelde dieren. Naast een voldoende groot aanbod van insecten is de aanwezigheid van visrijk water binnen een straal van 5 km van het nest van belang, omdat vissen een noodzakelijke aanvulling op het dieet van de zwarte stern vormen. De vogels zoeken voedsel tot op vele kilometers van het nest, zowel in moerassen in natuurgebieden als in sloten, of ook boven hooilanden in agrarische gebieden. Buiten de broedtijd eten de zwarte sterns voornamelijk vis, maar in aanpassing aan het aanbod ook vliegende insecten en mieren. Het belangrijke stapelvoedsel is in Nederland, vooral in het IJsselmeergebied, spiering. Nadelig voor de zwarte stern is dat deze vissoort hier nogal is achteruitgegaan als gevolg van veranderingen in waterkwaliteit, de klimaatsveranderingen en mogelijk ook door de visserij. Sterke bevissing van snoekbaars en andere roofvis is echter positief voor de zwarte sterns omdat ze dan kunnen beschikken over meer prooi.

Rust: Vanwege de grote concentratie van zwarte sterns op één of enkele slaapplaatsen is de soort gevoelig voor verstoring en veranderingen van het leefgebied op de slaap- en rustplaatsen, of voor barrières zoals windmolens die verschijnen tussen voedselgebied en slaapplaats. De zwarte stern heeft een gemiddelde gevoeligheid voor verstoring. In voedselgebieden is de gevoeligheid matig (verstoring vanaf minder dan 100 m afstand) en op broed-, slaap- en rustplaatsen is de zwarte stern zeer gevoelig (verstoring vanaf minder dan 300 m afstand). De gevoeligheid voor verstoring van zijn leefgebied is gemiddeld (halfopen en open landschap). Tijdens het broedseizoen is er waarschijnlijk sprake van een middelmatig groot effect op de populatie door verstoring. Vissers, motorboten, kanoërs kunnen in moerasgebieden een verstoring van zwarte sterns veroorzaken die kan leiden tot een lager broedsucces. Land- en waterrecreatie bedreigen de rust van de zwarte stern het meest.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de zwarte stern ten minste 20 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (>400 paren). Het beschermingsplan moerasvogels schrijft een herstel voor naar een populatieniveau van minimaal 2.000 paren, verdeeld over 15 sleutelpopulaties van tenminste 60 paren (>900).

4. Huidig voorkomen

4.1 Broedvogels

De broedverspreiding van de zwarte stern beperkt zich tot enkele regio's met drie belangrijke kernen: het laagveengebied van Overijssel/Friesland (vooral De Wieden), het Hollands/Utrechtse veenweidegebied (Oostelijke Vechtplassen, Nieuwkoopse Plassen) en de Grote Rivieren (Gelderse Poort). Buiten deze kernen verblijft slechts een heel klein deel van de landelijke broedpopulatie (3%). De natuurlijke verspreiding betreft het gehele land met uitzondering van het Waddengebied. Pleisterende vogels, merendeels van buitenlandse herkomst, concentreren zich in het IJsselmeergebied met de belangrijkste slaapplaats nabij Wieringen.

Verspreidingskaart zwarte stern (broedvogel)

4.2 Niet-broedvogels

De broedende zwarte sterns concentreren zich sterk in het IJsselmeergebied en omgeving. De aanwezigheid in de Waddenzee betreft voor een belangrijk deel een slaapplaats op het Balgzand, waarschijnlijk zijn dat grotendeels vogels die in het IJsselmeer foerageren. Andere slaapplaatsen liggen op weinig bezochte dijken en eilanden, bijv. op het nieuw aangelegde eiland De Kreupel in het IJsselmeer. Het voorkomen is in de tijd sterk geconcentreerd rond augustus.

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

5.1 Broedvogels

Trends in Nederland: De landelijke broedpopulatie van de zwarte stern in de jaren 1950 wordt geschat op 11.000-14.000 paren, die in de eerste helft van de jaren 1960 op 7.000-10.000 paren. In de periode 1993-1997 omvatte de landelijke broedpopulatie gemiddeld 1.100 paren en in 1998-2000 werd de Nederlandse populatie geschat op 1.000-1.250 paren, in 2002 op 1.400 en in 2003 1.300 paren. Dit betekent dat het niveau tegenwoordig 85% lager ligt dan in 1950. In vergelijking met de jaren 1970 is het broedareaal met tweederde afgenomen. De zwarte stern is daarmee een van de broedvogelsoorten die de grootste achteruitgang vertonen. De achteruitgang was het sterkst in de periode 1960-1980, daarna is de achteruitgang langzamer gaan verlopen.

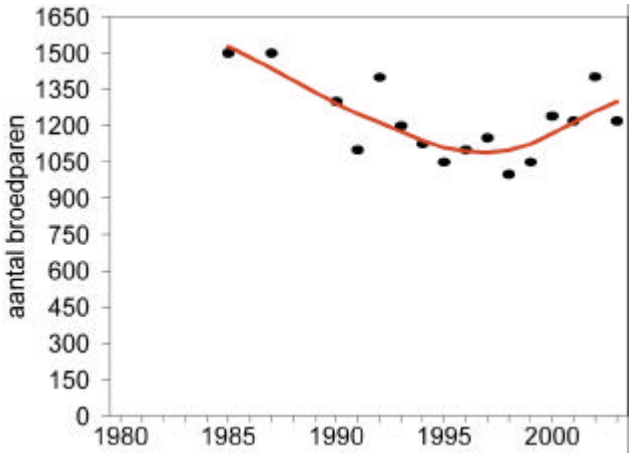

Aantalsontwikkeling broedparen zwarte stern

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse broedpopulatie van de zwarte stern is sinds 1981 (1981-2003) stabiel. Ook over de periode 1994-2003 is de landelijke populatie stabiel gebleven.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: zeer ongunstig
Vanaf 1973-1977 is het broedverspreidingsgebied van de zwarte stern aanzienlijk gekrompen, met 64%. In het totaal kwam de soort voor in 107 atlasblokken, is ze verdwenen uit ongeveer 188 atlasblokken en verschenen in 11. Omdat er tussen begin jaren 1960 en midden jaren1970 al sprake was van enige inkrimping, wordt de areaalafname vanaf begin jaren 1960 geschat op ten minste 75%. Op de zandgronden, in Noord-Holland ten noorden van het Noordzeekanaal en in het rivierengebied zijn vele broedplaatsen van de zwarte stern verdwenen en is de soort over een grote oppervlakte verdwenen.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig
De huidige landelijke aantallen van de zwarte stern bedragen nog geen 10% van de aantallen van de jaren 1950. De Nederlandse broedpopulatie telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 2.000 paren en in 1999-2003 gemiddeld 1.200 paren. Dat recente aantal is veel lager dan de gunstige referentie volgens het Beschermingsplan moerasvogels.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig
Waar de zwarte sterns gebruik maken van nestvlotjes zijn ze afhankelijk van de inspanningen van vrijwilligers. In de broedtijd (vooral in de kuikenfase) kan verstoring door recreatie en agrarische activiteiten funest zijn. Voedselproblemen spelen een belangrijke rol bij de achteruitgang van de zwarte sternpopulatie. Dat geldt zowel in agrarische gebieden waar ze worden veroorzaakt door watervervuiling en vermesting als natuurgebieden waar dezelfde oorzaak geldt. Bovendien kan daar wanneer zwarte sterns nestelen in verzuurde wateren kalkgebrek bij kuikens optreden door te eenzijdige voeding. Door versnelde verlanding en onvoldoende spontane moerasvorming neemt plaatselijk de oppervlakte van het broedgebied af.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig
Vooralsnog valt niet te verwachten dat natuurlijke nestgelegenheid voor de zwarte stern in de toekomst weer op grote schaal aanwezig zal zijn, de lichte verbetering van de waterkwaliteit ten spijt. Dit betekent dat de soort (nog enige tijd) afhankelijk zal blijven van door vrijwilligers uitgelegde nestvlotjes. In de nijpende voedselproblemen (zowel in agrarische gebieden als natuurterreinen) lijkt evenmin verbetering te komen, net als in de vermoedelijk gebrekkige uitwisseling met populaties van buurlanden. De Nederlandse broedpopulatie zal vermoedelijk hooguit stabiel blijven op het huidige niveau. Los van de situatie in de Nederlandse broedgebieden is het onduidelijk in hoeverre de situatie in de Afrikaanse overwinteringsgebieden (en op het IJsselmeer in de nazomer?) op populatieniveau van betekenis is.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel populatie tot 2 .000 paren verdeeld over ten minste 1 5 sleutelpopulaties van ten minste 60 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Vanuit populatie-ecologisch oogpunt is herstel van een broedvogelpopulatie van de zwarte stern nodig met minstens 20 sleutelpopulaties, die ieder tenminste uit 20 paren bestaan (> 400 paren). Het beschermingsplan moerasvogels spreekt van een herstel naar een populatieniveau van minimaal 2.000 paren, verdeeld over 15 sleutelpopulaties van tenminste 60 paren (> 900 paren). Voldoende aan geschikt leefgebied is te realiseren door ruimte te creëren voor meer open water met spontane moerasontwikkeling en een lage verlandingssnelheid. Belangrijk is dat er voor de zwarte stern voldoende voedsel van afdoende kwaliteit aanwezig is, en dat er rust heerst rond de nestplaatsen tijdens de broedtijd. Gezien de voedselproblematiek en het vooralsnog uitblijven van nieuwe natuurlijke nestgelegenheid op grote schaal, is de verwachting dat de populatie hooguit stabiel zal blijven.

Oordeel: De staat van instandhouding wordt voor de broedende zwarte sternpopulatie als zeer ongunstig beoordeeld omdat zowel de bezettingsgraad als de omvang van de populatie vanaf 19981 sterk zijn afgenomen. De soort is als 'bedreigd' opgenomen in de nationale (rode) lijsten van met uitsterven bedreigde of speciaal gevaar lopende soorten (van 1994, 1996 en 2004).
Ook de staat van instandhouding van niet-broedvogels van de zwarte stern wordt als zeer ongunstig aangemerkt vanwege de statistisch significant negatieve trend (> 50%) in het IJsselmeergebied, waar het merendeel van de doortrekkende populatie zich pleegt op te houden.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	matig ongunstig	zeer ongunstig
Populatie	matig ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	matig ongunstig	matig ongunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	**matig ongunstig**	**zeer ongunstig**

5.2. Niet-broedvogels

Trends in Nederland: De zwarte stern is slecht vertegenwoordigd in de dagtellingen van vogels omdat de soort dan op het open water verblijft. De slaapplaatstellingen zijn vooralsnog te beperkt. Al met al zijn geen goede landelijke trendgegevens beschikbaar voor de zwarte stern. Gegevens uit het IJsselmeergebied wijzen echter op een afname die gerelateerd is aan een verminderd voedselaanbod aan met name spiering.

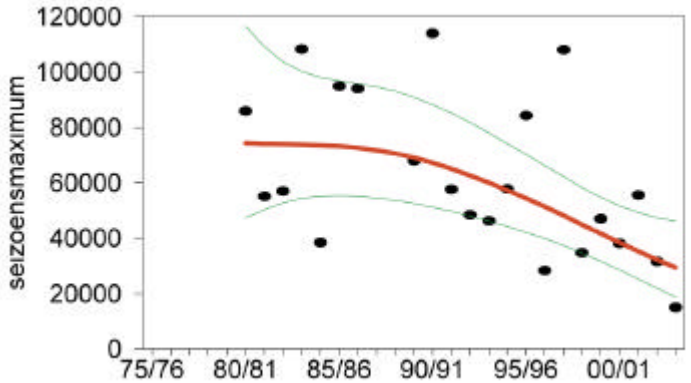

Aantalsontwikkeling zwarte stern (niet broedvogel)

Recente ontwikkelingen: De aantallen van de zwarte stern nemen vanaf 1981 maar ook vanaf 1995 af. Het aantallenverloop vertoont vanaf 1990 schommelingen die wellicht verband houden

met veranderingen in de voedselbeschikbaarheid en –vangbaarheid. Dit verband komt door beperkte vertegenwoordiging van de soort in dagtellingen echter niet goed naar voren. In 2006 zijn voor het eerst weer grote aantallen zwarte sterns (>70.000) geteld op het nieuwe eiland De Kreupel in het IJsselmeer.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Er zijn geen aanwijzingen voor veranderingen in de verspreiding van de niet-broedvogels onder de zwarte sterns.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig
Het aantal in de nazomer op het IJsselmeer pleisterende zwarte sterns was in de periode 1980-1996 aan sterke schommelingen onderhevig. Vanaf 1995 bevinden de aantallen zich op een recente uitzondering na (De Kreupel in 2006, zie boven) voortdurend op een laag niveau. Het recente gemiddelde seizoensmaximum van 37.500 is veel lager dan de gunstige referentie.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig
Het voedselaanbod voor de zwarte stern laat vanaf 1995 te wensen over door de afname van spiering en mogelijk deels door verslechterd doorzicht van het water (in het Markermeer). De beschikbaarheid van slaap- en ruiplaatsen is beperkt als gevolg van verstoring van veel potentieel goede locaties.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig
De toekomst voor de zwarte stern als doortrekker in Nederland staat onder druk gezien de afnemende omvang van de internationale Europese populatie. Omdat de vermoedelijke oorzaken van de afname van spieringstand (veranderingen in waterkwaliteit en van klimaat) blijven spelen, zal de zwarte stern in de toekomst in toenemende mate afhankelijk zijn van een voedselaanbod in de vorm van andere kleine vissoorten.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 49.700 vogels (seizoensmaximum).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: In het Natura 2000 doelendocument is een draagkrachtschatting geformuleerd van 49.700 zwarte sterns (seizoensmaximum) in het landelijke netwerk van monitoringsgebieden. Dat aantal is de gemiddelde waarde van de seizoensmaxima van 1993/1994 t/m 2003/2004, de periode na de afname van de spieringstand in het IJsselmeergebied. Voor een gunstige staat van instandhouding wordt bij deze soort uitgegaan van een hoger aantal, namelijk 60.000 vogels.

Oordeel: zeer ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	gunstig	matig ongunstig
Toekomstperspectief	gunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	**gunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Beintema, A.J. 1997. European Black Terns (*Chlidonias niger*) in trouble: examples of dietary problems. *Colonial Waterbirds* 20: 558-565.
- Bijlsma R.G., Hustings F. & Camphuysen C.J. 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Karman, C.C., Winters, B. & Schobben, H.P.M. 1995. Slaaptrek van Zwarte Sterns langs de kust van Wieringen. *Vogeljaar* 43: 257-264.
- Leeuw J.J. de, 2001. Interacties tussen visetende vogels en visserij: broodnijd of een kwestie van dichtheidsafhankelijkheid. Limosa 74: 69-72.
- Schobben H. 2004. Verslag slaaptrektellingen van de Zwarte Stern 2003. Meerkoet 2004: 9-11.
- Schouten C. 1982. Het IJsselmeergebied als ruiplaats voor de Zwarte Stern (*Chlidonias niger*). Een onderzoek naar de conditie, rui en doortrek van de Zwarte Stern in het IJsselmeergebied. RIJP-rapport 1983-33 abw. Lelystad.
- Winden, J. van der, Hagemeijer, W. & Terlouw, R. 1996. Heeft de Zwarte Stern *Chlidonias niger* een toekomst als broedvogel in Nederland? *Limosa* 69: 149-164.
- Winden, J. van der, Beintema, A.J. & Heemskerk, L. 2004. Habitat-related Black Tern *Chlidonias niger* breeding succes in The Netherlands. *Ardea* 92: 53-62

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Velduil (*Asio flammeus*) A222

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: Het opvallendste aan een velduil is het gezicht, de vogel heeft een licht gekleurd gezicht met rond de ogen een zwarte verenkrans. De velduil is een broedvogel van tamelijk open terreinen zoals veengebieden, duinen en kwelders. Het voedsel bestaat vooral uit muizen die in de ruime omtrek van de nestplaats worden gevangen. De soort vertoont een nomadisch voorkomen afhankelijk van het voedselaanbod.

Relatief belang binnen Europa: De velduil heeft een holarctische verspreiding en zijn broedgebied strekt zich ook uit over de gehele poolcirkel. Daarnaast is er een geïsoleerde populatie in Zuid Amerika. De velduil is een wijdverspreide broedvogel in Noord- en Oost-Europa. Al kunnen broedgevallen ook verder zuidelijk voorkomen ligt Nederland toch min of meer aan de zuidgrens van het regelmatige broedvoorkomen. Ons broedgebied vormt een belangrijk broedgebied in het West Europese laagland. De Europese populatie omvat 5.200-19.000 paren in landen van de Europese Unie; hiervan broedt minder dan 1% in Nederland. In de periode 1970-1990 was de Europese populatie stabiel waarna in 1990-2000 een afname inzette. De staat van instandhouding van de Europese populatie geldt als ongunstig en afnemend.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De broedbiotoop van de velduil bestaat uit rustige, laaggelegen en schaars begroeide open terreinen zoals duinen, heidevelden en natte ruigten. In Nederland, waar tegenwoordig alleen op de Waddeneilanden nog een populatie is gevestigd, vormt open duin de kernhabitat. De nestplaats is gelegen op de grond, op een laag gras of riet, vaak tegen een pol (helm)gras of onder een kleine struik. De velduil zoekt zijn voedsel in muizenrijke duinen, heidevelden, uiterwaarden, polders, kwelders en (braakliggend) cultuurland. De soort heeft een opportunistisch karakter. Dit kan zich uiten in snelle vestiging van de velduil op uiteenlopende plaatsen met een (tijdelijk) overvloedig muizenaanbod door een piek in muizenpopulaties of braaklegging van een terrein. Zulk een snelle vestiging komt echter steeds minder voor.

Voedsel: Het voedsel bestaat grotendeels uit woelmuizen, daarnaast worden ook andere muizen en vogels gegeten.

Rust: De velduil heeft een gemiddelde verstoringsgevoeligheid (verstoring bij 100-300 m afstand). Ook de gevoeligheid voor verstoring van het leefgebied is gemiddeld. Over een effect van verstoring op de populatie is niets bekend. De verwachting is dat het foerageergebied van de overdag in tamelijk open landschap jagende velduil beperkt wordt door recreanten, met als gevolg een vermindering van broedsucces. Landrecreatie verstoort deze soort het meest, vooral wanneer het foerageergebied doorsneden wordt door paden.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de velduil ten minste 20 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 5 sleutelpopulaties vereist (>100 paren).

4. Huidig voorkomen

Het verspreidingsgebied van de velduil is momenteel vrijwel geheel beperkt tot de Waddeneilanden (vooral Texel, Terschelling, Ameland). Op het vasteland is de velduil een onregelmatige broedvogel geworden. De natuurlijke verspreiding betreft het gehele land.

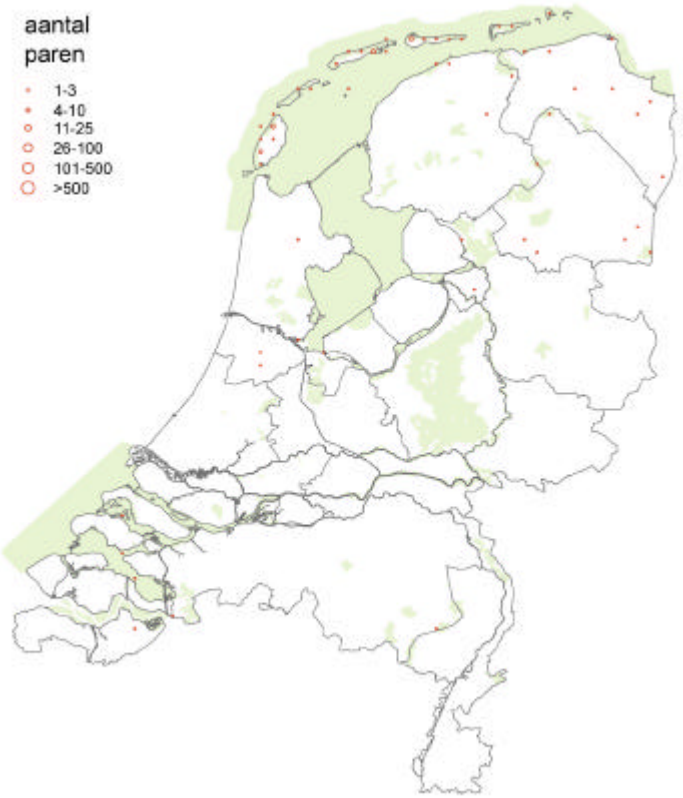

Verspreidingskaart velduil

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De aantallen van de velduil van voor 1970 zijn niet goed bekend. De soort had destijds een ruime verspreiding over zowel de lage als hoge gronden van Nederland en was lokaal een soms algemene broedvogel. De soort was extreem talrijk in de Flevopolders tijdens de ontginningsfase. Zo zijn bijvoorbeeld 63 nesten vastgesteld in Oostelijk Flevoland in 1960 en omvatte dit ongetwijfeld slechts een deel van de populatie daar. Uitgaande van schattingen voor 1970-1980 en rekening houdend met afname in veel regio's tussen 1960-1970 (Flevoland daargelaten) zal de populatie rond 1960 ten minste 200-300 paren hebben bedragen. De landelijke afname in aantallen die vooral in de periode 1980-2000 plaatsvond, komt daarvan uitgaande op 80 tot 90%.

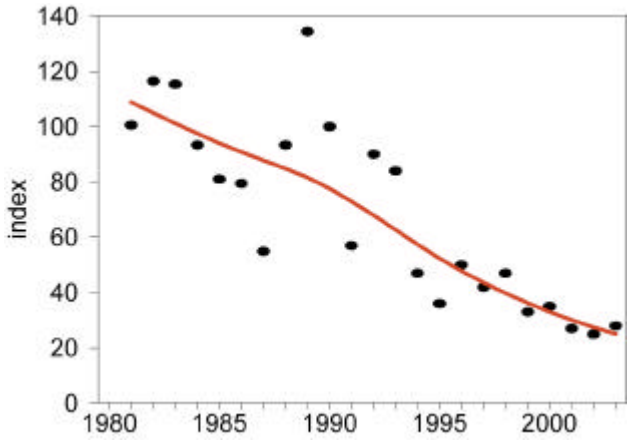

Aantalsontwikkeling broedparen velduil

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie laat over de periode 1981-2003 een matige afname zien (die is significant en bedraagt < 5% per jaar). Ook over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een matige afname (significant, < 5% per jaar).

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: zeer ongunstig
Sinds 1973-77 is het verspreidingsgebied van velduil met 85% afgenomen. In het totaal is de velduil in 56 atlasblokken aanwezig, uit 194 verdwenen en in 13 atlasblokken verschenen.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig
De aantallen van de velduil daalden met 80% (tussen 1970-1980 waren het 100-200 paren, daarvoor aanzienlijk meer). Het eerst ging de populatie op het vasteland sterk achteruit, met een een uitstel dankzij inpolderingen (Flevoland, Lauwersmeer) waardoor tijdelijk veel broedgebied ontstond. Vanaf ca. 1995 vormt het Waddengebied het enige broedgebied van betekenis. Ook hier dalen de aantallen (1993-97 gemiddeld 35 paren, 1999-2003 24 paren). Op Texel en Terschelling bleven de aantallen echter min of meer gelijk. De Nederlandse broedpopulatie telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 150 paren en in 1999-2003 gemiddeld 30 paren. Dat aantal is veel lager dan de gunstige referentie.

Beoordelingsaspect leefgebied: zeer ongunstig
Verbossing en verdroging maakten binnenlandse broedplaatsen ongeschikt voor de velduil en intensivering van de landbouw zorgde voor afnemend prooiaanbod. In de duinen zijn de oorzaken van de achteruitgang verstruiking (waardoor broedgebied verdwijnt) en verruiging door stikstofdepositie. Verruiging leidt tot een afname van het prooiaanbod en een verminderde bejaagbaarheid ervan. Vermoedelijk speelt bij de achteruitgang ook verstoring door toegenomen recreatie een rol, maar precieze effecten daarvan zijn niet bekend. Bij de Wadden-populatie is sprake van een toenemende isolatie ten opzichte van buitenlandse populaties.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: zeer ongunstig
Als de huidige neerwaartse trend zich voortzet, is het denkbaar dat de velduil ook op de Waddeneilanden een onregelmatige (niet-jaarlijks nestelende) broedvogel wordt. Het tij kan mogelijk worden gekeerd door herstel van het open karakter van duingebieden, omdat dat waarschijnlijk tot verbetering van het voedselaanbod zal leiden. Het broeden in moerasgebieden, waar de soort al enige tijd als regelmatige broedvogel is verdwenen, wordt belemmerd door o.a. bosvorming en verdroging. Een isolatie ten opzichte van andere populaties waarbij uitwisseling van individuen onmogelijk wordt (daarover is bij de velduil weinig bekend) kan populatieherstel dwarsbomen.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van ten minste 5 sleutelpopulaties van ten minste 2 0 paren (nationale populatie van ten minste 1 00 paren).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor het behoud van de velduil als broedvogel zijn tenminste 5 sleutelpopulaties nodig die ieder tenminste uit 20 paren bestaan (> 100 paren) en voldoende geschikt en ongestoord broedgebied voor de streefpopulatie. Van belang

is dat het broedgebied voldoende nat en niet-verstruikt is. Daarnaast is voldoende geschikt foerageergebied nodig (gelet op voedselaanbod en bejaagbaarheid) dat wil zeggen extensief gebruikte landbouwgebieden of niet-verruigde duingebieden zodat hervestiging in oorspronkelijke broedplaatsen mogelijk is. Herstel van het open karakter van duingebieden is nodig voor behoud van de Wadden-populatie. Voor een duurzaam voortbestaan van de Nederlandse populatie is een herstel van het oorspronkelijke areaal noodzakelijk. De isolatie t.o.v. andere Europese populaties waarbij uitwisseling van individuen onmogelijk wordt (daarover is bij de velduil weinig bekend) kan populatieherstel dwarsbomen.

Oordeel: zeer ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	matig ongunstig	zeer ongunstig
Populatie	matig ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	matig ongunstig	zeer ongunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig	zeer ongunstig
Eindoordeel	**matig ongunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Have, T. M. van & Osieck, E.R., 1997. Aantalsontwikkelingen van en beheersmaatregelen voor karakteristieke vogels van het Waddengebied. Technisch Rapport 18. Vogelbescherming Nederland, Zeist.

- Stienen, E.W.M. & Brenninkmeijer, A., 1997. Voedsel en groei van de kuikens van de Velduil *Asio flammeus* op Griend. Limosa 70: 5-10.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Nachtzwaluw (*Caprimulgus europaeus*) A224

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (sinds 1985). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: Een, door zijn perfecte schutkleur en nachtelijke leefwijze, onopvallende vogel van de zandgronden. De nachtzwaluw is gebonden aan droge zandgebieden zoals randen van zandverstuivingen, zandige heidevelden, open plekken in het bos ontstaan door houtkap, storm of brand en open bossen (incl. dichtgegroeide zandverstuivingen en brandgangen door oud dennenbos). De soort foerageert op grote vliegende insecten (nachtvlinders, kevers). Het is een trekvogel die in Afrika overwintert.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de nachtzwaluw in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. Het verspreidingsgebied van de nachtzwaluw strekt zich uit over grote delen van Europa, Noordwest Afrika, het Midden Oosten, naar Centraal Azië tot zover als China. Het is een wijd verspreide broedvogel binnen Europa, met uitzondering van het noorden. De Europese populatie (190.000-400.000 paren in landen van de Europese Unie) is gedurende 1970-1990 sterk in aantal afgenomen. De trend over de periode 1990-2000 was onduidelijk. Het Nederlandse aandeel binnen de EU is klein(<1%).

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De hoogste dichtheid van nachtzwaluwen (20 paar/100 ha) vinden we in deels dichtgegroeide maar niet-vergraste zandverstuivingen. Ook leeft de nachtzwaluw in andere halfopen landschappen op schrale, zandige bodems: boomheiden, heidevelden met boomgroepen of vliegdennen, en op kap- of brandvlakten die meer dan 1,5 ha groot zijn. In dennenbossen op voormalige stuifzanden nestelt de nachtzwaluw langs brandgangen en brede zandpaden. De twee eieren worden op kale bodem gelegd, vaak op dennennaalden of schorsschilfers en onder of bij een dode tak voor de camouflage. Op de hei wordt ook wel genesteld op kale plekken onder vliegdennen.

Voedsel: Het voedsel van de nachtzwaluw bestaat uit vliegende insecten, vooral nachtvlinders, ook kevers, schietmotten, vliegen en muggen. De soort zoekt zijn voedsel langs bosranden en boven heide, plaatselijk ook boven nabij de broedplaats gelegen braakliggende gronden.

Rust: De nachtzwaluw heeft een gemiddelde verstoringsgevoeligheid (verstoring bij 100-300 m afstand). De gevoeligheid voor verstoring van het leefgebied is matig groot: de vogel leeft in gesloten tot halfopen landschap. Vermoedelijk is het effect van verstoring op de populatie beperkt. Vastgesteld is dat stedelijke ontwikkeling verstorend werkt, en dat dit tot een afname in de populatie van de nachtzwaluw kan leiden. Geconcentreerde recreatie, vooral bij nestplaatsen, en toename van snelwegen en continue geluidsbelasting daardoor, leiden tot vermindering van de leefgebiedkwaliteit. Geluidsbelasting in de vorm van pieken zoals die tijdens schietoefeningen op infanterieschietterreinen optreden, wordt door de nachtzwaluw wel getolereerd. Vooral landrecreatie bedreigt de rust van de nachtzwaluw.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de nachtzwaluw ten minste 40 paren vereist. Voor een gunstige

staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (> 800 paren).

4. Huidig voorkomen

De nachtzwaluw heeft zijn zwaartepunt op de zandgronden en heidevelden in het midden en zuiden van het land met belangrijke concentraties op de Veluwe, in de Kempen (Noord-Brabant) en in Noord-Limburg. In andere delen van Noord-Brabant en Limburg, in Drenthe, Salland en de Achterhoek is het voorkomen meer versnipperd. Verder zijn er nog geïsoleerde vestigingen in de Schoorlse duinen (Noord-Holland) en op de Leusderheide (Utrechtse Heuvelrug). De Veluwe en Brabant herbergen elk circa 35% van de landelijke populatie. De natuurlijke verspreiding betreft voornamelijk de hogere zandgronden (Noord, Midden en Zuid). Verder komt de nachtzwaluw schaars voor in de regio's West en Delta (duinen).

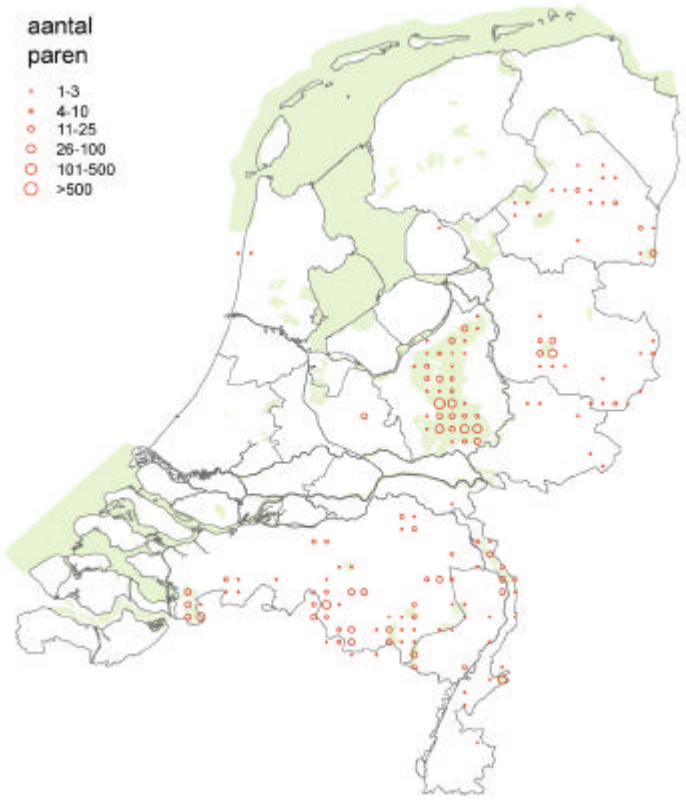

Verspreidingskaart nachtzwaluw

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Op basis van gecorrigeerde schattingen en de veronderstelling dat er al vanaf 1940 of 1950 sprake was van een duidelijke afname, worden de aantallen van de nachtzwaluw rond 1960 geschat op 1.500-2.000 paren. De huidige aantallen liggen daar 40% onder. Het verspreidingsgebied is vanaf 1960 tot ongeveer 1990 drastisch ingekrompen. In 1990-2000 vond een gedeeltelijke populatieherstel van de nachtzwaluw plaats. Dit gebeurde grotendeels binnen de resterende kerngebieden, zodat het areaal ten opzichte van ca.1975 aanzienlijk kleiner bleef.

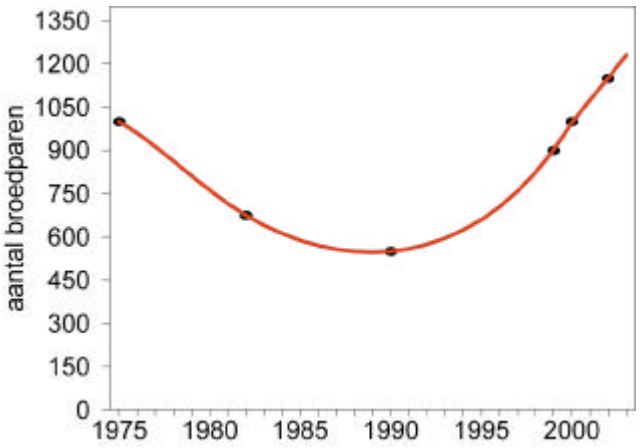

Aantalsontwikkeling broedparen nachtzwaluw

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de nachtzwaluw laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename zien. Ook over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een matige toename.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: matig ongunstig
De bezettingsgraad van atlasblokken is bij deze soort sinds 1973-1977 afgenomen met 30%. In totaal is de nachtzwaluw in 159 atlasblokken aanwezig, uit 104 verdwenen en in 40 atlasblokken verschenen. In de Duinstreek, Zuidoost Friesland en de Utrechtse Heuvelrug is vooral een afname waarneembaar geweest. Het verspreidingsgebied op de centrale en zuidelijke Veluwe en Westelijk Noord-Brabant is gedeeltelijk ingekrompen, hoewel in Westelijk Noord-Brabant ook deels een uitbreiding heeft plaatsgevonden.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De populatieschattingen van rond 1975 en rond 2000 komen op dezelfde aantallen nachtzwaluwen uit, maar vermoedelijk is het voor 1975 opgegeven aantal een onderschatting. Sinds ca. 1990 is herstel in populatiegrootte van de nachtzwaluw opgetreden. Dit herstel is mogelijk enerzijds een gevolg van een lange reeks van warme zomers. Anderzijds is het plaatselijk opgetreden dankzij beheersmaatregelen zoals grootschalige kaalkap (Salland, Drenthe) of het vellen van percelen met naaldhoutexoten. De Nederlandse broedpopulatie van de nachtzwaluw telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 680 paren en in 1999-2003 gemiddeld 1.000 paren.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig
Voor de nachtzwaluw is de meest bedreigende factor de hoge atmosferische depositie van verzurende en vermestende stoffen, waaronder ammoniak. Deze vermesting resulteert in vergrassing en verbraming van schrale zandbodems. Vermesting kan ook een negatieve uitwerking hebben op de favoriete prooi van de nachtzwaluw. Nachtvlinders waarvan de rupsen aan vermestinggevoelige plantensoorten gebonden zijn gaan bij vermesting achteruit. Geconcentreerde recreatie, vooral bij nestplaatsen, en toename van snelwegen (continue geluidsbelasting) leiden tot aantasting en versnippering van broedgebieden. Gepiekte geluidsbelasting (schietoefeningen infanterieschietterreinen) verdraagt de nachtzwaluw wel. Over de situatie in de Afrikaanse overwinteringgebieden is weinig bekend; insecticidengebruik daar beïnvloedt mogelijk onze broedpopulatie.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig
Het huidige populatieherstel van de nachtzwaluw gaat nauwelijks gepaard met herkolonisatie van de eerder prijsgegeven broedgebieden. Daardoor blijft de soort kwetsbaar. De huidige toename van de nachtzwaluw is deels het gevolg van tijdelijke factoren: een reeks van warme zomers en rigoureus kappen van naaldhout-exoten, waardoor broedgelegenheid is toegenomen. Anderzijds zal structurele verbetering van de luchtkwaliteit in de toekomst waarschijnlijk tot een minder snelle vergrassing van schrale zandbodems gaan leiden. Een voortgaand herstel is daarmee echter niet gegarandeerd. Gunstig voor de nachtzwaluw is als de kapvlaktes in kerngebieden niet te snel worden ingeplant. Doordat enkele gebieden (Harskampse Zand, Zuidoost Veluwe) 10-15% van de landelijke populatie herbergen is de soort kwetsbaar.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 800 paren verdeeld over ten minste 2 0 sleutelgebieden verspreid over het Natura 2 000 landschap Hogere zandgronden.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Vanuit populatie-ecologisch oogpunt wordt bij de nachtzwaluw gesproken over een minimum van 20 sleutelpopulaties, die ieder ten minste uit 40 paren bestaan (> 800 paren). Het niveau van 800 paren werd rond 1998 bereikt, maar niet met 20 sleutelpopulaties. Herstel van de populatie van de nachtzwaluw lijkt momenteel voornamelijk een gevolg van tijdelijke factoren. Er vindt nauwelijks herkolonisatie plaats van het oorspronkelijke leefgebied op de hogere zandgronden. Voldoende geschikt en ongestoord leefgebied op hogere zandgronden is na te streven door vermindering van atmosferische depositie en de aanwezigheid van voldoende open terrein. Het is vooralsnog onzeker of het herstel van de nachtzwaluwenpopulatie duurzaam zal zijn en de inkrimping van het broedareaal tot stilstand is gekomen.

Oordeel: matig ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	matig ongunstig	matig ongunstig
Populatie	zeer ongunstig	gunstig
Leefgebied	matig ongunstig	matig ongunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**matig ongunstig**

6. Bronnen

- Aben, J. 2001. De Nachtzwaluw Caprimulgus europaeus in Nederland. SOVON-informatierapport 2001/05. SOVON, Beek-Ubbergen.
- Foppen, R., van Kleunen, A., Loos, W.B., Nienhuis, J. & Sierdsema, H. 2002. Broedvogels en de invloed van hoofdwegen, een nationaal perspectief. SOVON-onderzoeksrapport 2002/08. SOVON, Beek-Ubbergen.
- Opdam, P. & Retel Helmrich, V.R. 1984. Vogelgemeenschappen van heide en hoogveen; een typologische beschrijving. Limosa 57: 47-63.
- Sierdsema, H. & Vogel, R.L. Ontwikkeling bij de Nachtzaluw Caprimulgus europaeus in Nederland (in prep).

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

IJsvogel (*Alcedo atthis*) A229

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De ijsvogel is niet te verwisselen met andere vogels, de vogel is uniek zowel wat lichaamsbouw als kleur betreft. Vaak ziet men echter niet veel meer dan een metaalblauwe flits of krijgt men alleen zijn luide fluitende roep te horen. De ijsvogel is een viseter die gebonden is aan stilstaand of langzaam stromend zoet water. De nesten worden uitgegraven in steile, zandige oevers. De ijsvogel is een standvogel maar hij zwerft in de winter.

Relatief belang binnen Europa: De ijsvogel komt voor in vrijwel het gehele Palaearctisch gebied met een zuidelijke verspreiding voor tot in Nieuw-Guinea en Noord Afrika. Het is een wijdverspreide broedvogel in Europa met uitzondering van het noorden. De Europese populatie (39.000-91.000 paren in landen van de Europese Unie, 1% in Nederland) vertoonde in 1970-1990 een grote afname en bleef daarna, in de periode 1990-2000, stabiel. De staat van instandhouding van de Europese populatie is aangemerkt als ongunstig en nog niet hersteld van een eerdere afname.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De broedbiotoop van de ijsvogel bestaat uit beschutte visrijke, ondiepe, heldere en doorgaans langzaam stromende wateren van minimaal twee meter breed. Het nest is een gegraven hol in steile, vaak afkalvende oevers, wanden van afgravingen of aardkluiten van omgewaaide bomen. De ijsvogel vertoont daarbij voorkeur voor een steilwand van minimaal 2 meter, de grondsoort is bij voorkeur leemhoudend zand. Het nest ligt doorgaans direct aan of binnen 200 meter van de waterkant. Voedsel zoekt de ijsvogel vanaf een zitplaats zoals overhangende takken, waarvan de vogel direct in helder water kan duiken. De zichtdiepte van dieper water moet minstens 1 meter zijn, de minimale waterdiepte is 10 centimeter. Het foerageergebied kan zich uitstrekken tot op enkele kilometers van het nest.

Voedsel: Het voedsel van ijsvogels bestaat voornamelijk uit visjes en waterinsecten zoals libellenlarven, waarbij vis de voorkeur heeft.

Rust: De verstoringsgevoeligheid van de ijsvogel is matig (verstoring bij < 100 m afstand). Ook de gevoeligheid voor verstoring van het leefgebied is matig (halfopen landschap). Over een effect van verstoring op de populatie is niets bekend. Recreatieactiviteiten kunnen tijdens de vestiging van de soort een licht verstorend effect hebben. Vooral verstoring door waterrecreatie met kanoërs, roei- en motorboten vormt een bedreiging. Verstoring door wandelaars komt in mindere mate voor.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de ijsvogel tenminste 40 paren vereist binnen een termijn van 5 jaren na strenge winters. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal tenminste 5 sleutelpopulaties vereist (>200 paren).

4. Huidig voorkomen

De ijsvogel komt in ons land verspreid over alle provincies voor (met uitzondering van de Waddeneilanden). Gewoonlijk is hij het talrijkst in het oosten en zuiden van het land. De Biesbosch herbergt echter een opmerkelijk bolwerk van deze soort. Waar natuurlijke beken, ondiep water en steiloevers aanwezig zijn, is het verspreidingsgebied van de ijsvogel (op atlasblokniveau) aaneengesloten: in Twente, de oostelijke Achterhoek, in centraal Noord-Brabant, Midden- en Zuid-Limburg en in delen van het rivierengebied. De natuurlijke verspreiding (als broedvogel) betreft het gehele land met uitzondering van het Waddengebied.

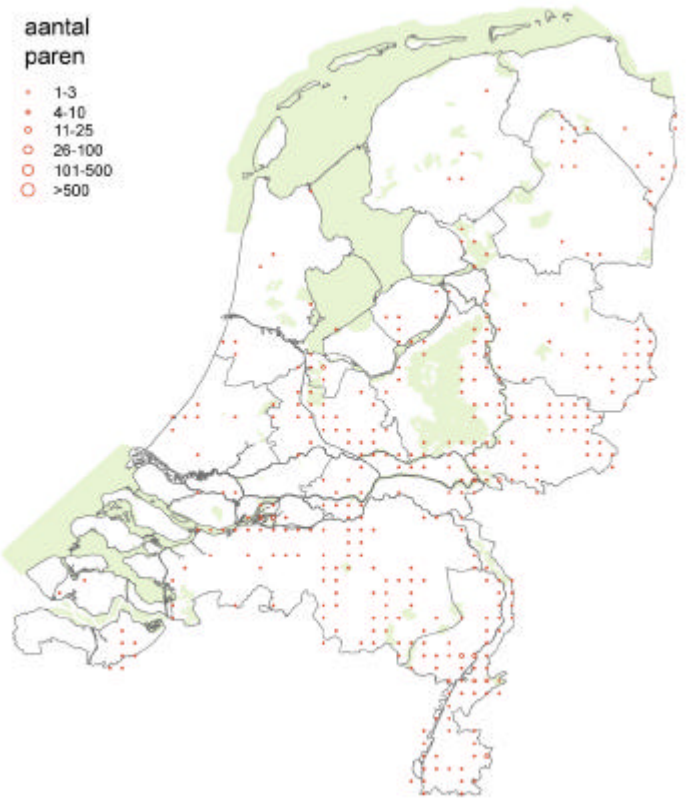

Verspreidingskaart ijsvogel

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De jaarlijkse stand van de ijsvogel is sterk afhankelijk van de strengheid van de voorafgaande winters. Na de strengste winter van de vorige eeuw (1962/63) waren er minder dan 20 paar overgebleven. Daarna duurde het tien jaar voordat zich een duidelijk herstel aftekende. Sinds 1975 worden in topjaren weer aantallen van enkele honderden bereikt.

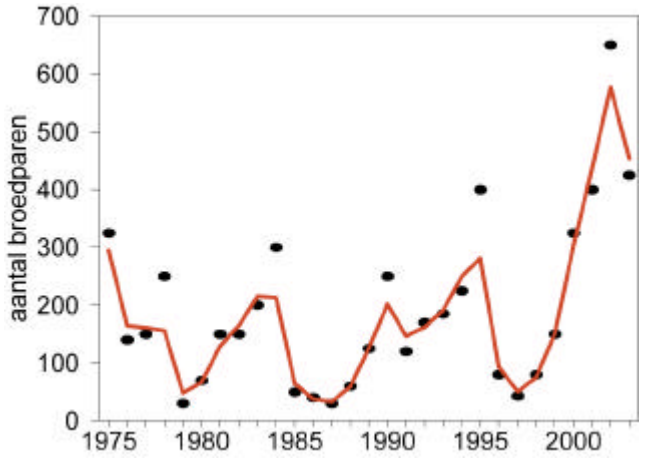

Aantalsontwikkeling broedparen ijsvogel

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie laat sinds 1981 (1981-2003) een sterke toename zien (die is significant en bedraagt > 5% per jaar) . Ook over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een sterke toename (significant, > 5% per jaar).

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
De verspreiding van de ijsvogel wordt sterk beïnvloed door de strengheid van de winters. In sommige atlasblokken is de soort na 1980 verdwenen, bijvoorbeeld daar waar na 1980 nog beken zijn gekanaliseerd. Uitbreiding van het tijdelijke broedgebied (door nieuwe afgravingen), het weer in natuurlijke staat brengen van beken en andere waterlopen, en verbeterde waterkwaliteit hebben geleid tot bezetting van nieuwe atlasblokken. Het verspreidingsgebied vertoont sinds 1973-1977 een licht negatieve verandering met een afname van 10%. In het totaal is de ijsvogel in 352 atlasblokken aanwezig, uit 169 verdwenen en in 138 atlasblokken verschenen. In de jaren na de strenge winters van 1995-96 en 1996-97 namen de aantallen toe en was het verspreidingsgebied van de ijsvogel ongekend ruim (vooral in Laag-Nederland).

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De talrijkheid van de ijsvogel wordt net zoals de verspreiding sterk beïnvloed door de strengheid van de winters. In broedseizoenen volgend op strenge winters (1979, 1985-87, 1996-97) zijn er maar ongeveer 50 broedparen. Na zachte winters (1975, 1984, 1995, 2001) stijgt het aantal broedparen tot 300-400 paren, incidenteel nog meer. De landelijke broedpopulatie herstelde zich snel na de strenge winters van 1995-1996 en 1996-1997. Na de strenge winters namen de aantallen van de ijsvogel toe tot voor Nederland ongebruikelijke hoogtes, zoals in 2001: 375-425 paren en in 2002: 650-700. De Nederlandse broedpopulatie telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 120 paren en in 1999-2003 gemiddeld 390 paren.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De toename van ijsvogels is, naast een serie van milde winters, te danken aan veranderingen in het landschap en de waterhuishouding. Veel beeklopen zijn weer in natuurlijke staat hersteld. In allerlei wateren wordt een meer natuurgericht beheer dan vroeger toegepast, in combinatie met een verbeterde kwaliteit van oppervlaktewater. Verschillende bedreigingen kunnen het leefgebied van de ijsvogel ongeschikt maken. Een slechte waterkwaliteit met verontreiniging, een laag zuurstofgehalte en hoge voedselrijkdom is negatief voor de visstand, macrofauna en doorzicht van het water. Onnatuurlijk peilbeheer leidt tot te grote fluctuaties in waterpeil, kanalisatie doet nest- en foerageergelegenheid verdwijnen. Gebrek aan natuurlijke dynamiek is bij veel beken een knelpunt omdat dan nauwelijks nieuwe nestgelegenheid ontstaat. Verstoring door waterrecreatie nabij nestholtes speelt lokaal een rol.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Het recente populatieherstel van de ijsvogel lijkt duurzaam. Enerzijds is de waterkwaliteit sterk verbeterd, met goede visstand en goed doorzicht. Anderzijds zijn op een aantal plaatsen gekanaliseerde beken hersteld zodat ze opnieuw kronkelen en de oevers nestgelegenheid bieden. Ook de veronderstelde klimaatopwarming zal naar verwachting gunstig uitpakken voor deze soort die ernstig onder strenge winters te lijden heeft. In goede jaren zal in de toekomst een stand van 300-500 paren regel kunnen zijn, met nog een verhoging in uitzonderlijk gunstige jaren. De

huidige broed- en overwinteringsplaatsen omvatten tot enkele tientallen paren. Of deze plaatsen ook voldoende geschikt zijn om een grote populatie van meer dan enkele tientallen paren te laten overleven onder streng winterweer, is nog een open vraag.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 200 paren (binnen een termijn van 5 jaren na strenge winters), verdeeld over ten minste 5 sleutelpopulaties.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor het behoud van de ijsvogel als broedvogel zijn ten minste 5 sleutelpopulaties nodig, met per populatie ten minste 40 paren (> 200 paren). Ondanks gestage toename, blijft de populatie erg gevoelig voor strenge winters. Op de lange termijn is er naar te streven om via beekherstel een vitale populatie op te bouwen die ook na strenge winters van redelijke omvang blijft (> 200 paren). Voldoende geschikt en ongestoord broedgebied voor de streefpopulatie is te creëren door een verder herstel van natuurlijke beeksystemen met meanderende beken, een goede waterkwaliteit en natuurlijker peilbeheer ten behoeve van voldoende nestgelegenheid en voedsel. Uitwisseling met andere Europese populaties moet mogelijk blijven.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	matig ongunstig	gunstig
Populatie	matig ongunstig	gunstig
Leefgebied	matig ongunstig	gunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig	gunstig
Eindoordeel	matig ongunstig	gunstig

6. Bronnen

- Boer, T. den, 1992. Aanzet voor bescherming van de IJsvogel. Actierapport 4. Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Harder, J. 1999. Broedende ijsvogels terug in het Gooi en de Vechtstreek. *Korhaan* 33: 115-116.
- Meijer, R. 1995. Broedvogels van de Biesbosch; ontwikkelingen van de broedvogelbevolking, 25 jaar na een nieuwe start. Vogelwerkgroep Biesbosch/Staatsbosbeheer regio Brabant West, Tilburg.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Draaihals (*Jynx torquilla*) A233

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De draaihals is een onopvallende kleine spechtachtige vogel die in het verleden bekend stond om zijn rigoureuze aanpak bij het veroveren van een nestkast. Bij zulk een verovering verwijdert de draaihals zonder pardon alles wat in een nestkast aanwezig is, ook complete nesten met eieren of jongen van andere vogelsoorten. Vaak worden álle nestkasten binnen zijn territorium zo behandeld. Tegenwoordig nestelt de draaihals meer in boomholten dan in nestkasten. De draaihals is een soort van open bos met zandige bodems en leeft vaak in de nabijheid van heideterreinen. Zijn voedsel bestaat uit mieren en mierenpoppen. De Nederlandse broedvogels zijn trekvogels en overwinteren in Afrika.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de draaihals in de Europese Unie is volgens 'Bird Life' ongunstig. Het broedgebied van de draaihals strekt zich uit over boreale, gematigde en mediterrane regio's van Europa en grote delen van Azië. Het is een wijd verbreide maar vrijwel nergens talrijke broedvogel in Europa, met uitzondering van het uiterste westen, noorden en zuidwesten. De Europese populatie (170.000-330.000 paren in landen van de Europese Unie, <1% in Nederland) is in 1970-1990 sterk in aantal afgenomen. In 1990-2000 was de afname van het aantal iets minder sterk.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De draaihals is aangewezen op heidevelden op schrale zandbodems, vooral voormalige stuifzanden, die niet of slechts ten dele vergrast zijn. De broedbiotoop omvat soms ook kapvlakten, afgeplagde heide, zandverstuivingen, boomheiden of zeer open bos van zomereik en berk. Waar de draaihals ook nestelt, altijd moeten berken als potentiële nestbomen in overvloed aanwezig zijn. De nestplaats is meestal te vinden in berkenlanen of groepen oude berken. De draaihals nestelt graag in holten die door grote bonte spechten zijn uitgehakt.

Voedsel: Het voedsel van de draaihals bestaat uit mieren en mierenpoppen. De voedselbiotoop omvat schrale vegetaties langs zandpaden, heidevegetaties, afgewisseld met buntgras, schapenzuring en kaal zand, lokaal ook door schapen intensief begraasde heide. Cruciaal is een hoge dichtheid van zwarte wegmieren (> 50 nesten/0,1 ha) en van andere weg-, gras- en knoopmieren.

Rust: De verstoringsgevoeligheid van de draaihals is onbekend. De gevoeligheid voor verstoring van het leefgebied is matig groot: de draaihals leeft in halfopen landschap. De effecten van verstoring op de populatie zijn onbekend. Het meest wordt de rust van de draaihals vermoedelijk bedreigd door landrecreatie.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de draaihals ten minste 40 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (> 800 paren).

4. Huidig voorkomen

De verspreiding van de draaihals is geconcentreerd in de centrale en zuidelijke Veluwe. Belangrijke broedgebieden zijn daar Kootwijkerzand, Harskampse Zand, Planken Wambuis en de Zuidoost-Veluwe. Verder komt de soort voor in westelijk Drenthe en incidenteel op zandgronden in het oosten van het land.

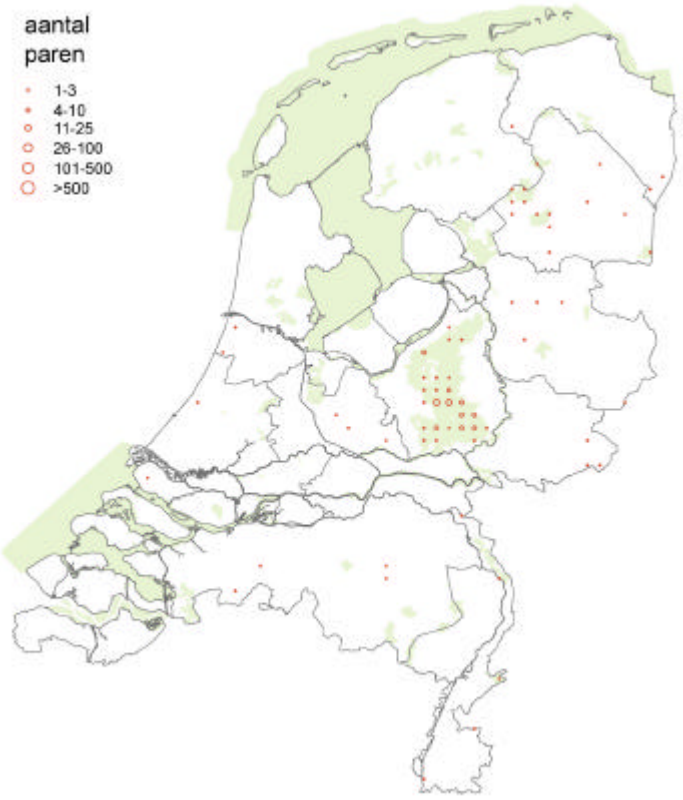

Verspreidingskaart draaihals

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Ondanks forse jaarlijkse aantalsfluctuaties en periodieke oplevingen is het duidelijk dat de stand van de draaihals na 1960 drastisch is afgenomen. Dit geldt in het bijzonder voor de zandgronden buiten de Veluwe: daar bedraagt de afname meer dan 90%. De draaihals is moeilijk te inventariseren en kennis daarover is toegenomen. Daarmee rekening houdend en afgezien van een afname tussen 1960-1975, wordt de inkrimping van het verspreidingsgebied ten opzichte van 1960 geschat op meer dan 50% .

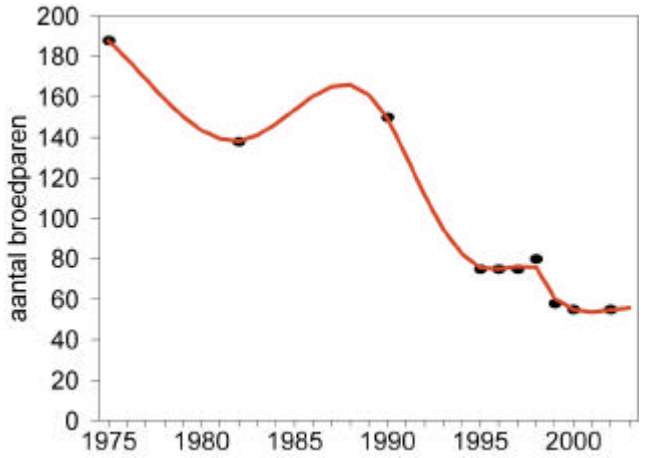

Aantalsontwikkeling broedparen draaihals

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de draaihals laat sinds 1981 (1981-2003) een fluctuatie zien, waarbij een trendclassificatie onzeker is . Over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een sterke afname.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: zeer ongunstig
De bezettingsgraad van atlasblokken is sinds 1973-1977 met ruim 40% afgenomen. In het totaal is de draaihals in 66 atlasblokken aanwezig, uit 63 verdwenen en in 30 atlasblokken verschenen. Rond 1975 heeft de soort een ruime verspreiding op de Nederlandse zandgronden, zij het spaarzaam en met forse hiaten buiten de Veluwe. Tegenwoordig is de soort vrijwel geheel verdwenen uit de duinen, Noord-Brabant en Limburg.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig
Na 1973-1977 is het aantal paren met 60-75% gedaald. De afname zet nog steeds door, ook in de resterende broedgebieden op de Veluwe. Buitenlandse populaties draaihalzen vertonen eenzelfde beeld in de ons omringende landen. Historische data wijst erop dat de soort al ongeveer driekwart eeuw een afname vertoont, met soms onverklaarbare populatie-oplevingen. De Nederlandse broedpopulatie van de draaihals telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 140 paren en in 1999-2003 gemiddeld 56 paren. Dat is veel lager dan de gunstige referentie.

Beoordelingsaspect leefgebied: zeer ongunstig
De huidige kwaliteit van het leefgebied is ongunstig voor de draaihalspopulatie. Belangrijkste negatieve aspect is de vergrassing van heidevelden en kapvlakten ten gevolge van de toegenomen atmosferische depositie van verzurende en vermestende stoffen. Daarnaast kan ondoordacht terreinbeheer lokale populaties grote schade toebrengen. Nadelig is bijv. (a) verharding (voor fietspaden) van zandpaden langs of door heidevelden waar draaihalzen broeden. Verder is nadelig (b) een hoge zwijnenstand omdat wilde zwijnen intensief kunnen prederen op nesten van mieren. En (c) het verwijderen van oude berken(lanen) op heide, en (d) begrazingsbeheer waarbij jonge berkenopslag geen enkele kans meer krijgt veroorzaakt verlies aan nestgelegenheid voor de draaihals.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: zeer ongunstig
De vooruitzichten voor deze soort zijn slecht. De kwaliteit van de resterende broedgebieden wordt bedreigd door vergrassing en het dichtgroeien van zonnige open plekken waar mieren *Lasius spec.* voorkomen. Het is belangrijk beheerders te informeren over de sleutelfactoren voor de draaihals in broedgebieden. Ondoordachte beheersmaatregelen (zoals rigoureus omzagen van alle geschikte broedbomen) speelt de soort lokaal parten. Voor zover de situatie in de Afrikaanse overwinteringsgebieden van bepalende invloed is op het populatieverloop, is er weinig reden tot optimisme (woestijnvorming, ontbossing). Het is mogelijk dat de voor de draaihals gunstige klimaatverandering (warmere zomers, meer insectenactiviteit) in de toekomst tot uiting komt in een toename van de draaihals. Vooralsnog blijft zulk een positieve respons uit, wellicht doordat ongunstige leefgebiedveranderingen doorslaggevend zijn.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel populatie van ten minste 200 paren verdeeld over 5 sleutelpopulaties.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Herstel van de broedvogelpopulatie van de draaihals is vereist met ten minste 200 broedparen verdeeld over 5 sleutelpopulaties. Vanuit populatie-ecologisch oogpunt zijn voor een duurzame populatie ten minste 20 sleutelpopulaties met ieder ten minste 40 paren (totaal > 800 paren) vereist. Voldoende leefgebied voor het herstel van de streefpopulatie is nodig. Dat betekent: niet-vermeste, redelijk open gebieden op de hoge zandgronden met voldoende nestgelegenheid. De kwaliteit van het leefgebied van de draaihals is in de afgelopen decennia fors verslechterd. Deze tendens zet zich voort en daarom is het toekomstperspectief voor de draaihals in Nederland verre van rooskleurig. Voor het duurzaam voortbestaan van de Nederlandse populatie zijn naast behoud van enkele sleutelpopulaties op de Veluwe een herstel van sleutelpopulaties elders op de hoge zandgronden essentieel.

Oordeel: zeer ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	matig ongunstig	zeer ongunstig
Populatie	matig ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	matig ongunstig	zeer ongunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig	zeer ongunstig
Eindoordeel	**matig ongunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Klaver, A. 1964. Waarnemingen over de biologie van de Draaihals (*Jynx torquilla L.*). *Limosa* 37: 221-231.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Zwarte specht (*Dryocopus martius*) A236

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De zwarte specht is onze grootste spechtensoort. Het is een opvallend grote, zwarte vogel met een rode plek op de kop, die zijn aanwezigheid vaak verraadt door zijn luide klaaglijke roep. De zwarte specht heeft een voorkeur voor rustige, grote en vrij oude bossen. Zijn voedsel bestaat uit insecten en insectenlarven, die vooral uit omgevallen en aangetaste bomen worden gehakt. Het is een standvogel.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de zwarte specht in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De zwarte specht komt voor in grote delen van Europa en Siberië tot zover als Kamtsjatka en China. In Midden- en Noord-Europa kent de soort een ruime verspreiding, daarbuiten komt hij alleen plaatselijk voor (Iberisch Schiereiland) of ontbreekt hij (Britse Eilanden). De Europese populatie als geheel (130.000-260.000 paren in landen van de Europese Unie, 1% in Nederland) nam gedurende 1970-1990 licht toe en bleef over de periode 1990-2000 stabiel.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De zwarte specht leeft in oude bossen van minimaal 100 ha, ook middeloude bossen mits oude lanen van beuk, Amerikaanse eik en eik aanwezig zijn. De soort is vrijwel exclusief aan zandgronden gebonden. De zwarte spechten hakken hun nestplaatsen doorgaans uit in oude beuken en Amerikaanse eiken, in mindere mate ook in grove dennen, dikke populieren en abelen.

Voedsel: Zijn voedsel zoekt de zwarte specht meestal in oud bos, vooral in bos van oude grove dennen waarin boomstammen met een ruwe schors overheersen. Het voedsel bestaat uit larven van houtbewonende kevers die hij zoekt in dood op de grond liggend hout en bos- en houtmieren die te vinden zijn op kleine open plekken in het bos. Jongere naaldhoutopstanden zijn als voedselbronnen eveneens van belang,daar bevinden zich kolonies van houtmieren. Het foerageergebied kan zich uitstrekken tot enkele kilometers rond de nestplaats.

Rust: De zwarte specht heeft een matige tot gemiddelde gevoeligheid voor verstoring (verstoring bij < 100-300 m afstand). De gevoeligheid voor verstoring van het leefgebied is matig groot: de zwarte specht leeft in besloten tot halfopen landschap. Mogelijke effecten van verstoring op de populatie zijn onbekend. De zwarte specht broedt voornamelijk in oude bomen. Omdat veel van onze oude bomen langs lanen en paden staan is de soort wellicht gevoelig voor verstoring door recreanten. Vooral landrecreatie kan de soort verstoren.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de zwarte specht ten minste 40 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (> 800 paren).

4. Huidig voorkomen

De zwarte specht heeft zijn zwaartepunt in de bossen op de zandgronden in het oosten en midden van het land. Geïsoleerde broedplaatsen komen voor in de Hollandse duinen, maar die zijn inmiddels nagenoeg verdwenen. De natuurlijke verspreiding betreft voornamelijk de hogere zandgronden en marginaal de duinen.

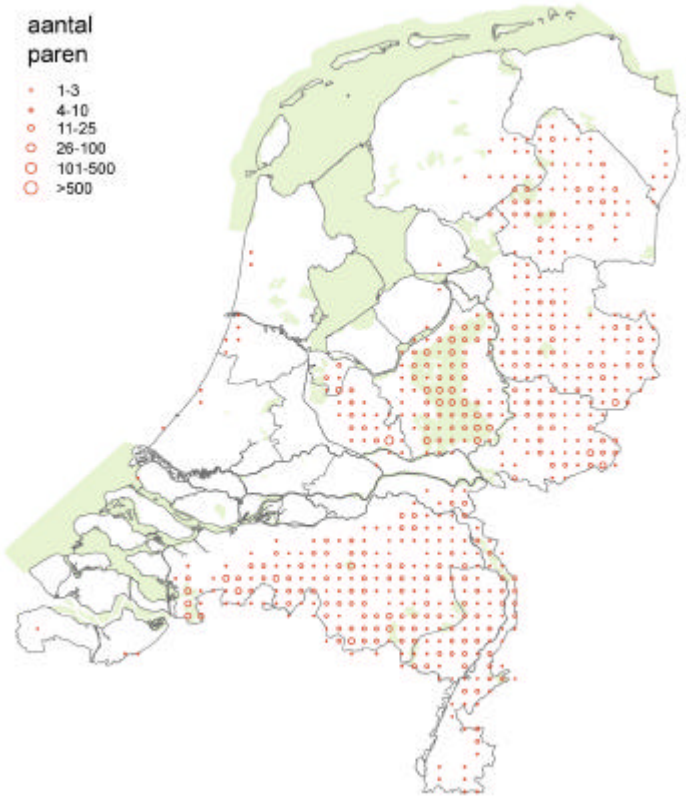

Verspreidingskaart zwarte specht

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland:
Vanaf 1913 heeft de zwarte specht zich in Nederland gestaag uitgebreid, waarbij de populatie een maximale verspreiding bereikte tussen 1970-1980. Meer recentelijk is er een afname waarneembaar in delen van Drenthe, de Veluwe en Het Gooi. Ook is het voorkomen in de Hollandse duinstreek inmiddels vrijwel verleden tijd. Deze afname staat echter in geen verhouding tot de eerdere toename en uitbreiding. Na 1975 heeft de zwarte specht vooral in Noord-Brabant nog betrekkelijk veel terrein gewonnen. De huidige populatie is waarschijnlijk groter dan die van omstreeks 1960.

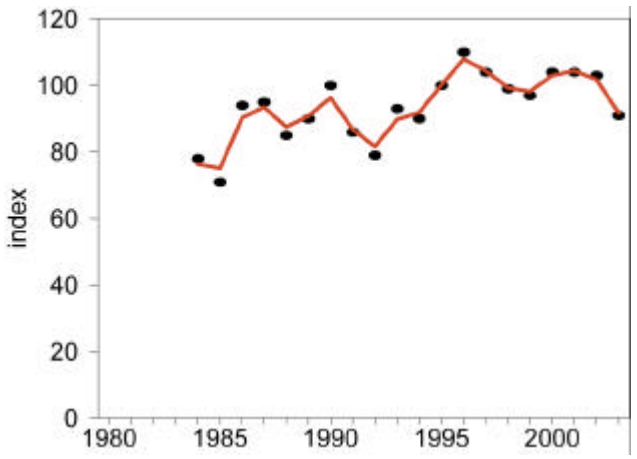

Aantalsontwikkeling broedparen zwarte specht

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de zwarte specht laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename zien (significant, < 5% per jaar). Over de periode 1994-2003 is de populatie stabiel gebleven (geen significante aantalsverandering).

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Sinds de vestiging in ons land in 1913 heeft de zwarte specht zich gestaag weten uit te breiden met het ouder worden van de (naald)bossen die vooral tussen 1880 en 1950 zijn aangeplant. Het verspreidingsgebied is na 1973-1977 verschoven, maar in zijn totaliteit tevens licht toegenomen, met 5%. Het is gekrompen in het noorden (in Drenthe) en toegenomen in het zuiden (in Noord-Brabant en Limburg). In het totaal is de zwarte specht in 588 atlasblokken aanwezig, uit 67 verdwenen en in 94 atlasblokken verschenen. De afname in het noordoosten van het land wordt toegeschreven aan veranderde bosbouwmethoden. Mogelijk speelt ook toegenomen predatie door haviken daarbij een rol. In de duinen heeft de zwarte specht zich tussen 1970-1975 gevestigd, maar na ca. 2000 is de soort daar vrijwel niet meer aanwezig.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De zogenoemde BMP-gegevens wijzen op een forse, tot 50% grote, afname na 1990 in het noorden van het land, op stabiele aantallen in het midden en toename in het zuiden van het land (tot 25%). Gecombineerd levert dat een stabiele trend op voor geheel Nederland, omdat het aandeel van het zuiden aan de landelijke populatie relatief groot is. De Nederlandse broedpopulatie telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 2.300 paren en in 1999-2003 gemiddeld 1.400 paren. De eerder opgegeven aantallen waren door dubbeltelling in samenhang met grote territoria te hoog uitgevallen.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De huidige kwaliteit van het leefgebied is doorgaans gunstig voor de zwarte specht. Plaatselijk is de situatie minder gunstig door een afnemend voedselaanbod t.g.v. veranderingen in de bosbouw. Zo zijn dunningen in plaats van kaalslag nu de regel. Dat komt neer op een afname van mieren, omdat de meeste mierensoorten niet goed gedijen in beschaduwd bos. Vergrassing van de bosbodem door vermesting en verzuring kan eveneens tot afname van mieren leiden. Het vellen van oude lanen van beuken en Amerikaanse eiken leidt lokaal tot vermindering van broedgelegenheid. Bosbouwwerkzaamheden in het broedseizoen leiden soms tot verstoring.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Een sterke toe- of afname van de zwarte specht is niet te verwachten. Door het donkerder worden van de bossen neemt enerzijds een belangrijke voedselbron voor de zwarte specht (mieren) af. Anderzijds zorgt het ouder van de bossen voor meer broedgelegenheid en is het ook huidige bosbeheer (grotere tolerantie ten opzichte van dood hout) gunstig. De invloed van predatie door haviken kan lokaal van betekenis zijn maar leidt op landelijke schaal niet tot afname.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 800 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor het behoud van de zwarte specht als broedvogel in ons land zijn ten minste 20 sleutelpopulaties gewenst met ieder ten minste 40 paren (totaal > 800 paren). Voldoende leefgebied is duurzaam te handhaven door voortzetting van huidig beleid. Dat betekent in bosgebieden doorgaan met het toepassen van beheersmaatregelen die zijn gericht op tegengaan van vergrassing, vermesting en verzuring. Daarbij is te streven naar het behoud van oude (potentiële) nestbomen. Grote veranderingen in aantallen en verspreidingsgebied worden bij de zwarte specht niet verwacht.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomstperspectief	gunstig	gunstig
Eindoordeel	gunstig	gunstig

6. Bronnen

- Johnsson, K. 1993. The Black Woodpecker *Dryocopus martius* as a keystone species in the forest. PhD. Thesis. Swedish University of Agricultural Sciences, Uppsala.
- Manen, W. van, 1998. Aantalsverloop van de Zwarte Specht in Drenthe. Drentse Vogels 11: 43-49.
- Rolstad, J., Majewski, P. & Rolstad, E. 1998. Black woodpecker use of habitat and feeding substrates in a managed Scandinavian forest. Journal of Wildlife Management 62: 11-23.
- Rolstad, J., Rolstad, E. & Sæteren, Ø. 2001. Black woodpecker nest sites: characteristics, selection and reproductive success. Journal of Wildlife Management 64: 1053-1066.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Boomleeuwerik (*Lullula arborea*) A246

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: Een korte staart en een zachte zang onderscheiden de boomleeuwerik van de veldleeuwerik. Wat meer opvalt, is dat boomleeuweriken tijdens de zang in grote kringen boven hun territoria vliegen, eindigend in een spiraalvlucht naar beneden. De boomleeuwerik broedt op droge, zandige bodems met een schaarse begroeiing en verspreide opslag van bomen of struiken. Zulke broedplekken vindt hij vooral op heidevelden, zandverstuivingen, schrale duinen en brandvlaktes. De Nederlandse populatie trekt weg naar het zuiden en overwintert tot in Zuidwest-Europa.

Relatief belang binnen Europa: De boomleeuwerik is voornamelijk een broedvogel van Europa. Hij komt het meest onder de 60° noorderbreedte voor, buiten Europa zijn er uitschieters naar Noordwest Afrika, Iran en zuidelijk Turkmenistan. Het is een wijd verspreide broedvogel in het grootste deel van Europa, maar de boomleeuwerik is schaars in het uiterste westen (de Britse Eilanden) en ontbreekt in het uiterste noorden. De Europese populatie (860.000-2,4 miljoen paren in landen van de Europese Unie, <1% in Nederland) vertoonde in 1970-90 een sterke afname, de trend in 1990-2000 is onduidelijk. De staat van instandhouding van de Europese populatie is aangemerkt als ongunstig en nog niet hersteld van een eerdere afname.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De broedbiotoop van de boomleeuwerik bestaat uit halfopen heidelandschappen, randen van zandverstuivingen, kapvlakten, naaldbosaanplant tot 4-5 jaar oud en zandige duinheiden. Soms nestelt hij ook op bouwland zoals kale maïsakkers of aspergevelden met wat bosjes en zandpaden met schrale bermen. De nestplaats bevindt zich in 10-30 cm hoge pollen van begroeiingen of in kruidenrijke vegetatie. Enige boomgroei in de buurt heeft de boomleeuwerik nodig voor gebruik als zang- en uitkijkpost. De voedselbiotoop kan tot 200 meter van de nestplaats verwijderd zijn. Het is altijd een terreindeel met een poreuze, schraalbegroeide bodem die snel opdroogt en opwarmt. In landbouwgebieden en heideterreinen kunnen brede zandpaden dienen als voedselbiotoop. De minimaal benodigde oppervlakte leefgebied bedraagt ca. 3 ha.

Voedsel: De boomleeuwerik leeft voornamelijk van insecten zoals rupsen, vlinders, miljoenpoten en snuitkevers.

Rust: De boomleeuwerik vertoont een matige verstoringsgevoeligheid (verstoring bij < 100 m afstand). De gevoeligheid voor verstoring van het leefgebied is matig tot gemiddeld (besloten en halfopen landschap). Over een effect van verstoring op de populatie is niets bekend. Onderzoek wees niet op een verlaagde dichtheid van territoria in leefgebieden met paden in vergelijking tot leefgebied zonder paden. Vooral verstoring door landrecreatie vormt een bedreiging.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de boomleeuwerik ten minste 40 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (>800 paren).

4. Huidig voorkomen

Het verspreidingsgebied van de boomleeuwerik is vrijwel beperkt tot de hogere zandgronden (schrale heide, zandverstuivingen en open plekken in bossen) en de duinstreek. Het belangrijkste bolwerk is de Veluwe dat 40% van de landelijke populatie huisvest. Andere kerngebieden liggen in Noord-Brabant (o.a. landgoed De Utrecht, het Leenderbos e.o., de Maashorst en de Brabantse Wal), in Limburg (Weerter- en Budelerbergen, Meinweg, Maasduinen) en in de grote boswachterijen en heidevelden in Drenthe. In het westen van het land wordt de soort vooral aangetroffen in de duinstreek tussen Camperduin en Den Haag. De natuurlijke verspreiding betreft het gehele land met uitzondering van het Deltagebied en het Natura 2000 landschap Meren en moerassen.

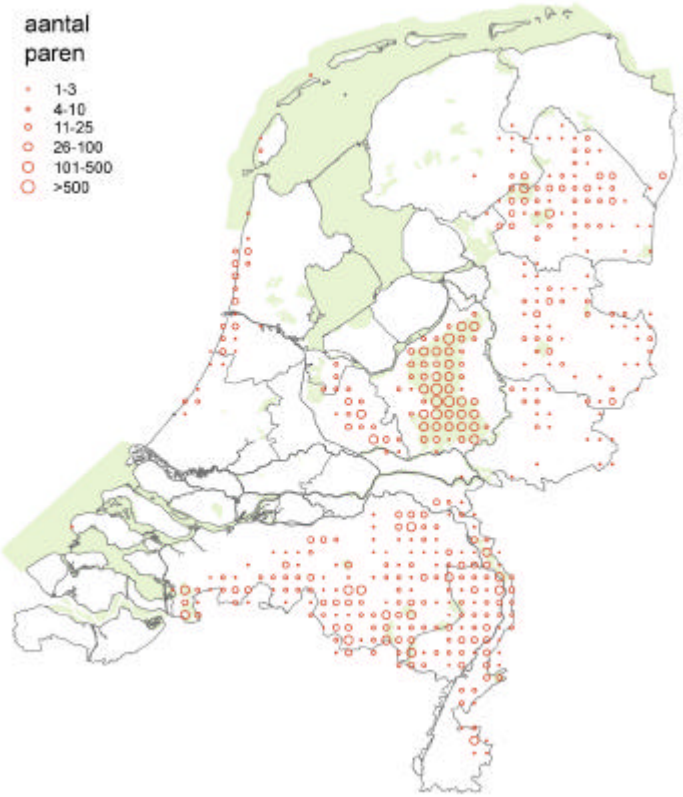

Verspreidingskaart boomleeuwerik

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De landelijke broedvogelaantallen van de boomleeuwerik zijn in de periode van 1950 tot 1970 in onbekende mate afgenomen en na 1977 toegenomen. Twee strenge, diep in Zuid-Europa doordringende winters zorgden voor een tijdelijke afname rond 1985. Daarna ging het aantal weer omhoog.

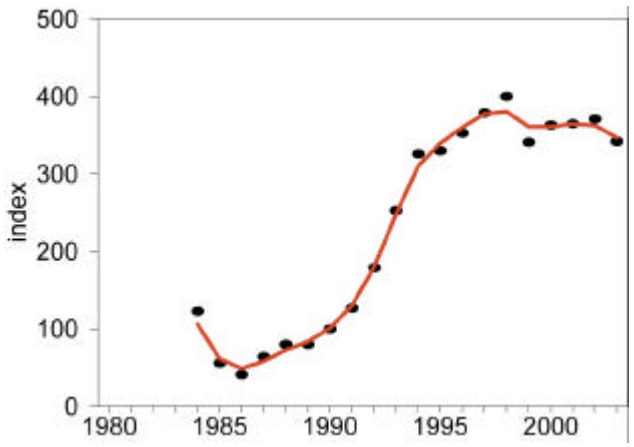

Aantalsontwikkeling broedparen boomleeuwerik

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de boomleeuwerik laat sinds 1981 (1981-2003) een sterke toename zien. Over de periode 1994-2003 is de landelijke trend stabiel gebleven.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Sinds 1973-77 is het verspreidingsgebied van de boomleeuwerik toegenomen met 31%. Tussen 1970-1980 nam de oppervlakte van het broedgebied toe na zware stormen en bosbranden. Een verdere toename van broedparen werd mogelijk gemaakt door gunstig heidebeheer tussen 1980-1990, mogelijk ook door omvorming van productiebos naar natuurlijk bos.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De populatie van de boomleeuwerik is sinds 1980 sterk toegenomen. De broedpopulatie heeft zich in een kwart eeuw weten te verdubbelen. In de laatste jaren is de toename vrijwel tot staan gekomen, lokaal is zelfs achteruitgang opgetreden. Alleen in de duinen, waar de boomleeuwerik uit een diep dal rond 1990 weer opgeklommen is, lijkt de toename nog niet ten einde. De zogenoemde BMP-index van 1984-2002 vertoont een (significante) toename van 50-75% in 5 jaar in de duinen en een toename van meer dan 75% in 5 jaar in heideterreinen. De Nederlandse broedpopulatie telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 2.800 paren en in 1999-2003 gemiddeld 5.500 paren.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
Het beheer van de heidegebieden heeft een gunstig effect op de populatie van de boomleeuwerik. Daarnaast heeft de omvorming van naaldhoutculturen in meer natuurlijk bos (tijdelijk) een gunstige invloed. Verzuring en vermesting hebben vergrassing en verbossing van heidevelden tot gevolg en daarmee afname van de oppervlakte aan voedselgebied voor de boomleeuwerik. De recente verandering in het heidebeheer van schapenbegrazing naar integrale runderbegrazing kan een negatieve invloed hebben op de boomleeuwerik. Voor extensivering van beweiding geldt hetzelfde. In de duinen vormen de vergrassing, verruiging en verstruiking door stikstofdepositie en het wegvallen van konijnenpopulaties een bedreiging. Stuifzanden raken vermost met de exoot grijs kronkelsteeltje, ook dat kan lokaal de boomleeuwerik bedreigen. De negatieve invloed van hoge recreatiedruk is niet geheel duidelijk maar lijkt lokaal mee te spelen.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
De boomleeuwerik heeft een nieuwe impuls gekregen door beheersmaatregelen zoals heide- en duinherstel en versnelde kap van percelen met naaldhout. In heide- en duingebieden met sterke verruiging en vergrassing kan de soort zich niet handhaven. De boomleeuwerikbezetting van kapvlaktes in bos is van tijdelijke aard. In de bosbouw past men meer en meer kleinschaliger groepenkap toe in plaats van kaalkap zodat zich hier geen perspectieven bieden voor een grote populatie van de boomleeuwerik. Hetzelfde geldt voor de (spaarzame) bezetting van agrarisch cultuurland. Een verdere populatietoename lijkt niet waarschijnlijk, eerder een (lichte?) afname.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 5.000 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor het behoud van de boomleeuwerik als broedvogel zijn ten minste 20 sleutelpopulaties nodig, die ieder ten minste uit 40 paren bestaan (> 800 paren). Voldoende geschikt (en ongestoord) broedgebied is voor de te behouden streefpopulatie te handhaven in heide- en duingebieden, zandverstuivingen, en waar mogelijk in bossen en agrarisch gebied. De toepassing van beheermaatregelen in heide- en duingebieden zal voortgezet moeten worden om de verzuring en vermesting te bestrijden. De invloed van veranderingen in het begrazingsbeleid van heidegebieden zal moeten worden onderzocht.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	matig ongunstig	gunstig
Populatie	zeer ongunstig	gunstig
Leefgebied	onbekend	gunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig	gunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Bijlsma, R.G., Lensink, R. & Post, F. 1985. De Boomleeuwerik *Lullula arborea* als broedvogel in Nederland in 1970-84. Limosa 58: 89-96.

- Bijlsma, R.G., van Dijk, A.J., Hustings, F., Lensink, R. & Post, F. 1988. Strenge winters en schommelingen in de stand van de Boomleeuwerik *Lullula arborea* in Nederland: een verband? *Limosa* 61: 91-95.

- Pätzold, R. 1986. Heidelerche und Haubenlerche: *Lullula aroborea* und *Galerida cristata*. Ziemsen Verlag, Wittenberg Lutherstadt.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Oeverzwaluw (*Riparia riparia*) A249

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: Kenmerkend voor de oeverzwaluw is het bruine verenkleed met een witte hals en buik. In de vlucht is de oeverzwaluw goed te onderscheiden van andere zwaluwen door de slechts licht gevorkte staart. De oeverzwaluw broedt in koloniën. De vogels nestelen in zelfgegraven holen in steilwanden die in open gebieden liggen, vaak in de buurt van open water. De soort foerageert al vliegend op insecten, die zowel boven water als boven land worden gevangen. De Nederlandse oeverzwaluwbroedvogels zijn trekvogels en overwinteren in de Sahelzone ten zuiden van de Sahara.

Relatief belang binnen Europa: De oeverzwaluw is een wijd verspreide broedvogel in Palaearctische en Nearctische gebieden. Als broedvogel komt de soort in vrijwel geheel Europa voor, in mediterrane, steppe, gematigde, en boreale leefgebieden, tot 70°noorderbreedte in de subarctische regio. De Europese populatie (890.000-2,2 miljoen paren in landen van de Europese Unie, 2% in Nederland) is over de periode van 1970-2000 flink in aantal afgenomen. De populatie was echter stabiel voor het merendeel van de landen gedurende de periode van 1990-2000. De staat van instandhouding van de Europese populatie geldt als ongunstig en afnemend.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: Open terreinen met zand-, leem- of kleiwanden, liefst in de omgeving van zoet water, vormen de broedbiotoop van de oeverzwaluw. De nesten worden gegraven in steile afgekalfde oevers van meren, rivieren en beken, maar ook in steilwanden van gronddepots, afgravingen, stuifduinen en greppels. De oeverzwaluw gebruikt ook kunstmatige wanden als nestgelegenheid. Het landschap moet open zijn zodat de aanvliegroutes niet worden onderbroken door vegetatie. Alleen steilwanden van minimaal 10 m2 zijn geschikt voor vestiging. Als een geschikte plek verdwijnt, wordt uitgeweken naar een andere locatie liefst in de directe omgeving.

Voedsel: Vliegende insecten vormen het voedsel en worden in de wijde omgeving van de broedplaats bejaagd.

Rust: De verstoringsgevoeligheid van de oeverzwaluw is groot op broedlocaties. Dat hangt samen met de kwetsbaarheid van het broedsel in de nestpijpen. De gevoeligheid voor verstoring van het leefgebied is gemiddeld (halfopen landschap). Het is onbekend of er sprake is van verstorend effect op de populatie. Vooral verstoring door landrecreatie lijkt een bedreiging te vormen, alhoewel het effect van waterrecreatie op de oeverzwaluwpopulatie niet onderzocht is.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de oeverzwaluw ten minste 100 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal minimaal 20 sleutelpopulaties vereist (met elk >2.000 paren).

4. Huidig voorkomen

Kerngebieden van de oeverzwaluw bevinden zich in het rivierengebied inclusief het zuidelijke Maasdal. Daar, langs de Grensmaas, broedt de enige omvangrijke Nederlandse populatie in natuurlijke rivieroevers. De oeverzwaluw broedt verder in Zuidelijk Flevoland, de omgeving van de Randmeren, Oost-Groningen, Oost-Friesland en Lauwersmeer en westelijk Noord-Brabant/Oost-Zeeland.

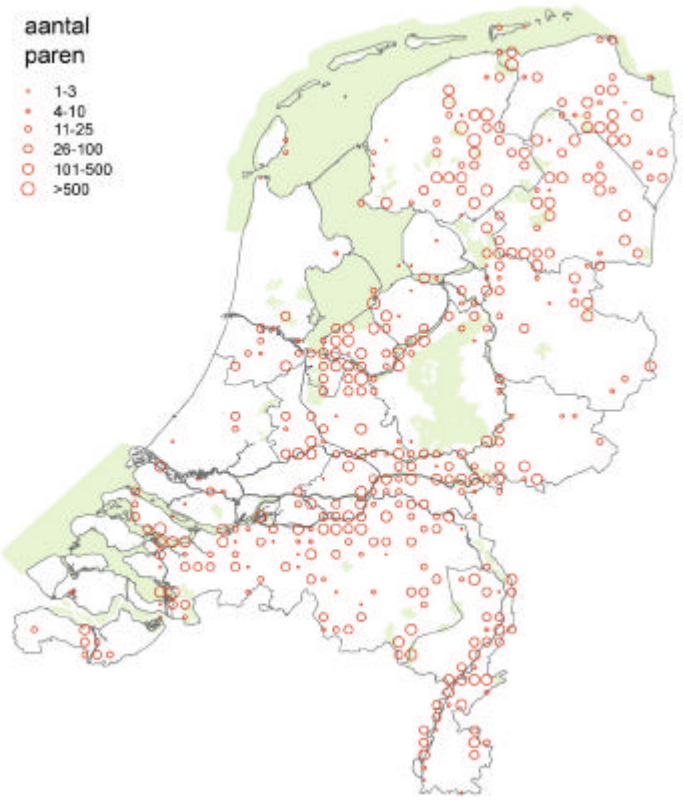

Verspreidingskaart oeverzwaluw

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De stand van de oeverzwaluw is vanaf 1960 (20.000-25.000 paren) geleidelijk achteruitgegaan tot een dal in 1984-85 (3000-4000 paren). Sindsdien heeft zich een herstel afgetekend dat vooral vanaf 1995 grootse vormen aannam. Rond de eeuwwisseling werden aantallen bereikt die het niveau van 1960 soms overschreden (18.500-32.000 paren in 1998-2000 en 21.000-23.000 paren in 2001-02). Het populatieherstel is deels toe te schrijven aan verbeterde overwinteringsmogelijkheden in Afrika. In deze periode is voldoende neerslag in de Sahel gevallen, in tegenstelling tot de droogteperioden van 1970-1975 en rond 1985. Toename van (kunstmatige) nestgelegenheid in Nederland is daarbij een gunstige nevenfactor geweest (zie vervolg). Het is echter evident dat de populatie kwetsbaar blijft, in het bijzonder voor calamiteiten in de Afrikaanse overwinteringsgebieden.

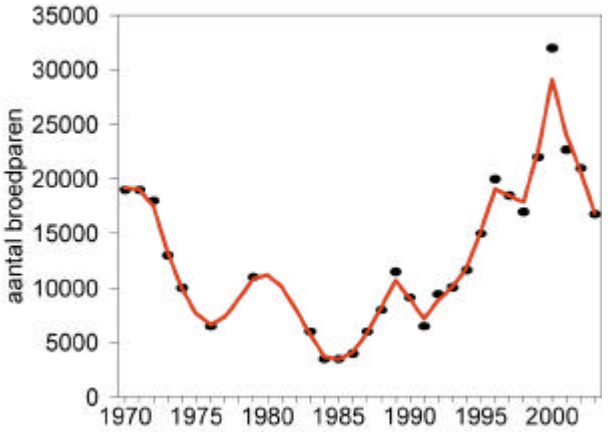

Aantalsontwikkeling broedparen oeverzwaluw

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de oeverzwaluw laat sinds 1981 (1981-2003) een sterke toename (significant, > 5% per jaar) zien. Over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een matige toename (significant, < 5% per jaar).

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Vergeleken met de situatie rond 1975 is het verspreidingsgebied van de oeverzwaluw rond de eeuwwisseling duidelijk gekrompen met een afname van 23%. In het totaal is de soort aanwezig in 402 atlasblokken, verdwenen uit 286 blokken en verschenen in 171 blokken. Deze inkrimping komt echter neer op het verdwijnen van kleine vestigingen in kleinschalige afgravingen in agrarisch gebied en wordt op populatieniveau gecompenseerd door concentratie van de oeverzwaluwen in grotere kolonies.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De oeverzwaluw heeft zich hersteld van de inzinking rond 1985, veroorzaakt door catastrofale droogte in de Sahel in het overwinteringsgebied. In 2000 bedroeg de landelijke broedpopulatie zelfs 32.000 paren, deze aantallen waren sinds 1960 niet meer bereikt. Daarna zakten de aantallen naar meer gangbare niveaus. De Nederlandse broedpopulatie telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 8.500 paren en in 1999-2003 gemiddeld 23.000 paren.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
Het populatieherstel van de oeverzwaluw is deels toe te schrijven aan verbetere overwinteringsomstandigheden. Toename van (kunstmatige) nestgelegenheid in Nederland heeft daarbij ook een rol gespeeld. Grootschalige ontgrondingen en grondverzet ten behoeve van infrastructuur en stadsuitbreiding hebben nestgelegenheid doen ontstaan. Door gebrek aan natuurlijke dynamiek in stromende wateren krijgt spontane vorming van nestgelegenheid in natuurlijke oevers weinig kansen. De soort is daardoor grotendeels afhankelijk geworden van kunstmatige nestmilieus (vooral afgravingen). Een nadeel daarvan is dat het aanbod sterk wisselt, deels in samenhang met het economische getij. Ook bestaat bij deze nestplaatsen kans op verstoring door werkzaamheden en recreanten en kans op vernietiging door vergraven. Droogte in het overwinteringsgebied (West-Afrikaanse Sahel) kan de populatie in geheel Europa verkleinen, waarna het herstel lange tijd duurt.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Vermoedelijk bepalen doorgaans vooral veranderingen op landelijk en lokaal populatieniveau het toekomstperspectief. De toekomstige neerslaghoeveelheden in de Sahel (overwinteringsgebied), zijn moeilijk in te schatten. Binnen de Nederlandse broedgebieden lijkt de soort weinig kansen te hebben om natuurlijke oevers opnieuw op grote schaal te bezetten. Hij is afhankelijk geworden van economische activiteiten (graafwerkzaamheden) die conjunctuurgevoelig zijn. De bescherming van deze broedlocaties lijkt langzaam in gunstige zin te veranderen. Ook in de toekomst zullen de aantallen oeverzwaluwen opmerkelijke fluctuaties blijven vertonen.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie met het niveau van de ondergrens van de afgelopen decennia van 20.000 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor het behoud van de oeverzwaluw is het nodig het huidige populatieniveau van > 20.000 paren te handhaven. Vanuit populatie-ecologisch oogpunt wordt gesproken over > 20 sleutelpopulaties van ieder tenminste 100 broedparen. Voldoende geschikt(en ongestoord) broedgebied voor de te behouden streefpopulatie is nodig. Oeverzwaluwen zijn afhankelijk geworden van kunstmatige nesthabitat wat de soort kwestbaar maakt. Duurzame nestgelegenheid zijn afgekalfde oevers die ontstaan door natuurlijke dynamiek van stromend water. De aantallen oeverzwaluwen zullen blijven fluctueren door weersomstandigheden in Sahel.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	matig ongunstig	gunstig
Populatie	zeer ongunstig	gunstig
Leefgebied	matig ongunstig	gunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig	gunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Jonkers, D.A. 1993. Eerste voorlopig overzicht van kunstwanden voor Oeverzwaluwen. Vogeljaar 41: 167.
- Leys, H.N. 1987. De koloniegrootte van Oeverzwaluwen. Het Vogeljaar 35: 144-153.
- Leys, H.N. 1987. Inventarisatie van de Oeverzwaluw (*Riparia riparia*) in 1986 in Nederland. *Het* Vogeljaar 35: 119-131.
- Leys, H.N. & Kleefstra, R. 2001. Sterke toename Oeverzwaluw in 2000. SOVON Nieuws 14(1): 22.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Duinpieper (*Anthus campestris*) A255

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (sinds 1985).

2. Kenschets

Beschrijving: De duinpieper lijkt op de boompieper, maar heeft minder duidelijke strepen op de bovenzijde en geen of nauwelijks zichtbare strepen op de onderzijde. De duinpieper is een broedvogel van open landschappen op droge en goed doorlatende bodems die snel opwarmen. In Nederland blijft hij beperkt tot zandige bodems met veel microreliëf, dynamiek en een droog en warm microklimaat. De Nederlandse populatie overwintert in Afrika.

Relatief belang binnen Europa: De duinpieper is een broedvogel van het Palaearctisch gebied, broedpopulaties worden begrensd door Noord Afrika in het zuiden en Mongolië in het oosten. Het is vooral een broedvogel van Oost- en Zuid-Europa en ontbreekt in het uiterste westen en noorden. Het Nederlandse voorkomen ligt aan de westflank van de Midden-Europese verspreiding. De Europese populatie (460.000-820.000 paren in landen van de Europese Unie; het aandeel van Nederland is vrijwel nul) is in 1970-1990 sterk in aantal afgenomen. De trend in 1990-2000 is onduidelijk behalve in Noordwest-Europa. In alle landen in de ruime omgeving van Nederland treedt dan een sterke afname op. De staat van instandhouding van de Europese populatie is aangemerkt als ongunstig en nog niet hersteld van een eerdere afname.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De duinpieper leeft in droge, warme en geaccidenteerde milieus met een kleinschalig mozaïek van open zand, schrale vegetaties van buntgras en zandzegge en enige verspreide opslag. In Nederland zijn zulke milieus vooral te vinden op schrale heidevelden, zandverstuivingen, grote kaalslagen en brandvlaktes van de hoge zandgronden. Het nest wordt vaak gemaakt op de overgang tussen stuifzand en heischrale vegetaties. De duinpieper zoekt zijn voedsel veelal op de grond op open of schaars begroeide bodems. Territoria omvatten ten minste 3 ha, vaak echter 10-25 ha.

Voedsel: Het voedsel van duinpiepers bestaat vooral uit insecten.

Rust: De duinpieper heeft een gemiddelde gevoeligheid voor verstoring (verstoring bij 100-300 m afstand). Ook de gevoeligheid voor verstoring van het leefgebied is gemiddeld (halfopen landschap). Waarschijnlijk is het effect van verstoring door recreanten op de populatie van gemiddelde invloed. Als bodembroeder is de soort kwetsbaar. Recreatieactiviteit kan relatief snel een verstorend effect hebben op de populatie. In de nabijheid van paden en wegen neemt de dichtheid van gras- en boompiepers af, mogelijk geldt dit ook voor duinpiepers. Deze aanname wordt ondersteund door de observatie dat op defensieterreinen waar de recreatie beperkt is, hogere dichtheden van duinpiepers worden gevonden dan in vergelijkbar gebied met veel recreatie. Het zijn vooral wandelaars en mountainbikers die de rust van duinpiepers verstoren.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de duinpieper ten minste 20 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (>400 paren).

4. Huidig voorkomen

Het verspreidingsgebied van de duinpieper is sinds 1981 beperkt tot Noord-Brabant en aangrenzend Limburg (waar de soort omstreeks 1994 verdwenen is) en de Veluwe, met als kerngebieden het Kootwijkerzand en het Harskampse Zand. De natuurlijke verspreiding betreft alleen de hogere zandgronden.

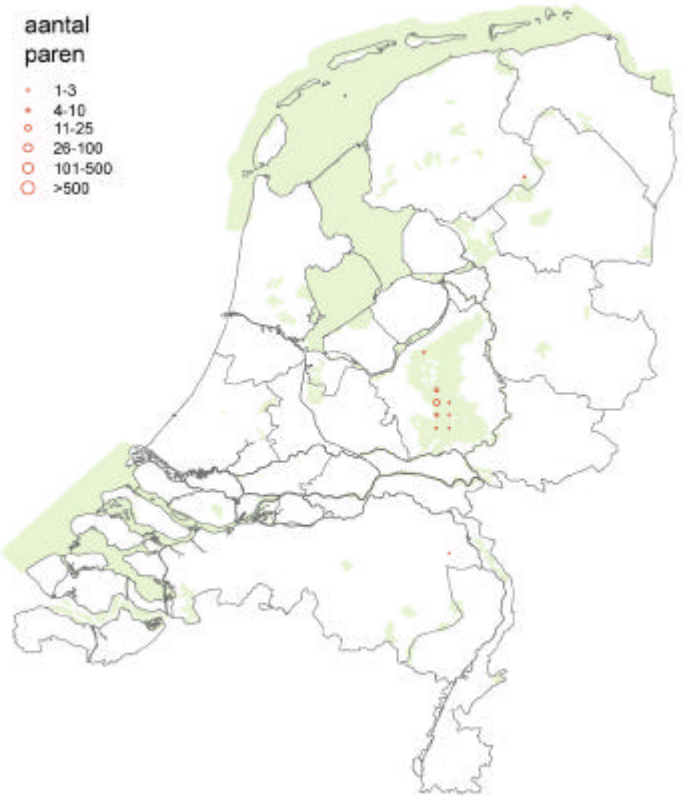

Verspreidingskaart duinpieper

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De aantallen van de duinpieper van voor 1960 zijn onbekend. Uitgaande van een (gecorrigeerde) schatting waren er 100-150 paren omstreeks 1975. Aannemelijk is enige aantalsafname tussen 1960 en 1975 (zeker in Noord-Brabant en Limburg). Dus zal de stand rond 1960 vermoedelijk 150-200 paren hebben bedragen. De aantallen van de duinpieper zijn dan sindsdien afgenomen met meer dan 95%.

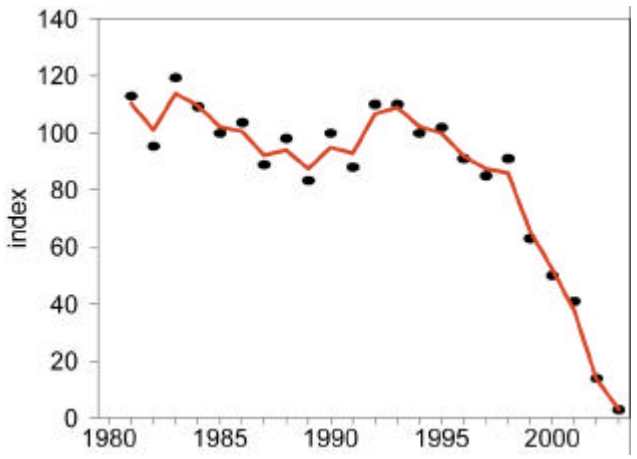

Aantalsontwikkeling broedparen duinpieper

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de duinpieper laat sinds 1981 (1981-2003) een matige afname zien (significant, < 5% per jaar). Over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een sterke afname (significant, < 5% per jaar).

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: zeer ongunstig
Sinds omstreeks 1980 is het verspreidingsgebied van de duinpieper afgenomen met 79%. In het totaal is de soort in 10 atlasblokken aanwezig, uit 32 verdwenen en in 1 atlasblok verschenen. De soort is verdwenen uit zandverstuivingen en schrale heidevelden in Utrecht, Noord-Brabant en Limburg. Vroeger broedde de soort ook in Drenthe, al was dat onregelmatig. In 2000 was de verspreiding nagenoeg geheel beperkt tot de Veluwe.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig
Na decennia lange langzame afname heeft de achteruitgang van de duinpieper recentelijk dramatische vormen aangenomen. De Nederlandse broedpopulatie telde 63 paren in de periode 1979-1983 en in 1999-2003 gemiddeld 14 paren. In de laatste jaren zijn de aantallen nog verder teruggelopen, van 14 in 2003, naar 5 in 2002, en vervolgens naar nog slechts één territorium in 2003. De soort staat hiermee op het punt van verdwijning als broedvogel in ons land, temeer omdat de laatste territoria bezet werden door ongepaarde mannen.

Beoordelingsaspect leefgebied: zeer ongunstig
De kwaliteit van het leefgebied van de duinpieper is sterk achteruit gegaan door vermesting, verzuring en vergrassing. Vooral de kwaliteit van de stuifzanden nam af door versnelde vegetatiesuccessie incl. algen- en mossengroei. Het leefgebied van de duinpieper ging ook achteruit door beperkte natuurlijke dynamiek resulterend in afname van de oppervlakte stuivend zand door snelle vegetatiesuccessie. Verder waren negatieve factoren de afname van konijnenbestanden met daardoor verminderde begrazing en intensivering van recreatief gebruik met verstoring en aantasting van het broedgebied. Daarnaast liggen de Nederlandse voormalige broedgebieden zeer geïsoleerd ten opzichte van de andere West Europese populaties.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: zeer ongunstig
De soort balanceert in Nederland op de rand van uitsterven en is hier mogelijk al als broedvogel verloren gegaan. Alleen indien het samengaat met het uitbannen of sterk zoneren van recreatie heeft herstel van het leefgebied zin. Het gaat dan om maatregelen gericht op open houden van stuifzanden, aanleg van nieuwe stuifzanden door grootschalige kap van bos op zandgrond gevolgd door plaggen enz.. De sterk afnemende trend die de duinpieper in de naburige landen laat zien (in Noord-Duitsland, Denemarken en Zuid-Zweden) maken de kansen op behoud van deze soort als broedvogel nog geringer.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Herstel omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van ten minste 5 sleutelpopulaties met een totaal aantal van ten minste 1 00 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor het behoud van de duinpieper als broedvogel zijn ten minste 20 sleutelpopulaties nodig, die ieder ten minste uit 20 paren bestaan (> 400 paren). Voldoende geschikt broedgebied voor de te behouden streefpopulatie op

stuifzanden met voldoende natuurlijke dynamiek en voldoende rust is nodig. Populatieherstel dient zich allereerst te richten op de Veluwe en later waar mogelijk ook op andere hogere zandgronden in Nederland. Herstel van het leefgebied heeft alleen zin wanneer het samengaat met vermindering van de recreatiedruk. Beheermaatregelen in stuifzandgebieden zullen voorgezet moeten worden vanwege blijvende invloed van vermesting, verzuring en vergrassing. Door onderlinge isolatie van de restpopulaties in West Europa is de soort niet alleen in ons land kwetsbaar.

Oordeel: zeer ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	matig ongunstig	zeer ongunstig
Populatie	matig ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	matig ongunstig	zeer ongunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig	zeer ongunstig
Eindoordeel	**matig ongunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Bijlsma, R.G. 1990. Habitat, territoriumgrootte en broedsucces van Duinpiepers *Anthus campestris*. Limosa 63: 80-81.

- Lensink, R. 1993. *Vogels in het Hart van Gelderland*. KNNV Uitgeverij/Stichting Uitgeverij SOVON, Utrecht.

- Turnhout, C. van, 2003. Status en knelpunten van de Duinpieper in Nederland en omliggende landen. SOVON-informatierapport 2003/09. SOVON, Beek-Ubbergen.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Blauwborst (*Luscinia svecica*) A272

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De blauwborst is in het zomerkleed niet te verwarren met een andere vogel. De keel en de borst van het mannetje zijn dan helder blauw met een witte of oranjerode vlek in het midden. De soort is gebonden aan vochtige gebieden met plaatselijk dichte, struikenrijke vegetaties. Tegenwoordig leeft de blauwborst vooral in verruigd rietland met opslag van wilg en/of vlier. De Nederlandse populatie overwintert rond de westelijke Middellandse Zee en vermoedelijk ook in West-Afrika bezuiden de Sahara.

Relatief belang binnen Europa: De blauwborst heeft verschillende ondersoorten die over vrijwel het gehele Palaearctische gebied verspreid zijn. De ondersoort *L.s. cyanecula* komt voornamelijk voor in Centraal Europa en heeft uitlopers naar West-Europa en de Kaspische Zee. Het zwaartepunt van de Noordwest-Europese broedpopulatie van de ondersoort *cyanecula* (witgesterde vorm) ligt in Nederland, Vlaanderen en Pas-de-Calais. Nederland herbergt een aanzienlijk deel van de van de witgesterde ondersoortpopulatie, namelijk circa 10% (5.500-7.500 paren van de 60.000 paren in 1990). De Europese populatie (280.000-530.000 paren in landen van de Europese Unie, waarvan 95% behoort tot de Noord-Europese ondersoort *L.s.svecica*, de roodgesterde vorm), vertoonde over 1970-1990 een toename. In de periode 1990-2000 waren de Europese aantallen stabiel. Inclusief de roodgesterde vorm huisvest Nederland 3% van de totale populatie binnen de EU. De Europese populatie is aangemerkt als niet-bedreigd.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De broedbiotoop van de blauwborst bestaat uit verruigd rietland met wilgenopslag, moerasstruwelen of niet te dicht wilgen- en elzenbroekbos. In agrarisch cultuurland nestelt de soort in verruigde slootranden en koolzaadakkers. Belangrijk voor de blauwborst is een combinatie van kale bodem voor gebruik als voedselplek, dichte vegetatie voor zijn nestplaats en opgaande elementen zoals struiken voor zijn zang- en uitkijkpost. Het nest wordt gebouwd in de dichte vegetatie of rietruigte, op of net boven de bodem, of in een ondiepe holte langs een oever. De voedselbiotoop bestaat uit slikkige oevers, kale plekken op de bodem of lage ondergroei.

Voedsel: Blauwborsten eten vooral insecten en slakken, spinnen en wormen, maar soms ook bessen, vooral in de herfst.

Rust: Blauwborsten vertonen een matige gevoeligheid voor verstoring (verstoring bij < 100 m afstand), net zoals de verstoringsgevoeligheid van het leefgebied (besloten landschap). Omdat het merendeel van de populatie in voor recreanten moeilijk toegankelijk gebied gehuisvest is, is het effect van verstoring op de populatie waarschijnlijk matig groot. Hierbij dient te worden opgemerkt dat terreinen met minder dekking gevoeliger zijn voor verstoring en dat in zulke terreinen verstoring op grotere afstand kan optreden dan in structuurrijke terreinen. Vooral wandelaars bedreigen de rust van de blauwborst.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de blauwborst ten minste 100 paren vereist. Voor een gunstige

staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (>2.000 paren).

4. Huidig voorkomen

De blauwborst heeft een ruime verspreiding in Laag-Nederland, met de verreweg hoogste dichtheden in Biesbosch en Oostvaardersplassen, gevolgd door Groningen, het rivierengebied, het noordelijk Deltagebied en Zeeuws-Vlaanderen. Op de hoge gronden komt de soort alleen voor in hoogveenreservaten (vooral Peel), op natte heide, in verlandingsgebieden bij vennen en in broekbossen.

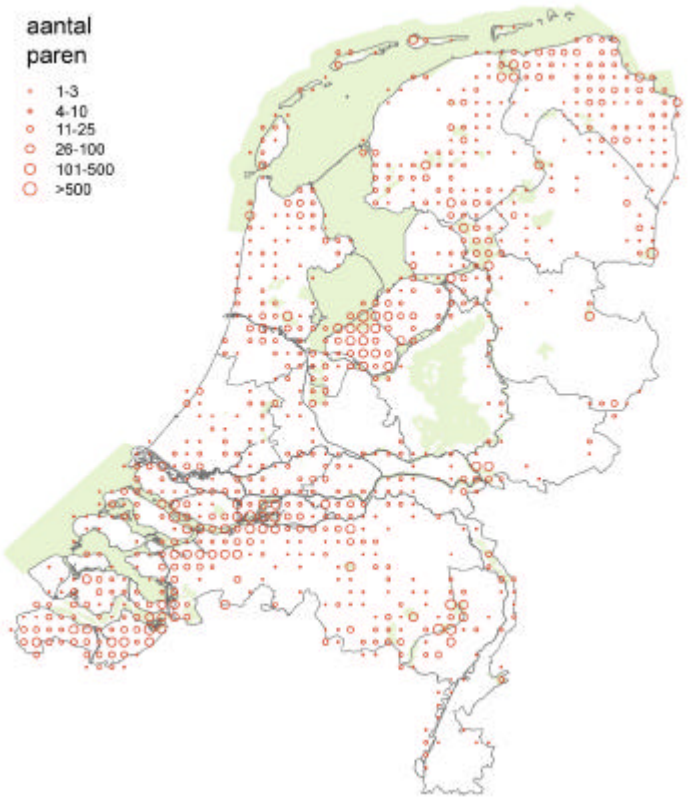

Verspreidingskaart blauwborst

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De landelijke populatie van de blauwborst is, na decennia lange daling, vanaf 1980 ongemeen krachtig toegenomen (rond 800 paren in 1970, 3000 in 1980, 6500 in 1990, 10.000 in 2000). Daarbij heeft tevens een belangrijke uitbreiding over vooral de lage delen van het land plaatsgevonden (met een toename van presentie met 318% in 1973-2000). Ook werd het broedgebied verruimd, naast traditionele moerassen en hoogveengebieden broedt de vogel nu ook in bijv. duinvalleien, opgespoten terreinen, slootranden en akkers. Hoewel het deels gaat om populatieherstel, lijdt het weinig twijfel dat de huidige populatie groter is dan ooit eerder in de 20e eeuw. Toch is de soort enigszins kwetsbaar, omdat hij afhankelijk is van de overgangsfase van open moeras naar moerasbos (alleen beschikbaar bij voldoende natuurlijke dynamiek of menselijk ingrijpen.

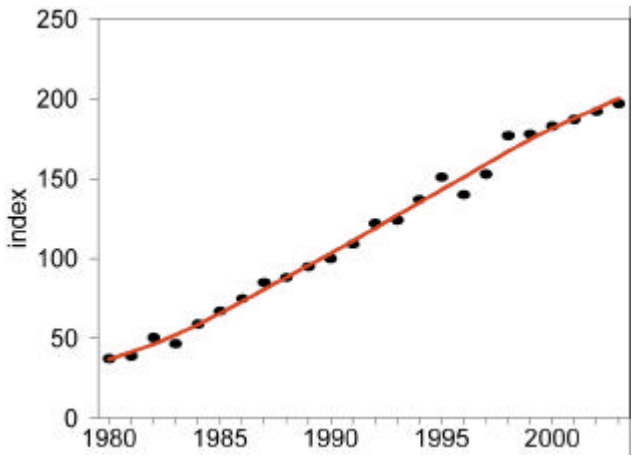

Aantalsontwikkeling broedparen blauwborst

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de blauwborst laat sinds 1981 (1981-2003) een sterke toename zien (die is significant en bedraagt > 5% per jaar). Ook over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een sterke toename (significant, >5% per jaar).

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Sinds 1973-77 is het verspreidingsgebied van de blauwborst toegenomen met 317%. De toename heeft zich in eerste instantie voorgedaan in de Biesbosch en Flevoland in samenhang met het beschikbaar komen van nieuwe broedgebieden na de afsluiting van het Haringvliet en het droogvallen van Zuidelijk Flevoland. Vanuit deze kerngebieden, maar ook vanuit andere verspreidingskernen (waar de toename door andere factoren gestuurd werd), is vanaf 1980 een (her)kolonisatie van de omliggende gebieden op gang gekomen. Dit ging nog door na 1990, met een belangrijke uitbreiding van het broedgebied in West- en Noord-Nederland. De enorme toename van de blauwborst lijkt momenteel voorbij; verdere uitbreiding is nog wel denkbaar in het noorden en oosten van het land.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
Het verspreidingsgebied van de blauwborst is toegenomen, dankzij het beschikbaar komen van grote arealen nieuw broedgebied. Ook de aantallen hebben een forse toename laten zien in de afgelopen 20 jaar en hebben zich verviervoudigd. Op regionale schaal is het beeld wisselend, de moerassen op zeeklei laten een geringe afname zien, terwijl er in delen van het rivierengebied een sterke toename plaatsvindt. De Nederlandse broedpopulatie van de blauwborst telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 2.500 paren en in 1999-2003 gemiddeld 10.000 paren.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De soort is gebonden aan vochtige gebieden met plaatselijk dichte struikenrijke vegetatie, en alhoewel de soort voorkomt in een breed scala van terreintypen verschillen de blauwborsthabitats per regio. Blauwborsten moeten het vooral hebben van de overgangsfase van open moeras naar moerasbos. Deze successiefase blijft alleen aanwezig bij menselijk beheer of natuurlijke dynamiek. Waterhuishouding, waterkwaliteit en beheer zijn bepalend. Een onnatuurlijk wisselend waterpeil versnelt de vegetatiesuccessie waardoor leefgebieden ongeschikt worden. Gebrek aan dynamiek stimuleert verbossing. Vermesting in laagveenmoerassen vormt een bedreiging. Bij gebrek aan beheer gaan rietruigtes verbossen. Daarnaast is de soort een indicator van de achteruitgang van vitaal rietmoeras en valt het verschijnen van de blauwborst samen met het verdwijnen van kensoorten als grote karekiet.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
De periode van grote populatiegroei van de blauwborst is vermoedelijk voorbij en een lichte afname is niet onwaarschijnlijk. De grote moerasgebieden (de eerste blauwborst-kernen) zijn immers inmiddels door vegetatiesuccessie deels ongeschikt geworden. De bezetting van vele kleinere moeraselementen was vooral mogelijk door de beschikbaarheid van licht verruigde vegetaties. Ook deze leefgebieden kunnen, tenzij gericht moerasbeheer wordt gepleegd, hun betekenis voor de soort kwijtraken.
Anderzijds gaat de opmars in agrarisch cultuurland nog steeds door en is de hier en daar afnemende intensiteit van slootbeheer gunstig voor de soort. Een voordeel is dat de soort in staat

is nieuw ontstane natuurontwikkelingsgebieden of andere potentiële leefgebieden vlot te bezetten Een ernstige afname van de populatie wordt daarom niet verwacht. Het is echter onduidelijk waar de populatie precies overwintert, en of hier al dan niet gunstige landschappelijke processen gaande zijn.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud van ten minste 5 sleutelpopulaties met een totaal van 6.500 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied is nodig voor het behoud van het huidige populatieniveau van > 6.500 paren blauwborst verdeeld over tenminste 5 sleutelpopulaties (Beschermingsplan Moerasvogels). Vanuit populatie-ecologisch oogpunt wordt gesproken over > 20 sleutelpopulaties van ieder ten minste 100 broedparen. Voldoende geschikt broedgebied voor de streefpopulatie is te behouden door de overgang van open moeras naar moerasbos, instand te houden of de successie terug te zetten. Compensatie van de terugloop van aantallen in de kerngebieden is mogelijk door moerasbeheer in kleinschalige natuurontwikkelinggebiedjes toe te passen. Ook vermindering van intensiteit van slootkantenbeheer in agrarisch gebied draagt daaraan bij alsook een mogelijke uitbreiding van broedareaal in het oostelijke rivierengebied, IJsseldal en Noordoost Nederland.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig
Toekomstperspectief	gunstig	gunstig
Eindoordeel	gunstig	gunstig

6. Bronnen

- Dobben, W.H. van & Jukema, J. 1994. De Blauwborst *Luscinia svecica cyanecula* als broedvogel terug in het noordelijk kleigebied van Friesland. Limosa 67: 115-117.

- Hustings, F., Foppen, R., Beemster, N., Castelijns, H., Groot, H., Meijer, R. & Strucker, R. 1995. Spectaculaire opleving van Blauwborst *Luscinia svecica cyanecula* als broedvogel in Nederland. Limosa 68: 147–158.

- Boer, T. ten, 2000. Beschermingsplan Moerasvogels 2000-2004. Directie Natuurbeheer, Ministerie van LNV, Wageningen.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Paapje (*Saxicola rubetra*) A275

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn.

2. Kenschets

Beschrijving: Net als de roodborsttapuit heeft het mannetje van het paapje een donkerbruine bovenzijde en een oranje gekleurde borst. Bij de roodborsttapuit ontbreekt echter de witte wenkbrauwstreep en zijn keel is zwart in plaats van oranje-wit zoals bij het paapje. Het paapje leeft bij voorkeur in open terreinen met een kruidenrijke vegetatie, zoals extensief beheerde hooilanden met hoogopschietende kruiden, duinen en vochtige heide. De Nederlandse broedvogels overwinteren in Afrika in de Sahel zone.

Relatief belang binnen Europa: Het paapje is een broedvogel van het West-Palaearctisch gebied met uitzondering van het zuidelijke deel. De Middellandse Zee, Zwarte Zee, steppegebieden van Kazachstan en de Himalaya vormen zijn zuidelijke grens. In Europa heeft deze broedvogel een ruime verspreiding met een zwaartepunt in de noordoostelijke en oostelijke landen. De Europese populatie als geheel beschouwd vertoonde over de hele periode 1970-2000 een afname (1,5-2,6 miljoen paren in EU-landen, aandeel Nederland vrijwel nihil). Over de periode 1990-2000 neemt de soort ook af. De staat van instandhouding van de Europese populatie geldt als ongunstig en afnemend.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De broedbiotoop van het paapje bestaat uit vochtige tot natte terreinen met structuurrijke vegetaties die rijk zijn aan insectenleven. Het zijn bijvoorbeeld extensief beheerde gras- en hooilanden, heide, duinvalleien en hoogveen. In de graslanden moeten wat opgaande kruiden als akkerdistel, ridderzuring en schermbloemigen voorkomen zodat het paapje die als uitkijkpost kan gebruiken. De nesten liggen tussen graspollen, kruiden of in overjarige vegetatie, vaak in perceelsranden, bermen, greppels en slootranden. De voedselbiotoop bestaat uit een afwisselende vegetatie met enige hoge bomen, struiken of palen die het paapje als uitkijkpost dienen.

Voedsel: Voor het voorkomen van paapjes is de aanwezigheid van een groot en gevarieerd insectenaanbod cruciaal.

Rust: Paapjes vertonen een matige gevoeligheid voor verstoring (verstoring bij < 100 m afstand). In zijn leefgebied heeft het paapje een gemiddelde verstoringsgevoeligheid: het is een halfopen landschap. Het effect van verstoring op de populatie is onbekend. Men heeft echter aangetoond dat in de nabijheid van paden en wegen de dichtheid van paapjes afneemt. Het is dus mogelijk dat de populatiegrootte in gebieden met veel wegen en paden beperkt wordt door verstoring. Vooral verstoring door landrecreatie vormt een bedreiging voor het paapje.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van het paapje ten minste 100 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (>2.000 paren).

4. Huidig voorkomen

Het voorkomen van het paapje is geconcentreerd in hoogvenen, vochtige heidevelden en natte graslanden in het noordoosten van het land (Drenthe, Oost-Groningen, Zuidoost-Friesland). Deze gebieden sluiten aan op het verspreidingsgebied in Nedersaksen (Duitsland).

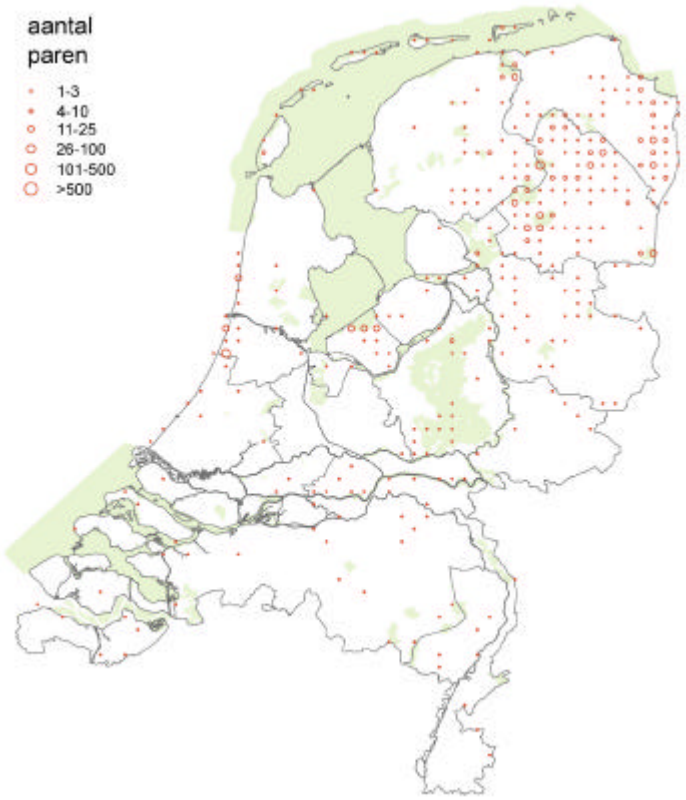

Verspreidingskaart paapje

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De landelijke populatie van het paapje is tussen 1960 en 1975 fors afgenomen. Steekproeftellingen geven een halvering in dit tijdvak aan. Toch bedroeg de populatie in 1973-77 nog minimaal 1250-1750 paren. Het is aan te nemen dat omstreeks 1960 de paapjespopulatie 2500-4000 paren omvatte. De huidige aantallen liggen dan ruim 80% lager.

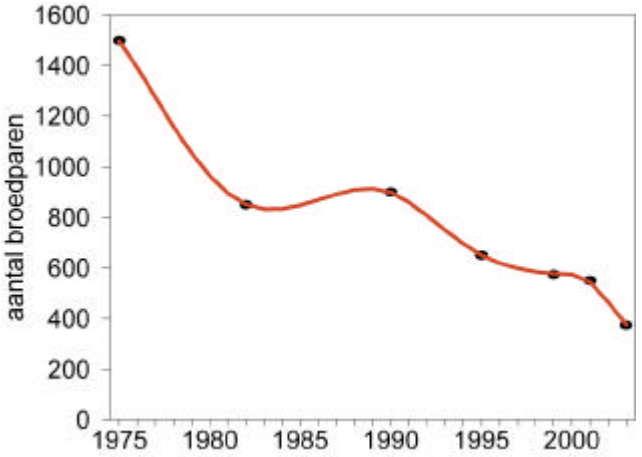

Aantalsontwikkeling broedparen paapje

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van het paapje laat sinds 1981 (1981-2003) een matige afname zien. Ook over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een matige afname zien.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: zeer ongunstig
Sinds 1973-77 is het verspreidingsgebied van het paapje met 54% afgenomen. In het totaal is de soort in 317 atlasblokken aanwezig, uit 349 verdwenen en in 88 atlasblokken verschenen. Vooral in agrarisch gebied in het oosten en zuidoosten van het land, maar ook in de duinen is de soort op veel plekken verdwenen. Daardoor is het nu min of meer een broedvogel van de drie noordelijke provincies. Uitbreiding vond plaats in nieuwe natuurgebieden zoals (tijdelijk) in de begraasde randzone van de Oostvaardersplassen en in het Lauwersmeer. Hier en daar weet de soort te profiteren van vernatting van heide en hoogveen of van extensivering van cultuurgrond. Een 'opleving' daar kan na verloop van tijd weer wegvallen door verruiging of gewijzigd beheer.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig
Het paapje is tegenwoordig in Nederland een zeldzame vogel. Zowel verspreiding als aantallen zijn fors teruggelopen. Broedvogelindexen gebaseerd op de duinen en Drenthe laten een sterke afname zien tussen 1960 en 1980 en vervolgens een blijvend lage stand. De Nederlandse broedpopulatie van het paapje telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 850 paren en in 1999-2003 gemiddeld 500 paren. Dat is veel lager dan de gunstige referentie.

Beoordelingsaspect leefgebied: zeer ongunstig
Structuurrijke vegetaties met een rijk insectenleven zijn een belangrijke voorwaarde voor het voorkomen van paapjes. Zulke begroeiingen zijn alleen nog in extensief beheerde wei- en hooilanden of aan randen van natuurgebieden te vinden. Ze komen nauwelijks meer in het boerenland voor. De kwaliteit van het leefgebied is sterk achteruit gegaan door verschillende factoren. Verdroging en vermesting hebben geleid tot gebrek aan voedsel en nestmogelijkheden voor het paapje. Intensief beheer van cultuurland, met verlaging van het waterpeil, vroeg en vaak maaien, hoge begrazingsdruk, hoge mestgift en egalisatie van grasland leidde eveneens tot voedselgebrek en gebrek aan nestplaatsen en ook nog tot hoge nestverliezen. In hoeverre de situatie in de Afrikaanse overwinteringsgebieden meespeelt, is niet bekend.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: zeer ongunstig
Door voortgaande inkrimping van het broedareaal en verdwijning uit het agrarische cultuurland en de duinen zijn de vooruitzichten voor het paapje ongunstig. Zelfs in gebieden waar het beheer in eerste instantie gunstig lijkt zoals in uit de productie genomen landbouwgronden in beekdalen in Noordoost-Nederland, blijkt de soort zich maar tijdelijk te kunnen handhaven. Natuurontwikkelingsgebieden langs de grote rivieren zijn evenmin (op termijn) geschikt voor het paapje. Hier en daar in Noordoost Nederland gaat het paapje echter soms vooruit door vernatting van heide en hoogveen en door extensivering van cultuurland. Vermoedelijk ligt ook een deel van de problemen voor het paapje in Afrika (droogte Sahel?), een aspect waarbij vooralsnog geen kentering te verwachten is.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van een populatie van ten minste 2.000 paren verdeeld over ten minste 20 sleutelpopulaties van ten minste 100 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor behoud van het paapje als broedvogel zijn ten minste 20 sleutelpopulaties nodig, die ieder ten minste uit 100 paren bestaan (> 2.000 paren). Voldoende geschikt broedhabitat voor deze streefpopulatie is vereist waarbij vooral een goede nestgelegenheid en een ruim voedselaanbod van belang zijn. Een kentering van de negatieve trend van het paapje is mogelijk wanneer de soort het oorspronkelijke broedareaal weer weet te bezetten en zich daarnaast duurzaam weet te handhaven in de nieuwe gebieden. Die nieuwe gebieden zijn uit productie genomen landbouwgronden, natuurontwikkelingsgebieden en vernatte heide- en hoogveengebieden. Het blijft verder noodzaak in zijn leefgebied een afwisselend beheer te voeren en beheersmaatregelen om verruiging tegen te gaan. Een lichtpuntje voor het behoud van het paapje is, dat de soort snel weet te anticiperen op gunstige omstandigheden.

Oordeel: zeer ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	matig ongunstig	zeer ongunstig
Populatie	matig ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	matig ongunstig	zeer ongunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig	zeer ongunstig
Eindoordeel	**matig ongunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Dijk, A.J. van & Goutbeek, E. 2000. Hoeveel broedende Paapjes *Saxicola rubetra* zijn er nog in Drenthe? Drentse Vogels 13: 74-85.
- Eerde, K. van, 1998. Het paapje *Saxicola rubetra* als broedvogel van extensief gebruikt cultuurland in het Dwingelerveld. Drentse Vogels 11: 51-56.
- Opperman, R. 1999. Nahrungsökologische Grundlagen und Habitatansprüche des Braunkehlchens *Saxicola rubetra*. Vogelwelt 120: 7-25.
- Vries, J. de, 2001. Broedvogelkartering 2000 Bargerveen. Staatsbosbeheer regio Groningen–Drenthe, Zwartemeer.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Roodborsttapuit (*Saxicola rubicola*) A276

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn.

2. Kenschets

Beschrijving: De roodborsttapuit lijkt sterk op het paapje maar bij de roodborsttapuit ontbreken echter de wenkbrauwstreep en de zwarte keel. De roodborsttapuit is een broedvogel van open gebieden met een ruige vegetatie en verspreide opslag van struiken of bomen. De Nederlandse broedvogels zijn trekvogels en overwinteren tot in Noord-Afrika.

Relatief belang binnen Europa: De roodborsttapuit is een wijdverspreide broedvogel van gematigde en boreale streken in het Palaearctisch gebied. Het is een broedvogel met een ruime verspreiding in vooral West-, Midden- en Zuid-Europa. De Europese populatie (1,4-3,5 miljoen paren in EU-landen, <1% in Nederland) is in de periode 1970-1990 sterk in aantal afgenomen. In 1990-2000 volgde een gedeeltelijk herstel. De Europese populatie is aangemerkt als niet-bedreigd. Nederland ligt aan de noordrand van het verspreidingsgebied in West-Europa. Ondanks geringe aantallen vormt het voorkomen in ons land een belangrijke uitloper van het Europese areaal.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De broedbiotoop van de roodborsttapuit omvat heide-, hoogveengebieden en duinen. Verder is de soort in het zuiden en in mindere mate in het oosten van het land te vinden in kleinschalige extensief beheerde agrarische cultuurlandschappen. Deze landschappen bevatten dan een groot aandeel aan grasland, enig reliëf met bijv. greppels en paaltjes en struiken als uitkijkpost. De nestplaats bevindt zich in heide- en duinbegroeiing op of net boven de grond tussen het struweel. Of, in cultuurland, tussen de overjarige vegetatie van slootkanten en greppels. Het voedsel zoekt de roodborsttapuit tot op enkele honderden meters van het nest, in agrarisch cultuurlandschap vooral in bermen en overhoekjes. De territoriumgrootte is 1-10 ha.

Voedsel: Het voedsel bestaat uit insecten, spinnen en wormen.

Rust: De verstoringsgevoeligheid van de roodborsttapuit is matig groot (verstoring bij < 100 m afstand). De gevoeligheid voor verstoring van het leefgebied is gemiddeld: het is een halfopen landschap. Het effect van verstoring op de populatie is onbekend. Mogelijk is er geen zulk verstorend effect in heideterreinen, ook als daar intensief gerecreëerd wordt. Ervaringen in gebieden van het Gooi met intensieve recreatie weerspreken dat echter. In tegenstelling tot paapjes, is er bij roodborsttapuiten niet vastgesteld dat in de nabijheid van paden en wegen de dichtheid afneemt. Vooral verstoring door landrecreatie vormt een bedreiging voor de roodborsttapuit.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de roodborsttapuit ten minste 100 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (>2.000 paren).

4. Huidig voorkomen

Het zwaartepunt van de verspreiding van de roodborsttapuit ligt op de hogere zandgronden met bolwerken in Drenthe, de Veluwe, de Utrechtse Heuvelrug, de Hollandse duinen, Noord-Brabant, Zeeuws-Vlaanderen en Limburg. Hoge dichtheden van de soort komen voor in heide en hoogveenreservaten, terwijl het cultuurland doorgaans lagere aantallen herbergt. Lokaal (o.a. in omgeving Nederweert) kan het cultuurland echter goed bezet zijn met roodborsttapuiten.

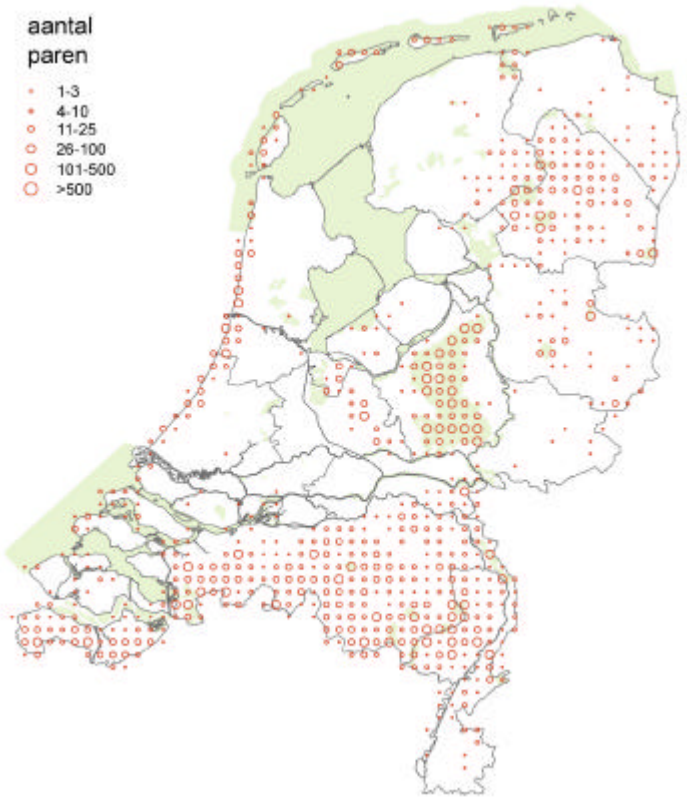

Verspreidingskaart roodborsttapuit

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Sinds ongeveer 1975 heeft de roodborsttapuit een neergang meegemaakt met rond 1984 slechts 1600-2300 paren. Vervolgens heeft de soort vooral tussen 1995-2000 een verrassende comeback gekend. De huidige populatie telt 6500-7000 paren in 1998-2000 en overtreft die van 1975 (met 4100-5800 paren, mogelijk iets te laag geschat). Het verspreidingsgebied is echter licht verminderd (presentie -8%). In feite maskeert de aantalstoename grote regionale trendverschillen binnen Nederland. De soort is uitgestorven in grote delen van Zuid-Drenthe, Twente, de Achterhoek, het rivierengebied (exclusief Gelderse Poort) en Zuid-Limburg. Er zijn echter ook nieuwe vestigingen in vooral Laag-Nederland. Vergeleken met ca. 1960 zal het verschil in trends per streek nog opvallender zijn. Lokaal was de soort destijds zeer algemeen in agrarisch cultuurlandschap (o.a. in zuidoostelijk Noord-Brabant en Zuid-Limburg). De recente comeback in sommige gebieden ten spijt was de soort daar vroeger ongetwijfeld talrijker dan tegenwoordig. Anderzijds zijn er aanwijzingen dat de dichtheden van de roodborsttapuiten in duin-, heide- en hoogveengebieden (nu gewoonlijk veel dichter bezet dan cultuurlandschap) destijds laag waren. De soort is daar tussen ca. 1980-2000 sterk in aantal toegenomen en profiteert er van o.a. verruiging. De huidige landelijke aantallen nemen nog steeds toe. Het is onbekend of ze lager dan wel hoger zullen gaan uitvallen dan rond 1960. Voor een afname van de roodborsttapuit met meer dan 25% (die aanleiding zou zijn voor opname van de soort op de Rode Lijst) zijn er geen aanwijzingen. De gedeeltelijke overstap van een verspreid voorkomen in agrarisch cultuurlandschap naar geconcentreerd nestelen in natuurgebieden heeft de soort wel kwetsbaarder gemaakt voor (veranderingen in) het beheer van deze gebieden. Het

aandeel dat in natuurgebieden nestelt is binnen de landelijke populatie gestegen van 25% naar bijna 70% in 1973-2000.

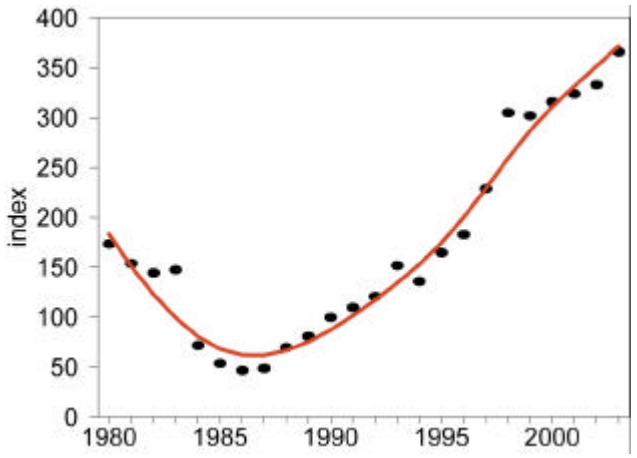

Aantalsontwikkeling broedparen roodborsttapuit

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de roodborsttapuit laat sinds 1981 (1981-2003) een sterke toename zien. Ook over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een sterke toename.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig
Tussen 1990-2000 heeft de soort regionaal, vooral in Noord-Brabant en Limburg, een verrassende comeback gemaakt. In heidegebieden en hoogveenreservaten bleven de aantallen een poos stabiel en namen ze vanaf 1985 sterk toe. Dit was een gevolg van veranderd terreinbeheer, vooral verwijdering van opslag en introductie van begrazing bevorderde de soort. In de duinen profiteerde de soort (tijdelijk?) van uitbreiding van struweel na het ineenstorten van de konijnenpopulatie door ziektes.
Sinds 1973-1977 is het verspreidingsgebied van de roodborsttapuit met 7% afgenomen. In het totaal is de soort in 694 atlasblokken aanwezig, uit 227 verdwenen en in 172 atlasblokken verschenen. Vanaf 1980 heeft er een verschuiving plaatsgevonden in de verspreiding van cultuur- naar natuurgebieden. In agrarisch cultuurlandschap namen de aantallen tussen 1980-1990 sterk af en verdween de soort over grote oppervlakten.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
Behalve in Zeeuws-Vlaanderen waren er tot voor kort nog maar weinig agrarische gebieden waar de roodborsttapuit stand hield. In de meeste natuurreservaten bleef de stand echter redelijk stabiel. Vanaf 1990 is er sprake van een sterke groei van het aantal broedparen, zowel in het agrarische gebieden als in heide- en duingebieden. De BMP-index van 1984-2002 vertoont een zien (significant) sterke toename (50-75% in 5 jaar) in de duinen, een matige toename (25-50% in 5 jaar) in heideterreinen en een zeer sterke toename (>75% in 5 jaar) in het agrarische gebied. De Nederlandse broedpopulatie telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 2.000 paren en in 1999-2003 gemiddeld 6.800 paren, waarvan ongeveer tweederde in natuurterreinen.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De achteruitgang van de roodborsttapuit in cultuurland heeft te maken met intensief grondgebruik. Door bespuiten en maaien verdwenen veel ruige hoekjes en verder is veel grasland omgezet in maïsvelden. Die zijn volstrekt ongeschikt als foerageer- of nestbiotoop voor de roodborsttapuit. Het bermbeheer, wel of niet maaien en spuiten in de broedtijd, is van grote invloed op de soort. In duinen en natuurgebieden is de soort gevoelig voor veranderingen in terreinbeheer. De roodborsttapuit gaat achteruit bij verbossing en te intensieve begrazing, en gaat vooruit bij tegengaan van verbossing en lichte begrazing.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
De toename van de roodborsttapuit lijkt aan te houden. De soort begint op de hogere zandgronden ook het agrarische cultuurland te herkoloniseren, vooral in Zuid Nederland. Dit gebeurt onder andere vanuit natuurontwikkelingsgebieden en heideterreinen. Zulk herstel is vooralsnog uitgebleven in andere agrarische gebieden waar soortgelijke condities bestaan zoals in

het rivierengebied en de Achterhoek. Mogelijk is dit een gevolg van het ontbreken van bronpopulaties in de daar gelegen natuurgebieden. Het huidige beheer van duin- en heidegebieden (met lichte begrazing en tegengaan van verbossing) is ogenschijnlijk ten gunste van de roodborsttapuit. Bovendien schept lichte extensivering van grondgebruik in agrarisch gebied (met minder intensief greppelbeheer) nieuwe kansen. Een verdere toename lijkt daarom waarschijnlijk.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud van een populatie van ten minste 6.000 paren verdeeld over ten minste 2 0 sleutelpopulaties van tenminste 1 00 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor behoud van het huidige populatieniveau zijn > 6.000 paren nodig, verdeeld over > 20 sleutelpopulaties van ieder ten minste 100 broedparen. Daarnaast hoort er voldoende geschikt broedgebied te zijn waarbij voldoende nestgelegenheid en een ruim voedselaanbod van belang zijn. Verder is voortzetting nodig van het huidige extensievere beheer van randen-, berm- en slootkanten in het agrarische gebied, alsook van het beheer van duin- en heidegebieden met het open houden van terreinen door extensieve begrazing en tegengaan van verbossing. Een verdere toename van de soort lijkt waarschijnlijk doordat de huidige beheerstrategieën van duin- en heideterreinen gunstig zijn voor de roodborsttapuit. Ook is een verdere uitbreiding in agrarisch cultuurland van het rivierengebied en de Achterhoek te verwachten.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	matig ongunstig	gunstig
Populatie	zeer ongunstig	gunstig
Leefgebied	zeer ongunstig	gunstig
Toekomstperspectief	zeer ongunstig	gunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**gunstig**

6. Bronnen

- Agatha, Br., 1961. De Roodborsttapuit (*Saxicola torquata rubicola* L.), een onderzoek naar zijn leefwijze en broedbiologie. Publ. Natuurhist. Genootschap LimburgXII: 97-175, Maastricht.
- Castelijns, H. & van Weststrienen, R. 1994. De Roodborsttapuit *Saxicola torquata* in Zeeuws-Vlaanderen: status aparte? Limosa 67: 101-108.
- Hustings, F. 1986. Veranderingen in de stand van de roodborsttapuit *Saxicola torquata* in 1970-84. Limosa 59: 153-162.
- Veenstra, B. & Geelhoed, S.C.V. 1997. Aantalsontwikkeling van broedvogels in het Nationaal Park Zuid-Kennemerland (1952-96). PWN Bloemendaal.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Tapuit (*Oenanthe oenanthe*) A277

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: Het verenkleed van de tapuit verschilt per seizoen en per geslacht. In het zomerkleed heeft het mannetje een grijze bovenzijde, een witte onderzijde, zwarte vleugels en een brede zwarte oogstreep. Het vrouwtje lijkt ‘s zomers op het mannetje maar oogt iets minder contrastrijk. De tapuit is een broedvogel van insectenrijke schaars begroeide terreinen met enige uitzichtpunten. Bij voorkeur wordt er in holen gebroed. De Nederlandse populatie overwintert in Afrika bezuiden de Sahara.

Relatief belang binnen Europa: De tapuit is een zeer wijdverspreide broedvogel in het Palaearctisch en Nearctisch gebied. De soort kan voorkomen tot 72° noorderbreedte. Het is een broedvogel met een ruime verspreiding in vrijwel geheel Europa. De Europese populatie (870.000-1,7 miljoen paren in landen van de Europese Unie, <1% in Nederland) nam over de periode 1970-1990 af. Deze trend zette zich voort in de periode 1990-2000. De staat van instandhouding van de Europese populatie geldt als ongunstig en afnemend.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De broedbiotoop van de tapuit bestaat uit open, schaars begroeid, doorgaans zandig terrein met lage begroeiing afgewisseld met kale plekken. Deze biotoop is te vinden in duinen, heidegebieden met voldoende zandige delen, grote recente brand- en kapvlakten, hoogveen- en stuifzandgebieden en incidenteel ook elders zoals op industrie- en bouwterreinen. Belangrijk is dat er enige uitzichtsmogelijkheden zijn zoals zand- en steenhopen, boomstronken en palen. De soort nestelt in holtes in de grond, vaak in konijnenholen, maar ook in steenhopen en onder takkenbossen of stobben. Voedsel zoekt de tapuit al lopend door 'rennen-pikken-rennen'. Voor deze foerageertechniek is open grond of een gebied met zeer lage vegetaties nodig. Door konijnen intensief begraasde terreinen zijn daarom in trek bij de tapuit.

Voedsel: Het voedsel van tapuiten bestaat uit insecten en ander klein gedierte.

Rust: De verstoringsgevoeligheid van de tapuit is matig groot (verstoring bij < 100 m afstand). In zijn leefgebied heeft de tapuit een gemiddelde verstoringsgevoeligheid: het is een halfopen landschap. Het effect van verstoring op de populatie is onbekend. De soort is echter in opengestelde heide- en duingebieden mogelijk afwezig vanwege intensieve recreatie. Er is vastgesteld dat de dichtheid van de tapuit afneemt in de nabijheid van paden en wegen. Vooral landrecreatie bedreigt de rust van deze vogel.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de tapuit ten minste 100 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (>2.000 paren).

4. Huidig voorkomen

Het verspreidingsgebied van de tapuit is vrijwel beperkt tot enkele streken. In de kuststreek komt de soort vooral voor in de duinen bij Callantsoog en op de Waddeneilanden. Op de hogere zandgronden is de tapuit aanwezig in de stuifzandgebieden en zandige heidevelden van Drenthe en aangrenzende delen van Zuidoost-Friesland. Het voorkomen elders in het binnenland, op de Veluwe en in zuidoostelijk Noord-Brabant, is tegenwoordig maar een klein restant van wat het vroeger was.

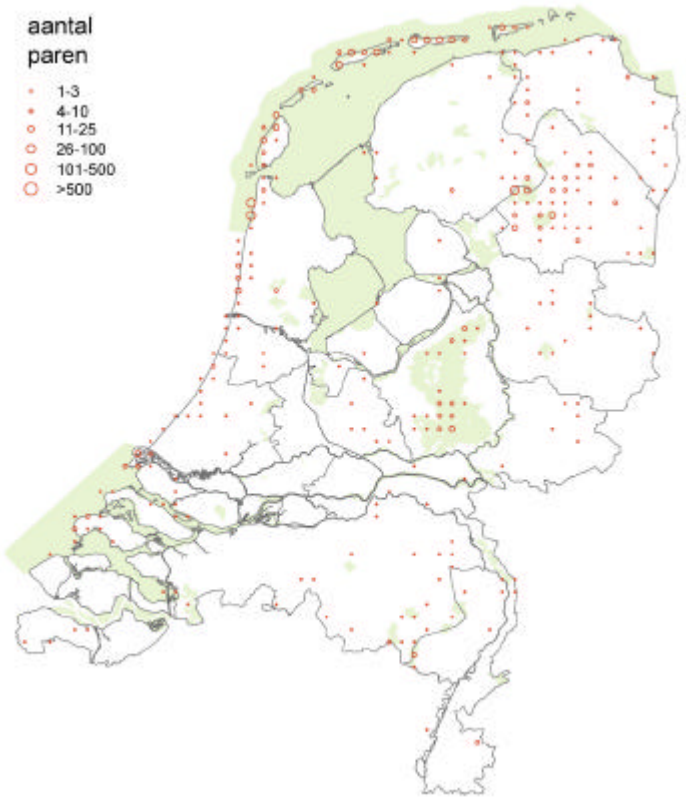

Verspreidingskaart tapuit

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Tellingen in de duinen geven aan dat de populatie van de tapuit hier tussen 1960-1980 is toegenomen en vervolgens sterk is afgenomen. Rond 2000 waren de aantallen ongeveer half zo groot als in 1960-1970. Voor het binnenland is het beeld anders en is een gestage, voortdurende afname van de tapuit vastgesteld. De tapuit was rond 1960 wijd verbreid en lokaal talrijk in heideterreinen en de soort kwam soms ook in lage dichtheden voor in cultuurland. Rond 1960 hebben naar schatting 2500-3000 tapuiten in Nederland gebroed.

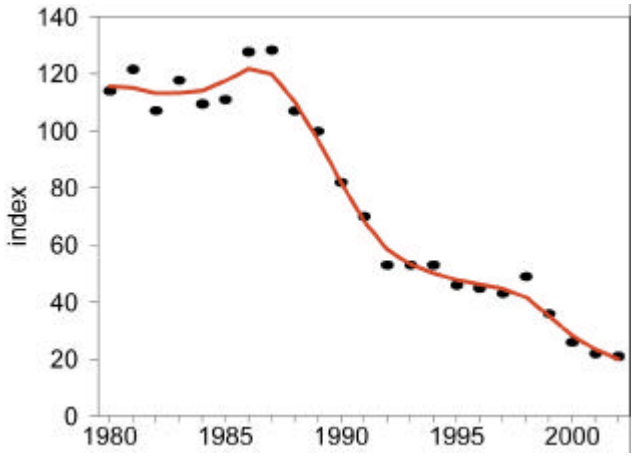

Aantalsontwikkeling broedparen tapuit

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de tapuit laat sinds 1981 (1981-2003) een matige afname zien. Over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend zelfs een sterke afname .

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: zeer ongunstig
Sinds midden jaren zeventig (1973-1977) is het verspreidingsgebied van de tapuit met 65%. In het totaal is de soort in 266 atlasblokken aanwezig, uit 332 verdwenen en in 41 atlasblokken verschenen. De tapuit verdween vrijwel uit Groningen, Twente, de Achterhoek, Noord-Brabant, Limburg en het Deltagebied. Op de Waddeneilanden handhaaft de soort zich nog redelijk goed. Op de zandgronden in het binnenland dalen de aantallen steeds verder.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig
Zowel het landelijke verspreidingsgebied als de aantallen van de tapuit zijn teruggelopen, zelfs in de kerngebieden. Lokale oplevingen tussen 1980-1990 op pas ontstane brand- en kapvlakten bleken niet bestendig. Het open kappen van dichtgroeiende heidevelden gevolgd door de introductie van runderbegrazing (in Zuidwest-Drenthe) leverde in eerste instantie goede respons op. Daarna zette echter weer een daling in. De Nederlandse broedpopulatie telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 2.200 paren en in 1999-2003 gemiddeld 510 paren. Dat is veel lager dan de gunstige referentie.

Beoordelingsaspect leefgebied: zeer ongunstig
Tapuiten hebben een insectenrijk, schaars begroeid, open gebied nodig om te foerageren. Verzuring en vermesting hebben vergrassing en verstruiking tot gevolg, zodat open vegetaties verdwijnen en er een afname van het voedselaanbod voor tapuiten ontstaat. Daarnaast heeft de achteruitgang van de konijnenstand door myxomatose en VHS een sterk negatieve invloed op deze soort gehad. De konijnen zorgden voor open, zandige plekken, korte grasvegetaties en potentiële nestgelegenheid. De tapuit ondervindt verder een intensieve predatie door vossen en verwilderde fretten. De situatie in de Afrikaanse overwinteringsgebieden is onbekend, maar wellicht evenzeer belangrijk voor de populatie.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: zeer ongunstig
De toekomst van de tapuit valt min of meer samen met die van het konijn dat zorgt broedgelegenheid creëert en verruiging tegengaat. De toekomst van het konijn is door toedoen van de virusziekte VHS somber. Konijnen zijn, bij eventueel herstel van de populaties, bovendien niet goed in staat om in eenmaal verruigde gebieden weer schrale, grazige plekken te creëren. Tegenwoordig zijn dunningen van het bos gebruikelijker dan de vroeger meestal toegepaste grootschalige kaalkap. Door dit veranderde bosbeheer en verruiging, vermossing en verbossing van schaarsbegroeide duin- en heidegebieden zijn de omstandigheden voor de tapuit blijvend verslechterd. De populatieafname van de tapuit vindt in grote delen van Europa plaats. Deze grootschaligheid doet vermoeden dat er ook factoren in de Afrikaanse overwinteringsgebieden meespelen.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van een populatie van ten minste 2.000 paren verdeeld over ten minste 20 sleutelpopulaties van tenminste 100 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor behoud van de tapuit als broedvogel zijn ten minste 20 sleutelpopulaties nodig, die ieder ten minste uit 100 paren bestaan (> 2.000 paren). Voldoende geschikt broedhabitat voor streefpopulatie is tevens vereist. Dit betekent insectenrijke, open gebieden met kale zandige plekken en voldoende nestgelegenheid. Herbezetting van een belangrijk deel van het oorspronkelijke areaal is noodzakelijk om de streefpopulatie te kunnen waarborgen. Herstel van konijnenpopulatie zou ervoor kunnen zorgen dat vegetatie open gehouden wordt en voldoende nestgelegenheid aanwezig is. Verder zal een voortzetting van beheersmaatregelen benodigd zijn om verruiging van broedgebieden tegen te gaan.

Oordeel: zeer ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	matig ongunstig	zeer ongunstig
Populatie	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig	zeer ongunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Dijk, A.J. van, Dijksen, L., Hustings, F., Zoetebier, D. & Plate, C. 2001. Broedvogel Monitoring Project jaarverslag 1998-99. SOVON-monitoringrapport 2001/03. SOVON, Beek-Ubbergen.
- Dijksen, A.J. 1996. Vogel op het Gouwe Boltje, een volledig overzicht van de avifauna van Texel. Langeveld & de Rooy BV, Texel.
- Turnhout C. van, Manen W. van & Vergeer J.W. 2006. Jaar van de Tapuit 2005. Sovon-onderzoeksrapport 2006/04. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Turnhout, C. van, Stuijfzand, S., Nijssen, M. & Esselink, H. 2003. Gevolgen van verzuring, vermesting en verdroging en invloed van herstelbeheer op duinfauna. Basisdocument. Expertisecentrum LNV, Wageningen.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Snor (*Locustella luscinioides*) A292

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De snor is een onopvallende donkerbruine vogel die grotendeels een verborgen leven in het riet leidt. Het meest kenmerkend is zijn snorrende zang die lijkt op het lage zachte geluid van een kookwekkertje. De snor is voornamelijk een broedvogel van uitgestrekte, natte structuurrijke rietvegetaties. De Nederlandse broedvogels trekken weg naar Afrika en overwinteren ten zuiden van de Sahara.

Relatief belang binnen Europa: De snor heeft een enigszins onregelmatige verspreiding in Europa en Centraal Azië. Het Europese deelgebied ligt daarbij ingeklemd tussen de Oostzee en Middellandse Zee en loopt tot ver in Rusland door. In Europa is de verspreiding grotendeels beperkt tot Midden- en Zuid-Europa. De Europese populatie van de snor (42.000-100.000 paren in EU-landen, 3% daarvan in Nederland) geldt als stabiel. Dit heeft zowel betrekking op de perioden 1970-1990 als 1990-2000. De soort is aangemerkt als niet-bedreigd in Europa.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De voorkeur van de snor gaat uit naar opgaande, overjarige rietvegetaties met een goed ontwikkelde onderlaag van oud plantenmateriaal (een 'kniklaag') in ondiep water. Het zijn natte structuurrijke rietvegetaties die op een ondergrond van minerale bodem en (laag)veen groeien, minimaal 1,5 meter hoog zijn. Vaak is hier en daar wilgenopslag aanwezig. Voor een broedbiotoop van de snor is minimaal 1-2 hectare aan oppervlak nodig. Water op het maaiveld is essentieel. De snor maakt zijn nest in dichte vegetatie, tussen gebroken rietstengels, lisdodde, grote zeggen en gagel, op een hoogte van 10-30 cm boven de grond of het wateroppervlak. Voedsel wordt gezocht in de onderste lagen van de moerasvegetaties, ook vlak boven bodem en water en later in het broedseizoen ook in wilgenopslag.

Voedsel: Het voedsel van de snor bestaat uit kleine diertjes (ongewervelden). De snor foerageert voor het merendeel in de onderste lagen van de moerasvegetatie.

Rust: De verstoringsgevoeligheid van de snor is matig groot (verstoring bij < 100 m afstand). Ook de gevoeligheid voor verstoring van zijn leefgebied is matig groot: het is een besloten landschap. Omdat het merendeel van de populatie broedt in ontoegankelijke en afgesloten gebieden is een effect van verstoring op de populatie waarschijnlijk niet aanwezig. Alleen bij hoge recreatiedruk, wanneer moerasvegetaties betreden worden en er met bootjes in het riet gevaren wordt, kunnen er verstorende, negatieve effecten voor de snor optreden. Het meest bedreigend is daarbij waterrecreatie.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de snor ten minste 100 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (>2.000 paren).

4. Huidig voorkomen

Het verspreidingsgebied van de snor is vrijwel beperkt tot laagveengebieden en kleimoerassen in Laag-Nederland. Er zijn vier kerngebieden: Oostvaardersplassen, Noordwest-Overijssel (Wieden, Weerribben), Vechtplassen (incl. Naardermeer) en de Biesbosch. Samen herbergen ze minimaal 60% van de landelijke broedpopulatie van de snor. Forse aantallen (20-50 paren) komen ook voor langs de Friese IJsselmeerkust, in de Zaanstreek, het Lauwersmeer en Zwarte Meer. Op de hogere zandgronden is de snor tegenwoordig zeldzaam. De natuurlijke verspreiding betreft het gehele land met uitzondering van het Waddengebied.

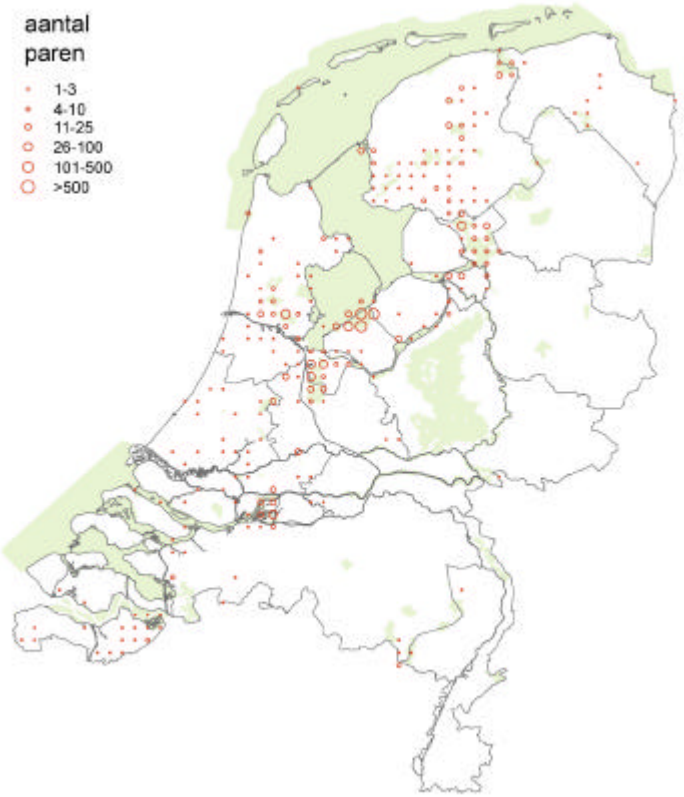

Verspreidingskaart snor

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Tussen 1960-1970 is een regionale toename van de snor rond het IJsselmeer opgemerkt. Waarschijnlijk bestaat hier een verband met de ontwikkelingen in Oostelijk Flevoland. Vanaf 1970 ongeveer trad een algemene afname van het verspreidingsgebied van de snor op. Een uitzondering daarop vormden enkele belangrijke nieuw ontstane kerngebieden zoals de Oostvaardersplassen en Biesbosch na de afsluiting van het Haringvliet. De snor is sinds 1980 over grote oppervlaktes verdwenen. Op de hogere zandgronden bijvoorbeeld komt hij niet meer voor.

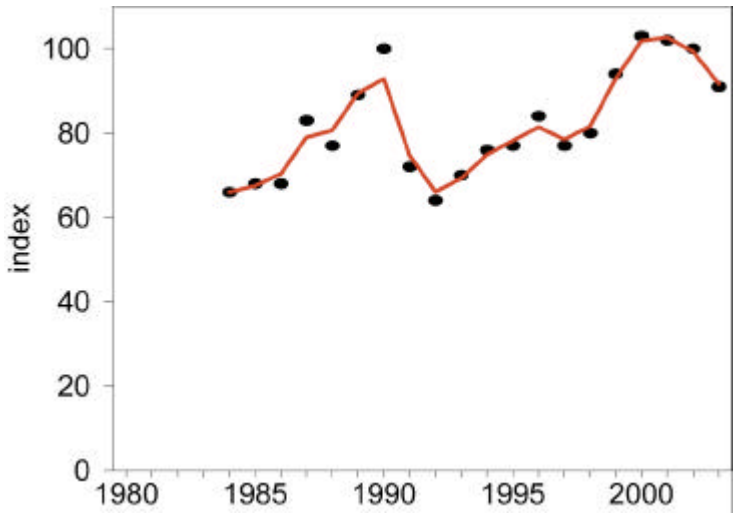

Aantalsontwikkeling broedparen snor

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de snor laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename in aantallen zien. Ook over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een matige toename.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: zeer ongunstig
Sinds midden jaren zeventig (1973-1977) is het verspreidingsgebied van de snor aanzienlijk gekrompen, met 41%. In het totaal is de soort in 230 atlasblokken aanwezig, uit 188 verdwenen en in 50 atlasblokken verschenen. De nieuwe atlasblokken zijn voor een deel bezet als gevolg van moerasontwikkeling. Het gaat echter vaak om slechts enkele broedparen per atlasblok, uitgezonderd de Zaanstreek en het Lauwersmeer. Ook heeft deze nieuwe bezetting vrijwel alleen plaatsgevonden in Laag-Nederland. Op de hogere zandgronden verdween de soort op vele plekken.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De landelijke populatie aan snorren is in vergelijking met 1965 vermoedelijk in aantal afgenomen. In de periode 1965-1991 bedroeg de afname in aantallen 60-70% in Noord- en Zuid-Holland en 80% of meer in Midden-Nederland en Zeeuws-Vlaanderen. De afname in aantallen is echter rond 1980 tot staan gekomen. De Nederlandse broedpopulatie telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 2.000 paren en in 1999-2003 gemiddeld 1.900 paren. Recentelijk is er sprake van een kleine opleving, mogelijk heeft dit ook te maken met gunstige omstandigheden in het overwinteringsgebied in de Afrikaanse Sahelzone. Het aantal is gelijk aan de gunstige referentie en neemt niet af.

Beoordelingsaspect leefgebied: zeer ongunstig
De broedbiotoop van de snor bestaat uit moerasgebieden met uitgestrekte vegetaties van riet, lisdodde en zegge. Doordat het nest laag op of nabij de grond wordt gebouwd, is de soort erg gevoelig voor schommelingen in de waterstand. Veranderingen in beheer, waterhuishouding en waterkwaliteit hebben een grote invloed op de beschikbaarheid van overjarig en structuurrijk rietland. Intensieve rietexplotatie/rietteelt heeft de oppervlakte overjarig riet beperkt en begrazing door vee maakte leefgebieden ongeschikt. Tegennatuurlijk waterpeilbeheer leidde tot verruiging van rietland en verdroging heeft afname van leefgebieden tot gevolg gehad. Vermesting leidde tot versnelling van het verlandingsproces. Versnippering van het leefgebied met verkleining en isolatie leidde tot de verdwijning van snorpopulaties. Populatiedaling kan ook optreden na langdurige droogte in de Sahel.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: zeer ongunstig
Het vegetatiestadium waarnaar de voorkeur van de snor uitgaat, is gevoelig voor verdroging en vermesting. Beide processen resulteren in sterk verruigde rietvelden. Of de aanleg van nieuwe natte natuur een leefgebieden van wezenlijke omvang voor snorren zal opleveren, is enigszins twijfelachtig. Isolatie ten opzichte van buitenlandse populaties kan een verdere rem zijn op populatieherstel, net als calamiteiten zoals excessieve droogte in de overwinteringsgebieden.

Vooralsnog moet daarom bij de snor worden gerekend op een op zijn gunstigst stabiele tot afnemende trend.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van een populatie van ten minste 5 sleutelpopulaties van 100-400 paren met in totaal ten minste 2.000 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor een gunstige staat van instandhouding is herstel van de broedvogelpopulatie van de snor nodig naar een niveau met ten minste 20 sleutelpopulaties, die ieder ten minste uit 100 paren bestaan (> 2.000 paren). Het beschermingsplan moerasvogels stelt als doel ten minste 5 sleutelpopulaties van 100-400 paren met een nationaal populatieniveau van eveneens > 2.000 paren. Voldoende geschikt broedhabitat voor de streefpopulatie is vereist. Dat betekent: natte goed-ontwikkelde, structuurrijke rietvegetaties in ondiep water. Een goede afstemming van beheer en waterhuishouding, voldoende waterkwaliteit en ontsnipperingsbeleid is van belang. Herstel van habitat in Laag-Nederland is te bereiken door een extensief beheer van rietlanden. Het is zaak zowel successie van rietland tegen te gaan, als intensieve rietteelt. Vanwege de teruggang van de aantallen van de snor in NW Europa vormt de Nederlandse populatie een belangrijke westelijke en enigszins geïsoleerde voorpost, wat de soort kwetsbaarder maakt.

Oordeel: zeer ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	gunstig	zeer ongunstig
Populatie	matig ongunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	zeer ongunstig
Toekomstperspectief	gunstig	zeer ongunstig
Eindoordeel	**matig ongunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Bauer, H.-G. & Berthold, P. 1996. Die Brutvögel Mitteleuropas: Bestand und Gefährdung. Aula-Verlag, Wiesbaden.
- Boer, T. den, 2000. Beschermingsplan Moerasvogels 2000-2004. Directie Natuurbeheer Ministerie van LNV, Wageningen.
- Hut, R.M.G. van der, 2003. Terreinkeus van Porseleinhoen, Snor en Baardman in Nederlandse moerasgebieden. Habitatmodellen ten behoeve van inrichting en beheer. Rapport 02-157. Bureau Waardenburg, Culemborg.
- Turnhout, C. van, van der Hut, R., van Dijk, A. & Foppen, R. 2001. Het voorkomen van de Snor in relatie tot moeraskarakteristieken en moerasbeheer in Nederland. SOVON-onderzoeksrapport 2001/07. SOVON, Beek-Ubbergen.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Rietzanger (*Acrocephalus schoenobaenus*) A295

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De rietzanger heeft een duidelijk zichtbare witte wenkbrauwstreep. De soort is het best te onderscheiden van enkele verwante soorten door de zang en de korte zangvluchten. De rietzanger is een broedvogel van moerasbegroeiingen met een voorkeur voor laagveen en enigszins verruigde terreindelen. De Nederlandse broedvogels overwinteren in Afrika bezuiden de Sahara.

Relatief belang binnen Europa: De rietzanger is een wijdverspreide soort van Europa en centraal Azië. Het is vooral een vogel van de gematigde en boreale zones. In de Mediterrane zone komt hij weinig voor. De rietzanger is een broedvogel met een ruime verspreiding in Noord- en Midden-Europa. De Europese populatie (1,4-2,5 miljoen paren in EU-landen, 1% in Nederland) was over de gehele periode 1970-2000 stabiel en geldt als niet bedreigd. In vrijwel alle West-Europese landen heeft echter een sterke afname van de rietzanger plaatsgevonden gedurende 1970-1990, gevolgd door gedeeltelijk herstel in 1990-2000.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De broedbiotoop van de rietzanger bestaat uit vochtige tot vrij droge overjarige rietkragen, rietlanden en kruidenrijke ruigten, zoals te vinden zijn in moerassen, kanalen, sloten, meren, rivieren en grienden en broekbossen. De nestplaats bevindt zich in de 'kniklaag' van overjarige rietlandvegetaties ofwel onderlaag van ruigtkruiden en lage struiken van voornamelijk wilgen. Het nest vindt steun op de vegetatie. In lijnvormige moerasvegetaties nestelt de rietzanger alleen als ze een minimale breedte van ca. 5 m hebben. Het voedsel wordt gezocht in de onder- en bovenlaag van rietland, kruidenrijk grasland, ruigtezones en houtopslag.

Voedsel: Het voedsel van de rietzanger bestaat voornamelijk uit luizen en ook wel uit andere geleedpotigen.

Rust: Net zoals bij de snor is de verstoringsgevoeligheid van de rietzanger matig groot (verstoring bij < 100 m afstand). Ook de gevoeligheid voor verstoring van het leefgebied is matig: het is een besloten landschap. Omdat het merendeel van de populatie broedt in ontoegankelijke en afgesloten gebieden, is een effect van verstoring op de populatie waarschijnlijk niet aan de orde. Onderzoek heeft geen eenduidige relatie gevonden tussen de dichtheid van rietbewonende vogels en hoge intensiteit van waterrecreatie. Een studie rapporteerde negatieve effecten van waterrecreatie met name voor de rietzanger, terwijl andere studies geen effect konden aantonen. Hoge recreatiedruk, wanneer moerasvegetaties betreden worden en er met bootjes in het riet gevaren wordt, kan een negatief effect op de rietzangerpopulatie hebben. Bij deze soort vormt vooral waterrecreatie een bedreiging.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de rietzanger ten minste 100 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (>2.000 paren).

4. Huidig voorkomen

De rietzanger komt vooral voor in lage dele van Nederland, met een scherpe verspreidingsgrens van noordoost naar zuidwest dwars door het land. Kerngebieden zijn het Lauwersmeer, de laagveenmoerassen van Friesland en Noordwest-Overijssel (De Wieden, De Weerribben), de Oostelijke Oostvaardersplassen, Vechtplassen, Nieuwkoopse Plassen en de Biesbosch. In Oost- en Zuid-Nederland is het voorkomen spaarzaam en verbrokkeld.

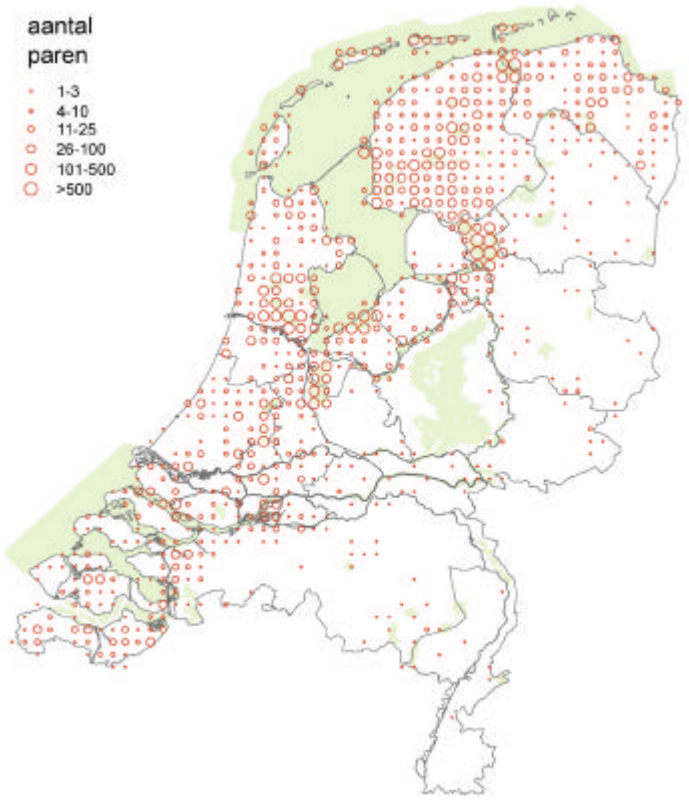

Verspreidingskaart rietzanger

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De stand van de rietzanger is in 1965-1970 sterk afgenomen en tot ongeveer 1985 op een laag peil gebleven. In 1990-2000 vond een beperkt herstel plaats. Lokaal, in Noord- en West-Nederland is volledig herstel opgetreden. In Oost- en Zuid-Nederland, inclusief Zeeland en het rivierengebied, zijn de aantallen nooit meer teruggekomen op het niveau van vóór de crash en bleef de verspreiding ver achter. De landelijke populatie zal momenteel vermoedelijk een kwart tot de helft lager zijn dan rond 1960-1965. Speciale aandacht voor de soort blijft daarmee noodzakelijk.
Grote populatie-inzinkingen van de rietzanger treden op na ernstige droogte in de West-Afrikaanse overwinteringsgebieden (Sahel). Het ontbreken van herstel in bepaalde delen van Nederland (hogere zandgronden, Zeeland, rivierengebied) terwijl de overwinteringssituatie is verbeterd, is toe te schrijven aan verslechtering van leefgebied in ons land (verbossing, verdroging) in combinatie met versnippering.

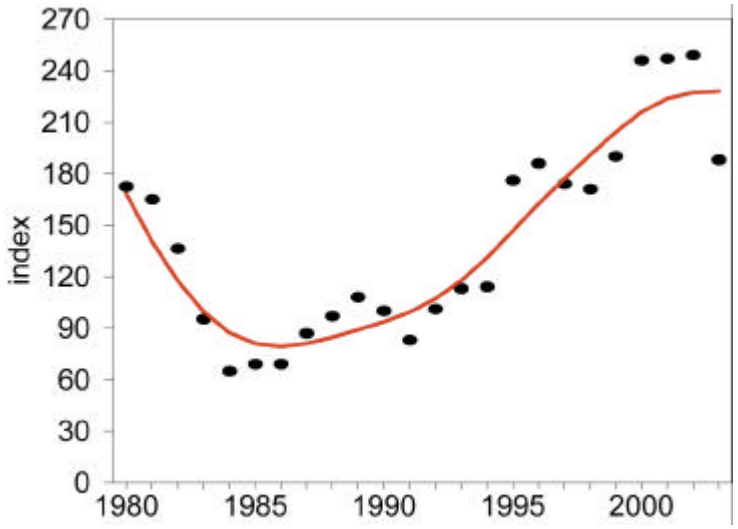

Aantalsontwikkeling broedparen rietzanger

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de rietzanger laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename zien. Ook over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een matige toename.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: matig ongunstig
Sinds midden jaren zeventig (1973-1977) is het verspreidingsgebied van de rietzanger gekrompen met 27%. In het totaal is de soort in 757 atlasblokken aanwezig, uit 336 verdwenen en in 90 atlasblokken verschenen. In Oost- en Zuid-Nederland en Zeeland was de afname het sterkst en de soort is vrijwel uit Hoog-Nederland verdwenen.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig
De populatie-inzinkingen van de rietzanger werden voorafgegaan door extreme droogte in de overwinteringsgebieden in de Sahel. Na gunstige neerslaghoeveelheden daar in het winterseizoen wist de populatie zich gedeeltelijk te herstellen. In het westen en noorden van het land zijn de aantallen weer op het niveau van rond 1970. In andere delen van het land, in kleine en/of sterk versnipperde gebieden is herstel uitgebleven of is de soort blijvend verdwenen. De BMP-index 1984-2002 vertoont een (significant) geringe toename (<25% in 5 jaar) in de duinen en een matige toename (25-50% in 5 jaar) in moerassen. De Nederlandse broedpopulatie van de rietzanger telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 18.000 paren en in 1999-2003 gemiddeld 22.000 paren.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig
De broedbiotoop van de rietzanger bestaat uit vochtige tot vrij droge overjarige rietkragen, rietlanden en kruidenrijke ruigten. Verdroging, verruiging en verbossing van (riet)moerassen vormen bedreigingen van de kwaliteit van de leefgebieden. Intensief riet maaien maakt rietlanden als leefgebieden eveneens ongeschikt, net als intensieve begrazing. Door versnippering van leefgebieden herstellen zich geïsoleerde populaties in dun bezette gebieden minder goed van populatie-inzinkingen. Langdurige droogteperioden in de West-Afrikaanse overwinteringsgebieden hebben verhoogde sterfte van de rietzanger tot gevolg.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig
Voor deze soort geldt deels hetzelfde als voor de blauwborst. De rietzanger bewoont een overgangsstadium binnen de ontwikkelingsreeks van rietmoeras naar bos. Versnelde bosvorming en verruiging en tegelijkertijd afnemende aangroei van nieuwe rietvegetaties (in beide gevallen grotendeels samenhangend met eutrofiëring en verdroging) vormen bedreigingen. De aanleg van nieuwe natte natuur kan het verlies aan leefgebied dat daardoor optreedt min of meer compenseren. De Nederlandse rietzangers zouden verder vooruit kunnen gaan door zich opnieuw te verspreiden over de hogere gronden. Ze slagen daar minder goed in. Het lijkt waarschijnlijk dat de periode van populatiegroei van de rietzanger min of meer voorbij is. In feite gaat het minder om vooruitgang dan om een herstellen van eerdere inzinkingen. Verder blijft de populatie kwetsbaar omdat extreme droogtes in de West-Afrikaanse overwinteringsgebieden (net zoals in de periode 1968-85) opnieuw tot ernstige populatiecrashes kunnen leiden.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 2 0.000 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied is nodig voor het handhaven van het huidige populatieniveau van de rietzanger met > 20.000 paren. Daarbij kan enige teruggang van de populatie door vermindering van de verruiging van rietlanden ten behoeve van andere rietvogels worden getolereerd. Vanuit populatie-ecologisch oogpunt wordt gesproken over > 20 sleutelpopulaties van ieder ten minste 100 broedparen. Voldoende geschikt broedbiotoop voor streefpopulatie houdt in: voldoende overjarige rietkragen, rietlanden en kruidenrijke ruigten. Op termijn is voor de instandhouding van rietzangerpopulatie ontsnippering van moerassen na te streven, aanleg van nieuwe natte natuur en (her)bezetting van leefgebieden ook in hoog-Nederland. Instandhouding van de overgangsfase tussen riet en bos vereist de voorzetting van beheersmaatregelen, alhoewel een lichte afname van populatie toelaatbaar is ten gunste van andere natuurdoelen/rietvogels.

Oordeel: matig ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	matig ongunstig	matig ongunstig
Populatie	zeer ongunstig	gunstig
Leefgebied	matig ongunstig	gunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig	gunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**matig ongunstig**

6. Bronnen

- Boer, T. den, 2000. Beschermingsplan Moerasvogels 2000-2004. Directie Natuurbeheer Ministerie van LNV, Wageningen.
- Erhart, F. & Bekhuis, J. 1996. Broedvogels van de Gelderse Poort 1989-1994. Vogelwerkgroep Arnhem/ Vogelwerkgroep Rijk van Nijmegen/NABU Naturschutzstation Kranenburg, Arnhem.
- Graveland, J. 1997. Dichtheid en nestsucces van Kleine Karekiet *Acrocephalus scirpaceus* en Rietzanger *A. schoenobaenus* in jong en overjarig riet. Limosa 70: 151-162.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Grote karekiet (*Acrocephalus arundinaceus*) A298

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: Veel van de rietzangers, waaronder ook de grote karekiet, hebben ongeveer hetzelfde verenkleed. De grote karekiet is echter duidelijk groter dan de meeste andere rietzangers en hij heeft een langere snavel. Kenmerkend voor de grote karekiet is ook de langzame en luide zang. De grote karekiet broedt in moerassen en oeverzones van wateren met stevig, overjarig waterriet. Het is een broedvogel die voorkomt over vrijwel de volle breedte van het Palearctisch gebied. De Nederlandse broedvogels overwinteren in Afrika ten zuiden van de Sahara.

Relatief belang binnen Europa: De grote karekiet is een broedvogel met een ruime verspreiding in Midden-, Oost- en Zuid-Europa. In de noordwestelijke regio's is her broedareaal sterk verbrokkeld. De Europese populatie (240.000-460.000 paren in EU-landen, <1% in Nederland) nam over de hele periode 1970-2000 af. De staat van instandhouding van de Europese populatie geldt als ongunstig en afnemend.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De grote karekiet nestelt langs de randen van rietmoerassen en langs grote open wateren met brede waterrietzones. De rietzones moeten minimaal 3 meter breed zijn en de planten moeten in minimaal 20 cm diep water staan. Het riet dient ijl en hoog te zijn en tevens vitaal en stevig. Dikke stengels zijn nodig om het zware nest te kunnen dragen. Dergelijke condities voor geschikt 'waterriet' zijn doorgaans gekoppeld aan de meer geëxponeerde dynamische oevers en worden gevormd door wisselende waterpeilen die verlanding en verruiging van de oever tegengaan door het regelmatig wegspoelen van de strooisellaag. Optimaal zijn gewoonlijk de randen van 3-6 jaar oude rietkragen. Het nest wordt boven het water opgehangen in riet met een relatief open structuur. De soort foerageert in waterrietzones, maar ook veel daarbuiten, in kruidige en struikachtige vegetaties.

Voedsel: Het voedsel van de grote karekiet bestaat vooral uit water- en oeverinsecten zoals libellen en waterkevers, ook wel uit jonge kikkers etc.

Rust: De verstoringsgevoeligheid van de grote karekiet is matig groot (verstoring bij < 100 m afstand). Ook de gevoeligheid voor verstoring van het leefgebied is matig groot: dat is een besloten tot halfopen landschap. Net zoals bij de andere rietbewonende zangers is bij de grote karekiet waarschijnlijk geen effect van verstoring op de populatie aan de orde. Er zijn grote populaties aanwezig in gebieden met intensieve recreatie. Als de rietkragen niet worden betreden en er geen boten aanleggen in rietkragen, heeft de recreatie waarschijnlijk weinig effect op de populaties van grote karekiet. Verstoring is vooral mogelijk door waterrecreatie: kanoërs, roei- en motorboten.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de grote karekiet ten minste 40 paren vereist. Voor een gunstige

staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (>800 paren).

4. Huidig voorkomen

Het verspreidingsgebied van de grote karekiet is geconcentreerd in een aantal kerngebieden, met het belangrijkste bolwerk in Noordwest-Overijssel en directe omgeving (Wieden, Ketelmeer-Vossemeer, Zwarte Meer). Andere belangrijke gebieden zijn de Oostelijke Vechtplassen (vooral Loosdrechtse Plassen), terwijl kleinere kernen te vinden zijn in de Oostvaardersplassen (niet jaarlijks), de Reeuwijkse Plassen, langs de randmeren en (tot voor kort) in de Gelderse Poort.

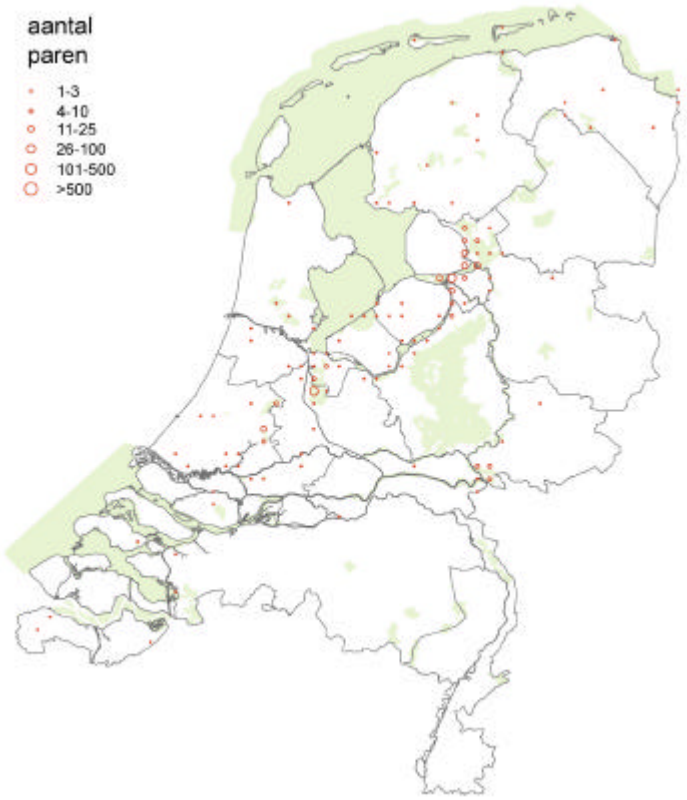

Verspreidingskaart grote karekiet

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De landelijke aantallen van de grote karekiet omvatten in 1950-1960 vermoedelijk 10.000 paren en zijn in 1960 sterk gaan afnemen. De afname in de periode 1960-90, berekend aan de hand van steekproeftellingen, bedraagt dan meer dan 90%.

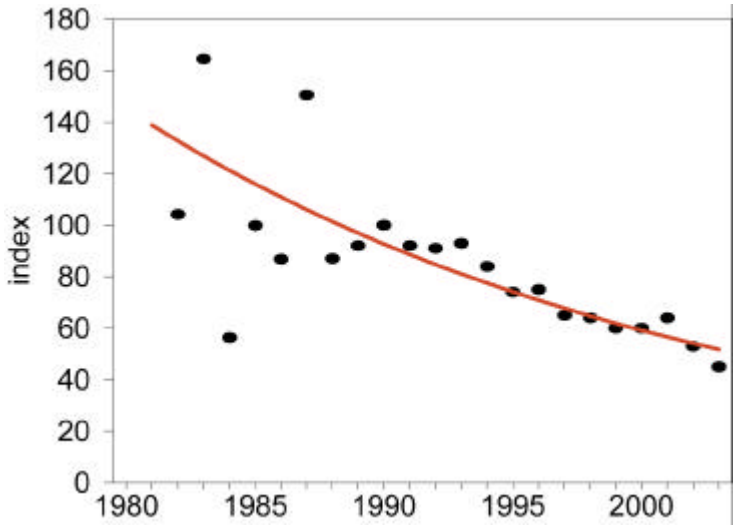

Aantalsontwikkeling broedparen grote karekiet

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de grote karekiet laat sinds 1981 (1981-2003) een matige afname zien (significant, < 5% per jaar). Ook over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een matige afname (significant, < 5% per jaar).

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: zeer ongunstig
In de afgelopen 25 jaar is het landelijke areaal van de grote karekiet sterk gekrompen, met 78%. In het totaal is de soort in 111 atlasblokken aanwezig, uit 329 verdwenen en in 24 atlasblokken verschenen. De grote karekiet is geheel verdwenen uit oostelijk Noord-Brabant en Limburg en grotendeels uit het rivierengebied, Friesland, Noord-Holland en Zeeland. De verspreiding is nu grotendeels beperkt tot een aantal kerngebieden, het merendeel van de landelijke populatie bevindt zich in de bolwerken van NW Overijssel en de Loosdrechtseplassen en omgeving.

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig
De landelijke populatie van de grote karekiet is achteruitgegaan in aantallen: van ten minste 5.000 broedparen in 1950-1960 tot 1.200-1.600 in 1970-1980 en 400-550 in 1989-1991. De afname zette ook na 1991 door. Over de periode 1989-2001 bedroeg de afname in het bolwerk in Noordwest-Overijssel 40%. De Nederlandse broedpopulatie telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 450 paren en in 1999-2003 gemiddeld 250 paren. Dat is veel lager dan gunstige referentie.

Beoordelingsaspect leefgebied: zeer ongunstig
Veranderingen in waterkwaliteit, waterhuishouding, terreinbeheer en versnippering hebben een aandeel gehad in de achteruitgang van de grote karekiet. Vermesting leidde tot achteruitgang van waterriet en een afname van zijn voedselaanbod. Een meer onnatuurlijk waterpeilbeheer en gebrek aan dynamiek zorgden voor afgenomen rietverjonging, versneld sterven van oud riet en snelle verlanding, met afname van de oppervlakte aan stevig oud riet. Stopzetten van maaibeheer leidde tot verruiging en verbossing van rietkragen. Isolatie leidt tot meer beperkte uitwisselingsmogelijkheden tussen populaties. Mogelijk hebben ook factoren in het doortrek- en overwinteringsgebied (ongunstig zijn pesticidengebruik en droogte) invloed gehad op de broedpopulaties van de grote karekiet in ons land.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: zeer ongunstig
De toekomst van de grote karekiet ziet er somber uit, aangezien de achteruitgang nog steeds doorgaat, ook binnen de belangrijke bolwerken van de soort. De aanleg van nieuwe natte natuur kan voor nieuwe kansen zorgen, indien de vitaliteit van het nieuwe riet voldoende zal zijn voor vestiging van de soort. Deze natuurontwikkelingsprojecten, samen met doordacht riet- en waterbeheer in de resterende bolwerken, bieden de beste kansen op behoud van een levensvatbare populatie. De toenemende isolatie ten opzichte van buitenlandse populaties kan echter een probleem vormen, net als (nog onbekende) negatieve veranderingen in de overwinteringsgebieden.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van een populatie met 5 sleutelpopulaties van 40-80 paren en een landelijk niveau van ten minste 500 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Herstel van een duurzame broedvogelpopulatie van de grote karekiet vereist ten minste 20 sleutelpopulaties, die ieder ten minste uit 40 paren bestaan (> 800 paren). Het Beschermignsplan moerasvogels stelt als doel ten minste 5 sleutelpopulaties van 40-80 paren en een landelijk niveau van >500 paren. Voldoende geschikt broedhabitat voor de streefpopulatie is nodig, dit betekent: vitaal rietmoeras en brede waterrietzones, met een voldoende voedselaanbod dat het resultaat is van een goede waterkwaliteit. De aanleg van nieuwe natte natuur biedt nieuw leefgebied en heeft ontsnipperend effect. Daarnaast wordt door gunstig riet- en waterbeheer het leefgebied in de resterende bolwerken behouden. Groei van de landelijke populatie tot het niveau dat noodzakelijk is voor een duurzame populatie is te bereiken door verbetering van de bestaande leefgebieden in combinatie met ontsnippering en aanleg van nieuwe natte natuur.

Oordeel: zeer ongunstig

Beoordeling staat van instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	matig ongunstig	zeer ongunstig
Populatie	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Toekomstperspectief	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Bauer, H.-G. & Berthold, P. 1996. Die Brutvögel Mitteleuropas: Bestand und Gefährdung. Aula-Verlag, Wiesbaden.
- Foppen, R. 2001. Bridging gaps in fragmented marshland. Proefschrift Landbouwuniversiteit, Wageningen.
- Graveland, J. 1996. Watervogel en zangvogel: de achteruitgang van de Grote Karekiet *Acrocephalus arundinaceus* in Nederland. Limosa 69: 85-96.

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Grauwe klauwier (*Lanius collurio*) A338

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (sinds 1985). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: Het mannetje van de grauwe klauwier is een opvallende vogel en goed herkenbaar door zijn grijze kop, roodbruine rug en zwarte oogstreep. De grauwe klauwier is een broedvogel van halfopen landschappen met een rijk voedselaanbod. De Nederlandse broedvogels overwinteren in zuidelijk Afrika.

Relatief belang binnen Europa: De grauwe klauwier broedt in het West-Palaearctisch gebied. Zijn broedareaal strekt zich uit van het Europese vasteland tot diep in Siberië en van de poolcirkel tot de Middellandse Zee. In dit gebied is het een wijdverspreide broedvogel, met uitzondering van het uiterste westen, zuidwesten en noorden. De grauwe klauwier bereikt in Nederland tegenwoordig zijn noordwestgrens. De soort is nagenoeg verdwenen uit Engeland. De Europese populatie (1,5-2,7 miljoen paren in EU-landen, <1% in Nederland) vertoonde in 1970-90 een sterke afname. Daarna, in 1990-2000 bleven de aantallen stabiel. De staat van instandhouding van de Europese populatie is aangemerkt als ongunstig en nog niet hersteld van een eerdere afname.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De broedbiotoop van de grauwe klauwier bestaat uit halfopen, structuurrijke landschappen met een rijk aanbod van grote insecten en kleine gewervelden. Het kunnen natuurgebieden zijn, vooral duin-, hoogveen- en heidegebieden. De grauwe klauwier nestelt ook in kleinschalig agrarisch cultuurlandschap met grote doornstruwelen. Van belang zijn zowel de aanwezigheid van veel milieuovergangen als een warm microklimaat. Het gaat hierbij vooral om overgangen van droog naar nat en van voedselarm naar voedselrijk. De grauwe klauwier maakt zijn nest in doorndragende struiken zoals braam, sleedoorn, hondsroos en meidoorn. Laagblijvende, kruidenrijke vegetaties vormen de voedselbiotoop van de grauwe klauwier en hij maakt bij de jacht op zijn prooi gebruik van uitkijkposten.

Voedsel: De hoofdmoot van het menu van de grauwe klauwier bestaat uit grote insecten zoals kevers, bijen en hommels. Verder worden kleine gewervelden gegeten zoals hagedissen, kleine zoogdieren en jonge vogels.

Rust: De grauwe klauwier heeft een matige verstoringsgevoeligheid (verstoring bij < 100 m afstand). De gevoeligheid voor verstoring van het leefgebied is matig groot: zijn leefgebied is een halfopen landschap. Waarschijnlijk is een effect van verstoring op de populatie niet aan de orde. Vooral wandelaars bedreigen de rust van de grauwe klauwier.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de grauwe klauwier ten minste 40 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (>800 paren).

4. Huidig voorkomen

Het huidige zwaartepunt van de grauwe klauwier ligt in het Bargerveen in Zuidoost-Drenthe (meer dan de helft van de landelijke broedpopulatie). Verder komt de soort verspreid voor over de oostelijke helft van Nederland (vooral Flevoland, de centrale Veluwe en Zuid-Limburg). Op de Waddeneilanden en in Noord- en Zuid-Holland, Utrecht, Zeeland en Noord-Brabant broedt de soort tegenwoordig alleen incidenteel.

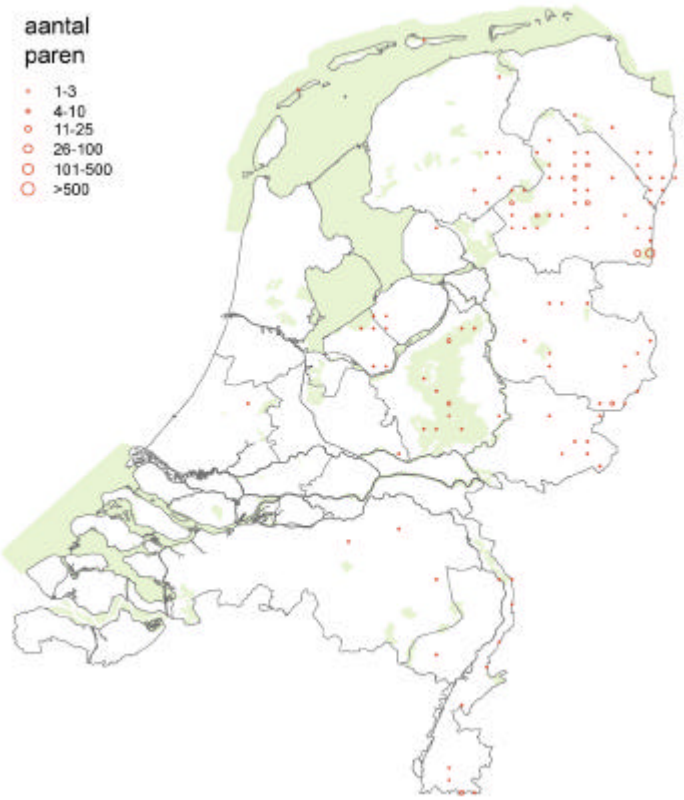

Verspreidingskaart grauwe klauwier

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De stand van de grauwe klauwier rond 1960 in ons land wordt geschat op ten minste 400 paren. Dit was laag ten opzichte van de aantallen in de tijd daarvóór: mogelijk waren er enige duizenden grauwe klauwieren rond 1900. In de 20e eeuw trad een structurele, aanhoudende afname op tot de populatie in 1985 een dieptepunt bereikte met 80-140 paren. Daarna zette een licht populatieherstel in, dat echter een smalle basis heeft. Het herstel van de grauwe klauwier is grotendeels gebaseerd op succesvolle ontwikkeling in één gebied, het Bargerveen, en recent treedt daar een afname op.
Het broedareaal kromp ten opzichte van 1960 met 35% en vermoedelijk nog meer, gezien het ontbreken van een landsdekkend overzicht destijds.

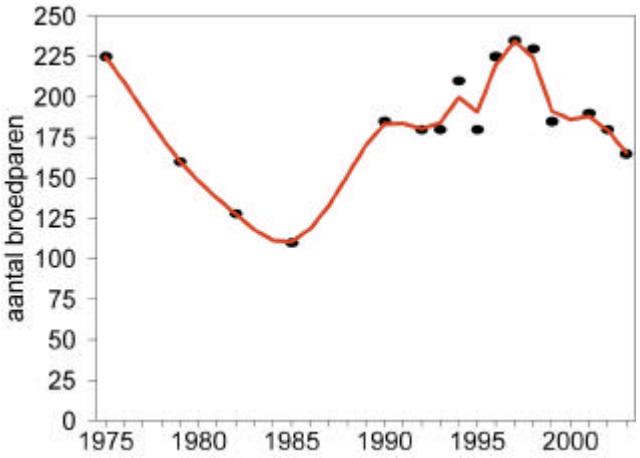

Aantalsontwikkeling broedparen grauwe klauwier

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de grauwe klauwier laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename zien. Over de periode 1994-2003 vertoont de grauwe klauwier een matige afname

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: zeer ongunstig
In de afgelopen 25 jaar is het landelijke areaal van de grauwe klauwier licht gekrompen, met 9%. In het totaal is de soort in 109 atlasblokken aanwezig, uit 86 verdwenen en in 76 atlasblokken verschenen. De verspreiding is in hoge mate geconcentreerd in het Bargerveen. In dezelfde periode zijn de broedparen in de duinen verdwenen (op Ameland in 1998 voor 't laatst waargenomen).

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig
Na een dieptepunt in 1985 is de landelijke stand van de grauwe klauwier weer iets toegenomen. Het Bargerveen herbergt ongeveer de helft van de landelijke populatie: 90 paren in de periode 1999-2003. De aantallen zijn hier sinds 1985 spectaculair toegenomen: van 10-15 paren, naar ongeveer 145 in 1996-1998. In de laatste jaren is de stand hier weer afgenomen, waarschijnlijk ten gevolge van verhoogde predatie. De populatie omvatte daar minder dan 96 paren in 2001 en 43 paren in 2003. De Nederlandse broedpopulatie telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 140 paren en in 1999-2003 gemiddeld 180 paren. Dat is veel lager dan de gunstige referentie.

Beoordelingsaspect leefgebied: zeer ongunstig
Het leefgebied van de grauwe klauwier in ons land werd vooral aangetast door faunistische verarming. Zowel kwantitatief en kwalitatief is de prooi verminderd. Vooral grote insecten en kleine gewervelden zijn achteruitgegaan als gevolg van verruiging, verdroging, verzuring, vermesting, herbicidengebruik en frequent en grootschalig maaien. In het cultuurlandschap zijn de nestgelegenheid verdwenen door intensief landgebruik. Tussen de Nederlandse populaties vindt weinig uitwisseling plaats. De huidige populatie is in hoge mate geconcentreerd in één gebied (Bargerveen) en daardoor kwetsbaar. Gelet op de reproductiecijfers is een instroom van broedparen van buiten Nederland noodzakelijk (vermoedelijk speelt vooral instroom vanuit Nedersaksen een rol).

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: zeer ongunstig
De kansen op grootschalig populatieherstel van de grauwe klauwier zijn niet groot. De beperkte beschikbaarheid van (gevarieerd) voedsel is een te groot knelpunt geworden. Omdat de soort nu ook in het Bargerveen afneemt, is het een open vraag of het mogelijk is in natuurgebieden (duinen, heide, hoogveen) noemenswaardige aantallen broedparen van grauwe klauwier' aan te trekken' via gunstig terreinbeheer. De beste kansen op (her)bezetting hebben de grensstreken met Duitsland en (Zuid-Limburg) België, aangezien deze buurlanden nog omvangrijke populaties kennen die voor aanvoer van rekruten kunnen zorgen. Een min of meer stabiele kleine populatie van de grauwe klauwier (met 100-150 paren?) lijkt vooralsnog het hoogst haalbare voor Nederland.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van een populatie van 250 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voorlopig zou het herstel van de grauwe klauwier zich moeten richten op een landelijk minimum-aantal van 250-300 broedparen en hervestiging in broedgebieden die de afgelopen 10-20 jaar zijn verlaten. Vanuit populatie-ecologisch oogpunt is bij deze soort een broedvogelpopulatie van een niveau met ten minste 20 sleutelpopulaties, die ieder ten minste uit 40 paren bestaan (> 800 paren) als duurzaam aangemerkt. Daarbij hoort voldoende geschikt broedhabitat met voldoende nestgelegenheid en voldoende voedsel voor de streefpopulatie aanwezig. Vooral een ruim aanbod aan grote insecten en kleine gewervelden is voor de grauwe klauwier van belang. De aanwezigheid van voldoende prooi is te bereiken door hydrologisch herstel en andere beheersmaatregelen in reservaten en minder intensief gebruik van cultuurland in broedgebieden van de grauwe klauwier. Uitwisseling tussen landelijke populaties onderling alsook met andere West Europese populaties maakt de soort minder kwetsbaar.

Oordeel: zeer ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	**1981**	**2004**
Verspreiding	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Populatie	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Toekomstperspectief	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Eindoordeel	**zeer ongunstig**	**zeer ongunstig**

6. Bronnen

- Kwak, R. & Stronks, J. 1993. Heeft de Grauwe Klauwier een toekomst in het kleinschalige cultuurlandschap? Het Vogeljaar 41: 20-25.
- Hustings, F. & Bekhuis, J. 1993. Grauwe Klauwieren *Lanius collurio* in het Nederland van nu: restanten van een glorieuzer verleden? Vogeljaar 41: 2-17.
- Maréchal, P. 1993. Over externe factoren die de habitatkwaliteit van de Grauwe Klauwier *Lanius collurio* beïnvloeden. Vogeljaar 41: 34-48.
- Berkel, J.B.J.M. 1993. De Grauwe Klauwier in het Bargerveen gedurende de jaren 1978 tot en met 1990. Vogeljaar 41: 26-33.